

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Nauczyciel i uczeń : teoria i praktyka odbioru oraz transmisji informacji w edukacji wczesnoszkolnej

Author: Beata Oelszlaeger-Kosturek

Citation style: Oelszlaeger-Kosturek Beata. (2018). Nauczyciel i uczeń : teoria i praktyka odbioru oraz transmisji informacji w edukacji wczesnoszkolnej. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

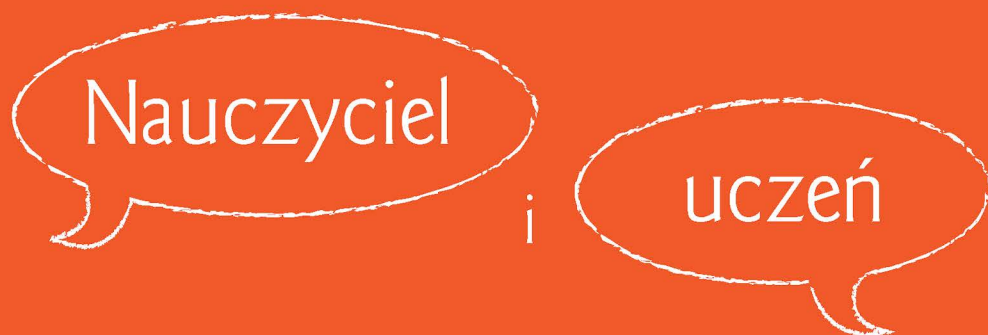

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Beata Oelszlaeger-Kosturek

Teoria i praktyka
odbioru oraz transmisji informacji
w edukacji wczesnoszkolnej

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

Nauczyciel i uczeń

Teoria i praktyka odbioru oraz transmisji informacji
w edukacji wczesnoszkolnej

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3671

50^{lat}
Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Beata Oelszlaeger-Kosturek

Nauczyciel i uczeń

Teoria i praktyka odbioru oraz transmisji informacji
w edukacji wczesnoszkolnej

Redaktor serii: Publikacje Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji
Urszula Szuścik

Recenzent
Wojciech Kojs

Redaktor
Anna Krasuska

Projektant okładki
Katarzyna Gaździcka-Pyrek

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Renata Śliż

Łamanie
Bogusław Chruściński

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3288-8
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3289-5
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 28,5. Ark. wyd. 33,0.
Papier offset. kl. III, 90 g   Cena 42 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Informacje i wiedza w procesie edukacji wczesnoszkolnej	17
1. Informacje	17
1.1. Informacje – wyjaśnienia wstępne w aspekcie psychologicznym i pedagogicznym	17
1.2. Odbiór, przetwarzanie i zapamiętywanie informacji	20
2. Wiedza – rodzaje, cechy i funkcje	24
3. Nauczyciel a przekazywanie informacji w procesie edukacji wczesnoszkolnej	34
Rozdział II	
Wypowiedzi	43
1. Zdanie, wypowiedzenie, akt mowy – rodzaje, cechy, funkcje	43
2. Pytania i stwierdzenia w praktyce edukacyjnej	56
2.1. Rozwój umiejętności wypowiadania się i zadawania pytań u dzieci	56
2.2. Cechy i rodzaje pytań	59
2.3. Cechy i rodzaje stwierdzeń	71
Rozdział III	
Rola uczniowskich pytań i stwierdzeń w procesie edukacyjnym w klasach I–III – teoretyczny i praktyczny kontekst badań własnych	75
1. Zarys problematyki badawczej	75
2. Zastosowane strategie badawcze (metody, techniki i narzędzia badawcze)	77
3. Ogólne informacje o grupach badawczych, organizacji i przebiegu badań oraz sposobach opracowywania materiału badawczego	80
4. Informacje wstępne o pytaniach i stwierdzeniach uczniów	82
5. Treści kształcenia a pytania i stwierdzenia uczniów	86
6. Cele pytań i stwierdzeń uczniów	93
7. Czynności i działania nauczyciela a pytania i stwierdzenia uczniów – różnorodność modeli komunikacyjnych w procesie edukacyjnym w klasach I–III	97
7.1. Model komunikacyjny typu 1–2	100

7.2. Model komunikacyjny typu 1–3	102
7.3. Model komunikacyjny typu 1–4	103
7.4. Model komunikacyjny typu 1–5	105
7.5. Model komunikacyjny typu 1–6	106
7.6. Inne modele komunikacyjne	107
8. Kreatywne oddziaływanie uczniów na kształt procesu edukacji	109
8.1. Pytania i stwierdzenia uczniów a podejmowanie czynności i działań przez nauczyciela (w kontekście wyników z sondaży diagnostycznych)	109
8.2. Pytania i stwierdzenia uczniów w kreowaniu kształtu procesu edukacji w zakresie wyznaczonych modeli komunikacyjnych – wgląd w praktykę edukacyjną	114
8.2.1. Ignorowanie wypowiedzi uczniów jako przejaw specyficznej aktywności nauczyciela w procesie edukacji	114
8.2.2. Proponowanie i zapowiadanie zadań edukacyjnych przez nauczyciela	121
8.2.3. Akceptowanie wypowiedzi uczniów poprzez potakiwanie, powtarzanie i udzielanie krótkiej, potwierdzającej odpowiedzi przez nauczyciela	124
8.2.4. Odpowiadanie na pytania uczniów i komentowanie ich stwierdzeń przez nauczyciela	126
8.2.5. Pytania i stwierdzenia uczniów z intencją proponowania zmiany w procesie edukacji	129
8.3. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (w kontekście wyników z sondaży diagnostycznych)	148

Rozdział IV

Wnioski, uogólnienia, postulaty wraz z projektem zmian w kształceniu nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej	153

Rozdział V

Materiały źródłowe	164
Załączniki	329
Bibliografia	417
Indeks nazwisk	437
Spis tabel	443
Spis wykresów i schematów	445
Spis przykładów	447
Summary	451
Résumé	453
Resumé	455

Wstęp

Badania nad językiem i komunikowaniem się dziecka w młodszym wieku szkolnym mają swoją bogatą tradycję. Podjęcie kolejnych eksploracji w tym zakresie było zatem dość trudnym przedsięwzięciem metodologicznym. Zdecydowałam się jednak na nie, osadzając problematykę badawczą na zagadnieniu samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów¹ w klasach I–III. Pytania i stwierdzenia uczniów traktuję jako specyficzny przejaw ich uczestniczenia w procesie edukacyjnym, przy czym pod pojęciem „uczestniczenia” rozumiem możliwość rzeczywistego wpływu uczniów klas początkowych na kształt procesu edukacyjnego.

Wśród bezpośrednich przyczyn podjęcia problematyki czynności i działań nauczycielskich w kontekście samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów w toku edukacji mogę wskazać własne zainteresowania badawcze, wyniesione z trzydziestoletniej pracy w charakterze nauczycielki nauczania początkowego. Miałam możliwość podjęcia naturalnej obserwacji werbalnych i niewerbalnych zachowań dzieci oraz własnych reakcji na nie. Nabyłam cenną, praktyczną wiedzę o sposobach kreowania edukacji wraz z uczniami i, co ważniejsze, o wynikających stąd korzyściach dla uczniów i dla mnie jako nauczycielki. Stwierdziłam, że nauczanie nie musi mieć charakteru linearnego², a dziecięce pytania i stwierdzenia nie muszą zanikać z chwilą wejścia do klasy szkolnej³. Zauważyłam między innymi, jak bardzo istotne jest wsłuchiwanie się w samorzutne, spontaniczne wypowiedzi uczniów, jak ważną wiedzę o nich (ich potrzebach, zainteresowaniach, problemach itp.) mogę uzyskać. Nauczyłam się ją wykorzystywać w praktyce pedagogicznej.

Inną przyczyną zajęcia się problematyką samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów są wnioski wynikające ze studiowania literatury przedmiotu. Problematyka dziecięcych wypowiedzi jest w niej obszernie opisana. W licznych

---

¹ Przez samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów rozumiem swobodne, w dowolnym czasie zajęć edukacyjnych i na dowolny temat zgłaszanie przez nich takich właśnie wypowiedzi.

² S. DYLAŁK: *Architektura wiedzy w szkole*. Warszawa, Difin, 2013, s. 58.

³ E. EDMONDSON et al.: *Talking science, modeling scientists*. "Sciences and Children" 2006, No. 8, s. 32.

opracowaniach autorzy zajęli się głównie tematem rozwoju języka dziecka, cechami tego języka, właściwościami rozmów (komunikacji, dyskursów) zarówno dziecięcych, jak i dzieci (uczniów) z nauczycielem. W dość szerokim zakresie analizują rozwój pytań u dzieci. W węższym, zaznacza się w tych opracowaniach problematyka pytań rozumianych jako samorzutne wypowiedzi dzieci (uczniów) w toku zajęć edukacyjnych, a także wypowiedzi wartościujących dzieci, jakimi są ich stwierdzenia. Wprawdzie w literaturze przedmiotu czytamy między innymi o nadawaniu informacji przez nauczyciela i ich odbiorze przez uczniów, o rozmowie czy o tzw. łańcuchach interakcji (kiedy informacje w innej formie powracają do nadawcy i ponownie są przekazywane odbiorcy)⁴, jednak nie

⁴ Zob. m.in.: D. BARNES: *Nauczyciel i uczniowie. Od porozumiewania się do kształcenia*. Przeł. J. RADZICKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1988; E. BIŁOS: *Sens pytań dydaktycznych. Przykład rozważań nad komunikacją językową ćwiczenia szkolnego. Skrypt dla studentów wyższych szkół pedagogicznych*. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 1994; E. BOCHNO: *Rozmowa jako metoda oddziaływania wychowawczego*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”; IDEM: *Lekcyjne interakcje nauczycieli i uczniów klas początkowych z perspektywy pedagogii Basila Bernsteina*. „Studia Pedagogiczne”. *Nauczyciel, znaczenia i dylematy profesji*. 2010, nr 63, s. 109–124; M. BRAUN-GAŁKOWSKA: *Prawo dziecka do swobodnej wypowiedzi*. „Edukacja i Dialog” 2003, nr 10, s. 30–34; M. DĄBROWSKA: *Dzieci jako uczniowie i dzieci jako nauczyciele. Układy interakcyjne nauczyciel–uczeń w procesie wykonywania zadania*. W: *Z badań nad kompetencją komunikacyjną dzieci*. Red. B. BOKUS, M. HAMAN. Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 1992, s. 89–101; J. GABZDYL: *W kręgu wczesnoszkolnych komunikatów dydaktycznych: pytania i (nie)adekwatne odpowiedzi*. W: *Komunikacja w edukacji. Uwarunkowania i właściwości*. Red. J. GABZDYL. Racibórz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009, s. 226–240; IDEM: *Szkice do prakseodydaktycznej teorii celów, poleceń i pytań w kształceniu wczesnoszkolnym*. Racibórz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2012; E. KOCHANOWSKA: *Pragmatyczne warunki poprawności pytań dydaktycznych*. W: *Edukacja jutra. VI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. Red. K. DENEK, T.M. ZIMNY. Częstochowa, Agencja Promocji Nauki i Kultury MENOS, 2000, s. 269–275; W. KOJS: *Działanie jako kategoria dydaktyczna*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1994; K. KUSZAK: *Dziecko samodzielne w szkole. Empiryczne studium szkolnych losów dzieci o różnym poziomie samodzielności*. Poznań, Garmond Oficyna Wydawnicza, 2008; M. LIGĘZA: *Rola pytań dzieci 3–6-letnich w inicjowaniu i podtrzymywaniu rozmowy z dorosłym*. W: *Z badań nad kompetencją komunikacyjną dzieci*. Red. B. BOKUS, M. HAMAN. Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 1992, s. 181–201; D. MOGUEL: *What Does It Mean to Participate in Class? Integrity of Classroom Interaction*. „Journal of Classroom Interaction” 2004, No. 1(39), s. 19–29; M. NAGAJOWA: *Kształcenie języka ucznia w szkole podstawowej*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1985; E. PUTKIEWICZ: *Proces komunikowania się na lekcji*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1990; E. PUTKIEWICZ: *Proces komunikowania się na lekcji. Analiza wypowiedzi nauczycieli i uczniów*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1990; R. RADWIŁOWICZ: *O pytaniach uczniowskich ogólnie*. W: *Pytania uczniów a treść nauczania*. Red. R. RADWIŁOWICZ, K. PAUZEWICZ, C. KOŚCIŃSKI. Warszawa, PWSZ, 1969; E. ROSTAŃSKA: *Dziecko i dorosły w rozmowie*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010; E. ROSTAŃSKA: *Rozmowa w szkole. Mówienie i słuchanie w klasach początkowych*. Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 1995; J. RUTKOWIAK, *O dialogu edukacyjnym. Rusztowanie kategoriałne*. W: *Pytanie – dialog – wychowanie*. Red. J. RUTKOWIAK. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992; K.J. SZMIDT: *Jak stymulować zdolności „myślenia pytajnego”*. „Życie Szkoły” 2004, nr 7, s. 17–22; D. SZUMNA: *Relacje nauczyciel – uczeń w świetle zasad skutecznej komuni-*

jestem przekonana o tym, że wyczerpano tę problematykę badawczą w odniesieniu do edukacji wczesnoszkolnej. Zauważam też, mimo pewnych odniesień w obcojęzycznej literaturze przedmiotu⁵, lukę w metodologii badań nad swobodnymi wypowiedziami dzieci (pytaniami i stwierdzeniami) w klasach I–III. Przede wszystkim zauważam pewną lukę w opracowaniach o możliwościach użytkowania informacji (wiedzy), których nośnikami są samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów w procesie edukacyjnym. Są one motorem przemian, jakie odbywają się w każdym uczniu, a dzięki temu także tych zmian, którym podlega nauczyciel, podejmując mniej lub bardziej adekwatne do nich czynności lub działania. Za każdym razem wchodzi on „w interakcje z tym samym, ale nie takim samym uczniem”⁶ – z uczniem, który czegoś nie wiedział, nie był pewny, a następnie – z uczniem już wiedzącym, pewnym, wychodzącym poza zgromadzoną wiedzę i umiejętności. Podobnie jak Štefan Porubský uważam, że niezwykle istotne jest oparcie uczenia się uczniów na dyskursie edukacyjnym, rozumianym jako interakcja zachodząca pomiędzy nauczycielem jako aktywnym podmiotem, uczniem jako aktywnym podmiotem oraz treściami procesów uczenia się o dialogowej postaci na temat znaczenia obrazu świata⁷. Skłaniam się ku stanowisku, że zarówno nauczyciel, jak i uczniowie, formułując pytania i odpowiadając na nie, wytwarzają swoistą wiedzę o własnych działaniach, o działaniach innych osób, o wszystkim, co się dzieje wokół nich⁸. W ten sposób generują nowe i wartościowe wytwory – idee, metody działania. Są kreatywni⁹.

---

kacji. „Społeczeństwo i Rodzina” 2010, nr 22, s. 81–89; D. SZUMNA: *Komunikacja nauczyciel – uczeń jako interakcja asymetryczna*. W: *Homo sapiens – Homo communicans*. Red. A. KUCHARSKI, M. STENCEL. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2011, s. 113–125; R. WAWRZYŃIAK: *Język w klasie szkolnej – między uprzedmiotowieniem a emancypacją*. W: *Nauczyciel – uczeń, między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 111–116; R. WAWRZYŃIAK-BESZTERDA: *Język w klasie szkolnej. Czego uczą się uczniowie w relacjach komunikacyjnych z nauczycielem?* „Nowa Szkoła” 2005, nr 10, s. 23–27; M. WOSIŃSKI: *Kształtowanie się struktury interakcji między nauczycielem a uczniami*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1978.

⁵ L. WOLLMAN: *Głos uczniów – zaniedbany obszar w edukacji małego dziecka*. W: *Świat małego dziecka*. T. 2. Red. H. KRAUZE-SIKORSKA, M. KLICHOWSKI, K. KUSZAK. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2013, s. 72.

⁶ J. SIKORSKA: *Wiedza nauczycieli o sytuacji szkolnej uczniów*. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2004, s. 11.

⁷ Š. PORUBSKÝ: *Dyskurs edukacyjny jako czynnik kognitywnego rozwoju ucznia*. W: *Transformacja w polskiej edukacji wczesnoszkolnej*. Red. T. LEWOWICKI, W. PUŚLECKI, S. WŁOCH. Przeł. M. BAŁOWSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2004, s. 107.

⁸ W. KOJS: *Wiedza o edukacji w społeczeństwie uczącym się*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej, kulturowej*. Red. S. JUSZCZYK, M. MUSIOŁ, A. WATOŁA. Katowice, Agencja Artystyczna PARA, 2007, s. 39–40.

⁹ K.J. SZMIDT: *Pedagogika twórczości*. Sopot, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2013.

W kwestii pytań uczniowskich można wskazać na następujące stanowiska¹⁰: herbartowskie („to nie uczniowie tylko nauczyciele powinni pytać”); aktywno-pajdocentryczne (poparcie „pytania uczniowskiego przy programowej niechęci do pytań nauczyciela”); aktywizująco-pytaniowo-indyferentne („w którym słusznym dezyderatem strukturalizacji treści i aktywizacji uczniów nie towarzyszy docenianie roli pytań”); pytaniowo-algorytmiczne („docenia się pytania uczniowskie, ale z tendencją do sztywnej reglamentacji sposobów uczenia się”); kształtujące („akcentujące potrzebę stawiania pytań przez uczniów”). To ostatnie stanowisko traktuje pytanie uczniowskie jako ważny element i środek mogący zintensyfikować tradycyjny styl nauczania. Sądzę, że dotyczy też wypowiedzi stwierdzających uczniów (nierzadko stanowiących odpowiedzi na zadane sobie uprzednio pytania).

Wyżej wymienione przyczyny podjęcia przeze mnie badań w zakresie samorzutnych wypowiedzi uczniów traktuję jako bardzo ważne z punktu widzenia uzyskania możliwych rezultatów, mimo pewnych zastrzeżeń dotyczących aspektów metodologicznych. Jak twierdzi bowiem Wiesław Andrukowicz: „W ramach obowiązującego wciąż paradygmatu »dydaktyki ogólnej« akcent pada na poszukiwanie prawidłowości w tym, co było. (...) A obserwacja tego, co się staje, czyli permanentnie zmieniającej się świadomości, możliwa jest tylko poprzez introspekcję”¹¹. Sądzę jednak, że – podejmując badania w zakresie tej problematyki – wychodzę naprzeciw oczekiwaniom wielu pedagogów i dydaktyków, w tym szczególnie nauczycieli-nowatorów. Podejmuję też próbę możliwie szybkiego wyjaśnienia zmienności świata¹², w tym – procesu edukacyjnego na podstawie tego, jak dzieci go rozumieją. Uważam, że moje dociekania będą interesującym dopełnieniem dotychczas podjętych wątków badawczych na temat swobodnych wypowiedzi uczniów w toku zajęć edukacyjnych.

Badania, które zaprojektowałam i przeprowadziłam, obejmują stany przeszłe, teraźniejsze i – poprzez nie – stany przyszłe. Kształcenie dzieci i młodzieży, zgodnie z obowiązującymi celami (programowymi), to przecież nic innego, jak odnoszenie się do stanów przyszłych – postaw, wiedzy i umiejętności uczniów. Proces ten może się dokonywać w oparciu o działania inicjowane przez uczniów, a oczekiwane przez nauczycieli. Biorę zatem pod uwagę nie tylko stany rzeczywiste, ale i możliwe dla uczniów i nauczycieli, słowem – dla całego procesu edukacyjnego. Ponadto badania, które podjęłam, mają charakter interdyscyplinarny. Umożliwiają spojrzenie na cele badawcze z perspektywy różnych dyscyplin, spotykających się na gruncie pedagogiki.

¹⁰ E. KOCHANOWSKA: *Dziecko jako pytający i pytany*. W: *Dziecko w świecie szkoły*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998, s. 63.

¹¹ W. ANDRUKOWICZ: *Edukacja integralna*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001, s. 127.

¹² M. ZALEWSKA-BUJAK: *Udział nauczycieli w przemianach edukacyjnych przełomu XX i XXI stulecia w Polsce*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010, s. 23.

W problemach badawczych wychodzę poza utarte schematy scenariuszów i konspektów zajęć edukacyjnych, nierzadko zawierających nawet pytania i polecenia, które nauczyciele mają kierować do uczniów. Oczywiście, nauczyciele są zobowiązani do przygotowania się na każde zajęcia, muszą między innymi zaplanować pytania i polecenia w kontekście realizowanych celów edukacyjnych, jednak w praktyce szkolnej nadawcami komunikatów często są także dzieci, zatem nie ma czasu na zadanie uczniom wszystkich zaplanowanych wcześniej pytań czy poleceń. Ważniejsze jest bezpośrednie i natychmiastowe zareagowanie na przykład poprzez udzielenie odpowiedzi na zgłoszoną wątpliwość, wyjaśnienie, skomentowanie, zachęcenie itp. Wątek ten wpisuje się w podjęte w literaturze przedmiotu analizy związane z oceną umiejętności dydaktycznych nauczyciela, w zakresie których wyróżnia się jego zachowania werbalne – typowe czynności nauczyciela w klasie, mające na celu wywołanie zmian w procesie uczenia się¹³.

Podjęta przeze mnie problematyka samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów opiera się na kilku ważnych założeniach. Pytania i stwierdzenia, tak jak każda inna forma werbalnego komunikatu, są nośnikami informacji. Nadawca – uczeń, adresując je do odbiorcy – nauczyciela, wyraża poprzez pytania między innymi niepewność i wątpliwość w związku z posiadanym zasobem informacji i sposobem ich organizacji, przekazuje informacje o swoim samopoczuciu, potrzebę uzyskania pochwały oraz chęć uniknięcia kolejnych pytań ze strony nauczyciela. Przede wszystkim jednak pytania te są wyrazem instynktu ciekawości, zdziwienia i zdumienia¹⁴. Z kolei za pomocą stwierdzeń uczniowie wyrażają swoje sądy, opinie, intencje, życzenia, prezentują swój emocjonalny stosunek wobec danych obiektów, czynności, osób. Są też najczęściej wyrazem ich pewności. Zarówno pytania, jak i stwierdzenia uczniów, kształtują ich własną wiedzę poprzez informacje zwrotne, jakie uzyskują od nauczyciela. Pozwalają im podjąć decyzje o realizacji bieżących [„tu i teraz”] i przyszłych zadań edukacyjnych. Zatem – dynamizują proces kształcenia¹⁵. Pytania i stwierdzenia uczniów kształtują także wiedzę nauczyciela, w tym – jego wiedzę o uczniach, ich wiedzy i umiejętnościach. Jest to także między innymi wiedza o przedmiocie ich zainteresowań, potrzebach, zdolnościach, emocjach. Każdy uzyskany tą drogą rodzaj wiedzy o uczniach, poprzez podjęcie określonych czynności i działań, stanowi o kształcie procesu edukacyjnego, podmiotowym lub przedmiotowym, i o jego strukturze – podmiocie (podmiotach), przedmiocie, celach, środkach, metodach i warunkach, dobieranych i organizowanych przez nauczyciela, jego

¹³ E. SZADZIŃSKA: *Umiejętności dydaktyczne nauczycieli klas I–III (na przykładzie realizacji ćwiczeń syntaktycznych)*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 23 i 27.

¹⁴ H. ROWID: *Szkoła twórcza: podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistniania nowej szkoły*. Wstęp. B. SUCHODOLSKI. Warszawa, Książka i Wiedza, 1958, s. 195.

¹⁵ J. PARAFINIUK-SOIŃSKA: *O bogactwie i uspojnianiu komunikatów*. W: *Procesy komunikacyjne w szkole. Wyznaczniki, tendencje, problemy*. Red. W. KOJS, Ł. DAWID. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 75.

kierownika. Taki proces edukacyjny, w którym nauczyciel wsłuchuje się w pytania i stwierdzenia uczniów, sprzyja budowaniu optymalnej atmosfery pracy w klasie, atmosfery pełnej zainteresowania i naturalnej aktywności poznawczej uczniów. Sprzyja osiągnięciu założonych celów dydaktycznych, wychowawczych i kształcących. Powyższe założenia prowadzą do sformułowania i przyjęcia na użytek niniejszej pracy definicji procesu edukacyjnego.

Definiując proces edukacji jako ten, który obejmuje swoim zasięgiem kształcenie, wychowanie, nauczanie i uczenie się, warto posłużyć się definicją procesu dydaktycznego Urszuli Ostrowskiej. Można zatem stwierdzić, że proces edukacyjny (tak jak i dydaktyczny) to „logicznie zwarty układ świadomych, regularnie powtarzających się aktów/czynności/działań/zjawisk nauczycieli i uczniów w zakresie nauczania – uczenia się”, wychowania i kształcenia, „skierowanych na realizację założonych celów”. Jak pisze autorka: „Współczesny proces dydaktyczny, sukcesywnie obejmujący swoim zakresem coraz większą liczbę elementów (czynności nauczycieli i uczniów, cele, treści, zasady, metody, środki, formy i strategie), wzajemnie powiązanych nieprzeniknioną wprost siecią współzależności, implikuje systemowe podejście do rzeczywistości edukacyjnej. Ujęcie systemowe procesu dydaktycznego z jednej strony umożliwia bowiem porządkujący wgląd w złożoną rzeczywistość edukacyjną, z drugiej zaś eksponuje, iż *conditio sine qua non* doskonalenia owego systemu jest zrozumienie istoty każdego składnika oraz uzmysłowienia sobie relacji, w które one wchodzi, jak również spostrzeganie całości w szerszym kontekście. Spoglądanie z takiej perspektywy na proces dydaktyczny pozwala orzekać, że najbardziej rozległy horyzont i kreatywnie zorientowaną indywidualną perspektywę dla działalności dydaktycznej nauczyciela, jego refleksyjności i autorskiej koncepcji dydaktyki wytycza ogólna filozofia edukacji, a ściślej rzecz ujmując – filozoficzne przesłanki działalności nauczyciela”¹⁶. Ujęcie to uzupełnia definicja Genowefy Koć-Seniuch, zgodnie z którą proces edukacyjny jest „ciągłem kontaktów interpersonalnych, wzajemnych reakcji i oczekiwań, intencji i dążeń oraz wyrażania siebie za pośrednictwem komunikowania się”¹⁷, mimo ciągle dominującej pozycji nauczyciela, „opartej na przymusie wobec uczniów”¹⁸. Jest to proces w dużym stopniu dynamiczny, podlegający zmianom, wymagający od nauczyciela wielu kompetencji.

Obie definicje zakładają pewne odstępstwa od ściśle uporządkowanego, zaprogramowanego toku procesu edukacyjnego (dydaktycznego) na rzecz kreatywności nauczyciela i uczniów. Zakładają jego modyfikowanie i doskona-

¹⁶ U. OSTROWSKA: Hasło: *proces dydaktyczny*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 4. Red. T. PILCH. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 928.

¹⁷ G. KOĆ-SENIUCH: *Komunikacyjny charakter procesów edukacyjnych*. W: *Nauczyciel i uczniowie w dobie przemian edukacyjnych. Wybrane problemy do zajęć konwersatoryjnych z pedagogiki*. Red. G. KOĆ-SENIUCH, A. CICHOCKI. Białystok, Trans Humana, 2000, s. 17.

¹⁸ S. MIESZAŁSKI: *Dylematy myślenia pedagogicznego o stosunkach społecznych w procesie edukacyjnym*. W: *Nauczyciel – uczeń, między przemocą a dialogiem...*, s. 21.

lenie. Mając na względzie fakt, że elementy procesu edukacyjnego nieustannie ewoluują, zwracam zatem uwagę na komunikację w klasie między nauczycielem a uczniami oraz uczniami i nauczycielem. Traktuję ją jako specyficzne relacje międzyosobowe, mające znaczenie w realizacji celów edukacyjnych, w tym – gromadzenie przez uczniów i przez nauczycieli wiedzy i metawiedzy.

Proces edukacyjny traktuję zatem jako pewien układ działań nauczyciela i uczniów o charakterze odwracalnym (bazującym na porozumiewaniu się nauczyciela z uczniami, ale i uczniów z nauczycielem), długotrwałym, podporządkowany celom programowym i zbieżnym z nimi celom indywidualnym. Ich osiągnięcie wiąże się z doбором odpowiednich środków, metod i warunków nie tylko przez nauczyciela, ale i przez uczniów – poprzez formułowane w toku zajęć pytania i stwierdzenia. Chodzi tu o aspekt przyszłości, ale w perspektywie procesualnej terażniejszości i przeszłości, o antycypację obiektów, stanów rzeczy, możliwych do wystąpienia w bliższej i dalszej perspektywie procesu edukacyjnego. Chodzi o husserlowską protencję i retencję, czyli otwieranie się na nowe możliwości wraz z odniesieniem do zaktualizowanych wcześniej¹⁹. Chodzi też o szeroko pojętą wiedzę – obiektywną, traktowaną jako produkt przeszłości i w znacznej mierze odnoszącą się do przyszłości. Jak stwierdza Wojciech Kojś: „Rzeczywisty proces dydaktyczny, tkwiąc w terażniejszości, ukierunkowany jest na przyszłość. Jego istota – nawet w koncepcjach typu adaptacyjnego tkwi w kreowaniu przyszłości, choćby tylko w drodze powtórzenia tego, co było ważne w przeszłości”²⁰. Ponadto chodzi o zwiększenie kompetencji uczniów w zakresie konstruowania znaczeń²¹, o umiejętność modyfikowania wiedzy i umiejętności już posiadanych przez uczniów na drodze interakcji z nauczycielem i innymi uczniami, w przyjaznej atmosferze pracy, obfitującej w niestereotypowe sposoby kreowania procesu edukacji²².

Niniejsza praca składa się z pięciu głównych rozdziałów. W rozdziale pierwszym przedstawiłam zagadnienie informacji i wiedzy z uwzględnieniem ich transmisji i odbioru od nadawcy do odbiorcy – w tym, w kontekście procesu edukacyjnego. Ukazałam czynności i działania, jakie podejmuje nauczyciel, pracujący z uczniami w edukacji wczesnoszkolnej. W takiej też perspektywie zanalizowałam kompetencje komunikacyjne nauczyciela, od których w głównej mierze zależy cały proces komunikacyjny w klasie szkolnej.

¹⁹ D. ŚLESZYŃSKI: *Człowiek w działaniu. Analiza empiryczna, fenomenologiczno-egzystencjalna*. Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 1995, s. 18.

²⁰ W. KOJŚ: *O podmiocie i przedmiocie edukacji*. W: *Kultura, język, edukacja*. T. 1. Red. R. MRÓZEK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1995, s. 36.

²¹ D. KLUS-STĄŃSKA: *W stronę dydaktyki interakcyjnej*. W: *Nauczyciel i uczeń w przestrzeniach szkoły*. Red. M. Nowicka. Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2002, s. 61.

²² T. KŁOSIŃSKA: *Dziecko – uczeń. Droga do edukacji skutecznej. Twórcze techniki Celestyna Freineta we wczesnej edukacji*. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 10.

W rozdziale drugim omówiłam najważniejsze w świetle poruszanej problematyki aspekty lingwistyczne i filozoficzne. Chcę jednak zaznaczyć, że analiza ta stanowi jedynie pewien szkic dla celów przyjętej problematyki badawczej – z punktu widzenia pedagoga, nie roszczonego sobie praw do dokonywania złożonych analiz lingwistycznych i filozoficznych. Skoncentrowałam się na omówieniu podstawowych rodzajów, cech i funkcji wypowiedzeń. Scharakteryzowałam różnorodne ujęcia pytań i stwierdzeń, jakie mogą formułować dzieci w edukacji wczesnoszkolnej. Przedstawiłam klasyfikacje tychże wypowiedzeń w kontekście reprezentatywnej literatury przedmiotu, uzupełniając je na końcu pracy o wyniki badań.

W rozdziale trzecim przedstawiłam zarys problematyki badawczej. Omówiłam przedmiot badań, cele (teoretyczny i praktyczny), przedstawiłam problemy badawcze, które sprowadzają się do pytania o rolę uczniowskich pytań i stwierdzeń w procesie edukacyjnym w klasach I–III. Zaprojektowałam cztery strategie badawcze wraz z metodami, technikami i narzędziami badawczymi, które zastosowałam do celów badań porzecnych, o charakterze ilościowym i diagnostyczno–jakościowym. Strategia badawcza pierwsza opiera się na sondażu diagnostycznym i technice ankiety. Strategia badawcza druga bazuje na metodach umożliwiających opis rzeczywistości edukacyjnej z perspektywy hermeneutycznej i fenomenologicznej. Strategię badaczą trzecią stanowi własna koncepcja metody oraz analizy wypowiedzi nauczycieli i uczniów (w tym pytań i stwierdzeń) wraz z autorskimi narzędziami badawczymi w tym zakresie. Strategią czwartą jest analiza porównawcza. Jej celem było skonfrontowanie wyników uzyskanych na podstawie badań trzech różnych grup badawczych: nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej (ze szkół województw: śląskiego, małopolskiego, opolskiego, dolnośląskiego), uczniów klas III (ze szkół województw śląskiego i małopolskiego), którzy byli poddani badaniom sondażowym, oraz uczniów z klas I–III i ich nauczycieli, którzy byli obserwowani w czasie zajęć edukacyjnych (w szkołach województw śląskiego i małopolskiego).

Dalsza struktura rozdziału trzeciego wynika z problemów badawczych i obejmuje szereg rozdziałów szczegółowych. Omówiłam w nich: istotę pytań i stwierdzeń uczniów (ich treść i cele), różne typy modeli komunikacyjnych w klasie, które wyznaczyłam na skutek podjętych obserwacji, zagadnienie możliwości kreatywnego oddziaływania uczniów na kształt procesu edukacyjnego poprzez zgłaszane pytania i stwierdzenia. Rozdział trzeci kończy nowy wątek o sposobach symbolicznego (o charakterze dydaktycznym) ujmowania struktury pytań i stwierdzeń uczniowskich, w związku z poszukiwaniem metod skutecznego poznawania wiedzy uczniów i wykorzystania jej w praktyce edukacyjnej. Wyznaczyłam kilkanaście różnych kategorii pytań i stwierdzeń uczniów w obserwowanych klasach I–III.

W rozdziale czwartym zaprezentowałam wnioski z badań, pewne uogólnienia i postulaty oraz podjęłam próbę wyznaczenia nowatorskich elementów

w kształceniu nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, którą traktuję jako przyczynek do stworzenia koncepcji autorskiej.

Pracę kończy rozdział piąty, w którym ujęłam pytania i stwierdzenia uczniów klas początkowych, zadane i sformułowane w określonym kontekście edukacyjnym, oraz wypowiedzi nauczycieli, udzielone na pytania i stwierdzenia uczniów. Wykazy uczniowskich pytań i stwierdzeń stanowią materiały źródłowe, z których mogą skorzystać w pracy dydaktycznej nauczyciele akademicy, kształcący studentów pedagogiki – przyszłych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Mogą także być przydatne w przygotowaniu różnego rodzaju prac naukowo-badawczych (np. dyplomowych, magisterskich i innych).

Przedstawiony przeze mnie problem ma złożony charakter. W niniejszej pracy zaprezentowałam inne ujęcie metodologiczne, niż opisywane dotąd w literaturze przedmiotu odnośnie procesów komunikacyjnych w klasie szkolnej. Moim nadrzędnym celem nie było uzyskanie jednoznacznych rozstrzygnięć, ale zarysowanie pewnych nowych, możliwych dróg dochodzenia do poznania uczniów, ich wiedzy i wykorzystania tego potencjału w procesie edukacyjnym.

Mam nadzieję, że niniejsza praca stanie się jedną z ważniejszych pozycji w literaturze przedmiotu, proponowanej studentom pedagogiki studiującym na specjalnościach: edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne oraz innych specjalnościach nauczycielskich. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że niniejsza praca pozwoli studentom pedagogiki – przyszłym nauczycielom pogłębić merytoryczne kompetencje w zakresie przygotowania do zawodu nauczyciela, a już pracującym nauczycielom – podjąć działania autodokształcące.

Szczególne, gorące słowa podziękowania adresuję do recenzenta, profesora dr. hab. Wojciecha Kojsa, którego cenne sugestie i uwagi przyczyniły się do nadania ostatecznego kształtu niniejszej publikacji.

Informacje i wiedza w procesie edukacji wczesnoszkolnej

1. Informacje¹

1.1. Informacje – wyjaśnienia wstępne w aspekcie psychologicznym i pedagogicznym

Informacja, czyli inaczej wiadomość, wskazówka, pouczenie, jest przyjmowana przez człowieka – uczący się (poznający) podmiot dzięki określonym strukturom poznawczym. Informacją jest także „każdy czynnik, dzięki któremu ludzie lub urządzenia automatyczne mogą bardziej sprawnie, celowo działać”². Z łacińskiego *informatio* wynikają kolejne znaczenia tego słowa: wyobrażenie, wyjaśnienie, zawiadomienie. Zdaniem Grzegorza Lissowskiego informację można rozumieć w powiązaniu z jej nośnikiem³, choć nie przysługuje nośnikowi w sposób absolutny, gdyż ten sam sygnał może dostarczać różnych informacji w zależności od okoliczności. Autor dokonuje charakterystyki trzech koncepcji informacyjnych: syntaktycznej, semantycznej i pragmatycznej. W przypadku dwóch pierwszych pisze „o miarach informacji, które zależą jedynie od prawdopodobieństw dostarczenia sygnału, a nie od ewentualnych zastosowań informacji”⁴.

---

¹ Istotą informacji zajęłam się m.in. w tekście pt. *Gospodarowanie informacjami i wiedzą – wyjaśnienia terminologiczne w perspektywie praktyki edukacyjnej*. W: *Komunikowanie się a jakość życia człowieka. Perspektywa pedagogiczna*. Red. A. MUSIOŁ. Racibórz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009.

² H. SZKIŁĄDŹ, S. BIK, B. PAKOSZ, C. SZKIŁĄDŹ: *Słownik języka polskiego*. T. 1. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984, s. 788.

³ G. LISSOWSKI: Hasło: *informacja*. W: *Wielka encyklopedia PWN*. T. 12. Red. J. WOJNOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002, s. 126.

⁴ Ibidem.

Szczególnie interesujące, ze względu na problematykę pracy, jest odniesienie autora do pragmatycznej koncepcji informacji. Na gruncie tej koncepcji „wartościowanie informacji jest zrelatywizowane do przydatności informacji i dla realizowanego przez odbiorcę celu”⁵.

Informacja, jak pisze Zdzisław Cackowski, zmienia prawdopodobieństwo zdarzenia, jest reduktorem niejednoznaczności i jest związana z użyciem energii. Członami informacji są: P – podmiot informacji (będący jednocześnie podmiotem działania); a – przedmiot informacji (źródło mocnego oddziaływania na podmiot, wywołującego u niego odruch bezwarunkowy); b – czynnik oddziaływania na podmiot o charakterze obojętnym (nie wywołujący bezwarunkowych reakcji ze strony podmiotu, jednak w pewnych okolicznościach mogący się stać nośnikiem informacji)⁶. Zdaniem Cackowskiego, „informacja to nie jest coś, to nie jest materia ani energia, to tylko/aż (!) pewien regulacyjny efekt oddziaływania ze strony czynnika b na P, taki efekt, który organizuje zachowanie się P wobec a (...), czyli czynnik zmniejszający przypadkowość zachowania się P (podmiotu) wobec a (przedmiotu)”⁷.

Zdaniem Wiesława Łukaszewskiego, człowiek (podmiot) gromadzi w ciągu swojego życia informacje dotyczące własnej osoby, otoczenia, stosunków z nim, programów postępowania. Informacje te są przetwarzane, a ich ilość i jakość zależy od ilości i różnorodności zadań przez niego realizowanych. Wraz ze wzrostem ilości informacji rośnie liczba możliwych kombinacji i porównań. Im większą liczbą informacji ktoś dysponuje, tym więcej nowych myśli może wytworzyć, tym więcej pomysłów sformułować, ale też tym większe jest prawdopodobieństwo powstania sprzecznych ze sobą myśli, tym większa liczba przeżywanych wątpliwości. Te zaś wymagają poszukiwania nowych informacji. Jest to możliwe dzięki trzem czynnikom: liczbie, zróżnicowaniu i pewności informacji. Gotowość do poszukiwania informacji jest tym większa, im bardziej bogaty i zróżnicowany jest zbiór informacji, a jest największa, gdy pewność co do informacji wynosi około 50%. Gdy pewność jest bardzo niska lub bardzo wysoka, gotowość ta jest niska lub wręcz nie zauważa się jej – jednostka unika nowych informacji. Informacje, według Łukaszewskiego, mogą pozostawać na różnych poziomach integracji. Zależą od poziomu uogólnienia informacji oraz od ich wewnętrznej zgodności. Poziom uogólnienia informacji wynika ze specyfiki sieci powiązań treściowo–logicznych, którą dysponuje jednostka. Sieć ta umożliwia zachodzenie takich operacji intelektualnych, jak porównywanie i kombinowanie informacji. Poza tym wpływa na sprawność i elastyczność myślenia, spostrzeganie luk i niejasności. Istotną cechą organizacji informacji jest też ich wewnętrzna zgodność. Mówiąc o zgodności informacji, mamy na myśli, zdaniem autora,

⁵ Ibidem.

⁶ Z. CACKOWSKI: Hasło: *informacja*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 2. Red. T. PILCH. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2003, s. 307.

⁷ Ibidem, s. 308.

nie tylko zgodność logiczną, ale tak zwaną zgodność psychologiczną, opartą na istnieniu wiązek skojarzeniowych na bazie doświadczenia. Zgodność ta może być ustalona dla systemu jako całości, bądź dla jego poszczególnych elementów i podsystemów. Łukaszewski zauważa także, że gromadzenie informacji przez człowieka ma charakter instrumentalny w stosunku do regulacji czynności, a także w stosunku do sprawowania kontroli nad biegiem wydarzeń⁸. Człowiek poszukuje informacji „po coś”, a więc wtedy, kiedy jest dla niego użyteczna. Jego gotowość do poszukiwania i pobierania informacji jest wysoka wówczas, gdy spostrzeża rozbieżność między tym, co już wie, a tym, co chciałby wiedzieć, „pod warunkiem wszakże, że rozbieżność ta nie jest zbyt wielka”⁹.

Tomasz Maruszewski wyróżnia dwojakiemu rodzaju informacje – deskryptywne (opisowe) i afektywne oraz, związane z nimi, dwa typy orientacji w ich odbiorze przez człowieka: afektywną i deskryptywną. „Orientacja afektywna jest podstawową formą orientacji i kierowana jest przez regułę zgodności afektywnej, to znaczy regułę nakazującą sprecyzowanie i jednoznaczne afektywnie spostrzeżenie świata (interpretacja „czarno–biała”). Natomiast orientacja deskryptywna dostarcza informacji obiektywnych (tj. niezależnych od właściwości emocjonalnych) o cechach obiektu i kierowana jest przez zasadę niesprzeczności”¹⁰. Obydwie te orientacje i, uzyskane dzięki nim, rodzaje informacji, mogą mieć zasadnicze znaczenie w afektywnym poznawaniu świata, nabywaniu wiedzy przez uczniów w klasach młodszych. Wyraża się to między innymi w ich komunikatach językowych, w których informują o stanach niepewności i pewności, a także o emocjonalnym stosunku wobec poznawanych obiektów.

Zdaniem Kazimierza Obuchowskiego, można rozróżnić cztery poziomy (układy, kody) organizacji informacji: monokonkretny, polikonkretny, hierarchiczny i pozajęzykowy. Opierają się one o kod naturalny lub sztuczny. Zdaniem autora, „[kod – B.O.-K.] naturalny wynika z właściwości fizycznych kanału, którym dopływa informacja”¹¹. Kod ten jest specyficzny dla kodu monokonkretnego – za jego pomocą informacje zostają zorganizowane i użyte w działaniu. Jest to kod pierwotny, „najmocniej związany z doświadczeniem receptorycznym”¹². Kod polikonkretny wiąże kod naturalny ze sztucznym, językowym. Dzięki niemu informacje mogą być reorganizowane (nie mogą być przetwarzane). Każda informacja zakodowana w tym układzie – konkretnie – „da się (z niewielkimi stratami) sprowadzić do stanów danych na wejściu do organizmu, jest

⁸ W. ŁUKASZEWSKI: *Psychologiczne podstawy popularyzacji wiedzy*. W: *Teoria i praktyka upowszechniania wiedzy*. Red. W. OKOŃ. Warszawa, Wiedza Powszechna, 1979, s. 116.

⁹ Ibidem, s. 116.

¹⁰ T. MARUSZEWSKI: *Analiza procesów poznawczych jednostki w świetle idealizacyjnej teorii nauki*. Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1983, s. 13.

¹¹ K. OBUCHOWSKI: *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1982, s. 202.

¹² Ibidem, s. 204.

odwracalna¹³, a „osoba, dysponująca kodem językowym na poziomie konkretnym, odbiera wszelkie informacje tylko na poziomie polikonkretnym¹⁴. Z kolei kod sztuczny jest typowym kodem dla układu hierarchicznego. Zasada organizacji pojęć w tym układzie wynika z faktu, że pojęcia te „muszą być zhierarchizowane, gdyż inaczej nie mogłyby wejść w skład istniejącej już siatki pojęć¹⁵. Słowa z tego układu mogą być wykorzystane na każdym poziomie. „Dzięki temu człowiek może tworzyć wiedzę i przekazywać ją innym ludziom. Najbardziej złożoną strukturę ma kod pozajęzykowy, związany z możliwością dokonywania w mózgu procesu organizacji informacji. W tym przypadku chodzi o całościowe ujęcia wiedzy, informacji, z – myśleniem bezsłownym, oglądem wzrokowym, danym wielkim twórcom (teorii, kompozytorom itp.)¹⁶.

Wymiana informacji jest też cechą kodów językowych – werbalnego, syntetycznego i analitycznego. Kod werbalny to inaczej system znakowy w wymianie informacji o strukturze znakowo-słownej, a więc jest kodem mówionym i pisanym. Poza tym wyróżnia się kod syntetyczny i analityczny. Nadawca wypowiedzi posługuje się kodem syntetycznym, natomiast odbiorca używa kodu analitycznego. Kody te układają się w hierarchię – kod analityczny jest kodem prymarnym w stosunku do kodu syntetycznego (człowiek nie może mówić, jeśli nie rozumie)¹⁷.

1.2 Odbiór, przetwarzanie i zapamiętywanie informacji

Informacje są odbierane w zorganizowany sposób i przetwarzane przez struktury poznawcze jednostki zgodnie z pewnymi mechanizmami, schematami, sposobami i zasadami poznawczymi. Bożydar L.J. Kaczmarek pisze o tzw. polimodalności, czyli „umiejętności łączenia informacji odbieranych przy pomocy kilku zmysłów w zorganizowaną całość¹⁸. Według Waldemara Kozłowskiego (który powołuje się na Enwistle'a i Mc Gregora), uczeń wykorzystuje w tym celu strategie i metastrategie – przetwarzania głębokiego i powierzchniowego informacji¹⁹. Twierdzi, że „[wyznacznikami – B.O.-K.] przetwarzania głębokiego (*deep processing*), które określane bywa też mianem elaboracji, oraz

¹³ Ibidem, s. 205.

¹⁴ Ibidem, s. 204.

¹⁵ Ibidem, s. 206.

¹⁶ Ibidem, s. 207–212.

¹⁷ W. TŁOKIŃSKI: *Mowa. Przegląd problematyki dla psychologów i pedagogów*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986, s. 19–20.

¹⁸ B.L.J. KACZMAREK: *Cudowne krosna umysłu*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012, s. 79.

¹⁹ W. KOZŁOWSKI: *Cele i osiągnięcia w uczeniu się*. Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 2006, s. 101.

myślenia twórczego jest dążenie do sprawdzania prawdziwości informacji oraz integrowanie (włączanie, asymilowanie nowych informacji do zasobu tej wiedzy i doświadczenia, które jednostka już posiada). Przetwarzanie powierzchowne (*surface processing*), określane także jako tendencja do zapamiętywania lub przetwarzania, oznacza zapamiętywanie informacji w tej samej postaci, w jakiej są one prezentowane, oraz przyswajanie ich poprzez powtarzanie²⁰. Autor zaznacza też, że oprócz tych dwóch opozycyjnych strategii można w procesie uczenia się wyodrębnić dezorganizację informacji, „która odnosi się do trudności, jakie ma uczeń z ustaleniem spójnego, konsekwentnego podejścia do uczenia się i jego realizacji”²¹.

Do struktur poznawczych człowieka bardzo szybko dochodzi wielka liczba różnorodnych informacji. Na niektóre z nich podmiot reaguje, w związku z innymi odracza reakcje lub w ogóle nie reaguje. Mogą zatem decydować o przystosowaniu organizmu do zmiennego środowiska, mogą wpływać na jego relacje ze środowiskiem społecznym, wreszcie – mogą być odpowiednio przetwarzane i wykorzystywane.

Zdaniem Ryszarda Więckowskiego, „[struktury – B.O.-K.] poznawcze są formą organizacji przeszłego doświadczenia jednostki, są odpowiednio zakodowane w pamięci człowieka i regulują jego zachowanie. Spełniają ważną funkcję w stymulowaniu aktywności jednostki, a w szczególności:

- umożliwiają formułowanie adekwatnych oczekiwań (co się może zdarzyć po podjęciu działania);
- ułatwiają ocenę wartości zdarzeń (co jest wartościowe, a co użyteczne); wpływają na formułowanie własnych programów działania jednostki (czyli wpływają na opracowanie systemu reguł, za pomocą których można osiągnąć określone wartości, cele)”²².

Rudolph H. Schaffer, definiując system poznawczy człowieka, porównuje go z komputerem. Wyróżnia w nim struktury i procesy. Pisze o strukturach poznawczych jako o klockach, z których zbudowany jest system poznawczy. Zalicza do niego: rejestrator sensoryczny, magazynowanie krótkotrwałe, magazynowanie długotrwałe. „[Struktur – B.O.-K.] tych jest stosunkowo niewiele. Ponadto mają one charakter trwałe i nie zmieniają się ani w wyniku rozwoju, ani z jednej sytuacji na drugą. Mają także charakter uniwersalny i stanowią element wyposażenia psychologicznego każdej istoty ludzkiej. Stanowią one hardware [inaczej – komponenty fizyczne – B.O.-K.] umysłu, a ich cechy stawiają pewne ograniczenie co do typu oprogramowania, jakie może być użyte w systemie poznawczym jednostki (...). Procesy są analogiczne do software’u komputerowego – oprogramowania wymaganego do uruchomienia systemu. W przeciwieństwie

²⁰ Ibidem, s. 102.

²¹ Ibidem.

²² R. WIĘCKOWSKI: *Źródła aktywności edukacyjnej dziecka* (Część 2). „Życie Szkoły” 1993, nr 7, s. 388.

do struktur są one liczne i różne w rozmaitych grupach wiekowych oraz inne u poszczególnych ludzi. Także dostosowują się do wszelkich okoliczności, w jakich znajdzie się jednostka²³. Autor wyróżnia procesy kontrolowane (wysiłkowe) i automatyczne (bezwysiłkowe). Procesy kontrolowane opisuje jako te, które wymagają od człowieka całej uwagi. Są zatem powolne, żmudne i jak twierdzi – zajmują sporo „przestrzeni poznawczej”, w odróżnieniu od procesów automatycznych, zachodzących szybko, bez trudu, dotyczących znanych, wyćwiczonych i zwykłych procedur.

Sara Meadows, powołując się na teorię Jean'a Piageta, nawiązuje między innymi do zjawisk „asymilacji” i „akomodacji” w procesie adaptacji jednostki do środowiska. Omawia więc proces włączania nowych informacji w już istniejące struktury poznawcze oraz modyfikację tychże w wyniku napływu nowych informacji. Powołując się zaś na teorię Lwa Wygotskiego, autorka pisze o różnorodnym środowisku społecznym, mającym wpływ na kształtowanie się u jednostki kompetencji poznawczych. Zwraca uwagę na fakt pełnienia przez dorosłych funkcji przewodników i nauczycieli wobec dzieci, którzy uczą ich w ten sposób odpowiednich form zachowania, pobudzają ich nowe sprawności²⁴.

Mózg człowieka dysponuje wieloma modelami i strategiami przetwarzania informacji. Są one nieustannie rozwijane i doskonalone. „Dzieci w miarę dorastania stają się coraz bardziej sprawne w stosowaniu różnorodnych strategii, które pomagają im na każdym etapie zapamiętywania – kodowania, przechowywania i przypominania informacji²⁵. Strategie te są stosowane celowo, a dzieci same je wymyślają. Są wśród nich: bezgłośnie powtarzanie informacji, organizowanie informacji (nadawanie im bardziej znanej formy), przepracowywanie informacji (tworzenie między nimi powiązań); wybiórcze zwracanie uwagi na informacje, które później mają być przywołane (uwaga selektywna); odzyskiwanie informacji (szukanie sposobów na zachowanie informacji jako użytecznych do zastosowania w późniejszym czasie)²⁶. Wraz z wiekiem wzrasta też liczba informacji odbieranych przez rejestrator sensoryczny; prędkość, z jaką działają różne części aparatu poznawczego, zakres wiedzy zdobywanej dzięki nowym doświadczeniom (która to z kolei ułatwia, a czasem opóźnia) przetwarzanie informacji. Rozwija się też zdolność do odbierania kilku aspektów bodźców jednocześnie (a nie tylko jednego) i łączenie ich w jedno doświadczenie²⁷. Niektóre z nich stanowią dla niego wartość priorytetową, użyteczną – w perspektywie własnego działania. Zdaniem Romana Ingardena dzieje się tak za sprawą rozumiejącego spostrzegania, procesu

²³ H.R. SCHAFFER: *Psychologia dziecka*. Tłum. A. WOJCIECHOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 248–249.

²⁴ S. MEADOWS: *Rozwój poznawczy*. W: *Psychologia rozwojowa*. Red. P.E. BRYANT, A.M. COLMAN. Tłum. A. BEZWIŃSKA-WALERJAN. Poznań, Wydawnictwo Zysk I S-ka, 1997, s. 38–40 i 45.

²⁵ H.R. SCHAFFER: *Psychologia dziecka...*, s. 277.

²⁶ Ibidem, s. 278.

²⁷ Ibidem, s. 250.

poznawczego, w którym podmiot nie traci kontaktu z przedmiotem, a zarazem wykracza poza proste „gapienie się”. „Proces rozumiejącego spostrzegania dokonuje się na podstawie wcześniejszych spostrzeżeń i orzeczeń, jest ich wynikiem (*resumé*) i jest przez nie umotywowany”²⁸. Autor twierdzi także, że rozumiejące spostrzeganie jest uwarunkowane przez pewne sądy, do których człowiek doszedł wcześniej, przez to, co w orzekaniu sprecyzował i co przy aktualnym spostrzeganiu musi mieć pod ręką, w zasięgu tego, czym dysponuje spostrzegając, i co musi i może zaktualizować, aby spostrzeganie uczynić rozumiejącym²⁹.

Również, zdaniem Łukaszeńskiego, każda informacja włączana jest do systemu doświadczeń jednostki pod warunkiem, że może być odniesiona do jego treści³⁰. Autor pisze także o dwóch innych aspektach roli informacji w procesie zachowania. Po pierwsze, stwierdza, że pobranie nowej informacji nie oznacza zastąpienia już posiadanej, lecz wzbogacenie systemu oraz zmianę stopnia pewności jednej z informacji. To zaś pociąga za sobą dalszą ich reorganizację. Po drugie, uważa, że określone zachowanie się człowieka zostaje uruchomione i podtrzymane wtedy, gdy są ze sobą konfrontowane co najmniej dwie informacje dotyczące tego samego stanu rzeczy i pozostają w stosunku rozbieżności. To zaś widać najczęściej w przypadku ciekawości poznawczej³¹.

Józef Koziński w strukturze myślenia, procesu nieodłącznie związanego z przetwarzaniem informacji, wyróżnia trzy podstawowe składniki: informacje o świecie, operacje i reguły. Informacje traktuje jako materiał dla myślenia; operacje – jako transformacje umysłowe, służące przetworzeniu materiału myślenia; reguły (metody, taktyki, strategię) – jako element zabezpieczający uporządkowany tok kolejnych operacji³².

Informacje są przechowywane przez człowieka zgodnie z ustalonymi regułami w jego pamięci krótkotrwałej i długotrwałej, w jej różnych systemach – proceduralnym, semantycznym, epizodycznym. Jak twierdzi Ida Kurcz, powołując się na E. Tulvinga (1985), te trzy systemy pamięci możemy powiązać z różnymi poziomami świadomości: system pamięci epizodycznej – z najwyższym poziomem świadomości (samoświadomość), świadomości autoneotycznej (wiem, że

²⁸ R. INGARDEN: *O języku i jego roli w nauce*. W: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972, s. 105.

²⁹ Ibidem, s. 106.

³⁰ Podobnego zdania jest Manfred Spitzer. Poza tym autor widzi szerokie perspektywy w zakresie uczenia się ludzi przez całe życie. Twierdzi, że im więcej człowiek już wie, tym lepiej może połączyć nowe treści z tymi, którymi już dysponuje, oraz że „[wiedza – B.O.-K.] może pomóc w strukturalizowaniu, porządkowaniu i umacnianiu nowej wiedzy”. [M. SPIETZER: *Jak uczy się mózg*. Tłum. M. GUZOWSKA-DĄBROWSKA. Warszawa, PWN, 2007, s. 203].

³¹ W. ŁUKASZEŃSKI: *Psychologiczne podstawy popularyzacji wiedzy*. W: *Teoria i praktyka upowszechniania wiedzy*. Red. W. OKOŃ. Warszawa, Wiedza Powszechna, 1979, s. 121.

³² J. KOZIELECKI: *Myślenie i rozwiązywanie problemów*. W: *Percepcja. Myślenie. Decyzje*. Red. T. TOMASZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 96.

wiem); system pamięci semantycznej – z poziomem świadomości neotycznej (wiem); system pamięci proceduralnej – z poziomem świadomości anoetycznej (nie wiem), przy czym ten typ pamięci przejawia się tylko w motorycznych reakcjach organizmu³³. Kurcz wskazuje na formę informacji w systemie pamięci semantycznym i epizodycznym. Zdaniem autorki, stanowią je sądy podmiotu i charakteryzuje je znacznik prawdziwości – mogą być prawdziwe lub fałszywe. Sądy, tak jak i inne terminy używane przez różnych autorów, takie jak: pojęcia, idee, fakty, reguły, skrypty itp., odpowiadają jednostkom organizacji informacji w systemie semantycznym pamięci. Tworzą one wiedzę ludzką o świecie, o charakterze pozczasowym i pozaosobistym, w odróżnieniu. Z kolei w systemie epizodycznym system informacji ma charakter czasowy. Jego elementy – zdarzenia z przeszłości jednostki, stanowią bazę dla tworzenia się jej tożsamości. Mają cechy świadczące o dokonywaniu się subiektywnego przeżycia w określonym czasie, miejscu. Tak więc ten system, system pamięci epizodycznej, odnosi się nie tyle do świata, ile do danej jednostki³⁴.

Według Manfreda Spietзера, dzięki najnowszym wynikom badań mózgu można z całą pewnością stwierdzić, że odbiór i przetwarzanie informacji przez człowieka jest tak pracą „na jawie”, jak i w fazie snu REM (rapid eye movement) – głównie za sprawą ciała migdałowatego – hipokampu, który przekazuje określone informacje do kory mózgowej do dalszego ich przetwarzania i w konsekwencji – zapamiętania. Na jego funkcjonowanie mają też wpływ emocje, jakich uczeń doznaje w procesie uczenia się. Dobry nastrój wpływa na efektywne uczenie się, stres – przeciwnie. Hormony stresu (glukokortykoidy), zdaniem autora, niekorzystnie oddziałują na neurony, a zwłaszcza na neurony hipokampa. Nie tyle prowadzą do ich śmierci, ile zwiększają toksyczność neuroprzebiegu – glukoaminianu. Wywołują „zwiększone zapotrzebowanie na energię i jednocześnie zmniejszają dostępność tej energii dla neuronów. (...) Wygląda na to, że przewlekły stres doprowadza neurony hipokampa do granic wytrzymałości i w dłuższym czasie może powodować obumieranie komórek. Toteż stres jest niekorzystny dla uczenia się i zapamiętywania”³⁵.

2. Wiedza – rodzaje, cechy i funkcje

Informacje stanowią elementy składowe wiedzy. Tak więc wiedza związana jest z takimi procesami poznawczymi, jak spostrzeganie, myślenie, pamięć, wyobrażanie, uczenie się. Wiedzę (w tym – wiedzę wstępną, wyjściową) trzeba też łączyć z fazami i funkcjami poznawczymi w doświadczeniu. Jak pisze Roman

³³ I. KURCZ: *Pamięć. Uczenie się. Język*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 62.

³⁴ Ibidem, s. 62–63.

³⁵ M. SPIETZER: *Jak uczy się mózg...*, s. 130.

Ingarden, podmiot dociera do przedmiotu poznania, czyni starania, aby go uchwycić, zobaczyć. Twór językowy, który powstaje w operacji orzekania, bazuje na wiedzy zaczerpniętej z danych doświadczenia i zawiera ją. To zaś, jaki jest zasięg tej wiedzy, zależy od właściwości psychicznych człowieka. Zdaniem autora, „[między innymi – B.O.-K.] dzięki językowi mamy możliwość dysponowania zdobytymi w doświadczeniu sensami – język jest tu automatycznie działającym aparatem przechowującym sensy”³⁶.

O rodzajach wiedzy gromadzonej i wykorzystywanej przez uczniów w procesie kształcenia pisze Krzysztof Kruszewski. Obok powszechnie znanego w literaturze przedmiotu podziału wiedzy na deklaratywną „([wskazującą – B.O.-K.] na świadomość, że coś się wie”) i proceduralną („wiedza: »jak« użyć danego pojęcia lub reguły”), autor wyróżnia wiedzę kontekstową. Jest to wiedza: „»kiedy i dlaczego«, polega na rozumieniu, kiedy i dlaczego wybrać te, a nie inne pojęcia i reguły”³⁷. Wiedza, którą gromadzi uczeń, może dotyczyć otaczającego świata (ludzi, przedmiotów, rzeczy, zjawisk, itp.). Ma ona charakter opisowy, w literaturze przedmiotu jest nazywana także wiedzą przedmiotową, „typu, że...”. Wiedza związana ze strategiami uczenia się, ze sposobami poznawania, to inaczej także wiedza strategiczna lub wiedza „typu, jak...”. Marta Białecka-Pikul odwołuje się do rezultatów badań i wskazuje na te dwa rodzaje wiedzy jako cechy rozwojowe. Pisze między innymi: „rozwój polega na przechodzeniu z poziomu wiedzy proceduralnej (o sposobach działania i radzenia sobie w otoczeniu i wiedzy typu „jak”) do wiedzy deklaratywnej (opartej na refleksji nad faktami i procedurami; wiedza typu „że”)³⁸. Z kolei Manfred Spitzer, rozróżniając te dwa rodzaje wiedzy, pisze o „wiedzy, że coś [przebiega – B.O.-K.] tak i tak” (*explicite*) i „wiedzy, jak coś przebiega” (*implicite*). Twierdzi, że to rozróżnienie może być punktem wyjścia do zastąpienia ich po prostu pojęciami – odpowiednio – wiedzy i umiejętności³⁹.

Jak pisze Waldemar Furmanek – „informacje i wiedza stają się tworzywem w procesach działań ludzi w społeczeństwie informacyjnym (...), owocem tych działań mogą być nowe, przetworzone formy informacji i nowa wiedza”⁴⁰. Społeczeństwo informacyjne jest więc społeczeństwem ludzi tworzących i wykorzystujących wiedzę. Stąd też „[zarządzanie – B.O.-K.] wiedzą staje się jednym z najważniejszych zjawisk społeczeństwa informacyjnego”⁴¹. Takie też

³⁶ R. INGARDEN: *O języku i jego roli w nauce*. W: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972, s. 117.

³⁷ K. KRUSZEWSKI: *O nauczaniu i uczeniu się w szkole*. W: *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. Rozdział 3. Red. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 77.

³⁸ M. BIAŁECKA-PIKUL: *Co dzieci wiedzą o umyśle i myśleniu. Badania i opis dziecięcej reprezentacji stanów mentalnych*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002, s. 13.

³⁹ M. SPITZER: *Jak uczy się...*, s. 57.

⁴⁰ W. FURMANEK: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*. Red. S. JUSZCZYK, M. MUSIOŁ, A. WATOŁA. Katowice, Agencja Artystyczna PARA, 2007, s. 54.

⁴¹ Ibidem.

rozumienie wiedzy uwzględnia literatura z zakresu ekonomii, teorii organizacji i zarządzania⁴². Karl-Eric Sveiby, twórca koncepcji zarządzania wiedzą, traktuje wiedzę jako wartość niematerialną, wytwarzaną i przekazywaną (transferowaną, konwertowaną) w danej firmie pomiędzy jej jednostkami. Przepływ wiedzy nie jest tu jednokierunkowy, lecz odbywa się w obie strony. Wiedza narasta za każdym razem, gdy następuje jej transfer, przy czym jego uczestnicy nie tracą jej w tym procesie. Przeciwnie – wzmacniają swoje kompetencje, gdyż – jak to wynika „z organizacyjnego punktu widzenia – wiedza została skutecznie podwojona”⁴³. Faktycznie, wiedza ta zostaje zwielokrotniona. Jej rozmiar zależy od liczby jednostek i przepływów wiedzy od nich do struktury wewnętrznej i zewnętrznej firmy, i w odwrotnym kierunku⁴⁴.

Zdaniem Stanisława Łobejko, istnieje ścisła współzależność między pojęciami: dane, informacja i wiedza⁴⁵. Są to jednocześnie pojęcia funkcjonujące we współczesnych systemach zarządzania wiedzą. Dane są surowymi faktami, liczbami, innymi szczegółami dotyczącymi pewnych zdarzeń; są zapisywane i przechowywane na odpowiednich nośnikach. Z przetworzonych i zinterpretowanych danych powstaje informacja. Ma swojego nadawcę oraz odbiorcę, który dzięki nim może uzyskać odpowiedzi na pytania: kto? co? gdzie? kiedy? Z kolei wiedza, zdaniem autora, to „świadomość i zrozumienie informacji oraz umiejętność ich jak najlepszego wykorzystania. Pozwala odpowiedzieć na pytania: jak? dlaczego?”⁴⁶

Zaczątki gospodarowania wiedzą są widoczne u dzieci od najwcześniejszych lat życia. Ich naturalny pęd do poznawania człowieka, społeczeństwa i świata przejawia się między innymi w wypowiedziach werbalnych, kiedy wyrażają wątpliwość (niepewność) oraz sądy i przekonania (pewność). Wyrażają je zatem najczęściej w pytaniach i stwierdzeniach, które można uznać za drogi uzyskania wiedzy, a także elementy jej opanowywania⁴⁷.

Zdaniem Wojciecha Kojsa można wyróżnić wiedzę naukową i nienaukową (inaczej – pozanaukową), a w jej zakresie – potoczną i zdroworoządkową.

---

⁴² K. PIECH: *Gospodarka oparta na wiedzy i jej rozwój w Polsce*. „E-mentor” 2004, nr 4 (6), <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/6/id/75> [16.06.2014].

⁴³ K.-E. SVEIBY: *Dziesięć sposobów oddziaływania wiedzy na tworzenie wartości*. „E-mentor” 2005, nr 2, s. 49.

⁴⁴ Na niewyczerpalność i społeczny charakter wiedzy zwraca uwagę m.in. Alicja Sosnowska *Rola zarządzania wiedzą w gospodarce*. W: *Systemy zarządzania wiedzą i innowacja w polskich przedsiębiorstwach (w warunkach wejścia do UE)*. T. 89. Red. A. SOSNOWSKA. Warszawa, Szkoła Główna Handlowa, 2004 [za: P.F. DRUCKER: *Spółczeństwo pokapitalistyczne*. Warszawa, PWN, 1999, s. 148].

⁴⁵ S. ŁOBEJKO: *Cechy współczesnych systemów zarządzania wiedzą – wiedza, innowacje a kluczowe kompetencje firmy*. W: *Systemy zarządzania wiedzą...*, s. 19.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ J. RUTKOWIAK: *O dialogu edukacyjnym...*, s. 229; W. KOJS: *Wiedza o edukacji w społeczeństwie uczącym się*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy...*, s. 39–40.

Składnikami wiedzy nienaukowej są wiedza personalna i wiedza grupowa – rodzaje wiedzy możliwe do wytworzenia przez poszczególnych ludzi lub tylko w grupie⁴⁸. Rezultatem badań naukowych jest tak zwana wiedza obiektywna. Budują ją zdania oznajmujące. Wiedza ta jest jednym z wielu elementów treściowych, współtworzących na przykład proces dydaktyczny, „jednym z wielu środków informacyjnych służących do kształtowania osobowości ucznia”⁴⁹.

Józef Pieter, utożsamiając wiedzę ze stanem istnienia lub posiadania, wyróżnił cztery jej rodzaje: wiedzę obiektywną (naukową), wiedzę subiektywną (osobistą), wiedzę praktyczną i teoretyczną⁵⁰. Wiedzę naukową autor stawia na nadrzędnym miejscu w klasyfikacji, twierdząc, że podstawowym warunkiem jej istnienia „jest możliwość wzajemnego porozumiewania się ludzi związanych z danym jej rodzajem, zarazem możliwość jednakowego rozumienia układu znaków (słów, twierdzeń, rozumowań), w których jest zobiektywizowana”⁵¹. Wiedza naukowa, zdaniem autora, jest rezultatem badań naukowych, a jej jakość jest zależna od jakości metod badawczych. Jej składnikami są potencjalnie: pojęcia, odpowiednie twierdzenia, sądy, zdania. Z kolei wiedza osobista to inaczej odzwierciedlenie obiektywnej wiedzy naukowej u pojedynczych osób. Wiedza ta stopniowo wzbogaca się, pogłębia i dostosowuje się do wiedzy obiektywnej, tak więc „rozporządzalne zasoby wiedzy ulegają przekształceniom”⁵². Pod pojęciem wiedzy praktycznej autor rozumie wiedzę zgromadzoną wokół pytania formalnego, o to, „co i jak racjonalnie wykonać”. Wśród jej składników wymienia twierdzenia jako wezwania lub wyłuszczenia powinności (przepisy, zasady moralne, zalecenia tzw. *savoir vivre*’u, idee postępowania właściwego, skutecznego, celowego). Natomiast wiedza teoretyczna to „jakakolwiek wiedza zawierająca pogląd naukowy na jakąkolwiek sprawę, a to stosownie do formalnego pytania, »jak ta sprawa się przedstawia«”⁵³.

U podstaw każdej wiedzy wyróżnia się pojęcia treściowe i formalne. Maruszewski wyróżnia cztery podstawowe rodzaje pojęć: modele świata, modele samego siebie, wizje świata i wizje samego siebie⁵⁴. Każdy z tych rodzajów pojęć ma charakter hierarchiczny. Pojęcia, które odnoszą się do świata, powstają w wyniku spontanicznej aktywności poznawczej jednostki, w wyniku refleksji nad światem oraz „w wyniku specyficznego treningu, którego celem jest przekazanie informacji w postaci gotowych struktur hierarchicznych”⁵⁵. Pojęcia dotyczące

⁴⁸ Ibidem, s. 38–39.

⁴⁹ W. KOJS: *O podmiocie i przedmiocie...*, s. 36.

⁵⁰ J. PIETER: *Nauka i wiedza*. Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1967, s. 146–147, 157.

⁵¹ Ibidem, s. 146.

⁵² Ibidem, s. 233.

⁵³ Ibidem, s. 159.

⁵⁴ T. MARUSZEWSKI: *Analiza procesów poznawczych jednostki w świetle idealizacyjnej teorii nauki*. Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1983, s. 92–93.

⁵⁵ Ibidem, s. 93.

samego siebie – modeli i wizji – obejmują hierarchiczne pojęcie „ja” realnego i idealnego.

Zdaniem Kurcz możemy wyróżnić dwa rodzaje wiedzy – wiedzę ludzką o świecie oraz wiedzę o samej jednostce⁵⁶. Wiedza ludzka wytwarza się w danym systemie semantycznym pamięci i ma charakter pozaczasowy i pozaosobisty. Jej elementami składowymi są pojęcia, idee, fakty, sądy, reguły, skrypty itp. Drugi rodzaj wytwarzany jest w epizodycznym systemie pamięci. Elementy organizacji epizodycznej wiedzy „mają wyraźną charakterystykę dokonywania się w określonym czasie i miejscu, i właściwości subiektywnego przeżycia”⁵⁷. Są nimi zdarzenia z przeszłości jednostki. Stanowią o tworzeniu się jej tożsamości. Określony rodzaj wiedzy może być gromadzony przez człowieka dzięki odpowiedniemu rodzajowi pamięci. Wiesław Andrukowicz pisze o pamięci epizodycznej (przechowującej kody sygnałów motorycznych, mimicznych, akustycznych), proceduralnej (przechowującej kody danych operacji, czynności, złożonych działań) oraz semantycznej (przechowującej kody określonych pojęć)⁵⁸. Jak twierdzi autor – „Bez śladów w pamięci każde doświadczenie komunikacyjne jest bezprzedmiotowe. Owa zdolność kodowania, formowania, jak i potrzeba impresji oraz ekspresji, były i są najważniejszymi motywami ludzkiej działalności, w tym szczególnie działalności edukacyjnej”⁵⁹.

W tym miejscu warto przywołać ten rodzaj wiedzy, która, jako wiedza o działaniach świadomych, jest – zdaniem Wojciecha Kojsa – „propozycją wiedzy do zastosowania przez każdego zgłębiającego ją ucznia, a jednocześnie propozycją do poznawania jej przez działanie i w działaniu”⁶⁰. Jest to zatem wiedza wygenerowana przez działanie podmiotu, wiedza o rodzajach działań (przygotowawczych, realizacyjnych, postrealizacyjnych, kontrolnych, oceniających), a także ich elementach – celu, zadaniach, podmiocie, przedmiocie, środkach, metodach, okolicznościach (warunkach bezpośrednich), rezultatach, kontekście środowiskowym⁶¹. Jest to więc wiedza prakseologiczna, gromadzona w toku działań przebiegających w teraźniejszości, przeszłości lub przyszłości, wiedza o tym, co jest, było i będzie – ważna z punktu widzenia spontanicznych wypowiedzi uczniów w procesie edukacyjnym. Zarazem jest to wiedza, którą dysponuje podmiot racjonalny, jak twierdzi Wojciech Patryas, podmiot podejmujący czynność,

⁵⁶ I. KURCZ: *Pamięć...*, s. 63.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ W. ANDRUKOWICZ. *Edukacja integralna*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001, s. 92.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ W. KOJS: *O potrzebie, pożytkach i niektórych warunkach edukacji prakseologicznej*. W: *Edukacja jutra*. X Tatrzańskie Seminarium Naukowe. Red. K. DENEK, T. KOSZCZYC, M. LEWANDOWSKI. Wrocław, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 2004, s. 164.

⁶¹ W. KOJS: *Wiedza o edukacji w społeczeństwie uczącym się*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej, kulturowej*. Red. S. JUSZCZYK, M. MUSIOŁ, A. WATOŁA. Katowice, Agencja Artystyczna PARA, 2007, s. 40.

mający określone preferencje, a przede wszystkim – informacje dotyczące co najmniej pięciu zagadnień: czynności, jakie potrafi w danym czasie wykonać; sposobów ich wykonania; związków między tymi czynnościami; rezultatów, do których prowadzą; globalnych wartości tych czynności, wyznaczonych przez indywidualne wartości wywoływanych przez nie rezultatów⁶².

Oba powyższe stanowiska – na gruncie prakseologii i logiki – zdają się potwierdzać definicję wiedzy ujętą w *Wielkiej encyklopedii PWN*. Jej autorzy wskazują między innymi na dynamikę i modyfikowalność wiedzy podmiotu. Twierdzą, że posiadana wiedza wpływa na wybór poznawanego przedmiotu i sposób jego poznania. Twierdzą także, że wiedza jest potrzebna jednostce ze względu na pewne pożądane przez nią cele, oraz że „[najpowszechniej – B.O.-K.] wymaga się od wiedzy, aby była użyteczna w realizacji tych celów i aby była prawdziwa”⁶³. Niektórzy autorzy przywołują w powyższym znaczeniu pojęcie wiedzy generatywnej⁶⁴, osobistej⁶⁵, osobotwórczej⁶⁶ oraz osobowo-personalnej⁶⁷ czy autokreacyjnej⁶⁸, wiedzy, dzięki której człowiek umie korzystać z wiadomości, wygenerować pomysły i nowe informacje, ułatwiające rozwiązywanie nowych problemów, potrafi wychodzić poza dostarczone informacje, utarte schematy, tworzy coś nowego. Jest to zatem specyficzna wiedza o sobie samym. Wiedza ta może być wykorzystywana funkcjonalnie, w celu tworzenia czegoś nowego. Alina Szczurek – Boruta twierdzi, że wiedza o sobie jest podstawą do kształtowania tożsamości. Wiąże ją z umiejętnością określania siebie i swojego miejsca w świecie⁶⁹. Ten rodzaj wiedzy bywa także w literaturze przedmiotu utożsamiany

⁶² W. PATRYAS: *Uznawanie zdań*. Warszawa–Poznań, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1987, s. 233.

⁶³ M. ZIOŁKOWSKI, M. SCHELER: Hasło: *wiedza*. W: *Wielka encyklopedia PWN*. T. 29. Red. J. WOJNOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawska Organizacja–Woźnicki–Próg, 2005, s. 196–197.

⁶⁴ K. DENEK: *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń, Wydawnictwo A. Marszałek, 1999, s. 148; E. KOCHANOWSKA: *Ukryty wymiar pytań nauczyciela*. W: *Edukacja jutra. Proces wychowania w szkole i poza nią*. Red. K. DENEK, A. KAMIŃSKA, W. KOJS, P. OLEŚNIEWICZ. Sosnowiec, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2010, s. 73; B. MUCHACKA: *Model organizowania wiedzy u uczniów klas I–III*. W: *Projektowanie i modelowanie edukacji zintegrowanej*. Red. I. ADAMEK. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2002, s. 37.

⁶⁵ D. KLUS-STAŃSKA: *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2010, s. 103.

⁶⁶ W. KOJS: *Efektywność badań pedagogicznych*. W: *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Red. S. PALKA. Gdańsk, Wydawnictwo Psychologiczne, 2010, s. 385.

⁶⁷ B. DYMARA: *Dziecko w świecie edukacji. Podstawy uczenia się kompleksowego – nowe kształty i wymiary edukacji*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009, s. 178.

⁶⁸ B. DYMARA: *Przestrzenie–obszary integracji a formy współdziałania, czyli u podstaw uczenia się nauczania kompleksowego*. W: *Dziecko w świecie współdziałania*. Cz. 2. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001, s. 122–123.

⁶⁹ A. SZCZUREK-BORUTA: *Rzeczywistość społeczna i kulturowa a rozwój indywidualny dziecka i edukacja*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej*,

z samowiedzą. Zdaniem Józefa Kozielskiego jest to „zbiór sądów i przekonań na temat własnego wyglądu zewnętrznego, intelektu, charakteru, dojrzałości emocjonalnej, stosunków z innymi ludźmi czy aspiracji życiowych”⁷⁰, a zdaniem Józefa Pietera – „wiedza (refleksja) o własnej osobie, w tym przede wszystkim ocena dodatnia lub ujemna”⁷¹. Joanna Sikorska wyróżnia wiele jej rodzajów: wiedzę o własnym organizmie i stanie zdrowia; o własnych stosunkach z innymi ludźmi; o własnej biografii; o własnej psychice; o funkcjonowaniu i zmianach własnej osobowości; dotycząca genezy i ograniczeń wiedzy o sobie. Jako jeden z rodzajów samowiedzy autorka wyróżnia też „marzenia i postanowienia o sobie takim, jakim chciałoby się być lub powinno być”⁷², a więc wiedzę umożliwiającą stawianie się, realizację dążeń, zamierzeń, planów.

Uzupełnieniem analizy rodzajów wiedzy jest jej ukazanie w kontekście procesu edukacji, w tym – kształcenia zintegrowanego. Warto zatem zdefiniować pojęcie wiedzy edukacyjnej, wprowadzone przez Basila Bernsteina na tle socjologii wiedzy w aspekcie jej realizowania w trzech systemach przekazów: programie nauczania, pedagogii i ocenianiu. Wiedzę edukacyjną autor przeciwstawia wiedzy nieszkolnej, potocznej. Wskazuje na kody wiedzy przekazywanej w procesie edukacji (nazywając je kodami wiedzy edukacyjnej) – kod kolekcji oraz kod integracji. Wprowadza pojęcia klasyfikacji i ramy, nazywając w ten sposób podział między treściami oraz strukturę systemu przekazu wiedzy, pedagogii. W odniesieniu do kodu kolekcji mówi o silnej klasyfikacji i silnej ramie, w odniesieniu do kodu integracji – o słabej klasyfikacji i ramie. Bernstein ukazuje te dwa kody w perspektywie struktury programów nauczania i systemów kształcenia. Podkreśla, że od rodzaju kodu wiedzy (treści oraz sposobu przekazu wiedzy) zależy rodzaj wiedzy transmitowanej za sprawą nauczyciela i odbieranej oraz przyswajanej przez uczniów⁷³.

Dorota Turska, analizując problem skuteczności ucznia, a także zastanawiając się nad tym, od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych, wyróżniła dwie podstawowe kategorie wiedzy. Do jednej z nich zaliczyła wiedzę szkolną, do drugiej – naturalną. Wiedza szkolna, gotowa, jest wprowadzana

---

społecznej i kulturowej. Red. S. JUSZCZYK, M. MUSIOŁ, A. WATOŁA. Katowice, Agencja Artystyczna Para, 2007, s. 152–153.

⁷⁰ J. KOZIELECKI: *Psychologiczna teoria samowiedzy*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1981, s. 12.

⁷¹ J. PIETER: *Słownik psychologiczny*. Katowice, Jacek Pieter i Ewa Pieter-Kania, Warszawa, JMP, 2004, s. 290.

⁷² J. SIKORSKA: *Wiedza nauczycieli o sytuacji szkolnej uczniów*. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2004, s. 41.

⁷³ B. BERNSTEIN: *Odtwarzanie kultury*. Wstęp i oprac. A. PIOTROWSKI. Tłum. Z. BOKSZAŃSKI, A. PIOTROWSKI. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1990, s. 37. Temu samemu schematowi podlega, według Bernsteina, dystrybucja władzy i zasady kontroli społecznej. Im bardziej mamy do czynienia z silną klasyfikacją i ramą kodu, tym łatwiej sprawować władzę, pełnić kontrolę nad jednostkami.

do umysłu ucznia za pomocą kodu kolekcji. Tak więc treść tej wiedzy (jak ją autorka określa też za innymi autorami – scholastycznej, rytualnej, martwej), jej zakres, kolejność przyswajania są wyprowadzane z zewnątrz, w sposób ściśle zadekretowany. Tak powstały sztuczny system reprezentacji wiedzy funkcjonuje głównie w obszarze kontrolowanym przez szkołę i nie ma wpływu na działania wykonywane poza jej kontrolą. Wiedza scholastyczna jest odmienna od wiedzy naturalnej. Jest dosyć trudno przyswajalna przez uczniów ze względu na jej zuniformizowany charakter, niepoddawanie się przekształceniom, brak giętkości i oryginalności⁷⁴. Jej przekaz jest związany także, jak podaje Dorota Klus-Stańska, z funkcjonowaniem tak zwanego modelu transmisyjnego szkoły⁷⁵. Uczniowie postępują „po śladzie” nauczyciela, działają pod jego kontrolą, wytwarzają takie same produkty, a praca nie wynika z ich ciekawości poznawczej, lecz jest podporządkowana oczekiwaniu nagrody lub uniknięciu kary. Nauczyciel, w modelu transmisyjnym szkoły, „nie tylko określa personalny aspekt przebiegu komunikacji, ale też zawsze wie, jaką odpowiedź chce uzyskać”⁷⁶. Inny sposób przekazywania wiedzy w szkole można uzyskać, stosując model interakcjonistyczny. Jest oparty „na zindywidualizowanej, badawczej aktywności uczniów i doświadczaniu przez nich różnorodnych sytuacji poznawczych. Nauczyciel pełni rolę raczej organizatora i pomocnika, niż źródła informacji”⁷⁷. Wiedza uzyskana przez uczniów w takim modelu jest bardziej wartościowa niż w modelu transmisyjnym, gdyż mimo pozornego chaosu informacji uzyskanych w ten sposób uczniowie lepiej je zapamiętują dzięki samodzielnym próbom ich przekształcania, koordynowania, twórczego wykorzystywania w praktyce.

Przekazywanie i odbiór wiedzy w warunkach szkolnych podlega – zdaniem Janiny Parafiniuk-Soińskiej – pewnym etapom porządkowania i uspojniania komunikatów, w których to zakresie między innymi – w trzecim etapie – są tworzone struktury informacyjne „z wiedzy i samowiedzy zdobytej w doświadczeniu indywidualnym jako »zderzenie tego, co nasze, z tym, co nabyte«.

---

⁷⁴ D. TURSKA: *Skuteczność ucznia. Od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych?* Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006, s. 22.

Wiedza gotowa jest trudno przyswajalna, ale – zdaniem Pietera – uczeń ją przyswaja dzięki samodzielności w myśleniu i w ogóle w uczeniu się. Dzięki tej samodzielności „wnika lepiej – niż w jej braku – w logiczne powiązania pojęć i w obiektywne wiązki zależności zjawisk; zdobywa lepsze możliwości zarówno dalszego uczenia się, a więc uczenia się na wyższym etapie, jak też praktycznego zastosowania wiadomości w ćwiczeniach, w działalności zawodowej, w zabawie, w korzystaniu z dzieł kultury”. J. PIETER: *Nauka i wiedza*. Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1967, s. 225.

⁷⁵ D. KLUS-STAŃSKA: *Po co nam wiedza potoczna w szkole? W: Pedagogika w pokoju nauczycielskim*. Red. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2000, s. 137–138; Eadem: *Gdy słowa wiodą na manowce. Krótka rzecz o pułapce polskiej metodyki*. „Problemy wczesnej edukacji” 2016, nr 2, s. 20.

⁷⁶ D. KLUS-STAŃSKA: *Po co nam wiedza potoczna...*, s. 139.

⁷⁷ Ibidem, s. 135.

(...) Etap ten jest szczególnie ważny, ponieważ pozwala ograniczać apersonalny charakter kształcenia, w którym skoncentrowano się na wiedzy uogólnionej, »odbarwionej« podmiotowo⁷⁸. Autorka pisze też o dwóch wcześniejszych etapach porządkowania i uspołniania komunikatów: 1. tworzeniu „reprezentacji poznawczej z powierzchniowej warstwy rzeczywistości, wyrażanej w formie obrazowej, słownej, niewerbalnej”; 2. tworzeniu „reprezentacji poznawczej w kategoriach pojęciowych”⁷⁹.

Biorąc pod uwagę użyteczność wiedzy w praktyce, w tym – w procesie edukacji, warto wskazać na spełnianie przez nią określonych funkcji. Joanna Sikorska, na podstawie analizy literatury przedmiotu, wyodrębniła następujące funkcje wiedzy: 1. aktywizującą (kiedy to nowa wiedza pobudza już posiadaną wiedzę, a bierne wiadomości stają się czynnymi w procesach myślowych); 2. wyzwalającą (kiedy wiedza, nowa lub wcześniej nabyta, wyzwala nowe myśli, ułatwia przebieg operacji myślowych, wyzwala ciekawość poznawczą, pobudza do zdobywania nowych wiadomości); 3. praktyczną (kiedy wskazuje sposoby wykonywania odpowiednich czynności i działań); 4. wychowawczą (która między innymi pobudza uczniów do przeżyć, ustosunkowania się do faktów, pojęć i sądów); 5. poznawczą (dzięki której jednostka tworzy indywidualny, uporządkowany i spójny system tejże wiedzy oraz własny pogląd na świat); 6. instrumentalną (kiedy jednostka wykorzystuje wiedzę w działaniu); 7. generatywną (kiedy wpływa na tworzenie nowych pomysłów, hipotez); motywacyjną (kiedy pobudza jednostkę do podejmowania działań); 8. kształcącą (gdy służy rozwijaniu strony duchowej człowieka); 9. dającą poczucie władania nad przyrodą i społeczeństwem; 10. wyzwalającą – w sensie stawania się innym⁸⁰.

Tę listę funkcji wiedzy możemy uzupełnić o funkcję regulacyjną. Kazimierz M. Czarnecki wyróżnia w jej zakresie funkcję orientacyjną, działaniową, kontrolną i oceniającą⁸¹. Wszystkie są związane z aktywną postawą podmiotu w procesie poznawczym. Orientacyjna funkcja wiedzy ma „charakter rozwojowy, występuje w różnych postaciach, czasie i sytuacjach życiowych oraz zadaniowych z różnym nasileniem”⁸². Pomaga jednostce w skutecznym działaniu, podejmowaniu decyzji i wynikających z niej zadań. Działaniowa funkcja wiedzy „dotyczy głównie czynności, jakich człowiek się uczy, jakie zna i jakie

⁷⁸ J. PARAFINIUK-SOIŃSKA: *O bogactwie i uspołnianiu komunikatów*. W: *Procesy komunikacyjne w szkole. Wyznaczniki, tendencje, problemy*. Red. W. KOJS, Ł. DAWID. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 75.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ J. SIKORSKA: *Wiedza nauczycieli o sytuacji szkolnej uczniów*. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2004, s. 33.

⁸¹ K.M. CZARNECKI: *Osobista wiedza człowieka i jej funkcje regulacyjne*. W: *Młodzież w sytuacji zmian gospodarczych, edukacyjnych, społecznych i kulturowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji (Cieszyn 15-16 grudnia 1999)*. T. 1. Red. W. KOJS, R. MRÓZEK, R. STUDENSKI. Cieszyn, Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie, 1999, s. 85.

⁸² Ibidem.

musi opanować, by prawidłowo funkcjonować w środowisku przyrodniczym i społecznym⁸³. Funkcję kontrolną wiedzy autor łączy z celową samokontrolą jednostki, kontrolą jej otoczenia oraz relacji w otoczeniu społeczno–przyrodniczym, a funkcję oceniającą – z wynikiem kontroli, twierdząc, że polega na wyrażaniu opinii i wartościowaniu wyniku⁸⁴. Ten sam autor wskazuje na braki w literaturze podmiotu, dotyczące wyznaczonych rodzajów wiedzy, a w związku z tym zwraca uwagę na konieczność sformułowania definicji wiedzy pojęciowej. Jego zdaniem wiedza pojęciowa to znajomość, rozumienie i zastosowanie pojęć, utrwalonych w pamięci, jako uogólnione odbicie rzeczywistości (przedmiotów, zjawisk i procesów). Mówiąc natomiast o wiedzy pojęciowej, kształtowanej w procesie nauczania–uczenia się uczniów, wiąże ją z opanowywaniem pojęć z poszczególnych przedmiotów nauczania pod kierunkiem nauczycielki⁸⁵.

Małgorzata Karwatowska i Leszek Tymiakin dokonują kategoryzacji wiedzy na gruncie lingwistyki, jednak wyznaczone przez autorów cechy wiedzy pozwalają na przeniesienie tejszy klasyfikacji na grunt omawianej tematyki. I tak autorzy wyróżniają wiedzę podawaną, poszukiwaną, powtarzaną i utrwalaną oraz sprawdzaną. Wiedzę podawaną Karwatowska i Tymiakin wiążą z przekazem treści w podręczniku. Stanowią ją różnego rodzaju definicje, krótkie teksty (tzw. notatki), powoływanie się na opinię autorytetu, pouczenia, wskazówki, instrukcje. Wiedza poszukiwana jest związana z samodzielnymi poszukiwaniami, odkryciami ucznia. Ten jej rodzaj jest zdobywany za pomocą pytań. Wiedza powtarzana i wiedza utrwalana to te rodzaje wiedzy, które najczęściej w podręczniku są umieszczane w ramce lub/i wyróżnia się je kolorem. Wiedza sprawdzana to ten rodzaj wiedzy, który ujawnia się poprzez: pytanie, polecenie, elementy zabawowe, psychozabawy, krzyżówki, diagramy, komiksy, anegdoty, dowcipy⁸⁶.

Można zatem stwierdzić, że wiedza jest „dana” jednostce. Jest do niej transmitowana w postaci gotowych informacji, jest też przez nią aktywnie zdobywana. Wiedza, którą gromadzi uczeń, może dotyczyć otaczającego świata (ludzi, przedmiotów, rzeczy, zjawisk, itp.). Nabycie tych wszystkich rodzajów wiedzy stanowi cel znanych, nowatorskich koncepcji pedagogicznych i programów kształcenia. Trzeba jednak pamiętać, że sięgają one do źródeł dydaktyki ogólnej, klasycznych już podziałów metod i strategii nauczania i uczenia się, dzięki którym możliwe jest nabywanie przez osobę uczącą się różnorodnej i uporządkowanej w swojej

⁸³ Ibidem, s. 87.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ K. CZARNECKI: *Szkolna wiedza pojęciowa uczniów klas początkowych w świetle badań naukowych*. Katowice, „Śląsk”, 1995, s. 57–58.

⁸⁶ M. KARWATOWSKA, L. TYMIAKIN: *Funkcjonowanie wiedzy lingwistycznej w podręcznikach do kształcenia językowego dla gimnazjalistów*. W: *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 2007, s. 262–273.

strukturze wiedzy. Z kolei z tychże metod i strategii wynikają rodzaje czynności i działań, jakie podejmuje nauczyciel w praktyce edukacyjnej.

3. Nauczyciel a przekazywanie i odbiór informacji w procesie edukacji wczesnoszkolnej

Edukacja wczesnoszkolna jest pierwszym z dwóch etapów kształcenia w polskiej szkole. Ma być realizowana w formie kształcenia zintegrowanego. Literatura przedmiotu obfituje w różnorodne określenia tej formy organizacyjnej. Wszystkie zawierają, w mniejszym lub większym zakresie, cechy i elementy definicji integracji Bogusława Milerskiego i Bogusława Śliwerskiego, w której jest mowa między innymi o: „połączeniu różnych dyscyplin wiedzy w jednym programie kształcenia, bloku tematycznym; „[synchronizacji – B.O.-K.] możliwie jak największej liczby zabiegów edukacyjnych (np. kształcenie, wychowanie, profilaktyka, terapia) wokół osoby ucznia i jego rozwoju we wszystkich sferach osobowości (fiz., emocjonalnej, intelektualnej, moralnej); (...) [współdziałaniu – B.O.-K.] szkoły, domu rodzinnego i środowiska lokalnego w stwarzaniu jak najlepszych warunków do edukacji dzieci i młodzieży”⁸⁷.

Przekazywanie informacji i dbanie o to, aby były skutecznie przyswojone przez dzieci, jest jednym z podstawowych zadań nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej. Wynika ono między innymi z podstawy programowej, obowiązującej w polskich szkołach od września 2009 roku, a także kolejnych zmian w tym dokumencie (z 2012 i 2014 roku)⁸⁸. W dokumencie tym (oraz jego nowelizacjach) odnotowano, że edukacja wczesnoszkolna obejmuje klasy I–III i ma stanowić etap, poprzez który szkoła ma łagodnie wprowadzać „uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny”⁸⁹. Na cel kształcenia ogólnego w szkole podstawowej (w tym – edukacji wczesnoszkolnej) składają się trzy cele szczegółowe:

„1) przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom uczniów;

⁸⁷ B. MILERSKI, B. ŚLIWERSKI (red.): *Leksykon. Pedagogika*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000, s. 86.

⁸⁸ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. Dz.U. z dnia 15.01.2009 r. Nr 4, poz. 17, załącznik 2; *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. Dz.U. z dnia 30. 08. 2012 r., poz. 977, załącznik 2; *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. Dz.U. z dnia 18.06.2014 r., poz. 803, załącznik 2.

⁸⁹ *Załącznik 2. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. W: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. poz. 803). Dz.U. z dnia 18.06.2014 r., poz. 803, załącznik 2., s. 1.

- 2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- 3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie⁹⁰.

Przyswojenie przez uczniów określonego zasobu informacji (wiadomości), które mają leżać u podstaw ich wiedzy, odbywa się różnymi drogami i z wykorzystaniem różnorodnych środków dydaktycznych. W edukacji wczesnoszkolnej mówi się o rozwijaniu ciekawości poznawczej wobec otaczającego świata, o dbaniu „o to, aby dziecko mogło nabywać wiedzę i umiejętności potrzebne do rozumienia świata”⁹¹. Wśród zapisów programowych ustalonych w 2009, 2012 i 2014 roku, dotyczących uczniów klasy I, można odnaleźć odwołania do konieczności kształtowania u dzieci umiejętności społecznych w zakresie nabywania kultury języka (edukacja polonistyczna) – dziecko ma umieć w jasny sposób komunikować swoje spostrzeżenia, potrzeby, odczucia, a także powinno umieć zadawać pytania. Po ukończeniu klasy III dziecko powinno posiadać umiejętność zadawania pytań oraz prezentowania własnego zdania.

Większość zagadnień programowych w edukacji wczesnoszkolnej skupiona jest na nabywaniu przez uczniów umiejętności czytania, pisania i liczenia, zatem ważną kwestią staje się dbałość o dalszy rozwój języka dziecka w mowie⁹², czego wymagano od niego na wcześniejszym etapie – przygotowawczym do podjęcia nauki w szkole (np. w przedszkolu). Kontynuowanie kształcenia w zakresie społecznego rozwoju mowy dziecka w edukacji wczesnoszkolnej jest tym bardziej łatwe i możliwe do realizacji, że język stanowi podstawowy środek – narzędzie, którym nauczyciel i uczniowie posługują się na co dzień. Służy do przekazywania (transmisji) i odbioru informacji. Jest swoistą cechą aktywności (lingwistycznej) człowieka, „pozostaje w ścisłych relacjach z innymi formami aktywności o charakterze społecznym”⁹³. Umożliwia osiągnięcie orientacji w rzeczywistości oraz poszerzanie wiedzy o świecie. „[Służy – B.O.-K.] podtrzymaniu kontaktu z drugim człowiekiem, a w przypadku procesu kształcenia – kontaktu nauczyciela z uczniem”⁹⁴. Wreszcie, jest podstawowym elementem kompetencji poznawczej dziecka – jego użycie określa problem i zadanie, które przed nim stoi. „W perspektywie tej uczeń świadomie używa języka do rozwiązania sytuacji

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem. (*Podstawa programowa...*, 2009, s. 4–5; 2012, s. 5; 2014, s. 11).

⁹² A. MIELECH: *Aktywność słowna uczniów okresu wczesnoszkolnego w nauczaniu zintegrowanym*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej. Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1. *Kształcenie języka ojczyźnego dziecka*. Red. M.T. MICHAŁEWSKA, M. KISIEL. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002, s. 145.

⁹³ M. KLIŚ: *Klasyfikacja rodzajów wnioskowania lingwistycznego realizowanego w procesie recepcji tekstu*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej...*, s. 70.

⁹⁴ A. GÓRNIOK-NAGLIK: *Założone a rzeczywiste funkcje nauczyciela w procesie edukacji wczesnoszkolnej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003, s. 24.

przedproblemowej przez pytania; akceptację bądź nieakceptację rozstrzygnięć i sytuacji zadaniowej⁹⁵.

To, w jakim zakresie i jak skutecznie narzędzie to będzie wykorzystywane w pracy przez nauczyciela, w dużej mierze wynika z jego kompetencji. Te zaś przekładają się na umiejętność podejmowania w praktyce pedagogicznej właściwych czynności i działań. Zdaniem Kazimierza Denka, nauczyciele powinni być przygotowani zgodnie ze standardami zawodowymi i posiadać następujące kompetencje: prakseologiczne, komunikacyjne, współdziałania, kreatywne, informacyjne i moralne⁹⁶. Ten podstawowy zakres kompetencji przewija się w kolejnych klasyfikacjach. Maria Czerepaniak-Walczak wśród umiejętności kluczowych, a więc niezbędnych do wykonywania zawodu nauczyciela, wymienia umiejętności: poznawcze, komunikacyjne, organizacyjne, badawcze. Poza tym autorka wyróżnia szczegółowe modele umiejętności kluczowych nauczycieli: umiejętności planowania, umiejętności kierownicze i realizacyjne, umiejętności przyczyniające się do stworzenia i rozwijania właściwego klimatu w klasie, umiejętności niezbędne do utrzymania dyscypliny w klasie i do rozwiązywania sytuacji wychowawczych, umiejętności diagnostyczne i autodiagnostyczne, prowadzące się do samooceny pedagogicznej aktywności nauczyciela⁹⁷. Na liście kompetencji, które – zdaniem Piotra Kowolika – powinien posiadać każdy nowoczesny nauczyciel w klasach I–III, znalazły się następujące kompetencje: naukowo–specjalistyczne, komunikacyjne, naukowo–pedagogiczne, interpretacyjne, interakcyjne, realizacyjne, opiekuńcze, postulacyjne, asertywne, facylitatorskie, moralne, transgresyjne, kooperacyjne, autokreacyjne, poznawcze, organizatorskie, metodyczne, dydaktyczne, negocjacyjne, autorefleksyjne, informatyczno–medialne, prakseologiczne, współdziałania, bazowe, konieczne, pożądane, twórczo–autorskie. Odrębnie autor wyróżnia takie kompetencje zawodowe, jak: percepcyjne, projektowania i planowania, wiadomości, organizatorskie, konstruktorskie, partnerskie, poznawcze, praktyczne, kierownicze, pomocnicze, adaptacyjne, cechy osobowości i inne (np. stan zdrowia)⁹⁸. Z kolei Robert Kwaśnica wywodzi podział kompetencji z dwóch sfer, w których tworzy się doświadczenie ludzkie. W obszarze wiedzy praktyczno–moralnej autor wyróżnia kompetencje: interpretacyjne, moralne, komunikacyjne – związane

⁹⁵ E. ROSTAŃSKA: *Determinanty kształcenia językowego w klasach początkowych*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej...*, s. 55.

⁹⁶ K. DENEK: *O nowy kształt edukacji*. Toruń, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 1998, s. 214–217.

⁹⁷ M. CZEREPANIAK-WALCZAK: *Hasło: umiejętności kluczowe nauczyciela*. W: *Pedagogika. Leksykon*. Red. B. MILERSKI, B. ŚLIWERSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000, s. 253.

⁹⁸ P. KOWOLIK: *Kompetencje zawodowe nauczycieli nauczania początkowego w zreformowanej szkole podstawowej (szkic teoretyczny)*. W: *Kompetencje nauczycieli w zreformowanej szkole*. Red. T. MICHALEWSKA, P. KOWOLIK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003, s. 24–29.

z umiejętnością dialogowego bycia z sobą i innymi, ze stawianiem pytań w związku ze zrozumieniem świata. W obszarze wiedzy technicznej lokuje kompetencje: postulacyjne (normatywne), metodyczne i realizacyjne – związane z pewnym porządkiem i dobrą organizacją działań w kierunku wyznaczonych celów⁹⁹.

Istotne znaczenie w procesie edukacyjnym mają kompetencje komunikacyjne nauczyciela, rozumiane jako zachowania werbalne i pozawerbalne, zgodne z oczekiwaniami wspólnoty komunikacyjnej, jaką są klasa i szkoła¹⁰⁰. Zdaniem Małgorzaty Zalewskiej-Bujak na umiejętność komunikowania się nauczyciela z uczniami składają się takie dyspozycje, jak: językowa kultura i sprawność komunikacyjna (wyrażająca się w umiejętności posługiwania się słowem jako sposobem bycia i współdziałania edukacyjnego), komunikacyjna sprawność interpretacyjna (która związana jest z umiejętnością przyjmowania postawy otwartej, wyrażającej rozumienie intencji przekazu), społeczna sprawność komunikacyjna (obejmująca umiejętności związane z pełnieniem roli zawodowej wobec ucznia i środowiska oraz z przyjmowaniem postawy dostosowanej do społecznej rangi i statusu społecznego rozmówcy, jego poziomu intelektualnego); komunikacyjna sprawność sytuacyjna (która zobowiązuje do uzmysłowienia sobie roli kontekstu w posługiwaniu się wypowiedzią ustną lub pisemną); komunikacyjna sprawność pragmatyczna (przejawiająca się w umiejętności odwołania się do języka wartości – do wartościowania działań edukacyjnych)¹⁰¹.

Dzięki kompetencjom komunikacyjnym możliwe jest wyjście poza utarte schematy „ładu hierarchicznego”¹⁰², kiedy istotne dla nauczyciela, a poprzez niego dla procesu edukacyjnego, stają się różne przejawy twórczości i samodzielności poznawczej uczniów¹⁰³. Ważne są te kompetencje, które prowadzą do

⁹⁹ R. KWAŚNICA: *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*. W: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, cz. 2. Red. Z. KWIECIŃSKI, B. ŚLIWERSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 299–301.

¹⁰⁰ G. KOĆ-SENIUCH: *Indywidualny charakter kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*. W: *Komunikacja, dialog, edukacja*. Red. W. KOJS, R. MRÓZEK. Cieszyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Filia w Cieszynie, 1998, s. 56.

¹⁰¹ M. ZALEWSKA-BUJAK: *Nauczyciel – jego rola i zadania w opinii studentów pierwszego roku kierunków pedagogicznych*. W: *Edukacja małego dziecka. Nauczyciel – wychowawca w przedszkolu i szkole*. T. 5. Red. E. OGRODZKA-MAZUR, U. SZUŚCIK, M. ZALEWSKA-BUJAK. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013, s. 292–293.

¹⁰² A. GAJDZICA: *Portret zbiorowy nauczycieli aktywnych. Między zaangażowaniem a oporem wobec zmian*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 166.

¹⁰³ Zob. m.in.: I. ADAMEK: *Kompetencje kluczowe a swoistość kompetencji kreatywnych*. W: *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*. Rozdz. 1. Red. I. ADAMEK, J. BAŁACHOWICZ. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013, s. 15–47; E. GRABOWSKA: *Przeгляд ujęć zjawiska twórczości w psychologii*. W: *Zadanie, metoda, rozwiązanie*. Red. A. GÓRALSKI. Warszawa, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1984, s. 165–185; T. KŁOSIŃSKA: *Droga do twórczości. Wdrażanie technik Celestyna Freineta*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000; M. KOŁODZIEJSKI: *Twórczość codzienna w teorii i praktyce edukacyjnej – wybrane refleksje*,

nawiązywania relacji komunikacyjnych z uczniami. Nauczyciel, dbając o swobodę uczniów w wypowiedaniu się poprzez pytania i stwierdzenia, winien sam stanowić w tym względzie dla nich wzór – powinien być w nie wyposażony, a także dysponować środkami do ich kształtowania u uczniów¹⁰⁴.

Kompetencje nauczyciela przejawiają się w jego czynnościach i działaniach. Wiele z nich trudno jednoznacznie zaklasyfikować¹⁰⁵. Najwięcej trudności spr-

---

aspekty i wymiary. W: *Wielorakie wymiary twórczości codziennej w teorii i praktyce edukacyjnej*. Red. M. KOŁODZIEJSKI. Płock, Wydawnictwo Naukowe PWSZ, 2010, s. 5–12; TENŻE: *Muzyka i wielostronna edukacja dziecka*. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej; I. KONOPNICKA: *Czasopisma dziecięce w kształceniu wczesnoszkolnym*. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006; M. NAGAJOWA: *O tak zwanej swobodnej wypowiedzi*. W: *Tekst – wypowiedź – dyskurs w dydaktyce szkolnej. Materiały z III konferencji „Z Badań nad Kompetencją i Świadomością Językową Dzieci i Młodzieży”*. Studia Pragmalingwistyczne T. 2. Red. J. PORAYSKI-POMSTA, J. PODRACKI. Warszawa, Dom Wydawniczy Elipsa, 1988, s. 159–165; I. NOWAKOWSKA-BURYŁA: *Kompetencje nauczyciela a rozwijanie samodzielności poznawczej uczniów*. W: *Nauczyciel kompetentny. Teraźniejszość i przyszłość*. Red. Z. BARTKOWICZ, M. KOWALUK-ROMANEK, M. SAMUJŁO. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007, s. 116–133; M. PRZYBYSZ-ZAREMBA: *Być nauczycielem dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej. Kilka uwag na temat metod pracy nauczycieli z uczniami klas początkowych*. W: *Edukacja i niepełnosprawność w wyobraźni socjopedagogicznej*. Red. B.A. ORŁOWSKA, P. PRÜFER. Gorzów Wielkopolski, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, 2013, s. 63–76; M. PRZYBYSZ-ZAREMBA: *Edukačné neúspechy žiakov základných škôl v Poľsku – analýza vybraných pedagogických determinantov*. "Slovak Journal for Educational Sciences" 2014, No. 1, s. 28–51; K.J. SZMIDT: *Pedagogika twórczości*. Sopot, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2013; U. SZUŚCIK: *Znak werbalny a znak plastyczny w twórczości rysunkowej dziecka*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006; E. WIELGOSZ: *Jak rozwijać aktywność uczniów klas I–III? „Życie Szkoły”* 2001, nr 7, s. 392–394.

¹⁰⁴ M. ZALEWSKA-BUJAK: *Wybrane aspekty komunikacji nauczyciel – uczeń w społeczeństwie informacyjnym*. W: *Komunikowanie się a jakość życia człowieka. Perspektywa pedagogiczna*. Red. A. MUSIOŁ. Racibórz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009, s. 25.

¹⁰⁵ Zob. m.in.: I. ADAMEK: *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1997, s. 90–96; R.I. ARENDS: *Uczymy się nauczać*. Tłum. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994, s. 267–335; F. BEREŹNICKI: *Dydaktyka kształcenia ogólnego*. Rozdz. 2. i 3. oprac. J. ŚWIRKO-PILIPCZUK. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 338–344; R. BURKOVIČOVÁ: *Přípravné vzdělávání učitelů mateřských škol (vybraná problematika)*. Ostrava, PedF OU; EADEM: *Kompetence k projektivní tvořivosti ve vzdělávací činnosti vysokoškolského učitele*. W: *Roly vysokoškolského učitele v procese vzdělávání*. Red. J. DANEK. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012, s. 8–12; EADEM: *Profesní činnosti učitelů mateřských škol a jejich výzkum*. Ostrava, PedF OU, 2012; B. DYMARA: *O nauczycielach i nauczycielstwie*. W: *Sztuka bycia nauczycielem*. Red. B. DYMARA. Cieszyn, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Śląskiego, 1993, s. 101–105; B.D. GOŁĘBNIAK: *Nauczanie i uczenie się w klasie*. W: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Cz. 2. Red. Z. KWIECIŃSKI, B. ŚLIWERSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 158–205; K. KRUSZEWSKI: *O nauczaniu i uczeniu się w szkole*. W: *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. Rozdział 3. Red. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 69–103; C. KUPISIEWICZ: *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, 1996, s. 101–106; W. OKOŃ: *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*.

wia dookreślenie pojęć „czynności” i „działania”. Jan Poplucz pisze o czynności pedagogicznej jako zachowaniu nauczyciela, ukierunkowanym „na osiągnięcie określonego skutku w postaci zadania zrealizowanego przez uczniów w ich osobowości”, oraz o czynności uczniów jako zachowaniach ukierunkowanych na osiągnięcie zadania. Obydwie kategorie czynności są „ze sobą zespolone, zazębiają się poszczególnymi elementami, łączy je związek czasowy i przy czynowo–skutkowy”¹⁰⁶. Dla celów problematyki badawczej w niniejszej pracy równie ważne jest stwierdzenie Wojciecha Kojsa, zdaniem którego „pojęcie czynności bywa traktowane jako równoważne pojęciu działania, innym razem jako jemu nadrzędne, a czasami jako jego składnik”¹⁰⁷. Trzeba też dodać, że w większości czynności i działania nauczyciela mają charakter informacyjny. Przekaz informacji odbywa się w sposób mniej lub bardziej skuteczny za sprawą kompetencji komunikacyjnych nauczyciela. Ważne jest też uwzględnienie poznawczego charakteru działań i czynności nauczyciela. W zależności od kontekstu edukacyjnego podejmuje on mniejszy lub większy wysiłek intelektualny, oparty na przeżywanych doświadczeniach i posiadanej wiedzy. Większość jego działań (i czynności) ma charakter generatywny¹⁰⁸.

W zakresie kompetencji komunikacyjnych ważną rolę odgrywają te, które wynikają z umiejętności wykorzystywania przez nauczyciela funkcji języka – podstawowego narzędzia służącego nie tylko do przekazywania informacji w procesie edukacyjnym, ale i swobodnego komunikowania się z uczniami. Wśród znanych w literaturze przedmiotu różnych rodzajów funkcji języka, na szczególną uwagę zasługuje funkcja fatyczna, w sposób szczególny dopełniająca funkcję reprezentatywną (informatywną) i komunikatywną języka¹⁰⁹. Celem tej funkcji jest zainicjowanie i podtrzymanie kontaktu, a więc innymi słowy –

Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998, s. 320–324; J. POPLUCZ: *Organizacja czynności nauczycielskich. Zastosowanie teorii czynności i prakseologii do pedagogiki*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1978, s. 169–192; O. ŠIMIK: *Pojetí a význam přírodovědného pokusu na 1. stupni zš v současné přípravě učitelů primární školy na katedře pedagogiky primárního a alternativního vzdělávání pedagogické fakulty v Ostravě*. W: *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna w sytuacji zmiany społecznej, kulturowej i oświatowej studia – rozprawy – praktyka*. Red. S. JUSZCZYK, M. KISIEL, A. BUDNIAK. Katowice, Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów, 2011, s. 405–414; B. ŚLIWERSKI: *Edukacja autorska*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008, s. 72–75.

¹⁰⁶ J. POPLUCZ: *Zastosowanie teorii czynności w badaniach nad skutecznością pracy dydaktyczno–wychowawczej nauczyciela*. W: *Z badań nad zawodem nauczyciela. Praca zbiorowa*. Red. S. KRAWCEWICZ. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1979, s. 326.

¹⁰⁷ W. KOJS: *Działanie jako kategoria dydaktyczna*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1994, s. 15.

¹⁰⁸ H. KWIATKOWSKA: *Natura działania pedagogicznego – implikacje dla kształcenia nauczycieli*. W: *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*. Red. H. KWIATKOWSKA, M. SZYBISZ. Pułtusk, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора, 2003, s. 215–219.

¹⁰⁹ B. DYMARA: *O języku i formie marzeń*. W: *Dziecko w świecie marzeń*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 103.

dbanie o rozwój i ciągłość aktów komunikacyjnych, w czasie których odbywa się przekaz i odbiór informacji od nauczyciela do ucznia (uczniów) i od ucznia (uczniów) do nauczyciela. W ten sposób odbywa się między innymi nauczanie interaktywne. Przebiega w bezpośrednim kontakcie nauczyciela z (uczniem) uczniami¹¹⁰, w toku dialogu edukacyjnego, ułożonego w sytuacjach intencjonalnie zorganizowanych przez nauczyciela¹¹¹. Funkcje – fatyczna, komunikatywna i informatywna języka są realizowane nie tylko w komunikatach nauczyciela, ale i uczniów – mogą zmieniać zaplanowane wcześniej działania edukacyjne. Zdaniem Eugenii Rostańskiej, „[jeżeli – B.O.-K.] nauczyciel pozwala uczniom zadawać pytania i na nie odpowiada, to przekazuje im informację o poważnym ich traktowaniu, o akceptowaniu przez niego ich myślenia”¹¹². Tą drogą tworzy się przyjazny klimat pracy, uczniowie chętnie podejmują współpracę¹¹³. „Tworzą się warunki sprzyjające zamianie ról słuchacza i mówiącego, nadawcy i odbiorcy. Dominuje dzielenie się informacją”¹¹⁴.

Kompetencje komunikacyjne można uznać za nadrzędne w stosunku do zawodowych kompetencji nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej; „przejawiają się zarówno w umiejętności wykonania zadań, jak i skuteczności zachowań werbalnych i pozawerbalnych”¹¹⁵. Jak twierdzi Kinga Kuszak, kompetencja komunikacyjna jest systemem złożonym. Można w nim wyróżnić cztery podsystemy, które – jak sądzę – powinny stanowić element wykształcenia pedagogicznego: „wiedzę o cechach wyróżniających komunikowanie się spośród innych typów zachowań”, „wiedzę o typach aktów komunikacyjnych”, „wiedzę o sekwencji wymian aktów komunikacyjnych”, „wiedzę o zasadach wiązania aktów komunikacyjnych i współtworzenia sekwencji wymian tych aktów”¹¹⁶. Ważna jest też profesjonalna wiedza nauczyciela, nabywana w procesie nauczania interaktyw-

¹¹⁰ R.I. ARENDS: *Uczymy się nauczać*. Tłum. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994, s. 41.

¹¹¹ J. NOWAK: *Edukacyjny potencjał dialogu w przestrzeni klasy szkolnej*. W: *Świat małego dziecka*. T. 2. Red. H. KRAUZE-SIKORSKA, M. KLICHOWSKI, K. KUSZAK. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 2013, s. 91.

¹¹² E. ROSTAŃSKA: *Rozmowa w szkole. Mówienie i słuchanie w klasach początkowych*. Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 1995, s. 32.

¹¹³ E. ROSTAŃSKA: *Rozmowa w szkole...*; E.A O’CONNOR, M.C. FISH, A.E. YASIK: *The Influence of Teacher experience on the Elementary Classroom System: An Observational Study*. “Journal of Classroom Interaction” 2004, nr 1, s. 11–18; A. SZTEJNBERG, P. DEN BROK, J. HUREK: *Preferred Teacher – Student Interpersonal Behavior: Differences Between Polish Primary and Higher Education Student’s Perceptions*. “Journal of Classroom Interaction” 2004, nr 2, s. 32–40.

¹¹⁴ E. ROSTAŃSKA: *Rozmowa w szkole...*, s. 32.

¹¹⁵ M. KOCÓR: *Kompetencje zawodowe nauczyciela-aspekty teoretyczne i empiryczne*. W: *Edukacja Jutra. Role nauczyciela w edukacji szkolnej*. Red. K. DENEK, A. KAMIŃSKA, P. OLEŚNIEWICZ. Sosnowiec, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2013, s. 56.

¹¹⁶ K. KUSZAK: *Kompetencja komunikacyjna dzieci – właściwości i potrzeba stymulowania*. W: *Obraz szkoły i nauczyciela. Egzemplifikacje teoretyczne i empiryczne*. Red. E. MURAWSKA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010, s. 92.

nego¹¹⁷. Poznanie tą drogą wiedzy i przekonań uczniów pozwala nauczycielowi osadzić czynności uczenia się w kontekście wiedzy uczniów¹¹⁸.

Ewa Szadzińska wyróżnia trzy typy powiązań czynności ucznia i nauczyciela: 1) związany z obiektywną rzeczywistością, co do której pozyskiwana jest wiedza (chodzi o przekazywanie i nabywanie informacji); 2) związany z subiektywnym światem danej osoby, z indywidualną wiedzą ucznia (chodzi o rozumienie wiedzy); 3) związany z obiektywną rzeczywistością, którą uczniowie zmieniają, wykorzystując wiedzę¹¹⁹. Wyróżnienie tych trzech typów powiązań czynności ucznia i nauczyciela prowadzi do ujęcia procesu kształcenia jako procesu przekazywania, odbioru, przetwarzania i wykorzystania informacji (wiedzy) przez osoby uczące i uczące się. Jako proces efektywny jest realizowany poprzez samodzielne tworzenie wiedzy w interakcji „z tymi wiadomościami, które już są trwałym elementem struktur wiedzy podmiotu”¹²⁰.

W edukacji wczesnoszkolnej kompetencje komunikacyjne należałoby rozpatrywać łącznie z kompetencjami emocjonalnymi nauczyciela, które niewątpliwie mają duże znaczenie w kontaktach interpersonalnych z uczniami¹²¹. Kompetencje komunikacyjne nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej wiążą się ze swoistymi cechami osobowościowymi nauczyciela, docenianymi przez uczniów (nie tylko na pierwszym etapie kształcenia), takimi jak: otwartość, życzliwość, pogoda ducha, skoncentrowanie na uczniach, na ich rozwoju, aktualnych przeżyciach, umiejętność nawiązania więzi emocjonalnej z nimi¹²². Współczesny nauczyciel powinien być nastawiony na zaspokajanie potrzeb rozwojowych uczniów. Powinien czuć się odpowiedzialny za kształtowanie społeczeństwa, współkreowanie osobowości dziecka, umieć dostrzegać jego potencjał i talent, wspierać jego rozwój. Ważne jest, aby był empatyczny, spolegliwy i refleksyjny¹²³, aby umiał

¹¹⁷ E. OGRÓDZKA-MAZUR: „Nowy profesjonalizm” nauczyciela w kontekście przygotowania do edukacji międzykulturowej. W: *Praca nauczyciela w warunkach wielokulturowości – studia i doświadczenia z pogranicza polsko–czeskiego*. Red. T. LEWOWICKI, E. OGRÓDZKA-MAZUR, A. SZCZUREK-BORUTA. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008, s. 35.

¹¹⁸ S. DYŁAK: *Konstruktoryzm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*. <http://www.cen.uni.wroc.pl/teksty/konstrukcja.pdf> [05.01.2017].

¹¹⁹ E. SZADZIŃSKA: *Podstawy poznawcze procesu kształcenia*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012, s. 137.

¹²⁰ S. DYŁAK: *Nauczyciel w kontekście polityki edukacyjnej: niezależny profesjonalista czy najemnik?* W: *Procesy globalizacji a kształcenie nauczycieli. Spojrzenie międzykulturowe*. Red. S. DYŁAK, R. PĘCZKOWSKI, P. DENICOLO. Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006, s. 37.

¹²¹ E.I. ŁASKA: *Kompetencje emocjonalne nauczyciela – pomijany wątek w edukacji*. W: *Procesy globalizacji...*, s. 86–93.

¹²² I. KONOPNICKA: *Obraz nauczyciela w marzeniach dzieci w młodszym wieku szkolnym (komunikat z badań)*. W: *Obraz szkoły i nauczyciela. Egzemplifikacje teoretyczne i empiryczne*. Red. E. MURAWSKA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010, s. 109.

¹²³ B. MUCHACKA: *Możliwości współczesnej edukacji dziecka w kontekście jego potrzeb*. W: *Wychoowanie i kształcenie w praktyce*. T. 2. Red. E. OGRÓDZKA-MAZUR, U. SZUŚCIK, M. ZALEWSKA-

słuchać uczniów¹²⁴ i zapewnić im prawo, i warunki do negocjacji, i rekonstruowania znaczeń¹²⁵. Ma być animatorem myślenia uczniów¹²⁶. Nie powinien lekceważyć słów uczniów¹²⁷, ich punktu widzenia¹²⁸.

-BUJAK. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2012, s. 19; S. BABIAKOVÁ: *The profession and Professionalism of Primary School Teacher*. W: *Teachers in Theory, Practice and Research*. Red. B. KASÁČOVÁ et al. Banská Bystrica, Agentúra na podporu výskumu a vývoja, 2010, s. 93; B. SZCZYTNIIEWSKA: *O sztuce rozmawiania*. „Życie Szkoły”, 2004, nr 3, s. 164.

¹²⁴ D. SZUMNA: *Nauczyciel jako słuchacz w procesie komunikowania się z uczniem w klasie szkolnej*. W: *Nauczyciel w świecie współczesnym*. Red. B. MUCHACKA, M. SZYMAŃSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008, s. 171–172.

¹²⁵ D. KLUS-STĄŃSKA: *W stronę dydaktyki interakcyjnej*. W: *Nauczyciel i uczeń w przestrzeniach szkoły*. Red. M. NOWICKA. Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2002, s. 61.

¹²⁶ J. BAŁACHOWICZ: *Style działań edukacyjnych nauczycieli klas początkowych. Między uprzedmiotowieniem a podmiotowością*. Warszawa, Wydawnictwo Comandor, 2009, s. 293–301.

¹²⁷ R. FISHER: *Uczymy jak myśleć*. Tłum. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i pedagogiczne, 1999, s. 240.

¹²⁸ R. MEIGHAN, L. BARTON, S. WALKER: *Socjologia edukacji*. Red. Z. KWIECIŃSKI. Tłum. E. KISZKURNO-KOZIEJ, Z. KNUTSEN, P. KWIECIŃSKI. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993, s. 37.

Wypowiedzi

1. Zdanie, wypowiedź, wypowiedzenie, akt mowy – rodzaje, cechy, funkcje

Język stanowi podstawowe narzędzie komunikacji między ludźmi. Pełni fundamentalną rolę w rozwoju człowieka¹. Jego istnienie jest związane z informacją i informowaniem². Pomimo bardzo rozbudowanego w dzisiejszej szkole zbioru środków dydaktycznych, nadal pozostaje głównym i często niezastąpionym (bywa, że i jedynym) narzędziem porozumiewania się nauczyciela z uczniami. Zdaniem Jerzego Nikitorowicza, „jest czymś więcej niż tylko środkiem porozumiewania się w pierwszych latach życia dziecka; odgrywa zasadniczą rolę w porządkowaniu jego doświadczeń. (...) Posługując się językiem, dziecko może zapewnić sobie lepsze zaspokajanie potrzeb, sterować zachowaniem innych, zwrócić na siebie uwagę”³. Język może być rozumiany również jako narzędzie poznania. Zakres znaczenia słów ulega ciągłym zmianom, co stanowi o specyficznym ryzyku języka. „Dopiero – jak pisze Hans Georg Gadamer – w trakcie mówienia, w kontynuacji mówienia, w budowaniu kontekstu językowego ustalają się momenty mowy będące nośnikami sensu, wzajemnie się korygując i porządkując”⁴. Język jest – obok sposobów zachowywania się, obyczajów, zwy-

---

¹ W. KOJS: *Wybrane problemy integracji treści w działaniach edukacyjnych*. W: *Integracja nauczania i wychowania*. Red. F. BEREŹNICKI, J. ŚWIRKO-PILIPCZUK. Szczecin, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007, s. 46.

² S. GRABIAS: *Interakcja językowa i jej uwarunkowania. Perspektywa lingwistyczna*. W: *Barriere i pomosty w komunikacji językowej Polaków*. Red. J. BARTMIŃSKI, U. MAJER-BARANOWSKA. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, s. 19.

³ J. NIKITOROWICZ: *Kreowanie tożsamości dziecka*. Gdańsk, Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne, 2005, s. 71.

⁴ H.-G. GADAMER: *Język i rozumienie*. W: *Język i rozumienie*. Wybór, przekład i posłowie: P. DEHNEL, B. SIEROCKA. Warszawa, Fundacja Altheia, 2003, s. 22.

czajów, tradycji, obrzędów, systemów znaków, literatury i sztuki – nośnikiem wartości. Stanowi wartość i umożliwia komunikację, także tę między uczestnikami edukacji szkolnej. Zapewnia podmiotowe, partnerskie porozumiewanie się między nauczycielami i uczniami⁵, będącymi zamiennie – nadawcami i odbiorcami komunikatów. Dzięki językowi („przez język i tylko poprzez język”) możliwy jest „proces nadawania znaczeń zachowaniom własnym i zachowaniom innych uczestników grupy społecznej w warunkach biologicznej i społecznej normy funkcjonowania człowieka”⁶. Trzeba też zauważyć, że, jak podaje Wiesław Andrukowicz, „[język – B.O.-K.], w tym słowa, nigdy nie są niczyje, należą bądź to do (...) doświadczenia wewnętrznego, bądź to do doświadczenia zewnętrznego [człowieka – B.O.-K.]; są takimi, jakimi w stanie było je uczynić dane doświadczenie”⁷. Pomagają w opanowywaniu świata, z drugiej strony panują nad tym, jak człowiek ma ujmować rzeczywistość. Język jest „ujęciem koniunkcyjnym przedmiotu i podmiotu”⁸. Dla każdego człowieka może stanowić swoiste wyzwanie twórcze w procesie myślenia. Roman Ingarden zauważa, że człowiek posługuje się językiem podczas myślenia⁹. Pisząc o nadawaniu i odbiorze za pośrednictwem języka jakiejś informacji (wiadomości), zwraca uwagę na funkcję komunikatywną (powiadamiającą) języka. Autor mówi także o różnych interpretacjach tego, na czym powiadamanie polega: „ktoś kogoś” i „ktoś kogoś o czymś”¹⁰.

Wskazanie tych dwóch interpretacji jest równoznaczne z opisem wzajemnych relacji nauczyciela i uczniów, w których na zmianę są podmiotami i przedmiotami swoich oddziaływań¹¹, co ujawnia się między innymi w ich wypowiedziach. Obie te strony procesu edukacyjnego, a szczególnie uczniowie, odczuwają potrzebę powiadamiania innych (nauczyciela i rówieśników) o tym, co myślą, odczuwają i żądają¹². Forma tego porozumiewania się (tak jak w przypadku porozumiewania się ludzi w ogóle) „może być różna w zależności od treści i zakresu (...) przeżyć psychicznych. W każdym jednak powiadomieniu możemy

⁵ K. DENEK: *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń, Wydawnictwo A. Marszałek, 1999, s. 123.

⁶ B. ROCŁAWSKI: *Podstawy wiedzy o języku polskim dla pedagogów i logopedów szkolnych*. Gdańsk, Uniwersytet Gdański, 1986, s. 12.

⁷ A. ANDRUKOWICZ: *Edukacja integralna*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001, s. 41.

⁸ Ibidem.

⁹ R. INGARDEN: *O języku i jego roli w nauce*. W: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972, s. 33. Zob. też: S. GRABIAS: *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, s. 42.

¹⁰ R. INGARDEN: *O języku i jego roli...*, s. 34.

¹¹ W. KOJS: *O podmiocie i przedmiocie...*, s. 30.

¹² M. JAWORSKI: *Składnia*. W: *Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami*. T. 2. *Fleksja. Składnia*. Red. W. DOROSZEWSKI, B. WIECZORKIEWICZ. Oprac. B. BARTNICKA-DĄBKOWSKA, M. JAWORSKI, R. SINIELNIKOFF. Warszawa, PZWS, 1968, s. 174.

wyróżnić jego jednostkę: wyraz lub grupę wyrazów stanowiących najmniejszy twór komunikatywny¹³. Jest to wypowiedzenie.

Faktyczne poznanie przez nauczycieli myśli, odczuć, żądań itp. swoich uczniów jest możliwe dzięki wsłuchiowaniu się w ich spontaniczne wypowiedzi, zdania mowne¹⁴ (w tym – pytania i stwierdzenia)¹⁵, formułowane w toku działań edukacyjnych, a więc w określonym kontekście. Są one aktywnym sposobem gromadzenia informacji przez uczniów o świecie, ludziach i o sobie samych. W konsekwencji prowadzą do nabycia przez nich różnych rodzajów wiedzy. Spontaniczność języka, zdaniem Jean'a Aitchinsona, powiązana jest z wypowiadaniem się ludzi z własnej woli, dialogowość (*turn – talking*) – podobnie, z tym jednakże, że chodzi tu o kolejne wypowiadanie się i taktowne wysłuchiwanie rozmówcy. Bliską analizowanej kwestii samorzutnych wypowiedzi dzieci jest też inna cecha języka – autonomiczność mowy, „czyli możliwość odnoszenia jej do spraw odległych w czasie i przestrzeni¹⁶, informowanie innej osoby o jakimś fakcie. Powiadamianie może zachodzić za pomocą języka jako swego rodzaju uporządkowanych kawałków struktury (*strukturalność*), ale przy założeniu dużej dozy wolności nadawcy komunikatu w zakresie przedmiotu wypowiedzi, czasu, stosowania dowolnie wybranego wyrażenia (kreacyjność – *creativity*). Warto zatem dotrzeć do istoty tego niezwykle interesującego procesu gromadzenia wiedzy (i umiejętności) przez uczniów.

Przyjmuje się powszechnie – i takie też określenia znajdujemy w „Słowniku języka polskiego” – że wypowiedź jest tym, „co jest wypowiedziane, powiedziane; ustne lub pisemne zabranie głosu w jakiejś sprawie, na jakiś temat” wypowiedzenie się¹⁷. Wypowiedź bywa też traktowana jako synonim stwierdzenia. Takie ujęcie proponują autorzy *Słownika synonimów*, którzy podają „stwierdzenie” i „zdanie” wraz z ich synonimami jako wyrazy bliskoznaczne „opinii”. Wśród synonimów „stwierdzenia” autorzy wyróżniają „uwagę”, „sposzczenie”, „konstatację”, „obserwację”; „wypowiedź”, „głos”, a wśród sy-

¹³ Ibidem, s. 174.

¹⁴ R.W. LANGACKER: *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Lublin 2001. Tłum. H. KARDELA, P. ŁOZOWSKI. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, s. 12.

¹⁵ Spontaniczne stosowanie języka (*spontaneous usage*) jest, obok dziewięciu innych cech, wymieniane w związku z określeniem jego charakteru. Jean Aitchinson, powołując się na różne podejścia do analizowanej kwestii w lingwistyce, wymienia (za Charlesem Hockettem, 1963) takie pozostałe ogólne i szczegółowe cechy wzorcowe języka: posługiwanie się kanałem głosowo-słuchowym (*use of the vocalauditory channel*), arbitralność (*arbitrariness*), semantyczność (*semanticsity*), przekaz kulturowy (*cultural transmission*), dialogowość – mówienie po kolei na zmianę (*turn talking*), dwoistość strukturalna (*duality*), autonomiczność mowy (*displacement*), strukturalność (*structure dependence*), kreacyjność (*creativity*). J. AITCHINSON: *Ssak, który mówi. Wstęp do psycholingwistyki*. Tłum. M. CZARNECKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1991, s. 41.

¹⁶ J. AITCHINSON: *Ssak, który mówi...*, s. 45.

¹⁷ H. SZKIEŁADŹ, B. PAKOSZ, C. SZKIEŁADŹ: *Słownik języka polskiego*. T. 3. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984, s. 788.

nonimów „zdania” podają: „pogląd, sąd; stanowisko, platformę, zapatrywanie, przeświadczenie, przekonanie, pewność; mniemanie, pojęcie; wizje, widzenie, wyobrażenie, postrzeganie, punkt widzenia, optykę, spojrzenie, ogląd, teorię; ocenę, osąd, werdykt, orzeczenie, predykcję, ekspertyzę”¹⁸. Biorąc pod uwagę słownikowe określenia wypowiedzi, zauważamy, że autorzy tych opracowań koncentrują się głównie na jej znaczeniu, nie rozwiązując kwestii formy gramatycznej. Stanowi ona punkt wyjścia do analiz w podręcznikach do gramatyki. Zdaniem Piotra Bąka myśl, która jest wypowiediana głośno, to wypowiedzenie lub wypowiedź. Każda wypowiedź ma swoją właściwą formę, a także treść, którą stanowią myśli, uczucia i akty woli (pragnienia i chęci). Ze względu na formę autor wyróżnia wypowiedzenie w formie zdania lub równoważników zdań. Z kolei ze względu na znaczenie wymienia wypowiedzenia: oznajmujące, pytające, rozkazujące i uczuciowe¹⁹. Wypowiedź bywa także definiowana jako zrealizowana w akcie komunikacji informacja werbalna²⁰. Najczęściej w gramatyce języka polskiego, a ściślej mówiąc – w składni, są wymienione trzy rodzaje wypowiedzeń (zdań i równoważników zdań): oznajmujące (w których mówiący daje wyraz swemu sądowi, swemu przekonaniu, swemu zdaniu o sobie, o swym otoczeniu, o przedmiotach i zdarzeniach); pytające (w których mówiący dopytuje się o coś słuchacza); żądające, w których mówiący rozkazuje, zakazuje, żąda, życzy sobie, prosi itp.)²¹.

Powyższe określenia i klasyfikacje wypowiedzi pozwalają wysnuć wniosek, że pod pojęciem „wypowiedzi” kryją się wyrazy bliskoznaczne temu pojęciu – „wypowiedzenie”, „zdanie” i „akty mowy”. Można je oczywiście rozpatrywać w kontekście społecznym, czego przykładem jest stwierdzenie Langackera, że wypowiedzi te są „zakotwiczone w zdarzeniach mownych, służąc celom społecznym i kontekstualnej interakcji”²². Tę funkcję wypowiedzenia podkreśla też między innymi Alicja Nagórko, która rozumie je jako zdanie (i inne formy) spełniające kryterium jednostki komunikatywnej²³. Bliskie powyższym ujęciom jest stanowisko Wojciecha Kojosa. Autor, wymieniając trzy rodzaje językowych wypowiedzi: stwierdzające, pytające i rozkazujące, analizuje je w aspekcie posługiwania się nimi przez uczniów w toku edukacji²⁴. Kontekstualne ujęcia wypowiedzeń prowadzą do konieczności ich analizy z punktu widzenia emocji

¹⁸ A. DĄBRÓWKA, E. GELLER, R. TURCZYN: *Słownik synonimów*. Warszawa, „Świat Książki”, 1997, s. 82.

¹⁹ P. BĄK: *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*. Warszawa, Wiedza Powszechna, 1977, s. 389–402.

²⁰ W. TŁOKIŃSKI: *Mowa. Przegląd problematyki dla psychologów i pedagogów*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986, s. 65.

²¹ Ibidem, s. 110, 111 i 113.

²² R.W. LANGACKER: *Wykłady z...*, s. 12.

²³ A. NAGÓRKO: *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998, s. 240.

²⁴ W. KOJS: *O podmiocie i przedmiocie...*, s. 37.

człowieka, biorącego udział w jakimś zdarzeniu i reagującego nań mniej lub bardziej emocjonalnie. Zdaniem Piotra Bąka, „wszystkie ludzkie przeżycia są w mniejszym lub większym stopniu zabarwione uczuciowo, (...) wszystkim spostrzeżeniom, wyobrażeniom, sądom towarzyszą uczucia przyjemne i nieprzyjemne. To samo dotyczy przekazywanych informacji, które zawierają wiadomości miłe i niemiłe, pożądane i niepożądane, radosne lub smutne”²⁵.

Akty mowy wiążą się z zagadnieniem kompetencji lingwistycznych i komunikatywnych człowieka. Są nośnikami znaczeń, ale i intencji oraz emocji. W procesie poznawania Ingarden wyróżnił szereg czynności, w których pojawiają się reperkusje języka w poznawaniu: nazywanie, rozpoznawanie, pojmowanie (rozumienie rzeczy spostrzeganej), orzekanie, sądzenie o czymś właśnie spostrzeganym²⁶. Czynności takie bardzo często można rozpoznać w spontanicznych wypowiedziach uczniów w toku działań edukacyjnych.

W literaturze przedmiotu odnajdujemy jeszcze szereg innych klasyfikacji aktów mowy, nadawanych w społecznej funkcji, właściwej między innymi klasie szkolnej. Wiążą się one z odbiorem komunikatów. Za ich sprawą odbywa się proces wrastania jednostki w określone role społeczne, a także proces gromadzenia i powiększania przez nią wiedzy (zwiększa się zasób odbieranych i przetwarzanych informacji). I tak na przykład Andrzej Twardowski wyróżnia i analizuje następujące akty mowy: „przedstawienia (stwierdzenia, wyjaśnienia, uzasadnienia, przypuszczenia), dyrektywy (rozkazy, prośby, groźby, propozycje, pytania), ekspresje (oceny, podziękowania, akceptacje, negacje, przeprosiny, kary, podziękowania i protesty), odpowiedzi, zobowiązania, komentarze”²⁷.

Istotne są również klasyfikacje wspomnianych we wcześniejszym rozdziale filozofów – twórcy teorii aktów mowy, Johna Austina, oraz kontynuatora jego myśli, Johna R. Searle’a. Austin wyróżnił pięć klas wypowiedzi:

- 1) werdykty (*verdictives*), polegające na wydawaniu werdyktów, orzeczeń, wyroków, sądów itp.;
- 2) polecenia (*exercitives*), prezentujące władzę, prawo do kierowania innymi ludźmi, wpływające na ich zachowanie (np. poprzez rozkazywanie, doradzanie, ostrzeżenie, ponaglanie);
- 3) zobowiązania (*commisives*), zawierające wypowiedź, ogłoszenie podjęcia pewnego kierunku działania; odbiorcy komunikatu mają prawo do egzekwowania zobowiązania;

²⁵ P. BĄK: *Gramatyka języka polskiego...*, s. 394–395. Zob. też: Ł. DAWID: „Odpowiednie dać uczuciu słowo”, czyli o potrzebie kształcenia sprawności językowej uczniów w zakresie werbalizacji przeżyć uczuciowych. W: *Problemy edukacji lingwistycznej. Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1.: *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Red. M.T. MICHAŁEWSKA, M. KISIEL. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002.

²⁶ R. INGARDEN: *O języku i jego...*, s. 102.

²⁷ A. TWARDOWSKI: *Kształcenie dialogowej kompetencji komunikacyjnej u uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*. Kalisz–Poznań, Instytut Pedagogiczno–Artystyczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2002, s. 19.

- 4) wypowiedzi wyrażające postawy (*behabitives*) wobec zachowań i wydarzeń związanych z innymi ludźmi; należą do nich np. gratulacje, ocenianie, przepraszenie, wyrażanie żalu, zachęcanie; częściowo nakładają się na „polecenia i zobowiązania”;
- 5) wypowiedzi wyrażające przekonania (*expositives*), odnoszą się one do „aktów komunikacyjnych zawierających subiektywne interpretacje innych wypowiedzi organizujących przebieg dyskursu, określających charakter kontaktu”²⁸.
Wśród form wyrażania przekonania Austin wyróżnia siedem grup, klas zachowań komunikacyjnych:
  - 1) potwierdzanie, stwierdzanie, zaprzeczanie, klasyfikowanie, opisywanie, identyfikowanie;
  - 2) zwracanie uwagi, zaznaczanie, akcentowanie, wtrącanie;
  - 3) informowanie, donoszenie, opowiadanie, odpowiadanie, dopowiadanie; w tym pytanie, poszukiwanie danych i informacji;
  - 4) zaświadczenie, wyrażanie wątpliwości, kwestionowanie prawdziwości, potwierdzanie prawdziwości (przysięganie);
  - 5) akceptowanie, przyznawanie racji, wyrażanie zgody, sprzeciwianie się, odrzucanie, zgłaszanie wątpliwości; w tym korygowanie, sprawdzanie, poprawianie;
  - 6) postulowanie, dedukowanie, lekceważenie, podkreślanie;
  - 7) rozpoczynanie, zwracanie się ku, końcowe podsumowywanie;
    - a) interpretowanie, rozróżnianie, analizowanie, definiowanie;
    - b) ilustrowanie, wyjaśnianie, formułowanie myśli;
    - c) wyrażanie zrozumienia, wyrażanie swego stosunku, naznaczanie²⁹.

Zbigniew Nęcki pisze, że „[koncepcja – B.O.-K.] Austina jest bez wątpienia szerokim i wielostronnym spojrzeniem na wykorzystanie języka w życiu społecznym, jednak jej użyteczność w analizie realnych przebiegów komunikacyjnych, a zwłaszcza konwersacji, jest niewielka. Wynika to z nieostrości kryteriów, na podstawie których wyróżnił on swe typy, a po drugie – z wielkiej ogólności każdego z nich”³⁰. Jako bardziej uporządkowaną wskazuje typologię Searle’a i jego pięć aktów mowy, które różnią się rodzajem wartości illokucyjnej. Są wśród nich: stwierdzenia (*representatives*), które zawierają przekonania nadawcy o obiektach i ich cechach (z różnym stopniem pewności); dyrektywy (*directives*), które mają skłonić adresata do zrobienia czegoś albo powstrzymać go od zrobienia czegoś (np. rozkaz, żądanie, prośba, propozycja, rada, modlitwa, błaganie); zobowiązania (*commissives*), dotyczące wykonania przez nadawcę pewnych działań w przyszłości (np. przysięga, obietnica); autoekspresje (*expressives*), które ujawniają stan psychiczny, uczucia, przeżycia osoby nadawcy (np. po-

²⁸ Z. NĘCKI: *Komunikacja międzyludzka*. Kraków, Oficyna Wydawnicza Drukarnia Antykwa, 2000, s. 59.

²⁹ Ibidem, s. 59–60.

³⁰ Ibidem, s. 60.

dziękowania, gratulacje, narzekania itp.); deklaracje (*declaratives*), których skuteczność zależy od kontekstu sytuacyjnego, występują w funkcji wypowiedzi tworzących fakty społeczne³¹.

Klasyfikacje aktów mowy Austina i Searle'a często stanowią punkty wyjścia analiz teoretycznych, dotyczących szeroko pojętego procesu komunikacji. Odwołują się do nich między innymi Zbigniew Nęcki wraz z Aleksym Awdiejewem, którzy zaproponowali własną typologię aktów komunikacyjnych. Na jej użytek obaj autorzy definiują komunikowanie interpersonalne. Ich zdaniem jest to „podejmowana w określonym kontekście wymiana werbalnych, wokalnych i niewerbalnych sygnałów (symboli) w celu osiągnięcia lepszego poziomu współdziałania”³². Nęcki i Awdiejew przywiązują dużą wagę do kontekstu, w jakim jest realizowana wypowiedź. Wyróżniają jego cztery rodzaje: semantyczny (lingwistyczny), interpersonalny, instrumentalny (zadaniowy) i kulturowy. Wskazują też na dwa rodzaje aktów komunikacyjnych: akty meta-komunikacyjne (których celem jest organizowanie samego procesu komunikowania) i akty pragmatyczne (których podstawowym celem jest kształtowanie zachowania partnera). W swojej typologii aktów pragmatycznych ujęły siedem podstawowych rodzajów aktów: propozycję, radę, prośbę, polecenie, obietnicę, zgodę, odmowę. Dokonali ich analizy, bazując na czterech głównych kryteriach: sytuacji wyjściowej, oczekiwanych konsekwencjach, stopniu ograniczenia swobody postępowania, symetrii bądź asymetrii wzajemnej kontroli³³.

Osoby uczestniczące w procesie komunikacji międzyludzkiej (na przykład nauczyciel i uczniowie) przyjmują nawzajem nie tylko przekazywane sobie informacje, ale także zastanawiają się i reagują w zależności od intencji komunikatu. Intencja ta nie zawsze jest możliwa do rozpoznania, ponieważ osoby komunikujące się ze sobą często reagują na intencję domniemaną³⁴. Na tym tle może dojść do nieporozumień. Zdaniem Doroty Zdunkiewicz, w teorii aktów mowy (znanej początkowo pod nazwą teorii performatywów), jej twórca – Austin, wskazał na trzy ważne aspekty (składniki) każdego aktu mowy. Mają one wpływ na jakość i skuteczność porozumienia między ludźmi. Są to:

- 1) aspekt lokucyjny, odnoszący się „do procesu tworzenia określonego wyrażenia o treści wynikającej z systemu języka; polegający zatem „na zastosowaniu języka bez uwzględnienia sytuacji oraz uczestników aktów mowy”³⁵;
- 2) aspekt illokucyjny, odnoszący się do skuteczności danego wypowiedzenia (siły illokucyjnej); określający treść nadaną, zamierzoną przez mówiącego in-

³¹ Ibidem, s. 60–62.

³² Ibidem, s. 98.

³³ Ibidem, s. 100–102.

³⁴ M.M. CZARNAWSKA: *Przyjazne porozumiewanie się. Wzajemny szacunek, wzajemna akceptacja, radość z kontaktu*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004, s. 31.

³⁵ D. ZDUNKIEWICZ: *Akty mowy*. W: *Współczesny język polski*. Red. J. BARTMIŃSKI. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, s. 271.

tencję, wiążący się więc z tym, co chcemy osiągnąć przez dane wypowiedzenie (np. prośbę, ostrzeżenie, obietnicę);

- 3) aspekt perlokucyjny – związany z ubocznymi, wtórnymi celami i rezultatami aktu mowy, tzw. efektami perlokucyjnymi (są nimi np. zlekceważenie, obrotna, komplementowanie, rozbawienie)³⁶.

Aby akty mowy były skuteczne, to znaczy, żeby istniał wysoki stopień zgodności skutku, jaki wypowiedź wywarła na słuchaczu, z intencją mówiącego, muszą być spełnione pewne warunki. Elżbieta Putkiewicz, odnosząc się do koncepcji Searle'a i analizując proces komunikacji na lekcjach, zwraca uwagę na cztery z nich: warunek przygotowawczy, warunek szczerości, warunek sądu zawartego w przekazie oraz warunek treści aktu illokucyjnego przekazu³⁷. Warunek przygotowawczy odnosi się do wiedzy słuchacza i mówiącego. Ważna jest tu wiedza nauczyciela o tym, czego nie wiedzą uczniowie – co trzeba przekazać, czemu trzeba zaprzeczyć itp. Warunek ten wiąże się zatem, zdaniem Putkiewicz, z przekazywaniem „skutecznych stwierdzeń” w toku swobodnej i taktownej wymiany myśli na lekcji. Warunek szczerości jest jednocześnie warunkiem spontaniczności, oznaczającej wolność wyboru, wyrażanie własnych uczuć, opinii, przekonań; wyzwolenie od przymusu odczuwania tylko tego, co człowieka nauczono. Warunek treści sądu „[jest – B.O.-K.] spełniony wtedy, gdy słuchacz rozumie treść sądu, a warunek treści sądu illokucyjnego – gdy intencja ta jest przez niego właściwie zrozumiana”³⁸.

O warunkach skutecznej komunikacji (w sytuacji rozmowy), w której doniosłą rolę odgrywa znaczenie i brzmienie, możemy też wnosić z wyjaśnień Ingardena, który wiąże je z dwoma funkcjami języka: przedstawianiem i powiadamianiem³⁹. Obie te funkcje odbywają się przy pomocy tworów językowych, mających brzmienie i znaczenie, takich jak słowa, zwroty, zdania, zespoły zdań. Zdaniem autora, znaczenie realizuje funkcję przedstawiania, jest zespołem intencji, „wskazujących podobieństwo do tego, co zachodzi w każdym akcie psychicznym: funkcję wskazywania na coś i jego określania”⁴⁰. Z kolei brzmienie, opatrzone znaczeniem, realizuje funkcję powiadamiania. Maria Szybisz łączy z kolei powiedzenie czegoś z czynem komunikacyjnym. Pisze o odpowiedzialności za słowa w aspekcie etyki mowy, w kontekście społecznym

³⁶ Ibidem. W tekście autorka nawiązuje między innymi do tekstu J. AUSTINA: *How to Do Things with Words*. Tłum. B. CHWEDEŃCZUK. W: *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filologiczne*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993.

³⁷ E. PUTKIEWICZ: *Proces komunikowania się na lekcji. Analiza wypowiedzi nauczycieli i uczniów*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1990, s. 23 [za: J.R. SEARLE: *Speech acts*. Cambridge, Cambridge University Press, 1969].

³⁸ PUTKIEWICZ, E.: *Proces komunikowania się na lekcji*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1990, s. 24–25.

³⁹ R. INGARDEN: *O języku i jego roli...*, s. 98–99.

⁴⁰ Ibidem, s. 99.

dla komunikacji edukacyjnej. Stwierdza także, że „[mówienie – B.O.-K.] bez intencji komunikowania i brak cech w przekazie, takich jak: roszczenia ważności, zrozumiałości, prawdziwości, szczerości, słuszności (...), jest przejawem czynów komunikacyjnych ułomnych”⁴¹.

Skuteczność aktów mowy (wypowiedzeń) trzeba zatem wiązać również z poziomem aktywności osób biorących udział w dyskursie. Wychodząc z założenia, że język ma naturę dualistyczną, jest nie tylko zjawiskiem funkcjonalnym, ale i substancjonalnym, można stwierdzić, że nadawca komunikatu jest zainteresowany skutecznością działania językowego odbiorcy oraz własnym wysiłkiem językowym, tym, aby zastosowana przez niego forma językowa była jak najbardziej dopasowana do kontekstu aktu mowy⁴². Interakcję nadawca – odbiorca Aleksander Kiklewicz lokuje w procesach współdziałania socjalnego, wskazuje na ich związek ze stereotypami, przyjętymi w kulturze. Odnosi do niej funkcję pragmatyczną wypowiedzenia. W zakresie jej znaczenia wyróżnia podklasę dotyczącą perspektywy aktu mowy, czyli celów, które mówiący realizuje lub zamierza zrealizować za pomocą komunikatu, oraz podklasę, dotyczącą retrospektywy aktu mowy, a więc przyczyn oraz czynników warunkujących działalność językową człowieka w określonej sytuacji. Na tej podstawie wyróżnia dwie funkcje szczegółowe: aktywną i reaktywną⁴³.

Skuteczność aktów mowy zależy od uwarunkowanej społecznie i kulturowo komunikacji językowej. Jak twierdzi Zdunkiewicz – „Każda kultura może być opisywana przez charakterystyczne dla niej akty mowy. Często skodyfikowane (ujęte) w odrębnych jednostkach leksykalnych (wyrazach) są odbiciem historycznych doświadczeń społeczności mówiącej danym językiem”⁴⁴. Często też są właściwe takim grupom społecznym, jak klasa szkolna. Uczniowie posługują się nie tylko językiem ojczystym, nie tylko językiem używanym na co dzień w domu rodzinnym, ale i swoistym socjolektem – językiem specyficznym dla kręgu rówieśniczego⁴⁵. Na konieczność posługiwania się wspólnym kodem semantycznym w trakcie złożonych czynności, wymagających skoordynowanego działania, zwraca uwagę Bożydar Kaczmarek. Zdaniem autora, nadawca przekazuje odbiorcy „językowo zorganizowane komunikaty, czyli wypowiedzi, które

⁴¹ M. SZYBISZ: *O potrzebie komunikacyjnego pojmowania edukacji*. W: *Nauczyciel – uczeń, między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, 1996, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 96.

⁴² A. KIKLEWICZ: *Język – komunikacja – wiedza*. Mińsk, ВТАА Правда і эканоміка, 2006, s. 95–96.

⁴³ Ibidem, s. 110–111.

⁴⁴ D. ZDUNKIEWICZ: *Akty mowy...*, s. 277.

⁴⁵ R. MRÓZEK: *Rzeczywistość szkolna w języku środowiskowym uczniów*. W: *Dziecko w świecie szkoły*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998, s. 25–34.

są odczytywane, czy raczej interpretowane⁴⁶. Pojedynczy komunikat to inaczej akt mowy lub akt procesu porozumiewania się. Kilka lub nawet kilkanaście następujących po sobie aktów mowy, zaistniałych na skutek szybkich zmian ról nadawcy i odbiorcy, składa się na proces komunikacji językowej słownej. Trzeba też dodać, że – jak twierdzi Bronisław Rocławski – „[akt – B.O.-K.] semiczny udaje się wtedy, kiedy przekaz, który nadawca zamierza przesłać, i przekaz, który odbiorca podporządkowuje sygnałowi, są jednym i tym samym przekazem⁴⁷. Zdaniem Stanisława Grabiasa, analizującego między innymi cechy opisowej socjologii języka, „[doświadczenie – B.O.-K.] uczy, że formy zachowań językowych są dorobkiem danej wspólnoty komunikatywnej i tkwią w świadomości jej członków jako stereotypy⁴⁸. Autor wskazuje też na czynniki, wyodrębnione przez socjologów języka, odgrywające decydującą rolę w nadawaniu kształtu wypowiedzi: możliwości nadawcy, postawę odbiorcy, język lub odmiany języka rozmowy, sytuację, w jakiej rozmowa zachodzi. Czynniki te są specyficzne dla teorii interakcji, zajmującej się zachowaniami ludzkimi jako nośnikami znaczeń, warunkami kreowania i odbioru tych zachowań (sytuacją, intencją), a także dla teorii dyskursu, zajmującej się regułami rządzącymi mową, w tym – aktami mowy, wynikającymi z udziału języka w procesie zachowań. Opisują one między innymi sytuacje komunikacyjne, jakie zachodzą w klasie szkolnej. Nadawca komunikatu używa danego kodu językowego lub kodów językowych. Możliwości posługiwania się kodem (kodami) zależą od jego poziomu rozwoju umysłowego, udziału w procesie socjalizacji. Sama wypowiedź, formułowana przez nadawcę, staje się wtedy komunikatem, kiedy zarówno on, jak i jej odbiorca, są gotowi do podjęcia interakcji, chętni do włożenia wysiłku w odkrywanie intencji nadawcy. Grabias twierdzi, że osoby podejmujące interakcję (rozmowę) – nadawca i odbiorca – realizują trwałe i nietrwałe społeczne role językowe w kontekstach oficjalnych, jak i nieoficjalnych, w interakcjach o rangach równorzędnych i nierównorzędnych, ze zbiorowością i w interakcjach indywidualnych⁴⁹. Pisząc o kompetencjach nadawcy aktu mowy, nazywa je sprawnościami komunikacyjnymi, a Piotr Zbróg, kontynuujący ten wątek, widzi je w kontekście kształcenia kompetencji językowych u uczniów⁵⁰.

Sprawność komunikacyjna uczniów niewątpliwie łączy się z rodzajami kodu transmisji informacji w klasie szkolnej, zależy od typu procesu edukacji, którym kieruje nauczyciel. Obok kodu językowego i ról językowych nadawcy i odbiorcy,

⁴⁶ B. KACZMAREK: *Mózg – język – zachowanie*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Agencja Wydawniczo-Handlowa Antoni Dudek, 1994, s. 17.

⁴⁷ B. ROCLAWSKI: *Podstawy wiedzy...*, s. 27.

⁴⁸ S. GRABIAS: *Język w zachowaniach...*, s. 57.

⁴⁹ Ibidem, s. 272.

⁵⁰ P. ZBRÓG: *Modele kształcenia językowego w podręcznikach do języka polskiego a potrzeby komunikacyjne uczniów*. W: *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 2007, s. 29–42.

w poszukiwaniu kolejnych reguł dyskursu⁵¹ warto zanalizować także sytuację wypowiedzi. W łańcuchu wypowiedzi Grabias wyróżnia te, które są najbardziej związane (rozmówcy, miejsce i czas rozmowy), mniej związane, dopuszczające różne możliwości wyboru (między innymi kanał przekazu informacji) oraz swobodne (temat rozmowy). Jak twierdzi autor, liczba rozmówców decyduje o formie wypowiedzi – monologu (jeden mówiący), dialogu (przynajmniej dwu mówiących) i polilogu (suma dialogów wielu rozmówców uczestniczących jednocześnie w dialogu). Pisząc o miejscu rozmowy, Grabias proponuje uwzględnić rozróżnienie na plener i miejsce zamknięte⁵². Rozmowa odbywa się w określonym czasie, a czasowa relacja między nadawcą a odbiorcą wyznacza różne typy interakcji. Może zatem być tak, że interakcja zachodzi w tym samym dla jej uczestników czasie i nadawca może się zwracać do odbiorców w przyszłości lub w przeszłości. Informacje przekazywane odbiorcy przez nadawcę są związane z kanałami ich przekazu. W przypadku rozmowy istotną rolę odgrywa kanał słuchowy (lub wzrokowy w przypadku osób niedosłyszących) oraz wzrokowy, jeśli uwzględnimy gest i mimikę osób uczestniczących w dyskursie. Kolejnymi warunkami dyskursu są, zdaniem autora, temat, cel (intencje) mówiącego. Wskazuje on na fakt, że ludzkie chcenia i uczucia nie muszą być w wypowiedź wbudowane świadomie i że mogą przejawiać się w niej niezależnie od świadomości nadawcy. Powołując się na prekursorów teorii aktów mowy (Austina, Searle'a) i ich kontynuatorów (D. Wunderlicha, A. Awdiejewa, A. Wierzbicką) pisze, że intencja jest polem istnienia kilku językowych funkcji pragmatycznych: modalnych (kiedy nadawca ujawnia uczuciowy stosunek do przedstawionych procesów lub trwania stanów rzeczy), emocjonalnych (kiedy nadawca ujawnia swój emocjonalny stosunek do przedstawionych procesów lub stanów rzeczy), oznajmienia (kiedy nadawca chce poinformować odbiorcę o czymś, prezentuje przekonanie co do prawdziwości wypowiedzianych sądów) i działania (kiedy nadawca używa języka, aby czegoś dokonać). Grabias dokonuje gruntownej analizy poszczególnych funkcji wypowiedzi. Wiele z poruszanych przez autora wątków ma odniesienie do pytań i stwierdzeń w czasie zajęć edukacyjnych. Zdaniem autora, język dysponuje pokaźnym zasobem środków do ujawniania emocjonalnych czynności nadawcy, a środki emocji bardziej niż inne elementy podlegają uwarunkowaniom społecznym i sytuacyjnym. Wyróżnia pięć klas znaków emocjonalnych: oznaki emocji typu – „Aj!” („czuję ból!”); znaki stanów emocjonalnych typu – „O jasny gwint!” („Czuję złość i dziwię się.”); znaki stanów emocjonalnych i przyczyn emocji typu – „Świnia!” („On jest niekoleżeński.” „Czuję z powodu jego postępowania oburzenie.”); znaki stanów emocjonalnych i przyczyn emocji z komponentem sterowania uczuciami odbiorców typu – „On

⁵¹ Pod pojęciem dyskursu, S. Grabias rozumie „ciąg zachowań językowych, których postać zależy od tego, kto mówi, do kogo, w jakiej sytuacji i w jakim celu” (S. GRABIAS: *Język w zachowaniach...*, s. 264).

⁵² S. GRABIAS: *Język w zachowaniach...*, s. 282–284.

ględzi” („On mówi dużo i nudnie.” „Śmiej się z niego.”); znaki sterujące uczuciami odbiorców typu – „ On kradnie” („Gardź nim, unikaj go.”)⁵³.

Wśród szczegółowych funkcji emotywnych w wyznaczonych kategoriach pojawiają się na przykład: zadowolenie z siebie, przechwałki, niezadowolenie z siebie, samokrytyka, żal w stosunku do siebie, tłumaczenie siebie, usprawiedliwianie się, zadowolenie, pochwała, zachwyty, potępienie, zazdrość, zawiść, wyrazy zrozumienia, usprawiedliwienia, rozpacz, pokora, pogodzenie się ze stanem rzeczy, złośliwość, zadowolenie w złej sytuacji. Funkcje te określają stosunek emocjonalny nadawcy aktu wypowiedzi i ocenę nadawcy. Klasyfikację tę Grabias modyfikuje, ujmując emocjonalne zachowania (uczuciowe oceny rzeczy i ich stanów) kierowane na nadawcę (tj. na nosiciela stanu) i na zjawiska poza nadawcą (tj. na odbiorców, osoby i zjawiska trzecie) oraz rozdzielając zachowania emocjonalne, skierowane na osoby, od takich, które są kierowane na zjawiska nieosobowe i ich stany. Typologia przeżyć emocjonalnych obejmuje dwie główne kategorie: emocje pozytywne i emocje negatywne. W każdej z nich ujmuje dwie grupy – emocje skierowane na nosiciela stanu oraz emocje skierowane na zjawiska poza nosicielem stanów emocjonalnych (na osoby, na zjawiska nieosobowe i ich stany). W zakresie szczegółowych emocjonalnych środków językowych (tzw. formuł językowych) wyróżnia: zadowolenie, radość, wzruszenie, podziw, szacunek, miłość, akceptację, niezadowolenie, złość, przykrość, smutek, wstyd, rozczarowanie, rozpacz, dezaprobatę, zazdrość, nienawiść. Wśród kategorii wypowiedzeń, realizujących intencję informowania, można wyróżnić za Grabiasem:

- 1) oznajmienia, kiedy nadawca informuje o stanach rzeczy za pomocą formuł performatywnych, opadającej intonacji zdań orzekających;
- 2) przeczenia, korygujące informacje za pomocą partykuły „nie” lub innych środków;
- 3) potwierdzenia, kiedy nadawca zgadza się z interpretacją stanu rzeczy przez odbiorcę, co sygnalizuje za pomocą partykuły „tak” lub innych środków językowych;
- 4) pytania, kiedy nadawca sygnalizuje brak informacji, które chce uzupełnić / uzyskać za pomocą pytań rozstrzygnięcia, pytań o formule performatywnej, pytań rozstrzygnięcia będących zdaniem modalnym, pytań o uzupełnienie, rozpoczynających się zaimkiem pytajnym przy intonacji opadającej lub uzupełnianym formułami performatywnymi⁵⁴.

Poznanie emocji nadawcy, informacji, które docierają do odbiorcy, pozwala wysnuć wnioski co do rodzajów wiedzy transmitowanej przez nauczyciela w kierunku uczniów i przez uczniów w kierunku nauczyciela oraz wynikających stąd możliwości wpływu na dokonanie zmiany procesu edukacji (np. poprzez zmianę

⁵³ Ibidem, s. 289–293.

⁵⁴ Ibidem, s. 295–302.

wiedzy i zachowań nauczyciela). To natomiast wiąże się z jeszcze jednym rodzajem funkcji wypowiedzi – funkcji działania, kryjącej się w eksplikacji: „Chcę spowodować, żebyś wiedział, że chcę, abyś (abym) wykonał działanie x”⁵⁵.

Akty mowy można analizować ze względu na ich nacechowanie subiektywnością (egocentrycznością) nadawcy i odniesienie do koordynat czasowo-przestrzennych. Renata Grzegorczykowa dokonała typologii słownictwa w tym zakresie, zastrzegając jednocześnie, że nie jest to typologia kompletna, a jedynie ma ona charakter ramowy i przybliżony. Wyróżniła wyrażenia (leksemy): deiktyczne dotyczące uczestników i koordynat czasowo-przestrzennych aktu mowy (np. „my”, „nasz”, „ty”, „tu”, „tam”, „teraz”, „właśnie”, „jutro”, „wczoraj” itp.); modalne – epistemiczne (np. „chyba”, „na pewno”, „podobno”, „oczywiście”, „przecież”); modalne deontyczne (np. „powinien”, „musi”, „trzeba”, „należy”, „warto” itp.); emocjonalne – eksplicytne (np. „Smutno, że...”, „To przykre/miłe...”, „na szczęście”, „niestety”) i implicytne (np. „wreszcie”, „bachor”, „klecha” itp.); z oceną „dobry – zły” (np. „dobry”, „zły”, „świetny”, „wróg”, „zdrajca”, „nasi”, „swoi”, „oni”, „obcy” itp.); z oceną estetyczną (np. „ładny”, „brzydki”, „wstrętny”, „okropny” itp.); z oceną wielkości, ilości, wymiaru (np. „mały”, „duży”, „gruby”, „długi” itp.); percepcyjne z obserwatorem–nadawcą (np. „blisko”, „w dali”, „Czuć przypalenie”, „Słyszać muzykę”, „Widać wieżę” itp.); z oceną prawdziwościową (np. „wiedzieć”, „mylić się”); ze złożoną oceną: prawdziwościową i wartościującą (np. „oszczerstwo”, „symulowanie”, „udawanie”)⁵⁶.

Dla procesu komunikacji w klasie szkolnej ważne jest, aby nauczyciel i uczniowie posługiwali się tym samym kodem językowym, co wynika z faktu, że język pełni w procesie kształcenia dwie funkcje: środka porozumiewania się oraz środka uczenia się⁵⁷. Przeważający ciągle w procesie kształcenia dyrektywny styl nauczania i językowa dominacja nauczyciela prowadzą w konsekwencji do konieczności odbioru i rozumienia treści komunikatów adresowanych przez nauczyciela do uczniów. Ich rodzaj określa intencję, z jaką są do nich kierowane, a ta z kolei – rodzaj interakcji między uczestnikami procesu kształcenia. Helena Synowiec, powołując się na Bogusława Skowronka, zwraca uwagę, że nauczyciel posługuje się następującymi rodzajami aktów mowy: sterującymi (pytania,

⁵⁵ Ibidem, s. 305. Typologia aktów komunikacyjnych, którą proponuje Grabias, w tym zakresie obejmuje wypowiedzi, w których intencja nadawcy realizuje się jako: ujawnianie zainteresowania działaniem, odmowa przyzwolenia na działanie, niezdecydowanie, ujawnianie gotowości do działania, obietnica podjęcia działania, proponowanie wspólnego działania, zgoda na wspólne działanie, pobudzanie do działania, groźba, żądanie, rozkaz, zakaz (S. GRABIAS: *Język w zachowaniach...*, s. 309–311).

⁵⁶ R. GRZEGORCZYKOWA: *Punkt widzenia nadawcy w znaczeniach leksemów*. W: *Punkt widzenia w języku i kulturze*. Red. J. BARTMIŃSKI, S. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, R. NYCZ. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, s. 165–166.

⁵⁷ E. ROSTAŃSKA: *Rozmowa w szkole. Mówienie i słuchanie w klasach początkowych*. Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 1995, s. 21.

żądania, polecenia); orzekającymi (wyjaśnienia, pogadanki, wykłady); wartościującymi; grzecznościowymi; deklaratywnymi; zobowiązującymi⁵⁸.

Nadrzędne miejsce wśród wymienionych wyżej rodzajów wypowiedzeń zajmuje pytanie, gdyż kryje się ono za każdą wypowiedzią⁵⁹. Zakładając, że podmiot poszukuje informacji, docieka, bada itp., możemy przyjąć, że zadaje sobie pytania, a znalazłszy odpowiedź, wypowiada ją, inaczej mówiąc – stwierdza, przedstawia swoją opinię lub punkt widzenia.

2. Pytania i stwierdzenia w praktyce edukacyjnej

2.1. Rozwój umiejętności wypowiadania się i zadawania pytań u dzieci

Wypowiadanie się (stwierdzanie) i zadawanie pytań są naturalnymi potrzebami dzieci. Wiąże się z procesem myślenia i rozwojem umysłu. W ogóle wiąże się z rozwojem mowy.

Stwierdzanie, w tym – wydawanie pierwszych prostych opinii, komentarzy i informowanie o tym osób w najbliższym otoczeniu, może być związane z chęcią poinformowania przez dzieci o stanie swojej wiedzy. To z kolei wiąże się na przykład z uprzednim udzieleniem sobie odpowiedzi na postawione przez siebie pytanie (z rozwiązaniem problemu). Zanim jednak dzieci będą w stanie coś zakomunikować, muszą dysponować określonym zasobem wyrazów, wyrażeń i zwrotów łączonych w wypowiedzi według reguł gramatycznych⁶⁰. Słowem, muszą posługiwać się mową. Dzieci muszą się tej mowy nauczyć. Zgodnie z modelem nabywania języka opracowanym przez Lwa Wygotskiego, dzieci przecho-
dzą kolejno przez etap przedintelektualny mowy (jest on jednocześnie okresem przedjęzykowym w rozwoju myślenia)⁶¹ oraz etap inteligencji praktycznej⁶². Język staje się nie tylko narzędziem pomocniczym służącym do rozwiązywania problemów (co przejawia się między innymi w głośnym mówieniu), ale zaczyna funkcjonować jako odbicie i rozwinięcie myśli.

⁵⁸ H. SYNOWIEC: *O porozumiewaniu się w szkole*. W: *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*. Red. J. BARTMIŃSKI, U. MAJER-BARANOWSKA. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, s. 182 [za: B. SKOWRONEK: *O dialogu na lekcjach w szkole średniej: analiza pragmatyczno-językowa*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 1999].

⁵⁹ J. RUTKOWIAK: *O dialogu edukacyjnym...*, s. 46.

⁶⁰ H. SZKIŁĄDŹ, S. BIK, B. PAKOSZ, C. SZKIŁĄDŹ: *Słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984, s. 219.

⁶¹ L. WYGOTSKI: *Myślenie i mowa*. Tłum. E. FLESZNEROWA, J. FLESZNER. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1989, s. 317.

⁶² IDEM: *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*. Tłum. B. GRELL. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 27.

Przyjmując, że zachowania werbalne dzieci są jednymi z wielu innych form ich zachowań, słusznym wydaje się odnieść do rozwoju języka w zakresie koncepcji kogniwestycznych. Koncepcje te wyjaśniają zachowanie człowieka w związku z napływającymi, odbieranymi, przetwarzanymi i transmitowanymi przez człowieka informacjami. Zaobserwowanie tych zachowań jest możliwe dzięki wypowiedziom werbalnym (choć nie tylko). Nabywanie umiejętności językowych związane jest przede wszystkim z rozwojem mózgu, regulatorem zachowania się człowieka – z działaniem wysoce wyspecjalizowanych narządów odbioru informacji z otoczenia. Dzięki receptorom informacje te są przetwarzane „zarówno według reguł wynikających z jego struktury, jak też reguł utworzonych i wyuczonych w drodze własnego doświadczenia osobnika i doświadczenia innych ludzi”⁶³.

Język jest dla człowieka narzędziem orientacji w otoczeniu. Zdaniem H. Rudolpha Schaffera, dzieci przejawiają gotowość językową od urodzenia i rozwijają ją właściwie w każdych warunkach (w zakresie rozumienia i mówienia)⁶⁴. Oczywiście, w świetle analizowanych przez autora koncepcji nabywania umiejętności językowych, takie stwierdzenie jest swego rodzaju uproszczeniem. Trzeba jednak przyznać, że dzieci najlepiej uczą się mowy w otoczeniu okazującym mu aktywność uczuciową. Szczególnie, jeśli na ich chęć do nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi ma wpływ osoba najbliższa dziecku – matka. Wykonując wszelkie czynności przy dziecku, mówiąc do niego, powoduje nawiązanie między nimi szczególnej więzi uczuciowej. I właśnie w takich warunkach dziecko zaczyna stopniowo rozumieć wypowiedzi matki i innych osób, „zaczyna – jak twierdzi Leon Kaczmarek – wyabstrahowywać system językowy, tj. (...) zbiór symboli i układ zasad, które umożliwiają budowanie i zrozumienie wypowiedzi. W ten sposób magazynuje system językowy w sferze podświadomości”⁶⁵.

W rozwoju języka możemy wskazać na jego cztery różne aspekty – fonologię, semantykę, składnię, pragmatykę. Rozwój każdego z czterech aspektów języka przebiega w innym czasie. Rozwój fonologiczny (dotyczący fonemów, dźwięków, sposobów ich wymawiania) jest rozciągnięty w czasie. Zaczyna się pierwszymi wokalizami niemowlęcia w formie głużenia i płaczu. Potem, około piątego, szóstego miesiąca przybiera formę gaworzenia – pierwsze dźwięki zaczynają być łączone w sekwencje, stopniowo coraz bardziej przypominające mowę. Dopiero w wieku szkolnym dzieci osiągają pełnię kompetencji fonologicznych. Aspekt semantyczny języka dotyczy znaczenia słów oraz sposobów ich przyswajania. Dzieci około drugiego roku życia zauważają, że dotąd powtarzane

⁶³ K. OBUCHOWSKI: *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1982, s. 12.

⁶⁴ H.R. SCHAFFER: *Psychologia dziecka*. Tłum. A. WOJCIECHOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 300.

⁶⁵ L. KACZMAREK: *Nasze dziecko uczy się mowy*. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie, 1988, s. 34–35.

przez nie różne dźwięki mogą coś oznaczać. Rozwój w tym aspekcie jest także długotrwały, głównie ze względu na trudność w zrozumieniu znaczenia słów. Kolejny aspekt rozwoju języka związany jest z jego składnią, czyli znajomością reguł gramatycznych, nadających znaczenie różnym zestawieniom słów. Wśród nich możemy wyróżnić zasady tworzenia zdań orzekających, pytających i rozkazujących. Proces nabywania wiedzy i umiejętności w zakresie właściwego stosowania reguł gramatycznych obejmuje lata szkolne, czasami nie kończy się powrotem. Aspekt pragmatyczny języka to ten związany z kompetencjami komunikacyjnymi dzieci, z możliwością porozumienia się z innymi ludźmi – rówieśnikami, nauczycielem, rodzicami. Chodzi tu na przykład o zrozumienie, że informację, którą przekazują innej osobie, trzeba dostosować do stanu wiedzy tej osoby, że trzeba mówić głośniejsze lub ciszsze w zależności od dystansu między rozmówcami, że z rozmowy można wynieść określone korzyści⁶⁶.

W rozwoju języka możemy wskazać także na różne koncepcje nabywania umiejętności językowych⁶⁷. Zgodnie z koncepcją behawiorystyczną, której współtwórcami byli B.F. Skinner, E.L. Thorndike, E.C. Tolman, dzieci uczą się języka w ten sam sposób, co innych form zachowania. Odbywa się to poprzez wzmacnianie odpowiednich działań za pomocą kar i nagród (warunkowanie instrumentalne). Tak więc dziecko siłą rzeczy dąży do tego, co dobre, w tym – do właściwych zachowań językowych. Z założeń koncepcji natywistycznej (której głównym przedstawicielem był Noam Chomsky) wynika, że rozwój języka zależy głównie od wrodzonych zdolności dzieci, wprawdzie przejmujących język od otaczających je osób (w tym – pedagogów), ale rozumiejących go dzięki wewnętrznemu mechanizmowi przyswajania języka. Mechanizm ten umożliwia opanowanie reguł gramatycznych języka (LAD – *language aquisition device*). Z kolei twórcy koncepcji społeczno-interakcyjnej, akceptując pogląd biologicznego przygotowania ludzi do nabywania umiejętności językowych, położyli nacisk na czynniki społeczne w nabywaniu języka, takie jak kontakty dzieci z dorosłymi. Zdaniem jednego z przedstawicieli tej koncepcji, Jerome'a Brunera, przyswajanie języka odbywa się dzięki systemowi wsparcia przyswajania języka (LASS – *language aquisition suport system*), a wśród nich takich elementów, jak stylu mowy dorosłych, jej dopasowania czasowego do zachowania dziecka.

⁶⁶ H.R. SCHAFFER: *Psychologia dziecka...*, s. 302–303.

⁶⁷ Zob. m.in.: J. KOZIELECKI: *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998; H.R. SCHAFFER: *Psychologia dziecka...*; G.W. SHUGAR, M. SMOCZYŃSKA: *Nowe kierunki badań nad językiem dziecka*. W: *Badania nad rozwojem języka dziecka. Wybór prac*. Red. G.W. SHUGAR, M. SMOCZYŃSKA. Tłum. Z. BABSKA, H. BARTOSZEWICZ, A. MATCZAK, B. MROZIAK, M. SMOCZYŃSKA, E. TABAKOWSKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1980, s. 8–51; R. WIĘCKOWSKI: *Źródła aktywności edukacyjnej dziecka* (cz. 1). „Życie Szkoły” 1993, nr 6, s. 323–330; IDEM: *Źródła aktywności edukacyjnej dziecka* (cz. 2). „Życie Szkoły” 1993, nr 7, s. 387–391.

Przyjmując, że zachowania werbalne dzieci są jednymi z wielu innych form ich zachowań, nie sposób nie odnieść się do rozwoju języka w zakresie koncepcji kogniwiwistycznych.

Jak podają Barbara Bokus i Grace Wales Shugar, powołując się na zmiany w metodologii badań w psychologii języka dziecka (w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku), dzieci uczą się wariantów mowy i kodów językowych w różnych sytuacjach wychowawczych – jako uczestnicy dialogu, wnoszący swój wkład do konwersacji, współuczestnicy zdarzeń językowych, partnerzy w procesie komunikacji, uczestnicy dyskursów, podmioty interakcji dorosły – dziecko, podmioty działania. Ponadto przyswajają język jako psycholodzy oraz budowniczości języka. Obie koncepcje Bokus i Shugar dokładnie analizują, twierdząc, że przybliżenie procesu przyswajania języka w ontogenezie można uzyskać poprzez ich koniunkcję. Jako psycholodzy, dzieci dostosowują wypowiedzi do kontekstu społecznego, odczytują intencje innych ludzi w sytuacji komunikacji, jako budowniczości – wychwytyują wzory w mowie otoczenia i budują na tej podstawie własny system językowy⁶⁸.

2.2. Cechy i rodzaje pytań

Człowiek pyta od zarania dziejów. Formuluje we wszystkich językach świata zdania pytające, między innymi po to, aby lepiej poznać tenże świat, drugiego człowieka, samego siebie. Stosuje je, ustanawiając swego rodzaju relację nadrzędności względem rozmówcy – poprzez zadanie pytania wymusza na nim udzielenie odpowiedzi.

Pytania zmieniają się pod względem złożoności, treści, celowości itp. wraz z rozwojem człowieka. Stanowią cechę, dzięki której można określić jego poziom intelektualny na danym etapie rozwoju, a także wskaźnik jego aktywności intelektualnej. Najczęściej pod pojęciem „pytanie” rozumie się „zdanie (lub równoważnik zdania) mające intonację pytającą, wypowiedziane w zamiarze dowiedzenia się czegoś, uzyskania zezwolenia na coś itp.”⁶⁹. Pytanie, jako rodzaj zdania oraz czynności intelektualnej, zostało szeroko opisane w literaturze przedmiotu. Stanowi przedmiot zainteresowań filozofów, logików, lingwistów, pedagogów, psychologów, a także metodologów tych i wielu innych nauk.

I tak, definicję pytania odnajdujemy w myśli Kazimierza Ajdukiewicza: „Zdanie pytajne jest zawsze sprzężone z pewnym zbiorem zdań w sensie logicznym,

⁶⁸ B. BOKUS, G.W. SHUGAR: *Psychologia języka dziecka – stare pytania, nowe dane, nowe hipotezy*. W: *Psychologia języka dziecka*. Red. B. BOKUS, G.W. SHUGAR. Tłum. E. HAMAN, M. HAMAN, M. HERNIK, J. RĄCZASZEK-LEONARDI, M. STAROŃ, J. SUCHECKI, A. TARŁOWSKI. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007, s. 26–27.

⁶⁹ H. SZKIŁADŹ, S. BIK, B. PAKOSZ, C. SZKIŁADŹ: *Słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984, s. 1087.

które stanowią dla tego zdania pytajnego odpowiedzi⁷⁰. Niewiadoma, wskazana za pomocą zaimka pytajnego (podstawiona na jego miejsce w odpowiedzi), tworzy funkcję zdaniową – schemat odpowiedzi na dane pytanie, czyli daną pytania (*datum quaestionis*)⁷¹.

Na gruncie logiki języka pytanie bywa ujmowane „w sensie pewnego aktu świadomości, czyli zapytywania oraz zdania pytajnego, będącego wytworem aktu zapamiętywania i pewną jednością znaczeniową⁷². Roman Ingarden, autor tego ujęcia, analizując istotę pytań (zdań pytajnych), sięga do cech odróżniających je od sądów (twierdzeń), jednocześnie wskazując na ich niezwykle ściśle powiązania. Między innymi przedstawia różnice w podejściu do przedmiotu pytań i sądów. Pytanie wiąże z koniecznością wystąpienia niewiadomej w jego przedmiocie. To ona „wyróżnia przedmiot zdania pytajnego od przedmiotów wszelkich innych rodzajów zdań⁷³. To na niej spoczywa ciężar pytania. „O wykrycie jej w pytaniu toczy się sprawa⁷⁴”.

W literaturze przedmiotu podjęto szereg prób sklasyfikowania pytań. Wynikają one z różnych kryteriów analizy.

Biorąc pod uwagę logiczną budowę pytań, Ajdukiewicz wyróżnia dwa podstawowe ich rodzaje: pytania rozstrzygnięcia, składające się z partykuły pytajnej „czy” oraz całego zdania oznajmującego, objętego tą partykułą (np. „Czy słońce świeci?”, „Czy wieloryb jest rybą?”), mające tylko dwie odpowiedzi: „tak” lub „nie”; pytania dopełnienia, zaczynające się od wszystkich innych zaimków pytajnych. Autor pisze o pozytywnych i negatywnych założeniach pytań. W pierwszym przypadku chodzi o to, że jedna odpowiedź właściwa na dane pytanie jest prawdziwa. W przypadku negatywnego założenia pytania, jedna z odpowiedzi właściwych na to pytanie nie jest prawdą. Na przykład pozytywnym założeniem pytania: „Kto odkrył Amerykę?” jest – „Ktoś odkrył Amerykę”, natomiast negatywnym – „Ktoś nie odkrył Ameryki⁷⁵”.

W literaturze przedmiotu odnajdujemy także takie stanowiska, zgodnie z którymi za pytania rozstrzygnięcia uważa się zdania pytajne, na które „użyskujemy odpowiedzi „tak”, „nie”, ewentualnie „nie wiem⁷⁶”, oraz te, które obok odpowiedzi „tak”, „nie” uznają za właściwe w tej funkcji zdanie twierdzące bądź

⁷⁰ K. AJDUKIEWICZ: *Zdania pytajne*. W: *Język i poznanie*. T. 1. *Wybór pism z lat 1920–1939*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 278.

⁷¹ *Ibidem*, s. 279.

⁷² R. INGARDEN: *O pytaniach esencjalnych*. W: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972, s. 327–328.

⁷³ *Ibidem*, s. 332.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 331.

⁷⁵ K. AJDUKIEWICZ: *Logika pragmatyczna*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1974, s. 88–89.

⁷⁶ W. KOJS, A. RÓŻAK-FRĄCZEK: *Rola układu pytań w działalności poznawczej uczniów klas początkowych*. W: *Problemy działań dydaktycznych*. Red. W. KOJS. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1988, s. 11.

przeczące, „z tym samym, co pytanie składnikiem propozycjonalnym”, lub zdanie twierdzące, zawierające nazwę nieznanego fragmentu sytuacji (na przykład: „Przyjechał pociąg”).⁷⁷

Poza wyżej wskazanymi rodzajami pytań Ajdukiewicz wyróżnia jeszcze inne ich typy: sugestywne, podchwytliwe, dydaktyczne; na serio i pomyślane. Zdaniem autora pytania sugestywne są stawiane w celu udzielenia osobie pytanej informacji, jakiej nie ma. Poprzez pytania podchwytliwe pytający chce skłonić odpowiadającego do udzielenia odpowiedzi sprzecznej z innymi wcześniejszymi jego wypowiedziami lub do ujawnienia czegoś, co chciał zataić. Pytania dydaktyczne to te pytania, które nauczyciel stawia uczniom w toku zajęć edukacyjnych. Z logicznego punktu widzenia nie są one pytaniami na serio. Wynika to z faktu, że nauczyciel, kierując pytania do uczniów, zna na nie odpowiedzi, „a więc nie może nimi wypowiadać swego dążenia do zdobycia pewnej wiadomości, skoro taką wiadomość już ma”⁷⁸. W procesie dydaktycznym stosuje także kolejne dwa rodzaje takich pytań – naczelną i naprowadzającą⁷⁹, związane – poprzez uzyskanie na nie odpowiedzi przez uczniów – z realizacją końcowych (ostatecznych) lub cząstkowych celów zajęć edukacyjnych (lekcji, cyklu zajęć itp.). Odpowiedzi te także można uporządkować i ukazać w kilku kategoriach.

Edward Biłos definiuje pytania, traktując je jako „społecznie uregulowany sposób skierowania, (...) w danych okolicznościach, (...) czyjejs świadomości przez inną świadomość (...), na pewien niewystarczająco określony stan rzeczy (...), dla adekwatniejszego, w porównaniu z obecnym, skonstatowaniem”⁸⁰. Za interesującą uznaje koncepcję pytania Marka Świdzińskiego i twierdzi, że każde pytanie jest konsekwencją wystąpienia wcześniej dwóch pytań głębokich: „Czy wiesz? (jeśli tak to)” – w fazie pierwszej; „Czy powiesz (chcesz, możesz)...? (jeśli tak to)” – w fazie drugiej oraz pytania trzeciego – zasadniczego. Na pytanie w fazie pierwszej można odpowiedzieć „wiem” lub „nie wiem”. W fazie drugiej – „powiem” lub „nie powiem”. Obydwa odezwania: „nie wiem”, jak i „nie powiem” są przejawami negatywnego ustosunkowania się do pytania z fazy pierwszej. „[Nie – B.O.-K.] są odpowiedziami na pytania, tylko skasowaniem pytania”⁸¹. W fazie trzeciej na zadane pytanie zasadnicze można już tylko odpowiedzieć: „tak” lub „nie”.

⁷⁷ R. GRZEGORCZYKOWA: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 146–147.

⁷⁸ K. AJDUKIEWICZ: *Logika...*, s. 93. Zob. też: E. BIŁOS: *Sens pytań dydaktycznych. Przykład rozważań nad komunikacją językową ćwiczenia szkolnego. Skrypt dla studentów wyższych szkół pedagogicznych*. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 1994.

⁷⁹ K. AJDUKIEWICZ: *Logika...*, s. 93.

⁸⁰ E. BIŁOS, 1987: *Rola pytań dydaktycznych we wdrażaniu uczniów do uczestnictwa w kulturze*. W: *Dzieło literackie w klasie piątej szkoły podstawowej*. Red. W. PASTERNAK. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1987, s. 38.

⁸¹ Ibidem, s. 42 [za: M. ŚWIDZIŃSKI: *Analiza semiotyczna wypowiedzi pytajnych we współczesnym języku polskim*. „Studia Semiotyczne” 1973, T. 4, s. 224].

Grzegorzczkova zwraca uwagę na szczególny rodzaj pytań, jakimi są pytania egzaminacyjne (gdy chodzi o sprawdzenie wiedzy odbiorcy); pytania hipotetyczne (gdy obok zwykłego założenia pytania nadawca wyraża sąd hipotetyczny, na przykład „Czy to nie Janka rower stoi przed domem?”); pytania deliberatywne (zadawane samemu sobie, na przykład: „Co też mogło się stać?”); pytania służące kompozycji tekstu, na przykład związane z układem wygłaszanego wykładu (stawiane na jego początku, ukierunkowują tok wykładu i uwagę słuchaczy). Ze względu na inny układ założeń, różny stopień obligacji w stosunku do odbiorcy, nie wszystkie pytania możemy nazwać właśnie pytaniami. Autorka wskazuje na podstawowy warunek, jaki muszą spełniać. Twierdzi, że dopóki „nadawca oczekuje od odbiorcy odpowiedzi, można mówić o pytaniu, natomiast nie są już pytaniami w sensie funkcjonalnym wypowiedzi nie nastawione na uzyskanie odpowiedzi, ale pełniące inne funkcje, typu: »Jak się masz?« (powitanie); »Czy musisz hałasować?« (wyraz irytacji); »Chcesz oberwać?« (groźba)”. Grzegorzczkova nawiązuje do pytań pozornych, twierdząc, że całkowicie nie spełniają warunków pytań – są wypowiedziami o charakterze ekspresywnym, impresywnym, fatycznym. Píše też o pytaniach ekspresywnych i retorycznych, stojących na granicy pytań i wypowiedzi o innych funkcjach, na przykład „Czyżby Janek kupił chleb?” (zdziwienie); „Któż nie cieszy się z dnia wolnego?” (ekspresja sądu)⁸².

W dziedzinie psychologii, a szczególnie psychologii rozwojowej, wiele czerpiemy z opisu pytań stawianych przez dzieci, przeprowadzonego przez Stefana Szumana. Przedstawiona przez tego psychologa analiza pytań kategoryalnych powiązana jest z cechami rozwoju poznawczego dzieci. Bardzo często stanowi punkt wyjścia dla różnych analiz, dotyczących stawiania pytań przez dzieci. Zdaniem Szumana, ważna jest też analiza pytań ze względu na ich genezę. Jak twierdzi autor, w procesie genezy pytania można wyróżnić trzy momenty: „1 – przeżycie emocjonalne zatrzymania się myśli – zdziwienie, niejasność, niepewność (zatamowanie emocjonalne); 2 – zwrócenie uwagi w kierunku przedmiotu, wobec którego nastąpiło zastanowienie. Przedmiot ten może być przedmiotem materialnym i danym w spostrzeganiu zewnętrznym, względnie tylko pomyślanym. Następstwem tej fazy jest zwykle wyróżnienie tego czegoś, co jest niejasne i co zastanawia. Ta niejasność i niepewność niekoniecznie jednak musi spowodować pytanie, bo może doprowadzić np. po prostu do osądu: *Nie wiem tego, Nie rozumiem tego a tego*; 3 – może jednak również powstać pytanie, które jest nie tylko stwierdzeniem braku wiedzy i niejasności, lecz zawiera tendencję uzupełnienia wiedzy i wyjaśnienia niejasności”⁸³.

⁸² R. GRZEGORZCZKOVA: *Wprowadzenie do semantyki...*, s. 147.

⁸³ S. SZUMAN: *Studia nad rozwojem psychicznym dziecka. Dzieła wybrane*. T. 1. Wybór i oprac. M. PRZETACZNIKOWA, G. MAKIEŁŁO-JARŻA. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1985, s. 279.

Pytanie jest zatem związane z odpowiedzią. Może być jednym ze stopni aktu myślenia, wyróżnionych przez Johna Dewey'a⁸⁴. Może być rezultatem procesu rozwiązywania problemów lub przyczyną, dla której podmiot podejmuje myślenie. Jako wytwór określonych czynności i operacji intelektualnych można je również nazwać, za Marią Zającowną, czynnością pytaniotwórczą⁸⁵.

Autorka, opisując wyniki podjętych przez siebie badań nad samodzielnie stawianymi pytaniami uczniów (zapisywanymi w specjalnych „dzienniczkach” do samodzielnie opracowywanych tekstów z podręczników)⁸⁶, nawiązała do koncepcji podziału pytań zaproponowanej przez Szumana. Skategoryzowała je w dziesięciu grupach tematycznych: 1. pytania o lokalizację, 2. pytania o właściwości funkcjonalne, 3. pytania o różnice, podobieństwa, cechy wspólne, 4. pytania o właściwości strukturalne, genetyczne, ilościowe, jakościowe i inne, 5. pytania o znaczenie słów i wypowiedzi, 6. pytania o sposób, 7. pytania o identyfikację, 8. pytania o następstwa i skutki, 9. pytania o możliwości, konieczności i wyjątki, 10. pytania „dlaczego?”⁸⁷. Utożsamiając pytania z czynnościami pytaniotwórczymi, Zającówna wskazała na ich dwie zasadnicze grupy: 1. pytania ukierunkowane na zdobywanie informacji brakujących (przy pomocy interpolacji) oraz zdobywanie nowych (przy pomocy ekstrapolacji); 2. pytania oparte na wykrywaniu rozbieżności między informacjami. Ten drugi rodzaj pytań, jak podaje autorka, inicjuje podjęcie dialogu nauczyciela z uczniami i, co równie ważne, „dialog ten znakomicie się rozwija pod ich wpływem”⁸⁸.

Jeszcze inną klasyfikację pytań, ze względu na ich treść, przedstawia Alina Górniok. Autorka nawiązała do opracowań Saturnina Racinowskiego, Wojciecha Kojosa, Ryszarda Radwiłowicza i Janiny Parafiniuk-Soińskiej. Eksponując aspekt poznawczy i odnosząc rolę tychże pytań do ich użyteczności w pracy nauczyciela, za wymienionymi autorami wskazuje pytania o: istotę – treść rzeczy, zjawisk, procesów, zdarzeń, znaczenia, rozumienie terminów, pojęć; genezę

---

⁸⁴ J. DEWEY: *Jak myślimy*. Tłum. Z. BASTGENÓWNA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1988, s. 102.

⁸⁵ M. ZAJĄCÓWNA: *Czynności pytaniotwórcze*. „Psychologia Wychowawcza”, 1987, nr 1, s. 41.

⁸⁶ Autorka badaniami objęła uczniów klas VII, którzy w ten sposób przygotowywali się do lekcji biologii. Ich pytania były brane pod uwagę przez nauczyciela, w przygotowywaniu tychże lekcji.

⁸⁷ EADEM: *Czynności pytaniotwórcze...*, s. 41.

⁸⁸ Ibidem. Wyróżnione kategorie pytań, zdaniem M. Zającowny, zależą od pięciu różnych sposobów wykorzystywania informacji tekstowych: „1) poszukiwanie informacji brakujących w tekście (interpolacja) i zdobywanie informacji nowych (ekstrapolacja); 2) wydobywanie mniej lub bardziej ukrytych i domyślnych sensów i znaczeń zawartych w tekście (eksplicacja); 3) uzupełnianie danych zawartych w tekście informacjami znanymi wcześniej (czynności asymilacyjno-integrujące); 4) odtwarzanie informacji zawartych w tekście bezpośrednio, w ich dosłownej postaci (reprodukcja); 5) usuwanie niezgodności i rozbieżności między informacjami zawartymi w tekście a posiadaną wiedzą na dany temat, niekiedy usuwanie niezgodności w informacjach aktualnie odbieranych z tekstu”, s. 46.

– powstanie rzeczy, procesów, zjawisk, zdarzeń; treść – znaczenie terminów i pojęć; przynależność rzeczy, zjawisk, procesów, wydarzeń; właściwości – cechy rzeczy, zjawisk, procesów; cel działania; sposób – metody działania; możliwości – prawdopodobieństwo występowania rzeczy, zjawisk, zdarzeń; przyczynę rzeczy, zjawisk, procesów; skutek czynów, zdarzeń, procesów; sprawcę zdarzeń, czynów, procesów; warunki występowania rzeczy, zjawisk, zdarzeń, procesów; przebieg, rozwój, zmienność, rzeczy, zjawisk, procesów; związki i zależności między zjawiskami, procesami, wydarzeniami; podobieństwa i różnice między zjawiskami, procesami, zdarzeniami; ilość – wartość rzeczy, zjawisk; prawdę – fałsz; błędy w myśleniu i działaniu; zasady działania; zastosowanie – pożytek, szkodliwość⁸⁹.

Powyższa klasyfikacja pytań całościowo ujmuje obiekty poznania przez dzieci. Może dotyczyć sposobu i zakresu przygotowania się nauczyciela do zajęć ze względu na określony cel (aspekt poznania), w perspektywie realizowanego programu kształcenia. Z tego też punktu widzenia pytanie może być rozumiane jako środek językowy, umożliwiający wywołanie określonych czynności w związku ze wskazanym obiektem. „Obiekt, do którego pytanie się odnosi (rzecz, przedmiot, obraz, wyobrażenie, pojęcie), stanowi najczęściej całość złożoną z pewnych składników, połączonych ze sobą w określony sposób”⁹⁰. W związku z powyższym można wyróżnić pytania dotyczące:

- „– obiektu jako całości wyodrębnionej spośród innych,
- poszczególnych elementów wyodrębnionej całości,
- związków między wyodrębnionymi elementami całości”⁹¹.

W swojej klasyfikacji pytań – układzie pytań, Kojs i Różak-Frączek ujęli pytania, które stanowiły narzędzia w procesie uczenia się uczniów klas II. Wdrażając ten układ pytań – poprzez eksperyment – do praktyki pedagogicznej, autorzy założyli, że w sytuacji szkolnej najczęściej to nauczyciel wykorzystuje pytania autorów podręczników (autorzy są ich twórcami, nauczyciel – użytkownikiem) lub sam formułuje i wykorzystuje określone układy pytań, zlecając je uczniom; zaś do rzadkości należą lekcje, na których uczniowie formułują i zadają pytania. Układ ten obejmuje następujące pytania, odnoszące się do wybranych elementów działania edukacyjnego, niektórych obiektów wskazanych także w wyżej cytowanych klasyfikacjach: pytania odnoszące się do celu działania, pytania odnoszące się do warunków działania, pytania dotyczące sposobów realizacji celów, pytania dotyczące wyników⁹².

Na gruncie pedagogiki powstało wiele prac, których autorzy analizują pytania lub nawiązują do nich jako naturalnego narzędzia porozumiewania się nauczyciela z uczniami, narzędzia pomiaru osiągnięć szkolnych. Rutkowiak omawia

⁸⁹ A. GÓRNIOK: *O pytaniach i ich stosowaniu w praktyce*. W: *Sztuka bycia nauczycielem*. Red. B. DYMARA. Cieszyn, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, 1993, s. 109–110.

⁹⁰ W. KOJS, A. RÓŻAK-FRĄCZEK: *Rola układu pytań...*, s. 12.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem, s. 15–16, 20.

jeszcze inne ujęcie tego tematu, które przeniknęło do pedagogiki (a szczególnie do dydaktyki), a które dotyczy roli pytań w procesie dydaktycznym (w dialogu informacyjnym). Nawiązując do anglojęzycznej literatury przedmiotu, autorka widzi ich użyteczność w dwojakiej funkcji: odtwarzania informacji przez ucznia oraz ich przetwarzania i wytwarzania. W obrębie pierwszej kategorii wymienia pytania: „faktualne” (*factual questions*); „powtórzeniowe” (*recall nature*); pytania „o niższym znaczeniu poznawczym” (*lower order cognitive questions*). W drugiej kategorii pytań wskazuje na: pytania prowokujące myślenie (*thought provoking questions*); pytania „wymagające wyższego poziomu myślenia” (*requiring higher level of thought*); pytania „o wyższym poziomie poznawczym” (*higher order cognitive questions*)⁹³. Zdaniem Rutkowiak pytania mogą być rozumiane „jako rozkazy specjalnego rodzaju, dotyczące pragnienia zaspokojenia wiedzy”⁹⁴, bądź jako dawanie wiedzy i równocześnie jej oczekiwanie. Autorka wiele miejsca poświęca też pytaniom typu informacyjnego, pojmowanym w sposób jednostronny, dydaktyczny. Twierdzi, że metoda ta polega „na rozpatrywaniu par składających się z pytań i odpowiedzi, wzajemnie opozycyjnych i zarazem komplementarnych, ale wyizolowanych z szerszego kontekstu”⁹⁵. W opisywanej sytuacji dydaktycznej wyraźnie zarysowuje się tradycyjna komunikacja między nauczycielem i uczniem – nauczyciel, pytając ucznia, adresuje do niego w tej formie zadanie dydaktyczne. Jak pisze Radwiłowicz, „zadania (...) występują zazwyczaj w trzech postaciach (formach): jako pytania, jako polecenia oraz sytuacje zadaniowe”⁹⁶. Autor wymienia wszystkie możliwości takiego zaistnienia zdań pytających (jako zadań dydaktycznych): zadania lekcyjne i pozalekcyjne, stawiane nauczycielowi przez uczniów; zadania lekcyjne i pozalekcyjne stawiane przez nauczyciela i adresowane do siebie samego lub do uczniów; zadania kierowane przez uczniów do siebie (zadania wewnętrzne, niekoniecznie wypowiedziane na forum klasy, o charakterze pomocniczym). Jednak skoro pytanie wyraża „sugestię, prośbę lub żądanie, by wykonać czynność taką, a nie inną”⁹⁷, owo żądanie (wyrażone również jako życzenie, rozkaz, prośba) może być formułowane i komunikowane w odwrotnym kierunku – uczeń może zapytać nauczyciela. Tego typu pytania pojawiają się w edukacji i kształtują jej obraz, a przede wszystkim – wiedzę nauczyciela o uczniu. O tej kwestii Kojs pisze, że uczeń „pytając, odkrywa luki w swej wiedzy i wskazuje na przedmiot (fragment swego systemu poznawczego), który chciałby zmienić; wiedząc o tym nauczyciel informuje o środkach i określa sposoby ich uzyskania. Nauczyciel zmienia ucznia, uczeń świadomie zmienia

⁹³ J. RUTKOWIAK, *O dialogu edukacyjnym...*, s. 31.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 28.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 44.

⁹⁶ R. RADWIŁOWICZ: *Wprowadzenie: Sterowanie pracą uczniów na lekcji poprzez zadania. W: O system zadań formułowanych na lekcji*. Red. R. RADWIŁOWICZ. Warszawa, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. Wł. Spasowskiego, 1986, s. 7.

⁹⁷ W. KOJS, A. RÓŻAK-FRĄCZEK: *Rola układu pytań...*, s. 12.

siebie; zadając pytania, nauczyciel jest zmieniony odpowiednio przez ucznia (z nieświadomego tego, co uczeń wie, w poinformowanego o jego stanie wiedzy); równocześnie (...) uczeń, wykonując polecenia, uzyskuje takie informacje, które mogą mieć dla niego znaczenie w przyszłości⁹⁸. W wielu innych tekstach ten sam autor pisze o rolach, jakie mogą pełnić uczniowie i nauczyciele: twórców, użytkowników i wykonawców zadań dydaktycznych (edukacyjnych). Szczególnie ważna z punktu widzenia możliwości formułowania pytań przez uczniów i kierowania ich do nauczyciela (w ten sposób formułują i kierują do niego zadania) jest rola twórcy zadania edukacyjnego. Jak twierdzi Kojs, „[stwarza – B.O.-K.] to wówczas twórcy zadania bardzo dogodnie okoliczności do poznawania tego, kto zadanie wykonuje i do poznawania skutków pośrednich wywołanych przez niego działań. Powstają warunki sprzyjające pojawieniu się u ucznia – twórcy zadania – poczucia sprawstwa i odpowiedzialności”⁹⁹.

W literaturze przedmiotu odnajdujemy i takie przykłady klasyfikacji pytań, w których ujmowane są różne ich rodzaje, stawiane wyłącznie przez nauczyciela. Rutkowiak, analizując taką właśnie sytuację dialogu w edukacji autorskiej, nawiązuje do czterech rodzajów przekrojowych pytań wyróżnionych przez Annę Brzezińską: 1. o przedmiot i obszar rozwoju (kiedy nauczyciel pyta: „co się rozwija?”); 2. o cel i sens rozwoju (kiedy nauczyciel pyta: „ku czemu się rozwija?”); 3. o mechanizm rozwoju (kiedy nauczyciel pyta: „jak się rozwija?”); 4. o czynniki rozwoju (kiedy nauczyciel pyta: „dlaczego się rozwija?”)¹⁰⁰. Tego typu pytania są zasadniczymi dla dobrego rozpoznania cech uczniów, są zatem pytaniami o to, jak najefektywniej i na miarę możliwości dzieci organizować proces kształcenia.

Specyficzną kategorię pytań stanowią te, które służą badaniu efektywności procesu kształcenia, w tym – rozwoju wiedzy uczniów. Trzeba jednak zaznaczyć, że pytania służące określeniu efektywności kształcenia możemy odnieść nie tylko do rezultatów tego procesu (działań, lekcji, ich ciągu), ale i do początkowego etapu, kiedy formułowane są cele. Jednym ze znanych w dydaktyce pomysłów jest próba formułowania pytań odnoszących się do celów kształcenia, wynikających z taksonomii Benjamina S. Blooma. Uwzględniają one te odmiany myślenia, które wynikają z kolejnych poziomów taksonomii. Można zatem wśród nich wyróżnić pytania oparte na „kategoriach pamięci (*memory*), tłumaczenia (*translation*), wyjaśnienia (*interpretation*), stosowania (*application*), analizy (*analysis*), syntezy (*syntesis*), oceny (*evaluation*)”¹⁰¹. Konstruowanie pytań

⁹⁸ W. KOJS: *O podmiocie i przedmiocie...*, s. 30.

⁹⁹ W. KOJS: *Nauczyciel i uczeń – podmiot i przedmiot kształcenia szkolnego*. W: *Kształcenie, wychowanie i opieka w obliczu przemian. Raport nr 6. Funkcjonowanie szkoły w zakresie kształcenia. (Kształcenie dla rozwoju)*. Red. W. KOJS et al. Poznań–Cieszyn, Ośrodek Analiz Społeczno-Gospodarczych „Wektory Gospodarki” S.A., 1991, s. 41.

¹⁰⁰ J. RUTKOWIAK: *Dialog w edukacji autorskiej*. W: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*. Red. B. ŚLIWERSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001, s. 465.

¹⁰¹ J. RUTKOWIAK, *O dialogu edukacyjnym...*, s. 31.

do kolejnych poziomów to niezwykle ważki moment w przygotowaniu się nauczyciela do zajęć. Ich forma i treść mogą stanowić wartościowe źródło poznania jego kompetencji pedagogicznych, świadcząc nie tylko o przygotowaniu do zajęć, ale i o wiedzy merytorycznej i wiedzy o uczniu¹⁰².

Warto w tym miejscu przywołać te rodzaje pytań, które analizują Małgorzata Karwatowska i Leszek Tymiakin, analizujący funkcjonowanie wiedzy lingwistycznej w podręcznikach do kształcenia językowego. Autorzy nawiązują do pytań dydaktycznych, pozornych w kontekście dyskursu edukacyjnego, wykorzystywanych jednakże do kontrolowania osiągnięć uczniów. Wskazane pytania wiążą z nabywaniem przez uczniów wiedzy poszukiwanej. Pytania pełnostrukturalne są konstrukcjami zdaniowymi, złożonymi z dwóch elementów – operatora pytania „(zaimka, partykuły lub ich ekwiwalentów systemowych) oraz obiektu pytania, stanowiącego treść przekazu”¹⁰³. W ich zakresie autorzy analizują: pytania protokolarne (wyrażają prośbę nadawcy o wyznaczenie, nazwanie, wskazanie kogoś/czegoś); pytania wymagające odpowiedzi koncepcyjnych (mają w swym układzie wyraz pytajny „jak” oraz „dlaczego” lub jakiś ich ekwiwalent); pytania wymagające odpowiedzi referujących (form dyskrecjonalnych, zbliżonych do opowiadań). Zdaniem autorów, wymienione wyżej rodzaje pytań można określić mianem dopingujących, zagrzewających, pytaniami – bodźcami. Mogą mieć budowę prostą (pytanie proste), z jednym operatorem, i złożoną (pytanie złożone, z przynajmniej dwoma operatorami). Można też wśród nich wyróżnić pytania – sklejki bądź teksty pytajne¹⁰⁴.

Uczniowskie pytania w tradycyjnej edukacji są najczęściej traktowane jako swoiste „odpady informacyjne”¹⁰⁵. Wartość tych „odpadów” może być jednak interesująca, szczególnie dla nauczycieli. Jak twierdzi Douglas Barnes, uzyskiwane tą drogą informacje od uczniów świadczą o tym, że „każdy z nich interpretuje jego słowa w kategoriach już posiadanej przez siebie wiedzy”¹⁰⁶. Zdaniem Radwiłowicza, pedagogiczna (dydaktyczna) wartość pytania uczniowskiego polega na tym, że, będąc „przejawem rodzących się zainteresowań daną dziedziną wiedzy (rzeczywistości), sprzyja jednocześnie bezpośrednio lub pośrednio dalszemu ich

¹⁰² Por. pytania merytoryczne i pytania niemerytoryczne. R. PĘCZKOWSKI: *Pytanie jako forma komunikacji dydaktycznej w nauczaniu początkowym. Próba diagnozy*. W: *Komunikacja, dialog, edukacja*. Cz. 2. Red. W. KOJS, R. MRÓZEK, Ł. DAWID. Cieszyn, Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie, 1998, s. 60.

¹⁰³ M. KARWATOWSKA, L. TYMIAKIN: *Funkcjonowanie wiedzy lingwistycznej w podręcznikach do kształcenia językowego dla gimnazjalistów*. W: *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 2007, s. 267.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ W. KOJS: *Działanie jako kategoria dydaktyczna*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1994, s. 85.

¹⁰⁶ D. BARNES: *Nauczyciel i uczniowie. Od porozumiewania się do kształcenia*. Tłum. J. RADZICKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1988, s. 21.

rozwojowi, pobudza [uczniwa – B.O.-K.] do większej myślowej aktywności i ułatwia mu tym samym bardziej świadome, samodzielne i »zaangażowane« uczenie się¹⁰⁷. Ze względu na ich wartość kształcącą autor wyróżnia pytania o wartości dużej, mniejszej, nikłej, pozorne oraz „leniwe”. Pytania o wartości dużej to te, które wynikają z własnych zainteresowań ucznia, związanych z nabywaniem wiadomości i umiejętności. Pytania o mniejszej wartości mają podobne podłoże, co poprzednie, jednak są nieistotne dla nauczania. Pytania o nikłej wartości powstają pod wpływem „przelotnego impulsu”, są „przejawem rozproszonej, bezkierunkowej ciekawości”. Pytania pozorne są zadawane przez ucznia tylko z powodu zabrania nauczycielowi czasu, a „leniwe” to te, na które „mógłby odpowiedzieć sam, gdyby jedynie zechciał pomyśleć lub trochę popracować”¹⁰⁸. Radwiłowicz wyróżnia kilka kategorii pytań:

- ze względu na ich strukturę – samo pytanie; pytanie z opisem sytuacji problemowej; pytanie z hipotetyczną odpowiedzią;
- ze względu na adresata – pytania do nauczyciela, do innych osób dorosłych, do kolegów, do siebie samego;
- pytania rozstrzygnięcia (o istnieniu lub nieistnieniu, zachodzeniu albo niezachodzeniu czegoś, przysługiwaniu jakiejś cechy albo nie) oraz pytania kategoriale;
- ze względu na kryterium istotności (wartości merytorycznej) – pytania dotyczące kluczowych zagadnień z realizowanego programu nauczania; ogólności (uogólnienia, generalizacji – pytania, dzięki którym dokonywana jest synteza znaczeń, objaśnia się prawidłowości i związki między różnymi zagadnieniami itp.; problemowości/sproblematyzowania – pytania o przyczyny, skutki, cechy, funkcje, sposoby działania itp.)¹⁰⁹.

Stosownie do uzyskanych informacji nauczyciele mają zatem szansę odkryć ewentualne luki w wiedzy uczniów, podjąć w związku z tym odpowiednie działania korektywne lub kompensacyjne – pomóc uczniom. Mogą uzyskać o każdym z uczniów także inne informacje, tak ważne z punktu widzenia organizowania przyszłych zajęć edukacyjnych (dydaktycznych i wychowawczych). Mogą też być, jak zauważa Krystyna Pauzewicz, interesującym źródłem informacji o kierunkach myślenia uczniów¹¹⁰. Autorka analizuje pytania: operacyjne (typu: „co robić?”), będące przejawem kierowania myśli uczniów na „szukanie praktycznych prób bezpośredniego działania lub analizowania sytuacji, w dążeniu do rozwiązania postawionego problemu”¹¹¹; kategoriale, związane z próbami „włączenia danej sytuacji w system posiadanej już wiedzy i posiadanych umiejętności działania”;

¹⁰⁷ R. RADWIŁOWICZ: *O pytaniach uczniowskich...*, s. 9.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 16–20.

¹¹⁰ K. PAUZEWICZ: *Pytania uczniowskie w związku z tekstami eksperymentalnymi z ekonomiki i organizacji handlu*. W: *Pytania uczniów...*, s. 90–91.

¹¹¹ Ibidem, s. 90.

pytania, które są przejawem wiązania teorii z praktyką¹¹²; strukturalne, w których uczniowie „dążą do przyporządkowania poszczególnych elementów i cech określonej całości”¹¹³; służą poznaniu różnego rodzaju zależności pomiędzy zdarzeniami, procesami, a także elementami danego schematu całości; funkcjonalne, angażujące wyobraźnię uczniów, prowadzące ich do wynalazczości, gdyż „ukierunkowują myśli ucznia na zrozumienie znaczenia funkcji poszczególnych elementów w całości zagadnienia oraz wzajemnych powiązań”¹¹⁴; implikacyjne, będące przejawem umiejętności wysnuwania wniosków, przewidywania skutków na podstawie danych przesłanek.

Można stwierdzić, że uczniowie zadają pytania w różnym celu. Pęczkowski wyznaczył siedem takich sytuacji, w których osoba zadaje pytanie. Twierdzi, że formułuje je ten, kto:

- „nie wie czegoś, a chciałby zaspokoić swoje zainteresowania, aby się dowiedzieć, aby się nauczyć, aby umieć wykonać;
- wie, umie, ale nie jest pewny, czy odpowiedź jest trafna;
- zna częściowo odpowiedź, pyta, aby tę odpowiedź uzupełnić;
- zna odpowiedź, ale nie wie, czy inni znają tę odpowiedź;
- pragnie kogoś nauczyć, zaciekawić, zainteresować;
- zamierza osobę niewiedzącą wprowadzić z błędu;
- zamierza określić stopień odporności na sugestię, na błędne twierdzenie, aby zbadać samodzielność myślenia”¹¹⁵.

Tę listę można uzupełnić o kolejne sytuacje związane z zadawaniem pytań przez uczniów w toku zajęć edukacyjnych. Uczniowie formułują pytania wtedy:

- gdy są czymś zaciekawieni¹¹⁶;
- aby zainicjować dialog z nauczycielem¹¹⁷;

---

¹¹² Ibidem, s. 91.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ R. PĘCZKOWSKI: *Pytanie jako forma komunikacji dydaktycznej w nauczaniu początkowym. Próba diagnozy*. W: *Komunikacja, dialog, edukacja*. Cz. II. Red. W. KOJS, R. MRÓZEK, Ł. DAWID. Cieszyn, Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie, 1998, s. 56.

¹¹⁶ K. AJDUKIEWICZ: *Zdania pytajne*. W: *Język i poznanie*. T. 1.: *Wybór pism z lat 1920-1939*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 284; I. BORAWSKA: *Innowacje w edukacji wczesnoszkolnej*. „*Życie Szkoły*” 2001, nr 3, s. 146; E. FILIPIAK: *Rozwijanie zdolności uczenia się. Z Wygotkim i Brunerem w tle*. Sopot, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2012, s. 161.

¹¹⁷ M. LIGĘZA: *Rola pytań dzieci 3–6-letnich w inicjowaniu i podtrzymywaniu rozmowy z dorosłym*. W: *Z badań nad kompetencją komunikacyjną dzieci*. Red. B. BOKUS, M. HAMAN. Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 1992, s. 188–190; B. OELSZLAEGER: *O niektórych pytaniach uczniów inicjujących kontakt z nauczycielem*. W: *Edukacja jutra. XIV Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. T. 2. Red. K. DENEK, K. ZATOŃ, A. KWAŚNA. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 2008, s. 81–86; K. KUSZAK: *Dziecko samodzielne w szkole. Empiryczne studium szkolnych losów dzieci o różnym poziomie samodzielności*. Poznań, Garmond Oficyna Wydawnicza, 2008, s. 36–37.

- gdy chcą rozwiązać sytuację problemową¹¹⁸;
- gdy czegoś nie wiedzą i chcieliby w tym zakresie uzyskać pomoc (gotową informację lub informację o jej źródle)¹¹⁹;
- aby poinformować o stanie wiedzy lub o sposobie organizowania informacji¹²⁰
  - rozmyślnie, świadomie zadając pytanie, chcą, aby nauczyciel wiedział, że „są w temacie”, mając satysfakcję ze swoistego duchowego porozumienia; inaczej
  - zjawisko „wdrukowania się” w sposób myślenia nauczyciela;
- aby poinformować o swoim samopoczuciu (i uzyskać od nauczyciela albo współczucie, albo pomoc w tym zakresie)¹²¹;
- aby poinformować o przeżywanej niepewności i przezwyciężyć ją¹²²;
- aby osiągnąć interesujący ich cel; np., aby uniknąć kolejnych pytań kierowanych do niego przez nauczyciela, czyli – aby ten się „nie przyczepiał”¹²³ (w funkcji mechanizmu obronnego);
- gdy chcą nauczyciela po prostu zająć i zyskać na czasie – żeby odwlec ewentualną kontrolę z jego strony¹²⁴;
- gdy uczniom nie chce się samym pomyśleć lub popracować¹²⁵;
- aby przetworzyć i wytworzyć informację¹²⁶;
- gdy uświadamiają sobie różnego rodzaju sprzeczności¹²⁷;
- gdy odczuwają lęk przed nieznanym¹²⁸.

Lista sytuacji, w których uczniowie zadają pytania, jest długa. Kompetentny nauczyciel powinien umieć je identyfikować i podejmować odpowiednie czynności i działania.

¹¹⁸ E. ROSTAŃSKA: *Determinanty kształcenia językowego w klasach początkowych*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej. Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1.: *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Red. M.T. MICHAŁEWSKA, M. KISIEL. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002, s. 55.

¹¹⁹ W. KOJS, A. RÓŻAK-FRĄCZEK: *Rola układu pytań...*, s. 12; P. BĄK: *Gramatyka języka polskiego...*, s. 391; R. CIBOR: *Zagrożenia w rozwoju psychicznym dziecka*. W: *Dziecko w świecie rodziny*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998, s. 99.

¹²⁰ W. KOJS, A. RÓŻAK-FRĄCZEK: *Rola układu pytań...*, s. 12; D. TURSKA: *Skuteczność ucznia...*, s. 35.

¹²¹ B. OELSZLAEGER: *Kształcenie do zadawania pytań*. W: *Oświata w otoczeniu burzliwym*. Red. H. RUSEK, A. GÓRNIOK-NAGLIK, J. OLEKSY. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008, s. 210.

¹²² W. KOJS, A. RÓŻAK-FRĄCZEK: *Rola układu pytań...*, s. 12; R. RADWIŁOWICZ: *O pytaniach uczniowskich...*, s. 18.

¹²³ W. KOJS: *O podmiocie...*, s. 30.

¹²⁴ R. RADWIŁOWICZ: *O pytaniach uczniowskich...*, s. 9.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ J. RUTKOWIAK: *O dialogu edukacyjnym...*, s. 31.

¹²⁷ R. RADWIŁOWICZ: *Świadomość zadaniowa istotnym czynnikiem rozwoju człowieka dorosłego*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”, 1988, nr 2, s. 83 i n.

¹²⁸ E. FILIPIAK: *Rozwijanie zdolności...*, s. 161.

2.3. Cechy i rodzaje stwierdzeń

Stwierdzenia są tymi rodzajami wypowiedzeń, aktów mowy, za pomocą których podmiot oznajmia i orzeka o jakimś stanie rzeczy, komentuje, wydaje opinię, prezentuje sądy, wyraża intencje i emocje¹²⁹. Różni się od pytań zasadniczo jedną cechą, a mianowicie stopniem pewności. Mówiąc po prostu – „wiem” lub „nie wiem, nie rozumiem”, „ale to ładne”, „nie lubię tego”, „chciałbym to zrobić”¹³⁰, „uważam, że”, „sądzę, że”, uczeń wyraża swoje sądy, opinie, intencje, życzenia, emocjonalny stosunek wobec danych obiektów, osób i czynności. Wyraża także swój punkt widzenia¹³¹. Zatem można stwierdzić, że dociera do przedmiotu poznania, dokonuje „aktu świadomościowego uchwycenia go (...), swoistego remanentu wiedzy zaczerpniętej z danych doświadczenia”¹³².

W logice tego typu stwierdzenie jest określane jako „sądzenie”, przy czym, jak zauważa Ajdukiewicz, chodzi w tym przypadku o „sądy jako zjawiska psychiczne, w odróżnieniu od sądów w sensie logicznym”¹³³. Zdaniem autora, niektóre procesy sądzenia można wyrazić zdaniami – nazywa się je artykułowanymi procesami sądzenia. W ich toku dokonuje się ciche lub głośne mówienie (czytanie, pisanie, słyszenie itp.). „To znaczy, że sądzenie artykułowane jest złożonym procesem psychicznym, w którym najczęściej można odróżnić mniej lub bardziej fragmentaryczne przedstawienie naoczne tworu głównego”¹³⁴. Takie sądzenie artykułowane można zatem nazwać sądzeniem werbalnym, a „[spośród – B.O.-K.] tych składowych werbalnego sądzenia, które wykraczają poza samo wyobrażenie zdania, wyróżnić należy moment przekonania, czyli moment asercji. Może on być pozytywny lub negatywny, zależnie od tego, czy sądzenie polega na uznawaniu czy na odrzucaniu, moment asercji może mieć różne stopnie nasilenia”¹³⁵.

Podobnie uważa Wojciech Patryas, stwierdzając, że „sądy mogą występować pod postacią przekonania, że tak jest lub nie jest, bądź pod postacią neutralnego, tzn. nie opowiadającego się ani za, ani przeciw, uświadomienia sobie tego

¹²⁹ A. DĄBRÓWKA, E. GELLER, R. TURCZYN: *Słownik synonimów...*, s. 82.

¹³⁰ B. OELSZLAEGER: *Zmiana stopnia pewności podmiotu względem posiadanych i odbieranych w toku kształcenia informacji (wybrane aspekty analizy samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów klas młodszych). Modalne aspekty treści kształcenia*. „Chowanna” 2009, tom jubileuszowy, s. 233.

¹³¹ M. DANIELEWICZOWA: *Krzyżowanie się punktów widzenia jako kategoria organizująca znaczenie leksykalne (na przykładzie czasowników epistemicznych)*. W: *Punkt widzenia...*, s. 185–196; R. GRZEGORCZYKOWA: *Punkt widzenia nadawcy...*, s. 161–176; Z. MUSZYŃSKI: *Punkt widzenia a relatywizm*. W: *Punkt widzenia...*, s. 33–46; E. TABAKOWSKA: *O językowych wyznacznikach punktu widzenia*. W: *Punkt widzenia...*, s. 47–64.

¹³² R. INGARDEN: *O języku i jego roli...*, s. 117.

¹³³ K. AJDUKIEWICZ: *Język i znaczenie*. W: *Język i poznanie*. T. 1.: *Wybór pism z lat 1920–1939*. Tłum. F. ZEIDLER. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 146.

¹³⁴ Ibidem, s. 147.

¹³⁵ Ibidem.

stanu rzeczy”¹³⁶. Interesujące jest też ujęcie Antoniego Sikory, który łączy sądy z myśleniem, wnioskowaniem i poznaniem. Twierdzi, że do poznania dochodzi wówczas, gdy człowiek uświadomi sobie, że w danej sprawie rzecz przedstawia się tak, a nie inaczej, czyli gdy dochodzi do wytworzenia się poglądu na daną sprawę. „Ten stan wewnętrzznego przeświadczenia w psychologii nazywa się powszechnie sądem”¹³⁷. W mowie potocznej jest wyrażany za pomocą zdań.

Eugeniusz Piotrowski zwraca uwagę na szczególnie rodzaj sądów, jakimi są sądy intuicyjne. Odnosi je do czynności poznawczych badacza, rozwiązującego problemy. Powołując się na Edwarda Nęcę, Jarosława Orzechowskiego i Błażeja Szymurę, stwierdza, że sądy intuicyjne są wydawane nagle, są oczywiste i mają charakter aprioryczny, nie stanowią „końcowego ognia dłuższego ciągu rozumowań”; nie domagają się uzasadnień, nie budzą wątpliwości; nie powstają „na podstawie doświadczenia i wiedzy, lecz w wyniku tajemniczego »oślnienia«”¹³⁸. Za wskazanymi autorami wyróżnia trzy kategorie sądów intuicyjnych: „sądy, których badacz nie potrafi uzasadnić”, opierające się „na przeczuciach, są przeciwieństwem sądów o charakterze racjonalnym”¹³⁹; sądy traktowane jako naiwne, wynikające z doświadczenia potocznego; sądy wykraczające poza logikę, będące „wynikiem przyjętej przez badacza uproszczonej heurystyki”¹⁴⁰.

Takie rozróżnienie sądów – intuicyjnych i racjonalnych – przywołuję w tym miejscu, gdyż uważam, że myślenie jest specyficznym procesem badawczym, w toku którego człowiek (uczeń) formułuje pytania, udziela odpowiedzi w formie zdań stwierdzających sobie samemu lub podaje je do wiadomości innych osób (uczniów i nauczyciela). Poza tym sądzę, że szczególnie w klasach początkowych możemy mówić w przeważającej mierze o sądach o charakterze intuicyjnym. Pojawiają się oczywiście i te o charakterze racjonalnym, o których Radwiłowicz pisze, że zmniejszają one napięcie poprzez rozwiązanie problemu. Jak pisze dalej: „Rzecz się jednak na tym nie kończy, ponieważ znalezione rozwiązanie wzbogaca wiedzę osoby pytającej (ucznia) i w kontekście nowych, kształcących sytuacji problemowych, skłania ją do stawiania nowych pytań. Stąd też cały proces poznawczy, zarówno o charakterze badania naukowego, jak i uczenia się (...) składa się właściwie z kolejno następujących po sobie dwóch zasadniczych faz: formułowania pytań i dochodzenia do twierdzeń”¹⁴¹. Zatem Radwiłowicz

¹³⁶ W. PATRYAS: *Uznawanie zdań*. Warszawa–Poznań, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1987, s. 23.

¹³⁷ A. SIKORA: *Wnioskowanie logiczne u dzieci szkolnych*. Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1966, s. 7.

¹³⁸ E. PIOTROWSKI: *Psychologiczne uwarunkowania badań pedagogicznych*. W: *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Red. S. PALKA. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010, s. 410 [za: E. NĘCKA, J. ORZECHOWSKI, B. SZYMURA: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 563–564].

¹³⁹ E. PIOTROWSKI: *Psychologiczne uwarunkowania...*, s. 410.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 411.

¹⁴¹ R. RADWIŁOWICZ: *O pytaniach uczniowskich...*, s. 17.

analizuje stwierdzenia (sądy) w powiązaniu z pytaniami. Jako przyczynę ich pojawienia się podaje wewnętrzne napięcie, czyli „stosunek zachodzący między sądami obcymi (czyli przedstawionymi), a sądami własnymi, czyli wydanymi, a ściślej – między sądami obcymi zawartymi w zadaniu albo własnymi, opisującymi sytuację problemową, a sądami własnymi, już posiadаныmi, opartymi na dotychczasowej wiedzy człowieka”¹⁴². Autor podaje pięć możliwych ewentualności w zakresie zgodności między tymi rodzajami sądów: zgodność, częściową zgodność, całkowitą niezgodność, niepewność (wątpliwość), obojętność. Trzecia i czwarta z wyróżnionych ewentualności – „dwa rodzaje stosunku między sądami przedstawionymi a własnymi – [jak pisze autor – B.O.-K.] – pobudzają człowieka do myślenia. Powstrzymuje się on wtedy od wydania sądu, a zamiast niego formułuje pytanie, które (...) wyraża jednocześnie niepewność i chęć jej przewyżczenia”¹⁴³.

Zdaniem Ingardena, treść sądu wynika z sytuacji przedmiotowej, dostosowana jest do pytania, a także do pewnych warunków subiektywnych. Sąd staje się odpowiedzią na pytanie. Ingarden pisze też o wielkiej różnorodności podstawowych typów sądów, co wynika z różnorodności stanów poznawczych człowieka, stanów rzeczy zachodzących w rzeczywistości, różnych stosunków poznawczych człowieka względem tej rzeczywistości. W tym ostatnim przypadku dużą rolę odgrywają odmiany wiedzy człowieka o przedmiotach poznania, odmiany pewności i niepewności tejże wiedzy¹⁴⁴.

Sądzenie werbalne, ujawnianie wiedzy przez podmiot za pomocą zdań stwierdzających, wiąże się ze zjawiskiem modalności. W literaturze przedmiotu modalność zdań bywa określana rozmaicie, a analizowane w niej aspekty modalności mają najczęściej charakter filozoficzny i językoznawczy. Definicje i klasyfikacje uzyskane w tych obszarach nauki porządkują wiedzę o systemie językowym, w tym – modalności zdań.

W tradycyjnej ontologii pod modalnością kryje się „charakterystyka stanów, rzeczy i zjawisk pod względem sposobu, w jaki one istnieją, zachodzą”¹⁴⁵, a w tradycyjnej logice – „charakterystyka zdań pod względem sposobu stwierdzania przez nie faktów, tj. pod względem stopnia kategoryczności (pewności), z jaką coś orzekają”¹⁴⁶. W językoznawstwie przez modalność rozumie się „stosunek osoby mówiącej do tego, co jest treścią jej wypowiedzi, wyrażany głównie przez formy trybów czasownika, a także za pomocą partykuł, niektórych przysłówków, utartych zwrotów, intonacji itp.”¹⁴⁷. Nadawca wypowiedzenia przejawia

¹⁴² Ibidem, s. 17–18.

¹⁴³ Ibidem, s. 18.

¹⁴⁴ R. INGARDEN: *O sędzie kategorycznym i jego roli w poznaniu*. W: *Z teorii języka...*, s. 225–227.

¹⁴⁵ H. SZKIŁĄDŹ, S. BIK, B. PAKOSZ, C. SZKIŁĄDŹ: *Słownik języka polskiego*. T. 2. ..., s. 199.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

określoną postawę modalną – określony stopień przekonania, stopień (siłę) pewności wobec danego obiektu, zjawiska itp. Z kolei odbiorca komunikatu może wobec tegoż komunikatu zająć postawę „asertywnie obojętną lub jedną z trzech pozycji asertywnie aktywnych – czyli krótko: asertywnych – tj. uznać zdanie ‘*p*’, dopuścić zdanie ‘*p*’ lub odrzucić zdanie ‘*p*’. Zajęcie pozycji asertywnych bywa poprzedzane odpowiednim namysłem (czy *p*)”¹⁴⁸.

Klasa szkolna jest tym środowiskiem, gdzie spotykają się różne opinie, punkty widzenia, intencje. Są one wyrażane przez uczniów z mniejszą lub większą dozą pewności i determinacji. Trzeba jednak pamiętać, że to nauczyciel kieruje procesem edukacyjnym, ustala pewne reguły. Jest osobą, która ostatecznie decyduje o ich odczytaniu, ewentualnym wykorzystaniu w procesie edukacyjnym, w tym przypadku – noszącym znamiona procesu komunikacji interpersonalnej.

---

¹⁴⁸ J.J. JADACKI: *Spór o granice języka. Elementy semiotyki logicznej i metodologii*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Semper, 2010, s. 153.

Rola uczniowskich pytań i stwierdzeń w procesie edukacyjnym w klasach I–III – teoretyczny i praktyczny kontekst badań własnych

1. Zarys problematyki badawczej

Wypowiedzi dzieci symbolizują jakieś inne ukryte znaczenia¹, które odkrywa nauczyciel, sam się do nich odnosi i kieruje do uczniów swoją interpretacją. Jednostkowy przebieg procesu komunikacji (nawet w obie strony), ale stanowiący tylko fragment pewnej większej całości, nic jeszcze nie znaczy dla procesu edukacji. Mimo to nie należałoby umniejszać jego wagi w tymże procesie. Liczy się bowiem wszystko, co dotyczy każdego z podmiotów w nim uczestniczących, osób będących w związku². Ważne zatem staje się rozpoznanie, zrozumienie każdego aktu porozumienia i prób jego podejmowania – w większej skali, w większej perspektywie. Może ono przynieść wiele informacji, znaczeń, w kontekście procesów nie tylko teoriiwórczych³, ale przede wszystkim w kontekście procesów zachodzących w obrębie codziennej praktyki edukacyjnej⁴.

---

¹ Takie ujęcie jest bliskie konstruktywistycznej teorii uczenia się. Por. m.in. D. KLUS-STAŃSKA: *Świat dziecięcych znaczeń*. W: *Światy dziecięcych znaczeń*. Red. D. KLUS-STAŃSKA. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2004, s. 17–18.

² R.A. HINDE, J. STEVENSON-HINDE: *Związki interpersonalne a rozwój dziecka*. Tłum. M. CZUB. W: *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*. Red. A. BRZEZIŃSKA, G. LUTOMSKI. Poznań, Zysk i S-ka, 2004, s. 47.

³ J. GNITECKI: *Elementy metodologii badań w pedagogice hermeneutycznej*. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego, 1996, s. 23–24.

⁴ W. KUBIAK: *Interpretacyjny model interakcji podstawą dialogu edukacyjnego*. W: *Nauczyciel–uczeń. Między przemocą dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 76.

Przedmiotem badań uczyniłam więc zarówno pytania i stwierdzenia uczniów, czyli ich komunikaty werbalne, spontanicznie wygłaszane w czasie zajęć edukacyjnych, jak i czynności oraz działania nauczycieli. Celem teoretycznym badań (o charakterze diagnostycznym) było rozpoznanie istoty pytań i stwierdzeń uczniów w młodszym wieku szkolnym, kształtujących proces edukacyjny. Cel praktyczny jest związany z poszukiwaniem nowatorskich i wartościowych strategii oraz metod – całej koncepcji kształcenia studentów pedagogiki – przyszłych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej.

Problematykę badawczą wyznaczają następujące pytania badawcze:

Problem badawczy główny:

Jaka jest rola uczniowskich pytań i stwierdzeń w procesie edukacyjnym w klasach I–III?

Problemy badawcze szczegółowe⁵:

- 1) Jaka jest istota pytań i stwierdzeń uczniów klas I–III?
- 2) Czym jest zdeterminowane zadawanie pytań i stwierdzanie czegoś przez uczniów w czasie zajęć edukacyjnych w klasach I–III?
- 3) Czy i jakiego rodzaju czynności i działania podejmują nauczyciele klas I–III na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń?
- 4) Jaka jest rola samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów w kształtowaniu ich własnej wiedzy oraz wiedzy nauczyciela?
- 5) Jak uczniowie i nauczyciele klas I–III postrzegają rolę pytań i stwierdzeń uczniów w procesie edukacyjnym?

Do wyznaczonych problemów badawczych nie formułuję hipotez badawczych⁶, gdyż – jak sądzę – obejmują one swoim zasięgiem tylko pewien wycinek rzeczywistości edukacyjnej, niemożliwe byłoby dokonanie ich wiarygodnej weryfikacji⁷. Nie można też jednoznacznie stwierdzić wpływu jednego czynnika na inny. Za zmienną jakościową główną⁸ przyjąłam proces edukacyjny⁹.

⁵ Listę problemów badawczych uzupełniam w „Przewodniku do badań nad pytaniami i stwierdzeniami uczniów oraz czynnościami i działaniami nauczyciela” (Załącznik 1.).

⁶ S. JUSZCZYK: *Metodologiczne podstawy badań empirycznych w informatyce (jako przedmiocie nauczania-uczenia się oraz technologii informacyjnej wspomagającej: nauczanie innych przedmiotów, diagnozę i terapię pedagogiczną i logopedyczną oraz zarządzanie edukacją)*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998, s. 56; S. JUSZCZYK: *Statystyka dla pedagogów. Zarys wykładu*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001, s. 40.

⁷ K. KONARZEWSKI: *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2000, s. 44.

⁸ M. ŁOBOCKI: *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1999, s. 137.

⁹ Uszczegółowienia definicji dokonano we wstępie do niniejszej pracy.

2. Zastosowane strategie badawcze (metody, techniki i narzędzia badawcze)

Podjmując próbę rzetelnego, wielostronnego opisu i wyjaśniania tychże wypowiedzi oraz zjawisk im towarzyszących¹⁰, sięgnęłam do literatury przedmiotu między innymi z zakresu anatomii człowieka, neurologii, gramatyki języka polskiego, filozofii i socjologii języka, logiki, psycholingwistyki, psychologii, pedagogiki (w tym – dydaktyki), teorii informacji itp. Na takim interdyscyplinarnym gruncie mogłam gruntowniej poznać uwarunkowania wypowiedzi uczniów, a także ich przedmiot, cele oraz rezultaty – konsekwencje dla procesu edukacji. Te konsekwencje to działania nauczycieli – ich decyzje o realizowaniu zadań edukacyjnych. Teoretyczne rozpoznanie problematyki badawczej zostało uzupełnione przedsięwzięciami badawczymi, skoncentrowanymi na praktyce pedagogicznej. Zatem podjęłam badania poprzeczne¹¹ o charakterze ilościowym i diagnostyczno–jakościowym (opisowym)¹². W tym celu posłużyłam się czterema strategiami badawczymi.

Strategia badawcza I opiera się na metodach, technikach i narzędziach badawczych oraz ilościowej i jakościowej analizie wyników uzyskanych tą drogą – tradycyjnie stosowanych w pedagogice i szeroko opisywanych w literaturze metodologicznej¹³. Jako główną metodę badawczą, dotyczącą celów zarówno badań

¹⁰ T. LEWOWICKI: *Dylematy metodologii pedagogiki*. W: *Dylematy metodologiczne pedagogiki*. Red. T. LEWOWICKI. Warszawa–Cieszyn, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego, Filia w Cieszynie, 1995, s. 16.

¹¹ K. KONARZEWSKI: *Jak uprawiać...*, s. 68.

¹² E. BABBIE: *Badania społeczne w praktyce*. Red. A. KŁOSKOWSKA-DUDZIŃSKA. Tłum. W. BETKIEWICZ i in.: Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004; M. ŁOOCKI: *Wprowadzenie do metodologii...*; T. PILCH i in.: *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998.

¹³ Zob. m.in.: E. BABBIE: *Badania społeczne...*; J. BRZEZIŃSKI: *Badania eksperymentalne w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2000; CH. FRANKFORT-NACHMIAS, D. NACHMIAS: *Metody badawcze w naukach społecznych*. Red. J. BRZEZIŃSKI. Tłum. E. HORNOWSKA. Poznań, Zys i S-ka Wydawnictwo, 2001; S. JUSZCZYK: *Statystyka dla pedagogów. Zarys wykładu*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001; B. KASÁČOVÁ, M. CABANOVÁ: *Pedagogická diagnostika: Teória a metódy diagnostikovania v elementárnej edukácii (Vysokoškolská učebnica)*. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2011; K. KONARZEWSKI: *Jak uprawiać...*; M. ŁOOCKI: *Wprowadzenie do metodologii...*; M. ŁOOCKI: *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000; M.B. MILES, A.M. HUBERMAN: *Analiza danych jakościowych*. Tłum. S. ZABIELSKI. Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2000; U. OSTROWSKA: *Dialog w pedagogicznym badaniu jakościowym*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000; S. PAŁKA (red.): *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1998; T. PILCH i in.: *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998; J. SZTUMSKI: *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice, „Śląsk”, 1995; W. ZACZYŃSKI: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1995.

ilościowych jak i jakościowych, zastosowałam metodę sondażu diagnostycznego z techniką ankiety. Opracowałam kwestionariusze ankiet dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i uczniów klas III z przewagą pytań półotwartych i otwartych (por. Załączniki 2. i 3.). Uzyskane tą drogą wyniki badań zostały opracowane przy pomocy podstawowych statystyk opisowych.

Strategia badawcza II bazuje na dwóch metodach i wynikających z nich możliwościach interpretacji rzeczywistości edukacyjnej – z perspektywy hermeneutycznej i fenomenologicznej. Pozwala uchwycić te cechy badanych wypowiedzi dzieci, które są trudne do wyłonienia za pomocą badań ilościowych¹⁴. Uzupełnia je poprzez specyficzne rozumienie i interpretowanie¹⁵. Metodę hermeneutyczną wybrałam ze względu na podstawowe znaczenie samego pojęcia „hermeneutyka”, pod którym kryje się między innymi „wypowiadanie” i „oznajmianie”¹⁶. Za wyborem tejże metody przemawiają także inne argumenty, a mianowicie te, które wynikają z funkcji, jakie spełniają badania hermeneutyczne: odsłaniającej i regulatywno–normatywnej. W zakresie pierwszej z wymienionych funkcji, badania hermeneutyczne odsłaniają między innymi niepowtarzalność i indywidualność człowieka (ucznia), a także sytuacje wychowawcze rozumiane jako swoiste relacje między uczestnikami procesu wychowawczego. Umożliwiają także zrozumienie poznającego podmiotu, co można rozpoznać, dokonując opisu językowego jego wypowiedzi¹⁷.

¹⁴ Odwołałam się do cech badań jakościowych, jakie wyznaczają m.in. M.B. Miles i A.M. Huberman [*Analiza danych jakościowych...*, s. 8–9].

¹⁵ A. SZCZUREK-BORUTA: *Obraz interakcji między nauczycielem i uczniem w procesie edukacji (uwarunkowania społeczno–pedagogiczne i osobowościowe)*. W: *Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 128–129.

¹⁶ K. ABLEWICZ: *Hermeneutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994, s. 23.

¹⁷ Ibidem, s. 294. Autorka pisze także o innych cechach badań hermeneutycznych odsłanianych w postępowaniu badawczym: historyczności człowieka, konkretnej rzeczywistości wychowawczej. K. ABLEWICZ. Hasło: *badania hermeneutyczne w pedagogice*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. I. Red. T. PILCH. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2003, s. 293–294. Poza tym trzeba nadmienić, że badania hermeneutyczne są szczególnymi badaniami, uniemożliwiającymi ustalenie jednoznacznych kryteriów badawczych, mimo to pozwalają badaczowi trzymać się założeń i rygorów wynikających z ich funkcji regulatywno–normatywnej. Ze względu na specyficzną problematyki podjętej w niniejszej pracy możemy uznać, że „podmiot nie jest (...) wyłączony poza ramy procesu poznawania, (...) jego stanowisko wyraźnie wpływa na poznanie obiektywnie danego przedmiotu (...)” (Ibidem, s. 294). Zdaniem Ablewicz wynika to z faktu, że „(rozumienie – B.O.-K.) przez subiektywny podmiot jest możliwe dzięki współuczestniczeniu w tym, co obiektywne”. Powyższe stwierdzenia dotyczyłyby zatem procesu poznawania zarówno przez nauczyciela (który poznaje swoich uczniów), jak i uczniów, którzy poznają nauczyciela. Kolejne zasady badań hermeneutycznych także zdają się być możliwe do przestrzegania w zakresie wyznaczonej problematyki badawczej i gwarantować ich efektywność. Jest wśród nich kwestia samego procesu

Analizując wypowiedzi dzieci, zastanawiałam się nad tym, co było ich przyczyną (przeprowadziłam proces wyjaśniania), jak i nad tym, co się za nimi kryje, jakie są możliwe znaczenia (przeprowadziłam proces rozumienia, wybiegając w przyszłość). Staralam się zrozumieć ten proces nie tylko jako osoba z zewnątrz. Podjęłam próbę zrozumienia procesu rozumienia wypowiedzi uczniów przez nauczyciela, a także wypowiedzi nauczyciela przez uczniów. Pozwoliło mi to, zgodnie z zasadą spiralnego pogłębiania procesu rozumienia, na głębsze, zanurzone w określonym kontekście, poznanie istoty zjawisk edukacyjnych – działań uczniów i nauczycieli. Umożliwiło mi połączenie w sposób naturalny procedury hermeneutycznej i fenomenologicznej, przy czym pierwsza z nich uprzedza poszukiwania drugiej¹⁸.

Z perspektywy fenomenologicznej możliwe stało się gruntowne poznanie zjawiska pojmowanego jako rzeczy samej w sobie, czyli fenomenu¹⁹. Tymi fenomenami są pytania i stwierdzenia uczniów, formułowane i zgłaszane przez nich spontanicznie, a także elementy ich struktury. Są przejawami ekspresji i świeżości doznań, angażowania się uczniów w sytuacje i zadania edukacyjne, co z punktu widzenia analizy fenomenologicznej jest cenne dla rozpoznania konkretnych doświadczeń, relacjonowanych przez podmioty w codziennym, uczniowskim języku²⁰. Oprócz poznania ich roli w procesie edukacji, a zatem w powiązaniu z kontekstem (na przykład działań uprzednich własnych i/lub nauczyciela), starałam się je odkryć jako pojedyncze zjawiska językowe (ich rodzaje, strukturę itp.) – to wszystko, co było niejako od razu jasne. Jednocześnie stanowią one te zjawiska, za pośrednictwem których odsłania się sposób rozumienia i interpretowania świata, w tym – rzeczywistości edukacyjnej. Materiał badawczy, analizowany w zakresie strategii badawczej II, uzyskałam drogą obserwacji uczestniczącej zajęć edukacyjnych w klasach I–III i ujęłam go w zbiorczych arkuszach obserwacyjnych (rozdział V).

Strategię badawczą III stanowi własna koncepcja metody i analizy wypowiedzi dzieci – pytań i stwierdzeń nauczycieli i uczniów – ich struktury i spełnianych na zajęciach edukacyjnych funkcji. Narzędziami badawczymi w ramach

---

rozumienia, który przebiega według spirali hermeneutycznej: „od tego, co subiektywne do tego, co obiektywne i na powrót”. Ibidem, s. 294. Jednak nie chodziłoby tu o sprzężenie zwrotne, a o nadbudowywanie rozumienia nad kolejnymi interpretacjami, o „rozpoznawanie tego, co wewnętrzne za pośrednictwem tego, co zewnętrzne”. Ibidem, s. 293–294. Metoda hermeneutyczna umożliwiła mi wyznaczenie problematyki badawczej, otwartej na możliwe rozumienia wypowiedzi dzieci. Jak pisze Ablewicz – „Podczas, gdy »wyjaśnić« oznacza przyczynowe sprawdzenie pojedynczych zjawisk, to »rozumienie« oznacza intelektualne pojmowanie tego, co jednostkowe, w jego swoistości i jemu właściwym znaczeniu”. Ibidem, 1994, s. 29.

¹⁸ K. ABLEWICZ: *Hermeneutyka i fenomenologia a pedagogika*. W: *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Red. S. PAŁKA. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010, s. 122.

¹⁹ J. GNITECKI: *Elementy metodologii...*, s. 14.

²⁰ D. ŚLESZYŃSKI: *Człowiek w działaniu. Analiza empiryczna, fenomenologiczno-egzystencjalna*. Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 1995, s. 23.

tej strategii są autorskie modele komunikacji dydaktycznej między nauczycielem a uczniem (uczniami) oraz symboliczny zapis struktury wypowiedzeń pytajnych i stwierdzających uczniów.

Strategię badawczą IV stanowi analiza porównawcza. Jej celem jest skonfrontowanie wyników uzyskanych od trzech różnych grup badawczych, objętych sondażem diagnostycznym (z ankietami) i obserwacją. Sądzę, że dzięki prowadzonej na bieżąco głębokiej analizie wyników badań prowadzonych w środowisku szkolnym w różnych grupach badawczych, można uzyskać rzetelny obraz nauczyciela i uczniów w zakresie podjętej problematyki badawczej, dotyczącej odbioru i transmisji informacji w relacjach nauczyciel – uczniowie w klasach I–III.

3. Ogólne informacje o grupach badawczych, organizacji, przebiegu badań oraz sposobach opracowywania materiału badawczego

Grupy badawcze to uczniowie klas III i nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej z wielu różnych klas i szkół. Udzielone przez nich informacje stanowią interesujący materiał, służący do analizy porównawczej z informacjami uzyskanymi drogą naturalnej obserwacji zajęć edukacyjnych. Ankiety rozprawdano losowo i niezależnie wśród 504 uczniów (załącznik 2.) klas III oraz 532 nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej (załącznik 3.) w latach 2010–2012. W ten sposób uzyskałam ponad tysiąc stanowisk (opinii) osób zaangażowanych na co dzień w edukacji wczesnoszkolnej (w roli uczniów lub nauczycieli), na temat możliwości kreowania przez nauczycieli procesu edukacyjnego za sprawą uczniowskich pytań i stwierdzeń.

Badani nauczyciele w większości (95,11%) byli zatrudnieni w szkołach województwa śląskiego (por. tabela 1.).

Tabela 1. Liczba badanych nauczycieli ze szkół danych województw

Województwo dolnośląskie		Województwo małopolskie		Województwo opolskie		Województwo śląskie		Razem	
L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1	0,19	24	4,51	1	0,19	506	95,11	532	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Największą grupę badanych nauczycieli stanowiły kobiety (522 = 98,12%) (por. tabela 2.).

Tabela 2. Płeć badanych nauczycieli

Kobieta		Mężczyzna		Razem	
L	%	L	%	L	%
522	98,12	10	1,88	532	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Badani nauczyciele w większości (97,74%) posiadali wykształcenie wyższe magisterskie (por. tabela 3.)

Tabela 3. Wykształcenie badanych nauczycieli

Wyższe zawodowe		Wyższe magisterskie		Razem	
L	%	L	%	L	%
12	2,26	520	97,74	532	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Stosunkowo równolicznymi grupami były grupy nauczycieli o danym stażu pracy 16–20 lat i 21–25 lat oraz 1–5 lat i 6–10 lat (por. tabela 4.).

Tabela 4. Staż pracy badanych nauczycieli

Pierwszy rok	1–5		6–10		11–15		16–20		21–25		Powyżej 25		Razem		
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	
8	1,50	92	17,29	94	17,67	67	12,59	109	20,49	105	19,74	57	10,71	532	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Najliczniejszą grupę badanych osób stanowili nauczyciele właśnie z tych przedziałów wiekowych (109 = 20,49% oraz 105 = 19,74%). Liczną grupą byli też nauczyciele ze stażem pracy w przedziale 1–5 lat (92 = 17,29%) oraz w przedziale 6–10 lat pracy zawodzie (94 = 17,67%). Co ciekawe, w badaniach wzięło udział wielu nauczycieli ze stażem powyżej 25 lat pracy z małymi dziećmi (57 = 10,71%).

Obserwacje zajęć edukacyjnych w klasach I–III były prowadzone w latach 2004–2012 w szkołach województwa śląskiego i małopolskiego. Ten szeroki przedział czasowy w badaniach spowodowany był dużą pracochłonnością zarówno w obserwowaniu zajęć edukacyjnych, jak i szczegółowym odnotowywaniu zachowań werbalnych uczniów, czynności i działań nauczycielskich oraz opisywaniu całego kontekstu edukacyjnego. Obserwacjami objęto 260 zajęć edukacyjnych w klasach I–III (88 zajęć w klasach I; 92 – w klasach II; 80 – w klasach III). W klasach I w zajęciach uczestniczyło 1 771 uczniów; w klasach II – 1 836; w klasach III – 1 571. Łącznie obserwacji poddano 5 178 uczniów (załącznik 4., tabele 1., 2., 3.). Dobór klas do obserwacji był losowy i w dużym stopniu zależał od zgody nauczycieli na obserwowanie i protokolowanie (nagrywanie) zajęć edukacyjnych. Pewną zachętą było wręczenie nauczycielom pisemnego zapewnienia z mojej strony o zachowaniu ich anonimowości oraz wykorzystaniu uzyskanych danych w celach naukowych. Tego typu pismo wraz z pisemnym podziękowaniem na koniec badań często były potrzebne nauczycielom do dokumentacji związanej z awansem zawodowym.

Observacje zajęć edukacyjnych zostały poprzedzone szczegółowym instruktażem dotyczącym sposobów odnotowywania przebiegu zajęć edukacyjnych w klasach początkowych. Należało je nagrać za pomocą dyktafonu, a następnie przepisać – nadać im formę protokołów. Podczas nagrań prowadzono notatki, zwracając szczególną uwagę na spontaniczne wypowiedzi uczniów – pytania i stwierdzenia oraz czynności działania nauczycieli, będące ich kontekstem ujawniania się, a zarazem skutkiem. Odnotowano także informacje o wykształceniu i stażu pracy nauczycieli, czasie przebiegu zajęć, liczbie uczniów w klasie w dniu obserwacji, tematy zajęć, ich cele, rodzaje realizowanej edukacji, środki i metody pracy. Sporządzone w ten sposób protokoły zostały wzbogacone o udostępnione przez nauczycieli konspekty zajęć, karty pracy (lub kopie zadań z podręczników) oraz efekty pracy uczniów (np. w postaci wykonanych ilustracji). Informacje uwzględnione w protokołach naniesiono na zbiorcze arkusze obserwacji – odrębnie dla każdego poziomu kształcenia (klas I, II i III), w odniesieniu do zgłaszanych pytań oraz wypowiedzi stwierdzających uczniów (rozdział V. materiały źródłowe, tabele 34.–39.).

Podjęłam decyzję o tym, aby nauczyciele sami zdecydowali o rodzaju zajęć oraz czasie ich obserwacji. Uzyskałam zatem dość bogaty i różnorodny materiał badawczy. W klasach I obserwacji poddano łącznie 9615 minut zajęć edukacyjnych (tj. 160 godzin 25 minut); w klasach II – 9656 minut (tj. 160 godzin 37 minut); w klasach III – 2565 (tj. 42 godziny 75 minut). Dość dużą trudność może stanowić obliczenie ilości czasu przeznaczanego na realizację określonych treści edukacyjnych. Trudność ta wynika z faktu wprowadzenia do szkół w 1999 roku kształcenia zintegrowanego²¹ – nowej, obligatoryjnej formy kształcenia w klasach I–III. Najczęściej zatem zrezygnowano z systemu klasowo-lekcyjnego na rzecz integralnego realizowania treści kształcenia (z różnych rodzajów edukacyjnych – dawnych przedmiotów nauczania – jednocześnie). Jednak można było stosunkowo łatwo określić umowne granice między realizowanymi przedmiotami szkolnymi, biorąc pod uwagę cele edukacyjne podane do wiadomości przez nauczycieli badanych klas I–III oraz treści kształcenia wynikające z przebiegu zajęć edukacyjnych i odnotowane w protokołach.

4. Informacje wstępne o pytaniach i stwierdzeniach uczniów

Na cele analizy i interpretacji wyników badań własnych przyjąłam taką metodologię, która nie wyklucza dodatkowo analizy statystycznej. Uważam,

---

²¹ Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów. Dz.U. z 1999r. Nr 14, poz. 129 z późn. zm. Dz.U. z 2003r. Nr 189; Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych. Dz.U. z dnia 15.01.2009 r. Nr 4, poz. 17 z późn. zmianami.

że zaproponowana analiza ilościowa, związana z opisem zjawiska, ograniczona do procentowej, jest wystarczająca. To, co z niej wynika, jest w mojej ocenie obiektywne i rzetelne. Natomiast istnieje dodatkowo możliwość wprowadzenia analizy statystycznej.

Podjmując analizy związane z wyznaczoną problematyką badawczą, oprócz procentowych danych statystycznych wzięłam pod uwagę dane umożliwiające analizę jakościową. Interesującą kwestią stają się zatem zależności między: poziomem kształcenia oraz liczbą zgłaszanych przez uczniów pytań; poziomem kształcenia oraz liczbą zgłaszanych przez uczniów stwierdzeń; rodzajem edukacji oraz liczbą zgłaszanych przez uczniów pytań; rodzajem edukacji oraz liczbą zgłaszanych przez uczniów stwierdzeń. Tabela 5. ilustruje pierwsze z dwóch wymienionych kwestii.

Tabela 5. Poziom kształcenia a liczba zgłaszanych przez uczniów pytań i stwierdzeń (wyniki z obserwacji)

Poziom kształcenia	Liczba badanych klas (1)	Liczba badanych uczniów (2)	Liczba samorządnych pytań uczniów (3)	Średnia liczba uczniów wypowiadających samorządnie jedno pytanie (4)	Liczba samorządnych stwierdzeń uczniów (5)	Średnia liczba uczniów wypowiadających jedno stwierdzenie (6)
Klasy I	88	1771	378	4,69	441	4,02
Klasy II	92	1836	327	5,61	395	4,65
Klasy III	80	1571	232	6,77	318	4,94
Razem	260	5178	937	5,69	1154	4,54

Źródło: Opracowanie własne

Jak wynika z powyższego zestawienia (tabela 5.), analizie poddano 937 pytań i 1154 stwierdzeń, czyli łącznie 2091 samorządnych wypowiedzi uczniów z klas I, II i III (7, 8 i 9-letnich). W grupie liczącej łącznie 5 178 uczniów klas I–III, średnio około 5 uczniów zadało w czasie zajęć edukacyjnych pytanie i stwierdzenie. Ze zgromadzonych danych wynika, że najwięcej, bo 6,77% uczniów, którzy zadawali pytania, to uczniowie klas III. Nie odnotowałam większych rozbieżności w tym zakresie, odnośnie do liczby zadanych pytań przez uczniów klas I i II (4,69% i 5,61%). Podobny wniosek można sformułować odnośnie do stwierdzeń uczniów klas I–III (klasy I = 4,02%; klasy II = 4,65% i klasy III = 4,94%).

Pytania i stwierdzenia uczniów odnotowane podczas obserwacji zajęć edukacyjnych stanowią zasadniczy obszar analiz w niniejszej rozprawie. Dla celów porządkowych ujęto je w trzech kategoriach – w odniesieniu do uczniów klas I, II i III. Uważam, że na wypowiedzi te trzeba spojrzeć globalnie – nie ma większego znaczenia, którego poziomu kształcenia dotyczą. Najważniejsze jest ich

ewentualne zastosowanie w kierunku modyfikacji procesu kształcenia w ogóle i – na I etapie – kształcenia zintegrowanego, także kolejnych.

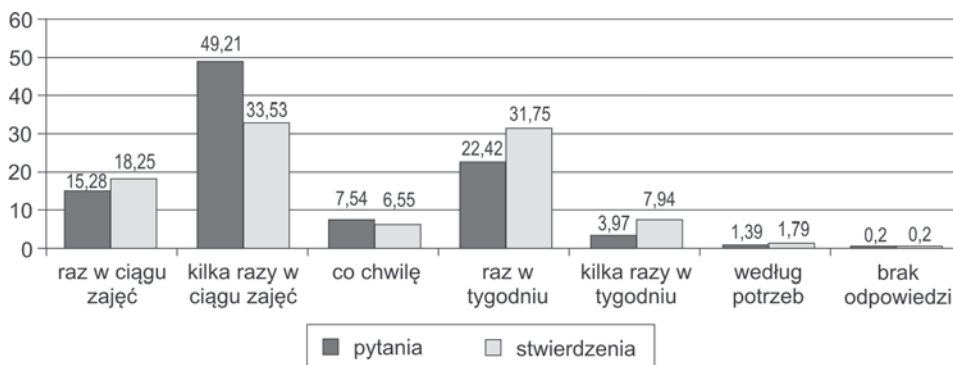
Swoistym uzupełnieniem wyników obserwacji są informacje uzyskane w ankiecie skierowanej do uczniów klas III oraz nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Analiza porównawcza obu tych zakresów informacji pozwala pogłębić interpretację danych.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, warto przywołać odpowiedzi uczniów z klas III (por. tabela 6., wykres 1.) na temat częstotliwości zadawania przez nich pytań i stwierdzenia czegoś w czasie zajęć edukacyjnych (jednostki dziennej). Te z kolei trzeba porównać z odpowiedziami uzyskanymi na ten sam temat w ankiecie z nauczycielami klas I–III (por. tabela 7., wykres 2.).

Tabela 6. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas III (zdaniem trzecioklasistów)

Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów	Liczba i rodzaj wypowiedzeń			
	pytania		stwierdzenia	
	L	%	L	%
Raz w ciągu zajęć	77	15,28	92	18,25
Kilka razy w ciągu zajęć	248	49,21	169	33,53
Co chwilę	38	7,54	33	6,55
Raz w tygodniu	113	22,42	160	31,75
Kilka razy w tygodniu	20	3,97	40	7,94
Według potrzeb	7	1,39	9	1,79
Brak odpowiedzi	1	0,20	1	0,20
Razem:	504	100,00	504	100,00

Źródło: Opracowanie własne

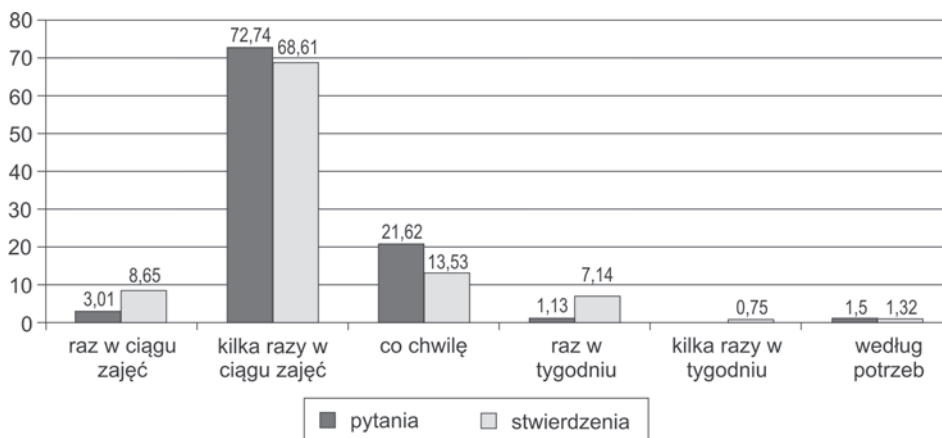
Wykres 1. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas III (zdaniem trzecioklasistów)

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 7. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas I–III (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów	Liczba i rodzaj wypowiedzeń			
	pytania		stwierdzenia	
	L	%	L	%
Raz w ciągu zajęć	16	3,01	46	8,65
Kilka razy w ciągu zajęć	387	72,74	365	68,61
Co chwilę	115	21,62	72	13,53
Raz w tygodniu	6	1,13	38	7,14
Kilka razy w tygodniu	0	0	4	0,75
Według potrzeb	8	1,50	7	1,32
Razem	532	100,00	532	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 2. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas I–III (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że zarówno uczniowie, jak i nauczyciele nie widzą problemu w kwestii możliwości zadawania pytań i formułowania stwierdzeń przez uczniów w czasie zajęć edukacyjnych. Zdaniem największej liczby badanych, uczniowie zgłaszają pytania i stwierdzenia kilka razy w ciągu zajęć edukacyjnych. W odniesieniu do pytań odpowiedziało w ten sposób 49,21% uczniów i 72,74% nauczycieli, zaś w odniesieniu do stwierdzeń, odpowiedziało tak 33,53% uczniów oraz 68,61% nauczycieli. Duża liczba uczniów zadeklarowała zgłaszanie raz w tygodniu pytań (22,42%) i stwierdzeń (31,75%). Nauczyciele zauważają natomiast, że pytania i stwierdzenia uczniów są zgłaszane co chwilę. Odpowiedziało tak odpowiednio: 21,62% i 13,53% nauczycieli.

Warto zauważyć, że niektórzy z nich wskazali na pytania i stwierdzenia uczniów zgłaszane według potrzeb, co komentowali na przykład w ten sposób: „w zależności od rodzaju zajęć”; „zależnie od potrzeb, możliwości uczniów, danej sytuacji i celu zajęć”; „gdy prowadzimy pogadanki, rozmowy”.

5. Treści kształcenia a pytania i stwierdzenia uczniów

Szczegółowym obserwacjom poddałam obszary edukacyjne realizowane w trakcie obserwowanych zajęć edukacyjnych – wynikały one z aktualnie realizowanych programów edukacyjnych, zgodnych z podstawą programową²². W tabeli 8. przedstawiam liczbę i rodzaje obszarów edukacyjnych poddanych badaniom. Wyróżniłam je, posilując się w tym zakresie deklaracjami ze strony nauczycieli oraz strukturą obserwowanych zajęć edukacyjnych. Są wśród nich następujące obszary edukacji: polonistyczny, matematyczny, środowiskowy, muzyczny, plastyczny, techniczny, wychowanie fizyczne, artystyczny (łącznie), społeczny; etyka, informatyczny.

Tabela 8. Liczba i rodzaje obszarów edukacyjnych, wyróżnionych na podstawie obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III

Lp.	Rodzaje obszarów edukacyjnych	Klasy					
		I		II		III	
		L	%	L	%	L	%
1.	polonistyczny	78	29,77	72	31,58	65	35,52
2.	matematyczny	52	19,85	55	24,12	40	21,86
3.	środowiskowy	57	21,76	50	21,93	40	21,86
4.	muzyczny	27	10,31	15	6,58	10	5,46
5.	plastyczny	23	8,78	23	10,09	16	8,74
6.	techniczny	11	4,20	6	2,63	4	2,19
7.	motoryczny (sportowy)	9	3,44	6	2,63	7	3,83
8.	artystyczny	1	0,38	0	0,00	1	0,55
9.	społeczny	3	1,15	0	0,00	0	0,00
10.	etyczny	1	0,38	0	0,00	0	0,00
11.	informatyczny	0	0,00	1	0,44	0	0,00
Razem		262	100,00	228	100,00	183	100,00

Źródło: Opracowanie własne

²² Por. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów. Dz.U. z dnia 15.02.1999 r. Nr 14, poz. 129 z późn. zm. Dz.U. z dnia 6.11.2003 r. Nr 189; Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych. Dz.U. z dnia 15.01.2009 r. Nr 4, poz. 17.

W przypadku każdego z badanych poziomów kształcenia – klas I, II i III – treści polonistyczne stanowiły największy odsetek i wynosił on odpowiednio: 29,77%, 31,58% i 35,52% wszystkich badanych treści programowych. W klasach I duży odsetek stanowiły także – w kolejności – treści środowiskowe i matematyczne (21,76% i 19,85%), a w klasach II – matematyczne i środowiskowe (24,12% i 21,93%). Równy odsetek realizowanych tychże treści odnotowałam odnośnie do klas III – po 21,86%. Na uwagę zasługuje fakt pojawienia się w ogólnym zestawieniu treści z zakresu etyki (w klasie I) i informatyki (w klasie II), co wynika z konieczności ich realizowania zgodnie z najnowszą podstawą programową²³.

Wyniki te w szerokim zakresie są zbieżne z opiniami samych uczniów (trzecioklasistów), którzy potrafią wskazać te zajęcia edukacyjne, podczas których zgłaszają swoje pytania i stwierdzenia. Jak wynika z tabeli 9., zdecydowana większość z tych wypowiedzi (64,29% i 68,06%) dotyczy jednego konkretnego obszaru edukacyjnego (rodzaju edukacji) (por. tabela 9.).

Tabela 9. Wypowiedzenia uczniów klas III a rodzaj edukacji (zdaniem trzecioklasistów)

Liczba wskazanych rodzajów edukacji	Rodzaj wypowiedzeń			
	pytania		stwierdzenia	
	L	%	L	%
1	324	64,29	343	68,06
2	83	16,47	59	11,71
3	26	5,16	30	5,95
4	15	2,98	14	2,78
5	2	0,40	5	0,99
6	1	0,20	3	0,60
7	27	5,36	16	3,17
Wskazany brak wyborów	0	0,00	1	0,20
Wątpliwość wyboru	1	0,20	1	0,20
Brak odpowiedzi	25	4,96	32	6,35
Razem	504	100,00	504	100,00

Źródło: Opracowanie własne

²³ W podstawie programowej wyodrębniono następujące rodzaje edukacji do realizacji w formie kształcenia zintegrowanego: 1. edukacja polonistyczna, 2. język obcy nowożytny, 3. edukacja muzyczna, 4. edukacja plastyczna, 5. edukacja społeczna, 6. edukacja przyrodnicza, 7. edukacja matematyczna, 8. zajęcia komputerowe, 9. zajęcia praktyczno-techniczne, 10. wychowanie fizyczne, 11. etyka (w klasach III mogą być realizowane ponadto treści z języka mniejszości narodowej lub etnicznej (12) oraz z języka regionalnego – języka kaszubskiego (13).

Interesujący jest zatem wgląd w zestaw tych rodzajów edukacji, aby sprawdzić, który z nich, wybrany jako jedyny, został wskazany przez trzecioklasistów (por. tabela 10.).

Tabela 10. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III a rodzaj edukacji (zdaniem trzecioklasistów) – pierwszy wybór

Rodzaje edukacji wskazane przez uczniów na pierwszym miejscu	Liczba i rodzaj wypowiedzeń			
	pytania		stwierdzenia	
	L	%	L	%
Polonistyczna (1)	110	33,95	112	32,65
Matematyczna (2)	100	30,86	99	28,86
Środowiskowa (3)	38	11,73	45	13,12
Muzyczna (4)	6	1,85	16	4,66
Plastyczna (5)	37	11,42	34	9,91
Techniczna (6)	15	4,63	9	2,62
Wychowanie fizyczne (7)	11	3,40	15	4,37
Język angielski (8)	1	0,31	2	0,58
Religia (9)	–	–	1	0,29
Informatyka (10)	6	1,85	10	2,92
Razem	324	100,00	343	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Zdaniem badanych trzecioklasistów, oni sami zgłaszają najwięcej pytań i stwierdzeń w czasie edukacji polonistycznej (33,95% i 32,65%) i matematycznej (30,86% i 28,86%). Na trzecim miejscu jest liczba pytań i stwierdzeń uczniów wypowiedzianych przez nich podczas edukacji środowiskowej (11,73% i 13,12%), a dalej – plastycznej (11,42% i 9,91%). Opinie te są zbieżne w dużym zakresie z wynikami uzyskanymi podczas obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III (por. tabela 11.). Takie dane mogą wynikać ze specyfiki zajęć o charakterze polonistycznym, matematycznym czy środowiskowym. Właśnie najczęściej podczas tego typu zajęć nauczyciel i uczniowie porozumiewają się w związku z opracowanymi treściami i zadaniami edukacyjnymi. Nauczyciel, ze względu na wagę tychże rodzajów edukacji w procesie kształcenia, podejmując bieżącą kontrolę nad aktywnością uczniów, prowokuje ich do częstych wypowiedzi²⁴. W takich okolicznościach uczniowie wypowiadają się także spontanicznie – formułując pytania i stwierdzenia.

Obiekty, o które pytają lub na temat których stwierdzają coś uczniowie, najczęściej są związane ze specyfiką realizowanego obszaru edukacji. Tabele 11.–12.

²⁴ A. Górniok-Naglik: *Założone a rzeczywiste funkcje nauczyciela w procesie edukacji wczesnoszkolnej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003, s. 122–129.

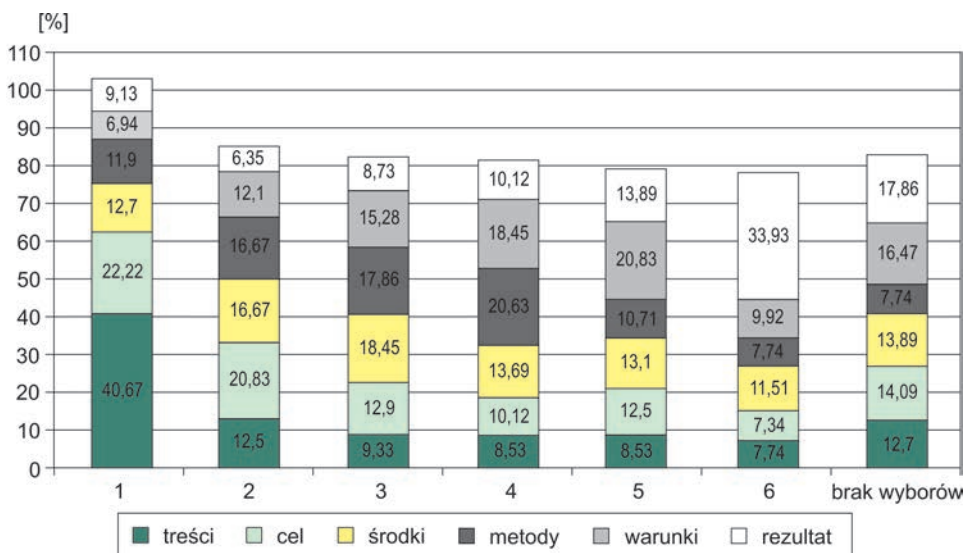
(wykresy 3. i 4.) ukazują opinie uczniów klas III, odnoszące się do przedmiotu pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych.

Tabela 11. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

Kolejny wybór	Przedmiot pytań uczniów (elementy działania edukacyjnego)											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	205	40,67	112	22,22	64	12,70	60	11,90	35	6,94	46	9,13
2.	63	12,50	105	20,83	84	16,67	84	16,67	61	12,10	32	6,35
3.	47	9,33	65	12,90	93	18,45	90	17,86	77	15,28	44	8,73
4.	43	8,53	51	10,12	69	13,69	104	20,63	93	18,45	51	10,12
5.	43	8,53	63	12,50	66	13,10	54	10,71	105	20,83	70	13,89
6.	39	7,74	37	7,34	58	11,51	39	7,74	50	9,92	171	33,93
Brak wyborów	64	12,70	71	14,09	70	13,89	73	14,43	83	16,47	90	17,86

Legenda: 504 wyborów uczniów = 100%

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 3. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

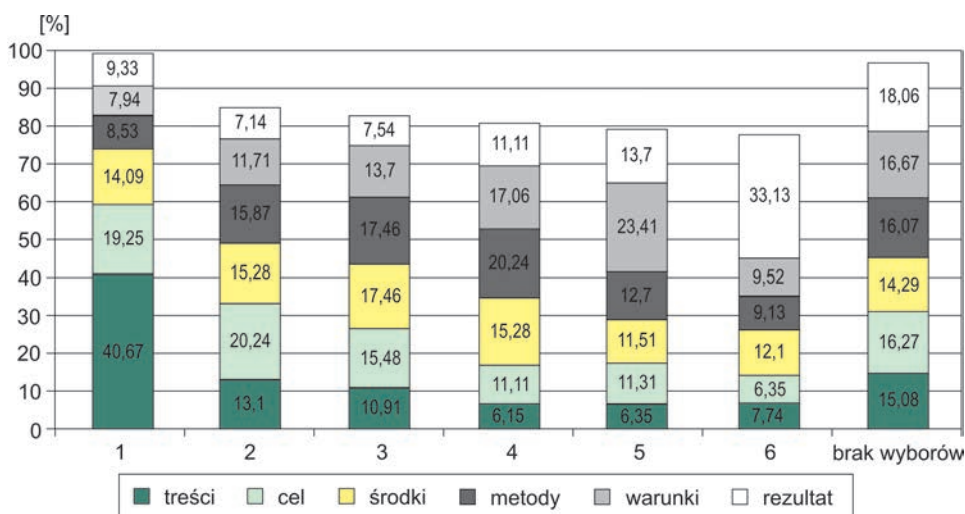
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 12. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

Kolejny wybór	Przedmiot stwierdzeń uczniów (elementy działania edukacyjnego):											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	205	40,67	97	19,25	71	14,09	43	8,53	40	7,94	47	9,33
2.	66	13,10	102	20,24	77	15,28	80	15,87	59	11,71	36	7,14
3.	55	10,91	78	15,48	88	17,46	88	17,46	69	13,7	38	7,54
4.	31	6,15	56	11,11	77	15,28	102	20,24	86	17,06	56	11,11
5.	32	6,35	57	11,31	58	11,51	64	12,7	118	23,41	69	13,7
6.	39	7,74	32	6,35	61	12,10	46	9,13	48	9,52	167	33,13
Brak wyborów	76	15,08	82	16,27	72	14,29	81	16,07	84	16,67	91	18,06

Legenda: 504 wyborów uczniów = 100%

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 4. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

Źródło: Opracowanie własne

Przedmiotem pytań i stwierdzeń uczniów może być dany element działania (i/lub procesu) edukacyjnego: przedmiot (treść); cel, środki (narzędzie, materiał), metoda, warunki (czas, przestrzeń), rezultat. Zdaniem badanych trzecioklasistów najwięcej ich pytań i stwierdzeń dotyczy w pierwszej kolejności treści (po 40,67%), w drugiej – celu działania (22,22% i 19,25%), w trzeciej – środków pracy (12,70% i 14,09%). Najrzadziej, ich zdaniem, formułują pytania i stwierdzenia na temat warunków działań. Stwierdziło tak odpowiednio – 6,94% i 7,94% uczniów.

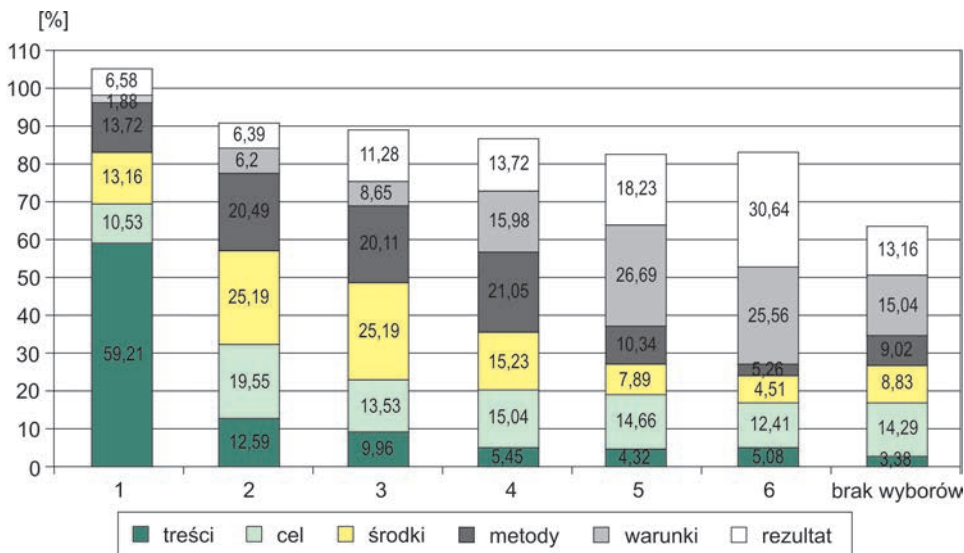
W większości wyniki te są zbieżne z tymi, jakie uzyskałam w ankiecie skierowanej do nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej (por. tabele 16. i 17. oraz wykresy 5. i 6.).

Tabela 13. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Kolejny wybór	Przedmiot pytań uczniów (elementy działania edukacyjnego)											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	315	59,21	56	10,53	70	13,16	73	13,72	10	1,88	35	6,58
2.	67	12,59	104	19,55	134	25,19	109	20,49	33	6,20	34	6,39
3.	53	9,96	72	13,53	134	25,19	107	20,11	46	8,65	60	11,28
4.	29	5,45	80	15,04	81	15,23	112	21,05	85	15,98	73	13,72
5.	23	4,32	78	14,66	42	7,89	55	10,34	142	26,69	97	18,23
6.	27	5,08	66	12,41	24	4,51	28	5,26	136	25,56	163	30,64
Brak odp.	18	3,38	76	14,29	47	8,83	48	9,02	80	15,04	70	13,16

Legenda: 532 wyborów nauczycieli = 100%

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 5. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

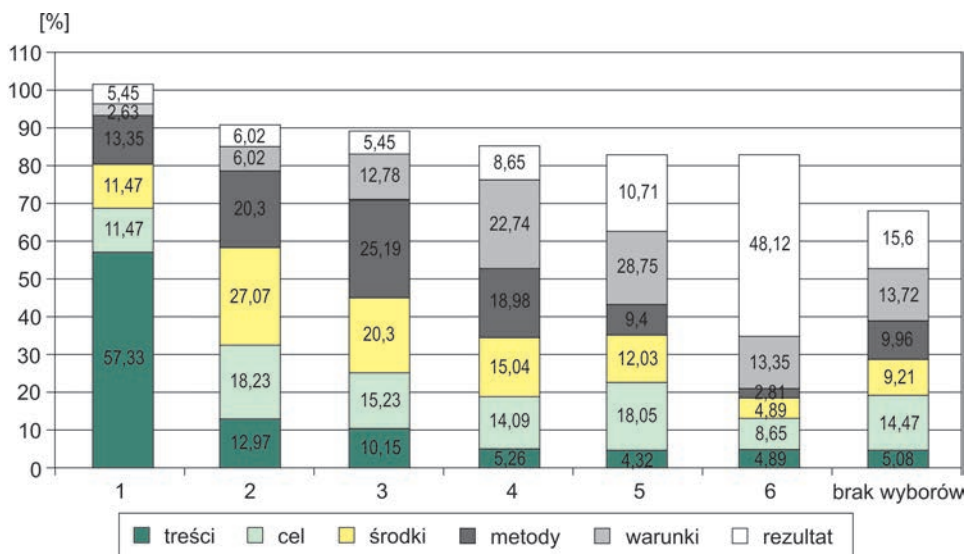
Źródło: Opracowanie własne

Tabela 14. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Kolejny wybór	Przedmiot stwierdzeń uczniów (elementy działania edukacyjnego):											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	305	57,33	61	11,47	61	11,47	71	13,35	14	2,63	29	5,45
2.	69	12,97	97	18,23	144	27,07	108	20,30	32	6,02	32	6,02
3.	54	10,15	81	15,23	108	20,30	134	25,19	68	12,78	29	5,45
4.	28	5,26	75	14,09	80	15,04	101	18,98	121	22,74	46	8,65
5.	23	4,32	96	18,05	64	12,03	50	9,40	153	28,75	57	10,71
6.	26	4,89	46	8,65	26	4,89	15	2,81	71	13,35	256	48,12
Brak odp.	27	5,08	77	14,47	49	9,21	53	9,96	73	13,72	83	15,60

Legenda: 532 wyborów nauczycieli = 100%

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 6. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Źródło: Opracowanie własne

Analizując dane uzyskane odnośnie do liczby pierwszych wyborów nauczycieli co do przedmiotu pytań i stwierdzeń uczniów, zauważamy, że w przypadku obu tych wypowiedzeń najczęstszym obiektem są treści kształcenia. Tak stwierdza 59,21% nauczycieli odnośnie do przedmiotu pytań; 57,33% – stwierdzeń. W obu tych kategoriach odnotowujemy wysoki odsetek nauczycieli uznających, że najwięcej pytań i stwierdzeń uczniów dotyczy treści działań edukacyjnych.

Jest też on cztery razy wyższy od liczby nauczycieli wskazujących inne obiekty – elementy działań. 13,16% nauczycieli zauważa, iż pytania uczniów dotyczą środków (materiałów, narzędzi) realizacji zadań edukacyjnych. 13,35% ankietowanych nauczycieli zauważa, że przedmiotem stwierdzeń są sposoby pracy. Podobny odsetek badanych wskazuje na kolejny przedmiot pytań – sposoby (13,72%) i przedmiot stwierdzeń – cel (11,47%). Najrzadziej, zdaniem badanych nauczycieli, uczniowie formułują pytania i stwierdzenia odnośnie do warunków działań edukacyjnych. Stwierdziło tak odpowiednio 1,88% i 2,63% badanych.

6. Cele pytań i stwierdzeń uczniów

Interesujące jest poznanie celów pytań, zgłaszanych przez uczniów klas III w czasie zajęć edukacyjnych (por. tabela 15., wykres 7.).

Tabela 15. Cele pytań zadawanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)

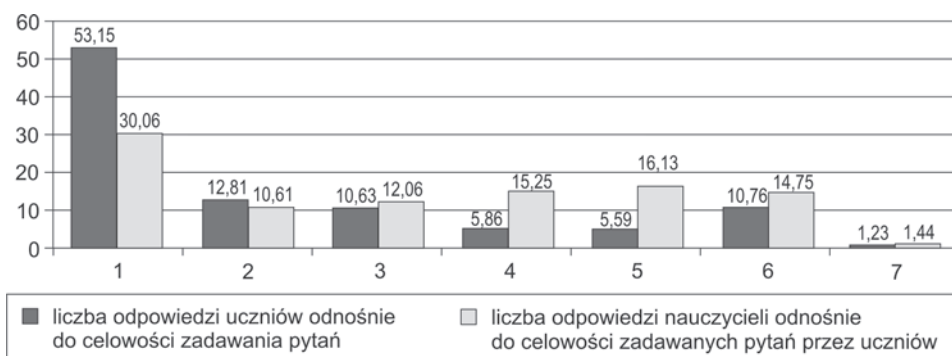
Lp.	Kategoria podawanego celu uczniowskich pytań	Liczba odpowiedzi uczniów odnośnie do celowości zadawanych pytań		Liczba odpowiedzi nauczycieli odnośnie do celowości zadawanych pytań przez uczniów	
		L	%	L	%
1.	chęć dowiedzenia się czegoś	390	53,15	481	30,06
2.	uzyskanie nagrody (np. oceny)	94	12,81	165	10,61
3.	uzyskanie pochwały	78	10,63	193	12,06
4.	pokazanie się na forum klasy	43	5,86	244	15,25
5.	zainteresowanie nauczyciela własną osobą	41	5,59	258	16,13
6.	zainteresowanie nauczyciela własnymi zainteresowaniami	79	10,76	236	14,75
7.	inne	9	1,23	23	1,44
Razem		734	100,00	1 600	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Najliczniejsze grupy – uczniów (53,15%) i nauczycieli (30,06%) – zgodnie przyznały, że celem tym jest przede wszystkim chęć uzyskania przez uczniów wiedzy na jakiś temat. Dalsze odpowiedzi, dotyczące celów uczniowskich pytań, są rozbieżne pod względem ich liczby.

Na drugim miejscu uczniowie jako cel zadawanych pytań podali uzyskanie nagrody (12,81%), a nauczyciele – zainteresowanie nauczyciela własną osobą (16,13%). Kilku uczniów (1,23%) podało jeszcze inne cele zgłaszanych przez siebie pytań, np.: „żeby czegoś się nauczyć”, „gdy nie rozumiem, to pytam nauczyciela,

Wykres 7. Cele pytań zadawanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)

Źródło: Opracowanie własne

o co chodzi”. Odnotowałam także interesujące odpowiedzi nauczycieli, którzy podali jeszcze inne, ich zdaniem, cele uczniowskich pytań, zgłaszanych przez nich spontanicznie w czasie zajęć edukacyjnych, a wśród nich: „bycie aktywnym na lekcji”, „granie na zwłokę”, „sztuczna zmiana tematu”, „rozwiązanie wątpliwości, które pojawiły się w danej chwili”, „uniknięcie lub odroczenie wykonania zadania”. Niektórzy z nich wiążą zadawanie pytań przez uczniów z ich niecierpliwością i nadpobudliwością. Pojawiły się też nieco ironiczne wypowiedzi

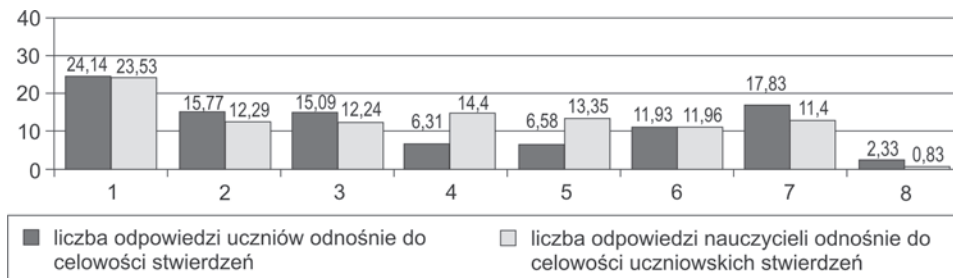
Tabela 16. Cele stwierdzeń formułowanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)

Lp.	Kategoria podawanego celu uczniowskich stwierdzeń	Liczba odpowiedzi uczniów odnośnie do celowości stwierdzeń		Liczba odpowiedzi nauczycieli odnośnie do celowości uczniowskich stwierdzeń	
		L	%	L	%
1.	pochwalenie się własną wiedzą	176	24,14	423	23,53
2.	uzyskanie nagrody (np. oceny)	115	15,77	221	12,29
3.	uzyskanie pochwały	110	15,09	220	12,24
4.	pokazanie się na forum klasy	46	6,31	259	14,40
5.	zainteresowanie nauczyciela własną osobą	48	6,58	240	13,35
6.	zainteresowanie nauczyciela własnymi zainteresowaniami	87	11,93	215	11,96
7.	spowodowanie wesołej atmosfery w klasie	130	17,83	205	11,40
8.	inne	17	2,33	15	0,83
Razem		729	100,00	1798	100,00

Źródło: Opracowanie własne

nauczycieli. Wśród celów zadawanych przez uczniów pytań wskazują na „chęć zajęcia czasu”, „przegadanie lekcji”, „grę na nerwach”.

Odnosnie do celów zgłaszanych przez uczniów stwierdzeń uzyskano podobną zgodność obu badanych grup (por. tabela 16., wykres 8.).

Wykres 8. Cele stwierdzeń formułowanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)

Źródło: Opracowanie własne

Zarówno największy odsetek uczniów (24,14%), jak i nauczycieli (23,53%) stwierdził, że celem tym jest pochwalenie się własną wiedzą na jakiś temat. W następnej kolejności najbardziej liczna grupa uczniów (17,83%) zadeklarowała, że celem ich samorzutnych stwierdzeń w czasie zajęć edukacyjnych jest chęć wzbudzenia wesołości w klasie, zaś nauczycieli (14,40%), że jest nim pokazanie się na forum klasy. Interesującą zbieżność w wynikach widać w odniesieniu do stwierdzenia: „zainteresowanie nauczyciela własnymi zainteresowaniami”. Uczniowie odpowiedzieli w ten sposób w 11,93%, a nauczyciele w 11,96%. Niektórzy uczniowie (2,33%) podali jeszcze inne cele wygłaszanych przez nich stwierdzeń. Odpowiadali np.: „żeby podzielić się moją wiedzą z innymi”, „lubię dzielić się swoimi opiniami”, „żeby kogoś o czymś poinformować”, „żeby wyrazić swoje zainteresowanie zajęciami edukacyjnymi”. Podobnie niewielka grupa badanych nauczycieli (0,83%) wskazała na jeszcze inne cele uczniowskich stwierdzeń, a wśród nich: „zademonstrowanie (ujawnienie) własnych zainteresowań”, „podwyższenie swojego statusu wśród kolegów”, „ujawnienie własnego zdania, stanowiska”, „ujawnienie rozwiązania przez siebie problemu”, „wyrażenie zainteresowania przebiegiem lekcji”, „pobudzenie relacji koleżeńskich”, „wypowiedzenie własnych skojarzeń z tematem lekcji”, „zmiana tematu lekcji”. Jeden z badanych nauczycieli zwrócił uwagę, że dzieci spontanicznie wypowiadają swoje zdanie w związku z chęcią rozładowania napięcia („są nadpobudliwie”).

7. Czynności i działania nauczyciela a pytania i stwierdzenia uczniów – różnorodność modeli komunikacyjnych w procesie edukacyjnym w klasach I–III

W praktyce edukacyjnej nauczyciele podejmują szereg czynności i działań. Obydwa rodzaje nauczycielskiej aktywności mają wiele cech wspólnych, co wynika z faktu, że jedne mogą stanowić elementy składowe drugich. Czynności mogą stanowić ogniwa elementarne działań²⁵. Jak pisze W. Kojis, czynności te polegają na celowym przekształcaniu zewnętrznego lub wewnętrznego środowiska człowieka²⁶. Czynności i działania nauczyciela, polegające na przekazie informacji uczniowi (uczniom), można nazwać transmisyjnymi. Czynności i działania, związane z obieraniem informacji i jej zatrzymaniem przez podmiot (podmioty), można nazwać odbiorczymi, z kolei czynności i działania, polegające na odbiorze i – w jego następstwie – na przekazie informacji, można nazwać odbiorczo–transmisyjnymi²⁷ (por. schemat 1.).

Schemat 1. Model komunikacji w klasie – kształt ogólny

poziomy komunikacji	osoba inicjująca akt komunikacyjny	rodzaj działania	osoba reagująca odbierająca komunikat	rodzaj reakcji
I poziom	nauczyciel	transmisyjne	uczeń/uczniowie	pytanie, stwierdzenie
II poziom	uczeń/uczniowie	odbiorcze/ odbiorczo– transmisyjne	nauczyciel	werbalne (wypowiedzenia oznajmujące, rozkazujące, pytające jako wskaźniki czynności i działań); niewerbalne (np. rozdawanie środków dydaktycznych)
III poziom	uczeń	transmisyjne	nauczyciel	

Źródło: Opracowanie własne

²⁵ J. POPLUCZ: *Zastosowanie teorii czynności...*, s. 326; IDEM: *Organizacja czynności nauczycielskich. Zastosowanie teorii czynności i prakseologii do pedagogiki*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1978, s. 20.

²⁶ W. KOJIS: *Działanie jako kategoria dydaktyczna*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1994, s. 16.

²⁷ Takie ujęcie jest bliskie socjokonstruktywistycznemu modelowi procesu uczenia i uczenia się, zaproponowanego przez Bronislavę Kasačovą. B. KASÁČOVÁ: *Refleksyjna nauka w szkole podstawowej*. W: *Transformacja w polskiej edukacji wczesnoszkolnej*. Red. T. LEWOWICKI, W. PUŚLECKI, S. WŁOCH. Tłum. M. BALOWSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2004. s. 88–90.

Analizowany model komunikacji ma charakter interakcyjny – nauczyciel i uczniowie naprzemiennie pełnią role nadawców i odbiorców informacji (wiadomości)²⁸, a zatem bywają zarówno mówcami, jak i słuchaczami²⁹. Zarówno nauczyciel, jak i uczeń (uczniowie) dysponują określoną wiedzą. Tak więc można stwierdzić, że obie strony procesu edukacji współtworzą kontekst zarówno wypowiedzi pytajnej, jak i stwierdzającej uczniów³⁰. W modelu tym inicjatorem czynności i działań transmisyjnych nauczyciela jest sam nauczyciel (w danym kontekście edukacyjnym). Najczęściej można je rozpoznać po werbalnych komunikatach kierowanych do uczniów. Nauczyciel może także przekazywać komunikaty w sposób niewerbalny, podejmując czynności, których znaczenie uczniowie odbierają wzrokowo. Te zachowania w niniejszym opracowaniu występują w wąskim zakresie. W tabelach, ilustrujących poszczególne modele komunikacyjne (załącznik 5.), zostały ujęte pod hasłami: „obserwuje”, „demonstruje”, „pisze”, „słucha”, „rozdaje środki dydaktyczne”.

Inicjatorami czynności i działań odbiorczo–transmisyjnych nauczyciela są uczniowie, a konkretniej – co stanowi przedmiot zainteresowań niniejszego opracowania – ich pytania i stwierdzenia. Wypowiedzi te występują zawsze w określonym kontekście edukacyjnym, najczęściej po jakimś komunikacie nauczyciela, będącym przejawem czynności i działań transmisyjnych – poziom pierwszy w każdym modelu komunikacyjnym. Zadane przez ucznia pytanie lub wygłoszone na forum klasy stwierdzenie może zostać podjęte przez nauczyciela, który, reagując, podejmuje określone czynności i działania (z drugiego i każdego kolejnego poziomu w danym modelu komunikacyjnym).

Dla analiz w niniejszym opracowaniu ważne są te ciągi (sekwencje) komunikatów między nauczycielem i uczniem, które są nie tylko transmitowane i odbierane (cały akt komunikacyjny kończyłby się wtedy na poziomie drugim), ale przebiegają dalej, poprzez kolejne poziomy komunikacji. Ważne są całe strumienie aktywności³¹, które przyjmują różne formy – od najmniej do najbardziej rozbudowanych ze względu na liczbę kolejnych poziomów komunikacji. Chodziłoby zatem o takie ciągi komunikatów, które można by określić sprzężeniem zwrotnym, „poprzez obserwację uczniów i zadawanie im pytań, sygnalizowania

²⁸ J. MACIĄG: *Komunikacja interpersonalna w relacji nauczyciel–uczeń*. W: *Procesy komunikacyjne w szkole. Wyznaczniki, tendencje, problemy*. Red. W. KOJS, Ł. DAWID. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 106.

²⁹ M. LIĞĘZA: *Rola pytań dzieci 3–6-letnich w inicjowaniu i podtrzymywaniu rozmowy z dorosłym*. W: *Z badań nad kompetencją komunikacyjną dzieci*. Red. B. BOKUS, M. HAMAN. Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 1992, s. 190.

³⁰ E. BIŁOS: *Wypowiedzenia pytajne w nauczaniu języka polskiego*. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 1992, s. 46–47.

³¹ M. DĄBROWSKA: *Dzieci jako uczniowie i dzieci jako nauczyciele. Układy interakcyjne nauczyciel–uczeń w procesie wykonywania zadania*. W: *Z badań nad kompetencją...*, s. 93.

chęci podtrzymania kontaktu”³², uzgadnianie znaczeń³³. Chodziłoby o refleksję w działaniu, koncentrującą się na identyfikacji problemów, szybkim znalezieniu rozwiązań³⁴. Poziom drugi, a więc czynności nauczyciela i ucznia o charakterze odbiorczo–transmisyjnym, może być wielokrotnie powtarzany. Istotne są te czynności i działania, które w sposób widoczny determinują kształt dalszego przebiegu procesu edukacyjnego. Sekwencje te zawsze kończą się jakimiś czynnościami i działaniami nauczyciela o charakterze pozornie odbiorczym (na poziomie trzecim). W takim przypadku nie widać zainteresowania nauczyciela tym, co uczeń mówi w związku z wykorzystaniem jego myśli w kreowaniu procesu edukacyjnego, i tak na przykład ignoruje wypowiedź ucznia, upomina ucznia itp. Tym samym nauczyciel transmituje kolejne komunikaty, które pozostają bez reakcji ze strony ucznia.

Kolejnym analizom zostaną poddane modele komunikacyjne³⁵, wyznaczone w toku obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III. Dla wprowadzenia porządku w tych analizach przyjmuję, że pod nazwami różnych rodzajów czynności i działań nauczyciela kryją się następujące ich znaczenia (podaję w porządku występującym w modelach komunikacyjnych – załącznik 5.)³⁶:

- 1) ignoruje – nauczyciel nie reaguje na wypowiedź ucznia;
- 2) wydaje polecenie – nauczyciel zleca (nakazuje) uczniowi coś do wykonania; w tym celu używa czasownika w trybie rozkazującym; zdarza się, że w sposób dobitny uzmysławia uczniom wymóg podjęcia aktywności, zrealizowania czegoś, używając czasownika w trybie oznajmującym, w czasie przyszłym, np. „zrobisz to i tamto...”, „będziemy robić to i to...”;
- 3) informuje – nauczyciel przekazuje uczniom ważne informacje o kimś lub o czymś;
- 4) odpowiada – nauczyciel odpowiada najczęściej na pytanie ucznia: krótko (potwierdzając lub zaprzeczając), w sposób rozbudowany (powiadamiając o czymś w związku z treścią pytania);

³² M. WASIELEWSKI: *Komunikacja interpersonalna warunkiem efektywności kształcenia*. W: *Komunikacja w edukacji. Uwarunkowania i właściwości*. Red. J. GABZDYL. Racibórz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009, s. 158.

³³ S.P. MORREALE, B.H. SPITZBERG, J.K. BARGE: *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*. Tłum. P. IZDEBSKI, A. JAWORSKA, D. KOBYLINSKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, s. 36.

³⁴ CH. DAY: *Rozwój zawodowy nauczyciela*. Wstęp T. LEWOWICKI. Tłum. J. MICHALAK. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne, 2004, s. 53; zob. też: B. KASÁČOVÁ: *Reflexívna výučba a reflexia v učiteľskej príprave*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, Pedagogická Fakulta, 2005.

³⁵ Przyjmuję pojęcie modelu jako klasy przedmiotów spełniających pewne założenia. J. GIEDYMIN: *Problemy, założenia, rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1964, s. 94–95.

³⁶ Ten zaś został wprowadzony wtedy, kiedy w analizowanym materiale badawczym pojawiały się kolejne rodzaje czynności i działań nauczycielskich.

- 5) wyjaśnia – nauczyciel prowadzi pogadankę na określony temat lub szeroko omawia problem, który leży u podstaw pytania lub stwierdzenia ucznia;
- 6) obserwuje – nauczyciel obserwuje pracę uczniów;
- 7) kontroluje – nauczyciel pyta, aby sprawdzić, czy uczniowie mają wiedzę na dany temat, umieją coś wykonać lub sprawdza ich prace;
- 8) ocenia – nauczyciel używa różnych określeń i form oceny, oceniając przebieg pracy ucznia lub jej rezultat;
- 9) komentuje – nauczyciel wyraża swoje zdanie na dany temat; jego komentarz nosi znamiona sądu oceniającego;
- 10) pyta – nauczyciel pyta uczniów o wiedzę ogólną o świecie, wspiera w ten sposób pogadankę;
- 11) instruuje – nauczyciel szczegółowo informuje uczniów, jak mają wykonać zadanie;
- 12) powtarza – nauczyciel powtarza za uczniem jego wypowiedź (pytanie, stwierdzenie);
- 13) proponuje – nauczyciel zgłasza pomysł, projekt do realizacji;
- 14) zapowiada – nauczyciel uprzedza o jakimś zamiarze;
- 15) ostrzega;
- 16) akceptuje – nauczyciel akceptuje wypowiedź ucznia, jego pomysł;
- 17) upomina – nauczyciel reaguje na niewłaściwe zachowanie ucznia (uczniów), upominając go (ich);
- 18) stwierdza;
- 19) poprawia;
- 20) dyktuje – nauczyciel robi dzieciom dyktando;
- 21) demonstruje – nauczyciel pokazuje dzieciom jakiś obiekt (np. osobę, przedmiot);
- 22) pisze – nauczyciel pisze na tablicy, w zeszytce (np. ocenia), uzupełnia dokumentację;
- 23) wita się – nauczyciel wita uczniów w klasie lub inne osoby biorące udział w zajęciach;
- 24) dziękuje;
- 25) słucha – nauczyciel wsłuchuje się w wypowiedź ucznia;
- 26) omawia – nauczyciel tłumaczy, na czym polega np. wykonanie danego zadania edukacyjnego; jak będzie wyglądał przebieg jakiegoś klasowego wydarzenia itp.;
- 27) pyta o zdanie – nauczyciel pyta o zdanie ucznia (uczniów) w związku z pytaniem lub stwierdzeniem ucznia;
- 28) głośno czyta – nauczyciel głośno czyta dany tekst (np. czytanki, lektury, zadania matematycznego) na forum klasy;
- 29) unika odpowiedzi – nauczyciel odpowiada na pytanie ucznia, ale niejasno, w sposób wykrętny;
- 30) potakuje – nauczyciel potwierdza pytanie lub stwierdzenie ucznia kiwnięciem głowy;

- 31) rozdaje środki dydaktyczne;
- 32) przeprasza;
- 33) poprawia swój błąd – nauczyciel przyznaje się do błędu i go poprawia;
- 34) udziela głosu – nauczyciel wskazuje ucznia, który ma zabrać głos (używa jego imienia);
- 35) sugeruje.

W kolejnych modelach komunikacyjnych, wyznaczonych w oparciu o obserwacje zajęć edukacyjnych w klasach I–III (por. załącznik 6.), ukazują zarówno ilościowy, jak i jakościowy wymiar procesu komunikacji w klasie szkolnej. Zaczynam od ogólnej prezentacji liczby i rodzajów czynności i działań nauczyciela – inicjujących, podtrzymujących proces komunikacji z uczniami oraz kończących go. Oczywiście zdaję sobie sprawę z tego, że zaproponowana analiza poszczególnych modeli komunikacyjnych jest zaledwie szkicem, przykładem na wystąpienie różnych sytuacji komunikacyjnych w klasie szkolnej, odbywających się z udziałem uczniów o różnych poziomach otwartości, stopniach komunikatywności³⁷.

7.1. Model komunikacyjny typu 1–2

W modelu komunikacyjnym typu 1–2 łącznie w klasach I–III odnotowałam najwięcej czynności i działań nauczyciela typu: ignorowanie (23,62%), wydawanie poleceń (22,65%), odpowiadanie (11,19%) (por. tabela 28. – załącznik 6.). Przy czym ten sam odsetek takich samych czynności i działań nauczyciela zauważyłam w klasach I (ignorowanie – 26,06%; wydawanie poleceń – 22,15%; odpowiadanie – 12,38) i II (ignorowanie – 22,44%; wydawanie poleceń – 22,05%; odpowiadanie – 11,81%), nieco inny – w klasach III. Na pierwszym miejscu wśród czynności i działań nauczyciela jest: wydawanie poleceń (24,54%), na drugim – ignorowanie (20,86%) i wyjaśnianie (8,59%).

W wysokim procencie odnotowałam też łącznie następujące czynności i działania nauczyciela: wyjaśnianie (7,46%), pytanie (6,63%), informowanie (6,22%) i komentowanie (5,94%). Poniżej przedstawiam kilka przykładów sekwencji komunikacyjnych w zakresie modelu typu 1–2, w którym wystąpiły odnotowane w największym procencie czynności i działania nauczyciela.

W pierwszej z zamieszczonych poniżej sekwencji komunikatów nauczyciela i ucznia (uczniów) widać logiczną ich ciągłość – w zakresie ćwiczeń w pisaniu z zachowaniem zasad ortograficznych (por. przykład A.).

³⁷ K. SKARŻYŃSKA: *Bariery komunikacji: indywidualne, grupowe, społeczne*. W: *Bariery i problemy w komunikacji językowej Polaków*. Red. J. BARTMIŃSKI, U. MAJER-BARANOWSKA. Lublin, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, s. 45.

Przykład A³⁸. Model komunikacyjny typu 1-2 (1)

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
I (61)	N. wydaje polecenie: Tak, czyli mamy zadanie, jeszcze raz cichutko go przeczytamy i zamienimy obrazki na wyrazy.	transmisyjne	A „słońca”, przez jakie „ń”?	pytanie (196)
	N. odpowiada: Przez „n” z kreseczką.	odbiorczo–transmisyjne	Mam napisać „światła” czy „słońca”?	pytanie (197)
	N. odpowiada: Możesz napisać „światła” i „słońca”.	odbiorczo–transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

Uczniowie mogą zmienić tok zajęć edukacyjnych, jeśli tylko nauczyciel na to pozwoli. W poniższym ciągu aktów mowy (przykład B.) widać, jak uczeń, prawdopodobnie ten, który się nudzi, zmienia całą sytuację dydaktyczną w klasie.

Przykład B. Model komunikacyjny typu 1-2 (2)

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
I (65)	N. wydaje polecenie: A teraz wklejcie te obrazki ze zdaniami do zeszytu. Bardzo proszę, skupcie się na sekundkę, jak będziecie wklejać, wklejamy obrazek, a pod nim zaraz nasz opis i potem następny, następny. Przypuszczam, że tylko dwa zmieszczą wam się na jednej stronie, ale to nie	transmisyjne	Tak to ma być?	pytanie (225)

³⁸ W kolejnych przykładach podaję dane (numer protokołu i numery wypowiedzi uczniów), które można odnaleźć w tabelach 34.–39. (Rozdział V. Materiały źródłowe).

	szkodzi. Następne dwa wklejamy na następnej, dobrze?			
	N. odpowiada i instruuje: Dwa ci nie wejdą tutaj na pewno. Przyklejasz jeden, potem drugi, o tak.	odbiorczo-transmisyjne	A te dzieci na dworze biegają.	stwierdzenie (206)
	N. stwierdza: No tak, mają w-f i biegają.	odbiorczo-transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

Widać, że nauczyciel panuje nad sytuacją, pozwala uczniowi na głośne wypowiedzianie się „nie na temat” i nawet potwierdza wypowiedź ucznia. Tego typu postawa nauczyciela jest pożądana w pracy z uczniami. W ten sposób uczniowie zauważają, że ich głos jest przez nauczyciela traktowany z szacunkiem. Rozumieją, że mogą się do niego zwrócić w każdej sprawie.

7.2. Model komunikacyjny typu 1–3

Podobną sytuację, jak w modelu komunikacyjnym typu 1–2, odnotowałam w modelu typu 1–3 (por. tabela 29., załącznik 6.). Na każdym z obserwowanych poziomów kształcenia w klasach I, II i III największy odsetek wśród zaobserwowanych czynności i działań nauczyciela stanowi łącznie: ignorowanie (26,49%) i wydawanie poleceń (17,55%). Odpowiadanie nauczyciela stanowi łącznie 10,60% i na trzecim miejscu wśród zaobserwowanych czynności i działań nauczyciela pojawiło się w klasach I (13,27%) i II (14,29% – wraz z wydawaniem poleceń). W klasach III na trzecim z kolei miejscu znalazło się zadawanie pytania przez nauczyciela (14,10%) (w klasach I w 5,10%, a w klasach II w 4,76%). W wysokim procencie odnotowano łącznie także: stawianie pytań przez nauczyciela (7,28%), komentowanie (6,62%) i wyjaśnianie (6,29%).

Poniżej przedstawiam przykład z modelu typu 1–3 z wybranymi sekwencjami wypowiedzi – nauczyciela i uczniów (por. przykład C.). Ukazuję dość często występującą cechę czynności i działań nauczycielskich, a mianowicie bycie nośnikiem informacji z różnych dziedzin.

Poprzez sam fakt, że wyjaśniając nauczyciel odpowiada na pytanie, uczeń otrzymuje informację. Nauczyciel jest zainteresowany jego osobą, jego wątpliwościami, a jednocześnie otrzymuje wyczerpujące wyjaśnienia natury merytorycznej. Podobnie jest z kolejną parą czynności i działań nauczyciela, który, oceniając, odpowiada na stwierdzenie ucznia, a stwierdzając, informuje

Przykład C. Model komunikacyjny typu 1–3

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
II (23)	N. wyjaśnia: „Odrobinki” nie piszemy, chociaż też była postacią. Tylko jedną.	transmisyjne	Można na całą kartkę?	pytanie (50)
	N. odpowiada i wyjaśnia: Można. Właśnie po to jest karteczka, żeby chociaż nazwę napisać wybranej postaci.	odbiorczo–transmisyjne	Ja już mam.	stwierdzenie (39)
	N. ocenia i stwierdza: Dobrze, cieszę się.	odbiorczo–transmisyjne	Proszę panią, można dwie?	pytanie (51)
	N. odpowiada: Jedną, Mateuszkę.	odbiorczo–transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

o własnym zdaniu na dany temat. Widać też, że klasa stanowi całość komunikacyjną, pytania i stwierdzenia są formułowane przez różnych uczniów, często uczestniczących w tej samej sekwencji aktów mowy.

7.3. Model komunikacyjny typu 1–4

Kolejna tabela przedstawia liczbę i rodzaj nauczycielskich czynności i działań w wyznaczonym modelu komunikacyjnym typu 1–4 (por. tabela 30. – załącznik 6.). Wyniki odnośnie odnotowanej liczby i rodzajów czynności i działań nauczyciela kształtują się podobnie do poprzednich modeli. Łącznie w klasach I–III zaobserwowano największy odsetek w zakresie: ignorowania (28,26%), wydawania poleceń (20,29%), odpowiadania (11,59%). Tym razem dwa jednakowe pierwsze i drugie miejsca wśród czynności i działań nauczyciela odnotowałam w klasach I i III w zakresie: ignorowania (30,77% i 38,10%), wydawania poleceń (15,38% i 9,52%). Odwrotną sytuację odnotowałam w klasach II (wydawanie poleceń – 27,69%, ignorowanie – 23,08%). W dalszej kolejności należy wyróżnić wysoki odsetek odpowiadania nauczyciela (klasy I – 11,54%, klasy II – 15,38%) i zupełny brak odpowiadania w klasach III. To zaskakujące, zważywszy na fakt, że jest to jedna z podstawowych czynności nauczyciela w związku z zadawanymi pytaniami uczniów. Łącznie w klasach I–III wysoki procent wśród czynności

i działań nauczyciela stanowi także zadawanie przez niego pytań (7,30%) – w klasach I (9,62%) i III (4,76%) oraz, w klasach II, udzielanie uczniom głosu (6,15%).

Interesującym przykładem na różnorodność czynności i działań nauczyciela w czasie jednego ciągu komunikacyjnego może być poniższy przykład (por. przykład D.), gdzie występuje sześć różnych takich aktywności. W przykładzie D., ilustrującym komunikację w zakresie modelu typu 1–4, można zauważyć różne rodzaje działań w obrębie głównej ich typologii.

Przykład D. Model komunikacyjny typu 1–4

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
III (53)	N. ocenia i stwierdza: Tak, to jest górnik.	transmisyjne	A proszę pani, mój tata jest górnikiem.	stwierdzenie (121)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	odbiorcze (odbiorczo–transmisyjne)	Mój też, mój też.	stwierdzenie (122)
	N. komentuje pytanie ucznia: Wydaje mi się, że większość waszych tatusiów pracuje na kopalni. Tutaj w Jastrzębiu mamy dużo kopalń.	odbiorczo–transmisyjne	Proszę pani, a wie pani, ile w Jastrzębiu jest kopalń?	pytanie (129)
	N. pyta: To proszę, ile?	odbiorczo–transmisyjne	A mój tata pracuje na Boryni.	stwierdzenie (123)
	N. stwierdza: Tak, dobrze.	odbiorczo–transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

Są wśród nich działania: transmisyjne (nauczyciel, oceniając i stwierdzając, inicjuje kontakt z uczniami), odbiorcze (nauczyciel ignoruje stwierdzenie ucznia, co jednak może zainicjować komunikację w klasie – jak widać sytuacja ta nie zraża kolejnego ucznia, który włącza się do procesu komunikacji), odbiorczo–transmisyjne (nauczyciel odnosi się do stwierdzeń uczniów, a także zadaje pytanie, gdyż prawdopodobnie sam nie potrafi udzielić na nie odpowiedzi). Niejako obok tematu, do sekwencji komunikacyjnej włącza się, coś stwierdzając, kolejny uczeń. Nauczyciel zauważa jego wypowiedź, ale niezbyt go ona interesuje i kończy ten ciąg aktów mowy, przekazując jednak uczniowi informację zwrotną o tym, że został zauważony.

7.4. Model komunikacyjny typu 1–5

W wyznaczonym modelu komunikacyjnym typu 1–5 największy odsetek wśród czynności i działań nauczyciela stanowią łącznie: ignorowanie (34,43%), wydawanie poleceń (19,67%) oraz informowanie i komentowanie (po 9,84%). W tym samym porządku w każdej z klas I–III kolejno odnotowałam następujący ich odsetek: ignorowanie (klasy I – 50,00%, klasy II – 37,93%, klasy III – 26,92%), wydawanie poleceń (klasy I – 33,33%, klasy II – 17,24%, klasy III – 19,23%), informowanie (klasy I – 16,67%, klasy II – 6,90 – wraz z odpowiadaniem – także 6,90%, klasy III – 11,54). Tak wysokie odsetki są odzwierciedleniem tej specyficznej sytuacji, jaka pojawia się, począwszy od modelu komunikacyjnego typu 1–5 (por. tabela 31. – załącznik 6.). Można zauważyć coraz mniej rodzajów czynności i działań w coraz to dłuższych sekwencjach aktów wypowiedzeń (ujętych w kolejnych modelach: typu 1–6, 1–7, 1–8, 1–10). Wynika to między innymi z faktu, że tzw. „przedłużanie” ciągów komunikacyjnych odbywa się najczęściej za sprawą ignorowania wypowiedzi uczniów. Poniżej podaję jeden z takich właśnie przykładów (por. przykład E.).

Przykład E. Model komunikacyjny typu 1–5

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
II (69)	N. informuje: Kto ładnie pomaluje i się spręży, dostanie 5.	transmisyjne	Skończyłam!	stwierdzenie (193)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	odbiorczo–transmisyjne	Skończyłam!	stwierdzenie (194)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	odbiorczo–transmisyjne	Skończyłam!	stwierdzenie (195)
	N. ocenia: Bardzo ładnie. Oliwia, super!	odbiorczo–transmisyjne	Proszę pani, skończyłam!	stwierdzenie (196)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	odbiorczo–transmisyjne	To nie wrzeszcz.	stwierdzenie (197)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	odbiorczo–transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

W modelu tym interesujący jest fakt, że ignorowanie wypowiedzi ze strony nauczyciela może wynikać nie tyle z braku chęci zareagowania na pytanie czy stwierdzenie ucznia, ile z trudnej sytuacji, w jakiej się znalazł. Nie jest możliwe

udzielenie jakiegoś komentarza na prawie chóralne, bo następujące w szybkim tempie po sobie stwierdzenia dzieci. W takich przypadkach nauczyciel reaguje werbalnie na wiążkę wypowiedzi uczniów, tu – głośno ocenił pracę jednej z uczennic. Niereagowanie na każdą spontaniczną wypowiedź uczniów można także odczytać jako jego celowe działanie. W przykładzie E. pojawia się jeszcze jedna nowa sytuacja komunikacyjna o zabarwieniu wychowawczym. Hałaśliwe zachowanie uczniów, związane z głośnym ogłaszaniem końca pracy, spotkało się z upomnieniem jednego z uczniów. Tak więc ignorowanie niegrzecznych zachowań jednych uczniów może przynieść pozytywny rezultat w postaci przejawiania właściwych postaw przez innych uczniów w klasie.

7.5. Model komunikacyjny typu 1–6

Model typu 1–6 ujmuje niewiele czynności i działań nauczyciela. Nadal największy odsetek w klasach I–III stanowi ignorowanie (41,86%) i kolejno – wydawanie poleceń (18,60%) oraz odpowiadanie (13,95%). Taki też wysoki odsetek te same aktywności nauczyciela stanowią w klasach I (odpowiadanie – 30,00%, ignorowanie – 25,00%), w klasach II (ignorowanie – 64,29%, wydawanie poleceń – 21,43%), w klasach III (ignorowanie – 44,44%, wydawanie poleceń – 33,33%) (por. tabela 32. – załącznik 6.).

Ciekawą ilustracją modelu komunikacyjnego typu 1–6 jest przykład F.

Przykład F. Model komunikacyjny typu 1–6

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
I (46)	N. wydaje polecenie: Teraz zamknijcie sobie elementarz i otwórzcie sobie ćwiczenia na stronie 3. i 2. i narysujcie sobie po śladzie ten piękny obrazek.	transmisyjne	Czym, proszę panią?	pytanie (155)
	N. odpowiada i wyjaśnia: No, kredką, bardzo ładnie, kolorowo.	odbiorczo–transmisyjne	Można pisakiem?	pytanie (156)
	N. odpowiada i wyjaśnia: Pisakiem nie, kredką. Ładnie go pokolorujcie, żeby był ładny dzwon świąteczny.	odbiorczo–transmisyjne	A w środku go też pomalować?	pytanie (157)

N. odpowiada: Tak, tak.	odbiorczo–transmisyjne	Tu trzeba go pokolorować?	pytanie (158)
N. odpowiada: Tak, tu go trzeba.	odbiorczo–transmisyjne	Proszę panią, a ten też, dzwonek?	pytanie (159)
N. odpowiada: Mały dzwonek też trzeba pomalować.	odbiorczo–transmisyjne	Proszę panią, te dzwonki też trzeba podpisać?	pytanie (160)
N. odpowiada: Na razie nie robimy tego, Tomek, tylko te dzwonki na razie kolorujemy.	odbiorczo–transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

W powyższym przykładzie naturalnym „przedłużaczem” ciągów aktów mowy jest odpowiadanie nauczyciela na każde pytanie ucznia. Odpowiadanie to jest dwukrotnie wsparte wyjaśnianiem.

7.6. Inne modele komunikacyjne

Kolejne modele komunikacyjne – typu 1–7, 1–8 i 1–10, wyznaczone w wyniku obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III, występują w mniejszej liczbie niż wcześniejsze modele. Model typu 1–7 zaistniał tylko dwukrotnie w klasach I, model 1–8 – jeden raz w klasach II, a model 1–10 – jeden raz w klasach III (por. tabela 33., tabela 34., tabela 35. – załącznik 6.). W modelu komunikacyjnym typu 1–7 największy odsetek wśród czynności i działań podjętych przez nauczyciela stanowi odpowiadanie (27,27%), w modelu typu 1–8 – wyjaśnianie (30,00%), a w modelu typu 1–10 – ignorowanie. Poniżej, dla zilustrowania tylko pewnej możliwości wystąpienia dość dużej liczby różnych czynności i działań nauczyciela w zakresie jednej sekwencji komunikacyjnej, przedstawiam przykład G.

W powyższym modelu sekwencję komunikacyjną przedłuża dwukrotne ignorowanie stwierdzeń uczniów. Jak się wydaje, przyczyny braku zauważalnej reakcji nauczyciela na wypowiedzi uczniów (ignorowanie) mogą być różne (por. rozdział 5.2.1.).

Przykład G. Model komunikacyjny typu 1-7.

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
I (86)	N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Waszym zadaniem jest najpierw ułożyć tych 6 osobnych obrazków, a potem ułożyć je w odpowiedniej kolejności. Tylko uwaga! Niektóre są pocięte na dwie, a niektóre na więcej części. Tak więc układamy, porównujemy obrazki, czytamy, co jest w chmurkach i potem ustalimy sobie kolejność.	transmisyjne	Na wyścigi?	pytanie (364)
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Nie, to nie jest na wyścigi.	odbiorczo-transmisyjne	Ja nie mam kleju.	stwierdzenie (417)
	N. wyjaśnia: To nic, weźmiesz sobie z szafki, ale na razie nie kleimy, bo to jest historyjka obrazkowa i musimy to wkleić w dobrej kolejności.	odbiorczo-transmisyjne	Proszę pani, to nie jest wcale takie łatwe, jak mi się wydawało.	stwierdzenie (418)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia:	odbiorczo-transmisyjne	A tam, łatwe, ja już prawie mam.	stwierdzenie (419)
	N. komentuje: No, widzę, że niektórzy już skończyli. Szybcy jesteście.	odbiorczo-transmisyjne	Ja już ułożyłam!	stwierdzenie (420)
	N. zapowiada i ocenia: Dobrze, sprawdzę, czy masz dobrze. Uhm, świetnie.	odbiorczo-transmisyjne	Ja też już mam!	stwierdzenie (421)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	odbiorczo-transmisyjne	I ja!	stwierdzenie (422)
	N. akceptuje, kontroluje, ocenia: Dobrze, sprawdzę. Bardzo dobrze.	odbiorczo-transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

8. Kreatywne oddziaływanie uczniów na kształt procesu edukacji

8.1. Pytania i stwierdzenia uczniów a podejmowanie czynności i działań przez nauczycieli (w kontekście wyników z sondaży diagnostycznych)

Istotnym uzupełnieniem treści, odnoszących się do czynności i działań podejmowanych przez nauczycieli, mających swoje odzwierciedlenie w różnych modelach komunikacyjnych, są wyniki badań uzyskane na podstawie sondaży diagnostycznych – ankiet skierowanych do nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej oraz uczniów klas III.

Zarówno nauczyciele, jak i uczniowie wskazali wiele rodzajów nauczycielskich reakcji – wskaźników czynności działań o charakterze odbiorczo-transmisyjnym, a więc w tym przypadku podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń. Wśród nich, obok ignorowania (braku reakcji) na wymienione wypowiedzi dzieci, można wyróżnić: formułowanie polecenia, udzielanie krótkiej odpowiedzi na pytanie (bez wyjaśniania), udzielanie odpowiedzi wraz z wyjaśnieniem, odpowiadanie z jednoczesnym ocenianiem czegoś, ocenianie z jednoczesnym ocenianiem kogoś, zadawanie pytania, zapowiadanie czegoś, proponowanie czegoś, informowanie o czymś, kontrolowanie pracy ucznia/uczniów, ocenianie ucznia, który zadał pytanie, ocenianie pracy ucznia/uczniów, ostrzeganie, karcenie i inne. W niektórych wypadkach zamknięte odpowiedzi pytań ankietowych zostały uzupełnione interesującymi komentarzami. Procent wskazanych rodzajów nauczycielskich czynności (i działań), zdaniem ankietowanych uczniów klas III i nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, podejmowanych najczęściej na skutek swobodnych pytań dzieci, kształtuje się jak poniżej (por. tabela 17., wykres 9.).

Tabela 17. Rodzaje nauczycielskich czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich pytań (zdaniem uczniów klas III)

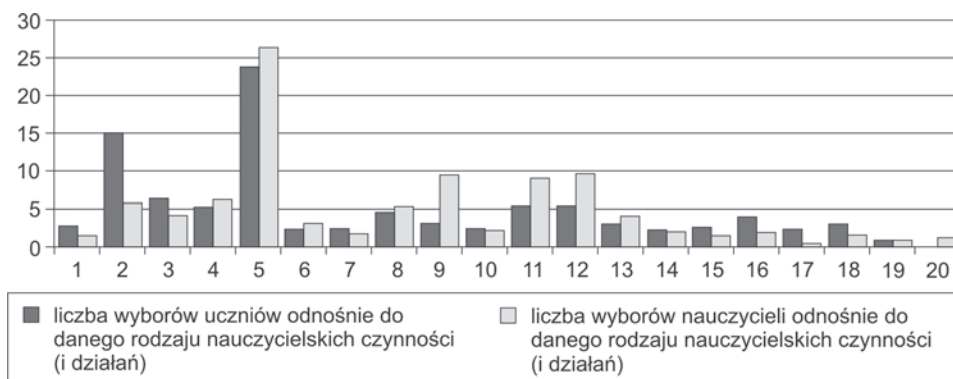
Lp.	Rodzaj nauczycielskich czynności (i działań) na skutek uczniowskich pytań	Liczba wyborów uczniów odnośnie do danego rodzaju nauczycielskich czynności (i działań)		Liczba wyborów nauczycieli odnośnie do danego rodzaju nauczycielskich czynności (i działań)	
		L	%	L	%
1	2	3	4	5	6
1.	ignorowanie (brak reakcji)	22	2,63	27	1,54
2.	formułowanie polecenia	197	23,59	184	10,51
3.	udzielanie krótkiej odpowiedzi na pytanie (bez wyjaśniania)	50	5,99	128	7,31
4.	udzielanie odpowiedzi wraz z wyjaśnieniem	205	24,55	469	26,78

cd. tab. 17

1	2	3	4	5	6
5.	odpowiadanie z jednoczesnym ocenianiem czegoś	16	1,92	55	3,14
6.	odpowiadanie z jednoczesnym ocenianiem kogoś	17	2,04	23	1,31
7.	zadawanie pytania	72	8,62	284	16,22
8.	zapowiadanie czegoś	20	2,40	36	2,06
9.	proponowanie czegoś	52	6,23	162	9,25
10.	informowanie o czymś	52	6,23	182	10,39
11.	kontrolowanie pracy ucznia/uczniów	38	4,55	100	5,71
12.	ocenianie ucznia, który zadał pytanie	17	2,04	20	1,14
13.	ocenianie pracy ucznia/uczniów	47	5,63	31	1,77
14.	ostrzeganie	24	2,87	20	1,14
15.	karcenie	6	0,72	13	0,74
16.	inne	0	0,00	17	0,97
Razem		835	100,00	1 751	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 9. Rodzaje nauczycielskich czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich pytań (zdaniem uczniów klas III)

Źródło: Opracowanie własne

Zarówno trzecioklasiści, jak i nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej stwierdzili w największej liczbie (205 uczniów = 24,55%; 469 nauczycieli = 26,78%), że na skutek dziecięcych pytań nauczyciele „odpowiadają, jednocześnie udzielając wyjaśnień”. Drugie i trzecie z kolei wskazanie badanych uczniów w wysokim procencie dotyczy nauczycielskiego „formułowania polecenia” (23,59%), a następnie „udzielania odpowiedzi wraz z wyjaśnieniem” (24,55%) oraz „zadawania

pytania” (8,62%) na skutek pytań uczniów. Badani nauczyciele wskazali zaś w wysokim procencie na „udzielanie odpowiedzi wraz z wyjaśnieniem (26,78%), „zadawanie pytania” (16,22%), „formułowanie polecenia” (10,51%) i „informowanie o czymś” (10,39%). Najmniejszy odsetek wśród czynności (i działań) nauczycieli podejmowanych na skutek uczniowskich pytań stanowi u badanych uczniów „karcenie” (0,72%), u badanych nauczycieli – „karcenie” (0,74%) i kilkanaście innych czynności (i działań) (0,97%), np.: „korygowanie myślenia ucznia”, „odpowiadanie tyle, ile informacji dziecko w danej chwili potrzebuje”, „wspólne poszukiwanie odpowiedzi”.

Interesującym uzupełnieniem wyników są niektóre komentarze nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, którymi zaopatrzyli kwestionariusze ankiety odnośnie rodzajów podejmowanych przez siebie czynności (i działań) na skutek uczniowskich pytań. Nierzadko dotyczą one istoty tychże swobodnych wypowiedzi dzieci, zgłaszanych przez nie w czasie zajęć edukacyjnych, a zatem odgrywających istotną rolę w procesie kształcenia. Oto przykłady takich komentarzy badanych nauczycieli:

- „Odpowiadam tyle, ile dziecko w danej chwili informacji potrzebuje. Jestem aktywna podczas rozmowy, ale pamiętam, że to uczeń kieruje rozmową. Zawsze uważnie słucham, o co dzieci pytają”.
- „Większość pytań uczniów wynika z zainteresowania lekcją. Wtedy reaguję na pytania, jednocześnie udzielając wyjaśnień. Jeżeli zaś pytania są zadawane i wynikają z chęci przerwania lekcji, zakłócania jej porządku bądź negatywnej dociekliwości, wtedy formułuję polecenie do ucznia, który zadał pytanie, ale to występuje bardzo rzadko”.
- „Jeśli dotyczą tematu lekcji lub są związane z wykładanym przedmiotem, wyjaśniam zagadnienie. Bardzo często są to pytania zupełnie niezwiązane z lekcją”.
- „Jeśli potrafię, odpowiadam uczniowi, udzielając dokładnej, wyczerpującej odpowiedzi. Jeśli nie znam odpowiedzi, proponuję, żeby uczeń sam poszukał informacji (lub reszta klasy). Sama zobowiązuję się, że poszukam informacji i odpowiem później”.
- „Uczniowi zadającemu pytanie, które nie dotyczy zajęć, proponuję, aby na odpowiedź poczekał do przerwy międzylekcyjnej”.
- „Proponuję, by któryś z uczniów spróbował odpowiedzieć na to pytanie. Jeżeli jest błędna odpowiedź – koryguję ją i wyjaśniam, ale często inne dzieci znają odpowiedzi na pytania kolegów”.
- „Jeżeli uczeń pyta już któryś raz z rzędu o to samo, wtedy ignoruję pytanie”.
- „Chwalę ucznia, który zadał pytanie”.
- „Pytanie jest dla mnie informacją o problemie ucznia. Pytanie ucznia potwierdza jego aktywność na zajęciach. Pytanie informuje mnie, czy dziecko rozumie temat zajęć, treść zajęć, czy rozumie polecenia, instrukcje, czy używane przeze mnie pojęcia są dla ucznia zrozumiałe”.

- „Zapisuję pytanie ucznia”.
- „Pytania uczniów są różnorodne, więc odpowiadam też różnie”.
- „Kontynuuję, drążąc temat, naprowadzając na samodzielną odpowiedź”.
- „Zachęcam do poszerzenia wiedzy we własnym zakresie – w zakresie interesującego ucznia zagadnienia”.
- „Przywołuję do porządku. Wskazuję palcem – bez wyjaśnień, co uczeń ma robić”.

Jak można wnosić z treści nawet tych kilku przykładowych komentarzy nauczycieli, swobodne zadawanie pytań przez uczniów jest często łączone z brakiem dyscypliny na zajęciach, a więc nie zawsze są one respektowane przez nauczycieli (mimo małego odsetka deklarowanych reakcji typu „ignorowanie”, „brak reakcji”) (22 uczniów = 2,63%).

Podobnie można wyróżnić czynności i działania nauczyciela, traktując je jako nauczycielskie reakcje na spontaniczne stwierdzenia uczniów. Są wśród nich: ignorowanie (brak reakcji), formułowanie polecenia, potwierdzanie zdania ucznia, wyjaśnianie, komentowanie, zadawanie pytania, udzielanie pomocy, proponowanie czegoś, kontrolowanie pracy ucznia/uczniów, ocenianie ucznia, który sformułował stwierdzenie, ocenianie pracy ucznia/uczniów, informowanie, pożyczanie czegoś i inne (por. tabela 18., wykres 10.).

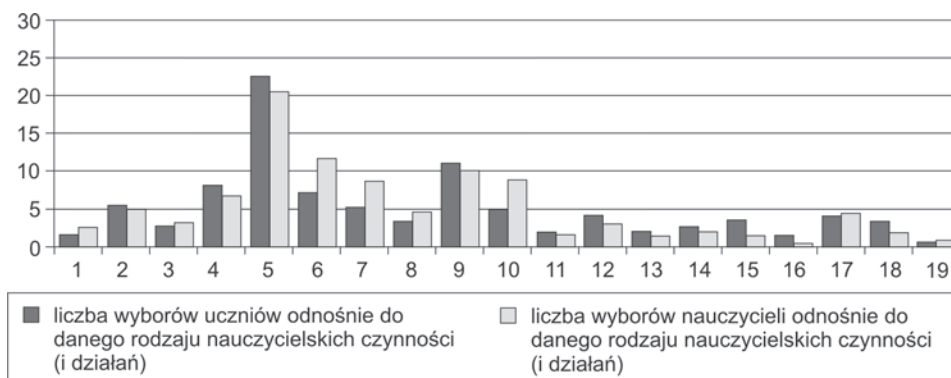
Tabela 18. Rodzaje nauczycielskich czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich stwierdzeń (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Lp.	Rodzaj nauczycielskich czynności (i działań) na skutek uczniowskich pytań	Liczba wyborów uczniów odnośnie do danego rodzaju nauczycielskich czynności (i działań)		Liczba wyborów nauczycieli odnośnie do danego rodzaju nauczycielskich czynności (i działań)	
		L	%	L	%
1	2	3	4	5	6
1.	ignorowanie (brak reakcji)	18	1,78	51	2,65
2.	formułowanie polecenia	92	9,11	163	8,64
3.	potwierdzanie zdania ucznia	94	9,31	145	7,53
4.	wyjaśnianie	224	22,18	393	20,40
5.	komentowanie	72	7,13	230	11,94
6.	zadawanie pytania	95	9,41	262	13,60
7.	udzielanie pomocy	118	11,68	208	10,80
8.	proponowanie czegoś	58	5,74	178	9,24
9.	przepraszanie	16	1,58	23	1,19
10.	kontrolowanie pracy ucznia/uczniów	58	5,74	73	3,79
11.	ocenianie ucznia, który sformułował stwierdzenie	27	2,67	28	1,45

cd. tab. 18

1	2	3	4	5	6
12.	oceniać pracę ucznia, który sformułował stwierdzenie	53	5,25	29	1,51
13.	informowanie	43	4,26	95	4,93
14.	pożyczanie czegoś	36	3,56	32	1,66
15.	inne	6	0,59	16	0,83
Razem		1 010	100,00	1 926	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 10. Rodzaje czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich stwierdzeń (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Źródło: Opracowanie własne

Największy odsetek zarówno wśród wskazań uczniów klas III, jak i nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej stanowi „wyjaśnianie” (22,18% wyborów uczniów; 20,40% wyborów nauczycieli, „udzielanie pomocy” (11,68% wyborów uczniów; 10,80 wyborów nauczycieli) oraz „zadawanie pytania” (9,41% wyborów uczniów; 13,60% wyborów nauczycieli). W przypadku badanych uczniów wysoki odsetek wynosi też „potwierdzenie zdania ucznia, który sformułował stwierdzenie” (9,31%), a w przypadku badanych nauczycieli – „proponowanie czegoś” (9,24%). Najniższy procent stanowią czynności (i działania) nauczycieli wskazane przez uczniów w kategorii „inne” (0,59%). W tej samej kategorii odpowiedzi najmniej wskazań nauczycieli stanowią: „poproszenie innych uczniów o udzielenie odpowiedzi”, „próba nawiązania dialogu z tym uczniem”, „odsyłanie do różnych źródeł”, „negowanie zdania ucznia”, „ostrzeganie ucznia”, „wykorzystywanie komentarzy uczniów w prowadzeniu zajęć”, „podpowiadanie”, „ukierunkowywanie”, „wspieranie” (0,83%). Niektórzy nauczyciele załączyli komentarze do wybranych przez siebie rodzajów czynności (i działań), które ich zdaniem najczęściej podejmują na skutek stwierdzeń uczniów:

- „Uważnie słucham komentarzy, wykorzystując je do prowadzenia lekcji, jeżeli jest taka możliwość”.
- „Często reaguję uśmiechem, gdyż są to miłe stwierdzenia i dają mi wskazówki do dalszej pracy, a w szczególności jej form”.
- „Próbuję nawiązać dialog z tym uczniem”.
- „Ignoruję, jeżeli nie jest związane z tematem”.
- „Proponuję, by wyjaśnił stwierdzenie, wytłumaczył klasie. Jeżeli jest trafne, rozwijamy myśl, jeżeli uczeń jest w błędzie, prostujemy z klasą błędny tok rozumowania”.
- „Chwalę, gdy miał rację i jego stwierdzenie było słuchane”.
- „Ignoruję lub przywołuję do porządku, jeżeli pytanie nie dotyczy zajęć”.
- „Zapisuję stwierdzenie ucznia”.
- „Jeżeli są to stwierdzenia dotyczące tematu – staram się ustosunkować do nich”.
- „Kiedy dotyczy tematu i przekazuje wiedzę, potwierdzam, dopowiadam. Jeżeli jest to tylko kwestia popisywania się przed klasą, ignoruję”.
- „Wszystko zależy od tego, czego dotyczy wypowiedź i w jaki sposób jest przekazana”.

Reasumując powyższe dane można stwierdzić, że największy odsetek wśród czynności (i działań) nauczycieli na skutek pytań oraz stwierdzeń uczniów stanowi – zdaniem badanych – wyjaśnianie. Jest to czynność o charakterze informacyjnym, mająca na celu uzupełnienie stanu wiedzy ucznia, który zgłosił wątpliwość (w formie pytania) lub przedstawił swój punkt widzenia (w formie stwierdzenia).

8.2. Pytania i stwierdzenia uczniów w kreowaniu kształtu procesu edukacji w zakresie wyznaczonych modeli komunikacyjnych – wgląd w praktykę edukacyjną

8.2.1. Ignorowanie wypowiedzi uczniów jako przejaw specyficznej aktywności nauczyciela w procesie edukacji

Analizując cechy modeli komunikacyjnych warto zwrócić uwagę na te rodzaje czynności i działań nauczyciela, które są następstwem pytań i stwierdzeń uczniów (czynności i działania odbiorczo–transmisyjne) i, co ważniejsze, świadczą o tym, że pod ich wpływem zmienia się kształt procesu edukacyjnego. Zaliczam do nich te, które kryją się pod hasłami: „proponuje”, „zapowiada”, „akceptuje”, „powtarza”, „potakuje”, „odpowiada”, „komentuje”. Wykazuję też „ignorowanie” (a szczególnie niektóre jego przypadki) jako specyficzną aktyw-

ność (lub brak aktywności) nauczyciela, determinującą (tak czy inaczej) przebieg procesu edukacji.

Ignorowanie wypowiedzi uczniów stanowi największą liczbę i odsetek wśród zaobserwowanych czynności nauczyciela. Tabela 19. zawiera dane – liczbę wszystkich modeli komunikacyjnych z uwzględnieniem typu modelu, poziomu kształcenia (klasy). Odpowiednio do nich ukazują modele, w których wystąpiła czynność (i działanie) nauczyciela, które można zakwalifikować jako „ignorowanie”.

Tabela 19. Łączna liczba modeli komunikacyjnych wyznaczonych w czasie obserwacji zajęć edukacyjnych a liczba modeli komunikacyjnych z ignorowaniem pytań i stwierdzeń uczniów ze strony nauczyciela

Typ modelu komunikacyjnego	Klasa I				Klasa II				Klasa III			
	Łączna liczba modeli		Liczba modeli z ignorowaniem ze strony nauczyciela		Łączna liczba modeli		Liczba modeli z ignorowaniem ze strony nauczyciela		Łączna liczba modeli		Liczba modeli z ignorowaniem ze strony nauczyciela	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1-2	94	29,46	57	17,87	74	23,20	45	14,11	48	15,05	26	8,15
1-3	20	6,27	15	4,70	24	7,52	18	5,64	16	5,02	12	3,76
1-4	10	3,13	8	2,51	12	3,76	7	2,19	4	1,25	4	1,25
1-5	1	0,31	1	0,31	4	1,25	4	1,25	3	0,94	3	0,94
1-6	2	0,63	1	0,31	2	0,63	2	0,63	1	0,31	1	0,31
1-7	2	0,63	1	0,31	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1-8	0	0,00	0	0,00	1	0,31	1	0,31	0	0,00	0	0,00
1-10	1	0,31	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	0,31	1	0,31

Legenda: 319 modele komunikacyjne = 100%

Źródło: Opracowanie własne

Dane ukazane w tabeli 19. świadczą o tym, że ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów (pytań i stwierdzeń) zawarte jest w przeważającym procencie w większości modeli komunikacyjnych z każdego typu, wyznaczonych w klasach I–III (oprócz jednego modelu typu 1–6 w klasach III). Zatem skoro sekwencje komunikacyjne w większości przebiegały dość sprawnie – mimo owego ignorowania rozumianego potocznie jako „hamulec” lub „blokada” myślenia uczniów i ich włączania się do kreowania procesu edukacyjnego – warto pogłębić ich charakterystykę.

Na podstawie analizy struktury wszystkich modeli komunikacyjnych można wyciągnąć następujące wnioski:

a) Ignorowanie wypowiedzi uczniów może być celowym działaniem nauczyciela (przy czym ignorowanie rozumiane jako brak reakcji werbalnych nauczy-

ciela może jednak polegać na słuchaniu pytań i stwierdzeń uczniów). Nauczyciel może umiejętnie odczekać do momentu, kiedy dzieci same „poradzą sobie” z problemem (odpowiedzą na pytania lub skomentują stwierdzenia swoich kolegów). Sytuację taką można rozpoznać, odnajdując wśród modeli takie sekwencje komunikacyjne, które są kontynuowane mimo zignorowania wypowiedzi dzieci przez nauczyciela (por. tabela 20.).

Tabela 20. Ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „a”

Typ modelu komunikacyjnego	Σ	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1-2	128	43	33,59	34	26,56	22	17,19	99	77,34
1-3	45	13	28,29	16	35,36	11	24,44	40	88,89
1-4	19	7	36,84	7	36,84	3	15,79	17	89,47
1-5	8	1	12,50	4	50,00	2	25,00	7	87,50
1-6	4	1	25,00	2	50,00	1	25,00	4	100,00
1-7	1	1	100,00	0	0,00	0	0,00	1	100,00
1-8	1	0	0,00	1	100,00	0	0,00	1	100,00
1-10	1	0	0,00	0	0,00	1	100,00	1	100,00

Legenda: Σ = liczba stanowiąca 100% w przypadku danego typu modelu (suma modeli z ignorowaniem łącznie w klasach I-III)

Źródło: Opracowanie własne

Większość modeli z ignorowaniem przez nauczyciela pytań i stwierdzeń uczniów z klas I-III to modele z ignorowaniem kategorii „a”. Taka postawa nauczyciela zapewnia uczniom możliwość dalszej wymiany myśli, zgłaszania wątpliwości, przedstawiania własnego punktu widzenia. Wśród najliczniejszych modeli, modeli typu 1-2, odsetek modeli z ignorowaniem typu „a” jest najniższy spośród pozostałych i wynosi 77,34%. Najwyższy odsetek (100,00%) osiągnęły najmniej licznie reprezentowane modele komunikacyjne typu 1-7, 1-8 i 1-10. Poniżej przedstawiam przykład H., ilustrujący jeden z modeli w zakresie omawianego ignorowania – przypadek „a”.

W powyższym przykładzie można zauważyć aż dwukrotne ignorowanie przez nauczyciela stwierdzeń uczniów. Ma ono charakter odbiorczo-transmisyjnego, gdyż pozwala uczniom na kontynuowanie komunikacji z nauczycielem. Następuje interesująca wymiana różnych rodzajów aktów mowy. Całość kończy się propozycją ze strony nauczyciela, jak można sądzić z wcześniejszego przebiegu komunikacji, na skutek zainteresowania uczniów realizowanym zadaniem (pytania 250, 251, 252).

Przykład H. Model komunikacyjny typu 1–4 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „a”

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
II (81)	N. wydaje polecenie: Przygotujcie miejsca na wpisanie oceny. N. ignoruje stwierdzenie ucznia (uczennicy). N. odpowiada i wyjaśnia: Kto napisze, dostanie do obcęcia Mikołaja. Można go wyciąć według konturów lub w ramce. Później pokolorujcie obrazek. N. ignoruje stwierdzenie ucznia (uczennicy). N. proponuje: Może być na dole koło Mikołaja.	transmisyjne (odbiorczo–transmisyjne) odbiorczo–transmisyjne (odbiorczo–transmisyjne) odbiorczo–transmisyjne	Ja już skończyłam. Mogę iść po Mikołaja? Możemy dorysować Mikołajowi wór? Gdzie go dorysować? -----	stwierdzenie (311) pytanie (250) pytanie (251) pytanie (252) -----

Źródło: Opracowanie własne

b) Ignorowanie wypowiedzi uczniów może być (tak jak w przykładzie E.) rezultatem następowania po sobie w szybkim tempie wielu wypowiedzi uczniów, a także może być podyktowane innymi przeszkodami, zaburzającymi prawidłową komunikację³⁹. Zatem z oczywistych względów nie jest możliwe udzielenie odpowiedzi na prawie jednocześnie wygłaszane pytania i stwierdzenia dzieci. Przypadek „b” przedstawia tabela 24., w której zgromadziłam dane odnoszące się do modeli komunikacyjnych poczynszyszy od modelu 1–3. Od modeli tego typu można mówić o „kilku” (trzech i co najmniej trzech) reakcjach nauczyciela typu ignorowanie – przypadek „b” (por. tabela 21.).

W tej grupie modeli, podobnie jak w przypadku „a”, najmniejszy odsetek (19,57%) stanowią modele komunikacyjne o najmniejszej liczbie wypowiedzi uczniów z klas I–III, w tym przypadku – modele typu 1–3. Największy odsetek (100,00%) stanowią modele typu 1–6 i 1–10 – mniej licznie reprezentowane. Interesująco przypadek „b” ilustruje kolejny przykład (por. przykład I.).

³⁹ J. JAROSZ: *Komunikacja zaburzona oraz sposoby jej przeciwdziałania*. W: *Komunikacja i podmiotowość w relacjach szkolnych*. Red. S. BADORA, D. MARZEC, J. KOSMALA. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2001, s. 214–216.

Tabela 21. Ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „b”

Typ modelu komunikacyjnego	Σ	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1-3	46	3	6,52	3	6,52	3	6,52	9	19,57
1-4	19	2	10,53	1	5,26	2	10,53	5	26,32
1-5	8	1	12,50	0	0,00	1	12,50	2	25,00
1-6	4	1	25,00	2	50,00	1	25,00	4	100,00
1-7	1	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1-8	1	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1-10	1	0	0,00	0	0,00	1	100,00	1	100,00

Legenda: Σ = liczba stanowiąca 100% w przypadku danego typu modelu (łącznie dla klas I–III)

Źródło: Opracowanie własne

Przykład I. Model komunikacyjny typu 1-4 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „b”

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
II (13)	Trwa omawianie lektury „Słoń Trąbalski”. Rozwiązują zadania z treścią. N. kontrolując, zadaje pytanie: Czy reszta klasy też tak myśli? Uczniowie odpowiadają: Tak! Zgadzamy się!	transmisyjne	Chciałbym, aby tata bawił się ze mną aż 14 godzin. Najlepiej, żeby grał ze mną w piłkę nożną.	stwierdzenie (15)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	(odbiorczo–transmisyjne)	14 godzin to za długo.	stwierdzenie (16)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	(odbiorczo–transmisyjne)	Gdy tata ma wolny czas, gra ze mną w szachy.	stwierdzenie (17)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	(odbiorczo–transmisyjne)	Też bym tak chciał.	stwierdzenie (18)
	N. komentuje: Masz rację. Myślę, że zaprosicie rodziców do wspólnej zabawy. Razem miło spędzicie np. niedzielne popołudnie.	odbiorczo–transmisyjne	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

W modelu komunikacyjnym 1–4 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów (przypadek „b”) widać, jak uczniowie chętnie kolejno się wypowiadają. Dopiero po trzeciej ich wypowiedzi (stwierdzeniu) nauczyciel włącza się aktywnie do sekwencji komunikacyjnej i komentuje ostatnie stwierdzenie ucznia (18). Widzi prawdopodobnie w tej sytuacji, że ma naturalną okazję do wprowadzenia treści wychowawczych i prorodziny.

Ignorowanie wypowiedzi uczniów może być celowym działaniem nauczyciela, zmierzającym do zakończenia przebiegu danej sekwencji aktów komunikacyjnych (por. tabela 22.).

Tabela 22. Ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „c”

Typ modelu komunikacyjnego	Σ	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1–2	128	3	2,43	22	17,19	11	8,59	36	28,13
1–3	46	5	10,87	7	15,22	4	8,70	16	34,78
1–4	19	4	21,05	2	10,53	2	10,53	8	42,10
1–5	8	0	0,00	1	12,50	2	25,00	3	37,50
1–6	4	1	25,00	2	50,00	1	25,00	4	100,00
1–7	1	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–8	1	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–10	1	0	0,00	0	0,00	1	100,00	1	100,00

Legenda: Σ = liczba stanowiąca 100% w przypadku danego typu modelu (łącznie dla klas I–III)

Źródło: Opracowanie własne

Podobnie jak w poprzednich przypadkach („a” i „b”), najmniejszy odsetek modeli z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów z klas I–III (przypadek „c”), stanowią modele komunikacyjne typu 1–2. Największy odsetek (100,00%) stanowią, podobnie jak poprzednio, modele typu 1–6 i 1–10, mało liczne na tle ogólnej liczby wyznaczonych modeli komunikacyjnych. Ignorowanie przez nauczyciela pytań i stwierdzeń uczniów ilustruje kolejny przykład (J).

Przykład J. obrazuje przypadek, kiedy nauczyciel nie kontynuuje sekwencji wymiany komunikatów z uczniami. Można żałować, że tego nie uczynił, ze względu na interesującą wypowiedź ucznia, odnoszącą się do własnych obserwacji. Można było zwrócić uwagę na tę wypowiedź o cechach wiosny i kontynuować ją, choćby tylko zapowiadając, że wątek ten zostanie rozwinięty w kolejnych zadaniach podczas zajęć.

Przykład J. Model komunikacyjny typu 1–4 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „c”

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
I (63)	N. ocenia i wydaje polecenie: Dobrze, podkreślmy teraz na zielono te kwiaty, które są pod ochroną.	transmisyjne	A można długopisem?	pytanie (219)
	N. odpowiada: Można.	odbiorczo–transmisyjne	U mnie na ogródku siedziały na stokrotkach pszczoły i ja się ich tak bałam!	stwierdzenie (201)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	odbiorcze	-----	-----

Źródło: Opracowanie własne

Wiele modeli, ujmujących ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów, może być przedstawionych również jako przykłady zawierające wszystkie trzy przypadki – „a”, „b” i „c”, w tak zwanej postaci mieszanej (por. przykład K.).

Przykład K. Model komunikacyjny typu 1–6 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – typ mieszany

Klasa, numer protokołu	Rodzaj czynności/treść wypowiedzi nauczyciela	Rodzaj działań nauczyciela	Treść wypowiedzi ucznia	Rodzaj wypowiedzi ucznia
1	2	3	4	5
II (80)	N. pyta: Widzicie na swoich monitorach dobrze? Siedzicie na swoich miejscach?	transmisyjne	Proszę pani, ja się próbuję zalogować, a to się nie chce! Mnie się nie da zalogować!	stwierdzenie (283)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	(odbiorczo–transmisyjne, ignorowanie – przypadek „b”)	Czemu cały czas klikałeś?	pytanie (231)
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	(odbiorczo–transmisyjne, ignorowanie – przypadek „b”)	A mi wszystko działa!	stwierdzenie (284)

1	2	3	4	5
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	(odbiorczo–transmisyjne, ignorowanie – przypadek „a”)	A mi nic nie działa!	stwierdzenie (285)
	N. wydaje polecenie: Spróbujcie teraz.	odbiorczo–transmisyjne	Ja cały czas próbuję i jakoś mi się nie da!	stwierdzenie (286)
	N. ignoruje pytanie ucznia.	odbiorcze (ignorowanie – przypadek „c”)	Jak? -----	pytanie (232) -----

Źródło: Opracowanie własne

W przykładzie K. można odnaleźć aż trzy przypadki ignorowania typu „b” przez nauczyciela wypowiedzi uczniów. Przykład ten ilustruje zarejestrowany potok pytań i stwierdzeń uczniów. Nie było możliwe, aby nauczyciel na wszystkie reagował jakimś komunikatem. Można też zauważyć, że w pewnym momencie, po stwierdzeniu ucznia (286), nauczyciel na nowo podjął komunikowanie się z uczniami na dany temat i wydał polecenie. Cały model komunikacyjny kończy ignorowanie blokujące dalsze wypowiadanie się uczniów (działanie odbiorcze) – przypadek „c”.

8.2.2. Proponowanie i zapowiadanie zadań edukacyjnych przez nauczyciela

Proponowanie i zapowiadanie zadań edukacyjnych przez nauczyciela, jako następstwo samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów (czynności i działania odbiorczo–transmisyjne), stanowi niewielki odsetek na tle ogólnej liczby czynności i działań nauczyciela. Tabela 23. ukazuje proponowanie uczniom przez nauczyciela podjęcia określonych zadań edukacyjnych.

Łącznie w klasach I–III nauczyciele proponowali uczniom podjęcie zadań edukacyjnych w zakresie modeli komunikacyjnych typu 1–2 osiem razy (co stanowi 1,10%) i 1–3 siedem razy (co stanowi 2,29%). Nauczycielskie „proponowanie” w odpowiedzi na komunikat ze strony ucznia w klasach I dotyczy tylko modelu komunikacyjnego typu 1–2 i wynosi 0,13%. W klasach II odsetek ten jest wyższy, proponowanie przez nauczyciela podjęcia określonego zadania edukacyjnego w najwyższym procencie występuje w modelach komunikacyjnych typu 1–5 (3,45%) i 1–3 (3,85%). W klasach III najwyższy procent proponowania przez nauczyciela na tle innych czynności i działań dotyczy modelu komunikacyjnego typu 1–3 i wynosi 3,85%. Proponowanie nauczyciela dotyczące podjęcia przez uczniów zadania edukacyjnego przedstawia przykład L.

Tabela 23. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „proponowanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych⁴⁰

Typ modelu komunikacyjnego	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
1-2	1	0,33	3	1,18	4	2,45	8	1,10
1-3	0	0,00	4	3,08	3	3,85	7	2,29
1-4	0	0,00	1	1,54	0	0,00	1	0,72
1-5	0	0,00	1	3,45	0	0,00	1	1,64
1-6	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1-7	0	0,00					0	0,00
1-8			0	0,00			0	0,00
1-10					0	0,00	0	0,00

Źródło: Opracowanie własne

Przykład L. Przebieg komunikacji z „proponowaniem” uczniom zadania edukacyjnego przez nauczyciela (klasa III).

N. proponuje i wydaje polecenie: To ja proponuję, żeby Ola zrobiła to w pamięci, natomiast Justyna zrobi z boku pisemnie i zobaczymy, czy to samo wyszło, a przeczyta głośno Krystian.
U: 348 dodać 531.

U: Mogę następne? (164)

N. ignoruje pytanie ucznia.

U: Justyna nie to, to jest zły wynik, coś pomyliłaś. (188)

N. stwierdza, kontroluje, ocenia, wydaje polecenie: Nie, ona miała sprawdzić tylko pisemnie. Zobaczcie, są jakieś rozbieżności. Justyna nie zrobiła tego, co miała zrobić.

U: Ona zrobiła następne. (189)

N. kontroluje i ocenia: No to szybcitko – 348... jest to samo, dobrze...

Nieco lepszą sytuację odnotowałam w odniesieniu do reakcji nauczyciela na pytania i stwierdzenia uczniów, które zakwalifikowałam jako „zapowiadanie zadań edukacyjnych” (por. tabela 24.).

Łącznie najwięcej razy nauczyciele zapowiadali zadanie edukacyjne w zakresie modelu komunikacyjnego typu 1-2 (18 razy, co stanowi 2,49%). W klasach I największy odsetek „zapowiadania” na tle innych czynności i działań nauczyciela dotyczy modelu komunikacyjnego typu 1-7 (4,55%) i typu 1-3 (3,06%). W klasach II odsetek tego typu czynności i działań odbior-

⁴⁰ Dane ukazane w tabelach 26.–31. wyjęłam z tabel 28.–35. (załącznik 6.). 100% zmienia się w zależności od ogólnej liczby czynności i działań nauczyciela w zakresie typu modelu komunikacyjnego w danej klasie oraz łącznie w odniesieniu do klas I-III.

Tabela 24. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „zapowiadanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych

Typ modelu komunikacyjnego	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
1-2	7	2,28	5	1,97	6	3,68	18	2,49
1-3	3	3,06	2	1,54	0	0,00	5	1,63
1-4	1	1,92	1	1,54	0	0,00	2	1,45
1-5	0	0,00	0	0,00	1	3,85	1	1,64
1-6	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1-7	1	4,55	–	–	–	–	1	4,55
1-8	–	–	0	0,00	–	–	0	0,00
1-10	–	–	–	–	0	0,00	0	0,00

Źródło: Opracowanie własne

czo–transmisyjnych rozkłada się mniej więcej po równo odnośnie do modeli komunikacyjnych typu 1–2, 1–3 i 1–4 i wynosi odpowiednio 1,97%, 1,54% i 1,54%. W klasach III zapowiadanie zadań edukacyjnych przez nauczyciela w największym procencie odnotowałam w zakresie modelu komunikacyjnego typu 1–5 (3,85%) i typu 1–2 (3,68%). Zapowiadanie przez nauczyciela zadania edukacyjnego uczniom na skutek ich wypowiedzi prezentuje przykład M.

Przykład M. Przebieg komunikacji z „zapowiadaniem” uczniom zadania edukacyjnego przez nauczyciela (klasa II)

- N. poleca i zapowiada: Postarajcie się zapamiętać kilka nazw tych roślin, bo w poniedziałek piszecie z tego test.
- U: Ooo... Ten kwiat wygląda jak świeczka. (84)
- N. ignoruje stwierdzenie ucznia i informuje: W tych lasach mieszka dużo zwierząt, gadów i ptaków. Ropucha szara jest także pod ochroną, ślimak winniczek. Ślimaki winniczki są także przysmakiem w niektórych krajach.
- U: We Francji. (85)
- N. ocenia: Bardzo dobrze, Basiu.
- U: Kiedyś z kolegą, jak byłem na wakacjach, to taką ropuchę spotkaliśmy. (86)
- N. ignoruje stwierdzenie ucznia i udziela głosu następnemu uczniowi: Proszę.
- U: A ja, jak szłem w czasie deszczu, to też taką widziałem. (87)
- N. udziela głosu następnemu uczniowi: Proszę.

8.2.3. Akceptowanie wypowiedzi uczniów poprzez potakiwanie, powtarzanie i udzielanie krótkiej, potwierdzającej odpowiedzi przez nauczyciela

Odrębną, specyficzną grupę czynności i działań nauczyciela o charakterze odbiorczo–transmisyjnym stanowi szeroko pojęte akceptowanie wypowiedzi (pytań i stwierdzeń) uczniów. Akceptowanie, inaczej – zgadzanie się ze zdaniem uczniów, może być wyrażone na kilka sposobów. W niniejszej analizie wyznaczam ich trzy rodzaje: potakiwanie (poprzez skinięcie głową), powtarzanie wypowiedzi ucznia, akceptowanie wypowiedzi ucznia poprzez udzielenie krótkiej, potwierdzającej tę wypowiedź odpowiedzi. Te trzy rodzaje czynności i działań nauczyciela są podejmowane przez nauczyciela w związku z chęcią zasygnalizowania uczniom pewnej zgody, akceptacji ich pomysłów wyrażonych w pytaniach i stwierdzeniach.

W czasie obserwowanych zajęć edukacyjnych nie odnotowano zbyt wiele takich zachowań nauczycieli, które można by zakwalifikować jako potakiwanie. Odnotowano je tylko raz w jednej z klas III, poprzez skinięcie głową, w zakresie modelu typu 1–2, co stanowi 0,14% wszystkich czynności i działań nauczycieli w klasach I–III.

Podobną sytuację zauważyłam w związku z powtarzaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów (por. tabela 25).

Tabela 25. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „powtarzanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych

Typ modelu komunikacyjnego	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
1–2	1	0,33	0	0,00	0	0,00	1	0,14
1–3	1	1,02	2	1,54	0	0,00	3	0,98
1–4	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–5	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–6	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–7	0	0,00	–	–	–	–	0	0,00
1–8	–	–	0	0,00	–	–	0	0,00
1–10	–	–	–	–	0	0,00	0	0,00

Źródło: Opracowanie własne

Łącznie w klasach I–III zaobserwowałam cztery takie aktywności nauczyciela – najwięcej w zakresie modelu komunikacyjnego 1–3 w klasach I (1,02%) i II (1,54%).

Oto przykład ilustrujący powtarzanie przez nauczyciela wypowiedzi ucznia (por. przykład N.).

Przykład N. Przebieg komunikacji z „powtarzaniem” przez nauczyciela wypowiedzi ucznia (klasa I)

Trwa pogadanka o dokarmianiu zwierząt w zimie. N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Ale latem a to miejsce, to paśnik. Dobrze, zamknijcie podręczniki, otwórzcie ćwiczenia.

U: A ja mam na działce karmnik i ptaki przylatują tam migiem migusem. (395)

N. ignoruje wypowiedź ucznia.

U: Najpierw chyba musi Pani sprawdzić nam zadanie. (396)

N. odpowiada: Tak, zobaczę.

U: Pewnie będzie coś do roboty. (397)

N. powtarza za uczniem: Pewnie będzie coś do roboty.

Specyficznym rodzajem czynności i działań nauczyciela są te, z których wynika, że – udzielając krótkiej odpowiedzi – potwierdza punkt widzenia ucznia. Łącznie w obserwowanych klasach I–III najwięcej razy nauczyciele w ten sposób reagowali na wypowiedzi uczniów w zakresie modelu komunikacyjnego typu 1–2 (4 razy, czyli 0,55%) i typu 1–3 (4 razy, czyli 1,31%) (por. tabela 26.).

Tabela 26. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „akceptowanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych

Typ modelu komunikacyjnego	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
1–2	4	1,30	0	0,00	0	0,00	4	0,55
1–3	2	2,04	1	0,77	1	1,28	4	1,31
1–4	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–5	0	0,00	0	0,00	2	7,69	2	3,28
1–6	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–7	1	4,55	–	–	–	–	1	4,55
1–8	–	–	0	0,00	–	–	0	0,00
1–10	–	–	–	–	0	0,00	0	0,00

Źródło: Opracowanie własne

W klasach I najwyższy odsetek akceptujących odpowiedzi nauczyciela na tle innych czynności i działań dotyczy modelu komunikacyjnego typu 1–3 (0,77%),

a w klasach III – modelu typu 1–5 (7,69%). W klasach II odnotowałam jeden przypadek potwierdzenia punktu widzenia ucznia przez nauczyciela (0,77%). Akceptującą wypowiedź nauczyciela prezentuje przykład O.

Przykład O. Przebieg komunikacji z „akceptowaniem” przez nauczyciela wypowiedzi ucznia (klasa I)

N. wydaje polecenie: Proszę, Klaudia. Jaki był twój kod? U.: PN.

U: A ja wiem, jakie to będzie zdanie. (313)

N. komentuje i upomina: Dobrze, ale teraz mówi Klaudia.

U: Paulina narysowała. (314)

N. ignoruje stwierdzenie ucznia.

U: Proszę pani, czy mogę teraz ja? (303)

N. odpowiada i akceptuje: Tak, Madziu.

8.2.4. Odpowiadanie na pytania uczniów i komentowanie ich stwierdzeń przez nauczyciela

Zarówno odpowiadanie, jak i komentowanie wypowiedzi uczniów przez nauczyciela można zakwalifikować jako te czynności i działania odbiorcze lub odbiorczo–transmisyjne, których właściwie nie da się wcześniej przewidzieć. Tak więc każde pytanie i stwierdzenie ucznia może stanowić dla nauczyciela swego rodzaju wyzwanie. Rozumie je ten nauczyciel, refleksyjny praktyk, który poszukuje sposobów naturalnego włączania uczniów do aktywnego udziału w kreowaniu procesu edukacji. Każda udzielona odpowiedź, a także wygłoszony komentarz (na skutek wcześniejszych pytań i stwierdzeń uczniów), zmienia wcześniej zaplanowany porządek zajęć edukacyjnych. Tabela 27. ilustruje miejsce odpowiadania nauczyciela na wypowiedzi uczniów w różnych modelach komunikacyjnych⁴¹.

Łącznie w klasach I–III zaobserwowałam największy spośród innych czynności i działań nauczyciela procentowy udział jego odpowiedzi na pytania uczniów, odnośnie do modelu komunikacyjnego 1–7 (27,27%), z tym, że najczęściej takich aktywności (81) odnotowałam w zakresie modelu komunikacyjnego typu 1–2. W klasach I największy procent dotyczy modelu typu 1–6 (30,00%), w klasach II – modelu typu 1–4 (15,38%), a w klasach III – modelu typu 1–10 (18,18%).

Odpowiadanie nauczyciela na pytania uczniów ilustruje przykład P., a na stwierdzenia uczniów – przykład R.

⁴¹ W niektórych przypadkach „odpowiadanie” nauczyciela odnoszę do stwierdzeń uczniów. Dzieje się tak wówczas, gdy pod tymi wypowiedziami kryją się pytania, które nauczyciel umiejętnie rozpoznaje i od razu na nie odpowiada, np. w klasie I stwierdzenie 239 (por. przykład R.).

Tabela 27. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „odpowiadanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych

Typ modelu komunikacyjnego	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
1-2	38	12,38	30	11,81	12	7,36	81	11,19
1-3	13	13,27	19	14,62	1	1,28	33	10,78
1-4	6	11,54	10	15,38	0	0,00	16	11,59
1-5	0	0,00	2	6,90	0	0,00	2	3,28
1-6	6	30,00	0	0,00	0	0,00	6	13,95
1-7	6	27,27					6	27,27
1-8			1	10,00			1	10,00
1-10					2	18,18	2	18,18

Źródło: Opracowanie własne

Przykład P. Przebieg komunikacji z „odpowiadaniem” nauczyciela na pytania uczniów (klasa II)

N. wydaje polecenie: Ułóż o sobie kilka zdań, które będą zawierać takie szczegóły, po których koledzy będą mogli odgadnąć, jakim jesteś właśnie kwiatem.

U: A pisać zajęcia? (274)

N. odpowiada: Tak.

U: Jaki temat? (275)

N. odpowiada: Bez tematu.

U: Bez tematu? (276)

N. odpowiada: Bez tematu!

U: Jaka data? (277)

N. Bez daty. Układaj zdania!

Przykład R. Przebieg komunikacji z „odpowiadaniem” nauczyciela na stwierdzenia uczniów (klasa I)

N. odpowiada i wydaje polecenia.

N. pyta: A czemu ty to mazakami kolorujesz?

U: A ja kredkami. (366)

N. ignoruje stwierdzenie ucznia.

U: On chce wiedzieć, czy bombki też. (367)

N. odpowiada: No, ale ja mówiłam. No, bombki też.

U: Proszę pani, a ja widziałem jeża. (368)

N. pyta: Widziałeś, tak? (U: No, koło drzewa).

U: A ja widziałem, jak do rynny mi wlał. (369)

Typową aktywnością nauczyciela, obok odpowiadania na pytania uczniów, jest komentowanie ich wypowiedzi. Największą liczbę komentarzy (43; 5,94%) odnotowałam łącznie dla klas I–III w zakresie modelu komunikacyjnego typu 1–2. Najwyższy procent (10%) dotyczy jednego przypadku komentowania w zakresie modelu typu 1–8 (por. tabela 28.).

Tabela 28. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „komentowanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych

Typ modelu komunikacyjnego	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
1–2	18	5,86	18	7,09	7	4,29	43	5,94
1–3	5	5,10	10	7,69	6	7,69	21	6,86
1–4	2	3,85	2	3,07	1	4,76	5	3,62
1–5	0	0,00	2	6,90	4	15,38	6	9,84
1–6	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1–7	1	4,55	–	–	–	–	1	4,55
1–8	–	–	1	10,00	–	–	1	10,00
1–10	–	–	–	–	0	0,00	0	0,00

Źródło: Opracowanie własne

W klasach I najwyższy odsetek komentowania przez nauczyciela wypowiedzi uczniów wśród innych czynności i działań dotyczy modelu komunikacyjnego typu 1–2 (5,86%), w klasach II – modelu typu 1–10 (10,00%), a w klasach III – modelu typu 1–5 (15,38%). Poniższy przykład ilustruje komentowanie przez nauczyciela stwierdzeń uczniów (por. przykład S).

Przykład S. Przebieg komunikacji z „komentowaniem” przez nauczyciela stwierdzenia uczniów (klasa II)

N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Teraz rozdám wam karteczki, na których wypiszecie wszystkie obowiązki, jakie macie w domu.

U: A ja nie dostałem. (253)

N. komentuje stwierdzenie ucznia: Zaraz dojdę do ciebie, Kurt, musisz być trochę bardziej cierpliwy.

U: Ale dlaczego pani zawsze zaczyna od tamtej strony? (220)

N. ignoruje pytanie ucznia.

U: My mamy zawsze mniej czasu. (254)

N. komentuje: Będziesz miał tyle czasu, ile będziesz potrzebował. Nic się nie martw.

8.2.5. Pytania i stwierdzenia uczniów z intencją proponowania zmiany w procesie edukacji

Ważnych informacji, daleko bardziej istotnych dla analizy wielu zjawisk zachodzących w procesie edukacji dzieci, dostarczają określone struktury wypowiedzi pytających i stwierdzających uczniów klas III. Odnoszę się w tym miejscu do cech i funkcji języka wyznaczonych przez W. Kojśa, zdaniem którego: „W swej semantyce, syntaktyce i pragmatyce język stał się ogromnym systemem zróżnicowanych treści: treści działań i treści wytworów działań (treści czynności i treści wytworów czynności). Podstawowy element języka – zdanie (komunikat zdaniowy) – w swej strukturze zawiera właśnie nazwę podmiotu i nazwę działania (czynności). Zdanie rozwinięte ujmuje inne jeszcze składniki działania: cel, sposób, środki, okoliczności”⁴².

Analizowane pytania i stwierdzenia uczniów nie zawsze uwzględniają całe struktury (wszystkie elementy) zadań (i działań) edukacyjnych, z których jednoznacznie wynikałoby, o co pytał lub co stwierdzał uczeń. Domniemywać o nich można na podstawie innych elementów, ujętych w wypowiedzeniach. Takie właśnie możliwości stwarza metoda hermeneutyczna.

Najbardziej interesuje mnie oczywista treść pytania, stwierdzenia ucznia. Dziecko, pytając na przykład: „Dlaczego ja nie dostałem?” (por. tabela 34., klasa I, pyt. 64), faktycznie pyta nie o przyczynę, jak by to wynikało z zaimka pytajnego, a sygnalizuje po prostu jakiś brak – w tym przypadku – folii, która była przydzielana przez nauczyciela wszystkim dzieciom. Tak też to odczytała nauczycielka, odpowiadając: „Nic się nie martw. Już jest dla ciebie”.

Pytania i stwierdzenia uczniów, odnotowane w czasie obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III, można analizować na wiele sposobów. Dotychczas podjęte analizy tych wypowiedzi uczniów oraz czynności i działań nauczycieli prowadzone były w kontekście wyznaczonych modeli komunikacyjnych. Dotyczyły pewnej grupy wypowiedzi wyselekcjonowanej z całego ich zbioru.

W zakresie problematyki badawczej, wyznaczonej w niniejszej pracy, interesujące jest podjęcie analizy tej grupy pytań i stwierdzeń uczniów, w których kryje się intencja proponowania czegoś nowego w zakresie zajęć edukacyjnych, a w konsekwencji – całego procesu edukacyjnego. W kolejnych analizach ukazuję sposoby badania wypowiedzi dzieci, odmienne od dotychczas znanych z literatury przedmiotu. Wychodzę z założenia, że pytaniami, które mogą w największym stopniu uświadomić nauczycielowi, jakie są potrzeby i zainteresowania uczniów, a w związku z tym, jak najskuteczniej osiągać cele edukacyjne, są pytania typu „czy mogę?”, „czy można?”. Poprzez nie uczniowie informują nauczyciela także o stopniu pewności, dotyczącym podjęcia danego zadania, i o chęci podjęcia danych działań, zadań.

⁴² W. Kojś: *Wybrane problemy integracji treści...*, s. 47.

W tym rozdziale nie koncentruję się, tak jak wcześniej, na analizie wypowiedzi uczniów i nauczyciela w obrębie wytypowanych modeli komunikacyjnych. Biorę pod uwagę wszystkie pytania i stwierdzenia uczniów, które uznać można za te, w których kryje się intencja proponowania czegoś. Do analizy wyzna- czyłam łącznie 208 pytań uczniów klas I–III typu „czy mogę?”, „czy można?” (z operatorem „móc” w formie osobowej lub bezosobowej). W klasach I odno- towałam 80 takich pytań, które ujęte są w tabelach 34.–36.⁴³ pod następującymi numerami: 3, 4, 10, 30, 54, 67, 68, 69, 72, 75, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 94, 95, 108, 116, 120, 124, 128, 129, 139, 140, 144, 151, 152, 156, 162, 166, 172, 174, 175, 179, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 193, 194, 204, 209, 219, 223, 226, 235, 236, 240, 241, 253, 254, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 277, 302, 303, 305, 306, 310, 339, 340, 342, 348, 351, 352, 356, 361, 369, 370, 372, 374. W klasach II odnotowałam 68 tego typu pytań. Są one oznaczone numerami: 1, 3, 5, 7, 9, 11, 12, 18, 28, 30, 40, 46, 48, 49, 50, 51, 55, 68, 74, 75, 82, 92, 94, 100, 101, 102, 103, 111, 115, 116, 121, 123, 127, 129, 133, 134, 137, 138, 141, 143, 144, 147, 162, 168, 173, 189, 195, 196, 198, 199, 204, 205, 206, 207, 209, 214, 216, 223, 224, 251, 253, 255, 261, 272, 280, 286, 293, 326. W klasach III odnotowałam 60 takich pytań. Są oznaczone numerami: 2, 5, 12, 15, 17, 18, 19, 20, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 40, 43, 47, 50, 55, 56, 58, 59, 60, 63, 65, 67, 76, 88, 90, 92, 94, 103, 111, 114, 123, 126, 127, 133, 146, 150, 151, 154, 156, 160, 164, 165, 172, 173, 187, 191, 195, 203, 208, 209, 212, 214, 222, 223, 227.

Pogłębioną analizę pytań z intencją proponowania zmian w procesie eduka- cji podjęłam odnośnie do tych pytań, które zostały odczytane przez nauczyciela jako wartościowe dla procesu edukacji, zmieniające nawet w niewielkim stopniu przebieg zaplanowanych wcześniej działań i zajęć edukacyjnych (w powyż- szych wykazach zaznaczyłam je pogrubioną czcionką). Nie brałam pod uwagę pytań uczniów: a) z których wynikały ich potrzeby fizjologiczne; b) z których wynikało, że nauczyciel czekał na ich zadanie, a więc nic nie mogły zmienić w jego myśleniu o realizowanych zadaniach edukacyjnych; c) na które nauczyciel odpowiadał negatywnie lub zostawiał bez odpowiedzi, a więc nie przyjmował propozycji uczniów.

Liczbę pytań typu „czy mogę?”, „czy można?”, poddanych analizie w kontek- ście wszystkich pytań z tej kategorii, przedstawia tabela 29.

W przypadku każdego poziomu kształcenia (klas I, II i III) odsetek pytań typu „czy mogę?”, „czy można?” z intencją proponowania zmian w procesie edukacji wynosi średnio około 50%. Co ciekawe, odsetek takich pytań jest najwyższy w klasach I i wynosi 58,75%. Zadając tego typu pytania, uczniowie proponują włączenie do zajęć edukacyjnych nowych, nie zaplanowanych wcześ- niej, nietypowych elementów. Aby ukazać te elementy, które dla ucznia mają wartość priorytetową, a więc ze stosunkowo dużą siłą przebicia docierają do na-

⁴³ Rozdz. V. Materiały źródłowe.

Tabela 29. Liczba uczniowskich pytań z intencją proponowania, spełniających warunek skuteczności w kontekście ogólnej liczby pytań z intencją proponowania

Poziom kształcenia	Łączna liczba pytań z intencją proponowania	Odsetek pytań z intencją proponowania (%)	Liczba pytań z intencją proponowania, spełniających warunek skuteczności	Odsetek pytań z intencją proponowania, spełniających warunek skuteczności (%)
Klasy I	80	100,00	47	58,75
Klasy II	68	100,00	30	44,12
Klasy III	60	100,00	31	51,67

Źródło: Opracowanie własne

uczyciela, proponuję nowy sposób kodowania wypowiedzeń uczniów. Symboliczne ujęcie pytań i stwierdzeń umożliwia pogłębienie analizy fenomenologicznej każdego z wypowiedzeń z osobna. Może być pomysłem na to, jak uwrażliwić się (z punktu widzenia nauczyciela) na każde pytanie i każde stwierdzenie ucznia, jak poznać intencje uczniowskiego pytania i stwierdzenia. Jednocześnie staje się możliwe lepsze poznanie struktury nie tylko wypowiedzeń pytajnych i stwierdzających uczniów, ale – poprzez nie – elementów składowych wiedzy oraz treści opisujących kontekst edukacyjny⁴⁴. Co ważne, możliwe również staje się poznanie procesu komunikacyjnego z punktu widzenia pedagogiki hermeneutycznej – jako procesu symbolicznej komunikacji, wyrażonego „w języku dostosowanym do potrzeb poznawczych, emocjonalnych i sprawczych możliwości ucznia, materialnych, technicznych i społecznych warunków działania, sposobów kierowania, stymulowania tym działaniem”⁴⁵.

Elementy zadania (działania, a więc i procesu) edukacyjnego oznaczyłam symbolami:

- Po – podmiot (chodzi o osobę ucznia, nauczyciela),
- P – przedmiot (gdy mowa jest o jakimś obiekcie); treść,
- C – cel (Cp – przyczyna),
- Śr – środek (środkie – narzędzia, materiały),
- M – metoda, sposób,
- W – warunki (W – rozumiane jako przyzwolenie, którego może udzielić nauczyciel, kryjące się w słowach ucznia „mogę?”, „można?”, „mogę”, „można” itp.; Wm – miejsce, Wcz – czas, Worg – organizacja pracy),
- R – rezultat,
- Z – zadanie (obejmuje wszystkie wyróżnione wcześniej elementy).

⁴⁴ M. ŁOBOCKI: *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1999, s. 87; Z. WĄSIK: *Typologia strukturalna wypowiedzeń pytajnych*. Wrocław, Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, 1979.

⁴⁵ J. GNITECKI: *Elementy metodologii...*, s. 72.

Aby zaznaczyć większą lub mniejszą siłę przekazu informacji dotyczącej danego elementu, stosowałam znak podkreślenia lub pozostawiałam dany symbol bez podkreślenia. Na przykład w modelu komunikatu – $(Po)+W+\underline{S}r+(M)$, pod którym kryje się pytanie: „Można pisakami?”, największą siłę przebicia stanowi informacja o środkach (uczeń konkretnie pyta o pisaki). Z kolei w modelu – $(Po)+W+M+(\underline{S}r)+\underline{P}(Wm)$, pod którym kryje się pytanie: „A można rysować po bombkach?”, są dwie informacje o znaczącej wartości dla nadawcy i odbiorcy komunikatu – metoda i miejsce pracy (uczniowie chcą rysować i na dodatek wskazują obiekt/miejsce tego rysowania), a więc podkreśliłam obydwa symbole, pod którymi kryją się te elementy działania. Wprowadziłam przy tym jeszcze jeden symbol dla ukazania możliwego równoważnego odczytywania tego modelu – „ $P(Wm)$ ”, sygnalizując w ten sposób, że informacja o miejscu wykonania rysunku związana jest z obiektem (przedmiotem).

Często uczniowskie komunikaty nie są jednoznaczne i nie zawierają podstawowych danych. W takich przypadkach nauczyciel odnosi je do kontekstu edukacyjnego. Ważna staje się jego zdolność empatii oraz kompetencje komunikacyjne. Niejednoznaczny charakter tych elementów oznaczyłam, ujmując dany symbol w nawias. Innymi słowy, zaznaczyłam w ten sposób, że informacja o danym elemencie zadania (działania) edukacyjnego została odczytana na podstawie innych (znanych odbiorcy) danych. Na przykład w modelu komunikatu przywołanym powyżej – $(Po)+W+M+(\underline{S}r)+\underline{P}(Wm)$, informacje o środkach wynikają z informacji o metodzie pracy. Nie ma jednoznacznie mowy o środkach (narzędziach, materiałach), można z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że uczniowie chcą użyć określonych narzędzi (np. kredek).

Wśród pytań i stwierdzeń uczniowskich odnotowałam też takie modele, w których dany element, mimo iż jest niejawnym (ujęty w nawias), stanowi dla sensu teź wypowiedzi i nadawcy komunikatu wartość priorytetową. Wtedy symbol ujęłam w nawias i zaznaczyłam podkreśleniem. Przykładem może być ponownie omówiony wcześniej model.

Wreszcie, żeby zaznaczyć formę gramatyczną, a jednocześnie wynikającą z niej informację o charakterze działania, które proponuje osobowo lub bezosobowo uczeń, przyjąłam następujące oznaczenia (odpowiednio dla pytań i stwierdzeń): $Po+W$ – „mogę...?”, „mogę...”, „możemy...?”, „możemy...”; oraz $(Po)+W$ – „można...?”, „można...”.

Pytania typu „czy mogę?”, „czy można?”, z intencją proponowania przez uczniów różnego rodzaju zmian w przebiegu działań i zajęć edukacyjnych (w procesie edukacji), przyjmują wiele różnych postaci. Dokonałam ich przeglądu i uporządkowania, biorąc w pierwszej kolejności pod uwagę podobieństwo wypowiedzi pytajnych pod względem struktury (co wyraża się w symbolice pytań), w drugiej – podobieństwo działań nauczyciela, podejmowanych na skutek pytań uczniów. Uporządkowałam je w kilku kategoriach:

1) kategoria pytań z istotnym elementem „P” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania odnośnie przedmiotu zadania edukacyjnego:

Model pytania: **Po+W+M+P**

Działanie nauczyciela: przychyła się do propozycji ucznia i zmienia zaplanowany tok zajęć.

Klasa III

U: Proszę panią, możemy pani zaśpiewać pierwszą zwrotkę piosenki? (31)

N: Potakuje skinięciem głowy.

Model pytania: **(Po)+W+P+(Z)**

Działanie nauczyciela: akceptuje propozycję ucznia, dotyczącą przedmiotu zadania edukacyjnego.

Klasa III

U: Może być sobota? (203)

N: Tak.

Model pytania: **(Po)+W+P+M+(Śr)+P(Wm)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: Proszę panią, a czy można coś świątecznego narysować pod tą notatką? (47)

N: Chciałam wam to zlecić do wykonania w domu. Zróbcie rysunek lub wklejcie wielkanocną kartkę.

Model pytania: **(Po)+W+P+(M)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: wykorzystuje pytanie ucznia, aby przekazać informacje o barwach w plastyce.

Klasa I

U: Proszę pani, a śnieg może być niebieski, a nie biały? (162)

N: Może być niebieski, bo białego nie da się wyraźnie namalować na białej kartce.

2) kategoria pytań z istotnym elementem „P” jako wiodącym w ich treści pytań – uczniowie wyrażają zainteresowanie przedmiotem (obiekt, tematem):

Model pytania: **(Po)+W+M+Śr+P**

Działanie nauczyciela: akceptuje pomysł uczniów, dotyczący przedmiotu zainteresowań.

Klasa II

U: Proszę panią, a czy można napisać, że jest się wiosennym kwiatem? (280)

N: Tak, możesz.

Model pytania: **Po+W+M+Śr+P**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: Proszę pani, a mogę napisać, że to fantazja? (150)

N: Agnieszko, oczywiście, że tak. To jest twoja definicja.

Model pytania: **(Po)+W+(M)+P+(Śr)**

Działanie nauczyciela: akceptuje pomysł uczniów, dotyczący przedmiotu zainteresowań, i wyraża swoją opinię.

Klasa II

U: Czy można fontannę? (5)

N: Oczywiście. Przyjemnie posłuchać szumu wody.

Model pytania: **Po+W+M+P+(Śr)**

Działanie nauczyciela: akceptuje pomysł ucznia, dotyczący przedmiotu zainteresowań, i udziela mu pomocy.

U: Może mi pani znaleźć słowo: „różne”? (138)

N: Musisz szukać na literę „r”. Szukajmy razem.

3) kategoria pytań z istotnym elementem „Cp” w odniesieniu do chęci realizacji zadania (lub braku jego realizacji) w związku z podaniem przyczyny:

Model pytania: **Po+W+Z+Cp**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o możliwość wykonywania innego zadania niż cała klasa, tym bardziej że poznaje przyczynę tej prośby.

Klasa I

U: Czy ja mogę nie robić zadania, bo mam konkurs w sobotę? (128)

N: Rozumiem cię i możesz nie robić zadania.

4) kategoria pytań z istotnym elementem „Śr” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania dotyczące środków dydaktycznych:

Model pytania: **Po+W+M+P(Śr)+Po(W)**

Działanie nauczyciela: zgadza się na wybór środka dydaktycznego przez uczniów, zgodnie z ich upodobaniami.

Klasa I

U: Możemy wybrać ten, który chcemy? (10)

N: Oczywiście.

Model pytania: **Po+W+P(Śr)+M+(Wm)**

Działanie nauczyciela: zgadza się na włączenie się ucznia do budowania zbioru środków dydaktycznych, tym samym na pomoc w zakresie realizowanego zagadnienia

Klasa III

U: Proszę pani, został nam jeszcze słoń – czy mogę go zawiesić? (1)

N: Zawieś, a ja przeczytam pierwszą zwrotkę wiersza.

5) kategoria pytań z istotnym elementem „Śr” jako wiodącym w treści pytań, w których uczniowie odnoszą się do materiałów i narzędzi pracy:

Model pytania: **(Po)+W+Śr+M+(P)**

Działanie nauczyciela: wyraża zgodę na propozycję ucznia, wynikającą z bezosobowego pytania o narzędzia i materiały do pracy. Kieruje ją do całej klasy (bezosobowo).

Klasa I

U: Można pisakiem zaznaczyć? (84)

N: Można.

U: A ołówkiem można napisać? (263)

N: Tak, można, ale naostrzonym.

Model pytania: **(Po)+W+P+M+Śr**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: A czy można te obrazki podpisać żelopisem? (111)

N: Tak, można.

Model pytania: **(Po)+W+(M)+P+(Śr)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: A można gazety dla dzieci? (103)

N: Tak, oczywiście.

Model pytania: **(Po)+W+(M)+(Śr)+M**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Może być na zielono? (94)

N: Może być na zielono.

U: Czy może być taki kolor? (95)

N: Może być, dziecko.

Klasa II

U: Czy można czarnym? (48)

N: Można.

U: A można zielonym? (49)

N: Można.

U: A można różnymi? (127)

N: Można.

Model pytania: **(Po)+W+P**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: Czy mogą być takie? (27)

N: Tak.

Model pytania: **(Po)+W+Śr+(M)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Można pisakami? (183)

N: Tak, można pisakami i kredkami.

U: A można długopisem? (219)

N: Można.

U: Można dodatkową kartę? (253)

N: Można brać dodatkowe karty, teraz proszę.

Klasa II

U: Można ołówkiem? (92)

N: Można.

U: Piórem można? (141)

N: Piszemy na kartce i piszemy piórem.

Klasa III

U: Czy mogą być mazaki? (20)

N: Tak, ale nie przyciskajcie za mocno.

Model pytania: **(Po)+(W)+Śr+(M)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: A mazakiem? (264)

N: Można. Każdy czym chce pisze.

U: A długopisem? (265)

N: Może być.

Model pytania: **(Po)+W+Śr+P+(M)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: A może być kredką zieloną? (261)

N: Może być.

Model pytania: **(Po)+W+M+(Śr)+P(Wm)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: A można rysować po bombkach? (241)

N: Tak, możecie rysować, malować wzory.

Klasa III

U: A można zrobić strzałki na plakacie? (60)

N: Możecie, kto chce, może myślniki... To jest wasza praca, ale pamiętajcie o jednym: to jest praca wspólna i od każdego zdanie jest tak samo ważne, jak od innych.

Model pytania: **Po+W+M+Śr**

Działanie nauczyciela: wyraża zgodę na propozycję ucznia, wynikającą z pytania o narzędzia i materiały do pracy. Kieruje ją do całej klasy.

Klasa II

U: Proszę panią, mogę pisać ołówkiem? (189)

N: Tak.

Model pytania: **Po+W+Śr+(M)**

Działanie nauczyciela: zgadza się na propozycję uczennicy, wynikającą z pytania o narzędzia i materiały do pracy. Zwraca się tylko do tej uczennicy.

Klasa I

U: Proszę pani, a mogę mazakiem? (262)

N: Weronika, możesz mazakiem. Pisz.

Model pytania: **Po+W+P+M+Śr**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o narzędzia i materiały, jednak wyczuwa się jego zirytowanie i niechęć do ucznia, który zadaje za dużo pytań.

Klasa I

U: Proszę pani, a mogę to zrobić glinianymi? (188)

N: Słuchaj, rób czym chcesz, w końcu, bo bez przerwy chodzisz i pytasz.

Model pytania: **Po+W+M+Śr+(C(Worg))**

Działanie nauczyciela: zezwala na przygotowanie narzędzi i materiałów na cele organizacyjne zajęć edukacyjnych.

Klasa I

U: Proszę panią, mogę zatemperować kredkę? (223)

N: Oczywiście.

U: Czy mogę rozdać korale? (174)

N: Tak, proszę, rozdaj tym, którzy chcą je mieć.

U: Mogę zabrać swój segregator? (226)

N: No weź, weź.

U: Proszę pani, mogę zatemperować ołówek? (310)

N: Dobrze.

Klasa II

U: Można już zamknąć zeszyt? (46)

N: Tak, można już zamknąć zeszyty.

U: Można zamknąć książki? (55)

N: Jak już skończyłeś, to możesz zamknąć i zrobić porządek na ławce.

Klasa III

U: Mogę iść zamoczyć gąbkę? (127)

N: Tak, oczywiście, ale zmaż jej najpierw tę tablicę, żeby mogła już zacząć liczyć.

Model pytania: **Po+W+(M)+Sr+C(Worg)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Proszę panią, mogę gąbkę, żeby wytrzeć ławkę? (370)

N: Tak, weź.

Model pytania: **Po+W+M+Sr+Sr+(C(Worg))**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: Czy możemy wyjąć z piórnika nożyczki i klej? (50)

N: Tak, możecie, tylko ostrożnie z nożyczkami, nie bawcie się nimi.

Model pytania: **Po+W+M+Sr+W**

Działanie nauczyciela: zgadza się na modyfikacje warunków pracy w klasie, ale odracza propozycje ucznia.

Klasa III

U: Mogę włączyć magnetofon? (17)

N: Za dziesięć minut. Zrobimy tylko to ćwiczenie, dobrze?

6) kategoria pytań z istotnym elementem „M” jako wiodącym w ich treści pytań – uczniowie wyrażają chęć modyfikacji zadania edukacyjnego:

Model pytania: **(Po)+W+M+(Sr)+(P)**

Działanie nauczyciela: zgadza się na podjęcie przez ucznia czynności uzupełniającej realizowanej właśnie zadanie. Modyfikuje zadane wcześniej zadanie edukacyjne, powstaje nowe ogniwo w zajęciach edukacyjnych.

Klasa I

U: Czy można pomalować trawę? (172)

N: Tak, oczywiście.

Model pytania: **Po+W+M+(Sr)+(P)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Proszę pani, a mogę pokazać, gdzie ja mieszkam? (339)

N: Jak potrafisz.

Klasa III

U: Mogę zatytułować? (208)

N: Możesz.

Model pytania: **Po+W+P+M+(Sr)**

Działanie nauczyciela: podchwytuje pomysł ucznia i zleca zaproponowaną czynność do wykonania całej klasie. Modyfikuje zadane wcześniej zadanie edukacyjne, powstaje nowe ogniwo w zajęciach edukacyjnych.

Klasa I

U: Czy mogę to pokolorować? (175)

N: Tak, kto będzie miał wszystko policzone, koloruje całe drzewko.

Model pytania: **(Po)+W+M+(Śr)+P+W**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Czy można wykolorować historyjkę, jak już napisałem? (182)

N: Tak, kto napisał, może kolorować historyjkę, tylko starannie.

Model pytania: **(Po)+W+M+(Śr)+P+W**

Działanie nauczyciela: orientuje się, że uczeń skończył jedno zadanie. Prawdopodobnie zgodzi się na podjęcie kolejnego zadania, pod warunkiem, że poprzednie zostało dobrze wykonane.

Kontroluje wyniki pracy ucznia.

Klasa I

U: Proszę pani, można pisać już sylaby, jak ktoś już skończył? (305)

N: Już do ciebie podchodzę, pokaż, jak napisałeś.

7) kategoria pytań z istotnym elementem „M” jako wiodącym w ich treści pytań – uczniowie odnoszą się do form i metod pracy:

Model pytania: **Po+W+M+(Śr)+M**

Działanie nauczyciela: zgadza się na propozycję ucznia, wynikającą z pytania o metodę wykonania zadania. W trzech przypadkach dodaje jeszcze ostrzeżenie, polecenie i kontrolę skierowaną do tego ucznia, który zadał pytanie.

Klasa I

U: A czy tak mogę sobie zrobić? (69)

N: Tylko uważaj, żeby owoce nie pospadały.

U: Proszę pani, a czy mogę tak nabijać? (72)

N: Tak, owoce, które nie wykorzystasz, zostaw na deseczce.

Klasa II

U: Czy możemy wpisać na kolorowo? (74)

N: A rozwiązałeś już i jesteś pewny wyniku?

Uczeń potakuje głową.

N: No, to możesz.

U: Proszę pani, czy mogę przykleić w ten sposób? (129)

N: Tak.

Model pytania: **(Po)+W+M+(Śr)+(M)**

Działanie nauczyciela: Nauczyciel zgadza się na propozycję ucznia, wynikającą z pytania o metodę wykonania zadania.

Klasa I

U: Może tak być? (68)

N: Może, bardzo ładnie.

Model pytania: **(Po)+W+M**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: Mogą być wojskowe? (114)

N: Tak, mogą być wojskowe.

Model pytania: **(Po)+W+(M)+(Śr)+M**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia. (W pierwszym przypadku przypomina wszystkim o przestrzeganiu pewnych zasad.)

Klasa I

U: Można w jednej linijce? (194)

N: Tak, tylko musicie pamiętać, żeby wyrazi przedzielić przecinkami.

Klasa III

U: Proszę pani, a może być w jednym zdaniu? (151)

N: Owszem, może.

Model pytania: **(Po)+W+M+(M)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: pozwala wprowadzić metodę pomocniczą (i środek) w celu realizacji zadania.

Klasa III

U: Można na brudno? (111)

N: Tak, można.

Model pytania: **(Po)+W+(M)+(Śr)+Śr(Wm)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Proszę pani, a można w brudnopisie? (306)

N: Można w brudnopisie.

Klasa II

U: Można na całą kartkę? (50)

N: Można. Właśnie po to jest karteczka, żeby chociaż nazwę napisać wybranej postaci.

Model pytania: **(Po)+W+M+(Śr)+M**

Działanie nauczyciela: pozwala udoskonalić zlecone zadanie. Dodaje krótki instruktaż. Może z niego skorzystać cała klasa.

Klasa I

U: Proszę pani, a można obciąć sobie tutaj tak? (77)

N: Można z boku obciąć te zdania ładnie.

Model pytania: **Po+W+M+(Śr)+(M)**

Działanie nauczyciela: pozwala udoskonalić zlecone zadanie. Dodaje przestrożę w kierunku uczennicy, która zadała pytanie.

Klasa I (dalszy ciąg sekwencji komunikacyjnej)

U: Proszę pani, mogę tu obciąć? (78)

N: Tak, tylko żebyś nie pocięła zdań.

8) kategoria pytań z rozszerzeniem elementów zadania edukacyjnego (P, M, Śr, W), co oznacza, że uczniowie mają chęć zwiększenia zakresu realizacji zadania edukacyjnego, zleconego przez nauczyciela:

Model pytania: **(Po)+W+(M)+(P)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o możliwość zwiększenia zakresu realizacji zleconego zadania.

Klasa I

U: A można więcej? (30)

N: Oczywiście, że można.

Model pytania: **(Po)+W+M+(P)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: A można napisać cztery? (209)

N: Ile chcecie.

Model pytania: **Po+W+M+(P)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: A możemy pokolorować? (143)

N: Ja wiem, że wy lubicie, ale za chwilę.

U: Możemy kolorować? (147)

N: No, dobrze, cztery minuty macie, kolorujcie i na razie zostawcie, jutro wkleimy to sobie do matematyki, ale nie pogubcie tego.

Model pytania: **Po+W+P+M**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: Możemy coś jeszcze naśladować? (133)

N: Tak. Zaraz jeszcze raz włączę, tylko przewinę taśmę.

Model pytania: **Po+W+M+Śr+(C)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o możliwość zwiększenia zakresu realizacji zleconego zadania. Na jego decyzję niewątpliwie wpłynął rzeczowy argument ucznia, który sam postawił sobie nowy cel.

Klasa II

U: Proszę pani, mogę wziąć patyk? Zostało kilka, w domu mam pełno wacików, to sobie zrobię. (100)

N: Proszę.

Model pytania: **Po+(W)+(M)+(Śr)+(C)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby kolejnych uczniów o możliwość zwiększenia zakresu realizacji zleconego zadania. Co ważne, chce im dać do dyspozycji jeszcze inne materiały niż te, o które proszą uczniowie. Docenia ich chęć wykonania zadania po zajęciach w szkole.

Klasa II (dalszy ciąg sekwencji komunikacyjnej)

U: A ja mogę? (101)

N: Tak.

U: A ja też? (102)

N: Tak, proszę. Ale nie róbcie teraz, bo mamy za mało czasu, tylko w domu. Dam wam bibułę.

Model pytania: **Po+W+(Z)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o możliwość zwiększenia zakresu realizacji zleconego zadania.

Klasa III

U: Czy mogę dwa wyrazy? (5)

N: Możesz.

9) kategoria pytań z istotnym elementem „Z” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć podjęcia danego zadania edukacyjnego:

Model pytania: **Po+W+Z**

Działanie nauczyciela: przychyła się do propozycji ucznia, dotyczącej chęci podjęcia nowego zadania i zmienia zaplanowany tok zajęć.

Klasa I

U: A może zaśpiewamy piosenkę o zimie? (124)

N: Dobra. Wstajemy i pożegnamy zimę zimowym tańcem.

U: Mogę zrobić następnego? (120)

N: Oczywiście.

Klasa III

- U: Proszę pani, mogę zrobić następne? (19)
 N: Chodź, Magda, spróbuj.
 U: Proszę pani, mogę zrobić zadanie? (26)
 N: Proszę.
 U: Możemy ułożyć piosenkę? (29)
 N: Oczywiście.
 U: Może pójdziemy na spacer? (56)
 N: To jest dobry pomysł, poszukamy razem wiosny.
 U: Proszę pani, a czy nie moglibyśmy zorganizować taki dzień uprzejmości w klasie? (65)
 N: Oczywiście, jeśli tylko macie ochotę.
 U: Można robić całe? (76)
 N: Jak umiesz, to pisz całe, to jest tak proste, że się nie ma nad tym co zastanawiać.
 U: Mogę zrobić następne zadanie? (212)
 N: Tak, jak zdążyście zrobić zadanie 6. i zadanie 7. z kangurkiem dla chętnych, to nie będzie zadania domowego.

Model pytania: **Po+W+(Z)**

Działanie nauczyciela: przychyliła się do propozycji ucznia i wskazuje go jako wykonawcę zadania.

Klasa III

- U: Mogę ja? (195)
 N: No to chodź, dwieście czterdzieści cztery podzielone przez trzy.

Model pytania: **Po+W+Wcz+Z**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

- U: Ja mogę teraz być narratorem, proszę pani? (257)
 N: Jedna tylko prośba i rada, kochani. Chcieliby wszyscy słyszeć tak wzorowe i piękne czytanie. A jeśli zasłaniamy buzię, to co się dzieje?

10) kategoria pytań z istotnym elementem „W” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do organizacji pracy (zadania edukacyjnego):

Model pytania: **(Po)+W+Worg+(C)**

Działanie nauczyciela: zezwała uczniom na wybór formy pracy, gdyż widzi sens ich prośby. Zauważyła, że uczeń rozumie, na czym polega osiągnięcie celu – między innymi na doborze właściwej formy pracy.

Klasa I

- U: Czy można dobrać się w pary? (152)
 N: Można.
 U: A można tutaj stanąć? (258)
 N: No, jeśli tak będziesz się dobrze czuł... dlaczego nie. Tylko proszę nie spaść.

Klasa II

- U: A czy ja mogę sobie jeszcze kogoś wziąć, żeby był pacjentem? (162)
 N: Tak, chodź, Michał, będziesz pacjentem. Lekarz potrzebuje pacjenta, co jest zrozumiałe, prawda?

Model pytania: **(Po)+W+Worg(Z)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: Czy może lider przeczytać? (261)

N: Może.

Model pytania: **Po+W+Worg+P+M+(C)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: Proszę panią, czy my z Bartkiem możemy razem to robić? (172)

N: Tak, możecie, ale nie bądźcie głośno, bo wy to lubicie rozrabiać.

Model pytania: **Po+W+Worg+ (C)**

Działanie nauczyciela: zezwala uczniom na wybór formy pracy w odroczonym czasie. Cel tej prośby nie dotyczy spraw merytorycznych, a raczej zajęcia przez ucznia (uczniów) priorytetowego miejsca w klasie.

Klasa III

U: Proszę panią, ja teraz mogę iść w pierwszej parze? (24)

N: Gdy będziemy wracać, to wy, dziewczynki pójdziecie jako pierwsze.

Model pytania: **(Po)+W+Worg+M+(C)+(Z)**

Działanie nauczyciela: zezwala na wybór innej metody i formy pracy, niż wcześniej było to zaplanowane.

Klasa I

U: A można wstać? (80)

N: Kto chce, może wstać i poruszać się.

U: A możemy na siedząco? (372)

N: Dobrze. Chodźcie wszyscy na dywan i usiądźcie w kręgu.

Klasa III

U: A czy możemy pracować parami? (59)

N: Tak, jak ktoś chce, to może.

11) kategoria pytań z istotnym elementem „Wcz” jako wiodącym w ich treści pytań – uczniowie odnoszą się do czasu realizacji zadania edukacyjnego:

Model pytania: **Po+W+Wcz+M+Śr**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o chęć wzbogacenia zajęć w kolejnym dniu.

Klasa I

U: Proszę panią, to mogę jutro przynieść tą czapkę? (240)

N: Możesz w poniedziałek, bo jutro jest sobota i nikogo tu nie będzie.

Model pytania: **(Po)+W+Wcz+(M)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: Można na poniedziałek? (94)

N: Można przynieść ziarenka fasoli i pszenicy, kto ma kurki czy chomika, może przynieść ich jedzenie.

Model pytania: **(Po)+W+Wcz+(M)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: nauczyciel podejmuje propozycje ucznia i zleca wykonanie zadania w momencie, kiedy uczniowie tego chcieli.

Klasa II

U: Proszę pani, czy można już przepisywać? (3)

N: Przepiszcie wszystkie zdania z tablicy.

Model pytania: **Po+W+Wcz+(Z)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia (uczniów), którzy chcą zacząć w danym czasie zadanie.

Klasa I

U: Możemy już zacząć? (67)

N: Tak, możecie. Tylko ostrożnie posługujcie się nożem. Nie skaleczcie się.

U: Mogę teraz ja? (75)

N: Spróbuj zważyć, Agnieszko, ile waży ta torebka?

U: Proszę pani, czy mogę teraz ja? (303)

N: Tak, Madziu.

Klasa II

U: Proszę pani, mogę teraz? (103)

N: Proszę. Usiądźcie teraz, to Nadine wam coś pokaże.

U: Proszę pani, a mogę teraz ja? (326)

N: Proszę.

Model pytania: **Po+W+Wcz+M+Worg+(C)**

Działanie nauczyciela: pozwala udoskonalić zlecone zadanie o metodę i formę pracy zaproponowaną przez ucznia.

Klasa III

U: Proszę panią, a możemy się teraz zamienić rolami? (33)

N: Bardzo proszę.

12) kategoria pytań z istotnym elementem „Wm” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do miejsca realizacji zadania edukacyjnego:

Model pytania: **Po+W+M+(Śr)+Wm**

Działanie nauczyciela: zgadza się na propozycję ucznia, wynikającą z pytania o miejsce wykonania zadania. Zmienia zaplanowany wcześniej tok zajęć.

Klasa III

U: Mogę rozwiązać to zadanie na tablicy? (187)

N: Oczywiście, Magda, pokaż nam, jak trzeba rozwiązać to zadanie.

13) kategoria pytań z istotnym elementem „R” jako wiodącym w ich treści pytania – uczniowie wyrażają chęć przedstawienia rezultatu pracy:

Model pytania: **(Po)+W+R+M+(Śr)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o przedstawienie zakończenia zadania.

Klasa II

U: Można wynik napisać? (144)

N: Można napisać. Jak nie pamiętasz, taki mały, a jak pamiętasz, to od razu połącz z kwiatkiem.

Model pytania: **Po+W+M+(Śr)+(R)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o przedstawienie rezultatu pracy.

Klasa III

U: Czy ja mogę przeczytać? (2)

N: Bardzo proszę.

Model pytania: **Po+W+Wcz+M+(R)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: Czy mogę już odpowiedzieć? (28)

N: Proszę, przeczytaj hasło.

Model pytania: **Po+W+M+(R)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia o przedstawienie rezultatu pracy. Kieruje polecenie do całej klasy. W ten sposób zmienia wcześniej zaplanowany tok zajęć edukacyjnych.

Klasa I

U: Mogę powiedzieć? (4)

N: Chciałbyś, Damian, odczytać hasło? Nie przeszkadzajcie mu.

Klasa III

U: A mogę oddać moje doświadczenie? (214)

N: Tak, teraz podejdźcie z doświadczeniami.

Wykaz wszystkich uczniowskich pytań typu „czy mogę?”, „czy można?” z intencją proponowania różnego rodzaju zmian w przebiegu działań i zajęć edukacyjnych, jak to wynika z symboliki tychże wypowiedzeń, jest bardzo różnorodny, bogaty w wielość sposobów ujmowania elementów ich struktury. Zawiera zarówno mniej, jak i bardziej istotne elementy, na które w procesie edukacyjnym zwracają uwagę zarówno uczniowie, jak i nauczyciele.

Odrębnego uporządkowania dokonałam, biorąc pod uwagę wypowiedzenia stwierdzające uczniów. W większości tych najbardziej wartościowych stwierdzeń, a więc powodujących zmiany w procesie edukacji, pojawia się operator „chcieć” w pierwszej osobie liczby pojedynczej i, dość często, operator „móc” (w różnych formach). Odnotowałam też stwierdzenia innego typu, które dowodzą chęci zaingerowania uczniów w tok zajęć edukacyjnych, a których nie sposób odczytać, nie rozpoznając gruntowniej całego kontekstu edukacyjnego. Łącznie do analizy wyznaczyłam 48 stwierdzeń uczniów klas I–III. W klasach I wśród 19 stwierdzeń, które wytypowałam jako niosące zmiany dla procesu edukacji, osiem znalazło wydziwisk w wypowiedziach (czynnościach) nauczyciela (co zaznaczono w poniższych wykazach pogrubioną czcionką). Można je zidentyfikować pod następującymi numerami⁴⁶: **85**, **86**, **107**, **165**, **224**, **241**, **258**, **259**, **260**, **261**, **262**, **271**, **272**, **324**, **342**, **380**, **391**, **396**, **441**. W klasach II odnotowałam łącznie 17 takich stwierdzeń, a analiza ich struktury dotyczy dziewięciu spośród nich: **4**, **5**, **62**, **74**, **106**, **110**, **113**, **114**, **115**, **118**, **119**, **122**, **139**, **201**, **357**, **358**, **374**. W klasach III 12 stwierdzeń spełnia warunki związane z bezpośrednim oddziaływaniem na kształt procesu edukacji, a pięć spośród nich zostało zaakceptowanych przez nauczycieli, którzy wykorzystali je do dokonania zmian: **13**, **26**, **34**, **36**, **38**, **45**, **89**, **130**, **135**, **148**, **150**, **173**.

⁴⁶ Zob. tabele 37.–39. (Rozdział V. Materiały źródłowe).

Liczbę stwierdzeń, spełniających warunek skuteczności w procesie edukacyjnym w kontekście ogólnej liczby stwierdzeń, mających potencjalnie wpływ na jego kształt, przedstawia tabela 30.

Tabela 30. Liczba stwierdzeń, spełniających warunek skuteczności w procesie edukacyjnym w kontekście ogólnej liczby stwierdzeń, mających potencjalnie wpływ na jego kształt

Poziom kształcenia	Łączna liczba stwierdzeń z intencją proponowania	Odsetek stwierdzeń z intencją proponowania (%)	Liczba stwierdzeń z intencją proponowania, spełniających warunek skuteczności	Odsetek stwierdzeń z intencją proponowania, spełniających warunek skuteczności (%)
Klasy I	19	100,00	8	42,11
Klasy II	17	100,00	9	52,94
Klasy III	12	100,00	5	41,67

Źródło: Opracowanie własne

Na każdym poziomie kształcenia – w klasach I, II i III – odsetek stwierdzeń kształtuje się powyżej 40%, a najwyższy jest w klasach II. Jak można wywnioskować, podobnie jak to było w przypadku pytań, tylko niektóre z nich zostały odkodowane przez nauczyciela jako wartościowe, ważne dla procesu edukacji.

Wyznaczyłam następujące kategorie uczniowskich stwierdzeń, w których wzięłam pod uwagę podobieństwo w ich strukturze i treści:

- 1) kategoria stwierdzeń z istotnym elementem „P” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania odnośnie przedmiotu zadania edukacyjnego:

Model stwierdzenia: **Po+W+M+P**

Działanie nauczyciela: przychylił się do propozycji ucznia i zmienia zaplanowany tok zajęć.

Klasa I

U: Ja chcę powiedzieć wiersz o słoniu. (85)

N: Proszę, powiedz.

Klasa II

U: Ja mogę powiedzieć wiersz o leniu. (201)

N: Powiedz, proszę bardzo.

Model stwierdzenia: **Po+W+(M)+(P)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Ja chcę! (241)

N: No to proszę. Już wszyscy przygotowujemy się i słuchamy.

U: Ja chcę być Alkiem. (324)

N: Dobrze.

Klasa II

U: Proszę pani, ja, ja chcę! Ja wiem! (74)

N: Proszę, może Patryk nam powie, jaki będziemy mieli temat tej lekcji, ponieważ mało dziś mówił.

Klasa III

U: Ja chcę. (135)

N: To może Tomek. Mamy „uwolnienie Kłapka”.

Model stwierdzenia: **Po+W+M+(Śr)+P**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa III

U: My jeszcze dopiszemy jedno słowo. (150)

N: Dobrze, zaczekamy na to jedno słowo.

Model stwierdzenia: **Po+W+P+M**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: Ja jeszcze, ja jeszcze chcę coś powiedzieć. (115)

N: Proszę.

Model stwierdzenia: **Po+(W)+P+M**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa II

U: Jeszcze ja, jeszcze ja coś powiem. (4)

N: Słuchamy, Kamil.

- 2) kategoria stwierdzeń z istotnym elementem „Śr” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania odnośnie środków dydaktycznych:

Model stwierdzenia: **Po+W+P+(Z)+Wcz+(Śr)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do prośby ucznia. Zwraca się do całej klasy o pomoc w danej sprawie.

Klasa I

U: Proszę panią, ja chcę być kwiatkiem, a już nie ma. (107)

N: Może ktoś z was zamieni się z Magdą?

Model stwierdzenia: **Po+M+Wm+(Śr)+(Śr)**

Działanie nauczyciela: akceptuje pomysł ucznia.

Klasa II

U: Przykleję tu listki i kwiatki z tej różowej bibuły. (110)

N: Niezły pomysł.

- 3) kategoria stwierdzeń z istotnym elementem „M” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć modyfikacji zadania edukacyjnego:

Model pytania: **W+M+ Po(Z)**

Działanie nauczyciela: interesuje się zgłoszonym problemem. Będzie modyfikował sposób pracy ucznia.

Klasa I

U: Proszę panią, a Piotrusiowi trzeba pomóc. (224)

N: A co się dzieje?

- 4) kategoria stwierdzeń z istotnym elementem „Z” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć podjęcia danego zadania edukacyjnego:

Model stwierdzenia: **Po+W+(Z)**

Działanie nauczyciela: przychyła się do inicjatywy ucznia, dotyczącej chęci podjęcia zadania. Zleca to samo zadanie pozostałym uczniom.

Klasa II

U: Proszę panią, ja mogę przygotować. (106)

N: To nie tylko ty, ale wszystkie dzieci.

Model stwierdzenia: **Po+(W)+Z**

Działanie nauczyciela: przychyliła się do propozycji ucznia, dotyczącej chęci podjęcia nowego zadania, i zmienia zaplanowany tok zajęć.

Klasa III

U: Proszę pani, zaśpiewajmy piosenkę. (89)

N: Dobrze, to teraz zrobimy sobie przerwę i zaśpiewamy naszą piosenkę pod tytułem „Papużki nierozłączki”.

Model stwierdzenia: **Po+W+(Z)**

Działanie nauczyciela: akceptuje chęć ucznia do przerywania zajęcia. Zmienia zaplanowany tok zajęć.

Klasa III

U: Już mi się nie chce. (13)

N: Szkoda, bo mógłby to być ładny obrazek.

5) kategoria stwierdzeń z istotnym elementem „Worg” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do organizacji pracy (zadania edukacyjnego):

Model stwierdzenia: **Po+(W)+Worg+(Z)**

Działanie nauczyciela: przychyliła się do prośby ucznia. Całej klasie zezwała na dowolność w wyborze formy pracy.

Klasa II

U: Ja bez Kasi. (119)

N: Proszę się dobrać spontanicznie, żeby było przyjemnie.

Model stwierdzenia: **Po+W+Worg+(Z)**

Działanie nauczyciela: przychyliła się do prośby ucznia. Zmienia podjętą wcześniej decyzję o formie pracy.

Klasa III

U: Ja nie chcę, żeby ona mi pomagała. (45)

N: No więc rozwiązujesz sam.

6) kategoria stwierdzeń z istotnym elementem „Wm” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do miejsca realizacji zadania edukacyjnego:

Model stwierdzenia: **Po+W+R+M+(Śr)+Wm**

Działanie nauczyciela: pod pewnym warunkiem zgadza się na propozycję ucznia, wynikającą ze stwierdzenia o miejscu przedstawienia rezultatu zadania.

Klasa II

U: Chciałbym, żeby moja praca była powieszona na wystawie. (114)

N: Wszystko zależy od tego, jak zostanie twoja praca oceniona przez pozostałych.

7) kategoria stwierdzeń z istotnym elementem „R” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć przedstawienia rezultatu pracy:

Model stwierdzenia: **(W)+(M)+R**

Działanie nauczyciela: przychyliła się do sugestii ucznia.

Klasa I

U: Proszę pani, zadanie. (165)

N: Zaraz sprawdzimy. Otwieramy ćwiczenia.

Model stwierdzenia: **Wcz+W+M+R**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Najpierw chyba musi Pani sprawdzić nam zadanie. (396)

N: Tak, zobaczę.

Model stwierdzenia: **Po+W+(M)+(R)**

Działanie nauczyciela: j.w.

Klasa I

U: Ja chcę! (271)

N: Marek.

U: Ja chcę! (272)

N: Wiesz? Jak nie wiesz, to ktoś inny...

Model stwierdzenia: **W+M+R(Po)**

Działanie nauczyciela: pozytywnie ocenia pomysł ucznia.

Klasa II

U: Proszę pani, proszę zobaczyć, co zrobił Sławek. (113)

N: Pomysł jest dobry.

Podobnie jak w przypadku modeli pytań, także modele stwierdzeń są bardzo interesujące do poznania przez nauczyciela. Rozumiejąc, co kryje się pod każdym z elementów ich struktury, nauczyciel może dobrze poznać intencje uczniów, jakość i strukturę posiadanej przez nich wiedzy. Może poznać nie tyle samych uczniów, ile świat przez nich doświadczany, jak pisze Bogusław Śliwerski, reprezentowany poprzez znaki⁴⁷. Nauczyciel może zatem na bieżąco zmodyfikować już podjęte zadania edukacyjne lub zaproponować nowe. Może mieć poczucie, że proces kształcenia nabiera nowego kształtu, wartościowego z własnego punktu widzenia i z punktu widzenia uczniów.

8.3. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (w kontekście wyników z sondazy diagnostycznych)

Wgląd w praktykę edukacyjną (obserwacja zajęć edukacyjnych) dostarczył interesujących danych odnośnie rzeczywistej, bo obiektywnie zaobserwowanej, roli wypowiedzeń pytających i stwierdzających uczniów na zajęciach edukacyjnych i szerzej – w procesie edukacyjnym. Obraz ten dopełniają dane uzyskane w ankietach.

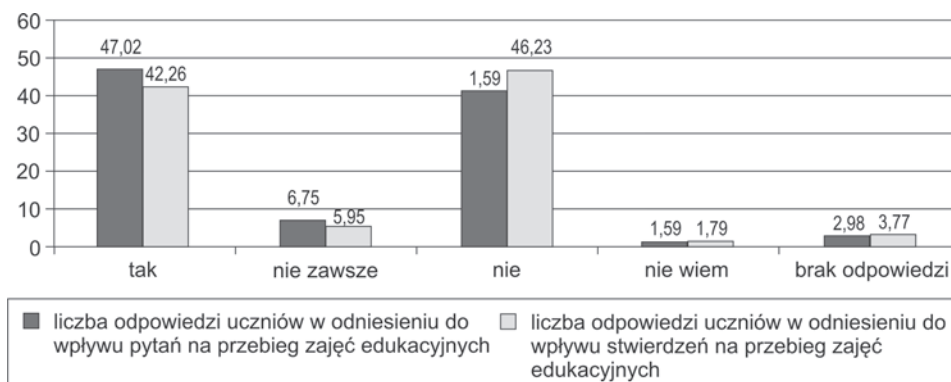
⁴⁷ B. ŚLIWERSKI: *O (nie)skuteczności wychowania*. W: *Pedagogiczne drogowskazy*. Red. B. JURAŚ-KRAWCZYK, B. ŚLIWERSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000, s. 29.

Wyniki ujęte w tabeli 31. i na wykresie 11. ilustrują opinie uczniów klas III na temat wpływu ich pytań i stwierdzeń na przebieg zajęć edukacyjnych.

Tabela 31. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

Kategoria odpowiedzi udzielonych przez uczniów	Liczba odpowiedzi uczniów w odniesieniu do oddziaływania pytań na przebieg zajęć edukacyjnych		Liczba odpowiedzi uczniów w odniesieniu do oddziaływania stwierdzeń na przebieg zajęć edukacyjnych	
	L	%	L	%
„Tak”	237	47,02	213	42,26
„Nie zawsze”	34	6,75	30	5,95
„Nie”	210	41,67	233	46,23
„Nie wiem”	8	1,59	9	1,79
Brak odpowiedzi	15	2,98	19	3,77
Razem	504	100,00	504	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 11. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

Źródło: Opracowanie własne

Przyjmując, że kategorie odpowiedzi „tak” i „nie zawsze” można potraktować łącznie, daje się zauważyć, że zarówno w przypadku pytań jak i stwierdzeń uczniowie w największym procencie uznali, że te wypowiedzi kształtują zajęcia edukacyjne (odpowiednio: 53,77% i 48,21%). Odsetek uczniów, skłaniających się ku zaprzeczeniu temu faktowi, kształtuje się powyżej 40% i wynosi odpowiednio 41,67% i 46,23%.

Wyraźną przewagę w liczbie (i procencie) opinii nauczycieli odnośnie oddziaływania pytań i stwierdzeń uczniów na przebieg zajęć edukacyjnych przedstawia tabela 32. i wykres 12.

Tabela 32. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli)

Kategoria odpowiedzi udzielonych przez nauczycieli	Liczba odpowiedzi nauczycieli w odniesieniu do oddziaływania uczniowskich pytań i stwierdzeń na przebieg zajęć edukacyjnych	
	L	%
„tak”	253	47,56
„nie zawsze”	102	19,17
„nie”	151	28,38
„nie wiem”	1	0,19
brak odpowiedzi	25	4,70
Razem	532	100,00

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 12. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli)

Źródło: Opracowanie własne

Odpowiedzi o charakterze akceptującym ten fakt (należące do kategorii „tak” – 47,56% i „nie zawsze” – 19,17%) stanowią łącznie 66,73%, a zaprzeczyło temu 28,38% nauczycieli. Wśród opinii nauczycieli, w których wyrażają różne punkty widzenia (pozytywnie lub negatywnie) w odniesieniu do ewentualnej zmiany w przebiegu zajęć edukacyjnych na skutek pytań i stwierdzeń uczniów, są następujące wypowiedzi (odpowiedzi na pytanie 10. w ankiecie – Czy samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów determinują przebieg zajęć?):

- „Nie mają wpływu na przebieg zajęć, ponieważ stwierdzenia nie związane z tematem są bardzo szybko przerywane”.
- „Całość zaplanowanych zajęć i ich przebieg nie ulegają większym zmianom, natomiast są bogatsze”.
- „Zdarza się, że tak, lecz zawsze próbuję nad tym zapanować i prowadzić lekcję według planu”.

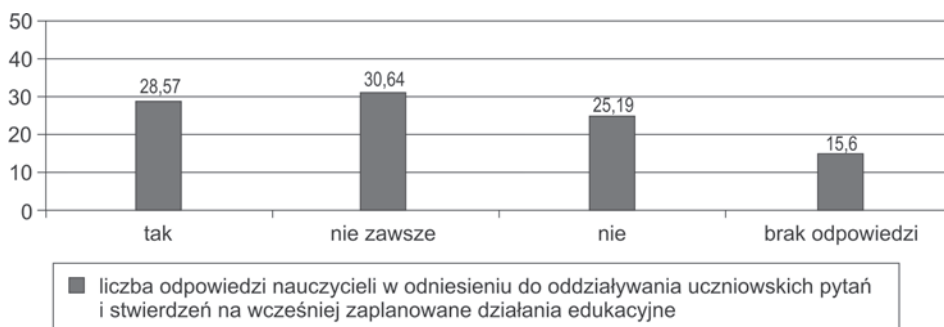
- „Mają niewielki wpływ na zajęcia, ale na organizację pracy w dalszych dniach – większy”.
- „Jeżeli nie są związane z tematem zajęć, to je omawiam na końcu zajęć”.
- „Tak, jeżeli są istotne dla danej jednostki lekcyjnej”.
- „To zależy od nauczyciela – może dobrać inne metody i formy pracy, aby postawione pytania i stwierdzenia objaśnić”.
- „Czasami tak. Jeżeli pytanie jest problemowe i wymaga przemyślenia, nie bagatelizuję tego”.
- „Jeżeli pytania wymagają szerszego wyjaśnienia, wydłużam cykl edukacyjny danego bloku tematycznego o kolejny dzień”.

Wyniki z tabeli 32. i wykresu 12. pokrywają się z danymi zgromadzonymi w tabeli 33. i na wykresie 13., a dotyczącymi opinii nauczycieli o zmianie wcześniej zaplanowanych działań edukacyjnych na skutek zadanych pytań i stwierdzeń sformułowanych przez uczniów (por. tabela 33., wykres 13.).

Tabela 33. Pytania i stwierdzenia uczniów a wcześniej zaplanowane działania edukacyjne (zdaniem nauczycieli)

Kategoria odpowiedzi udzielonych przez nauczycieli	Liczba odpowiedzi nauczycieli w odniesieniu do oddziaływania uczniowskich pytań i stwierdzeń na wcześniej zaplanowane działania edukacyjne	
	L	%
„tak”	152	28,57
„nie zawsze”	163	30,64
„nie”	134	25,19
brak odpowiedzi	83	15,60
Razem	532	100

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 13. Pytania i stwierdzenia uczniów a wcześniej zaplanowane działania edukacyjne (zdaniem nauczycieli)

Źródło: Opracowanie własne

Największy odsetek, w wysokości 28,57% i 30,64% (łącznie: 59,21%), stanowią odpowiedzi z kategorii „tak” i „nie zawsze”, potwierdzające, że pytania i stwierdzenia uczniów mogą zmienić wcześniej zaplanowane działania edukacyjne. Odpowiedzi negujące ten fakt stanowią 25,19%. Zatem większość badanych nauczycieli widzi możliwość zmiany kształtu kierowanego przez siebie procesu edukacji. Wśród najciekawszych opinii nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej można wskazać następujące przykłady (odpowiedzi na pytanie 9. w ankiecie – „Czy i na ile samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów zmieniają wcześniej zaplanowane działania edukacyjne?”):

- „Nie zmieniają działań edukacyjnych, po prostu zabierają czas”.
- „Przeszkadzają w pracy na lekcji”.
- „Trzeba zawsze znaleźć wyjście z sytuacji i liczyć się z pytaniami i stwierdzeniami uczniów”.
- „Zdarza się nawet dość często”.
- „Jeśli dotyczą treści zajęć, wymagają czasem zmiany moich planów, np. wytłumaczenie jakiegoś problemu”.
- „Czasem pozwalają lepiej zorganizować zajęcia”.
- „Tak, czasem zmieniają, czasem wzbogacają”.
- „Kieruję tok lekcji na inny tor”.
- „Zmieniają, weryfikują zajęcia, rozwijają nauczyciela”.
- „W pewnym sensie zmieniają, bo w niektórych przypadkach wymagają przeprowadzenia wcześniej niezaplanowanych ćwiczeń, sięgnięcia po dodatkowe pomoce itp.”.

Rozdział IV

Wnioski, uogólnienia, postulaty wraz z projektem zmian w kształceniu nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej

Na podstawie wyników badań (z sondażu diagnostycznego i obserwacji) można sformułować następujące wnioski:

Wnioski dotyczące istoty pytań i stwierdzeń uczniów klas I–III

1. Pytania i stwierdzenia uczniów stanowią specyficzne rodzaje wypowiedzi (pytajnych i stwierdzających), które – jeśli tylko zezwoli na nie nauczyciel – mogą zaważyć na kształcie procesu edukacyjnego. Wypowiedzi te, zdaniem większości badanych uczniów klas III oraz nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, są zgłaszane przez uczniów spontanicznie kilka razy podczas zajęć edukacyjnych. Podobną sytuację odnotowano na obserwowanych zajęciach edukacyjnych w klasach I–III, podczas których średnio około pięciorga uczniów zgłosiło stwierdzenie i/lub zadało pytanie. Zdaniem trzecioklasistów, najczęstszym obiektem ich pytań i stwierdzeń są treści kształcenia (przedmiot – „P”). Uczniowie ci wskazali także inne najczęstsze obiekty swoich pytań i stwierdzeń, którymi są w dalszej kolejności: cel działania i środki pracy. Wśród kolejnych obiektów pytań i stwierdzeń nauczyciele podobnie, choć w innej liczbie, wskazują na środki, sposoby pracy oraz cel działań.
2. Materiał badawczy, zgromadzony w toku obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III, pozwala bardzo dokładnie określić strukturę pytań i stwierdzeń uczniów, zgłaszanych przez nich spontanicznie, a tym samym strukturę wiedzy posiadanej przez uczniów. Strukturę tę można ująć symbolicznie, biorąc pod uwagę nie tylko dany ciąg słów niosących określoną treść, ale intencje

(nierzadko ukryte) uczniów. Szczególną uwagę zwrócono na pytania i stwierdzenia uczniów z intencją proponowania zmiany w procesie edukacyjnym. Przyjęto, że w przypadku pytań tymi, które mogą nauczycielowi najlepiej uświadomić potrzeby i zainteresowania uczniów, a więc i sposoby skutecznego osiągnięcia celów edukacyjnych, są pytania z konstrukcją „czy mogę?”, „czy można?”. Wyznaczono następujące kategorie takich pytań:

- a) z istotnym elementem „P” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania odnośnie przedmiotu zadania edukacyjnego,
- b) z istotnym elementem „P” jako wiodącym w treści pytań – uczniowie wyrażają zainteresowanie przedmiotem (obiektom, tematem),
- c) z istotnym elementem „Cp” w odniesieniu do chęci realizacji zadania (lub braku jego realizacji) w związku z podaniem przyczyny,
- d) z istotnym elementem „Śr” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania odnośnie środków dydaktycznych,
- e) z istotnym elementem „Śr” jako wiodącym w treści pytań, w których uczniowie odnoszą się do materiałów i narzędzi pracy,
- f) z istotnym elementem „M” jako wiodącym w treści pytań – uczniowie wyrażają chęć modyfikacji zadania edukacyjnego,
- g) z istotnym elementem „M” jako wiodącym w treści pytań – uczniowie odnoszą się do form i metod pracy,
- h) z rozszerzeniem elementów zadania edukacyjnego (P, M, Śr, W), co oznacza, że uczniowie mają chęć zwiększenia zakresu realizacji zadania edukacyjnego, zleconego przez nauczyciela,
- i) z istotnym elementem „Z” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć podjęcia danego zadania edukacyjnego,
- j) z istotnym elementem „W” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do organizacji pracy (zadania edukacyjnego),
- k) z istotnym elementem „Wcz” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do czasu realizacji zadania edukacyjnego,
- l) z istotnym elementem „Wm” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do miejsca realizacji zadania edukacyjnego,
- m) z istotnym elementem „R” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć przedstawienia rezultatu pracy.

Można wyłonić także inną klasyfikację uczniowskich pytań, która jest rezultatem ankiet przeprowadzonych wśród uczniów i nauczycieli. Jest to uzupełnienie znanych z literatury przedmiotu różnych klasyfikacji i typologii pytań (por. rozdz. 2.2.2.). Zdaniem respondentów uczniowie zadają pytania, gdy:

- chcą się czegoś dowiedzieć,
- chcą uzyskać nagrodę,
- chcą się pokazać na forum klasy,
- chcą zainteresować nauczyciela własną osobą,
- chcą zwrócić uwagę nauczyciela na własne zainteresowania,

- chcą się czegoś nauczyć,
- chcą rozwiązać wątpliwości,
- chcą być aktywni na lekcji,
- chcą grać na zwłokę,
- chcą sztucznie zmienić temat zajęć,
- chcą uniknąć lub odroczyć wykonanie zadania.

Do najbardziej wartościowych stwierdzeń uczniów w procesie edukacji (a więc zmieniających jej kształt) zaliczono te wypowiedzenia, w których pojawiają się operatory „chcieć” i „móc” (w różnych formach) oraz inne, w których intencje proponowania zmiany przez ucznia w procesie edukacyjnym można rozpoznać tylko w określonym kontekście edukacyjnym. Wyznaczono następujące kategorie stwierdzeń:

- a) z istotnym elementem „P” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania odnośnie przedmiotu zadania edukacyjnego,
- b) z istotnym elementem „Śr” jako wiodącym w ich treści – uczniowie proponują działania odnośnie środków dydaktycznych,
- c) z istotnym elementem „M” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć modyfikacji zadania edukacyjnego,
- d) z istotnym elementem „Z” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć podjęcia danego zadania edukacyjnego,
- e) z istotnym elementem „Worg” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do organizacji pracy (zadania edukacyjnego),
- f) z istotnym elementem „Wm” jako wiodącym w ich treści – uczniowie odnoszą się do miejsca realizacji zadania edukacyjnego,
- g) z istotnym elementem „R” jako wiodącym w ich treści – uczniowie wyrażają chęć przedstawienia rezultatu pracy.

Odnosząc się do strukturalnego (zakodowanego) zapisu pytań i stwierdzeń uczniów, można stwierdzić, że cechuje go dość duża różnorodność i pomysłowość. Ukazując wielość kategorii tychże wypowiedzeń, chciałam zaznaczyć twórczy aspekt języka dzieci oraz określony obszar formułowania pomysłowych wypowiedzi pytających i stwierdzających¹.

Na podstawie wyników z ankiet i literatury przedmiotu można uznać, że uczniowie coś stwierdzają, gdy:

- chcą wyrazić zainteresowanie przebiegiem zajęć,
- chcą w naturalny sposób uczestniczyć w zajęciach,
- mają naturalną skłonność do komentowania wszystkiego, co się dzieje,
- chcą czemuś zaprzeczyć lub coś potwierdzić (dbają o prawdziwy obraz rzeczy),
- chcą być w centrum zainteresowania nauczyciela i klasy (typy prowodyrów),
- chcą podwyższyć swój status wśród kolegów,

¹ E. BIŁOS: *Sens pytań dydaktycznych...*, s. 42.

- chcą pochwalić się swoją wiedzą i umiejętnościami,
- chcą uzyskać nagrodę ze strony nauczyciela,
- chcą poinformować o swoim stanie wiedzy (niewiedzy), proszą o pomoc nauczyciela (w jawny lub ukryty sposób),
- chcą poinformować o gotowości podjęcia jakiejś aktywności (w tym – pomocy innym),
- chcą uniknąć pytań i poleceń ze strony nauczyciela (w funkcji mechanizmu obronnego),
- chcą rozwiązać sytuację problemową, akceptując bądź nie akceptując rozstrzygnięcia i sytuacji zadaniowej²,
- chcą ujawnić rozwiązanie przez siebie problemu,
- chcą „wdrukować się” w sposób myślenia nauczyciela³,
- chcą sprawdzić stan wiedzy nauczyciela,
- chcą sprawdzić słuszność własnego komentarza,
- chcą uzyskać pomoc,
- chcą zmienić temat zajęć.
- chcą ujawnić własne zdanie, stanowisko,
- chcą pobudzić relacje koleżeńskie,
- chcą sprowokować nauczyciela do niewłaściwych, „niepedagogicznych” zachowań.

Wnioski dotyczące uwarunkowań zadawania pytań i stwierdzania czegoś przez uczniów klas I–III w czasie zajęć edukacyjnych

3. Samorzutne włączanie się uczniów w tok zajęć edukacyjnych poprzez zadawanie pytań i zgłaszanie stwierdzeń, innymi słowy – poprzez głośne mówienie, wyrażanie swoich myśli, to cechy naturalnej aktywności językowej dzieci, cechy ich rozwoju psychofizycznego. Do czasu podjęcia nauki szkolnej mówienie jest podstawową aktywnością werbalną dzieci, które dopiero w I klasie podejmują naukę pisania. Tymczasem utrzymanie dyscypliny pracy w klasie, zdaniem wielu nauczycieli, polega głównie na utrzymaniu ciszy. Zapomina się o tym, jak bardzo wartościowe w treści mogą się okazać pytania i stwierdzenia uczniów. Na podstawie zgromadzonego materiału badawczego z obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III można wnioskować, że im wyższy jest poziom kształcenia, tym dzieci więcej pytają i stwierdzają. Zatem można założyć, że przechodzenie dzieci z klas I do II i dalej – do III, wiąże się z nabywaniem przez nie umiejętności włączania się do zajęć edu-

---

² E. ROSTAŃSKA: *Determinanty kształcenia językowego w klasach początkowych*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej...*, s. 55.

³ D. TURSKA: *Skuteczność ucznia...*, s. 35.

- kacyjnych, z nabywaniem pewnej odwagi, otwartości i chęci komunikowania swoich myśli nauczycielowi i całej klasie.
4. Ze względu na specyfikę edukacji wczesnoszkolnej (kształcenie zintegrowane), nie zawsze jest możliwe dokładne określenie granic między poszczególnymi rodzajami edukacji. Na podstawie treści obserwowanych zajęć można stwierdzić, że największy odsetek w przypadku każdej z badanych klas I–III stanowią zajęcia z edukacji polonistycznej, a następnie matematycznej i środowiskowej (przyrodniczej). Zatem można zauważyć, że większość z odnotowanych pytań i stwierdzeń uczniów wynika ze specyfiki tych właśnie treści kształcenia: polonistycznych, matematycznych, środowiskowych (przyrodniczych). Ankietowani trzecioklasiści oraz nauczyciele potwierdzają ten fakt, wskazując kolejno na edukację polonistyczną, środowiskową (przyrodniczą) i matematyczną oraz – dodatkowo – plastyczną, jako te rodzaje zajęć edukacyjnych, podczas których uczniowie zadają najwięcej pytań i coś stwierdzają.
  5. Pytania i stwierdzenia uczniów, zgłaszane spontanicznie podczas zajęć edukacyjnych, mogą wynikać z celów osobistych tychże uczniów. Zarówno ankietowani trzecioklasiści, jak i nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej zgodnie stwierdzają, że najważniejszym celem pytań i stwierdzeń uczniów jest „chęć dowiedzenia się czegoś”, a więc pozyskania określonych informacji. Wysoki odsetek uczniów i nauczycieli uznał też, że uzyskanie nagrody – oceny, pochwały (jeśli te uzna się za nagrodę) jest celem pytań i stwierdzeń uczniów. Nauczyciele wskazują także na dwa inne cele, ich zdaniem ważne, dla których uczniowie zadają pytania w czasie zajęć, a mianowicie: „pokazanie się na forum klasy”, i „zainteresowanie nauczyciela sobą”. Poza tym uczniowie przyznają też, że celem zgłaszania stwierdzeń jest wzbudzenie wesołej atmosfery w klasie.

Wnioski dotyczące rodzajów czynności i działań nauczycieli klas I–III podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń

6. Na użytek analizy i interpretacji wyników badań wyznaczono trzy kategorie czynności i działań nauczyciela (przy czym czynności, jako zachowania bardziej szczegółowe, mogą stanowić elementy składowe działań): transmisyjne, odbiorcze, odbiorczo-transmisyjne. Wyznaczenie dwóch ostatnich kategorii wiąże się z procesem komunikacyjnym nauczyciela z uczniami. Wyróżniono 35 rodzajów czynności (i działań nauczyciela), wśród których szczególne miejsce zajmuje ignorowanie przez niego wypowiedzi uczniów. Są to: ignorowanie, wydawanie poleceń, informowanie, odpowiadanie, wyjaśnianie, obserwowanie, kontrolowanie, ocenianie, komentowanie, pytanie, instruowanie, powtarzanie, proponowanie, zapowiadanie, ostrzeżenie, akceptowa-

nie, upominanie, stwierdzanie, poprawianie, dyktowanie, demonstrowanie, pisanie, witanie się, dziękowanie, słuchanie, omawianie, pytanie o zdanie, głośne czytanie, unikanie odpowiedzi, potakiwanie, rozdawanie środków dydaktycznych, przeproszanie, poprawianie swojego błędu, udzielanie głosu, sugerowanie. Dokonano gruntownej analizy aktów komunikacyjnych, z udziałem uczniów samorzutnie zadających pytania i coś stwierdzających, jakie odnotowano w protokołach obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III. Sklasyfikowano je, biorąc pod uwagę ich charakter, tzn. zaistnienie co najmniej dwóch spontanicznych wypowiedzi uczniów, co z kolei wiąże się z zaistnieniem czynności i działań odbiorczo–transmisyjnych nauczyciela (działania li tylko odbiorcze kończą jakąkolwiek komunikację). Łącznie wyznaczono osiem modeli komunikacyjnych (typu: 1–2, 1–3, 1–4, 1–5, 1–6, 1–7, 1–8, 1–10), z zastrzeżeniem, że oczywiście może ich być więcej (np. ciągi komunikacyjne typu 1–9 i dalsze, typu 1–11 itd.). Największy odsetek wśród czynności i działań nauczyciela (w większości analizowanych modeli komunikacyjnych) stanowią: ignorowanie i wydawanie poleceń. W związku z gruntowną analizą ciągów komunikacyjnych (zgodnie ze schematem 1.), zaproponowano trzy przypadki ignorowania wypowiedzi uczniów przez nauczyciela. Każdy z nich (a, b, c), mimo pozornego braku aktywności nauczyciela, wpływa na kształt procesu edukacji, często stanowiąc ogniwa różnych modeli komunikacyjnych.

7. Nauczyciel jako kierownik procesu edukacyjnego jest nie tylko, jak pokazano w modelach komunikacyjnych, twórcą danego kontekstu edukacyjnego i nadawcą komunikatu, na skutek którego uczniowie zadają pytania i/lub coś stwierdzają. Może także wystąpić w roli osoby realizującej transmisję informacji (podejmującej daną czynność i działanie) na skutek swobodnych wypowiedzi dzieci. Każda jego reakcja na tego typu zachowania werbalne uczniów została poddana gruntownej analizie przede wszystkim w zakresie wyznaczonych modeli komunikacyjnych. Obydwie grupy respondentów, trzecioklasiści i nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, w największym procencie stwierdzili, że na skutek uczniowskich pytań nauczyciele „odpowiadają, jednocześnie udzielając wyjaśnień”, a na skutek stwierdzeń – „wyjaśniają”. Tego typu czynności (działania odbiorczo–transmisyjne) nauczyciela nie musiały być wcześniej przez niego zaplanowane, tak więc włączenie wyjaśniania w tok zajęć edukacyjnych przynosi określone zmiany – zwiększa się zakres informacji (wiadomości), które odbierają uczniowie. Przy czym zwiększenie tego zakresu ma charakter programowy. W związku z gruntowną analizą obszernego materiału badawczego, uzyskanego w czasie obserwacji zajęć edukacyjnych, wyznaczono rodzaje czynności i działań nauczycieli, które zaistniały w następstwie pytań i stwierdzeń. Spośród nich wybrano te, które znacznie zmieniają kształt procesu edukacyjnego. Są wśród nich: proponowanie, zapowiadanie, akceptowanie, powtarzanie (za uczniem), potaki-

wanie, odpowiadanie i komentowanie. (Odrębnie potraktowano ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów, wyznaczając i omawiając jego trzy przypadki.) Tego typu czynności i działania nauczyciela w swojej istocie są ukierunkowane na sugestie i propozycje ze strony uczniów. Nauczyciel wykorzystuje je w procesie edukacyjnym, natychmiast przeformułowując zaplanowane zadania edukacyjne lub zapowiadając ich realizację w niedalekiej przyszłości. Można jednak stwierdzić, że tego typu czynności i działania nauczyciela są rzadkością w praktyce edukacyjnej.

Wnioski dotyczące postrzegania przez uczniów i nauczycieli roli pytań i stwierdzeń uczniów klas I–III w procesie edukacyjnym

8. Bardzo wielu (wysoki odsetek) trzecioklasistów i nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej objętych badaniem sondażowym uznało, że widzi wpływ spontanicznie zadawanych przez uczniów pytań i zgłaszanych przez nich stwierdzeń na przebieg zajęć edukacyjnych. Podobną sytuację odnotowano, jeśli chodzi o opinię nauczycieli o wpływie pytań i stwierdzeń uczniów na wcześniej zaplanowane działania edukacyjne.

Wnioski uogólniające

1. Można z całą pewnością stwierdzić, że pytania i stwierdzenia uczniów klas I–III mogą mieć istotne znaczenie dla modyfikowania całego procesu edukacji wczesnoszkolnej – zarówno w przestrzeni dydaktycznej, jak i wychowawczej. Warto, aby nauczyciele zadbali w klasie o etykę dyskursu – zasad, w świetle których „wypowiedzi są rzeczowe, komunikacja zaś jest wolna od stosunków panowania”⁴.
2. Pytania, samorzutnie formułowane przez uczniów w toku zajęć edukacyjnych, kształtują ich wiedzę – przedmiotową (deklaratywną), operatywną i osobotwórczą. Zadając pytania, uczniowie najczęściej wyrażają wątpliwość, a zatem najczęściej oczekują ze strony nauczyciela pomocy w zakresie jej usunięcia. Oczekują także innych jego działań (reakcji), jeśli pytania zostały sformułowane w innym celu, np. aby wziąć udział w dyskusji z nauczycielem, aby pochwalić się własną wiedzą, aby podważyć zdanie nauczyciela, aby zwrócić na coś uwagę itp. Informacje zwrotne, uzyskane za pośrednictwem pytań, mogą dotyczyć:

---

⁴ H.-H. KRÜGER: *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*. Tłum. D. SZTOBRYN. Wstęp i opracowanie: B. ŚLIWERSKI. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005, s. 238.

- a) wiedzy opisującej poznawane obiekty – informacje typu „wiem, że...” umożliwiają zatem uzupełnienie dotychczasowej wiedzy przedmiotowej uczniów, jej skorygowanie bądź uzyskanie zupełnie nowego zasobu;
  - b) wiedzy dotyczącej środków, sposobów uczenia się – informacje typu „wiem, jak” umożliwiają uzupełnienie dotychczasowego zasobu wiedzy operatywnej uczniów, jego skorygowanie lub uzyskanie zupełnie nowego zasobu;
  - c) wiedzy dotyczącej warunku uczenia się, przyzwolenia ze strony nauczyciela na chęć podjęcia zasygnalizowanego zadania edukacyjnego – informacje typu „wiem, co i jak, a zatem potrafię..., lecz nie wiem, czy mogę...”. Uczniowie jako podmioty, korzystając z zasobów wiedzy, wykraczają poza ramy kształcenia programowego i zaprogramowanego przez nauczyciela. Są świadomi przekraczania własnych możliwości, odkrywania i tworzenia coraz to nowych jakości. Twórczo realizują zadania edukacyjne.
3. Stwierdzenia, samorzutnie formułowane przez uczniów w toku zajęć edukacyjnych, kształtują ich wiedzę – przedmiotową (deklaratywną), operatywną i osobotwórczą. Prezentowane przez nich sądy, opinie, intencje, życzenia, itp., wyrażają pewność wobec danych obiektów, czynności i osób. Są rezultatem uprzednio, wewnątrznie zadanego sobie pytania – rezultatem podjętego wcześniej myślenia. Stopień tej pewności może być różny. Stwierdzenia mogą być też prawdziwe bądź fałszywe. Najczęściej, tak jak w przypadku pytań, reaguje na nie nauczyciel, który w różny sposób udziela uczniom informacji zwrotnych (będących potwierdzeniem lub negacją tych stwierdzeń). Uczniowie mogą się zatem utwierdzić w swoim przekonaniu lub zmienić je na właściwe. Zmienia się wtedy ich stopień pewności względem posiadanej wiedzy – przedmiotowej, operatywnej i osobotwórczej (por. jak wyżej).
  4. Pytania i stwierdzenia, samorzutnie formułowane przez uczniów w toku zajęć edukacyjnych, kształtują wiedzę nauczyciela o ich wiedzy – przedmiotowej, operatywnej i osobotwórczej. Pod ich wpływem nauczyciel zmienia się z nieświadomego w poinformowanego o tym, co uczniowie wiedzą i umieją⁵. Może zatem odpowiednio modyfikować kierowany przez siebie proces edukacyjny – zmieniać wiedzę uczniów, tę potrzebną tu i teraz, jak i tę do wykorzystania w przyszłości.
  5. Samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują wiedzę nauczyciela o sobie samym i własnym działaniu edukacyjnym. Informacje, uzyskane za pomocą swobodnych, spontanicznych wypowiedzi uczniów, pozwalają mu odpowiednio przygotować zajęcia edukacyjne, kierować nimi, uwzględniając swobodne wypowiedzi uczniów.
Nauczyciele są raczej nastawieni na realizowanie celów i zadań programowych. Niechętnie uznają, że samorzutne wypowiedzianie się uczniów jest war-

⁵ W. Kojs: *O podmiocie i przedmiocie...*, s. 30.

tością w procesie edukacyjnym, że ich pytania i stwierdzenia nie są wyłącznie „odpadami informacyjnymi”⁶, najczęściej przez nich lekceważonymi. Taka sytuacja może wynikać z wielu przyczyn: z braku czasu na rozmowy z uczniami, z konieczności realizowania treści programowych, z małej świadomości nauczycieli na temat wartości samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów w toku edukacji oraz słabego przygotowania pedagogicznego. Braki w procesie komunikacyjnym, przejawiające się zatrzymaniem ciągów komunikacyjnych przez nauczyciela, mogą wynikać nie tylko z braku chęci podtrzymania komunikacji, ale z braku umiejętności dekodowania znaczenia kodu informacji, która jest do niego transmitowana przez uczniów. Dzieje się tak, gdyż „dekodowanie nie jest jedynie prostym odwróceniem procesu kodowania”⁷. Dekodowanie, czyli nadawanie sensu otrzymanej informacji, zrozumienie jej, obejmuje: rozumienie językowe, rozumienie kontekstu, rozumienie empatyczne, „zdystansowanie się lub utożsamienie z wartościami, normami, zasadami etycznymi kształtującymi działanie w świecie społecznym”⁸.

Zatem uważam, że warto sformułować następujące postulaty odnośnie kształcenia studentów edukacji wczesnoszkolnej i dokształcania się nauczycieli:

1. Do kanonu programu kształcenia przyszłych nauczycieli powinny być włączone – niekoniecznie w zakresie jednego, odrębnego przedmiotu (modułu) kształcenia, ale w ramach już realizowanych (np. dydaktyka ogólna, metodyki szczegółowe, praktyki śródroczne i zawodowe) – treści związane z kształtowaniem umiejętności wsłuchiwania się w pytania i stwierdzenia uczniów oraz ich interpretacja. Służyć temu mogą ćwiczenia w kodowaniu i dekodowaniu tychże wypowiedzi, przy założeniu, że żadna wypowiedź nie ma „swojego sensu raz na zawsze ustalonego”⁹. Tylko ćwiczenia w ich odczytywaniu mogą przybliżyć studenta (nauczyciela) do określonego stanu wiedzy (lub niewiedzy) ucznia. Te zaś mogą się odbywać wyłącznie podczas praktyki edukacyjnej i w kontakcie z praktyką edukacyjną¹⁰.
2. Do arkuszy hospitacji i oceny zajęć edukacyjnych, realizowanych przez studenta w ramach praktyk pedagogicznych¹¹, należałoby włączyć takie elementy, jak:

⁶ W. KOJS: *Działanie jako...*, s. 85–86.

⁷ H. RETTER: *Komunikacja codzienna w pedagogice*. Tłum. M. WOJDAK-PIĄTKOWSKA. Wstęp i oprac. B. ŚLIWERSKI. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005, s. 12.

⁸ Ibidem, s. 19.

⁹ J. RUTKOWIAK, *O dialogu edukacyjnym...*, s. 46.

¹⁰ E. BIŁOS: *Sens pytań dydaktycznych...*; D.M. CARROL: *Developing Joint Accountability in University-School Teacher Education Partnerships*. “Action in Teacher Education” 2006, V. 27, nr 4, s. 10.

¹¹ U. SZUŚCIK, B. OELSZLAEGER-KOSTUREK: *Koncepcja praktyk pedagogicznych w zakresie specjalności nauczycielskich – zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne, zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i terapia pedagogiczna. Program autorski*. Cieszyn-Ustroń, Galeria „Na Gojach”, 2013.

- treść i liczba samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów, zgłoszonych w czasie zajęć,
- wsłuchiwanie się studenta (nauczyciela) w pytania i stwierdzenia uczniów – rodzaj podejmowanych przez niego czynności i działań (transmisyjne, odbiorcze, odbiorczo-transmisyjne),
- sposób i zakres wykorzystania uczniowskich pytań i stwierdzeń w zajęciach edukacyjnych.

W tym celu niezbędne byłoby opracowanie nowatorskiego narzędzia do zapisu, analizy i modyfikacji procesu edukacyjnego w klasach I–III na skutek samorzutnych wypowiedzi uczniów.

3. Ćwiczenia w odczytywaniu i interpretowaniu pytań i stwierdzeń uczniów powinny także stanowić element działań autodokształcających już pracujących nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i stać się na przykład tematem spotkań z rodzicami uczniów. Tak gromadzona wiedza o dzieciach, o tym, co wiedzą, a czego nie (w zakresie treści programowych), także świadomość, jaka jest wiedza uczniów o uczeniu się oraz o nich samych jako osobach przeżywających, czujących i myślących, byłaby bardzo wartościową informacją dla obu stron edukacji (nauczyciela i rodziców). Mogłaby leć u podstaw wartościowego, bo wynikającego z sugestii samych dzieci, refleksyjnego współdziałania szkoły i rodziców, ukierunkowanego na skuteczne kształcenie i wychowywanie dzieci w duchu autentycznej podmiotowej komunikacji¹².

Rola swobodnych pytań i stwierdzeń uczniów klas I–III (i nie tylko) to ciągle nie do końca rozpoznany obszar badawczy procesu edukacyjnego. Jest interesujący i wartościowy dla każdego nauczyciela, który poszukuje dróg doskonalenia sposobów i środków pracy z uczniami. Odkrywanie przez niego przedmiotu i porządku myślenia dzieci, poprzez obserwowanie ich swobodnego włączania się do toku zajęć edukacyjnych, może się stać motorem wszelkich zamian w procesie edukacji, który z natury rzeczy opiera się na dialogowych interakcjach między nauczycielem a uczniami¹³.

Wsłuchiwanie się w spontaniczne wypowiedzi uczniów, z jednoczesnym realizowaniem zaplanowanych celów kształcenia, stanowi dla nauczyciela wielkiej wagi wyzwanie. Musi on być zawsze przygotowany do zajęć, bo spontaniczność dzieci wystawia na próbę jego możliwości intelektualne i kreatywne. Podejmując decyzje o tym, na ile pozwolić uczniom na zadawanie pytań i wyrażanie własnych opinii, ma szansę zapewnić uczniom poczucie wpływu, sprawstwa i odpowiedzialności w procesie edukacyjnym. W ten sposób tworzą się modele komunikacji dwu- i wielokierunkowej, a nauczyciel i uczniowie chętniej, lepiej i częściej komunikują się w takiej bezpiecznej, pełnej akceptacji atmosferze pracy¹⁴.

¹² U. OSTROWSKA: *Dialog...*, 2000, s. 51.

¹³ U. WALIJEWSKA: *Dialog w edukacji wczesnoszkolnej*. „Edukacja i Dialog” 1999, nr 6, s. 20.

¹⁴ B. WOJCIECHOWSKA-CHARLAK: *Uwarunkowania komunikacji podmiotowej*. W: *Procesy komunikacyjne w szkole. Wyznaczniki, tendencje, problemy*. Red. W. KOJS, Ł. DAWID. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 94.

Mimo pewnych zagrożeń dla dyscypliny, wynikających z przyjęcia powyższego stylu pracy, nauczyciel powinien uznać istotną rolę pytań i stwierdzeń uczniów jako elementów integrujących proces edukacji, a w szczególności treści kształcenia z różnych rodzajów edukacji. Pozwolenie uczniom na swobodne wypowiedzianie się w czasie zajęć edukacyjnych daje podstawę do określenia nowego, innego porządku, którego to uczniowie stają się współtwórcami i w którym tworzą swoją wiedzę.

Materiały źródłowe

Przedstawione w niniejszym rozdziale materiały źródłowe stanowią jeszcze jeden rezultat podjętych przeze mnie badań – obserwacje w klasach I–III, które były realizowane w latach 2004–2012 (por. rozdz. I.3.). Mogą one stanowić cenny materiał, przydatny w pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich, kształcących studentów pedagogiki – przyszłych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Mogą także stanowić pomoc w przygotowaniu różnego rodzaju prac naukowo-badawczych (np. dyplomowych, magisterskich i innych), skoncentrowanych zarówno na odkrywaniu, jak i analizowaniu relacji dydaktyczno-komunikacyjnej nauczyciela i uczniów w klasie szkolnej, badaniu cech języka obu podmiotów procesu edukacji.

Przedstawiam kolejno:

1. zbiorcze arkusze obserwacji, dotyczące uczniowskich pytań na zajęciach edukacyjnych w klasach I–III:
  - pytania uczniów w klasach I (tabela 34.),
  - pytania uczniów w klasach II (tabela 35.),
  - pytania uczniów w klasach III (tabela 36.);
2. zbiorcze arkusze obserwacji, dotyczące uczniowskich stwierdzeń na zajęciach edukacyjnych w klasach I–III:
  - stwierdzenia uczniów w klasach I (tabela 37.),
  - stwierdzenia uczniów w klasach II (tabela 38.),
  - stwierdzenia uczniów w klasach III (tabela 39.).

Tabela 34. Pytania uczniów w klasach I

Lp.	Kontekst edukacyjny	Pytanie ucznia	Wypowiedź nauczyciela, udzielona na skutek samorzutnego pytania ucznia
1.	N. pyta o rzeczownik.	1. Kiedy będzie przerwa?	
2.			
3.	N. wydaje polecenie wyciągnięcia karty pracy i formułuje zadanie: Na podstawie tego, co już wiecie, teraz sami pokolorujecie i podpiszecie kwiaty.	2. Jakimi kredkami?	Dowolnie. Ołówkowymi lub świecowymi.
	N. wyjaśnia poprzedniemu uczniowi: Dowolnie. Ołówkowymi lub świecowymi.	3. A można świecowymi?	Nie, bo przebijają na drugą stronę.
	Wykreślanka na tablicy. N. wydaje polecenie uczniowi: Podejdź do tablicy i skreśl co drugą literę.	4. Mogę powiedzieć?	Chciałbyś, Damian, odczytać hasło? Nie przeszkadzajcie mu.
	N. wydaje polecenie: Teraz zamknijcie książki i schowajcie je do plecaków.	5. Co będziemy robić?	Zaraz się dowiecie.
4.			
5.	N. wydaje polecenie: Dzieci, mamy dzisiaj gości. Przywitajcie się. (Dzieci mówią: Dzień dobry!)	6. Kiedy pójdziemy do harcówki?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	7. Kiedy będzie zbiórka?	Pani powie wam po zajęciach.
	N. wyjaśnia zadanie: Każdy dostanie karteczkę, na której wypisze czynność wybraną przez siebie urządzenie.	8. Co ja mam napisać?	Jaką czynność wykonuje dowolne urządzenie.
	N. zapowiada samoocenę na koniec zajęć: Dzisiaj będziecie się sami oceniali.	9. A będzie dyplomik?	Może być.
6.	N. wydaje polecenie: Proszę podzielić się na grupy trzyosobowe i każda grupa wybierze sobie rekwizyt.	10. Możemy wybrać ten, który chcemy?	Oczywiście.
7.			
8.	N. wyjaśnia warunki rozwiązywania zadania: Kto przyklei, może rozwiązywać. Kto nie wie, to czekajcie, będziemy robić razem. Jest kilka haseł trudnych rzeczywiście, dziewczynki mogą mieć kłopot. Chłopcy powinni wszystko wiedzieć. Piszcie ołówkiem, żeby nie było kłopotu z mazaniem.	11. Mamy to przykleić?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	12. A czym to przykleić?	Jak zwykle – klejem.

cd. tab. 34

N. wydaje polecenie: Przeczytajcie i zastanówcie się, jakiego wyrazu brakuje.	13. Jedno słowo?	Tak.
N. ocenia wypowiedź ucznia, a potem zadaje pytanie: Kto dalej będzie opowiadać? Jeden uczeń się zgłasza. N. mówi: No, Michał, proszę.	14. Od początku?	Nie, dalej.
N. ocenia opowiadanie uczniów (c.d. j.w.): Zadowolona jestem dzisiaj z waszych opowiadań. Wczoraj było tragicznie w porównaniu z dzisiejszym dniem. Myślę, że jeżeli będziecie ćwiczyć, to macie szansę, żeby ładnie opowiadać, gdy pójdziecie do IV klasy?	15. Dopiero w IV klasie?	Wcześniej będziecie umieć ładnie opowiadać, ale w IV klasie to będzie miało o wiele większe znaczenie, bo tam już będziecie mieli oceny. I jak ktoś nie będzie umiał ładnie opowiedzieć, to od razu dostanie złą ocenę. Będzie mu smutno i po co?
N. wyjaśnia zadanie: Każdy z was musi wykonać jeden rysunek, ale nie oderwany od całości, tylko każdy narysuje jeden fragment tej przygody.	16. To znaczy, że możemy zrobić tak jak normalną historyjkę?	
N. ignoruje pytanie ucznia.	17. Najpierw wszyscy jeden rysunek, a potem drugi?	Tak, tylko, Kuba, nie wszystkie rysunki wykonuje jedna osoba.
N. wyjaśnia zadanie: (c.d. j.w.) Dobrze by było, aby prace wasze były w jednej pozycji. Powinnaś wcześniej powiedzieć, ale zapomniałam. Będziemy prace sklejać od tyłu pionowo albo poziomo.	18. To jak mamy robić?	
N. ignoruje pytanie ucznia.	19. Lepiej pionowo czy poziomo?	Jak chcecie. To jest wasza decyzja: jak poziomo to poziomo, jak pionowo to pionowo.
N. wydaje polecenie: Do samego końca przesuńcie się, żeby mieściły się pozostałe dzieci.	20. Czy będziemy teraz śpiewać?	Teraz będzie przerwa śniadaniowa, a po przerwie matematyka.
N. wydaje polecenie, aby jeden uczeń opowiedział historyjkę obrazkową, narysowaną w grupach. Jeden uczeń opowiada: Pewnego razu Piuś i Waluś wylądowali awaryjnie na bezludnej wyspie. Gdy pochodzili sobie troszkę po tej wyspie, zza drzew wyskoczył nagle kanibal.	21. A co to jest kanibal?	Wy tłumacz, Mateusz.

cd. tab. 34

	C.d. j.w. – inna grupa przedstawia historyjkę obrazkową. N. ocenia: Dobrze, podobała mi się wasza praca. Na jednym rysunku, widzicie którym, tło jest troszeczkę niestaranne.	22. Gdzie?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	23. W tym?	Nie, tutaj nie, w tym obok. Tło staramy się robić słabiej, bo zaciemniamy postacie, jeżeli zrobimy go tak mocno. Nie robimy w różnych kierunkach, tylko w tym samym kierunku.
9.			
10.			
11.			
12.	N. kontroluje samodzielnie rozwiązane zadania z treścią. Ocenia: Większość dzieci już zrobiła poprawnie, pozostałe jeszcze kończą.	24. Czy wszystkie malować?	Jakie były pozostałe? – przeczytaj.
13.	N. kontroluje wykonie przez dzieci zadania – przyklejanie obrazków do historyjki obrazkowej.	25. Proszę panią, czy dobrze zrobiłem?	Zaraz sprawdzę. No, dobrze.
14.			
15.			
16.	N. prowadzi pogadankę, opowiada o pierwszych wiosennych kwiatach: Krokus to roślina, która rośnie na górskich halach. Ma liliowy kwiat w kształcie kielicha.	26. Jeden uczeń się zgłasza. N. pyta: Co chciałeś, Pawełku? Uczeń pyta: Czy mogę wyjść?	Proszę, jeśli musisz.
	Początek techniki. N. wydaje polecenie i informuje: Zabieramy się do pracy, a ja w tym czasie sprawdzę, jak rozwiązaliście zagadki.	27. Proszę pani, czy dobry kolor wybraliśmy dla naszej sasanki?	Tak, dobry.
	N. odpowiada na pytanie ucznia.	28. Proszę pani, czy my dobrze naklejamy kuleczki?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	29. Czy nie są one za duże?	Dobrze, ale gdyby były mniejsze, praca byłaby dokładniejsza, ładniejsza.
	N. wydaje polecenie: Na zadanie domowe każdy napisze w zeszyte nazwy poznanych dzisiaj kwiatów wiosennych i narysuje jeden z nich.	30. A można więcej?	Oczywiście, że można.

cd. tab. 34

17.	N. zapowiada samokontrolę i samoocenę na zajęciach, rozdaje odpowiednie kartki oraz wyjaśnia: Wypełniamy tabelkę, wpisując swoje dane we właściwych rubrykach.	31. Proszę pani, czyje imię i nazwisko mam tu wpisać?	A czyja jest ta kartka? Komu ją dałam?
	N. wydaje polecenie przepisania z tablicy: Piszemy – czytanie. Pod spodem – pisanie, w nawiasie – staranność.	32. Czy tak, proszę pani?	Jeśli napisałeś tak jak na tablicy, to dobrze.
	N. wydaje polecenie oceniania samych siebie: Proszę analizować tak, aby nikt nas nie słyszał.	33. Tam, gdzie jest klasa, piszemy co?	Trójeczkę rzymską.
	N. wyjaśnia, jak pisać dyktando: Ponieważ jest to wiersz, będziemy pisać go wersami.	34. Zaczynamy go od cudzysłowia?	Tak, możemy, bo to są cudze słowa.
	N. dyktuje wiersz: Czwarta linijka wiersza jest pytaniem – Kwietniu, czemu dzieci smucisz?	35. Tu jest kropka?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	36. Czy tam jest pytanie?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	37. To jest koniec zdania?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	38. A czy trzeba wielką literą?	A jak ci się wydaje?
	N. dyktuje (c.d. j.w.) i zapowiada: Druga linijka.	39. „Zabawy” – jest kropka?	
	N. dyktuje (c.d. j.w.): Straszę czasem młode trawy.	40. A dalej?	Teraz będę dyktować trzecią linijkę tego drugiego zdania.
	N. dyktuje następne zdanie.	41. To, to jest następne zdanie?	Tak, ale nie całe, bo ono składa się z dwóch linijek.
	N. odpowiada i wyjaśnia (j.w.): Tak, ale nie całe, bo ono składa się z dwóch linijek.	42. To nie trzeba dać kropki?	Powtarzam, to zdanie składa się z dwóch części.
	N. zaprasza (wydaje polecenie): A teraz zapraszam do słowniczków.	43. A gdzie jest mój?	
	N. informuje: Przypominam – ja oceniam sprawiedliwość waszego oceniania.	44. „Niechże” – razem czy osobno?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	45. Gdzie szukać „smucić”?	
	N. wydaje polecenie: Pod pracą piszemy ilość błędów i ocenę.	46. Proszę pani, a ta kreseczka?	W tym wyrazie oznacza ona, że są to dwa wyrazy, ale pisze się razem.

cd. tab. 34

	N. ocenia: To niedobrze.	47. Proszę pani, a jak ktoś zrobił?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	48. Jak się już oceni, to trzeba oddać pani?	Chwileczkę.
	N. wyjaśnia zadanie: Będę pisać na tablicy zadanie, a wy przepisiecie je do zeszytów. Będzie się tu liczyło i łącznie liter, kształt liter i ortografia, czyli bezbłędne przepisanie i pisanie w linia-turze.	49. Dalej w tych zeszytach?	Tak. Piszę tekst na tablicy.
	N. odpowiada.	50. To trzeba napisać?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	51. A czy mamy pisać odpowiedź?	Nie, podkreślamy wyraz w zagadce, który jest odpowiedzią, bo tekst zagadki zawiera odpowiedź.
	N. rozdaje kartki z tekstem zagadki.	52. Proszę pani, należy się podpisać na tych kartkach?	Tak.
	N. odpowiada: Tak.	53. A jak ktoś zrobił?	Na odwrocie napiszcie wyraz „kwiecień” i wyszukajcie wyrazy, które można utworzyć z liter zawartych w tym wyrazie.
18.	N. zapisuje na tablicy temat i wydaje polecenie dzieciom: Zaznaczcie sobie kolorem w temacie literki „uś” i „u”, wszystkie, jakie znajdziecie.	54. Czy można zaznaczyć literki kolorem czerwonym?	Kolor czerwony jest mój. Możecie zaznaczać każdym innym kolorem.
19.	N. wyjaśnia, jak kolorować kartę oceny: Kolorujemy tylko dudka, bo to jest dopiero pierwsze dobrze wykonane zadanie. Szukamy go, przyglądamy się tablicy. Kto pokoloruje, odkłada.	55. Tylko dudka?	Tylko dudka, bo wykonałeś tylko jedno zadanie.
	N. wyjaśnia zadanie matematyczne i wydaje polecenie: Zmierzcie i wpiszcie do okienek.	56. Co to jest?	To jest czarny bocian, bo bociany są z białymi skrzydłami i czarnymi.
	N. wyjaśnia, jak wykonać test, żeby dowiedzieć się, kto jest „Super głową” i jak obliczyć punkty: W nagrodę te osoby, które nie miały żadnej pomyłki, mogą pokolorować kukułkę. Kukułka wam wykukała piątą znaczek, a osoby, które miały choć jedną pomyłkę – niestety nie.	57. A trzy?	Nie. Wszystkie cztery poprawne odpowiedzi. Wtedy możecie pokolorować kukułkę.

cd. tab. 34

	N. odpowiada i wyjaśnia: Nie. Wszystkie cztery poprawne odpowiedzi. Wtedy możecie pokolorować kukulkę.	58. A jak wygląda?	Popielata. Ona ma szare piórka.
20.	Początek zajęć. N. wydaje polecenie: Proszę was, abyście przygotowali się do zajęć. Wyjmijcie potrzebne przybory.	59. Co mam wyciągnąć?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	60. A kredki będą potrzebne?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	61. Ołówek też?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	62. Co będziemy robić?	Wyjmijcie piórnik, kredki. Poukładajcie wszystko na swoim miejscu, a następnie przejdźcie na nasz czarodziejski dywan.
	Uczniowie rozwiązują krzyżówkę. N. wydaje polecenie: Kto napisał, próbuje rozwiązać hasło całej krzyżówki.	63. A ziemniaki, jak napisać?	Zastanów się, każdą literkę osobno przeliteruj po cichu.
	N. przygotowuje uczniów do zajęć z techniki. Wydaje polecenie: Rozdajcie folię dzieciom.	64. Dlaczego ja nie dostałem?	Nic się nie martw. Już jest dla ciebie.
	N. wydaje polecenie: Najpierw przygotujcie sobie fartuszki, pomagajcie sobie wzajemnie przy ubieraniu fartuszka.	65. Proszę pani, a po co ścierka?	
	N. wydaje polecenie: Przygotujcie deseczki, noże dajemy na bok, bądźcie bardzo ostrożni.	66. A po co potrzebna deska?	Zaraz się dowiesz.
	N. wyjaśnia, jak robić owocowe szaszłyki: Następnie na wykałaczki nabijamy na przemian owoce – kiwi, jabłko, banan. Zaraz potem wydaje polecenie: Proszę dyżurnych o rozdanie wykałaczek.	67. Możemy już zacząć?	Tak, możecie. Tylko ostrożnie posługujcie się nożem. Nie skaleczcie się.
	N. wyjaśnia: Na zakończenie ją wyciszymy. Jeżeli są zbyt dojrzałe, to trudno je nabić na patyczek, bo się przerywają. Uczniowie kroją owoce.	68. Może tak być?	Może, bardzo ładnie.
	N. odpowiada i ocenia: Może, bardzo ładnie.	69. A czy tak mogę sobie zrobić?	Tylko uważaj, żeby owoce nie pospadały.
	N. instruuje i wydaje polecenie: Tylko uważaj, żeby owoce nie pospadały.	70. Proszę panią, a co z tym jabłkiem, co jest na stole?	Weź ze stolika.
N. wydaje polecenie: Weź ze stolika.	71. Proszę pani, a da mi pani wykałaczek?		

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie: Kto skończył, układa na talerzu i serwetce.	72. Proszę pani, a czy mogę tak nabijać?	Tak, owoce, które nie wykorzystasz, zostaw na deseczce.
	N. wyjaśnia: Tak, owoce, które nie wykorzystasz, zostaw na deseczce	73. A co ja z tymi owocami zrobię?	
	N. wydaje polecenie: Dyżurni pomogą ścierać folię, a następnie ją złożyć.	74. A kiedy będzie herbata?	
	N. i uczniowie ważą różne przedmioty na wadze szalkowej.	75. Mogę teraz ja?	Spróbuj zważyć, Agnieszko, ile waży ta torebka?
21.	N. wydaje polecenie: Proszę, każda grupa swoje wyrazy przykleja i przypina kartkę na tablicy.	76. Czy trzeba przykleić?	
22.	N. wyjaśnia: Naszym zadaniem będzie ułożenie zdań w odpowiedniej kolejności. Trzeba pociąć zdania na paski i na stoliku poukładać po kolei.	77. Proszę pani, a można obciąć sobie tutaj tak?	Można z boku obciąć te zdania ładnie.
	N. informuje: Kto pracuje jak należy, na pewno zrobi dobrze i będzie pierwszy.	78. Proszę pani, mogę tu obciąć?	Tak, tylko, żebyś nie pocięła zdań.
	N. wydaje polecenie: To teraz po kolei układać zdania.	79. Tak, jak to było?	Aniu, czytaj i układaj te zdania, które pasują do bajki, według kolejności.
	N. proponuje i pyta: Może byśmy coś sobie teraz zaśpiewali? Co lubicie śpiewać?	80. A można wstać?	Kto chce, może wstać i poruszać się.
	Uczniowie dokonują samooceny na karcie samooceny. N. ocenia: Cieszę się, że potrafisz sama się oceniać, jak należy.	81. Może być taki uśmiech?	Tak, jak uważasz, Damian, to jest twoja ocena.
23.	N. informuje: Zadanie czwarte i piąte wykonujemy samodzielnie.	82. Proszę mi powiedzieć, jak to obliczyć?	Kacper, dalej nie rozumiesz? (U: Nie. N. podchodzi i pomaga.)
24.			
25.	N. wydaje polecenie: Podkreślcie ołówkiem te zdania, które wypowiada Joasia.	83. Można kredką?	Nie, podkreślamy ołówkiem.
	N. wydaje polecenie: Teraz przepiszcie starannie do zeszytu. Ja podejść do każdego i za ładne pismo dam jabłuszko.	84. Można pisakiem zaznaczyć?	Można.
	N. wydaje polecenie: Spakujcie zeszyty w linie. Wyciągnąć sobie zeszyty w kratkę.	85. Czy teraz będzie przerwa?	
26.	N. pokazuje ilustracje w lekturze i opowiada: I proszę zobaczyć – wszyscy podziwiają odwagę Wojtka.	86. A dlaczego ta biała trzyma tak ręce?	Widocznie ilustrator tak sobie wyobraził tę sytuację.

cd. tab. 34

Uczniowie zapisują temat lekcji w zeszytach. N. wyjaśnia pisownię: Bohater – przez samo „h”, lektury – przez „u” otwarte.	87. Jak przedzielić „lektury”?	Le-ktu-ry.
N. odpowiada: Le-ktu-ry.	88. Jak się nie zmieści, to w nowej linijce?	Tak, od nowej.
N. odpowiada: Tak, od nowej.	89. Proszę pani, „jak” – dużą literą?	Tak, bo zaczynamy nowe zdanie, to jest tytuł opowiadania.
N. odpowiada: Tak, bo zaczynamy nowe zdanie, to jest tytuł opowiadania.	90. Proszę pani, dwa przecinki?	Tak, dwa przecinki – to jest cudzysłów i tak piszemy tytuł książki.
N. przechodzi do matematyki – wyjaśnia i wydaje polecenie: Jeden dom ze strzałką do góry, drugi – na dół. Proszę to zaznaczyć i każdy wyliczy, ile tych domów stoi.	91. Od komina?	Może być strzałka od komina, nieważne. Ołówkiem można zrobić.
N. wydaje polecenie: I proszę teraz uzupełnić: Wszystkich domów w Kozich Rózkach jest... ile?	92. Tu, do tej?	Nie, do tej pod obrazkami.
N. wydaje polecenie: Proszę połączyć pierwszą grupę, obrysować łopaty i podzielić ich na dwie grupy, aby w każdej grupie było po tyle samo.	93. Tak, proszę pani?	Tak, dobrze.
N. wydaje polecenie: Narysujcie osiem kółeczek.	94. Może być na zielono?	Może być na zielono.
N. odpowiada: Może być na zielono.	95. Czy może być taki kolor?	Może być, dziecko.
N. odpowiada krótko: Może być, dziecko.	96. Osiem?	Osiem, tak.
N. ocenia i wydaje polecenie: Dobrze, i pod spodem napiszemy: osiem podzielone na dwa równa się cztery.	97. Osiem podzielone przez co?	Na dwa, na dwie równe części i w każdej części są po cztery kółka.
N. informuje i proponuje: Podajemy wszystkie poprawne odpowiedzi. Potem można pokolorować rozwiązanie.	98. Teraz co?	Proszę, teraz narysujemy dwanaście kółek.
N. wydaje polecenie: Proszę, teraz narysujemy dwanaście kółek.	199. Różnokolorowe, białe trójkąty?	Jakie chcesz, mogą być trójkąty.
N. wydaje polecenie: Pod spodem narysujemy jeszcze raz dwanaście kółeczek.	100. Co dwanaście?	Kółeczek.
N. odpowiada krótko: Kółeczek.	101. Ale jakich?	Dwanaście.
N. wydaje polecenie: I teraz pod spodem narysujemy trzy grafy.	102. Na kartce trzy?	Trzy tabelki.

cd. tab. 34

	N. odpowiada: Trzy tabelki.	103. Trzy tabelki?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	104. Znowu będziemy na nich musieli coś zaznaczyć?	Tak.
	Uczniowie rysują grafy.	105. Proszę pani, to jest sześć centymetrów?	No, sześć.
	N. odpowiada krótko: No, sześć.	106. A wzdłuż tej kreski?	Tu ma być centymetr, a tu dwa centymetry.
	N. wyjaśnia: Tu ma być centymetr, a tu dwa centymetry.	107. Jeden centymetr i pięć?	Tak, Maja.
	Uczniowie rysują grafy.	108. Proszę pani, mogą być tu cyferki?	Zaraz powiem. I proszę bardzo, rysujemy wszyscy takie liczby: cztery, sześć, zero, dwa.
	N. odpowiada i wydaje polecenie: Zaraz powiem. I proszę bardzo, rysujemy wszyscy takie liczby: cztery, sześć, zero, dwa.	109. A ile to ma być, to razy?	To zaraz powiem, ile ma być.
27.			
28.			
29.	Po przerwie, po zabawie ruchowej, N. wydaje polecenie: Teraz otwieramy matematykę i w karcie nr 1 wpisujemy dzisiejszą datę i porę roku.	110. Proszę pani, a pójdziemy dzisiaj na podwórko?	Wiecie, że tak, to dlaczego się pytasz? Żeby przeskadzać?
30.			
31.	N. (po ogłoszeniu przerwy) wydaje polecenie: Proszę zrobić porządek na biurku.	111. Proszę pani, a będzie dzisiaj sprawdzian z pisania?	Tak, ale później
	N. informuje (ed. środowiskowa): Teraz zajmiemy się ćwiczeniem piątym w kartach pracy nr 46.	112. Proszę pani, a dlaczego nie teraz sprawdzian pisania jest?	Marta, jak chcesz mnie zastąpić, to proszę bardzo. Ja sobie tutaj posiedzę. Wtedy będziesz mogła ustalić własną kolejność.
	N. wydaje polecenie: Proszę teraz za pomocą własnej linijki przeprowadzić linie od końca ręki. Proszę, robimy to ołówkiem – od linijki, nie od ręki.	113. Ma pani pożyczyc linijkę?	Mam, proszę. Ktoś jeszcze potrzebuje? Przecież wyraźnie mówiłam na początku, pierwszego września, co ma się znajdować w każdym piórniku, prawda?

cd. tab. 34

32.	N. informuje: Mam dla was niespodziankę, tylko nie krzyczcie. Za chwilę weźmiecie kurtki i pójdziemy na spacer.	114. Proszę panią, to mamy się ustawić w parę?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	115. A gdzie pójdziemy?	
	Rozmowa po spacerze. N. pyta: Co zaobserwowaliście?	116. Mogę się załatwić?	
33.	N. wyjaśnia: Wiele naszych odpadów można wykorzystać powtórnie, nie trzeba wtedy ścinać tych nowych drzew.	117. A czy można przykleić ścięte drzewo?	Nie, niestety. Jest to niemożliwe. Wtedy drzewo jest już martwe. Naszą rękę można przyszyć, ale gałęzi już nie.
	N. wydaje polecenie: Teraz każdy z was narysuj coś o przyrodzie, ochronie środowiska, o tym, co mówiliśmy. Zastanówcie się, co chcecie narysować, aby później trochę nam o tym waszym rysunku opowiedzieć.	118. Proszę pani, na przykład las?	Tak, można, to jest twoja praca.
34.	N. pyta: Czy wszyscy już skończyli?	119. Dużą czy małą?	A jaka tam jest literka, Joasiu? Z dużej czy z małej?
	N. komentuje: Proszę, zobaczcie, jak świetnie radzi sobie Weronika. To nasza klasowa plastyczka.	120. Mogę zrobić następnego?	Oczywiście.
35.	N. pyta: Który teraz będzie? Ile będzie miał literek?	121. „Rz” liczy się podwójnie?	
36.			
37.	N. wydaje polecenie: Teraz siadamy do ławek i proszę przygotować nożyczki, klej i książkę.	122. A ja co będę robił?	Chcesz wycinać razem z nami?
	N. wydaje polecenie: To zabieramy się do pracy.	123. A to też wycinamy?	Nie, napisy zostawiamy.
	Ćwiczenia śródlekcyjne. N. ocenia i wydaje polecenie: Super wam to wychodzi. Teraz druga ręka.	124. A może zaśpiewamy piosenkę o zimie?	Dobra. Wstajemy i pożegnamy zimę zimowym tańcem.
	N. wyjaśnia i informuje: Jest to długie zdanie, dlatego będę wam dyktować po jednym wyrazie.	125. Proszę panią, a my będziemy topić marzannę?	Będziemy, ale nie dzisiaj.
	N. wydaje polecenie: Pracujemy cichutko.	126. Przez jakie „u” piszemy „lód”?	Przez „u” zamknięte.
	N. informuje i pyta: Chciałabym, abyśmy dzisiaj taką panią zimę posadzili wśród nas i pożegnali wspólnie. Kto będzie panią zimą?	127. A będzie dzisiaj w-f?	Tak, w-f będzie na końcu. Obiecuję.

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie: Teraz zaznaczmy sobie zadanie domowe. Otwórz na karcie nr 29. i zaznacz zadanie 1., a w drugiej książce s. 23. – nauczyć się go na pamięć.	128. Czy ja mogę nie robić zadania, bo mam konkurs w sobotę?	Rozumiem cię i możesz nie robić zadania.
38.			
39.	N. demonstruje, jak należy odmierzać za pomocą linijki.	129. Proszę pani, a można narysować długopisem?	Nie, Michał, rysujemy tylko ołówkiem.
40.	N. wyjaśnia zadanie: Waszym zadaniem jest ułożyć zdania z rozsypanki wyrazów i napisać je obok właściwych obrazków.	130. A proszę panią, a co trzeba zrobić?	Ale ja tłumaczyłam, Adrian – i tłumaczy jeszcze raz.
	N. kontroluje poprawność wykonania zadania.	131. Co się z tym dzieje?	Zaraz wam zadam następne zadanie.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	132. Nie chce się zatkać?	
	N. wydaje polecenie: Każdy przeczyta sobie po cichu zadanie i udzieli właściwej odpowiedzi: „tak” lub „nie”.	133. Proszę pani, a drukowanymi?	Nie, pisanyymi.
	N. wyjaśnia: Jak ocenić pracę kolegi? Jeżeli wszystkie plusy – wpisujemy W, czyli „wspaniale”. Jeżeli jeden minus – wpisujemy B, czyli „bardzo dobrze”. Jeżeli dwa minusy – wpisujemy D, to będzie „dobrze”. Jeżeli trzy minusy – wpisujemy P, czyli „przeciętnie”. Jeżeli cztery minusy – wpisujemy S, czyli słabo.	134. Proszę panią, a ja dobrze napisałam?	Tak, dwa minusy to D – „dobrze”.
	N. wydaje polecenie: W domu nauczycie się czytać tekst o bocianie, z podziałem na role. Dodatkowo wybieramy sobie jeden wierszyk z czytanki „Ptasie gniazda” i wpisujemy do zielonego zeszytu.	135. Tylko tyle?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	136. Proszę panią, o wróbelku też nauczyć się czytać?	Tak, oczywiście.
41.	N. wydaje polecenie: Usiądźcie z powrotem do stolików, a następnie otwórzcie zeszyty i napiszcie „lekcja”.	137. Do polskiego?	Nie, do matematyki.
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Łączymy prawidłowo literki, tak jak was nauczyłam. Piszcie, bo niektórzy już kończą, a niektórzy zaczynają.	138. A „miś” od dużej litery?	A jak myślisz?
	N. wydaje polecenie: Kto skończy, to przeczyta polecenie do zadania drugiego, weźmie kredki i namaluje bałwanka i uzupełni pod spodem zadania.	139. Można naszkicować?	Po co szkicować, od razu namalujcie. Namalujcie od razu.

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie: Po co szkicować, od razu namalujcie. Namalujcie od razu.	140. Czy można namalować bałwan-ka?	Można namalować przyjaciół bałwanka, a nie bałwanka.
42.	N. wydaje polecenie: Wyciągamy podręczniki i przygotowujemy się do lekcji.	141. Proszę pani, a ja zapomniałem pisanki na dziś i co teraz? Co mam robić?	Ojej, to nic. Czy ktoś jeszcze zapomniał pisanki?
	N. wyjaśnia, na czym polega konkurs, a następnie wydaje polecenie: Nikt nic nie mówi do czasu, aż zacniemy liczyć czas.	142. Proszę panią, a to mamy pisać ołówkiem czy długopisem?	Najlepiej długopisem, ale może być też ołówkiem.
	Nauczyciel wyjaśnia, jak ocenić wyniki konkursu: Grupa, która ma najwięcej, to dostaje trzy cenówki, druga – dwie, a trzecia – jedną. Ta, która ma najmniej – niestety, zero.	143. A ile trzeba mieć?	Mówię właśnie, że trzeba mieć najwięcej, a ile to ma być, to nie jest dokładnie określone.
	N. wydaje polecenie: Wyciągamy ćwiczenia.	144. Mogę ja przeczytać zadanie?	Zadanie zostawimy sobie na później, bo ja i tak muszę sprawdzić wam wszystkim ćwiczenia. Mam pewne zaległości i muszę sprawdzić, jak pracujecie.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	145. Proszę pani, a jak to ma być?	Jeżeli ktoś nie rozumie, to proszę się zgłosić, a ja podejść i wytłumaczę.
43.	N. rysuje ilustrację do wiersza na tablicy, jednocześnie pytając: Czy ten wiersz da się narysować?	146. Polepimy sobie dziś bałwanki?	Może później.
	N. wydaje polecenie: Kto skończy, stara się samodzielnie namalować drugą ry-mowanąkę.	147. A to kolorujemy?	W czym masz problem?
	N. ocenia: Świetnie, świetnie.	148. A ja, proszę panią, też ładnie?	Tak, ładnie.
	N. ocenia: Pierwszy raz to robicie, ale bardzo ładnie wam to idzie.	149. Proszę panią, ale jak ja mam to zrobić?	Wymyśl jakieś wyrazy, to ci pomogę.
	N. zapowiada: Chyba znowu będę musiała sprawdzić wasze piórniki. Gumka, ołówki, nożyczki, klej – to musi być w piórniku.	150. Kto mi da zma-zik?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	151. Proszę pani, mogę się już spakować?	

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie: Przypominamy sobie piosenkę o bałwanku.	152. Czy można dobrać się w pary?	Można.
	Po zaśpiewaniu piosenki N. wydaje polecenie: Wyciszamy się.	153. Która strona?	Nic nie otwieramy.
44.			
45.			
46.	N. wydaje polecenie: A teraz uwaga, składamy tę samą połówkę jeszcze na połówkę i jeszcze na połówkę, mamy takie malutkie, to napiszcie teraz „dz”, małe i duże.	154. A jak składamy, proszę panią?	No, możesz tak i pokazać mi w górę.
	N. wydaje polecenie: Teraz zamknijcie sobie elementarz i otwórzcie sobie ćwiczenia na stronie 3. i 2., i narysujcie sobie po śladzie ten piękny obrazek.	155. Czym, proszę panią?	No, kredką, bardzo ładnie, kolorowo.
	N. odpowiada i wyjaśnia: No, kredką, bardzo ładnie, kolorowo.	156. Można pisakiem?	Pisakiem nie – kredką. Ładnie go pokolorujcie, żeby był ładny dzwon świąteczny.
	N. odpowiada i wyjaśnia: Pisakiem nie – kredką. Ładnie go pokolorujcie, żeby był ładny dzwon świąteczny.	157. A w środku go też pomalować?	Tak, tak.
	N. odpowiada: Tak, tak.	158. Tu trzeba go pokolorować?	Tak, tu go trzeba.
	N. odpowiada: Tak, tu go trzeba.	159. Proszę panią, a ten też, dzwonek?	Mały dzwonek też trzeba pomalować.
	N. odpowiada: Mały dzwonek też trzeba pomalować.	160. Proszę panią, te dzwonki też trzeba podpisać?	Na razie nie robimy tego, Tomek, tylko te dzwonki na razie kolorujemy.
	N. wydaje polecenie: To napiszcie teraz te sylaby po śladzie, bo to macie zaznaczone i tylko po śladzie.	161. Proszę panią, to trzeba zrobić?	Pod dzwonkiem, to, co macie pod dzwonkiem.
47.	N. wydaje polecenie: Chciałabym, aby każdy z was namalował jedną zabawę. Malujcie to, w jaki sposób chcielibyście lub spędzacie ferie zimowe.	162. Proszę pani, a śnieg może być niebieski, a nie biały?	Może być niebieski, bo białego nie da się wyraźnie namalować na białej kartce.
48.	N. wydaje polecenie: Powoli kończymy pracę i wybieracie jedną osobę, która będzie czytać.	163. Kiedy pójdziemy na śniadanie?	
49.			
50.			
51.			
52.			

cd. tab. 34

53.	N. wydaje polecenie: Zamknijcie książki. Posłuchajcie. Zamienimy się rolami, teraz wy będziecie mnie uczyć grzeczności.	164. Jak?	Zamienię się teraz w niegrzeczną Dorotkę. Nauczycielką będzie teraz Ela, a wy pomożcie Eli nauczyć mnie grzeczności.
54.	N. wyjaśnia: Sławek, to jest twój numer telefonu. Teraz musimy dodać wszystkie cyfry swojego numeru telefonu i zobaczymy, jaka liczba wyjdzie. Dla ułatwienia macie karteczki.	165. Zapisać swój numer?	Tak.
	N. wyjaśnia: Nie wolno podpalać traw, łąk, bo później zapali się krzaczek, drzewo, a następnie cały las.	166. Czy mogę wyjść do ubikacji?	Tak, idź.
55.	N. wydaje polecenie: Przymocuj wszystkie drzewa na tablicy obok siebie.	167. A orzech do jakich drzew dołączyć?	Ponieważ ma owoce, umieszczamy go przy owocach.
	N. wyjaśnia: Ponieważ ma owoce, umieszczamy go przy owocach.	168. A kasztany?	Również ma owoce.
	N. wydaje polecenie: Przymocuj liście obok siebie.	169. Ale iglaste też przełożyć razem?	Tak, przełóż je razem w jednej grupie.
	N. wyjaśnia zadanie: Na obrazkach widzimy, czym różnią się drzewa i krzewy, a my mamy otoczyć je pętlą według ich charakterystycznych cech.	170. Otoczyć te, co mają pień?	Tak, ile ich jest?
	N. proponuje: Kto ma wszystko w porządku, może sobie pomalować obrazek wiosennymi kolorami, a potem wkleić kartki do zeszytu.	171. Proszę pani, a jaki kolor mają korzenie?	Może ktoś z was zaproponuje?
	N. kontroluje pracę dzieci i ocenia: Dobrze.	172. Czy można pomalować trawę?	Tak, oczywiście.
	N. odpowiada: Tak, oczywiście.	173. Czy zdrewniałe pędy też są brązowe?	Tak, są brązowe.
	N. zapowiada zadanie: A teraz mam dla was niespodziankę – drzewko działań.	174. Czy mogę rozdać korale?	Tak, proszę, rozdaj tym, którzy chcą je mieć.
	N. wydaje polecenie: Na drzewku umieszczone są działania: dodawanie i odejmowanie. Policzcie każde z nich i wpiszcie wyniki.	175. Czy mogę to pokolorować?	Tak, kto będzie miał wszystko policzone, koloruje całe drzewko.
	56.	N. wydaje polecenie: Tu musisz przynieść.	176. Proszę panią, czy tu trzeba wpisać?
N. zapowiada i wydaje polecenie: Rozdam wam teraz ćwiczenia. Popatrzcie.		177. Zeszyty też?	Zeszyty też.

cd. tab. 34

	N. kontroluje i komentuje: Co przeciąłeś wzdłuż linii przerywanej? Przecież prosiłam inaczej. (Uczeń odpowiada: Chyba źle zrozumiałem.)	178. Proszę pani, to ma być tak?	Popatrzcie, to tak ma wyglądać, jak zrobiła Klaudia. (Jeden z uczniów wstaje i przewraca krzesło.)
57.	N. wyjaśnia: Musicie ułożyć z puzzli zwierzę na kartce i przykleić.	179. Proszę pani, czy mogę kleić?	Noga nie może być przy głowie, popraw.
	N. komentuje i wydaje polecenie: Noga nie może być przy głowie, popraw.	180. Proszę panią, to trzeba kolorować?	Nie, teraz nie będziemy kolorować. Później, jak wyschnie.
58.	N. wydaje polecenie: Proszę wyjąć z tornistrów książkę i zeszyt.	181. A czy w linie, czy w kratkę?	Proszę wyjąć w kratkę.
	N. wydaje polecenie: Wszyscy starajcie się pisać ładnie. Zwróćcie uwagę na wyrazy z „ó”.	182. Czy można wykolorować historyjkę, jak już napisałem?	Tak, kto napisał, może kolorować historyjkę, tylko starannie.
	N. informuje i wydaje polecenie: Dyżurni rozdają wam kartki, a wy wykonacie ilustrację do wybranego fragmentu opowiadania.	183. Można pisakami?	Tak, można pisakami i kredkami.
59.	N. upomina: Słuchajcie, cisza!	184. Proszę pani, a mogę to zanieść?	Skoczysz na przerwie. Teraz macie przepisywać z tablicy zadania do zeszytu z matematyki. I liczyć proszę.
	N. wydaje polecenie: Kto to wyliczy, robi szlaczek, da mi zeszyt.	185. Co mamy rysować?	Zaraz się dowiesz.
	Nauczyciel informuje: Słuchajcie, w tej chwili robicie obrazki, rysunki na korytarz, bo musimy go ustroić.	186. A jaką... jaki obrazek?	Piękną, kolorową choinkę.
	N. wydaje polecenie: Kto już skończył, proszę przyjść do mnie po kartkę, kredki.	187. Proszę pani, a kiedy mamy przynieść pióra?	O, jeszcze nie, naucz się porządnie pisać ołówkiem, chłopcze.
	N. upomina: Słuchajcie, nie rozmawiamy tak głośno. Proszę o spokój.	188. Proszę pani, a mogę to zrobić glinianymi?	Słuchaj, rób czym chcesz, w końcu, bo bez przerwy chodzisz i pytasz.
60.	N. wydaje polecenie: Wyjmijcie teraz zeszyty do polskiego, w linie, a jeśli ktoś ma nowe ćwiczenia, to niech je otworzy na stronie 7. Popatrzcie, mamy tam dwa zdania.	189. Mamy to pisać?	Za chwilę. Zobaczcie w ćwiczeniach pod tymi zdaniami jest jeszcze ramka. Nikola, przeczytaj, co tam jest napisane.
	N. wydaje polecenie: Teraz proszę podkreślić kolorem wpisane wyrazy.	190. Może być byle jaki?	

cd. tab. 34

	N. informuje: W zeszytach pod tymi zdaniami zrobimy sobie tabelkę. Kto ma ćwiczenia, to tabelka jest na stronie 6.	191. Dlaczego namalowała pani krzyż?	To nie jest krzyż, to jest tabelka. Z lewej strony napiszemy nazwy warzyw, a z prawej strony nazwy kwiatów.
	N. upomina jednego ucznia za zachowanie i wydaje polecenie: Marek, bo ja cię za chwilę wyrzucę za drzwi. Będzie wstyd. Natychmiast otwórz książkę.	192. Na 56?	Nie, na 76.
	Uczniowie podają nauczycielowi do zapisu na tablicy nazwy warzyw. Jeden uczeń mówi: Groszek.	193. A można napisać marchew zamiast marchewka, bo mi się nie zmieści.	Mar-chew-ka, po myślniku poniżej.
	N. wydaje polecenie: Teraz wypiszemy w zeszytcie kwiatki wymienione w wierszu. Jeden uczeń zgłasza: Lilia, N. wydaje polecenie: To chodź napisać.	194. Można w jednej linijce?	Tak, tylko musicie pamiętać, żeby wyrazy przedzielić przecinkami.
	N. wydaje polecenie: Teraz namalujcie po jednym owocu, warzywie i kwiatku, tylko tak, żeby każdy mógł je rozpoznać.	195. A gdzie?	W zeszytach w linii i proszę, podpiszcie obrazki.
61.	N. wydaje polecenie: Tak, czyli mamy zadanie, jeszcze raz cichutko go przeczytamy i zamienimy obrazki na wyrazy.	196. A „słońca”, przez jakie „ń”?	Przez „n” z kreseczką.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Przez „n” z kreseczką.	197. Mam napisać „światła” czy „słońca”?	Możesz napisać „światła” i „słońca”.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	198. Proszę panią, a na końcu kropka ma być?	Tak. Pamiętajcie, że zdanie zaczynamy...?
	N. wydaje polecenie i upomina: Teraz otworzymy zeszyty i napiszemy temat lekcji: „Czego potrzebują rośliny, aby mogły żyć?” Ładnie podkreślamy temat, linijka odstępu, a teraz z waszych kart pracy przepisujemy w ustalonej kolejności czynności do zeszytu. Dzieci, ale siedzimy prosto, nie garbimy się.	199. A każda jedna w jednej linijce?	Tak. Mam nadzieję, że wszyscy poprawnie przepisali do zeszytu te czynności, ponieważ jutro będziemy zgodnie z tą kolejnością siać rzeżuchę.
	N. odpowiada, komentuje, zapowiada: Tak. Mam nadzieję, że wszyscy poprawnie przepisali do zeszytu te czynności, ponieważ jutro będziemy zgodnie z tą kolejnością siać rzeżuchę.	200. A kiedy będzie przerwa?	Za cztery minuty.

cd. tab. 34

	N. odpowiada: Za cztery minuty.	201. A za ile mleko?	Za chwileczkę.
	N. informuje: Jak wszyscy skończycie, możecie iść na przerwę.	202. Proszę panią, do brze to przepisałam?	Dobrze, Olusiu.
62.	N. pyta: Czy z mapą ktoś ma jeszcze jakieś problemy?	203. A wie pani, dlaczego ja tak myślę morze z oceanem? Bo ja kiedyś byłem we Francji.	Gdzie byłeś?
	N. wydaje polecenie: No to pokoloruj ten kawałek na jakikolwiek kolor.	204. Czy mogę zastrugać kredką?	Nie, weź inną. Kredki struga się na przerwie.
	N. wydaje polecenie: proszę, piszemy nazwę naszej miejscowości. Sosnowiec.	205. Z dużej litery?	A jak myślisz?
	N. pyta: A kto wie, co to jest patelnia?? Taka nazwa w Sosnowcu: Patelnia? Co to jest? Tak się mówi potocznie...	206. Patelnia do tych... do jajek?	
63.	N. wydaje polecenie: Wypiszcie teraz na kartkach wszystkie zwierzęta, które zasypiają na zimę.	207. Czy to jest na czas?	Nie.
	N. odpowiada: Nie.	208. Gdzie to napisać? Z której strony?	Gdzie chcecie.
	N. informuje: Nie musisz gumować.	209. A można napisać cztery?	Ile chcecie.
	N. wydaje polecenie: Otwórzcie sobie zeszyty i zapiszcie temat.	210. Do którego zeszytu?	Do tego mniejszego.
	N. odpowiada: Do tego mniejszego.	211. Tutaj?	Tak, pisz dalej.
	Trwa pogadanka o zawilcach. N. pyta: Widziałeś? Jeden uczeń odpowiada: W zeszłym roku w lesie widziałem.	212. Proszę panią, one są podobne do stokrotek?	Nie bardzo... Popatrzcie, tutaj macie stokrotkę.
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Popatrzcie, tutaj macie takie naklejki, przepiszcie sobie te kwiatki z tablicy i przyklejcie kwiatek obok nazwy tego kwiatka.	213. A jedno pod drugim?	Tak, pionowo w zeszytcie. Kleimy prosto, jak linie w zeszytcie.
	N. odpowiada i wyjaśnia: Tak, pionowo w zeszytcie. Kleimy prosto, jak linie w zeszytcie.	214. Tak, proszę pani?	Tak, żeby było prosto.
	N. odpowiada: Tak, żeby było prosto.	215. Tu czy tam napisać?	Tutaj.
	N. odpowiada: Tutaj.	216. A to na drugiej stronie?	Nie, tu masz jeszcze wolne miejsce.
	N. ocenia: Bardzo ładnie.	217. Dobrze, proszę pani?	Dobrze.

cd. tab. 34

	N. ocenia: Dobrze.	218. Proszę pani, gdzie to napisać?	Tu, obok obrazka.
	N. ocenia i wydaje polecenie: Dobrze, podkreślmy teraz na zielono te kwiaty, które są pod ochroną.	219. A można długo-pisem?	Można.
64.	N. odpowiada i komentuje: Tak, ale nie teraz o tym będziemy rozmawiać.	220. Będziemy jeszcze czytać?	Nie, na dzisiaj to już koniec.
	N. wydaje polecenie: Spójrzmy na zadanie 5. Uzupełnij zdania z wyrazami z ćwiczenia 4.	221. Sprawdzi pani pracę domową?	Tak, proszę, otwórzcie sobie na stronie, gdzie macie to zadanie.
	N. wydaje polecenie: Proszę pięknie pokolorować bociana. Jeszcze dzisiaj nie kolorowaliśmy.	222. Pożyczysz mi czerwonej kredki?	
	N. pyta: Na jaki kolor pomalujemy dudka? Uczniowie: Na kolorowy!	223. Proszę panią, mogę zatemperować kredkę?	Oczywiście.
	N. komentuje: Oczywiście.	224. Proszę panią, a na końcu jaskółkę?	Tak, na końcu jaskółkę.
65.	N. wydaje polecenie: A teraz wklejcie te obrazki ze zdaniami do zeszytu. Bardzo proszę, skupcie się na sekundkę, jak będziecie wklejać, wklejamy obrazek, a pod nim zaraz nasz opis i potem następny, następny. Przypuszczam, że tylko dwa zmieszczą wam się na jednej stronie, ale to nie szkodzi. Następne dwa wklejamy na następnej, dobrze?	225. Tak to ma być?	Dwa ci nie wejdą tutaj na pewno. Przyklejasz jeden, potem drugi, o tak.
66.			
67.	N. wydaje polecenie: Patrycja, przyjdź do Kamili, bo chciałabym, żebyście siedzieli w parach razem. Jedna osoba będzie bez pary, no trudno.	226. Mogę zabrać swój segregator?	No weź, weź.
	N. wydaje polecenie i pyta: Ja bym teraz chciała, żebyście podchodziły do tablicy i po kolei rozwiązywały każdy przykład. Na każdym kwiatuszku widzimy, mamy zapisane działania matematyczne albo na dodawanie, albo na odejmowanie. Czyli osoba chętna podchodzi, rozwiązuje, pisze wynik najlepiej pod kwiatuszkiem. No, kto jest chętny? Julka pierwsza.	227. Ja mam pytanie: Obliczamy normalnie czy w rozpisce?	Obliczamy w głowie, kto zna wynik, podejdzie i napisze. Tam nie ma miejsca na rozpisywanie.
	N. wydaje polecenie: Wpisujemy wynik 7.	228. Gdzie?	Jak to gdzie? Tam gdzie zawsze.

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie: Dobrze, siadamy. Otwórzmy sobie teraz zeszyty. I tak szybciotko...	229. W linie?	Tak, w linie.
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: A... od razu dwojka, no po prostu praca nam nie szła. Nic nie pamiętaliśmy o Polsce, nic nie umieliśmy zrobić, no więc... Tutaj macie naklejone karteczki, narysować bużkę pod tym.	230. Ale co mam ocenić?	Wszystko, całe dzisiejsze zajęcia.
68.			
69.	N. wyjaśnia sposób wykonania zadania: Chciałbym, aby na kartce, na 1/4 pojawiły się rzeczowniki oznaczające nazwy roślin, rzeczy, osób, zwierząt.	231. Mamy to rysować?	Nie, przepisywać.
	N. upomina: Jeśli ktoś się chce o coś zapytać, zgłasza się.	232. To wygląda jak prezent?	Zgadza się.
	N. wydaje polecenie: Zabieramy się do pracy.	233. A w tej drugiej linijce to jest turysta?	Tak, turysta.
	N. odpowiada: Tak, turysta.	234. Z nazwy, to z dużej?	Posłuchajcie, co robimy, jak chcemy zadawać pytania?
	N. komentuje stwierdzenie ucznia i wydaje polecenie: On sobie poradzi, usiądź.	235. Proszę pani, mogę to uciąć?	To trzeba przepisywać, a nie ucinać.
	N. wydaje polecenie: Natałko, usiądź i zgłoś się.	236. Mogę iść do toalety?	Możesz.
	N. odpowiada: Możesz.	237. Proszę panią, a to są rzeczowniki?	Arbuz, zeszyt, tata.
	N. ocenia: Bardzo dobrze.	238. Proszę pani, a gdzie będzie cukier?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	239. Co to ma być za wyraz, bo ja nie wiem...	Kos.
70.	N. kontroluje, sprawdza pracę domową i wyjaśnia: No to musicie spoglądać do zeszytu nie tylko do ćwiczeń. W tym czasie dzieci kolorują choinkę.	240. Proszę panią, to mogę jutro przynieść tą czapkę?	Możesz w poniedziałek, bo jutro jest sobota i nikogo tu nie będzie.
	Dzieci pracują: malują, wycinają. N. upomina: Robi się za głośno. Mówimy półgłosem.	241. A można rysować po bombkach?	Tak, możecie rysować, malować wzory.
71.	N. wydaje polecenie i informuje: Siadamy prościutko. Nie zdradzę na początek pytań, za to postarajcie się zapamiętać jak najwięcej z nowego wiersza, bo potem zrobimy mały konkurs.	242. Na nagrody?	

cd. tab. 34

N. wydaje polecenie: No to Magda na razie spróbuje.	243. Czemu Ewelina dzisiaj nie przyniosła pióra?	A czy w wierszu dowiedzieliśmy się tego?
N. pyta: Kogo chciałbyś zapytać, dlaczego wrona płynie na krze? Uczeń wskazuje: Łukasz.	244. Ale co?	
N. wydaje polecenie: Otwórzmy teraz podręczniki. Karta numer 24.	245. To która, ta czy ta?	
N. informuje: A jeszcze słowa się świetnie bawią w zdaniu o pewnym stole.	246. A gdzie to jest?	W głowie, Natalko.
N. wydaje polecenie: Moi kochani. Na naszej lodowej krze w wierszu płynęła wrona. Ale w ćwiczeniu trzecim płyną ukryte wyrazy. A ponieważ wszystko trzeszczy na tej lodowej krze, potrząsały się także słowa. Musicie odgadnąć, jakie popękane wyrazy ukryły się na tej krze.	247. Przepisać?	Ułożyć w myślach i wpisać w liniach poniżej.
N. wydaje polecenie: Ułożyć w myślach i wpisać w liniach poniżej.	248. Trzecie?	Trzecie.
N. odpowiada: Trzecie.	249. A zdanie trzeba ułożyć?	Nie układamy na razie zdań, Natalko. Można łączyć dwie sylaby w jeden wyraz.
N. wyjaśnia: Nie układamy na razie zdań, Natalko. Można łączyć dwie sylaby w jeden wyraz.	250. Proszę panią, a co to znaczy kran?	A jak chodzimy do toalety, to co jest przy umywalkach?
N. wydaje polecenie: Madziu, poproś mamusię o podpis.	251. Proszę panią, a to się zaczyna od słowa „kra”?	Tak, wszystko się zaczyna od słowa „kra”.
N. informuje: To masz do wyboru Kamil – albo ćwiczenie dodatkowe, albo siedzenie w ławce.	252. A co to jest „krakowiak”?	„Krakowiak” to jest taniec, Kamilku.
N. informuje: Kto skończył, cichutko, bo jeszcze musimy poczekać.	253. Można dodatkowo kartę?	Można brać dodatkowe karty, teraz proszę.
N. informuje: Jeszcze czekamy na cztery osoby, więc cichutko do tego czasu.	254. Proszę pani, a można po dwie?	Jedna wystarczy przecież.
N. wydaje polecenie: Odszukajcie ćwiczenie czwarte.	255. A w kartach pracy?	Tak.
N. wydaje polecenie: Michał czyta pierwsze zdanie i podpowiada nam, które słowo tutaj wstawiamy.	256. Tu?	Ale od początku przeczytaj.
Uczniowie kończą czytać wiersz z podziałem na role.	257. Ja mogę teraz być narratorem, proszę pani?	Jedna tylko prośba i rada, kochani. Chcieliby wszyscy słyszeć

cd. tab. 34

			tak wzorowe i piękne czytanie. A jeśli zasłaniamy buzię, to co się dzieje?
	N. komentuje i wydaje polecenie: Myślę, że przypomnisz sobie podczas czytania. Każdy zerka w tekst, bo łatwiej wam będzie czytać.	258. A można tutaj stanąć?	No, jeśli tak będziesz się dobrze czuł... dlaczego nie. Tylko proszę nie spaść.
	N. ocenia: Bardzo pięknie. Szczególnie gratulujemy Ewelince, że odważyła się dziś wystąpić. Pięknie przeczytaliście.	259. A da nam pani oceny?	Nie dam (i dalej wyjaśnia) – tego ćwiczenia nie mieliście przygotować. Robiliśmy je na lekcji, więc nie będę na razie oceniała.
	N. informuje: Jak się zmieściło, to mozesz postawić kropkę.	260. Proszę panią, gdzie to się zmieści?	Zaraz ci wyjaśnię.
72.	N. wydaje polecenie: Ładnie usiądź, przodem w ławce. Popraw sobie krzesło.	261. A może być kredką zieloną?	Może być.
	N. informuje: To już było.	262. Proszę pani, a mogę mazakiem?	Weronika, mozesz mazakiem. Pisz.
	N. wydaje polecenie: Na jednej karteczce jedną rzecz, czyli każdy ma dwie karteczki i napisze dwie rzeczy.	263. A ołówkiem można napisać?	Tak, można, ale naostrzonym.
	N. odpowiada: Tak, można, ale naostrzonym.	264. A mazakiem?	Można. Każdy czym chce pisze.
	N. wyjaśnia: Można. Każdy czym chce pisze.	265. A długopisem?	Może być.
	N. wydaje polecenie: Oliwia, chodź tutaj ze swoimi karteczkami.	266. A „komputerze” pisze się przez „u” otwarte?	Tak i „rz”.
	N. pyta: Kto już ma gotowe?	267. Na tej trzeciej też mam pisać?	Nie, nie pisz.
	N. wydaje polecenie: Każdy sobie sam po cichutku odpowiada, nie podpowiadamy.	268. A jeśli nie cały czas, ale trochę oglądam?	Ale pisze: „każdą wolną chwilę”, czyli całymi dniami siedzisz i oglądasz.
73.	N. wydaje polecenie: Proszę, wpisujemy wyniki, od największego do najmniejszego, a potem sylaby im odpowiadające.	269. Proszę panią, a mamy pisać drukowanymi czy pisanymi?	Jakimi chcecie, mogą być drukowane, mogą być pisane.
	N. pyta: Sławek, gdzie są wyniki, same wyniki? Od największej liczby do najmniejszej...	270. Proszę panią, ale te sylaby to tylko drukowanymi napisać?	Mogą być drukowanymi. Mi to jest obojętne, jak wy sobie z tyłu zeszytu piszecie.

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie: Popatrzcie, że w każdym jajeczku jest i wynik, i jakaś częśćka wyrazu.	271. Proszę pani, a to trzeba napisać pisanymi i połączyć, czy nie?	Możecie napisać sylabami, a potem hasło pisanymi jeszcze raz. To jest do wyboru.
	N. wyjaśnia: Możecie napisać sylabami, a potem hasło pisanymi jeszcze raz. To jest do wyboru.	272. Proszę pani, ale jak ja to mam zrobić, bo ja nie wiem?	Barteczku, od największej liczby do najmniejszej, ale same wyniki, a więc to, co tutaj widzimy.
	N. wydaje polecenie: Kto już wie, zna rozwiązanie, siada prosto.	273. Teraz obok napisać? Czy pod spodem?	Dowolnie.
	N. informuje: A to jest znowu taki ruszałka – kratnik, bo ma taką kratkę na skrzydełkach. I jeszcze inne motylki, których nazw na razie nie musicie pamiętać.	274. A biedronka?	Innym owadem jest biedronka, ale ma niestety ma nie udało mi się znaleźć zdjęcia. Ale jestem pewna, że niedługo jakąś zobaczycie.
	N. wydaje polecenie: Otworzymy teraz ćwiczenia. Ale nie zamykamy zeszytów i książek, bo będą nam potrzebne. Niebieskie ćwiczenia.	275. Na stronie?	52. Tak, 52. i 53. Ale zaczniemy od strony 51.
	N. pyta: Co robiły skowroneczki?	276. Jakim kolorem?	To jest obojętne. Można kolorowymi kredkami.
	N. ocenia: Ładnie, bardzo ładnie. Pospiesz się, Bartek.	277. Proszę pani, czy to może być tak?	A czytałaś polecenie?
	N. wydaje polecenie: Kto zrobił całą 51 stronę, teraz przeczyta wierszyk „Wiosna”. Po chichutku.	278. Proszę pani, dobrze to jest?	Nie. Co trzeba zrobić? Co tu pisze?
	N. wydaje polecenie: A podpiszecie się tutaj.	279. Z drugiej strony?	Tak.
74.	N. wydaje polecenie: Proszę, zamkniemy teraz nasz podręcznik, otworzymy karty pracy, otworzymy nasze karty pracy.	280. Na której stronie?	Czterdziestej.
	N. wydaje polecenie i zapowiada: Każdy zatem sam próbuje połączyć w pary, a następnie sprawdzimy, czy dobrze zrozumieliście znaczenie słów, zdań.	281. To ołówkiem czy kredką?	Wszystko jedno.
	N. pyta: Wojtuś, a tytuł wiersza to nie?	282. Proszę pani, a z tyłu też?	Wyszukujemy wyrazy z „ó” zamkniętym i zapisujemy je do ćwiczenia drugiego.
	N. wydaje polecenie: Możemy zamknąć karty pracy, zamykamy podręcznik, proszę.	283. I co teraz?	Otwieramy zeszyt do ładnego pisania i zapiszemy dwa zdania, które żeśmy ułożyli.

cd. tab. 34

N. ocenia i wydaje polecenie: Dobrze i zapisujemy te dwa zdania w zeszytach do ładnego pisania. Proszę. Poeta napisał krótki wiersz o wiośnie.	284. Czy pani zabiera zeszyty do oceny?	Przecież dobrze wiecie, że zawsze zabieram zeszyty do oceny, jeśli nie codziennie, to zabieram co dwa, trzy dni.
N. wydaje polecenie: No to proszę poprawić.	285. A oddajemy to pani?	Nie, bardzo proszę, wklejamy to ćwiczenie do naszych zielonych książeczek.
N. odpowiada i wydaje polecenie: Nie, bardzo proszę, wklejamy to ćwiczenie do naszych zielonych książeczek.	286. Tu?	Tak, wklejamy. Wklejamy. O, tutaj masz miejsce.
N. wydaje polecenie: No to zaczynamy. Najpierw każdy podpisze swoją kartę.	287. A pokolorować to?	Kamil, pod-pi-su-je-my swoją kartę w pierwszej wolnej linijce.
N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Kamil, pod-pi-su-je-my swoją kartę w pierwszej wolnej linijce.	288. Proszę pani, a na górze czy na dole?	
N. wyjaśnia: Jeżeli czegoś nie wiesz, to przeczytaj polecenie.	289. Robimy to z kolegą?	Nie, już teraz nie. Wy sprawdzacie swoją wiedzę. Nie zerkajcie do kolegi, bo kolega może zrobić źle, może udzielić błędnej odpowiedzi.
N. wydaje polecenie: I ćwiczenie kolejne, wybierz narzędzia potrzebne do prac wiosennych w ogrodzie. Każdy z was wybierze te narzędzia potrzebne do prac wiosennych w ogrodzie i sam napisze ich nazwy w linijkach pod spodem.	290. A, proszę panią, od dużej literki piszemy?	Od małej, bo wymieniamy te wyrazy.
N. wyjaśnia: Kolorujemy kółeczko, np. w kolorze żółtym 18. i idziemy do jabłuszek, które miały działania z wynikiem 18. Wynikiem dodawania lub odejmowania była liczba 18. 17. – np. na kolor czerwony...	291. A flamastrami można?	Można flamastrami, kolorujemy.
N. informuje: A teraz uwaga, jeszcze musimy pokolorować tulipany.	292. Na obojętnie jakie kolory?	Nie, tulipany z odejmowaniem malujemy na żółto, tulipany, w których są działania z minusem, z odejmowaniem, kolorujemy na żółto. Na żółto kolorujemy działania, w których jest odejmowanie.

cd. tab. 34

	N. odpowiada i wyjaśnia: Nie, tulipany z odejmowaniem malujemy na żółto, tulipany, w których są działania z minusem, z odejmowaniem, kolorujemy na żółto. Na żółto kolorujemy działania, w których jest odejmowanie.	293. A dodawanie?	Natomiast na czerwono pokolorujcie działania, w których jest dodawanie.
	N. potwierdza: Tak, zielony.	294. A na jaki kolor dodawanie?	Dodawanie na czerwono.
75.	N. wydaje polecenie: No to teraz umyćcie całego psa.	295. A pyszczek też umyć?	Myjemy całego psa.
	N. wyjaśnia: Bawić się bezpiecznie z psem, to znaczy tak, aby ani sobie, ani psu nie wyrządzić krzywdy.	296. A proszę pani, co to za książka?	
76.	N. zapowiada: Jak pokolorujemy, to nasze obrazki damy na wystawę.	297. A proszę pani, pójdziemy na herbatę?	Dzisiaj mamy gościa i pójdziemy na herbatę później, jak gościa pożegnamy.
77.	N. wydaje polecenie: Otwieramy zeszyty do matematyki.	298. Te?	Do matematyki.
	N. wydaje polecenie: I przepisujemy działania, które są na tablicy.	299. Piórem, proszę panią?	Tak.
	N. odpowiada: Tak.	300. Które działania?	Oba działania.
	N. pyta: Co powinno być między jednym i drugim działaniem? Od... Uczniowie dopowiadają: Odstęp.	301. A ilu kratkowy?	Jedno.
	N. wydaje polecenie: Marysiu, ułóż zdanie. U: Były sobie 3 pieski. Jeden duży i 2 małe.	302. Mogę iść do ubikacji?	A ja myślałam, że mi coś mądrego powiesz. Idź, ale szybko!.
78.	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	303. Proszę pani, czy mogę teraz ja?	Tak, Madziu.
	N. wydaje polecenie: No to może teraz Paulinka. U: Kod: KL: Kamil leje.	304. Leje wódkę czy sika?	
	N. wydaje polecenie: Otwieramy teraz ćwiczenia na stronie 42. i piszemy ołówkiem literki.	305. Proszę pani, można pisać już sylaby, jak ktoś już skończył?	Już do ciebie podchodzę, pokaż, jak napisałeś.
79.	N. wydaje polecenie: proszę, próbujemy sobie na ławce.	306. Proszę pani, a można w brudnopisie?	Można w brudnopisie.
	N. wydaje polecenie: Proszę ze sylabą sobie poćwiczyć?	307. Proszę pani, a będzie dziś mleko?	Nie wiem, na razie jeszcze nie ma.
	N. wyjaśnia: Najpierw piszemy po śladzie.	308. Jaka to strona?	Sześć i dziewięć, szukamy.

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie: Proszę sobie przygotować jeszcze żółtą kredkę. Mamy na dole kartki pierwszą ramkę. Proszę dorysować tyle beretów, żeby było dziewięć.	309. Proszę pani, ile mamy dorysować?	Tyle, żeby było dziewięć. Policz.
	N. obserwuje pracę dzieci.	310. Proszę pani, mogę zatemperować ołówek?	Dobrze.
80.	N. ocenia: Dominiczko, to nie jest ładnie.	311. A będzie worek?	Możesz wyciąć.
	N. informuje: I na razie wszystko, bo macie przerwę, schowajcie nożyczki.	312. A co z tym?	Już to wyciąłeś? No, po prostu jestem bezsilna.
	N. wydaje polecenie: Próbuj, jedna rączka i druga.	313. A jak trzeba zrobić ten trójkąt?	Nie zgłaszajcie się, tylko myślcie.
	N. informuje: Oczy muszą być odpowiedniej wielkości.	314. Proszę panią, ładnie?	Bardzo.
	N. informuje: Jak najwięcej płateczków, gwiazdeczek.	315. Tak?	O właśnie, bardzo ładnie.
	N. wydaje polecenie: Tomuś, żeby te kółeczka były regularne.	316. A co to znaczy?	No, podobne do kółeczek, a nie do kwadratu.
	N. informuje: Dzieci, powoli mija czas. O w pół do, jak duża wskazówka będzie na szóście, musimy skończyć pracę.	317. Czemu?	Bo omówienie, ocena.
	N. wydaje polecenie: Kasiu, pozbieraj większe kawałki. Reszta do kosza.	318. Proszę panią, z tego oczy?	Popatrz, to miało być tak. Ręce tak samo, to znaczy, że nie słuchałeś.
81.	N. stwierdza: No trudno, dobrze.	319. Na której stronie otworzyć?	Czekaj, na razie nie. A proszę mi pokazać zeszyt na moment.
	N. wydaje polecenie: Proszę też palcem sobie popisać po ławkach.	320. Piszemy?	
	N. upomina: Wojtek, co to? Zaraz pod ławkę wejdiesz.	321. Muszę zrobić szlaczek?	Szlaczek trzeba zrobić, oczywiście.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Szlaczek trzeba zrobić, oczywiście.	322. Ja też muszę?	No, ty nie, bo nie masz gdzie, Paulinko.
	N. wyjaśnia: Dzieci krzesła przesuwają.	323. Pokazać pani?	Nie, dziś nie, bo ja sobie w swoim czasie i tak to zobaczę.
	N. wydaje polecenie: No, ale piszemy, bo niektórzy już skończyli i się nudzą.	324. Proszę pani, ta choinka do końca linijki?	Tak. I kto napisze, może zeszyciki zamknąć i otworzyć książkę tam, gdzie macie wierszyk z choinką.

cd. tab. 34

	N. odpowiada i wydaje polecenie: Tak. I kto napisze, może zeszyt zamknąć i otworzyć książkę tam, gdzie macie wierszyk z choinką.	325. Tu?	Tak.
	N. wydaje polecenie: I kochani, proszę zapytać o te ozdoby rodziców, a nie brać samemu bez pytania.	326. Proszę pani, kiedy mamy w szkole wigilię?	W piątek w przyszłym tygodniu. Ja wam wszystko jeszcze powiem.
	N. wydaje polecenie: Bierzcie kredki i kolorujcie to, o czym wam przeczytałam.	327. Te jabłka na choince sztuczne są, nie?	Nie, prawdziwe.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	328. Że co?	Ale co to za dyskusje?
	N. wydaje polecenie: I tam, gdzie pisze „Michał namalował...”, to potem piszemy słowo „chmurki”. „Chmurki” wpisujemy na końcu tego zdania. „Michał namalował chmurki”.	329. I potem kropka?	Chyba tam już jest kropka.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	330. A nie wygląda, prawda?	No, ale cichutko.
	N. komentuje wypowiedź ucznia: Bardzo trujący grzyb.	331. A jak on wygląda?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	332. A jaki kolor?	Czerwony. Muchomor.
	N. odpowiada: Czerwony. Muchomor.	333. „Ch”?	Oczywiście, że „ch”.
	N. wydaje polecenie: No to Mateusz, czytaj.	334. A gdzie?	A poszukaj, przecież my cały czas czytamy wyrazy z książki. A ja cię obserwuję i ty cały czas nie uważasz.
	N. pyta i wyjaśnia: Co ci się nie zmieści? Aniu, bo dwa razy „chmura” napisałaś i dlatego ci się nie mieści.	335. Żółty i zielony, tak, proszę pani?	Tak.
	N. pyta: Zrobiłaś, Mateusz, czy nie?	336. Proszę pani, tak to zrobić?	Mateusz, miało być samo „h” tutaj. Proszę to wygumować. Proszę mu to wytłumaczyć, Paulinko.
82.	N. wydaje polecenie: No, dobrze, otwieramy podręczniki na stronie 15. Dzieci otwierają książki, na stronie 15. znajduje się kalendarz pogody, ustalają, że dziś jest wtorek.	337. Słoneczko?	Nie, chmurki przyklejamy.
	N. dyktuje tekst dyktanda.	338. Jak napisać „tratfę”?	No to pomyśl, co tam wpisać, jak się nie uczyliśmy.

cd. tab. 34

	N. rozwija mapę Polski, wskazuje morze Bałtyckie, rzeki, szczególnie „Królową Polskich Rzek”, wyjaśnia dzieciom, skąd wypływa i jaki jest jej przebieg, pokazuje granice kraju.	339. Proszę pani, a mogę pokazać, gdzie ja mieszkam?	Jak potrafisz.
	N. wydaje polecenie: Narysujcie zbiorniki wodne i otaczające je rzeczy.	340. A może być wodospad i krajobraz?	
83.			
84.	Praca z książką. Dzieci czytają wyrazy i uzasadniają ich pisownię, m.in.: bób – boby. N. pyta: Kto zna inne wyrazy, które czytane wspak brzmią tak samo, jak czytane od początku? Uczniowie: kajak, oko, mam, Ala.	341. Proszę pani, co to jest bób?	
85.	N. komentuje stwierdzenie ucznia: Tak, to możliwe, bo czasami na drzewach zostają liście, kiedy pogoda zmieni się nagle, bardzo szybko.	342. Mogę ściągnąć bluzkę?	Tak, tu jest ciepło. Możesz ściągnąć.
	N. ocenia i wydaje polecenie: Bardzo ładnie. Chłopcy z pierwszej ławki i Mikołaj... Proszę sobie teraz odwrócić na stronę następną i Paweł przeczyta nam zadanie. U: Wytnij obrazki ze strony 47. i ułóż je w całość. Przyklej. U. stwierdza: Zapomniałem nożyczek. N.: Proszę.	343. Co to znaczy ćwiczenie pierwsze?	To znaczy, że musimy je zrobić na początku, jako pierwsze. Kto powie, co tam jest przedstawione?
86.	N. wydaje polecenie: Siadajcie. Wypakujcie matematykę.	344. Książkę?	
	N. informuje i pyta: Posłuchajcie. Wczoraj układaliśmy takie dywaniki do liczby 8, natomiast dziś układamy do 9, wiemy jak? Uczniowie: Tak!	345. Proszę pani, a z ilu liczb?	
	N. informuje: Zobaczmy, komu uda się ułożyć najdłuższy dywanik.	346. Proszę pani, a ile czasu mamy?	No, zobaczymy.
	N. unika odpowiedzi na pytanie ucznia: No, zobaczymy.	347. Proszę pani, tak?	Co, Weronika, pasuje ci? No i jedno już masz, proszę bardzo, no i dalej.
	N. koryguje pracę ucznia i wydaje polecenie: Tomek, przysuń to do siebie bliżej może. Sprawdź, czy ci się nie powtarzają, a ja już widzę, trzeba to poprawić, przestaw składniki. Szukamy jak najwięcej przykładów.	348. A może być 2 plus 2 plus 5?	Tak, to będzie 9.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	349. Teraz mam dobrze?	No to dobrze, tak już zostaw.

cd. tab. 34

N. wydaje polecenie: Chowamy teraz wszystko do koperty.	350. Zeszyt teraz?	Nie zeszyt, tylko uważać.
N. ocenia: Bardzo dobrze, tak się wyleguje, tak?	351. Mogę ja teraz?	
N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Kto już skończył przepisywać zadania, teraz przerysowuje drzewka i rozwiązuje je samodzielnie. Pamiętajmy, że wynik jest zawsze na dole, a tu trzeba znaleźć składnik, odjemnik albo odjemną.	352. Proszę pani, a można to ołówkiem rysować?	A nie masz kredek?
N. pyta: A nie masz kredek? U: Mam.	353. Proszę pani, zmieści mi się?	Tak.
N. odpowiada: Tak.	354. A mi?	Na drugiej stronie narysuj.
N. wyjaśnia w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: To któraś starsza klasa ćwiczy piosenki na jasełka.	355. Proszę pani, zrobić szlaczek?	Tak, możesz.
N. wydaje polecenie: Dziewczyny, kończcie przepisywać zadanie, przerysujcie i rozwiążcie drzewka. Ale cii.	356. Proszę pani, może tak być?	Tak, świetnie. Zrób szlaczek i następne zadanie.
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	357. Kto wymyślił takie litery?	No tak, ktoś wymyślił taką literę i nic na to nie poradzę, musimy tak pisać.
N. zapowiada: A ja zaraz pochwalę dzieci, które ładnie piszą i są grzeczne.	358. A ja?	
N. ocenia i wydaje polecenie: Świetnie, resztę przykładów zróbcie sami, to dość proste zadanie.	359. Proszę pani, dobrze?	Tak, dobrze.
N. wydaje polecenie i wyjaśnia pracę domową: Popatrzcie teraz na następną stronę, ta foka będzie na zadanie domowe, już je tłumaczę. Dokończ portret foki według opisu, napisz odpowiedź na pytanie, ale odpowiedź ma być całym zdaniem, a nie tylko jednym wyrazem. Potem mamy do uzupełnienia krzyżówkę. Wpisujemy drukowanymi literami do krzyżówki.	360. Czemu drukowanymi?	
N. ignoruje pytanie ucznia.	361. A można pisanymi?	No, popatrz Ewa, oni każą drukowanymi.
N. komentuje stwierdzenie ucznia: No bo nie słuchałaś Julka. Dobrze, może tak być.	362. Proszę pani, schować książki?	Tak, ale zostawcie piórniki i zeszyt.

cd. tab. 34

	N. wydaje polecenie i informuje: Dobra, siadamy, mamy do zrobienia jeszcze jedno zadanie.	363. A co?	Zaraz zobaczycie, jak wszyscy będą gotowi.
	N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Waszym zadaniem jest najpierw ułożyć tych sześć osobnych obrazków, a potem ułożyć je w odpowiedniej kolejności. Tylko uwaga! Niektóre są pocięte na dwie, a niektóre na więcej części. Tak więc układamy, porównujemy obrazki, czytamy, co jest w chmurkach i potem ustalimy sobie kolejność.	364. Na wyścigi?	Nie, to nie jest na wyścigi.
	N. wydaje polecenie: Ci, którzy już sprawdzili, zastanawiają się nad właściwą kolejnością.	365. Sprawdzi mi pani?	Tak, już podchodzę.
	N. pyta: Który obrazek będzie następny? Patryk, wiesz? U: Jak dzieci wieszają ozdoby. N. ocenia i wydaje polecenie: Tak jest, przyklejamy pod spodem.	366. A gdzie ja mam przykleić?	Pokaż, no to na następnej stronie.
	N. wyjaśnia: Na tablicy przyczepiłam obrazki w prawidłowej kolejności, jak ktoś ma jeszcze wątpliwości, to można sprawdzić.	367. A gdzie to mam przykleić?	To już na następnej stronie.
	N. odpowiada: To już na następnej stronie.	368. A jak już przykleiłam, to co mam robić?	Kto już przykleił, to koloruje obrazki, najlepiej mazakami, wtedy ładnie widać kolory.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	369. Mogę iść do toalety?	Tak, idź.
	N. informuje i wydaje polecenie (proponuje): Oddaję wam teraz zeszyty, co mi daliście wczoraj, tam dużo osób ma literki jeszcze do pisania, więc jak ktoś skończył kolorować, to może zacząć pisać literki.	370. Proszę panią, mogę gąbkę, żeby wytrzeć ławkę?	Tak, weź.
	N. zapowiada: Kto nie zdążył, to proszę skończyć w domu. Jutro sprawdzę, jak macie pokolorowane.	371. Proszę panią, a klej?	Włóż do szuflady.
87.	N. informuje: Zaczniemy sobie dziś od puszczenia iskierek.	372. A możemy na siedząco?	Dobrze. Chodźcie wszyscy na dywan i usiądźcie w kręgu.
	N. wydaje polecenie: Przejdźcie na dywan i utwórzcie krąg, siadając jeden za drugim.	373. Każdy ma mieć plecy przed oczami?	Tak, siadamy jeden za drugim. Teraz próbujemy na plecach kolegi napisać palcem wielką literę „S” i małą literkę „s”.

cd. tab. 34

	N. informuje: W czytance wyjaśni się, z jakiej okazji smok wręcza smoczyce kwiaty.	374. Może nam pani powie, po co te kwiaty?	Nie, zaraz wspólnie przeczytamy, a potem sami spróbujecie przeczytać.
	N. kładzie na stół wielki arkusz papieru ze szkicem ptaków i karmnikiem i wydaje polecenie: Przypomnijcie sobie z ostatniej lekcji, jakie to ptaki?	375. Kto narysował?	
88.	N. wydaje polecenie: Pod historyjką mamy tekst, odczytajcie go po cichu.	376. Ale gdzie?	
	N. wydaje polecenie: Teraz w ćwiczeniach zapiszemy wyrazy, które mają w sobie literę „k”, dwie takie literki.	377. Ale jakie chcemy wyrazy?	Nie, wyrazy z ćwiczenia.
	N. wydaje polecenie: Piszemy wszystkie wyrazy, które mają w sobie dwie literki „k”.	378. A wszystkie?	Ja już nie odpowiem na to pytanie.

Uwaga: Szare wersy w tabeli oznaczają, że w danym protokole (na danych zajęciach edukacyjnych) nie odnotowano żadnych pytań i stwierdzeń uczniów.

Tabela 35. Pytania uczniów w klasach II

Lp.	Kontekst edukacyjny	Pytanie ucznia	Wypowiedź nauczyciela udzielona na skutek samorzutnego pytania ucznia
1.	N. umieszcza pod ilustracją (na tablicy) tytuł wiersza J. Tuwima i czyta głośno: „Spóźniony słowik”.	1. Proszę pani, zostałam jeszcze słów – czy mogę go zawiesić?	Zawieś, a ja przeczytam pierwszą zwrotkę wiersza.
	N. kontroluje, czy uczniowie dobrze ustawili godziny na zegarach.	2. Czy dobrze?	Do każdego podejść i sprawdzić.
2.			
3.	N. wyjaśnia (po stwierdzeniu ucznia): Komunia jest w niedzielę, a wiersz będzie na środę.	3. Proszę pani, czy można już przepisywać?	Przepiszcie wszystkie zdania z tablicy.
4.			
5.			
6.	N. informuje: Mamy tutaj do uzupełnienia ćwiczenia.	4. Co, co otwieramy?	Karty pracy, powtarzam.
	N. wydaje polecenie: Spróbujcie dorysować w jakimś miejscu park, między domami drzewko, krzaki, klomby z kwiatami, żeby w mieście było zielono i pięknie.	5. Czy można fontannę?	Oczywiście. Przyjemnie posłuchać szumu wody.

cd. tab. 35

	Nauczyciel wydaje polecenie i wyjaśnia: Oto nasze zadanie: pomaluj na czerwono jedną połowę prostokąta. W pierwszym przypadku zamalowujemy górną połowę prostokąta, a w drugim – dolną.	6. Czy wszystkie?	
7.			
8.	N. z uczniami kontroluje, jak zostały rozwiązane rebusy i wydaje polecenie: Powiedzcie mi, co oznacza nazwa „chronione” i czego dotyczy.	7. A za to też można coś pomalować?	Zaprzecza kiwnięciem głowy.
	N. z uczniami rozmawia o tym, co na lekcji sprawiło im największe trudności. Jeden uczeń wypowiada się.	8. Puści nam pani kiedy jeszcze odgłosy innych ptaków?	Oczywiście. A co podobało się wam na lekcji najbardziej?
9.			
10.	N. czyta wiersz.	9. Proszę pani, czy mogę wyjść do ubikacji?	Potwierdza skinieniem głowy i pokazuje drogę.
11.			
12.	N. wydaje polecenie: Napiszcie sobie to zdanie „Czas to pieniądź” kolorowym pisakiem w zeszyte.	10. W linie?	W linie.
13.			
14.			
15.	N. przedstawia zagadkę za pomocą gestów.	11. A mogę ja?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	12. A mogę ja?	
	N. wydaje polecenie: Przygotujmy sobie teraz karty pracy do następnej lekcji.	13. A kiedy będzie plastyka?	A, plastyka, to później.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: A, plastyka, to później.	14. A konkurs?	Jeszcze później.
	Uczniowie przepisują z tablicy. N. wydaje polecenie: Chodź, zapisz na tej drugiej tablicy. A dzieci mogą pisać od razu.	15. Co tam pisze?	Parterowe.
	N. pyta: Zamalowaliście już?	16. Czy już jest plastyka?	
	Jeden uczeń odpowiada na pytanie kolegi: Czy już jest plastyka: Na następnej lekcji. (N. przysłuchuje się.)	17. Na tej, co będzie?	Zobaczymy, jak nam pójdzie z konkursem.
	N. wydaje polecenie: Robert, przeczytaj.	18. Mogę ja?	
	N. wyjaśnia zadanie: Wybierzcie sobie 3 lub 4 i każdy sobie pięknie zapisze.	19. Z ćwiczenia trzeciego?	Tak, z ćwiczenia trzeciego. Każde zdanie piszemy w oddzielnej linii.

cd. tab. 35

	N. wyjaśnia: Tak, z ćwiczenia trzeciego. Każde zdanie piszemy w oddzielnej linii.	20. Proszę pani, czy mamy zrobić odstępek?	Możecie.
	N. odpowiada: Możecie.	21. Proszę pani, piszemy, ile się zmieści?	Tak.
	N. kontroluje pracę uczniów. Uczniowie zaznaczają w ćwiczeniach zawody wykonywane na wsi. Gdy pojawił się „strażak”...	22. Czy dobrze?	Tak.
16.	N. wydaje polecenie: Teraz otwórzcie zeszyty ciekawostek przyrodniczych i wpiszcie nazwy wiosennych kwiatów. Obok napiszcie liczbę „ch”, gdy jest to roślina chroniona.	23. Napisać „pierwiosnka” czy „pierwiosnek”?	A jak jest na tablicy?
	N. pyta: A jak jest na tablicy?	24. Czy to podkreślić?	Tak.
	N. odpowiada: Tak.	25. A sasanka jest chroniona?	Przypomnij sobie, sprawdź przy tablicy.
	Nauczyciel wydaje polecenie: Przypomnij sobie, sprawdź przy tablicy.	26. Czy tak może być, czy tu przecinek?	Skończyliście zapis?
	N. pyta: Czy to pasuje?	27. Siostró, a czy w pustyni i w puszczy...?	
17.	N. pyta: Czy jeszcze ktoś ma problemy z rozwiązaniem?	28. Czy mogę już odpowiedzieć?	Proszę, przeczytaj hasło.
	N. wydaje polecenie zapisania na tablicy i pyta: Zapisz, co jeszcze?	29. „Nie śmiecić” piszemy razem czy osobno?	Osobno. „Nie śmiecić” piszemy osobno, ponieważ „nie” z czasownikami piszemy osobno.
	Uczniowie kolejno czytają fragment tekstu. N. słucha ich.	30. Mogę ja?	Wystarczy.
18.	N. wyjaśnia uczniom siedzącym w kręgu: Będziecie losować kartoniki i każdy, jak rozwiąże działanie, wieszka według koloru na tablicy.	31. Ale po co to będziemy robić?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	32. Ale po co jest tam takie coś na tablicy?	Każdy sobie liczy i przypina na tablicy w odpowiednim miejscu.
	N. wydaje polecenie: Wszyscy piszcie jedną radę w grupie.	33. Proszę pani, jedną i tą samą?	Proszę sobie wybrać jednego z grupy, który będzie czytał radę.
19.	N. wydaje polecenie i czyta głośno tekst z lukami: Bartek, rozdaj dzieciom karteczki. Julian... był wybitnym poetą.	34. Czy musi być w takiej kolejności, jak pani czytała?	Nie, ale niektóre tytuły są już zaczęte, więc dobrze czytajcie, aby

cd. tab. 35

	Napisał wiele.... dla dzieci. Jest autorem takich wierszy, jak: „Lokomotywa”, „Słoń.....”; „.....”; „Spóźniony.....”.		prawidłowo zapisać tytuł.
	N. wydaje polecenie: Proszę ułożyć każde zdanie i ułożyć według kolejności.	35. Czy mam to dobrze ułożone?	Proszę, przeczytaj.
	N. dzieli uczniów na cztery grupy i wywołuje ich imiona.	36. Ciekawe, kto pierwszy ułoży?	Potwierdza skinieniem głowy.
20.			
21.	N. z uczniami omawia budowę cebuli – przeprowadza pogadankę.	37. A po co jest koszyk pani?	Za chwilę wam powiem.
	N. wydaje polecenie: Napiszecie: Jesień przyszła do nas 23 września. Zagościła w parku (narysujecie sobie kasztan), w lesie (narysujecie jarzębinę), w sadzie (narysujecie owoce), w ogrodzie (narysujecie warzywa).	38. A będziemy to czytać?	Tak, później.
	N. komentuje i wydaje polecenie: Musisz kupić nowy zeszyt i przepisać w domu. Teraz pisz na brudno.	39. A co trzeba narysować?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	40. Mogę iść do łazienki?	A co ty robiłeś na przerwie?
	N. wyjaśnia: Na kartce rysujemy panią jesień.	41. Proszę panią, a co ma być w sadzie?	A co rośnie w sadzie?
	N. upomina i wydaje polecenie: Ale szuranie bucikami nie jest na plusik.	42. Proszę pani, dostałem ocenę?	Dostałeś plusika za aktywność.
22.			
23.	N. wydaje polecenie: Idź, Mateusz, do tablicy i napisz „osiem”. Tam jest zmiekczenie, myślę, że nie jest to trudne.	43. Proszę panią, a gdzie jest kreda?	Może na biurku, a może w koszyczku.
	N. wydaje polecenie: Otwieramy zeszyty Ekoludka – strona kolejna od początku – nie podaję strony, bo niektórzy będą mieć czwartą, niektórzy trzecią, piątą.	44. Który dzisiaj jest?	No właśnie, pytam klasy – który dzisiaj jest?
	N. zapowiada: A teraz sprawdzę, czy prawidłowo piszecie.	45. A „dziewczynka” duża?	No, Mariusz, „dziewczynka” duża.
	Nauczyciel wyjaśnia: Bajkę oglądałeś i dlatego ci się podobają.	46. Można już zamknąć zeszyt?	Tak, można już zamknąć zeszyty.
	N. zapowiada zadanie i wyjaśnia: A ja powiem wam, co to za tajemnicza karteczka.	47. Każdy dostanie?	Każdy dostanie, oczywiście. Karteczki można pokazać, bo każdy ma taką samą.
	N. wydaje polecenie: Weźcie sobie coś do pisania, może być pisak kolorowy, taki żeby był widoczny (nie żółty, nie pomarańczowy, nie jasny).	48. Czy można czarnym?	Można.

cd. tab. 35

		49. A można zielonym?	Można.
	N. wyjaśnia: „Odrobinki” nie piszemy, chociaż też była postacią. Tylko jedną.	50. Można na całą kartkę?	Można. Właśnie po to jest karteczka, żeby chociaż nazwę napisać wybranej postaci.
	N. ocenia i stwierdza: Dobrze, cieszę się.	51. Proszę panią, można dwie?	Jedną, Mateuszkę.
	N. odpowiada: Jedną, Mateuszkę.	52. A czy dobrze, jeśli mam dwie?	Ale ja prosiłam o jedną.
	N. komentuje: Więc myślę, że dlatego ta postać się wam podobała, bo cechowała ją dobroć.	53. Proszę panią, a była jakaś postać, żeby tylko jedno dziecko powiedziało na nią?	Popatrz, Mateusz, wszystko jest...
	N. pyta: Dzieci, „chrabąszcz”, przez jakie „ch”? Dzieci odpowiadają: Przez „ch”.	54. A „ropucha”?	A „ropucha”?
	N. zapowiada: Bo za chwileczkę, żeby się trochę poruszać, to się zabawimy.	55. Można zamknąć książki?	Jak już skończyłeś, to możesz zamknąć i zrobić porządek na ławce.
24.			
25.			
26.	N. wydaje polecenie: Proszę usiąść i nie jeść teraz. Zjecie na przerwie, bo teraz nie ma czasu na to.	56. Będziemy sprawdzać zadanie domowe?	Później zbiorę zeszyty i sprawdzę zadanie.
	N. wydaje polecenie: Proszę już siadać do ławek, nie chodzić po klasie i przepisać to, co jest na tablicy.	57. Piszemy na ocenę?	Nie, nie na ocenę.
	N. informuje: Na koniec zabawimy się znowu w nasz łańcuszek.	58. A będzie na ocenę?	Nie, nie będzie na ocenę.
27.	N. kontroluje pracę domową dzieci, chodzi od stolika do stolika.	59. Proszę pani, a czy było zadanie trzecie do zrobienia w domu ze strony 77?	Nie, a zapisane miałeś w zeszycie to zadanie do domu?
	N. ocenia i zapowiada: Ja tutaj widzę, że niektórzy się starali, niektórzy trochę mniej starannie zrobili, a ja sobie popatrzę na te zeszytiki, do których chciałybyśmy coś napisać.	60. A czy mój też?	A czy ty masz swój zeszycik, Paulinko?
	N. wydaje polecenie: A my sobie teraz otworzymy nasze podręczniki tam, gdzie czytaliśmy sobie wczoraj wiersz o przedwiośniu.	61. A kiedy będzie klasówka?	Będzie, będzie, ale dopiero na następnej lekcji.

cd. tab. 35

	N. pyta jedną uczennicę, sprawdzając ćwiczenie: Jaką literką, Paulinko, zaczniemy pisać? Jeden uczeń odpowiada: Z dużej.	62. Po „odchodzi” przecinek?	Tak, przecinek, tak jak jest napisane w tekście.
	N. odpowiada: Tak, przecinek, tak jak jest napisane w tekście.	63. A „wiosna” z małej?	Jak myślicie, „wiosna” jaką literą zapiszecie?
	N. pyta: A jak taki kwiatuś wsadzimy do wazonika, to jak długo one będą się trzymać?	64. A jak wsadzimy je do doniczki?	Oj, to nie wypuści korzonków. (...) Także nie zrywamy, nie niszczymy.
	N. odpowiada: Oj, to nie wypuści korzonków. (...) Także nie zrywamy, nie niszczymy.	65. A jak one są na działce?	A jak one są na działce, to możecie z nimi robić, co chcecie, bo to są wasze kwiatuśki. To jest własność prywatna (...).
	N. wydaje polecenie: Wędrujemy sobie z powrotem do naszych kart pracy.	66. A kiedy będzie dyktando?	A czy my już idziemy do domu?
	N. wyjaśnia: Czasem pisze właśnie „forte” albo „piano”, albo cały utwór tak się gra, albo kawałek.	67. A kiedy będziemy grać na dzwonkach?	Za momencik.
28.	N. pyta: O czym opowiadała ta czytanka? Jeden uczeń się zgłasza. N. proponuje: To może Iza odpowie.	68. Czy mogę wyjść do ubikacji?	A ja myślałam, że chcesz odpowiedzieć na moje pytanie. Przed chwilą była przerwa, ale jeżeli bardzo musisz, to idź.
	N. zapowiada i wydaje polecenie: W takim razie rozdaję wam teraz specjalne zestawy z naklejkami, które wkleicie do ćwiczeń zgodnie z poleceniem. A później wszystkie te zwierzątka, znajdujące się na naklejkach, ładnie podpiszcie.	69. Kiedy będzie przerwa?	Za chwilę. Zrobiłeś już zadanie?
29.	N. wydaje polecenie: Pospieszcie się. Trzeba jeszcze dokończyć pozostałe zadania.	70. Proszę pani, a są już testy?	Nie, Zosiu, was jest dużo, więc potrzebuję dużo czasu, by wszystko dokładnie sprawdzić.
30.			
31.	Po pracy w grupach N. wydaje polecenie: Uwaga, wracamy na swoje miejsca.	71. Proszę pani, a co to jest za pani?	Ta pani jest studentką i przyszła zobaczyć, jak wyglądają nasze zajęcia.
32.			
33.			

cd. tab. 35

34.	N. wydaje polecenie: I proszę, od polskiego zaczynamy, moi drodzy, musimy skończyć to, cośmy nie zrobili we wtorek.	72. Która?	Zaraz będę mówiła, gdzieśmy to wczoraj zaczęli, proszę, strona 28.
	N. wydaje polecenie: Sonia pójdzie do ostatniego przykładu, Sonia.	73. Proszę pani, dobrze rozwiązałem?	N. potakuje głową.
	N. wydaje polecenie: Dobrze, i sami, proszę, każdy wyliczy. Kto wyliczy, palec w górę.	74. Czy możemy wpisać na kolorowo?	A rozwiązałeś już i jesteś pewny wyniku? (Uczeń potakuje głową. N: No, to możesz.)
35.			
36.	Dzieci kończą wykonywanie prac plastycznych, przy których niektóre posługiwały się farbami. N. obserwuje dzieci.	75. Mogę umyć ręce?	Tak, kto skończył, niech umyje ręce.
37.			
38.			
39.	N. informuje: W naszym Jaworznie jest rezerwat sasanki.	76. Gdzie?	Na Warpiu.
	N. informuje: Nazywa się „dziewięciślı bezłodygowy”. Ale uwaga – on jest pod ścisłą ochroną. Nie można go zrywać, tylko oglądać.	77. A dlaczego?	Bo jest rzadko spotykany.
	N. odpowiada: Bo jest rzadko spotykany.	78. A jak on wygląda?	A to jest moje kolejne zadanie dla was. Czy ktoś z was już widział dziewięciślı?
40.	N. informuje: Dzisiaj, na początku zajęć, tak jak wam obiecałam, czytamy na czas, mam nadzieję, że się ładnie przygotowaliście.	79. A będziemy zapisywać, ile kto miał?	Przygotujcie karteczki i książki, bo, oczywiście, tak jak zawsze, Kamila, będziemy zapisywać wyniki.
	N. wydaje polecenie: Proszę, Kamil, przygotujmy się. Czas – start! Jeden uczeń czyta.	80. No i jak, proszę pani, lepiej niż ostatnio?	No, ładnie, Kamil 28 sekund. Lepiej czasowo, ale przekreśliłeś cztery wyrazy. Pamiętaj o dokładności w czytaniu. Zapisz sobie wynik.
	N. informuje: Teraz przejdziemy już do naszej lektury.	81. Ale jeszcze ja miałem przeczytać – mogę?	Dobrze, Szymek. Jeśli masz ochotę nam pokazać, jak się nauczyłeś, proszę.
	N. wydaje polecenie: Każda grupa dostanie jedno zdarzenie z dziejów Odrobinki i naszym zadaniem będzie pamiętać, czy jest ono radosne, czy smutne, i przedstawić je odpowiednio jako scenkę.	82. A mogę ja być z Beatą?	Grupy tworzycie tak, jak siedzicie – po dwie osoby. A gotowe scenki przedstawiamy z tyłu na naszym dywanie.

cd. tab. 35

41.	N. opowiada (pogadanka): Na goiczkę są kolorowe wstążki (...). Chodzili, śpiewali i czekali tylko, by piękna dziewczyna pojawiła się w progu chałupy. Wychodziła z koszem pięknych pisanek, ciastem, w podziękowaniu za życzenia.	83. Proszę panią, a ryba?	A co z tą rybą? Dzieci nie odpowiadają. N. wyjaśnia: Ryba jest najczęściej jedzona w czasie Świąt Bożego Narodzenia.
	N. pyta: Czy ktoś pamięta, jak nazywa się ta pierwsza msza zmartwychwstania Pana Jezusa? Rezurekcja.	84. A co to jest „wierba”?	A co to są bazie?
42.	N. zapisuje na tablicy temat zajęć: Mnożenie przez 7 w zakresie 100.	85. A czy to będzie trudne?	Nie, sami zobaczycie, że to bardzo proste.
	N. wydaje polecenie wykonania ćwiczenia: Za pomocą skróconego dodawania obliczyć, ile kajaków jest (...).	86. Proszę pani, a czy może pani do mnie przyjść, bo nie umiem tego sama zrobić.	Spróbujcie samodzielnie, a jeśli nie potraficie, to zaraz zrobimy wspólnie na tablicy.
	N. wydaje polecenie: Wytnijcie z papieru kolorowego kółko i odpowiednio je złóżcie.	87. Proszę pani, a ja nie umiem tego kółka, może mi pani pomóc?	Tak, zaraz podejść i pomogę ci.
	N. wydaje polecenie: Wyznaczcie kwiaty chronione wśród tych, które są przyczepione do tablicy.	88. Proszę pani, a czy cieszynianka też jest chroniona?	Tak, ona również jest chroniona.
43.	N. informuje: Najpierw sprawdzimy sobie zadanie domowe w zeszytach z matematyki.	89. Proszę panią, będziemy dziś sprawdzać zadanie domowe przy tablicy?	Tak.
	N. wydaje polecenie i informuje: Zamykamy zeszyty, ja potem zbiorę i ocenię.	90. A po co chce pani je oceniać?	Jak to: po co? To zadanie.
	N. upomina i wydaje polecenie: Paulinko, jak myślisz, czemu pani kazała na całą stronę narysować? Żeby można było ładnie co dwie linijki napisać. A ty co zrobiłaś? Popatrz, ile tu pustych miejsc. Zrób ładniej, ok?	91. A ja, proszę panią, a ja?	No, to samo, co Paulina.
	N. wydaje polecenie: Siadamy. Zanim pójdziemy na śniadanie, za wami będzie kolejna praca na kartkach. Na ocenę. Cztery zdania w wielkim bałaganie. Waszym zadaniem jest ułożenie ich w kolejności.	92. Można ołówkiem?	Można.
	N. komentuje i proponuje: O, widzę, że Wesółki skończyły jako pierwsze. Może powiecie swój obrazek na tablicy.	93. Proszę pani, może lepiej poczekam, aż wszyscy skończą? Nie chcę, żeby odpisywali.	Dobrze, poczekamy na innych.

cd. tab. 35

	N. ocenia: Kto przyniósł, otrzymuje plus. Proszę – Karmena, Patrycja, Krzysiu, Nadine, Monika, Natałka.	94. Można na ponie-dzialek?	Można przynieść ziarenka fasoli i pszenicy, kto ma kurki czy chomika, może przynieść ich jedzenie.
	N. proponuje: Można przynieść ziarenka fasoli i pszenicy, kto ma kurki czy chomika, może przynieść ich jedzenie.	95. A w woreczku?	Kilka ziarenek, będziemy sadzić. Nie za dużo. Nie głódźcie chomika, troszkę od-sypcie i przynieście.
	N. obserwuje, jak dzieci wykonują pracę plastyczną.	96. Komu się podo-ba taka praca?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	97. Proszę panią, ładnie?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	98. Proszę panią, to jest na ocenę?	
	N. wyjaśnia (korygując działanie uczniów): Krzysiu, obracasz jedną rękę, owijasz drugą. Kotki możesz robić mniejsze. Dzieci, te białe kotki nie idą do samego końca, potem już owijajcie tylko bibułę.	99. Proszę panią, jak pani to robi bez kleju?	Normalnie. Trzeba trochę ściślej.
	N. podpisuje prace.	100. Proszę pani, mo-gę wziąć patyk? Zostało kilka, w domu mam pełno wacików, to sobie zrobię.	Proszę.
	N. odpowiada: Proszę.	101. A ja mogę?	Tak.
	N. odpowiada: Tak.	102. A ja też?	Tak, proszę. Ale nie róbcie teraz, bo mamy za mało czasu, tylko w domu. Dam wam bibułę.
	N. wydaje polecenie: Przesuwajcie te ławki.	103. Proszę pani, mo-gę teraz?	Proszę. Usiądźcie teraz, to Nadine wam coś pokaże.
44.	N. wydaje polecenie w trakcie zabawy „Pajączek”: Pamiętajcie o dobrym zachowaniu.	104. Proszę pani, a czy z powrotem też trzeba poruszać się pajączkiem?	Tak, w obie strony poruszamy się tak samo.
	N. ocenia: Konkurencja została wyko-nana niepoprawnie, bo nie każdy z was utrzymał ringo na głowie. Nie ma żadnego punktu.	105. Za zachowanie też nie?	Nie, bo byliście nie-grzeczni.

cd. tab. 35

	N. wyjaśnia: A jest też taniec, który nazywa się „Miotlarz”, jedna osoba tańczy do muzyki z miotłą.	106. Jak?	
	N. wydaje polecenie: Czytajcie uważnie informacje i próbujcie uzupełnić luki w tekście.	107. Proszę pani, przez jakie „ż” pisze się wieża?	No, „ż” z kropką.
	N. odpowiada: No, „ż” z kropką.	108. A czy my to mamy pisać z dużych liter?	Tak, popatrz na pierwszy wyraz.
	N. upomina: Ciszej, pracujemy w ciszy.	109. A te wyrazy z tablicy mamy przepisywać jedno pod drugim czy po przecinku?	Proszę jedno pod drugim, bo macie tam sporo miejsca.
	N. wyjaśnia: Proszę jedno pod drugim, bo macie tam sporo miejsca.	110. A to mamy wszystko przepisać z tablicy?	Tak, wszystko.
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Pokażę wam, jak ma wyglądać pierwsza strona albumu. Ponieważ te albumy będą wisiały na korytarzu, pamiętajcie, aby się podpisać. Kto nie zdąży, dokończy album w domu.	111. A czy można te obrazki podpisać żelopisem?	Tak, można.
45.	N. wydaje polecenie: Teraz ty zadaj zagadkę, a ty odgadnij.	112. Ale jak? Daleko czy blisko?	
46.	N. upomina i wydaje polecenie: Wojtek, jak ty siedzisz? Przesuń ten plecak.	113. Proszę panią, czy jest dziś plastyka?	
	N. pyta: Możemy też inaczej to zapisać? Jak? Jeden uczeń odpowiada: Drzewkiem.	114. Proszę panią?	Ważne pytanie? Odnośnie matematyki? (Uczeń odpowiada: Nie. N: No właśnie, to nie zwracaj głowy.)
	N. wydaje polecenie na zadanie domowe: Abyście tak nie zapomnieli o szkole, to zadam wam małe zadanie domowe. Macie opisać obok tego kurczaczka, na karteczkach, swoją pisanekę, a karteczkę wkleimy do zeszytu.	115. Mogę już iść?	Idź.
47.	N. wydaje polecenie: To zadanie dokończycie sobie w domu.	116. Mogę wyjść?	Tak.
48.	N. wydaje polecenie: Proszę przesunąć zdania trochę wyżej i zapisać je do zeszytów pod tematem lekcji.	117. Czy pisać w nowej linijce każde zdanie?	Tak, będzie przejrzysiej.
49.			

cd. tab. 35

50.	N. wydaje polecenie: Siadajcie już na swoje miejsca?	118. To już koniec przerwy?	Tak, Kasiu. Zamknij drzwi.
	N. upomina: Monika, pracuj sama, nie przeszkadzaj Michałowi.	119. Proszę pana, mogę przyklejać?	Tak, możesz przyklejać.
51.			
52.			
53.			
54.			
55.	N. zapowiada i wydaje polecenie: Dzisiejsze zajęcia rozpoczniemy od zabawy na dywanie. Proszę, aby wszystkie dzieci utworzyły w środku kółeczko.	120. A co będziemy robić?	Poczekajmy, Madziu, aż wszyscy zajmą swoje miejsca, wtedy wszystko wytłumaczę.
	N. wydaje polecenie: A teraz wszyscy obracamy się do telewizora, aby obejrzeć film.	121. Proszę pani, mogę iść do ubikacji?	Dobrze, Kasiu, ale pośpiesz się, bo nie zdążysz na film.
	N. odpowiada i wydaje polecenie: Dobrze, Kasiu, ale pośpiesz się, bo nie zdążysz na film.	122. A co będziemy oglądać?	Zaraz zobaczycie. Włączę tylko telewizor. Tytuł filmu brzmi: „W górach”.
	N. wydaje polecenie: Chciałabym, abyście teraz w grupkach, które ja wyznaczą, zastanowili się, czy powinniśmy kultywować tradycję regionalną, folklor i dłaczego.	123. Proszę pani, mogę być z Marcinem i Sebastianem?	Nie, Michałku, to ja wyznaczę grupki.
	N. wydaje polecenie: Dzieci, koniec przerwy, proszę, aby każdy wrócił do swojej ławki. Kasiu, nie wychodź, zaczynamy lekcje.	124. Proszę pani, pójdziemy na pole?	Kiedy skończymy lekcje, pójdziemy na spacer.
56.	N. wydaje polecenie: Kto rozwiąże krzyżówkę, nic nie mówi, aż ja zapytam.	125. Piszemy drukowanymi literami?	Nie, pisanymi, chociaż krzyżówki można też rozwiązywać drukowanymi. Nie jest to błąd.
	Po przerwie dzieci wchodzą do klasy. N. przygotowuje się do zajęć przy biurku.	126. Nie będzie w.f.–u?	A kto tak powiedział?
	N. wydaje polecenie: Zróbcie, pokolorujcie jakimś jesiennym kolorem hasło tej krzyżówki.	127. A można różnymi?	Można.
57.	N. wydaje polecenie: Magda, obróć ramkę pionowo.	128. Czy obok niebieskiej bibuły może być żółta?	Tak.
	N. wydaje polecenie: Zastanów się, jak wyobrażasz sobie całą pracę i podejmij decyzję.	129. Proszę pani, czy mogę przykleić w ten sposób?	Tak.
	N. upomina: Uważaj, nie używaj dużej ilości kleju.	130. Proszę pani, czy dobrze przyklejam?	Postaraj się wycinać dokładniej poszczególne elementy.

cd. tab. 35

	N. ocenia i informuje: Pomysł jest dobry, wszystko zależy od tego, jak wykończysz swoją pracę.	131. Czy daleko do dzwonka?	Jeszcze około 15 minut.
	N. ocenia: Jestem zadowolona i myślę, że wy możecie być zadowoleni.	132. Te prace, które wybraliśmy, zawiesimy na tablicy?	Tak.
58.	N. wyłącza muzykę.	133. Możemy coś jeszcze naśladować?	Tak. Zaraz jeszcze raz włączę, tylko przewinę taśmę.
	N. wydaje polecenie: Proszę posprzątać stoliki. Jeśli jest gdzieś rozlana herbata, należy wytrzeć stolik ściereczką.	134. Czy możemy się pobawić?	Już wystarczy. Przerwa była wystarczająco długa.
	N. odpowiada i wyjaśnia: Już wystarczy. Przerwa była wystarczająco długa.	135. Co będziemy teraz robić?	Za chwilę się dowiecie. Proszę już o spokój. Wracajcie na swoje miejsca.
	N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Proszę teraz dyżurnych o rozdanie kartek. Uwaga, jeśli chcemy zdążyć, to musimy być skupieni. Podsumujemy teraz lekcję, zabawimy się w skojarzenia. W rogu kartki proszę napisać dowolny wyraz, który kojarzy ci się z tematem dzisiejszego dnia, i zagiąć róg kartki. Następnie proszę kartkami wymienić się z kolegą, zapisać wyraz w wolnym rogu, zagiąć i przesłać dalej. Gdy wszystkie rogi kartki będą zagięte, proszę położyć je na środku klasy.	136. Znowu to będzie na zadanie?	Nie martw się na zapas. Staraj się teraz uważać, usiądź z dziećmi.
	N. pisze na tablicy: „klaun”, „żongler”.	137. Mogą być trzy zdania?	Nie, napisz cztery.
	N. informuje: Na półce leżą słowniczki ortograficzne, kto potrzebuje, może skorzystać.	138. Może mi pani znaleźć słowo: „różne”.	Musisz szukać na literę „r”. Szukajmy razem.
	N. wydaje polecenie: Proszę zamknąć zeszyty.	139. Będzie coś na zadanie?	Dowiesz się w odpowiednim czasie.
59.	N. informuje i wydaje polecenie: Teraz napiszę na tablicy jego krótki życiorys, a wy przepisiecie go do swoich zeszytów.	140. A ten pan był Polakiem?	Pawełek, co to za pytanie?
	N. wydaje polecenie i zapowiada: Teraz posłuchajcie. To, co jest na tablicy, zapiszcie pod tematem. Będę sprawdzała staranne pismo.	141. Piórem można?	Piszemy na kartce i piszemy piórem.

cd. tab. 35

	N. wydaje polecenie: Powtórzmy sobie teraz dodawanie i odejmowanie. Odetnijcie zadanie z motylkami.	142. Ma pani nożyczki?	Tak, są w szufladzie.
	N. wyjaśnia: Jedne są kolorowe, a drugie – przezroczyste. To była główna cecha, którą mieliście zapamiętać.	143. A możemy pokolorować?	Ja wiem, że wy lubicie, ale za chwilę.
	N. pyta: Kto nie rozumie?	144. Można wynik napisać?	Można napisać. Jak nie pamiętasz, taki mały, a jak pamiętasz, to od razu połącz z kwiatkiem.
	N. odpowiada i wyjaśnia: Można napisać. Jak nie pamiętasz, taki mały, a jak pamiętasz, to od razu połącz z kwiatkiem.	145. Można na kolorowo?	Może najpierw ołówkiem, bo jak się pomylisz, to zawsze można wygumować.
	N. proponuje i wyjaśnia: Może najpierw ołówkiem, bo jak się pomylisz, to zawsze można wygumować.	146. Proszę panią, dobry ten wynik teraz jest?	Dobry.
	N. wydaje polecenie: Mateusz pierwsze działanie czyta.	147. Możemy kolorować?	No, dobrze, cztery minuty macie, kolorujcie i na razie zostawcie, jutro wkleimy to sobie do matematyki, ale nie pogubcie tego.
	N. upomina: Proszę, Michał, siadaj.	148. Proszę panią, kiedy będzie przerwa?	Chłopcy, gdzie wy się wybieracie? Siadajcie. Już spokój. Zapiszcie zadanie domowe.
60.	N. wydaje polecenie: Teraz przeczytamy przysłowie o październiku.	149. Co to znaczy „skrzepty”?	Czy ktoś wyjaśni nam znaczenie tego słowa?
	N. wydaje polecenie: Wytnijcie teraz pudełko i natnijcie wzdłuż linii ciągłych.	150. Proszę pani, mogę wyjść?	Naprawdę musisz? Jeśli tak, to wyjdź.
61.	N. wydaje polecenie: Proszę siadać.	151. Gdzie jest Damian?	Nasz kolega poszedł na konkurs... na Kangurka poszedł. Wiecie, co to jest Kangurek? Międzynarodowy konkurs matematyczny.
	N. pyta: Z czym kojarzy ci się...?	152. Proszę pani, ja mam się tu przesiąść?	Tak.
	N. pyta: No, co z chorymi bocianami? U: Zabierają je. N. pyta: Zabierają w drogę?	153. Ciekawe jak?	

cd. tab. 35

	N. pyta: Małą czy wielką literą? U: Małą.	154. Proszę pani, dobrze?	„Na słupie” to się inaczej pisze. Elwira, pojdź do tablicy i napisz „na słupie”, bo widzę, że dużo dzieci zrobiło błędy. O, bardzo ładnie. Kto ma źle, niech sobie poprawi.
62.	N. wydaje polecenie: Odkładamy tabliczki. Możemy położyć je z boku na ławce. Michał, odkładamy! Odkładamy, dziewczynki! Już?	155. Co z nimi zrobić?	Zostawcie, ja je później pobieram.
	N. wydaje polecenie: proszę zaznaczyć do domu również...	156. Obowiązkowo?	Obowiązkowo.
	N. ignoruje stwierdzenie uczniów.	157. Już przerwa?	Nie macie przerwy, nie wychodźcie z klasy. Zaśpiewamy sobie Waszą ulubioną piosenkę.
63.	N. informuje: I na deser...	158. A co będziemy jeść?	Nie o taki deser mi chodzi... teraz postaracie się z rzeczownika zrobić przymiotnik.
	N. pyta: Jest już napisane?	159. Proszę pani, na środku?	Tak, ale niech już tak zostanie.
	N. wydaje polecenie: Trzeba wokół wypisać jak najwięcej przymiotników, które kojarzą się wam z dzieckiem, ale pamiętajcie, że nie mogą się powtarzać. Macie tylko 5 minut.	160. Proszę panią, a jak się pisze brzydki?	Po jakiej literce piszemy „rz”?
64	N. wydaje polecenie: Proszę już o spokój. Teraz wyciągnijcie ćwiczenia i otwórzcie je na stronie 3.	161. Wyciągamy?	
	N. wydaje polecenie: Pamiętajcie, że jeżeli się już ktoś będzie domyślał, nie mówi głośno, tylko podnosi rękę do góry.	162. A czy ja mogę sobie jeszcze kogoś wziąć, żeby był pacjentem?	Tak, chodź, Michał, będziesz pacjentem. Lekarz potrzebuje pacjenta, co jest zrozumiałe, prawda?
	N. wydaje polecenie: Proszę, teraz Kuba. Zabierz ze sobą pacjenta, który pomoże przedstawić ci scenkę.	163. Pomożesz mi? (U. zwraca się do innego U.)	Dobrze, Marcin będzie pacjentem. Marcin się bardzo dobrze zachowywał, powiem wam.
	N. wydaje polecenie: I robimy 10 przysiadów.	164. Ile?	

cd. tab. 35

65.	N. wydaje polecenie i informuje: Mianowicie, każdy z was odpowie na pytania, które zadał sobie Radzik. Pani Wiośnie, oczywiście. Spróbujcie odpowiadać samodzielnie, na karcie numer 10. Jeżeli ktoś będzie miał problem, żeby odpowiedzieć, proszę podnieść rękę, podejść i pomogę. Dobrze? Zabieramy się do pracy. Macie na to 5 minut.	165. Ja chciałem się zapytać, czy dobrze myślę... Czy mamy pisać pełnymi zdaniami?	Oczywiście, że tak.
	N. pyta: Kto zapamiętał, skąd zwierzęta wiedzą, że mają się obudzić?	166. Proszę pani, tu mamy napisać: „Skąd mamy wiedzieć, że zwierzęta się budzą?”	Tak, Tomku. Większa jest ich temperatura ciała... Tomek, jak ujmujemy to w zdanie?
	N. słucha, jak uczeń czyta zapisane zdanie: Wiosną ptaki śpiewają tak głośno, ponieważ odganiają swoich konkurentów.	167. A konkurentów pisze się przez „on” czy „ą”?	Przez „on”, Natalio.
	N. wydaje polecenie: A teraz musicie się zastanowić, którą porę lubicie najbardziej i napisać o niej trzy zdania, tak, by znajdowało się w nich uzasadnienie waszego wyboru.	168. A mogę lato?	Nie, bo o lecie na dzisiejszej lekcji nie mówiliśmy, więc odpowiedź jest prosta.
66.	N. proponuje i wyjaśnia: Ja proponuję zrobić tak: najpierw ołówkiem, potem będziemy sprawdzać wszyscy razem, więc jeśli...	169. Kto ma pożyczyć ołówka?	
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Jeśli więc coś będzie nie tak, będziemy mogli zmasać ołówek, wygumować i poprawnie napisać. A więc przystępujemy do pracy. Agatko, usiądź już i przystępujemy do pracy.	170. A jakie mamy napisać? „Rz”?	Różne.
	N. wydaje polecenie: Proszę, Patryk.	171. Ja?	Tak.
	N. wyjaśnia: Tutaj musisz sama wypełnić.	172. „U” otwarte?	Nie, zamknięte.
	N. informuje: Kolejnym wyrazem jest „przebywać”. Rozlega się dzwonek.	173. Proszę pani, a czy możemy to na przerwie skończyć?	
67.			
68.	N. wydaje polecenie: Wpisujemy odpowiedź, bo już ustaliliśmy, co to jest kaskader. Teraz wyciągnijcie karty do wycinania.	174. Proszę pani, niech mi pani powie, co ona ma na sobie, że te włosy jej tak yyy...?	Iskrzą.

cd. tab. 35

	N. odpowiada na pytanie ucznia: Isk-rzą.	175. Co robią?	Ma sztuczne włosy, perukę. Są to włosy ze słomy. (Chodzi o Marzannę.)
	N. wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: To zmieść tam to, a potem musisz bardziej ścieśniać.	176. Która godzina?	
69.	N. ocenia i wydaje polecenie: No, to jest dobrze, a to też zamaluj.	177. Proszę pani, tak?	Tak jest dobrze.
	N. upomina: Oliwia, wycinamy, a nie gadamy.	178. Proszę panią, duże?	Tak, to koło u góry.
	N. upomina i wydaje polecenie: Oliwia, cicho bądź już!	179. Czemu tu jest taki duży kan-gur?	Karolcia przypomni, co mamy robić.
	N. wydaje polecenie: Każdy pokaże do góry, jak zrobił.	180. A w środku?	Tak, w środku, żebyś to zgięła.
	N. upomina i wydaje polecenie: Oliwia maluje.	181. Proszę pani,...?	Maluj!
	N. wydaje polecenie: Zaznacz, Patryk. Pokaż.	182. To?	Dobrze.
	N. ocenia: Bardzo ładnie.	183. A ja ładnie?	Ładnie.
	N. wydaje polecenie: A teraz składamy trójkąt na dwie części i malujemy jedną połowę.	184. Co?	Postawcie sobie podstawę do dołu i składajcie, i jedną połowę malujecie.
	N. wyjaśnia w odpowiedzi na pytanie: Postawcie sobie podstawę do dołu i składajcie, i jedną połowę malujecie.	185. W środku?	Nie, po jednej stronie trójkąta.
	N. z uczniami omawia kolejne działania do wykonania. N.: A potem... U: Pięciokąt i malujemy w każdej figurze jedną połowę.	186. Tak jak wtedy?	Tak.
70.	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	187. Śpiącym ryce-rzem może być?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	188. A nie siedem?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	189. Proszę panią, mogę pisać ołówkiem?	Tak.
	N. pyta: Klaudia, skończyłaś?	190. Pokazać to pani?	Nie.
	N. wydaje polecenie: Otwieramy zeszyty, zapisujemy „lekcja”, zapisujemy „temat”.	191. A do czego zeszyty?	Z języka polskiego.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Z języka polskiego.	192. Jaki temat?	N. zapisuje temat na tablicy.

cd. tab. 35

	N. wydaje polecenie: Aniu, otwórz, proszę zeszyt.	193. Hutnik był drugi?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	194. A rolnik?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	195. Mogę ja trzecie zapisać?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	196. Mogę ja napisać?	
	N. obserwuje zapisywanie na tablicy.	197. Dobrze?	N. potakuje głową.
	N. upomina ucznia, który stwierdza: Przecież masz napisane – i pyta: Wojtku, co to znaczy?	198. Mogę zapisać?	
	N. pyta: Jaki jest następny zawód, Ola?	199. Mogę ja też?	
	N. wydaje polecenie: Otwórzcie teraz ćwiczenia na stronie 83.	200. Mata czy polski?	Język polski, strona 83.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	201. Pokazać to pani?	
	N. pyta: Proszę bardzo, Mateusz, co połączyłeś?	202. Na 83?	
71.	N. zabiera instrumenty i włącza magnetofon jeszcze raz. Uczniowie śpiewają piosenkę.	203. Czy będzie kółko teatralne dzisiaj?	Chyba nie, bo nie zdążymy.
	N. poprawia uczniów, gdy źle czytają wyrazy.	204. Czy mogę podlać kwiatki, bo mają sucho?	Nie w połowie lekcji, na przerwie.
	N. proponuje ułożyć zdanie (po uprzednich propozycjach uczniów): Przecież w spodniach nie wypada.	205. Czy mogę wyjść do ubikacji?	Jak wróci koleżanka.
72.			
73.			
74.	N. wydaje polecenie odczytania: Drugie hasło. U: Zwierzę z rudą kitką.	206. Mogę drugie przeczytać?	
	N. upomina i pyta w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Czy powiedziałam, że macie przepisać? Co tam pisze dokładnie?	207. Można już robić drugie?	
	N. wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: No to napisz tyle, ile się zmieści.	208. A żaba w mrowisku?	Żaba w mrowisku? Czy to jest sensowne? Pomyśl.
	N. wyjaśnia: Żeby się dowiedzieć tego, musicie ułożyć rozsypankę wyrazową.	209. A można do nich dołączyć...?	Krzysiu, zrób cokolwiek.
75.	N. wydaje polecenie: Proszę, wyciągnijcie podręczniki, a ja zapiszę temat.	210. Proszę pani, a plastyka będzie potem?	Tak.

cd. tab. 35

	N. wydaje polecenie: Kto skończy ozdabiać gwiazdę, przychodzi do mnie, aby zszyć razem wszystkie części, bo musimy to jakoś powiesić na choince.	211. Proszę pani, jak to zrobić?	Proszę tutaj podejść, bo inaczej nie jestem w stanie tego zawiesić na choince.
	N. wydaje polecenie: Proszę, otwórzcie ćwiczenia na stronie 62. Należy wpisać odpowiednie nazwy liczb w dodawaniu i odejmowaniu.	212. Proszę pani, przez jakie „ó” pisze się „różnica”?	Przez „ó” zamknięte.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Przez „ó” zamknięte.	213. Proszę pani, które zadanie robimy?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	214. Proszę pani, a możemy robić już piąte zadanie?	Nie.
	N. wydaje polecenie: Napiszcie sobie jeszcze, co na zadanie domowe: naucz się czytać, s. 58–59; zespół wyrównawczy – połowa oraz z domownicyka stronę 14 – proszę przeczytać.	215. Ooo... Tak dużo?	
	N. wydaje polecenie: Wstajemy, przerwa się skończyła, zaczynamy pracę, cichutko siadamy.	216. Czy mogę iść do ubikacji?	
76.	N. komentuje stwierdzenie ucznia: O, właśnie – ciepło, gorąco.	217. Proszę pani, będziemy to robić?	
77.	N. wydaje polecenie: Uwaga, kochani, przygotujcie się do zajęć, za 5 minut zaczyna się lekcja.	218. Proszę pani, czy my na dziś mieliśmy przynieść te pojemniczki do wytlaczania pierników?	Tak, ale możesz jeszcze przynieść w poniedziałek, bo dopiero we wtorek będziemy piekli pierniczki na naszą klasową wigilię.
	N. komentuje i informuje w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Dobrze, już dobrze, a teraz już zaczynamy.	219. A co dziś będzie robiła pani Agnieszka?	Będzie obserwowała nasze zajęcia i notowała, co zauważyła.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: Zaraz dojdę do ciebie, Kurt, musisz być trochę bardziej cierpliwy.	220. Ale dlaczego pani zawsze zaczyna od tamtej strony?	
	N. informuje i wydaje polecenie: To teraz macie dwie minutki na wklejenie karteczek do zeszytu i wpisanie tematu lekcji.	221. A zapisze pani na tablicy?	Tak, Franuś, zaraz zapiszę.
	N. informuje: Temat dzisiejszej lekcji to „Moje domowe zajęcia”.	222. A jak już skończyliśmy?	Franuś, poczekaj, aż wszyscy skończą.
	N. wydaje polecenie: Uwaga, szybcutko otwieramy podręczniki – grupa pierwsza na stronie 97. i czyta opowiadanie	223. Możemy już zacząć?	Jeszcze chwileczkę – tu mam dla was koszyczek z pytaniami. Każ-

cd. tab. 35

	pt. „Sobota”, a druga grupa otwiera na stronie 98. i czyta opowiadanie pt. „Budzik”.		dy losuje jedną karteczkę z pytaniem do tekstu. Musicie czytać tak, żeby umieć odpowiedzieć na pytanie na waszej karteczce.
	N. ocenia i zapowiada: Doskonale wam dziś poszło, a teraz zamykamy podręczniki i sprawdzimy po przerwie (słysząc dzwonek na przerwę) wasze matematyczne umiejętności, czyli króciutka liga matematyczna.	224. Możemy już wyjść na przerwę?	Tak i zabiera każdy chociaż jedną kanapkę.
	N. wydaje polecenie i informuje: A teraz odsuwamy stoliki i układamy krzeselka w kręgu. Zaczynamy dwa zajęcia z cyklu „Przyjaciele Zipiego”.	225. A czy dla pani Agnieszki też dać krzeselko w kręgu?	Tak, Franuś.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: Bardzo dobrze.	226. Proszę pani, a po tych zajęciach będzie próba jasełek?	Tak, ale nie teraz pora na mówienie o tym.
	N. wydaje polecenie: Siadamy teraz cichutko do ławek i wypełniamy karty ocen zajęć.	227. Proszę pani, po przerwie będzie próba jasełek?	Tak, Julcia.
78.			
79.	N. informuje: Przypominam o wyjściu w poniedziałek do teatru. Zapisałam wiadomość na tablicy.	228. Mamy to przepisać?	Tak, dla was to napisałam. Proszę zapisać ją w specjalnej rubryczce, wiecie której – w dzienniczkach.
	N. pyta i komentuje: Jaka jest odpowiedź? Kto powie? Ale więcej uczniów powinno wiedzieć.	229. Czemu?	
	N. komentuje i wydaje polecenie: Damian już policzył. Michał, Weronika – ma, Mateusz rezygnuje. Spróbuj jednak wykonać...	230. Proszę panią, mogę zrobić następny przykład?	Możesz zrobić.
80.	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	231. Czemu cały czas klikałeś?	
	N. wydaje polecenie: Spróbujcie teraz.	232. Jak?	
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Po kolei wchodzi, poczekaj! Bo on się 10 minut uruchamia ten nasz, sam serwer.	233. To co będziemy robić na komputerach?	Będziemy sprawdzać wiadomości, tak?
	N. odpowiada: Będziemy sprawdzać wiadomości, tak?	234. Jakie wiadomości?	Pamiętacie na „scholarisie”, jakie są multimedialne zadania?

cd. tab. 35

	N. pyta: Pamiętacie na „scholarisie”, jakie są multimedialne zadania?	235. A będziemy robić zadania proste?	
	N. wydaje polecenie: Wpisujemy tu w wyszukiwarce na górze – „czas upływa”.	236. „Czas upływa”? Tak? W wyszukiwarce?	Tak, w tej wyszukiwarce na górze. „Czas upływa”, no, właśnie tak.
	N. wydaje polecenie: Na czwartą stronę, na czwartą stronę... I szukamy „czas upływa”. Jest! „Czas upływa, klasa II”.	237. Ale jak?	„Kalendarz”... tutaj... „kalendarz”. Kochanie, masz to? Noo, czekamy, aż się zaloguje. „Kalendarz – „rz” ...”arz”...
	N. wydaje polecenie: Proszę, zakładamy słuchawki na uszka.	238. Włączy pani?	Włączę.
	N. ocenia: Świetnie! Już masz prawie całe wypełnione.	239. Proszę pani, gdzie się to włącza?	Tutaj.
	N. pyta: Fajne?	240. Tak. Kiedy to się wyłączy?	No, musisz poczekać, kochanie. Naciśnij – control, alt, delete.
	N. wydaje polecenie: Noo i jedziemy dużą wskazówką... obracaj... mamy szóstą... za 15 szóstą, czyli 6.45... to będzie do przodu... taaak.	241. Proszę panią, co ma być w tym?	Już idę, kochanie.
	N. wydaje polecenie: Weź literkę „c” i szukaj kolejnej.	242. Tutaj? 1... 2... 1 b?	Tak, 1b.
	N. odpowiada: Tak, 1b.	243. Dlaczego mi nie chce to...?	Wiesz, dlaczego? Zobacz, tu jest kropka, a zdanie zaczyna się... Pamiętasz, jak się uczyliśmy?
	N. wydaje polecenie: Już, kochanie, wyłącz.	244. Komputer?	Tak.
	N. ocenia i wydaje polecenie: Brawo! Idziemy dalej.	245. Proszę pani, pomoże mi pani?	Tak, już podejść do ciebie... Już podejść sprawdzić, czy wszystkie buźki się uśmiechają.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	246. Proszę pani, co teraz mam robić?	Teraz masz przerwę, kochanie.
81.	N. zezwala uczniowi na zadanie pytania, w odpowiedzi na jego stwierdzenie: Tak.	247. Każdy pisze, czy tylko lider?	Nie, każdy. Wszystko było mówione. Zaczynamy od cichego naradzania się w grupach. Nie objamy się. Życzę miłej pracy.

cd. tab. 35

	N. odpowiada i wyjaśnia: Nie, każdy. Wszystko było mówione. Zaczynamy od cichego naradzania się w grupach. Nie objamamy się. Życzę miłej pracy.	248. Jak pisać? Tak czy tak?	
	N. informuje i wydaje polecenie: Ja przepiszę tekst na tablicę i pięknie przepisujemy.	249. Co tutaj jest? Kropka?	Tak.
	N. ignoruje stwierdzenie uczennicy.	250. Mogę iść po Mikołaja?	Kto napisze, dostanie do obcięcia Mikołaja. Można go wyciąć według konturów lub w ramce. Później pokolorujcie obrazek.
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Kto napisze, dostanie do obcięcia Mikołaja. Można go wyciąć według konturów lub w ramce. Później pokolorujcie obrazek.	251. Możemy dorysować Mikołajowi wórn?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	252. Gdzie go dorysować?	Może być na dole koło Mikołaja.
	N. ocenia i upomina: Marek, jak ty ładnie piszesz. Pośpiesz się trochę.	253. Czy można go pokolorować na inne kolory?	Raczej nie, na mikołajowo.
82.	N. wydaje polecenie: Proszę, otwieramy zeszyt z matematyki.	254. Matematyki?	Tak.
	N. pyta: Wojtuś, przyjdiesz tu do tablicy? U: Nie. Uczniowie: Wojtek, Wojtek.	255. A ja mogę? Mogę za Wojtusia?	Chciałabym, aby Wojtuś przyszedł.
	N. wydaje polecenie: Wojtuś, zapisz: sześćdziesiąt minus dwa razy dziesięć.	256. Co to jest?	
	N. ignoruje pytania uczniów.	257. Co tam pisze?	
	N. wydaje polecenie: Równa się – napisz na tablicy obok... Robisz teraz drzewko.	258. Proszę pani, a ile to jest trzydzieści razy czterdzieści?	Cicho, Kacper.
	N. wydaje polecenie: No, już siadamy, proszę wyciągnąć kredki.	259. A po co nam te kartki?	Na tych kartkach za chwilę będziecie rysować piękną choinkę. Choinka jest jednym z świątecznych symboli.
83.	N. pyta: Kinga, czy wy kończycie, czy jeszcze nie?	260. Będziemy zaczynać?	Tak.
	N. wydaje polecenie: Każdy lider wybierze osobę, która będzie czytać. (...)	261. Czy może lider przeczytać?	Może.
	N. ocenia i pyta: Trochę inne niż wszyscy, a która grupa jeszcze bardzo rozbudowała?	262. Proszę panią, można swoją grupę? (w domyśle: oceniać)	

cd. tab. 35

	N. ignoruje pytanie ucznia.	263. Proszę panią (N: Tak?), można swoją grupę oceniać?	Nie.
84.	N. informuje i pyta: Ziemia, czyli gleba. No i o czym jeszcze zapomnieliśmy? Czego jeszcze nie mamy? U: Cienia. N: Nie. Kuba. U: Powietrza.	264. Gleba, co to znaczy?	Gleba to inaczej ziemia.
	N. wydaje polecenie: Otwórzcie sobie teraz karty pracy.	265. Która strona?	Karta 29., ćwiczenie pierwsze.
	N. stwierdza: Ja myślę, że na pewno dwa kwiaty potrafisz nazwać.	266. Proszę pani, co to może być?	
	N. upomina w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia.	267. Która jest godzina?	
	N. wyjaśnia: To nie jest przebiśnieg, popatrz, jak przebiśnieg ma ułożone płatki. Przebiśnieg ma swój kielich skierowany w dół. Czyli to jest krokus.	268. Krokus? Czyli tu są dwa krokusy?	Nie, nie ma dwóch krokusów, Emilko. Drugi kwiat to krokus. Trzeci kwiat?
	N. wydaje polecenie: Umawiamy się tak, że najpierw próbujecie jak najwięcej rozwiązać samodzielnie.	269. Proszę panią, co to?	Emilko, zaraz będziemy sprawdzać wszyscy razem.
	N. wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia.	270. Proszę panią, można zrobić zadanie czwarte?	
	N. powtarza za dziećmi rozwiązanie hasła z krzyżówki: Żonkil.	271. Jakie „ż”?	Z kropką, żonkil.
	N. pyta i wyjaśnia w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Czy mogę dokończyć? Możesz wybrać sobie jeden kwiat z podręcznika, żebyś widział obrazek przed sobą. Możesz wybrać sobie kwiat, który jest na zdjęciu przy tablicy... I uwaga...	272. A mogę zabrać... (N: Co, Marku?) A mogę zabrać sobie kartkę i narysować różę?	Nie, ponieważ my mówimy, Konrad, o wiosennych kwiatkach.
	N. wydaje polecenie: W zeszytcie do języka polskiego ułożysz i zapiszesz zdania o sobie.	273. O sobie? Jak o sobie?	Emilka, przez chwilę będziesz kwiatem i ułożysz zdania o sobie.
	N. wydaje polecenie: Ułóż o sobie kilka zdań, które będą zawierać takie szczegóły, po których koledzy będą mogli odgadnąć, jakim jesteś właśnie kwiatem.	274. A pisać zajęcia?	Tak.
	N. odpowiada: Tak.	275. Jaki temat?	Bez tematu.
	N. odpowiada: Bez tematu.	276. Bez tematu?	Bez tematu!
	N. odpowiada: Bez tematu!	277. Jaka data?	Bez daty. Układaj zdania!

cd. tab. 35

N. wydaje polecenie: Acha i proszę, żeby się nie pojawiła w zdaniach nazwa tego kwiatu.	278. Dzisiaj jest który?	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	279. Proszę pani, dzisiaj jest czwarty czy trzeci?	Emilka, czwarty, ale data nie jest ci potrzebna, proszę pisać.
N. odpowiada, komentuje i wydaje polecenie: Emilka, czwarty, ale data nie jest ci potrzebna, proszę pisać.	280. Proszę panią, a czy można napisać, że jest się wiosennym kwiatem?	Tak, możesz.
N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, możesz.	281. A „żółty”, jakie „ż”?	A jak myślisz?
N. wydaje polecenie: Zróbcie to w postaci zdań.	282. Zdania opisujące?	Tak, zdania opisujące, tak jak opisywaliśmy już inne rośliny czy zwierzęta.
N. odpowiada i wyjaśnia: Tak, zdania opisujące, tak jak opisywaliśmy już inne rośliny czy zwierzęta.	283. Proszę panią, a mam w zeszycie pisać odpowiedzi, mam zostawić puste miejsce?	Nie, nie pisz odpowiedzi, na razie nie pisz.
N. pyta: Czym jeszcze się różnią – wielkością, grubością liści...	284. Proszę panią, a „chudy” pisze się przez jakie „h”?	
N. wydaje polecenie: Przemek, napisz, gdzie rośniesz?	285. Gdzie rosnę?	W ogródku, dobrze.
N. komentuje i zapowiada w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Dobrze, jeszcze poczekamy minutkę.	286. Proszę panią, a można tam ten kwiat narysować?	Nie.
N. odpowiada: Nie.	287. Tyle wystarczy?	Zaraz się przekonamy, czy wystarczy.
N. informuje: Żeby nie było pomyłek, to ja napiszę na tablicy.	288. Kto mi pożyczycy klej?	
N. wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: To weź inny zeszyt.	289. Pisać „zajęcia”?	Nie pisz „zajęcia”, ale pod spodem napisz teraz temat. Otwórz zeszyt. Proszę napisać temat: Wiosenne kwiaty.
N. odpowiada i wydaje polecenie: Nie pisz „zajęcia”, ale pod spodem napisz teraz temat. Otwórz zeszyt. Proszę napisać temat: Wiosenne kwiaty.	290. I co, przepisać to?	Nie, Emilka, poczekaj, tylko temat napisz.

cd. tab. 35

	N. odpowiada i wydaje polecenie: Nie, Emilka, poczekaj, tylko temat napisz.	291. Co teraz?	Mamy? Temat jest zapisany?
	N. akceptuje wypowiedź ucznia: Tak.	292. Proszę panią, a można narysować tego kwiatka, którego się napisało?	Tak, możesz, możesz sobie narysować.
	N. odpowiada: Tak, możesz, możesz sobie narysować.	293. A mogę sobie piątkę postawić?	
	N. wydaje polecenie: Podkreśl temat kolorem.	294. O co tu chodzi?	O to, żebyś ułożył wyrazy według alfabetu.
	U. odczytuje wyrazy według alfabetu. N. potwierdza: Tak.	295. A gdzie jest krokus?	Krokus, narcyz... potem co... pierwiosnek, przebiśnieg, przyłuszczka, sasanka, stokrotka, tulipan, zawilec i żonkil.
85.			
86.	N. wydaje polecenie: Proszę, usiądźcie teraz przy stolikach i otwórzcie książki na stronie 16.	296. Będziemy czytać wiersz?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	297. A kiedy w szkole będzie święty Mikołaj?	Wszystko w swoim czasie! Musicie uzbroić się w cierpliwość.
	N. wydaje polecenie: Dobrze, a teraz weźcie do ręki ołówki i podkreście w wierszu rzeczowniki w liczbie mnogiej.	298. Wszystkie?	Tak, Marku, tyle, ile ci się uda znaleźć.
	N. wydaje polecenie: Przeczytaj, proszę, Kasiu, polecenie i ten pierwszy przykład.	299. Ten, co jest już zrobiony?	Tak.
	N. wydaje polecenie: To proszę, zacznijcie rozwiązywać.	300. Proszę panią, tam u góry, co trzeba wpisać?	No, tam, gdzie pisze „liczba”.
	N. pyta i wydaje polecenie: A kto teraz podejdzie do tablicy i narysuje linię krzywą? Proszę, Kamilku, chodź.	301. Krzywą?	Tak, tak.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, tak.	302. Tak?	Bardzo ładnie.
	N. wydaje polecenie: Rozdajcie dzieciom skakanki.	303. Proszę panią, a do czego potrzebne będą nam skakanki?	Będziemy z nich układać linie.
	N. wydaje polecenie (zaprasza): A teraz zapraszam wszystkich na dywan.	304. A co będziemy robić?	Cierpliwości, moi drodzy... Będziemy robić pociąg. Chłopcy utwo-

cd. tab. 35

			rzą pociąg. Stańcie tu przede mną. Kamil dostanie taką drewnianą listewkę, którą będzie trzymał.
	N. wydaje polecenie: Teraz usiądźcie do ławek. Rozdam wam patyczki, z których każdy z was ułoży drabinę.	305. Drabinę?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	306. A po co?	Zaraz się wszystkiego dowiecie.
	N. wydaje polecenie i stwierdza z nadzieją: A teraz, proszę, wyciągnijcie wszystko, o co was prosiłam, abyście na dzisiaj przynieśli. Mam nadzieję, że przynieśliście wszystko.	307. A co będziemy robić?	
	N. wydaje polecenie, informuje, proponuje: Posłuchajcie mnie, dziś będziemy robić kotka–przytulankę. Będziecie ją mogli podarować komuś na gwiazdkę.	308. Ale kotka ze skarpetki?	Tak, zaraz zobaczycie.
	N. instruuje: Na początku bierzemy skarpetkę i obcinamy część stopy skarpetki. Tak jak pokazuję.	309. Tu?	Tak, w tym miejscu.
	N. instruuje: A teraz wkładamy przez tę część skarpetki, którą obcięliście, watę i szmatki. Tylko nie za dużo, żeby można było to potem zszyć.	310. Będziemy szyc?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	311. A jak będziemy szyc, na okrętkę?	Tak, na okrętkę, tak jak ostatnio robiliście.
	Następnie sznurkiem obwiązujemy dwa końce skarpetki, w tym właśnie miejscu.	312. A po co?	To będą uszy.
87.			
88.			
89.			
90.	N. wydaje polecenie: Tutaj wpisz Polak, a kraj to – Polska. Jedna uczennica stwierdza: Proszę pani, skończyłam.	313. Proszę pani, a jaką miałam ulicę?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	314. Proszę pani, jaki ja mam kod?	O, tutaj jest napisany twój kod pocztowy. Tak, miasto Skoczów.
	N. wyjaśnia i odpowiada na pytanie ucznia: O, tutaj jest napisany twój kod pocztowy. Tak, miasto Skoczów.	315. Dobrze?	
	N. ocenia i zaprasza: Bardzo dobrze, zapraszam na przerwę!	316. Śniadaniową?	Nie, jeszcze nie. Następna będzie śniadaniowa.

cd. tab. 35

	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Teraz w kolejnym zadaniu rysujemy strzałkę, jak uporządkowane mają być podane wyrazy, następnie uzupełniamy tabelkę, wpisując kolejno ostatnie litery wyrazów, potem powstanie nam hasło.	317. Co tu ma być?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	318. Co to jest filodendron?	To jest taka roślina, kwiat.
	N. słucha, jak uczeń czyta wyrazy: „Ów”, „ówdzie”.	319. Co to jest „ówdzie”?	Gdziekolwiek.
91.	N. wydaje polecenie: Słuchajcie, waszym zadaniem będzie teraz w karcie pracy odrysować swoją dłoń i w środku tej dłoni zapisać datę, kiedy ona była odrysowana, czyli w środku dłoni będzie zapisana data z tablicy. Karta pracy 28.	320. Proszę pani, tutaj?	Zadanie 2.
	N. odpowiada: Zadanie 2.	321. Zadanie 2?	Tak.
	N. instruuje i wydaje polecenie: Styczeń, wpisujemy w kółeczko ilość dni, a potem kolorujemy dany miesiąc, ale kolory wy sami wybieracie.	322. A jak ktoś zły kolor da?	Nie ma złego koloru, tylko wiadomo, że zima nie będzie pomarańczowego koloru.
	N. przestrzega i pyta: Uważajcie, żeby nie użyć soczystej zieleni zimą. A kiedy użyjemy soczystej zieleni? Jeden uczeń odpowiada: Wiosną.	323. Trzeba wszystko pokolorować?	Tak, kalendarz ma być kolorowy i ładny.
	N. wydaje polecenie: Otwórzcie sobie teraz zeszyt w linii i proszę sobie wpisać wszystkie miesiące po kolei.	324. Ale od którego miesiąca?	Od pierwszego. Jakiego?
	N. wyjaśnia: 30 minut to prawidłowo. Nie musisz zaznaczać.	325. Proszę pani, co to znaczy „upiększam korytarz wyhodowanymi przez nas roślinami”?	Jeśli wyhodujesz parę roślinek, to można nimi upiększyć korytarz.
	N. pyta: „Nie będę wychciewał” – a co to znaczy? Jeden uczeń odpowiada: Niekiedy chce coś ze sklepu, to mówię tacie, żeby mi to kupił.	326. Proszę pani, a mogę teraz ja?	Proszę.
92.	N. wydaje polecenie: Bardzo proszę, już grzecznie siadamy, otwieramy karty pracy.	327. A która karta?	A czy ja kiedykolwiek nie powiedziałam wam, która karta? Proszę, karta 28., zadanie 4. Przyglądnijmy się, co tam jest narysowane.

Uwaga: Szare wersy w tabeli oznaczają, że w danym protokole (na danych zajęciach edukacyjnych) nie odnotowano żadnych pytań i stwierdzeń uczniów.

Tabela 36. Pytania uczniów w klasach trzecich.

Lp.	Kontekst edukacyjny	Pytanie ucznia	Wypowiedź nauczyciela udzielona na skutek samorzutnego pytania ucznia
1.			
2.			
3.	N. pyta: Ile środków lokomocji wymieniono w wierszu, a ile przedstawiono na ilustracjach?	1. Proszę pani, a czy piechotą można podróżować?	Jak sądzicie, co można Bartkowi odpowiedzieć?
	N. wydaje polecenie i zapowiada: Przeczytajcie ten wiersz po cichu, a za chwilę poprosimy kogoś, aby zechciał przeczytać go pięknie.	2. Czy ja mogę przeczytać?	Bardzo proszę.
4.	N. informuje: Dzisiaj, jak widzicie, będziemy mieć na lekcji gościa, który będzie oglądać, jak my pracujemy.	3. Proszę pani, czy ten gość będzie na naszych wszystkich zajęciach dzisiaj?	Nie, Grzesiu, gość będzie około godziny, potem zaplanował coś innego.
5.	N. informuje: Dzieci, zostało, mamy jeszcze jedno ćwiczenie na podsumowanie dzisiejszych zajęć z języka polskiego.	4. A co to będzie?	Mam prezent od wiosny, ten worek czarodziejski.
	N. wydaje polecenie: Wojtuś, wstań.	5. Czy mogę dwa wyrazy?	Możesz.
6.	N. pyta: I którą wybrałeś? Która jest twoim zdaniem właściwa? I twojej grupy?	6. Jaki król?	Przeczytaj ją głośno, żebyśmy mieli pewność.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	7. Jaki król?	
7.	N. upomina: Anulka, nie mówiłam, że będzie ci teraz potrzebny?	8. To teraz nie będzie matematyki?	Będzie, ale później.
	N. wydaje polecenie: Kto jest gotowy, niech założy ręce na krzeselko, to dla mnie będzie znak, kto już przygotowany. Na stoliczkach – tylko brudnopisy i piórniki. Anulka, schowaj butelkę, będzie cię rozpraszać.	9. A będzie sprawdzian z matematyki?	Oczywiście.
	N. wydaje polecenie i upomina uczniów podczas pisania: Teraz tylko lewą ręką. No, a Łukasz i Damian tylko prawą. Madziu, tylko lewą. Nie tą, którą piszesz zawsze. Jak tam?	10. Kiedy będzie sprawdzian?	No, zaraz. Gdzie mam te kartki? Kto mi pomoże rozdać?
	Uczniowie piszą sprawdzian. N. upomina: Dziewczyny też.	11. Na której stronie o tej wodzie?	Dwadzieścia... chyba... jeden. Pokaż.

cd. tab. 36

	N. upomina i wydaje polecenie: Nela, cicho, jeszcze pisze Magda, zobacz. Chłopcy... Daj, dobrze. Usiądź cichutko.	12. Mogę się napić?	Możesz.
	N. wyjaśnia i zapowiada: To znaczy, żeby robić wszystko starannie. Zobaczmy, kto zrobił najszybciej, a kto najlepiej wszystkie zadania.	13. Co teraz robimy?	Ja teraz szybciotko sprawdzę sprawdzian, wy przeczytajcie na stronie dwadzieścia trzy opowiadanie o wodzie.
	N. upomina: Madziu, co się dzieje? Nie kiwamy się. Moja babcia ma bujany fotel.	14. Czemu my nie mamy bujanych foteli w klasie?	A jak byście pisali przy tych fotelach?
	N. upomina: No, ale już czytajcie teraz. Magda, przewróć się na tym krzeselku.	15. Mogę włączyć Budkę Suflera?	Nie, bo to rozprasza, a wy macie jak najwięcej zapamiętać z opowiadania.
	N. zapowiada i proponuje: Teraz zobaczymy, co zapamiętaliście z opowiadania. Od chłopców może dzisiaj zaczniemy, co?	16. Pani nas będzie pytać?	Tak, ale nie na punkty, tylko dla was. Sprawdzicie, jaką macie pamięć.
	N. wyjaśnia: Tak, ale nie na punkty, tylko dla was. Sprawdzicie, jaką macie pamięć.	17. Mogę włączyć magnetofon?	Za dziesięć minut. Zrobimy tylko to ćwiczenie, dobrze?
	N. wyjaśnia: No właśnie, tej wody nie widać, ale ona jest w naszym wnętrzu.	18. Mogę włączyć Budkę Suflera?	Nie.
8.	N. pyta, pisząc na tablicy: Co wpisać, Magda? Uczennica odpowiada: 30 minut to 1/2 godziny.	19. Proszę pani, mogę zrobić następne?	Chodź, Magda, spróbuj.
	N. wydaje polecenie: Przygotujemy sobie dwa kolory kredek – zieloną i żółtą.	20. Czy mogą być mazaki?	Tak, ale nie przyskajcie za mocno.
	N. wydaje polecenie: Proszę, żółta kredka do ręki i cały prostokąt kolorujemy na żółto, a trzy części na zielono.	21. Co robimy dalej?	Chwileczkę, jeszcze nie wszyscy skończyli.
9.			
10.	N. proponuje i zapowiada: A teraz, na zakończenie, chcę wam zaproponować, aby każdy z was spróbował zaprojektować znaczek dla przyjaciela przyrody. Dzisiaj tylko projekt, a potem zastanowimy się, z czego taki znaczek można zrobić.	22. A czym robimy projekt?	Kredkami albo flamastrami.
	N. ocenia: Prawda, jakie ładne skojarzenie? Tutaj w ogóle proponujecie różne zwierzątka, bo tutaj jest i wiewiórka, i kilka listków chyba, tak?	23. A tam, co to jest? Chyba orzeł.	Właśnie.

cd. tab. 36

11.	N. informuje i upomina: Idziemy prawą stroną ładnie w parach. Mateusz, nie chodź za szybko.	24. Proszę panią, ja teraz mogę iść w pierwszej parze?	Gdy będziemy wracać, to wy, dziewczynki, pójdziecie jako pierwsze.
12.			
13.	N. wydaje polecenie: Zastanówcie się i odpowiedzcie na pytanie – W jaki sposób zaplanować czas przeznaczony na oglądanie telewizji.	25. Pisemnie czy ustnie?	Nie, tylko ustnie.
14.	Uczniowie rozwiązują zadania w zeszytach ćwiczeń, a potem podchodzą do tablicy i zapisują. N. pyta: Co wpisałaś?	26. Proszę pani, mogę zrobić zadanie?	Proszę.
	N. wydaje polecenie: Proszę przygotować trzy kolory kredek, najlepiej – zieloną, żółtą i czerwoną.	27. Czy mogą być takie?	Tak.
	N. wydaje polecenie: Proszę, żółtą kredką kolorujemy całą powierzchnię, zieloną trzy części, a czerwoną – jedną.	28. A co potem?	Zaraz.
15.	N. wyjaśnia i proponuje: Jeżeli przeczytacie kilka razy swoją rolę, możecie zająć się czymś innym. Jest tutaj wolna „Instrukcja”. Możecie tu wpisać swój pomysł. N. podchodzi kolejno do grup uczniów wykonujących kukiełki.	29. Możemy ułożyć piosenkę?	Oczywiście.
	N. podchodzi kolejno do grup uczniów wykonujących kukiełki i obserwuje ich pracę.	30. Proszę panią, czy można tak przykleić sople?	Lepiej użyjcie zmywacza, a potem boki przyklejcie.
	N. wyjaśnia: Lepiej użyjcie zmywacza, a potem boki przyklejcie.	31. Proszę panią, możemy pani zaśpiewać pierwszą zwrotkę piosenki?	Potakuje skinieniem głowy.
	N. wydaje polecenie: Zabierajmy się do przedstawienia inscenizacji, bo już przed drzwiami oczekują dzieci z klasy zerowej.	32. Proszę panią, a w którym miejscu mam stanąć z kukiełką Laponki?	Na środku, a później schowasz się za drzewa.
	N. dziękuje: Dziękujemy za mile spędzone chwile.	33. Proszę panią, a możemy się teraz zamienić rolami?	Bardzo proszę.
	N. wydaje polecenie: Narysujcie teraz na kartce maskę przedstawiającą wasze uczucia po dzisiejszych zajęciach.	34. Co by tu narysować?	
	16.	N. informuje: Przygotowałam dla was na dzisiejsze zajęcia pewną niespodziankę.	35. A czy to jest słodka niespodzianka?

cd. tab. 36

N. wydaje polecenie: Spójrzcie, oto ta koperta.	36. Tylko koperta?	
N. ignoruje pytanie ucznia.	37. A może jest coś w środku?	Zaraz to sprawdzimy.
N. informuje: Ta koperta jest dla mnie kopertą serdeczności.	38. To pewnie ma tam pani serduszka?	
N. ignoruje pytanie ucznia.	39. Albo jakieś listy?	
N. ignoruje pytanie ucznia.	40. A czy można zajrzeć do środka?	Właśnie czekałam na to pytanie. To proszę, otwórz kopertę.
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	41. Skąd pani ma tyle pocztówek?	Mam licznych krewnych i wielu znajomych, z którymi utrzymuję korespondencję.
N. wydaje polecenie: Zajmijcie teraz miejsca przy swoich stolikach.	42. Ciekawe, co będziemy teraz robić?	Otwórzcie podręczniki na stronie 25. Przeczytajmy głośno napis na żółtym pasku.
N. wydaje polecenie: Proszę, podejdźcie tutaj wszyscy do mnie, wykonamy kilka ćwiczeń gimnastycznych dla relaksu.	43. Czy można otworzyć okna?	Tak, proszę, tylko ostrożnie.
N. wydaje polecenie: Otwórzcie podręczniki na stronie 26. i 27.	44. A czy będziemy dzisiaj malować pisanki?	Będziemy, ale nie teraz.
N. wydaje polecenie: Spójrzcie na obrazki i przeczytajcie bezgłośnie teksty wypisane na kolorowych paskach.	45. Wszystkie mamy przeczytać?	Tak, wszystkie, ponieważ są one jednakowo ważne.
N. zapowiada: Osoby, które za chwilę wyczytam, proszę, żeby wyszły na środek i stanęły w półkolu.	46. Trzeba zabrać podręcznik?	Nie trzeba, nie będzie nam teraz potrzebny.
N. informuje: Zainteresowanych definicjami słów: „zwyczaj”, „obrzęd”, „tradycja” – odsyłam do naszej gazetki tematycznej, gdzie są one wyjaśnione.	47. Proszę panią, a czy można coś świątecznego narysować pod tą notatką?	Chciałam wam to zlecić do wykonania w domu. Zróbcie rysunek lub wklejcie wielkanocną kartkę.
N. wydaje polecenie: Pomóżcie teraz przygotować salę do pracy w grupach.	48. Stoliki mamy złączyć w kwadraty czy w podkowę?	Proponuję ułożenie stolików w kwadraty dla pięciu grup, po cztery osoby w grupie.
N. proponuje: Proponuję ułożenie stolików w kwadraty dla pięciu grup, po cztery osoby w grupie.	49. Jak mamy się dobrać w grupy?	Podziału dokonam według materiału plastycznego.
N. wydaje polecenie jednej grupie: Usiądźcie przy stoliku numer 1.	50. Czy możemy wyjąć z piórnika nożyczki i klej?	Tak, możecie, tylko ostrożnie z nożyczkami, nie bawcie się nimi.

cd. tab. 36

	N. wydaje polecenie: A przy stoliku numer 5 siadają dzieci, które miały przynieść skorupki z jajek i plastelinę.	51. Proszę panią, a czy te prace mamy wykonywać pojedynczo czy wspólnie dla całej grupy?	Każdy będzie pracował indywidualnie w obrębie danej grupy.
	N. wydaje polecenie: Skoro ostatnio tylko tematyka świąteczna nas interesuje, to posłuchajmy piosenek o świętach pt. „Wielkanocne pisanki”.	52. A czy będziemy uczyć się tej piosenki? Bo ja ją widziałam w podręczniku.	Jesteś bystra, Anetko. Tekst tej piosenki znajduje się w waszych podręcznikach. A będziemy się tej piosenki uczyć już jutro.
	N. wydaje polecenie: No to zaczynamy, moi mali artyści. Życzę dużo cierpliwości i pamiętajcie też o dokładności.	53. Będzie nam pani pomagała, gdy nie będziemy sobie radzić?	Oczywiście, będę wam służyć radą, pomocą, objaśnieniem.
	N. wydaje polecenie: Proszę, chłopcy, przynieście stół na środek sali.	54. Ciekawe, co będziemy teraz robić?	
	N. ocenia i wydaje polecenie: Na zakończenie naszego spotkania chciałabym wyróżnić uczniów, którzy brali dzisiaj aktywny udział w zajęciach. Proszę, niech wstaną: Beata, Agata, Ania, Kasia, Jacek. Brawa dla nich.	55. Czy można już wyjść na przerwę?	Za chwilę.
17.	N. wydaje polecenie i zapowiada: Ustawimy się w pary, idziemy na obiad. Po obiedzie mamy jeszcze kulturę fizyczną.	56. Może pójdziemy na spacer?	To jest dobry pomysł, poszukamy razem wiosny.
18.	N. wydaje polecenie: Adriana, proszę do tablicy, uzupełnić kolejny graf.	57. Proszę panią, kiedy będzie dzwonek?	Dobrze, dzwonek już zadzwonił, w takim razie przerwa.
19.	N. wydaje polecenie: Proszę samodzielnie napisać krótkie opracowanie o łąbędziałku i dużym już łąbędziu. Czyli zróbcie opis tego łąbędzia. Proszę pisać całymi zdaniami.	58. Proszę pani, mogę iść do higienistki, bo boli mnie głowa?	Dobrze, Aniu, ale idź ostrożnie.
20.			
21.	N. pyta: Czy rozumiecie zadanie?	59. A czy możemy pracować parami?	Tak, jak ktoś chce, to może.
	N. informuje i wydaje polecenie: Każda grupa dostanie teraz wielki arkusz papieru i mazaki. Napiszcie na środku hasło: „Zwiastuny wiosny”. Waszym zadaniem jest wypisanie jak największej ilości zwiastunów wiosny.	60. A można zrobić strzałki na plakacie?	Możecie, kto chce, może myślniki... To jest wasza praca, ale pamiętajcie o jednym: to jest praca wspólna i zdanie każdego jest tak samo ważne, jak innych.

cd. tab. 36

22.	N. wydaje polecenie: Teraz każdy z was spróbuje samodzielnie napisać zakończenie.	61. Proszę pani, a to będzie na ocenę?	Tak, Patryk, na ocenę.
23.			
24.	N. pyta: Ile jest 3 razy 7?	62. 3 razy 8?	Nie, 3 razy 7.
25.			
26.	N. zapisuje poprawne odpowiedzi dzieci na tablicy, a dzieci przepisują do zeszytu ćwiczeń.	63. Czy można pisać piórem?	Możecie pisać piórem zawsze, jak jest więcej do pisania.
27.	N. informuje i proponuje: Oto krzyżówka, którą mamy rozwiązać. Jeżeli chcecie, możecie rozwiązać ją w parach.	64. Czy po rozwiązaniu krzyżówki pójdziemy na przerwę?	Jeżeli będziecie chcieli, to tak. No to zabierajmy się do pracy.
	N. wydaje polecenie: Na zakończenie powiedzmy sobie, czego się dzisiaj nauczyliśmy. Przypomnieliśmy sobie, kiedy czujemy się smutni, przestraszeni, szczęśliwi, radośni.	65. Proszę pani, a czy nie moglibyśmy zorganizować taki dzień uprzejmości w klasie?	Oczywiście, jeśli tylko macie ochotę.
28.	N. zapisuje zdania na tablicy, dzieci je przepisują.	66. Wklejamy te karteczki?	Na razie nie. Na razie przepisujemy to, co jest na tablicy. Jak przepisze to pod spodem, wkleicie sobie te karteczki, dobrze?
	Nauczyciel wyjaśnia i wydaje polecenie: Na razie nie. Na razie przepisujemy to, co jest na tablicy. Jak przepisze to pod spodem, wkleicie sobie te karteczki, dobrze?	67. A można tutaj jeszcze narysować?	Będziecie rysować, właśnie, dlatego nie obcinajcie tych karteczek.
	N. wydaje polecenie: I teraz otwórzcie sobie zeszyt.	68. W linie?	Tak.
	N. wydaje polecenie: Proszę posłać po karteczce tutaj do tyłu.	69. Piszemy temat?	
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Jeżeli są bardzo dobre warunki i odpowiednie miejsce, gdzie rośnie, to może się zdarzyć, że wyrośnie. A my wracamy do podręcznika.	70. Która strona?	Na stronę 60-tą.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	71. Dzisiaj jest osiemnasty?	Tak.
29.	N. wyjaśnia, odbierając od uczniów sprawdziany: W ćwiczeniu drugim można to sobie rozpisywać.	72. Co mamy czytać?	„Zielony wiersz”.

cd. tab. 36

	N. wydaje polecenie: Każdy wymyśla jakieś działania na dzielenie, tylko tak, żeby umiał to rozwiązać. Jeśli ktoś zna tabliczkę mnożenia, to dzielenia też.	73. Do stu? A sto może być?	Oczywiście, działania są do stu.
	N. wydaje polecenie: Ostatnie działanie. Dobrze, wymiana.	74. Już koniec?	Ostatnie działanie rozwiązujecie. Odkręćcie kartkę. Proszę, zielone długopisy i sprawdzacie – jak jest dobrze, to fajeczka, jak źle – poprawiacie. Jak skończycie, to się podpiszcie, a ja przejdę i pobieram.
	N. wydaje polecenie: I robimy tak, jak na tablicy.	75. Robimy drugie?	Tak, widzę, że sobie radzicie, więc róbcie sami.
	N. ocenia i wydaje polecenie: Tak, widzę, że sobie radzicie, więc róbcie sami.	76. Można robić całe?	Jak umiesz, to pisz całe, to jest tak proste, że się nie ma nad tym co zastanawiać.
	N. pyta: Jakie tam były ptaki? Potraficie wymienić?	77. Wszystkie?	Te, które pamiętasz.
	N. wyjaśnia, na czym polega błąd w podręczniku: „Żółć” – nie może być „żółć” tylko „jasnożółty” i „ciemnożółty”. „Róż” – „różowy”, „bladoróżowy”.	78. A czemu nie może być jasnorożowy i ciemnoróżowy.	Też może być.
	N. wydaje polecenie: To dokończyć w domu: czwarte i piąte do domu.	79. A szóste nie?	Nie.
30.	N. wydaje polecenie, pyta, odpowiada: Pomieszajcie jeszcze kolor fioletowy z niebieskim. No, jaki kolor wyjdzie? Nie wiecie? Granatowy albo taki ciemnofioletowy.	80. Proszę pani, a co się stanie, jak pomieszamy żółty z fioletowym?	Podejdźcie do stolików i wymieszajcie żółty z fioletowym.
31.	N. koryguje odpowiedź ucznia: Nie, Marcin, nie o lecie. Będziemy, dzieci, rozmawiać na temat Świąt Wielkanocnych.	81. A proszę panią, będziemy malować?	Niestety, nie dzisiaj. Może jutro, zobaczymy.
	N. wydaje polecenie: Każdy kolejno podchodzi i spróbuje uporządkować wyrazy. Proszę, zaczynamy od Bartusia.	82. Proszę panią, dobrze?	Tak, dobrze. Dalej proszę.
	N. pyta: Co chcielibyście robić?	83. Pójdziemy na pole?	Nie, Piotruś, to nie jest odpowiedni moment. Może porozmawiamy?

cd. tab. 36

	N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Otwórzcie książki i popatrzcie na zadanie numer 1. Pierwsza liczba – obok niej jest dzielnik, a nad tym kreseczka. Pamiętajcie: $6 : 3 = 2$. Tak samo rozwiązujemy kolejne przykłady.	84. Proszę pani, a czy to jest trudne?	Nie, dzieci kochane, same zobaczycie.
	N. wydaje polecenie: Bardzo proszę o zapisanie tego przykładu według schematu.	85. Ale po co?	Moniczko, żeby sprawdzić, czy to, co sobie podzieliłaś w główce, jest prawdą.
	N. wyjaśnia: Moniczko, żeby sprawdzić, czy to, co sobie podzieliłaś w główce, jest prawdą.	86. I widzi pani? Zrobiłam ładnie?	Ładnie.
	N. pyta: Czy ktoś chciałby zapytać o coś, czego nie rozumie?	87. Proszę panią, a czy zawsze będziemy malować takie śmieszne kreseczki nad liczbą?	Tak, to jest, dzieci, schemat, który nas obowiązuje.
	N. pyta: Czy ktoś ma jakieś pytanie?	88. Możemy już wyjść na przerwę?	Tak.
32.	N. uaktualnia listę dzieci wyjeżdżających na zieloną szkołę i wydaje polecenie: ...i proszę mi powiedzieć, czy coś się zmieniło.	89. A ci, którzy nie jadą na wycieczkę, z kim będą mieli lekcje?	Nic się nie martw, Patrycja, ja z nimi zostaję.
	N. wydaje polecenie: Klaudia, przeczytaj głośno pytanie.	90. Proszę panią, a nie może być najpierw rozwiązanie, a później pytanie?	Nie, absolutnie. To nie jest właściwa kolejność w rozwiązywaniu zadań tekstowych. Musisz zmieścić to pytanie przed rozwiązaniem.
	Uczniowie podkreślają w książce, jakie rośliny kwitną w lesie wczesną wiosną. N. ich obserwuje.	91. A drzewo to roślina?	A masz, Patrycja, jakieś wątpliwości?
33.	N. wydaje polecenie i zapowiada: Otwieramy tekst i będziemy czytać, a później śpiewać.	92. A można recytować?	Można, ale teraz czytamy.
	N. wydaje polecenie: Czytamy.	93. Ja czytam?	I leżysz przy okazji. Usiądź prosto i nogi trzymaj na ziemi.
34.	N. odpowiada i wydaje polecenie: Pokaż, rzeczywiście, musiałam się pomylić. Przyklejcie borówkę w odpowiednim miejscu.	94. Mogę już iść na obiad, bo już skończyłem?	Tak, już kończymy.
35.			
36.			

cd. tab. 36

37.	N. pyta: Jak myślicie: czy przyjaźń w czymś pomaga? Jeden uczeń odpowiada: „Z przyjacielem jest weselej – na łące, w ogrodzie, w szałasie i na drzewie”.	95. A co to jest szałas?	Kto może wytłumaczyć Manueli, co to jest szałas?
	N. zapowiada: A teraz czeka nas trochę pracy.	96. A co to będzie?	Zaraz się dowiecie. Na początek, chciałabym, abyście się dobrali w czteroosobowe grupy.
	N. wyjaśnia: Zadanie polega na napisaniu krótkiego tekstu na temat przyjaźni i przyjaciela z wykorzystaniem napisanych wcześniej przymiotników.	97. Ile tego ma być? Ile zdań, proszę pani?	Przynajmniej trzy lub cztery.
38.			
39.	N. wydaje polecenie: Rozwiążcie sobie to równanie w zeszytach, a później go sobie sprawdzimy.	98. Mamy rozwiązywać każdy sam, czy w grupach?	Proszę, aby każdy sam rozwiązywał.
40.			
41.			
42.	N. wydaje polecenie: A teraz wszyscy przeczytamy notatkę. Proszę otworzyć zeszyty i przepisać tylko to, co mówię: „Lekcja, temat: Trzeci Maj, poznajemy historię Polski”.	99. A wie pani, że niektórzy się brali do szabli?	
43.	N. wydaje polecenie: Przejdźcie na dywan.	100. Czy oddać gazety?	Nie, jeszcze będą nam potrzebne.
	N. wydaje polecenie: Każdy z was wybierze sobie tytuł, przeczyta i zapisze go do zeszytu.	101. Do zeszytu?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	102. Te, co tu pisze?	Tak.
	N. zapowiada i wydaje polecenie: Teraz każda grupa dostanie karteczkę, tam są rubryki: dzienniki, tygodniki, miesięczniki. Proszę, abyście to uzupełnili. Macie na to 5 minut. Przypominam o piśmowni wielką literą.	103. A można gazety dla dzieci?	Tak, oczywiście.
44.	N. wydaje polecenie: Otwieramy czytanki na stronie 151. pt. „Nasz żywy dom”. Proszę, aby każdy samodzielnie wypisał z tego tekstu nazwy ptaków, które pojawiły się w czytance.	104. Proszę pani, tylko nazwy ptaków?	Tak.
45.	N. wydaje polecenie: Słuchamy już – na łące przed odlotem do ciepłych krajów zebrał się ptasi sejm.	105. Jak? Ptasi co?	Sejm.

cd. tab. 36

	N. wydaje polecenie: Dodajemy wszystkie składniki. Pracujemy samodzielnie.	106. Rozwiązanie zielonym?	Jak zawsze.
46.	N. pyta: A co oprócz kwiatów autorka wymienia?	107. Oprócz kwiatów?	Tak.
	N. komentuje: Dawid, teraz mamy inne lekcje niż w-f.	108. Będziemy grać w piłkę czy znowu tańce?	
	N. wydaje polecenie: Teraz podkreślamy tańce, tylko innym sposobem, np. kreską falującą.	109. Może pani powtórzyć?	Oberek, zbójnicki, mazurek – wszystko znajdziecie w tekście wiersza.
	N. informuje: Teraz na następnej stronie mamy ćwiczenie numer 3.	110. A kiedy pójdziemy na w-f?	
	N. wyjaśnia: Trzeba wybrać z trzeciego ćwiczenia trzy wyrazy i ułożyć z nich zdania.	111. Można na brudno?	Tak, można.
	N. informuje: Teraz przechodzimy do rozwiązywania tego ćwiczenia.	112. A jak ja mam zmazać?	Co masz złe? Aha, świerk, a dlaczego zrobiłeś pisakiem?
	N. pyta: Co masz złe? Aha, świerk, a dlaczego zrobiłeś pisakiem?	113. Mamy kolorować kredkami czy mazakami?	Kredkami, ale teraz zostawcie kolorowanie.
	N. wydaje polecenie: Robimy kilka przysiadów.	114. Mogą być wojskowe?	Tak, mogą być wojskowe.
47.	Otwieramy czytanki na stronie 151. pt. „Nasz żywy dom”. Proszę, aby każdy samodzielnie wypisał z tego tekstu nazwy ptaków, które pojawiły się w czytance.	115. Pisać cm?	Oczywiście, proszę pisać.
	N. wydaje polecenie: Proszę teraz pod spodem napisać na kolorowo te dwa wzory.	116. Na kolorowo?	Tak, oczywiście, Paweł, na kolorowo.
	N. odpowiada i komentuje: Tak, oczywiście, Paweł, na kolorowo.	117. Drugi też?	Obydwa.
	N. wyjaśnia: Obwód tego prostokąta równa się $a+b+a+b$ i ten drugi wzór $2 \times a + 2 \times b$.	118. Napisać wszystko, co tam pani napisała?	Tak.
	N. wydaje polecenie: Pod tym kolorowym wzorem proszę napisać: $2 + 6 + 2 + 6 = 16\text{cm}$. Już piórem.	119. Piórem?	Tak, piórem. To, co jest na tej bocznej tablicy, Krzysiu.
	N. pyta: Czemu nie mówicie, że musi być jeszcze D. Obwód prostokąta ABCD.	120. To też na kolorowo?	Nie, to piórem lub długopisem.
	N. wydaje polecenie: Narysujcie sobie taki prostokąt w zeszytcie: 7cm na 8cm.	121. Proszę panią, a który bok ma być dłuższy?	Obojętnie. Proszę, wszyscy rysują.

cd. tab. 36

	N. ocenia i wydaje polecenie: Dobrze, Natalia, oznacz go jeszcze literowo.	122. Dobrze mam?	Dobrze.
	N. zapowiada: Na następnej lekcji matematyki robimy to samo. Będziecie to robić do wpojenia.	123. Możemy już iść na przerwę?	Proszę, wychodzimy.
48.	N. pyta: Będziemy omawiać książkę?	124. Całą?	Nie, dzisiaj tylko jej fragmenty.
49.	N. komentuje i pyta w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia. Świetnie. Co jeszcze umiecie robić? A następnie słucha wypowiedzi uczniów. U: Pracować w gospodarstwie. U: Ja potrafię szyć. U: Ja, robić zakupy. U: Zagotować wodę.	125. A dlaczego mówię się, żeby nie przypalić wody?	Bo to jest bardzo łatwa czynność.
	N. pyta: Skończyliście? U: Tak!	126. A czy mogę wyjść do toalety?	Tak, Adasiu, możesz.
50.			
51.	N. wydaje polecenie: To proszę, zmaż tablicę.	127. Mogę iść zamoczyć gąbkę?	Tak, oczywiście, ale zmaż jej najpierw tę tablicę, żeby mogła już zacząć liczyć.
	N. potwierdza: Sumę. U. zgłasza się. N: Proszę, Dominik, słucham.	128. A kiedy będę mógł rozdać cukierki, bo dzisiaj mam urodziny?	Na przerwie, dobrze? Widzę, że cię korczą te cukierki.
52.			
53.	N. komentuje: Wydaje mi się, że większość waszych tatusiów pracuje na kopalni. Tutaj w Jastrzębiu mamy dużo kopalń.	129. Proszę pani, a wie pani, ile w Jastrzębiu jest kopalń?	To proszę, ile?
	U. opowiada: Widzieliśmy też taki krzyż na górze. I tam też były takie dobre kręcone lody. N. słucha.	130. Proszę pani, a jak się nazywa miasto, w którym mieszka Adam Małysz?	
54.	N. komentuje stwierdzenie ucznia: To jest bardzo dużo czasu.	131. Proszę panią, jak to ma być?	Rozmowa toczy się cicho, przy biurku N.
	N. wydaje polecenie: Proszę mi powiedzieć...	132. Która to strona?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	133. Mogę czytać?	Nie, proszę bardzo, Nikodem, przeczytaj pierwszy wiersz, który jest na stronie 14-tej.
	N. wydaje polecenie: Nikodem, przenieś ławkę na środek.	134. Czemu?	Proszę, przenieś się na środek.

cd. tab. 36

	N. informuje: I właśnie u jedwabników jest tak samo. Zanim zamieni się w motyla, zabija się je.	135. Dlaczego się je zabija?	Otóż kokony, zanim utworzy się cała postać motyla, zbiera się je w odpowiedniej fazie rozwoju. Zabiera się do fabryk jedwabiu i przerabia się na jedwabną nić. W jaki sposób zabija się te poczwarki? One będą przez jakiś czas w gorącej wodzie. Umierają w środku.
55.	N. wydaje polecenie: 8 minut i wpisujemy tam u góry: „dzień trwa...”	136. Gdzie?	Tu tu tu tu... Dzień trwa 12 godzin i 8 minut.
	N. wydaje polecenie: Poszukaj „styczeń” w waszej tabelce i napisz „minus 3”, a resztę zróbcie samodzielnie, tylko nie pomylcie się, dobrze odszukać nazwę miesiąca.	137. A dopisać stopnie Celsjusza?	Jak ci się zmieści, to możesz.
	N. wydaje polecenie: A teraz usiądźcie do ławek i przygotujemy się do następnej lekcji – plastyki.	138. Co dziś będziemy robić, proszę pani?	Dziś będziemy robić przebiśniegi, które jutro wykorzystamy do nowej dekoracji klasy.
56.			
57.			
58.	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	139. A czemu nie dzwonił?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	140. A nauczyłeś się na sprawdzian?	Karol.
59.	N. wydaje polecenie: Komu już wychodzi hasło, ręka do góry.	141. Proszę pani, a czy to też trzeba ponumerować?	Nie, to jest przykład. To jedno działanie zrobiłam jako przykład.
	N. wyjaśnia: Nie, to jest przykład. To jedno działanie zrobiłam jako przykład.	142. Podpisać się?	Nie, nie trzeba.
	N. informuje: A teraz zastanowimy się, czy naprawdę umiecie opiekować się zwierzętami.	143. Czy mam to dobrze?	Jak wyszło ci hasło, to znaczy, że masz dobrze.
	N. wydaje polecenie: Jedyńki tutaj do mnie przyjdą, dwójki tutaj, trójki, dwójeczki tu są, trójki koło Sandry.	144. A czwórki? (w domyśle – „gdzie?”)	No przecież, jeszcze czwórki.
	N. wydaje polecenie: Dobrze, teraz zapiszecie temat lekcji na tablicy. Będzie dla was samodzielna praca do napisania. Musicie pamiętać o kolejności i pamiętać, żeby zmienić to w zdania, tak jak to teraz robiliśmy ustnie.	145. A też to ponumerować?	Tak, razem z numerkami.

cd. tab. 36

	N. informuje: Jak ktoś będzie miał trudności z ortografią, to proszę pytać.	146. A może być „kupienie psa”?	Nie, bo to nie jest zdanie.
	N. pyta i słucha: Jak myśmy to ułożyli? Uczniowie: Tomek kupuje psa.	147. W osobnych liniijkach?	No, Moniko, co za pytanie?
	N. komentuje: No, Moniko, co za pytanie?	148. Pisać numerki, proszę panią?	Tak, ale nie chodź do mnie z każdym przykładem, ty masz sama robić.
	N. wydaje polecenie: Ci, którzy skończyli, proszę popatrzeć na zadanie numer cztery. Na razie się przyjrzyjcie.	149. Proszę panią, a można już robić?	Możesz.
60.	N. wydaje polecenie: kto skończy, poczeka, aż reszta grupy napisze. Jasne? Macie na to 10 minut.	150. Proszę pani, a mogę napisać, że to fantazja?	Agnieszko, oczywiście, że tak. To jest twoja definicja.
	N. komentuje: Agnieszko, oczywiście, że tak. To jest twoja definicja.	151. Proszę pani, a może być w jednym zdaniu?	Owszem, może.
	N. wydaje polecenie: Żeby przygotować się do głośnego czytania, bardzo proszę, aby każdy sobie po cichutku tą bajkę przeczytał.	152. A po kolei będziemy czytać?	Niko, padło polecenie. Proszę czytać.
61.	N. informuje: Pani pielęgniarka poprosiła, czy mogłaby was zabierać po kilka osób na badania.	153. Zastryki?	Nie, będą was tylko mierzyć, ważyć... Tak więc nie wystraszcicie się, jak pani pielęgniarka przyjdzie.
	N. wydaje polecenie: Proszę, otwórzcie ćwiczenia na stronie 98. Proszę sobie teraz przeczytać ćwiczenie 1. dwa razy.	154. Możemy robić?	Jeszcze chwileczkę.
	N. odpowiada i komentuje stwierdzenie ucznia: Tak, czyli widzisz, mamy dwie korzyści: pozbywamy się niepotrzebnej makulatury, nie zanieczyszczając środowiska, i jeszcze dostajemy za to pieniądze.	155. A gdzie u nas jest?	Niestety, nie wiem, ale kiedyś nawet w szkole była taka akcja. To mam dla was, dzieci, takie zadanie: Popytajcie rodziców, czy nie wiedzą i możemy coś zorganizować. Co wy na to?
	N. wydaje polecenie i zapowiada: Dobrze, to zróbcie sobie to w domu dla utrwalenia, w poniedziałek sprawdzimy.	156. A możemy w coś pograć?	Chwila, mam dla was zabawę. Zamykamy wszystko, porządkujemy swoje miejsca. Zapraszam wszystkich tutaj do mnie.

cd. tab. 36

62.	N. wydaje polecenie: Zapiszcie sobie: każda następna dzielna zwiększa się dwa razy. Każdy kolejny iloraz zwiększa się dwa razy.	157. Będziemy zapisywać coś w zeszytach w linie?	Na tej lekcji nie.
	N. proponuje: Kto zrobił pierwsze trzy, może dalsze zrobić.	158. Będziemy zapisywać coś w zeszytach w linie?	Nie, zaraz zapiszemy coś w zeszytach w kratkę.
63.	N. wydaje polecenie i informuje: Waszym zadaniem jest wycięcie tych kartoników i ułożenie sylab w wyrazy tak, aby powstało zdanie. Te kształty pustych okienek pomogą wam ułożyć te zdanie. Pamiętajmy, że zdanie zaczyna się dużą literą.	159. Proszę pani, jak to mam dać?	Zobacz, ten kształt pasuje do tego okienka. No i już przyklejone.
64.	N. wyjaśnia: Teraz wyjaśnię wam, jak powstaje deszcz. Paruje gleba, woda i unosi się. W górę i tam kropelki łączą się ze sobą i powstaje chmurka, następnie taka duża chmura, obniża się i zaczyna padać i tak w kółko.	160. Proszę pani, mogę iść do ubikacji?	Nie wytrzymasz?
65.	N. powtarza za uczniem stwierdzenie: Na przykład – fasola. Zgłasza się jeden uczeń, pyta: Co jeszcze chciałeś powiedzieć?	161. A prawda, że jeszcze można wyhodować rzeżuchę?	I rzeżuchę też, nawet na wacie, prawda, mokra wata wystarczy, żeby rzeżucha urosła.
	N. pyta: Potem? (chodzi o etapy tworzenia chleba ze zboża)	162. To tutaj pisać, proszę pani?	W tych okienkach, tak.
	N. wydaje polecenie: Marcin, proszę, wstań i sprawdź, czy jest dobrze.	163. Na liczmanach?	Nie musisz na liczmanach. Mamy 782 dodać 117, przelicz i zobacz, czy jest dobrze... Nie pisz tego samego...
	N. proponuje i wydaje polecenie: To ja proponuję, żeby Ola zrobiła to w pamięci, natomiast Justyna zrobi z boku pisemnie i zobaczymy, czy to samo wyszło, a przeczyta głośno Krystian. U: 348 dodać 531.	164. Mogę następne?	
	N. wydaje polecenie: Delfina zrobi następne zadanie.	165. Mogę ja też iść?	Nie, kto jest głośno, nie pójdzie do tablicy.
	N. wydaje polecenie: Proszę, teraz Mateusz zrobi kolejne i Patryk sprawdzi pisemnie, a czyta głośno Karolina.	166. Które?	No, kolejne.
	N. wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: No dobrze, zrobimy teraz przykład, który podyktowała Justyna, a potem zrobimy przedostatni, tylko nie pomylicie się przy wpisywaniu.	167. Karolina, a jak ci mogła wyjść dziesiątka?	

cd. tab. 36

	N. pyta i ocenia: A kto ma dwa punkty? Damian, takie błędy? A kto ma 1 punkt, a kto 0?	168. A Kamilka ile miała?	Kamilka robi swoją książkę, a ty nie patrz na Kamilkę, tylko na swoje ćwiczenia, Kamilka ma inne ćwiczenia.
	N. wydaje polecenie: Natomiast w domu poćwiczcie sobie jeszcze troszeczkę matematykę i zrobicie ze strony 76. ćwiczenie 5. i tyle. Jeszcze tylko poproszę, żebyście sobie w domu poczytali o roślinach okopowych.	169. Okopowych?	Tak, ale nie tylko. Tu mamy jeszcze okopowe, oleiste, włókniste. Kto będzie miał czas, to sobie o tych roślinkach poczyta. W poniedziałek będziemy ten temat opracowywać.
66.	N. wydaje polecenie: Proszę teraz otworzyć sobie nasze podręczniki do języka polskiego na stronie 99.	170. Czy mamy zapisać temat „Ptaki”.	A ja podałam temat? Podałam na razie tylko taki ustny...
	N. ocenia i wydaje polecenie: Bardzo ładnie i tak proszę to zapisać w ćwiczeniach.	171. Proszę pani, „sikorkę” też mamy zapisać?	A masz tam „sikorkę” podaną?
	N. wydaje polecenie: Pod tematem wklejacie krzyżówkę, którą rozwiązywaliśmy na początku lekcji, wyciągacie karteczki i na brudno opisujecie sikorkę. Możecie wykorzystać te zdania, które omawialiśmy na lekcji albo stworzyć swoje własne.	172. Proszę panią, czy my z Bartkiem możemy razem to robić?	Tak, możecie, ale nie bądźcie głośno, bo wy to lubicie rozrabiać.
	N. wydaje polecenie: No to do roboty!	173. Proszę pani, a czy można opisać byle jakiego ptaka?	No, Bartek, przeczytaj mi temat dzisiejszej lekcji. U. czyta: „Opis sikorki bogatki”. N: No to chyba już wiesz, że nie można byle jakiego ptaka opisać.
	N. wydaje polecenie i komentuje: No, Bartek, przeczytaj mi temat dzisiejszej lekcji. U. czyta: „Opis sikorki bogatki”. N: No to chyba już wiesz, że nie można byle jakiego ptaka opisać.	174. Proszę pani, bo my z Konradem to piszemy i ja napisałem, że sikorka to niewielki ptak, a on, że jest niewielkiego rozmiaru. To co mamy zrobić?	Nic, Bartusiu, napisaliście to samo tylko w inny sposób, więc najlepiej, żeby każde z was zostawiło tak jak ma i zastanawiajcie się nad następnymi zdaniami.
	N. komentuje i wydaje polecenie: Nic, Bartusiu, napisaliście to samo tylko w inny sposób, więc najlepiej, żeby każde z was zostawiło tak jak ma i zastanawiajcie się nad następnymi zdaniami.	175. Proszę pani, a jakiego koloru ona ma ogon?	Sikorka bogatka ma ogon zielony.

cd. tab. 36

67.	N. pyta w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Czy ja kazałam to zrobić?	176. A nie?	
	N. wydaje polecenie i pyta: Dobra, wyciągamy przybory do plastyki. Mieliście przynieść klej, pastę, kartkę i... i co? U: Watę.	177. A co będziemy robić?	Będziemy tworzyć obrazy, które przedstawiać będą wiatr, dzięki paście, którą rozmażecie na kartkach, a chmury będą zrobione z waty, ale to na końcu.
	N. wyjaśnia: Będziemy tworzyć obrazy, które przedstawiać będą wiatr, dzięki paście, którą rozmażecie na kartkach, a chmury będą zrobione z waty, ale to na końcu.	178. A czemu kartki są niebieskie?	Ponieważ, Milenko, niebo jest niebieskie, prawda?
	N. wydaje polecenie: Zabieramy się do pracy.	179. Rękami mam to babrać?	Kamil, proszę cię, nie wyprowadzaj mnie z równowagi! Tak, rękoma! Rozmazujcie palcami, tak jak uważacie.
68.	N. zapowiada i wydaje polecenie: Za dwie minuty będzie dzwonek. Na ten czas prosiłabym, żeby każdy wyszedł z klasy i pamiętajcie, żeby nie biegać po korytarzu.	180. Proszę pani, a czy można już wyciągnąć z plecaków jedzenie?	Możecie wyjąć kanapki, ale po cichutku.
69.	N. wydaje polecenie: Otwieramy zeszyt do polskiego. Każdy z was odpowie i napisze, odpowiedz na jedno pytanie: które ze zwyczajów z czytanki najbardziej ci się podobało i dlaczego?	181. A mamy napisać to pytanie?	Nie, nie trzeba.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Nie, nie trzeba.	182. A jak ktoś chce?	To może.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: To może.	183. A jakie zwyczaje?	Damian, byłeś na lekcji? Co czytaliśmy?
	N. pyta: Co to jest pasterka? U: Idzie się późno w nocy do kościoła.	184. A czy dzieci mogą chodzić na pasterkę?	Oczywiście, ale z rodzicami.
	N. wydaje polecenie i ostrzega: Artur, ściągnij bluzę, spocisz się nam tu, przecież w sali jest ciepło. I posprzątaj te chusteczki. Na całej ławce leżą twoje chusteczki.	185. Proszę pani, a co to jest „kawałek łądu otoczony wodą ze wszystkich stron”?	Pomyśl. Na razie rozwiązujemy samodzielnie krzyżówkę. Potem razem zrobimy to, czego nie potraficie.
	N. ocenia i wydaje polecenie: Super, myślajcie dalej.	186. Ile jeszcze mamy czasu?	Jeszcze 15 sekund.

cd. tab. 36

	N. wydaje polecenie: Słuchamy. Tata kupił 3 karpie, które ważyły 2 kg 65 dag. Jeden z nich ważył 90 dag, drugi 75 dag. Ile ważył trzeci?	187. Mogę rozwiązać to zadanie na tablicy?	Oczywiście, Magda, pokaż nam, jak trzeba rozwiązać to zadanie.
70.	N. ocenia: Tak.	188. Proszę pani, a gdzie ja to mam?	
	N. wydaje polecenie i zapowiada: Proszę, patrzymy na tablicę, ja wam pokażę, którą Łukasz usunął zapałkę i odgadł zagadkę.	189. Proszę pani, a będziemy jeszcze kiedyś takie coś robić, bo to fajne było?	A chciałybyście jeszcze? U: Tak!!! N: Dobrze, to przyniosę przy najbliższej okazji znowu jakąś zagadkę. A może wy w domu też coś wymyślicie z zapałek, co? Jak komuś uda się coś wymyślić w domu, to jutro ta osoba zada całej klasie zagadkę, co?
	N. wydaje polecenie: Dobrze, dobrze, a teraz siadamy na swoje miejsca, sprzątam zapałki i wyciągamy bloki i kredki.	190. A proszę pani, co będziemy teraz robić, będziemy malować?	Zaraz powiem, na razie wszystko posprzątać.
	N. wydaje polecenie i zapowiada: Proszę nie zapomnieć się podpisać. Jutro będziemy omawiać te obrazki.	191. Proszę pani, a ja się nie postarałem, mogę jeszcze raz narysować?	
71.	N. informuje i wydaje polecenie: Mateuszu, szyszki nie zwiastują wiosny. Poszukaj innych oznak.	192. A co to są za żółte kwiatki?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	193. A czy kaczki zostają na zimę?	Nie, Andrzejku, odlatują na zimę.
72.	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	194. Co teraz będzie – matematyka?	Tak.
	N. wydaje polecenie: Następny przykład.	195. Mogę ja?	No to chodź, dwieście czterdzieści cztery podzielone przez trzy.
	N. wydaje polecenie: Piszemy tylko zadanie 1.	196. Zadanie 1?	Tak.
	N. zapisuje treść zadania na tablicy.	197. O rany, tyle cukierków zjadł?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	198. Jakie „rozłał”?	„Rozdał”, przepraszam.
	N. wydaje polecenie: Robimy też sprawdzenie i piszemy odpowiedź.	199. A musi coś zostać?	To właśnie ty musisz obliczyć.

cd. tab. 36

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	200. Poprawi mi pani?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	201. A chodzi o prawdziwego Mikołaja? Świętego?	
73.	N. odpowiada na stwierdzenie ucznia.	202. Proszę pani, mielibyśmy przynieść ozdoby na choinkę, czy mogę je teraz powiesić?	Pamiętam, ale ozdoby powiesimy potem.
74.	N. wydaje polecenie: Więc teraz na brudno każdy napisze mi, jak ma zaplanować dzień, żeby po jego upływie mieć dobre samopoczucie.	203. Może być sobota?	Tak.
	N. pyta: Jak powinien wyglądać dzień, gdzie się nie nudzimy, gdzie mamy cały zagospodarowany?	204. Sobota czy jakiś dzień szkolny?	Może być sobota, może być dzień szkolny. Żeby się nie nudziło.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Może być sobota, może być dzień szkolny. Żeby się nie nudziło.	205. Jeden dzień?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	206. Jeden?	Tak, jeden.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	207. A ja napiszę, że pomagam mamie. Mam napisać tytuł?	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	208. A ja o niedzieli. Mogę zatytułować?	Możesz.
	N. dziękuje i stwierdza: Dziękuję, Agatko. Na resztę planów już dzisiaj nie starczy nam czasu, więc może jutro dokonamy.	209. A jak ktoś skończył, to może już wychodzić?	Chwileczkę, jeszcze jest 5 minut do końca zajęć. Jak już napisałaś plan dnia, to w takim razie odłóż to sobie na boczek. Otwórz sobie ćwiczenia na stronie 38. i tam jest pierwsze zadanie.
	N. odpowiada i wydaje polecenie: Chwileczkę, jeszcze jest 5 minut do końca zajęć. Jak już napisałaś plan dnia, to w takim razie odłóż to sobie na boczek. Otwórz sobie ćwiczenia na stronie 38. i tam jest pierwsze zadanie.	210. Ja też?	Tak.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak.	211. W czym?	A Ola na stronie 36. w ćwiczeniach ma również pierwsze za-

cd. tab. 36

			danie. Tam masz tak: litery w kółkach uporządkuj według alfabetu i ponumeruj. Sylaby czytane zgodnie z tą kolejnością, utwórz hasło.
75.			
76.	N. pyta: Jakie jest hasło, ktoś już wie? U: „Dobrze się jest dzielić z innymi”.	212. Mogę zrobić następne zadanie?	Tak, jak zdążycie zrobić zadanie 6. i zadanie 7. z kangurkiem dla chętnych, to nie będzie zadania domowego.
	N. prosi: Po lekcjach prosiłabym, by wszystkie kostiumy zanieść do sali nr 12., żeby już później nie biegać.	213. A proszę pani, a we wtorek przychodzimy do szkoły normalnie?	Na ósmą przychodzimy i mamy wigilijkę.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Na ósmą przychodzimy i mamy wigilijkę.	214. A mogę oddać moje doświadczenie?	Tak, teraz podejdźcie z doświadczeniami.
77.			
78.	N. pyta: Pani będzie sprawdzała pismo i co dostaniesz?	215. Proszę pani, a ozdobą „świąt Bożego Narodzenia” od akapitu?	Tak.
	N. wydaje polecenie: A teraz usiądźcie i zaznaczcie sobie trzy pierwsze zwrotki do nauki na pamięć na jutro.	216. Na jutro?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	217. Na jutro-oooooo?!	Na jutro, na jutro, niektórzy mają taką pamięć, że mogą się na piątkę z plusem nauczyć całej piosenki. I jutro pięknie śpiewać.
	N. ocenia: Konrad ma tutaj piękne kordy, pięknie się przygotował.	218. Proszę pani, a mogę zrobić taką gwiazdkę?	Możesz, tylko tę gwiazdkę też wydrzyj takimi małymi kawałkami.
	N. instruuje: Adasiu, obracaj sobie tą kartkę, będzie ci się lepiej wycinało.	219. Kawałkami?	Tak, Krystianku, kawałkami. Małymi kawałeczkami, jak najmniejszymi...
	Dzieci stroją choinki (praca plastyczna). N. pyta: A kto ubiera dopiero w wigilię?	220. Proszę panią, ładnie?	No ładnie, brawo!

cd. tab. 36

	N. ocenia: No ładnie, brawo!	221. Proszę panią, a ja?	Też ładnie, ale troszeczkę mało.
	N. ocenia: Pięknie, Emilko, pokaż swoją choinkę. Pięknie i starannie, zobaczcie. Uczniowie: Pokaż, pokaż! Super!	222. Proszę pani, można wyjść?	Tak, kochani, kto chce, może iść umyć rączki, tylko pomalutku, nie biegamy.
	N. wydaje polecenie: W takim razie idziemy do ławeczek i piszemy w książkach na stronie czterdziestej pierwszej na kolorowo plan opisu choinki. Piszemy na kolorowo.	223. A może być na czerwono?	Na czerwono raczej nie, bo czerwonym pani pisze.
79.	N. stwierdza: Nie jest najważniejszy wygląd wewnętrzny, tylko...	224. Ważniejszy jest wygląd wewnętrzny?	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	225. Proszę pani, a co to jest wygląd wewnętrzny?	Już wam kiedyś mówiłam, ale dobrze, że Kasia zapytała, powtórzmy sobie. Wygląd wewnętrzny – to, jakim człowiek jest, jego cechy osobowości.
	N. pyta: W jaki sposób mu to zrekompensować?	226. A co to znaczy „zrekompensować”, bo zapomniałem?	
80.	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	227. Już możemy czytać?	
	N. informuje i wydaje polecenie: Tutaj macie karteczki z napisem „dobra zima” i „zła zima”. Pokolorujcie dobrą zimę na niebiesko, a złą na czarno.	228. A całe czy tylko ramki?	Całe karteczki kredką proszę pokolorować.
	N. wydaje polecenie: Wszystkie te dobre cechy wypisujemy pod wklejoną karteczką od myślników. Piszemy starannie i wyraźnie.	229. Każdą piszemy od nowej linijki?	Tak, każdą od nowej.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, każdą od nowej.	230. A to trzeba długopisem?	Jasiu, od kiedy w zeszyte piszemy ołówkiem?
	N. pyta: Jasiu, od kiedy w zeszyte piszemy ołówkiem?	231. Ma być pięć myślników?	Ile ma być myślników?
	N. wydaje polecenie: Wyciągnijcie zeszyty do muzyki z teczek.	232. Te z nutami czy w kratkę?	Z nutami, debilu.

Uwaga: Szare wersy w tabeli oznaczają, że w danym protokole (na danych zajęciach edukacyjnych) nie odnotowano żadnych pytań i stwierdzeń uczniów.

Tabela 37. Stwierdzenia uczniów w klasach I

Lp.	Kontekst edukacyjny	Stwierdzenie ucznia	Wypowiedź nauczyciela udzielona na skutek samorzutnego stwierdzenia ucznia
1.	Przerwa śródlekcyjna. N. wydaje polecenie: Ćwiczmy palce rąk.	1. Wspaniale, ale nam się to podoba!	
2.			
3.	N. ocenia pracę domową: Widzę, że doskonale radzicie sobie już z dodawaniem i odejmowaniem w zakresie 15.	2. Proszę panią, ja wszystko zrobiłam sama.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	3. Ja też! Ja też!	Dzieci, bardzo się cieszę. Dzieci, już nie rozmawiamy.
	N. zadaje pracę domową, wydaje polecenie: W domu narysujcie kwiat, który w piosence pt. „Wkrótce wiosna” obudził się pierwszy, dobrze?	4. To był pierwiosnek, proszę panią.	
	N. ignoruje wypowiedź ucznia.	5. To był pierwiosnek, proszę panią.	Tak, Krzysiu.
4.	N. informuje i wydaje polecenie dokonania samooceny: Na koniec lekcji każdy uczeń zabierze sobie z koszyka pasek papieru: jeden lub więcej i wpisze swoje osiągnięcie z dzisiejszej lekcji, to znaczy, w czym był naprawdę dobry.	6. Bo ja nie wiem, co mam wpisać, bo ja nic nie robiłem, nie czytałem.	Ale byłeś grzeczny, śpiewałeś. Zobacz, ile masz osiągnięć.
5.	N. ignoruje pytanie ucznia.	7. To druhna Basia.	
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Może być.	8. Może być. (Uczeń powtarza za N.)	
	N. pyta o treść ilustracji: Jakie to urządzenie?	9. Telefon. Ja mam komórkę, znam swój numer.	
	N. pyta: Wolno się bawić telefonem?	10. Ja kiedyś się bawiłem i dzwoniłem na pogotowie.	Nie wolno, mama zapłaci karę.
6.			
7.	N. wydaje polecenie: Chciałabym, żeby każda kukielka powiedziała coś o sobie. Uczniowie odpowiadają jako kukielki.	11. Ach, jakie to piękne.	
8.	N. wydaje polecenie i komentuje: Siadamy w dużym kole. Bardzo cicho. Maciek, zrobiłeś. Nie ma co...	12. Ja też.	
	N. wydaje polecenie: Sprzątnijcie już, chłopcy.	13. Ale my jeszcze nie skończyliśmy.	

cd. tab. 37

	N. wyjaśnia: Kanibal to jest taki człowiek, który je ludzi.	14. Ludożerca.	
	N. wydaje polecenie przedstawienia rezultatów pracy: I następna grupa, która opowiada.	15. Patrycja, ty mów.	
	N. wydaje polecenie j.w.: Wojtek, ty chodź.	16. Ale chłopaki mi nie mówili.	Co ci chłopaki nie mówili. To jest praca grupowa, więc nic ci nie musieli mówić.
	N. pyta (c.d. j.w.): Wojtuś, mówisz?	17. Nic mi nie mówili.	Wojtek, ale wiesz, że nie ćwiczysz nic w ten sposób. Jak będziesz potem pisał wypracowanie?
	N. wyjaśnia: Tłó staramy się zrobić słabiej, bo zaciemniamy postacie, jeżeli zrobimy go tak mocno. Nie robimy w różnych kierunkach, tylko w tym samym kierunku.	18. Tak jak mój.	Tak jak twój.
	N. powtarza za uczniem: Tak jak twój.	19. I mój.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	20. I mój.	Dobrze.
9.			
10.			
11.			
12.	N. pyta: Ile dziesiątych ma 13, a ile jedności?	21. Proszę panią, a Grzesiu ma pióro i nie pisze nim.	Grzesiu, masz pióro? Uczeń odpowiada: Tak. N. wydaje polecenie: To pisz piórem, tak jak się umawialiśmy.
	N. pyta: Czy wszyscy już ułożyli 10 i obok 3 jednego koloru?	22. Proszę panią, a ja nie mam jednej figury.	Nieemożliwe. Dobrze poszukaj, Łukaszku. A miały być kwadraty i prostokąty.
13.	N. zapowiada: A teraz będziemy układać małą historyjkę o przygodzie zajączka.	23. Ja już mam.	Jeszcze poczekamy.
14.			
15.	Jeden uczeń opowiada o swoim psie. N. wraz z uczniami słucha.	24. Czasami jeszcze dokucza swojemu psu.	Zwierzęta nie lubią, jak się im dokucza.
16.	N. wyjaśnia: Z tego zdania dowiemy się czegoś bardzo ważnego o poznanych roślinach.	25. Ja już skończyłem.	Zaraz sprawdzę.
	N. zapowiada: Zaraz sprawdzę.	26. Ja już skończyłam.	

cd. tab. 37

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	27. A mnie nie wychodzi.	N. podchodzi do ucznia i pomaga mu.
	N. wydaje polecenie: Proszę teraz otworzyć zeszyty, napisać „lekcja” i pięknie przepisać zadanie z rozsypanki.	28. Proszę pani, a ja nie mam pióra.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	29. Kasia, masz, ja mam dwa.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	30. Ja też ci mogę pożyczyć.	Kasiu, podziękuj i już wszyscy piszemy.
17.	N. stwierdza: Niepotrzebne nam są w tej chwili podręczniki, tylko piórniki.	31. A ja już wyciągnąłem!	To włożysz z powrotem.
	N. upomina (koryguje) zachowanie ucznia: Maciek, wykorzystaj chusteczkę do tej czynności, którą teraz wykonujesz, a nie palce.	32. Proszę pani, a ja nie mam takiej chusteczki, która by pisała.	
	N. wyjaśnia, jak uzupełnić kartę samooceny: Po zapisaniu swojego imienia i nazwiska, daty urodzenia i klasy, odwracamy kartkę i piszemy... (W klasie panuje hałas).	33. Cicho bądź, bo nie słyszę, co pani mówi.	Ktoś nie będzie wiedział, jak dalej pracować, jeżeli teraz nie uważa.
	N. wyjaśnia, jak pisać litery: Dalej piszemy na kartkach: „pisanie” i w nawiasie...	34. Proszę pani, ale już było „pisanie”.	
	N. zapowiada i wyjaśnia: Ja będę oceniać nie to, jak wykonacie pracę, tylko jak się oceniacie. Czy to będzie sprawiedliwa ocena i zgodna z rzeczywistością, czy też nie.	35. A ja chyba to źle robiłem.	
	N. wydaje polecenie: Proszę teraz przygotować zeszyty. Kto nie ma zeszytu, bo nie przyniósł jeszcze z domu, musi sobie przygotować kartkę.	36. Będzie dyktando.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	37. Świetnie, ja mam słowniczek.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	38. Świetnie.	
	N. dyktuje wiersz. Powtarza pierwszą linijkę: Figlarz kwiecień, plecie, plecie.	39. Jeszcze nie!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia i kontynuuje dyktowanie (c.d.): Zdanie drugie i ...	40. A to już trzecia linijka, a nie druga!	Zdanie drugie i wers trzeci.
	N. informuje: Zdanie drugie i wers trzeci.	41. A to już wiem. Trzeba dać kropkę.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia i informuje: Druga linijka.	42. Jeszcze nie!	

cd. tab. 37

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	43. Już!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia i wydaje polecenie: Poprawiamy błędy kolorami. (Chodzi o czasowniki.)	44. Chyba zostawiłem w domu.	
	Uczniowie samodzielnie kontrolują zapis tekstu w słowniku ortograficznym.	45. Proszę pani, w moim słowniku nie ma tego wyrazu.	Podejdz do kogoś, kto ma bogatszy słownik.
	N. wydaje polecenie: Podejdz do kogoś, kto ma bogatszy słownik.	46. Chodź do mnie!	
	N. wyjaśnia, jak oceniać się w karcie samooceny: Przy czym, jeśli w tekście wystąpił ten sam błąd, to liczymy go tylko jeden raz.	47. Zaczynamy liczyć!	
	Uczniowie oceniają się w kartach samooceny.	48. Ja jeszcze się oceniam!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	49. Ja też!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	50. A ja już nie!	
	Uczniowie szukają w słownikach.	51. U mnie jest „cią- ża” w słowniku.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	52. U mnie też.	
	N. karci ucznia za wyszukiwanie „nieprzyzwoitych” słów w słowniku, informuje i proponuje: Nie uważasz i nie wiesz, co my teraz robimy. Pracę ze słownikiem już zakończyliśmy. Przeglądać słownik możesz na przerwie albo w domu.	53. W domu nie zaglądam do słownika.	To bardzo źle, bo w tej chwili to nie jest czas i pora na twoje spostrzeżenia niezwiązane zresztą z tym, co teraz robimy na lekcji.
	Uczniowie oceniają się. N. informuje: Za brak samooceny będzie również ocena z mojej strony.	54. Wiem, co jest odpowiedzią zagadki.	
	N. wyjaśnia: Nie. Podkreślamy wyraz w zagadce, który jest odpowiedzią, bo tekst zagadki zawiera odpowiedź.	55. A ja nie wiem.	Nie musi być odpowiedź. Napiszcie sobie zero punktów za rozwiązanie zagadki.
	N. upomina uczniów: Proszę pracować, a nie rozmawiać.	56. Dobrze napisałem ortografię.	
	N. wydaje polecenie: Na odwrocie napiszcie wyraz „kwiecień” i wyszukajcie wyrazy, które można utworzyć z liter zawartych w tym wyrazie.	57. Ale fajnie!	
18.	N. zapisuje na tablicy słowo „ulepiła”.	58. Tam nie ma „l”.	Bardzo ładnie. Jesteś spostrzegawczy i uważny.
19.			

cd. tab. 37

20.	N. wyjaśnia, jak robić owocowe szaszłyki: Następnie na wykałaczki nabijamy na przemian owoce – kiwi, jabłko, banan.	59. A ja nie mam patyczka.	Dyżurni zaraz je rozdadzą.
	Uczniowie robią szaszłyki. N. ostrzega: Uważajcie w trakcie krojenia.	60. A mnie się pobrudziła folia.	To nic, na koniec ją wyczyścimy.
	N. komentuje i zapowiada: To nic, na koniec ją wyczyścimy.	61. A mnie się rozlatują owoce.	Jeżeli są zbyt dojrzałe, to trudno je nabić na patyczek, bo się przerywają.
	N. proponuje: Może dodać jeszcze pomarańczę? Będzie bardziej kolorowo.	62. Ja już zrobiłem i skończyły mi się patyczki.	Weź ze stolika.
	N. zmierza do zakończenia zajęć i wydaje polecenie: Widzę, że część dzieci ma już prawie skończone, więc proszę, układajcie je na stoliku.	63. A mnie się nie chce kroić.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	64. Proszę panią, zrobiłam.	Kto skończył, układa na talerzu i serwetce.
	N. kończy zajęcia z techniki (szaszłyki) i wydaje polecenie: Kto skończył lub kończy, robi porządek na ławce.	65. A ja jeszcze jedno robię.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	66. Kupa jedzenia jest tutaj.	Już powoli kończcie.
	N. demonstruje i informuje: To jest waga. Nazywa się szalkowa.	67. Proszę panią, a my mamy taką wagę, co się kładzie odważniki.	Popatrzcie, to też jest waga, na której kładzie się odważniki. Nazywa się szalkowa. Nazwa pochodzi od szalek. Jest ich dwie.
	N. wyjaśnia (c.d. j.w.): Aby zważyć tą wagą, potrzebne są odważniki. Jedne są duże, a drugie małe.	68. Tata takie ma.	
	Dzieci oglądają odważniki. Biorą je do ręki. N. obserwuje.	69. Ale ciężkie!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	70. A moje jest lekkie.	Wymieńcie się odważnikami.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	71. Jeszcze ten sprawdzę.	Przełączcie dalej odważniki, po kolei, aby każdy obejrzał.
	N. wyjaśnia: Mam tutaj jeszcze dwa odważniki, takie większe. Jeden cięższy, drugi lżejszy. Jest to odważnik jeden i dwa kilogramy.	72. Ale odważnik!	Tylko uważajcie, bo są ciężkie.
	N. ostrzega: Tylko uważajcie, bo są ciężkie.	73. Ale ciężkie!	

cd. tab. 37

	N. ignoruje pytanie ucznia.	74. Chyba go nie podniosę.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	75. A ja jedną ręką.	Trzymajcie, aby wam nie wypadł.
	N. wyjaśnia: Tak trzeba zrobić, aby dzióbki w tej wadze były na równym poziomie.	76. A można tak!	Wagi w czasie ważenia nie można ruszać.
	N. informuje: Wagi w czasie ważenia nie można ruszać.	77. Mało, jeszcze trzeba!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	78. Za dużo.	Czy szalki są w równowadze?
	N. pyta: Czy szalki są w równowadze?	79. Teraz dobrze.	
	N. pyta: Jaką mamy jeszcze możliwość? Uczeń odpowiada: Ten odważnik 2 kg.	80. O, teraz jest dobrze!	Tak, dobrze zauważyliście.
	N. wydaje polecenie: Napisz na tablicy, a wy napiszcie wagę pod spodem, pod cytrynami.	81. Teraz ja!	
	Zakończenie zajęć. N. zachęca do oceny zajęć, demonstrując papierowe serce, które ma być przekazywane, i informuje: To serduszko jest wam znajome.	82. Ja go chcę!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	83. Ja też!	
21.	N. wydaje polecenie: Proszę, każda grupa swoje wyrazy przykleja na dużą kartkę na tablicy.	84. Ja nie mam kleju.	
	N. wydaje polecenie: Kuba, przeczytaj wiersz o lisie.	85. Ja chcę powiedzieć wiersz o słoniu.	Proszę, powiedz.
	N. informuje: Patrzę, kto cicho siedzi i może przeczytać swoją pracę.	86. Ja też chcę czytać.	Ty będziesz też czytać, ale za chwilę, coś innego.
22.	N. wyjaśnia: Naszym zadaniem będzie ułożenie zdań w odpowiedniej kolejności. Trzeba pociąć zdania na paski i na stoliku poukładać po kolei.	87. Ja zapomniałem nożyczek.	
	N. wydaje polecenie: Kto tak ma, to daj zielony plus.	88. Ale ja jedno źle robiłam.	Jedno źle, to nie szkodzi, teraz ułóż tak, jak powinno być.
	N. komentuje i wydaje polecenie: Jedno źle, to nie szkodzi, teraz ułóż tak, jak powinno być.	89. Mnie tak wyszło.	
	N. wydaje polecenie i informuje: Na karcie z Kopciuszkiem naklejcie główkę z uśmiechem. Muszę wam powiedzieć, że takiej miny nikt nie będzie miał.	90. Ja mam taki uśmiech.	

cd. tab. 37

	N. wydaje polecenie (c.d.): Więc każdy pomyśli sobie w swojej głowie i zastanowi się, czy jest z siebie zadowolony.	91. Ja mam tylko dwa plusiki.	To znaczy, że masz kłopoty i musisz popracować nad czytaniem.
23.			
24.			
25.			
26.	N. prowadzi pogadankę o straży pożarnej.	92. Proszę pani, a te pompy mają po to, że jak ugaszą pożar, to jest dużo wody i tymi pompami pompują tą wodę, co gasili ten pożar, wypompowują tę wodę z pożaru.	Tak, często tak się zdarza, że nadmiar tej wody trzeba właśnie też wypompować.
	N. prowadzi pogadankę (c.d. j.w.): Z hydrantu ze studzienki pompuje się wodę.	93. Nie, do hydrantu nie pompuje się wody.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	94. Ta woda jest po prostu pod ziemią.	Dobrze, a teraz posłuchamy o naszym bohaterze, który chciał zostać strażakiem.
	N. czyta lekturę „Jak Wojtek został strażakiem” i na koniec informuje: Była to opowieść o tym, jak Wojtek został strażakiem.	95. Pani czytała nam go w przedszkolu.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia i informuje: Ten utwór napisał pan Czesław Janczarski i napisał go wierszem po to, żeby się lepiej czytało.	96. On jest taki rymowany.	Tak, jest rymowany.
	N. przeprosza za pomyłkę na tablicy i wydaje polecenie: Przepraszam, pomyłka, poprawić sobie proszę, zmasać albo skreślić i u góry napisać.	97. Ale ja mam szczęście, bo jeszcze tego nie napisałem, nie musiałem zmasać.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	98. Ja też!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	99. Ja też!	Proszę bardzo, pod spodem rysujemy jeszcze raz dwanaście kółeczek.
	N. stwierdza: Przecież do tego nie jest potrzebne liczydło. (Dzieci rysują odcinki.)	100. Nie mam linijki.	

cd. tab. 37

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	101. Ja też!	Dzieci! Sześć centymetrów, 1 cm tu i 5 cm tu.
	N. wydaje polecenie: Teraz zeszyty wszyscy zamykamy i idziemy na dywan, stajemy na dywanie.	102. Ja nie mam miejsca.	Proszę, stajemy na dywanie i szukamy sobie miejsca.
	Dzieci rysują odcinki (c.d. j.w.).	103. Proszę panią, a ja musiałam zrobić tak, bo mi się nie udało.	Dobrze.
	N. zapisuje tekst na tablicy.	104. Proszę pani, boli mnie głowa.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	105. Ojej, ale dużo.	Proszę bardzo, najpierw czytamy tekst, tak jak jest na tablicy.
27.	N. wydaje polecenie: Popatrzcie na obrazek i w główce układamy treść zadania do tej ilustracji.	106. Ja nie dostałem karty pracy.	Przepraszam cię, nie wiem, jak to się stało, że cię przeoczyłam.
28.	N. wydaje polecenie: Proszę wybrać po jednym i przykleić do swetra lub bluzy. (Chodzi o szablony.)	107. Proszę panią, ja chcę być kwiatkiem, a już nie ma.	Może ktoś z was zamieni się z Magdą?
	N. informuje i przypomina: Prosiłam was, aby z domu przynieść na dzisiaj łupinę orzecha włoskiego, czarną i czerwoną plastelinę oraz zielony karton.	108. Ja nie znalazłam w domu orzecha.	Może ktoś ma więcej, to się podzieli?
	N. pyta: Może ktoś ma więcej, to się podzieli?	109. Ja mam dużo, kto chce...	Teraz już wszystko w porządku, tak?
	Dzieci wykonują biedronkę na liściu.	110. Proszę panią, ja nie mam czerwonej plasteliny.	Podejdz, Kacperku, do naszej półki plastycznej, tam powinna być.
29.	N. i uczniowie głoskują wyrazy. N. pyta: A czy mamy samogłoski ą i ę?	111. A on mi powiedział, że jestem głupi.	Tak powiedziałeś?
	N. zadaje pytanie i sam na nie odpowiada: Ale dlaczego listy do ptaków przesyłamy na latawcu, a nie przez pocztę? Bo ptaki nie mają przecież listonosza i lecąc sobie pod obłokiem przeczytają listy z latawca.	112. Ale przecież ptaki nie umieją latać.	A skąd ty o tym wiesz?
	N. ignoruje pytanie ucznia.	113. Musielibyśmy to napisać w ptasim języku.	Ale jak my mówimy do ptaków, to przecież mówimy w ludzkim języku, a one przecież nie rozumieją, prawda?
30.	N. stwierdza: Jutro.	114. Jutro będzie jutro.	

cd. tab. 37

31.			
32.	N. informuje: Kto skończył, może sobie przejść po mleczko, na przerwę.	115. Pij mleko, będziesz wielki.	
	N. wydaje polecenie: Otwórzcie teraz ćwiczenia na stronie 30. Pamiętajcie, cały czas się zastanawiamy, czy jesteśmy przyjaciółmi przyrody.	116. Proszę pani, a kiedyś u wujka Lutka była impreza i była taaka góra śmieci.	Ale zostały sprzątnięte później.
	N. komentuje: Ale zostały sprzątnięte później.	117. No, na pewno.	
33.	N. wyjaśnia: Z tyłu szkoły też jest taki kosz i też mamy kosze na plastik, szkło, puszki, papier, które służą do segregacji śmieci.	118. U nas też są takie kosze.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	119. U nas też są na szkło, papier, plastik.	A czy ludzie prawidłowo korzystają z tych koszy?
34.	N. wydaje polecenie: Trzecie zdanie, Olu, przeczytaj.	120. Ale proszę panią, mieliśmy robić sami.	
35.			
36.			
37.	N. wydaje polecenie: Teraz siadamy do ławek i proszę przygotować nożyczki, klej i książkę.	121. A ja nie mam nożyczek.	Czy ktoś może pożyczyć Markowi nożyczek?
	N. wydaje polecenie: Pracujemy cichutko. Uczeń pyta: Przez jakie „u” piszemy „lód”?	122. Przez „u” zamknięte.	A dlaczego?
	N. ocenia: Sylwek, świetnie kolorujesz.	123. Proszę pani, a mi tu się nie mieści.	Zaraz ci pomogę.
	N. ocenia: Wojtek, dzisiaj świetnie pracujesz, muszę cię pochwalić.	124. Proszę pani, a jak ja mam tu..., bo mi nie wychodzi.	Bo przyklejasz to do góry nogami, musisz to poprawić.
	N. wydaje polecenie: Kto zrobił, staje z tyłu klasy, ale najpierw musi mi pokazać, ja sprawdzę, czy ma dobrze.	125. Ja już skończyłem.	Dobrze, usiądź z tyłu.
	N. wydaje polecenie i pyta: Wracamy do pracy, wszyscy gotowi?	126. Proszę panią, a Adam już sobie napisał.	Proszę nie oszukiwać, jeśli ktoś sobie napisał, proszę to zmasać. Pani nigdy was nie oszukuje.
	N. informuje: Na stronie 28. mamy Królową Śniegu.	127. A ja nauczyłem się czytać.	To ładnie, w poniedziałek cię spytam.
	N. informuje: Moi drodzy, zgodnie z umową do pajęczej sieci trafiają dzisiaj Marcin, Wojtek...	128. Sylwek, a ty też taki święty nie jesteś.	A co zrobiłeś, Sylwek?

cd. tab. 37

	N. wydaje polecenie: Sylwek wędruje do pajęczyny i prosi, żeby się zastanowił, co zrobił i co ma w związku z tym teraz zrobić.	129. A ja myślę, że to wszystko wina tej choroby, gdyby jej nie było, to by było wszystko dobrze.	Ja porozmawiam z rodzicami Sylwka. A teraz wracamy do pracy.
	N. wydaje polecenie: Proszę, zaczynamy pracować.	130. Ja nie mam nożyczek.	Marek ci pożyczę.
	N. wydaje polecenie: Piotrek, przeczytaj drugie zdanie. Uczeń czyta: Odeszłaś od nas razem z bałwankiem i resztkami lodu.	131. Uwielbiam żółty kolor.	Przyklejamy żółte zdanie.
38.			
39.	N. i uczniowie bawią się w Milczka. N. stwierdza i zapowiada: Na razie wystarczy. Potem znowu powrócimy do zabawy.	132. Szkoda.	
	N. zapowiada i wyjaśnia: Teraz przejdziemy do zadania 5., które wykonamy samodzielnie.	133. Proszę pani, ja już skończyłem.	Łukasz, mamy inny sposób sygnalizowania tego, że już skończyliśmy.
	N. wydaje polecenie: Teraz ćwiczymy pisanie. Najpierw poprawiamy po śladzie, potem piszemy w kratkach.	134. Proszę pani, skończyłem.	Kto skończył, siada prosto.
40.	N. wydaje polecenie: W domu nauczycie się czytać tekst o bocianie z podziałem na role. Dodatkowo wybieramy sobie jeden wierszyk z czytanki „Ptasie gniazda” i wpisujemy do zielonego zeszytu.	135. Jak fajnie! Jest!	
	N. z uczniami omawia tekst i wyjaśnia: I tu będą te dwa teksty, moi drodzy, dotyczące szpaka, bo on sobie tak gniazdko buduje.	136. Proszę pani, ja u nas rano słyszałem, jak dzięcioł w drzewo stuka.	No widzisz! A teraz posłuchajcie dalej, ja wam teraz przeczytam.
	C.d. j.w. – N. uzupełnia wypowiedź ucznia i informuje: Właśnie z gliny, a później trawą, pierzem wyściela to gniazdko.	137. A ja widziałam, że u nas jaskółki często mają gniazdo na balkonie.	Masz rację, Olu. Jaskółki robią często gniazdo na balkonie, czego sama doświadczyłam, jak mieszkałam jeszcze z rodzicami. To właśnie zawsze jaskółka uwiła nam gniazdo na balkonie. Tam miała swoje gniazdo, upodobała sobie i tyle.

cd. tab. 37

	N. czyta fragment tekstu: „Nigdy nie dotykamy, nie zdejmujemy, nie niszczy- my takich gniazd.”	138. Jak my mieliśmy gniazdo, to były tam jajka i po- tem taki mały chłopczyk tam przyszedł i to zniszczył.	Ale to widzicie sami, jakie mogą być metody. Absolutnie naganne.
	N. zapowiada: A teraz ocenimy sobie wasze zadania.	139. Proszę pani, a tam w karcie nie dopisali literki „w”.	N. poprawia czerwonym długopisem.
	N. poprawia czerwonym długopisem.	140. Proszę pani, ja już skończyłem.	No, dobrze, nie musisz mówić, mamy umowę.
	N. stwierdza: No, dobrze, nie musisz mówić, mamy umowę.	141. Proszę pani, a ja tu skończyłam klucz francuski.	Wiolinowy, wiolino- wy.
	N. poprawia wypowiedź ucznia: Wioli- nowy, wiolinowy.	142. Mi się zawsze za pomina. Ja mó- wię francuski.	
	N. wraz z uczniami sprawdza krzyżów- kę i czyta hasło: Kluczem wiolinowym otwieram drzwi do mieszkania. Razem z uczniami stwierdza: „Nie”.	143. Bo klucz wiolino- wy ani nie wej- dzie.	A co otwiera wiolino- wy klucz?
41.	N. wydaje polecenie: Kto skończy, to przeczyta polecenie do zadania drugie- go, weźmie kredki i namaluje bałwanka i uzupełni pod spodem zdania.	144. Szkoda, że nam pani tego nie narysowała na tablicy.	Szkoda.
	N. ocenia: Jaki piękny kogut będzie u Natalii.	145. Jakie dziwne ręce mi wyszły.	
	N. wydaje polecenie i ocenia: Popatrz- cie, jakie piękne koguty mają Natalka i Karolina.	146. Lubię taką pracę.	No pewnie.
42.	N. wydaje polecenie: Wyciągamy cwi- czenia.	147. O, będzie prob- lem.	Dlaczego problem, Łu- kasz? Nie masz uzu- pełnionych ćwiczeń?
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia	148. Ja zapomniałem kredek.	To proszę, pożycz sobie od Ady, przecież siedzi obok.
43.	N. wydaje polecenie: Do pierwszego okienka malujemy kółko. Kto, skończy, zastanowi się, co do drugiego.	149. A ja mam trzy koty i trzy psy.	
	N. pyta: Co narysujemy w drugim okienku?	150. A ja nie umiem.	Ja wam powiem, jak narysować płotek.
	N. wydaje polecenie: Strona 78.	151. Chyba 79.	Przepraszam. Tak, 79. Masz rację.

cd. tab. 37

	N. wydaje polecenie: Proszę teraz wpisać nowy rzeczownik do krzyżówki. Ciekawa jestem, jakie hasło wyjdzie. Proszę go wpisać, ale głośno nie mówić.	152. Moja ulubiona literka.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	153. Cyferka, nie literka.	
	N. zapowiada: Uwaga, teraz trudne: $12 - 2 =$	154. Jak nas pani okłamała, to nie było trudne.	
	N. wydaje polecenie: „Ślimak” na zadanie domowe.	155. Ja sobie kalkulatorem obliczę.	Takie proste działanie na kalkulatorze? No coś ty?
44.			
45.			
46.	N. wyjaśnia: Może być taki dzwonek w budziku.	156. Proszę panią, a moja mama ma taki na prąd.	
47.			
48.			
49.	N. wita się z uczniami: Dzień dobry.	157. Ale ma pani ładną fryzurkę.	Bardzo dziękuję.
	N. dziękuje za pochwałę ze strony ucznia.	158. Bardziej podoba mi się włosy, które pani ma teraz.	
50.	N. pyta: Następny piec to? Jeden uczeń odpowiada: Piec trocinowy.	159. W tym piecu palimy drewnem.	A to co za grzejnik?
	N. pyta: A czym palimy w tym piecu? Jeden uczeń odpowiada: Palimy węglem.	160. U nas w domu mamy kominek.	Czym palicie w tym kominku?
51.	N. informuje: Dzisiaj tematem zajęć będzie zwierzątko, które dobrze znacie. Ma cztery łapki, futerko miękkie i puszyste, i leniwie się przeciąga, i zaczyna się na literkę „k”.	161. To na pewno pies!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	162. Pies zaczyna się na „p”!	Jeżeli ktoś chce coś powiedzieć, podnosi rączkę do góry.
	N. przypina do tablicy cztery ilustracje przedstawiające koty.	163. Jakie fajne koty!	
52.	N. czyta zagadki. Jeden uczeń od razu odpowiada.	164. Musisz najpierw się zgłosić, a potem odpowiadać, a nie tak od razu.	

cd. tab. 37

53.	N. wydaje polecenie: Popatrzmy wokół siebie. Sprawdźmy, czy wszyscy jesteśmy.	165. Proszę pani, zadanie.	Zaraz sprawdzimy. Otwieramy ćwiczenia.
	N. wydaje polecenie: Kto napisał, czyta te dwa prostokąty, zastanawia się, jakie to dwa ważne słowa należy tam wstawić.	166. Ja wiem!	Jeszcze mało dzieci wie, poczekamy jeszcze chwilę.
	N. upomina: Paweł, poczekaj, daj przeczytać pozostałym dzieciom.	167. Ja wiem!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	168. Ja też wiem!	Jakie zwyczaje ma słońko?
	N. ignoruje pytanie ucznia.	169. Ja też!	
54.			
55.			
56.	Dzieci piszą. Jeden uczeń stuka ołówkiem o blat ławki. N. obserwuje.	170. Ja pisałem list do Mikołaja.	
	N. wydaje polecenie: Kto już napisał, daje mi znak i siada bardzo prosto.	171. Proszę pani, ja nie wiem, co tu wpisać?	
	N. zapowiada i wydaje polecenie: Rozdam wam teraz ćwiczenie. Popatrzcie.	172. Ale ładna choinka!	Jeżeli starannie wytniecie tę choinkę, to będziecie mieli swoją ładną pocztówkę.
	Jeden uczeń wstaje, przewraca krzesło. N. obserwuje.	173. Bo pani tam przy tobie dostanie zawału.	
57.	N. wyjaśnia: Musicie ułożyć z puzzli zwierzę na kartce i przykleić.	174. Mnie brakuje elementów.	Nikomu nie brakuje, każdy ma wszystkie elementy. Sprawdź jeszcze raz.
58.	N. informuje i wydaje polecenie: Przyniosłam wam na dzisiejszą lekcję różne ciekawe książki z biblioteki szkolnej. Proszę je sobie przeglądać i cicho przeczytać tytuł i autora.	175. Jakie to ładne ilustracje!	
	N. wydaje polecenie: Proszę odszukać książkę pt. „Najmilsi”.	176. Ale jest ładna okładka!	Proszę zwrócić uwagę na okładkę.
	N. pyta: Czy wiecie, jak wygląda zając? N. przypina do tablicy obrazek zająca.	177. O, jaki ładny!	
	N. pyta: Czy wiecie, jak wygląda zając?	178. Jakie ma duże uszy!	No, właśnie, czy zając ma uszy, czy słuchy?
59.	N. upomina: Ciszej! Co jest?	179. Proszę pani, ja nie umiem tego obliczyć.	Czego nie umiesz?
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	180. Proszę pani, pani mi nie dała kartki.	Boś nie przyszedł. I co ty myślisz, ja mam za tobą chodzić?

cd. tab. 37

	N. wydaje polecenie: Proszę narysować porządnie.	181. W nocy widać. Widzę cały świat na czarno.	Ładnie, ale ja dodałabym tutaj więcej koloru.
	N. poprawia ucznia i wydaje polecenie: Noga nie może być przy głowie. Popatrz.	182. Proszę panią, noga i głowa to dwie różne rzeczy.	Oczywiście.
60.	N. ignoruje pytanie ucznia.	183. Byle nie był czerwony.	Tak, oprócz czerwonego.
61.	N. wydaje polecenie: Dobrze, to jeszcze poczekamy.	184. Skończyłem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	185. Już mam.	
62.	N. informuje: Pamiętamy, że legenda ma dwa znaczenia.	186. Tam też jest duże.	Ale tam nas już nie interesuje, bo jest już poza granicami naszego państwa. Na razie nas nie interesuje.
	N. wydaje polecenie: Kto tam jeszcze ma te widokoweczki, to sobie po cichutku ogląda, a my już przechodzimy do następnego zadania naszego. Otwórzcie sobie książeczki na...	187. Ale ja jeszcze nie obejrzałem.	To będziesz oglądał.
	N. informuje i wydaje polecenie: To jest bardzo trudny wyraz – województwo, „ó” z kreską i „dz”. Proszę uważnie pisać. Województwo śląskie.	188. Proszę pani... nie pisze...	No to idź sobie tam weź.
	N. wydaje polecenie: proszę wyjmijmy słomki z buzi.	189. Ja nie mam.	Ja mówię do tych dzieci, które mają.
	N. informuje: Tutaj macie Teatr Zagłębia w Sosnowcu. Taki budynek biało-pomarańczowy. Teatr Zagłębia.	190. Ja tam byłem!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	191. Ja też!	
	N. informuje: Tu dawniej był Pałac Ślubów, w tym budynku, jak się wjeżdża do Sosnowca, był Pałac Ślubów, a w tej chwili zrobili galerię Extravagance, chociaż nie wiem, czy ta galeria tam jeszcze istnieje...	192. Istnieje.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	193. Jest!	Chyba.
	N. stwierdza: Chyba.	194. Ja widziałam.	
63.	N. odpowiada i wydaje polecenie: Nie bardzo... Popatrzcie, tutaj macie stokrotkę.	195. Ale to nie jest stokrotka!	Tak, to jest stokrotka, ale nie polna, czyli nie taka, co rośnie na łące, tylko taka, co rośnie w ogródkach.

cd. tab. 37

	N. odpowiada i wyjaśnia: Nie, tu masz jeszcze wolne miejsce.	196. Proszę panią, ja już mam trzy dobrze!	Bardzo ładnie.
	N. wydaje polecenie i pyta: Basiu, sprawdź słowo „krokus”. Widzisz błąd?	197. Ja już skończyłem!	
	N. ignoruje i informuje: Basiu, tu masz błąd.	198. Skończyłem!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	199. Proszę pani, ja sobie sprawdziłem i mam wszystko dobrze.	Cieszę się, bardzo dobrze.
	N. pyta: W jakich miejscach nie wolno ich zrywać? U: Na przykład w ogródku. N. dopowiada: Tak, chyba że mama pozwoli. U: W lesie, na łące...	200. Ja byłem wczoraj na spacerze i było pełno pierwiosnków!	Dobrze, podkreślmy teraz na zielono te kwiaty, które są pod ochroną.
	N. odpowiada: Można.	201. U mnie na ogródku siedziały na stokrotkach pszczoły i ja się ich tak bałam!	
64.	N. wydaje polecenie: No to proszę oddać (mowa o zaświadczeniu).	202. A ja nie przyniosłem...	Dlaczego? Na kiedy mieliśmy je przynieść?
	N. pyta: Nie można ich niszczyć, ale dlaczego? U. odpowiada: Dlatego, że jest ich bardzo mało.	203. Proszę panią, a ze stokrotek można zrobić wianek.	Tak, ale nie teraz o tym będziemy rozmawiać.
	N. wydaje polecenie: Jeden raz przekreślić i wszystko.	204. Ja jeszcze mam w zeszytcie.	W zeszytcie innym razem sprawdzę.
65.	N. pyta: Tak bardziej dokładnie niż zwykle, tak?	205. Ja z mamą i moją siostrą takie ciepłe rzeczy przemieniałyśmy na wiosenne.	Tak, dobrze. Jeszcze później będziemy sobie o tym rozmawiać.
	N. odpowiada i instruuje: Dwa ci nie wejdą tutaj na pewno. Przyklejasz jeden, potem drugi, o tak.	206. A te dzieci na dworze biegają.	No tak, mają w-f i biegają.
	N. pyta: Czy ktoś pożyczy Norbertowi klej? U: Ja! N: O, proszę bardzo.	207. Proszę pani, a mi się skończył klej!	No i co teraz? Trzeba kupić.
	N. pyta i wydaje polecenie: No i co teraz? Trzeba kupić.	208. Proszę pani, a mi wysechł.	Wysechł? To trzeba czasami do niego zaglądać.
66.	N. wydaje polecenie: Posłuchajcie, teraz zrobimy sobie takie doświadczenie. Ja specjalnie przyniosłam lampkę.	209. Ja też mam taką lampkę!	
	N. wydaje polecenie i pyta: Proszę, to uzupełniamy. Jak nazywa się nasza planeta?	210. Proszę pani, nabój mi się skończył!	No, przykro mi, niestety nie mam na biurku. Kto pożyczy Natalce nabój do pióra?

cd. tab. 37

67.	N. wydaje polecenie: Kto będzie wiedział, ten nie krzyczy, tylko...	211. Podnosi rękę do góry!	I czeka, aż ja zapytam, dobrze? I nie krzyczymy, nie miauczemy oczywiście.
	N. pyta i wydaje polecenie: Kto jeszcze nie był? Nikola, chodź.	212. A ja wiem, co wyjdzie!	Ale, ciii...
	N. wyjaśnia: No a ta trzecia buzia, to chyba nie muszą tłumaczyć...	213. Dwóją!	A... od razu dwóją, no po prostu praca nam nie szła. Nic nie pamiętaliśmy o Polsce, nic nie umieliśmy zrobić, no więc... Tutaj macie naklejone karteczki, narysować bużkę pod tym.
68.	N. wydaje polecenie: Tak więc uważajcie, żeby nie popełnić błędu. Piszemy starannie, bez błędu.	214. Proszę panią, ja już napisałem.	Dobrze, już podchodzę.
	N. ocenia i pyta: Bardzo ładnie. Jak myślicie, od czego powstała ta nazwa?	215. Bo te kwiatki przebijają się przed śnieg, koło mojego domu takie rosną.	
		216. A ja widziałem je przed szkołą.	Zgadza się, ja też widziałam je na naszym tzw. dziedzińcu szkolnym.
	N. wydaje polecenie i słucha: Ostatnią zwrotkę przeczyta Mateuszek. M. czyta: Może znów harcerza spotkam, ucieszyła się stokrotka. To jest zwrotka o stokrotce.	217. Jest taka piosenka o stokrotce.	Tak, jest taka piosenka, może się jej kiedyś nauczymy. Bardzo ładnie, Wiktoria.
69.	N. wydaje polecenie: Proszę przygotować pióro, ołówek, mazaki.	218. Ale moje pióro nie pisze.	Co się stało?
	N. informuje: Ogłaszam konkurs na cizę.	219. Daj, ja wiem!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	220. Nie, nie, daj mi, ja to zrobię!	Chłopcy, złóżcie sobie najpierw kartkę na cztery części, przygotujcie sobie najpierw kartkę, żebyście mieli na czym pracować.
	N. wydaje polecenie: Chłopcy, złóżcie sobie najpierw kartkę na cztery części, przygotujcie sobie najpierw kartkę, żebyście mieli na czym pracować.	221. Ta tasiemka jest za długa.	A co robimy, jak jest za długie?

cd. tab. 37

	Uczniowie pracują. N. obserwuje.	222. Aleś to krzywo narysował, Sebastian! I teraz to jest krzywo.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	223. Ja zrobię to wszystko, a ty będziesz to pisał.	Jakub, on sobie poradzi, usiądź.
	Uczniowie pracują. N. obserwuje.	224. Proszę panią, a Piotrusiowi trzeba pomóc.	A co się dzieje?
70.	N. ocenia: Świetnie.	225. Proszę panią, a ja mam taką czapkę Mikołaja, co świeci.	W takim razie możesz następnym razem nam przynieść pokazać.
	N. ocenia pracę domową: O rety, dziś będzie minus z zadania domowego.	226. Proszę panią, mi też może pani dać minus, bo ja tu nie dokończyłem.	No to musicie spoglądać do zeszytu nie tylko do ćwiczeń. W tym czasie dzieci kolorują choinkę.
	N. wydaje polecenie: Waszym zadaniem jest udekorowanie choinki, najładniej jak potraficie, na zakończenie zajęć wspólnie wybierzemy najładniejszą.	227. Proszę panią, ten łańcuch nie chce się przykleić.	Nie musisz całego, możesz go uciąć lub zostawić, niech sobie zwisa.
71.	N. ignoruje pytanie ucznia.	228. Ja muszę wygrać!	Natalko, bardzo ci to będzie przeszkadzało w słuchaniu.
	N. informuje: Pani Hanna Łochocka napisała wiersz: „Kra przy krze.”	229. Ja to czytałam!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	230. Ja też!	
	N. wydaje polecenie: Z kim w tym wierszu rozmawia kruk? Wszyscy myślą! Wszyscy myślą! Nikt nie mówi jeszcze!	231. Ja wiem!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	232. Ja wiem!	Monika.
	N. komentuje (jeden uczeń układa pytanie do wiersza): Nie wiem, czy zrozumiemy takie pytanie.	233. Ja wiem, proszę panią!	No to Magda na razie spróbuje.
	N. ocenia: Bardzo dobre pytanie.	234. Ja wiem! Ja!	Natalia, wybieraj.
	N. ocenia: Łód popękał, ponieważ nadchodzi wiosna. Madzia doskonale połączyła, zobaczcie, wiersz z naszą wczorajszą rozmową o tym właśnie, że w marcu coraz cieplej się robi. Moi drodzy...	235. Ja to wymyśliłem, a ona odgapiła!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	236. Nieprawda!	Ja myślę, że też umiała odpowiedzieć.

cd. tab. 37

	N. ocenia i wydaje polecenie: Pięknie. Następny fragment zaklaskam. Spróbujcie dopasować słowa.	237. Ja wiem! Już lody przysły!	
	N. wyjaśnia: Przejsz z kry na krę można tylko wtedy, gdy w słowie jakimś ukryje się wyraz „kra”.	238. A tu brakuje!	Ja tu dołożę, bo tej kry robi się coraz więcej na wiosnę.
	N. odpowiada: Tak.	239. A pani mi zabrała kartę pracy.	Aa... są ocenione, tylko trzeba zabrać.
	N. proponuje: Rolę wrony może... Monika spróbować. A krukiem chciałby być Łukasz. Zapraszam.	240. A ja nie pamiętam, jak to ma być.	Myślę, że przypomnisz sobie podczas czytania. Każdy zerka w tekst, bo łatwiej wam będzie czytać.
	N. informuje: Proszę bardzo, brakuje nam jeszcze kruka.	241. Ja chcę!	No to proszę. Już wszyscy przygotowujemy się i słuchamy.
	N. informuje: Zanim się pożegnamy, chciałam tylko przypomnieć, że niektóre dzieci mają spore zaległości w bibliotece z oddaniem książek.	242. Ja mam oddać!	Więc proszę w poniedziałek wstąpić do biblioteki.
72.	N. pyta: Kto miał taką kartę pracy? Niepodpisana jest z tyłu.	243. Może pani wypadło i mi pani zgubiła.	No, myślę, że ci nic nie zgubiłam.
	N. wydaje polecenie: Każdy się zastanowi i musimy zamalować wszystkie krateczki. I zaraz będziemy sprawdzać, komu, ile czasu, jakie czynności zajmują.	244. A ja śpię 12 godzin.	To możesz dwanaście zamalować.
	N. pyta i wydaje polecenie: Co zaznaczyliście? Kto skończył, rączki do góry. Pawełku, ale jak „i”, to bez przecinka. Przecinek zmaż.	245. A pani u mnie nie widziała.	Widziałam, jak przechodziłam.
	N. upomina i wydaje polecenie: Kinga już teraz usiądź.	246. Ołówek mi się złamał.	To szybciotko i do ławki.
	N. wydaje polecenie: I teraz umawiamy się tak, że nie będziemy się kłócić, która jest czyja, tylko ja każdemu rozdram obojętnie którą miotełkę. Nikt nie będzie krzyczał, kogo jest – teraz nieważne.	247. A pani mi dała moją. Super!	
	N. wydaje polecenie: I dziewczynki wracają do ławek.	248. Ty z chłopakami przyszłaś, jesteś chłopakiem!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	249. Nieprawda!	
	N. wydaje polecenie: Dobrze, zastanawiamy się i piszemy.	250. Proszę pani, a pani mi dała trzy.	To zostaw sobie tą jedną i napisz tylko dwie rzeczy.

cd. tab. 37

	N. wydaje polecenie: Otworzymy podręcznik na stronie 59. i na razie jeszcze nic nie wypełniamy.	251. Ja już mam otwarty.	
73.	N. wydaje polecenie: Teraz proszę wyciągnąć zeszyty do języka polskiego, ćwiczenia i książkę...	252. Proszę pani, a ja zapomniałem dzisiaj ćwiczeń!	To w takim razie będziecie korzystać razem z Maćkiem.
	N. wyjaśnia: Barteczku, od największej liczby do najmniejszej, ale same wyniki, a więc to, co tutaj widzimy.	253. A potem dopisać wyrazy.	Tak, potem sylaby.
	N. wydaje polecenie: Wiktoria, idź, pokaż.	254. Ja już widzę.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	255. Ja też.	
	N. wyjaśnia: Może nie widać, bo za daleko. To są przylaszczki.	256. Te żółte, to są chyba kaczeńce.	Nie, to są pierwiosnki. Kaczeńce są małe. To są pierwiosnki.
	N. informuje: Na następnym rysunku mamy wiosnę w lesie. Ja tu przygotowałam takie motylki różne...	257. Ojej, jakie ładne!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	258. Ja chcę żółtego!	
	N. wydaje polecenie: Ola jest wysoka, to będzie słońkiem.	259. A ja chcę być motylkiem!	
	N. wydaje polecenie: Chmurki staną tam z boku.	260. Ja chcę być motylkiem!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	261. Proszę pani, ja chcę być motylkiem!	
	N. wydaje polecenie: Będziesz mgiełką. Jeszcze kwiatki.	262. Ja chcę być motylkiem...	
	N. informuje: Ja tutaj pokażę wam różne motylki. Bo są różne, nie tylko takie, jak tutaj mamy.	263. O, paż królowej!	Na razie nie mówcie, później sobie porozpoznamy.
	N. Informuje: To jest paż królowej.	264. No!	
	N. wyjaśnia: Innym owadem jest biedronka, ale, niestety, nie udało mi się znaleźć zdjęcia. Ale jestem pewna, że niedługo jakąś zobaczycie.	265. W ogrodzie!	Tak.
	N. informuje: I jest jeszcze taki jeden owad, bardzo pożyteczny.	266. Paż!	Ciii, nic nie mówimy. Bardzo pożyteczny owad, on jest cały zielony, pojawia się wczesną wiosną, nazywa się złotook. Jest bardzo pożyteczny, bo on zwalcza mszyce, podobnie jak biedronki.

cd. tab. 37

N. pyta i proponuje: Kto już odszukał, co motylek robił? To może teraz powie mi Paweł? Pawełku masz?	267. Ja mam!	No?
Dzieci czytają tytuł wiersza: „Wiosna idzie”. N. stwierdza: Podobny, jak rozwiązanie naszej zagadki.	268. Tylko, że na odwrót.	Tak, tylko że na odwrót.
N. potwierdza: Tak. Gniazdo mają na ziemi.	269. Dlatego się cieszą, że nie będzie śniegu.	Tak, dlatego się cieszą, że z pola śnieg zginie.
N. informuje: Jaskółki zawsze przebywały w pobliżu ludzi. Gniazda zakładały w oborach, w stajniach, w chlewach. Ale najczęściej zauważymy jaskółeczkę wysoko, w locie...	270. I na drutach siedzą.	Tak, na drutach siedzące.
N. pyta: Zgadza się? Uczniowie: Tak!	271. Ja chcę!	Marek.
N. pyta: Jaki tam jeszcze ptaszek był?	272. Ja chcę!	Wiesz? Jak nie wiesz, to ktoś inny...
N. wyjaśnia i pyta: Bocian, wszystkie pozostałe są już mniejsze. Co chciałeś powiedzieć?	273. Że drozd chyba jest rzadkim ptakiem.	Drozd jest rzadkim gatunkiem? To zależy w jakich miejscach. W niektórych jest go więcej, w innych jest rzadkim ptakiem. Tak. Mamy tutaj przyjemność na naszym terenie, że często widzimy bociany. Zakładają sobie gniazda, prawda? I widzimy jeszcze szpaki, jaskółki... i skowronki też. A drozda to musimy poobserwować, czy on tutaj przebywa, czy nie.
N. wyjaśnia: Drozd jest rzadkim gatunkiem? To zależy, w jakich miejscach. W niektórych jest go więcej, w innych jest rzadkim ptakiem. Tak. Mamy tutaj przyjemność na naszym terenie, że często widzimy bociany. Zakładają sobie gniazda, prawda? I widzimy jeszcze szpaki, jaskółki... i skowronki też. A drozda to musimy poobserwować, czy on tutaj przebywa, czy nie.	274. A ja jeszcze czaple widziałem.	Czaple. Tak. Bo są tutaj stawy w okolicach Suszka i dlatego możemy je zobaczyć.
N. wydaje polecenie i pyta: Przeczytamy pierwsze polecenie. Po cichutku. A teraz ktoś swoimi słowami powie, co tam trzeba zrobić. Co trzeba napisać?	275. Ja wiem!	Ola? Ola jeszcze nie otworzyła ćwiczeń.

cd. tab. 37

N. zapowiada: Będzie miał tylko ten zadanie, kto nie skończył.	276. To ja nie!	
N. ignoruje pytanie ucznia.	277. Ja też nie!	
N. zapowiada: Teraz każdy z was dostanie obrazek z motylkiem.	278. Jeeeeest!	
N. wydaje polecenie: Staramy się jak najwięcej zrobić.	279. I jak najdokładniej!	Właśnie.
N. pyta: Kto jeszcze liczy? Dobrze. Reszta ma wszystko już policzone, tak? U: Tak. N: Dobrze.	280. Ale ja nie wiem, czy tak trzeba było liczyć.	Każdy z tych sposobów, które poznaliście, jest dobry.
N. ocenia i informuje: Ania nie rozmawiała, ładnie pracowała i już skończyła. Nie zajmowała się niczym innym. Jeszcze pięć minut.	281. Proszę pani, wskazówka jest już na dwójce!	Nie, jeszcze nie. Jeszcze dwie minutki.
N. zapowiada i wydaje polecenie: Tutaj jest taki pierwiosnek kolorowy, ale ja wam dam rysunek konturowy, będziecie go kolorować. Wszyscy patrzą, jak wygląda.	282. O, jakie ładne!	
N. informuje: Jeszcze tutaj wam przygotowałam takie inne kwiaty. To są kwiaty również wiosenne, ale u góry pisze...	283. Kwiaty chronione!	
N. ignoruje pytanie ucznia.	284. Nie kwiaty... Rośliny!	Rośliny chronione, ale są to kwiaty.
N. powtarza odpowiedź za uczniem: Człowiek.	285. Ja chciałem tylko powiedzieć, że często, jak ja teraz chodzę do domu z mamą... przedtem jak jeździłem, to tylko rzucali papierki.	Czyli nie rzucamy. Wy możecie zadbać o to, żeby nie rzucać śmieci.
N. komentuje i proponuje: Czyli nie rzucamy. Wy możecie zadbać o to, żeby nie rzucać śmieci.	286. A ja jak kiedyś musiałem iść do przedszkola, to tam pełno papierków było...	Dobrze.
N. pyta: Co się dzieje za oknem, co czujesz? Wczoraj byliśmy na spacerze...	287. Ja wiem!	To dobrze. On wymienił jedną, teraz ty wymienisz drugą.
N. czyta zagadkę, która się kończy pytaniem: Co to jest?	288. Ja wiem!	Cii.
N. wydaje polecenie: Uwaga, wymień trzy ptaki zwiastujące wiosnę.	289. Było.	Nie. Trzy ptaki.

cd. tab. 37

74.	N. wydaje polecenie: A teraz wracamy do stolików.	290. Proszę panią, a ja mam dwa zeszyty.	Dobrze, dobrze.
	Trwa rozmowa o przedwiośniu. N. potwierdza: Malinami, ale teraz mamy przedwiośnie.	291. A poziomki też.	Przed-wio-śnie, czyli to, o czym mówiliśmy przed chwilą. Że na polu mamy błoto ze śniegiem, że rolnicy rozpoczynają prace polowe, ptaki wracają do gniazd, inne budują gniazda, pszczoły wylatują z ula.
	N. odpowiada: Wszystko jedno.	292. To ołówkiem, bo tu... patrz.	Obojętne.
	N. wydaje polecenie: Otwieramy podręcznik, każdy z was sam wypisze wyrazy z „ó” zamkniętym, wyszuka i sam.	293. Proszę panią, ale...	Oskar.
	N. wydaje polecenie: do słownika wyrazów z „ó” zamkniętym wpisujemy „wkrótce” i „jaskółka”.	294. I jeszcze „róża”.	Nie. „Róża” już była wczoraj.
	N. wydaje polecenie: Teraz bardzo proszę, otwieramy nasze zielone książeczki, zielone książeczki – część do polskiego.	295. A ja tutaj mam źle.	No to proszę poprawić.
	N. odpowiada i wydaje polecenie: Tak, klejamy. Wklejamy. O, tutaj masz miejsce.	296. A mi się pomyliło.	
	N. informuje: Czytaliśmy zdania i uzupełnialiśmy, a teraz będzie o wiosnie krótki quiz.	297. Quiz, he he...	Quiz, w którym znajdziecie wszystko, co robiliśmy przez ostatnie trzy dni, czego dowiedzieliśmy się o wiosnie.
	N. obserwuje pracę dzieci.	298. Ale ja nie wiem.	Jeżeli czegoś nie wiesz, to przeczytaj polecenie.
	N. potwierdza: Na pewno.	299. Bo one dziuple budują.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	300. Wiewiórki nie budują!	
	N. wydaje polecenie: No dobrze 15., pod liczbą 15 dajemy literkę...	301. A ja wiem, co wyjdzie.	My wiemy, co wyjdzie, Oskar, ale sztuką jest teraz obliczyć te działania.
	N. wyjaśnia: Żeby pomalować kwiaty w odpowiednich kolorach, należy odgadnąć...	302. Trzeba obliczyć.	Tak, trzeba obliczyć dodawanie i odejmowanie.

cd. tab. 37

75.	N. pyta: Tak, co jeszcze musimy robić, gdy mamy w domu psa?	303. A ja mam psa na dworze, bo mama ryczy, jak wejdzie do domu.	O tym też już mówiliśmy, niektóre psy trzymamy w domu, a niektóre na dworze.
	N. wydaje polecenie: Wyobraźcie sobie, że macie przed sobą psa, obojętnie jakiej rasy i wielkości...	304. Ja mam wilczurę.	Uważaj, żeby cię nie zjadł.
	N. ostrzega: Uważaj, żeby cię nie zjadł.	305. A ja mam yorka.	
	N. wyjaśnia: Myjemy całego psa.	306. A mój pies nienawidzi, jak się go kąpie i jak wkładamy go do miski, to ucieka i wszystkich chlapie, i zamiast Rocki, to my są cali mokrzy.	Ale nasze psy uwielbiają kąpiel.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	307. Jeden uczeń odpowiada: Ja wiem, to książka szczepionek.	
76.	N. wydaje polecenie: A teraz otwieramy książeczki na czytance: „Białe psoty”.	308. Proszę pani, a nam pani zabrała zeszyty.	Tak, zabrałam i już wam rozdaję, bo sprawdziłam...
	N. wydaje polecenie: Teraz każdy zrobi sam.	309. Ja już wszystko zrobiłem.	Ślicznie, każdy świetnie liczy.
77.	N. wydaje polecenie: A teraz ze mną: Dzień-do-bry.	310. Proszę pani, zimno!	Już zamykam okno.
	N. wydaje polecenie: Kubusiu, weź kredę i zapisz to. Chyba tam jest kreda.	311. Jest taka mała.	Dobrze.
	N. odpowiada: Do matematyki.	312. Tak, w kratkę.	
78.	N. wydaje polecenie: Proszę, Klaudia. Jaki był twój kod? U: PN.	313. A ja wiem, jakie to będzie zdanie.	Dobrze, ale teraz mówi Klaudia.
	N. komentuje i upomina: Dobrze, ale teraz mówi Klaudia.	314. Paulina narysowała.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	315. Ale ja już nie wiem, co chciałam powiedzieć.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	316. Nie, leję coca-cole do szklanki.	
	N. ocenia: Bardzo dobrze.	317. A ja nie mam nowego zeszytu.	Nie martw się, dziś nie będzie ci potrzebny.
	N. wyjaśnia: „F” jest trudną literką do pisania, więc należy być teraz bardzo skoncentrowanym.	318. Przepraszam.	

cd. tab. 37

	N. ignoruje pytanie ucznia.	319. Łatwa jest!	
	N. zapowiada: W poniedziałek będę pytała czytania, więc proszę, poćwiczcie.	320. Radek: dostanemy szóstkę!	Przypominam o ciszy.
	N. wydaje polecenie: Zilustrujemy teraz delfiny i foki. Kto chce malować, ten zabiera farbki i kartki z teczek, a kto chce rysować, wędruje po kredki.	321. Proszę pani, a ja nie mam kubeczka na wodę do farbek.	To pożycz sobie Adasiu od Olimpi, bo ona rysuje kredkami.
79.	N. wydaje polecenie: Strona 43.	322. Proszę pani, a ja wczoraj zapomniałam zapisać!	Dobrze, najważniejsze, żebyś się nauczyła.
	N. pyta: Kto będzie narratorem?	323. Wczoraj się zgłosiłam i mnie pani nie wybrała.	No dobrze, to niech będzie Kinga.
	N. wydaje polecenie: No dobrze, to niech będzie Kinga.	324. Ja chcę być Alkiem.	Dobrze.
	N. wydaje polecenie: Słuchajcie, dzieci, widzę, że jakieś śpiące macie dzisiaj buzie.	325. Mnie telefon obudził!	Ojej! Straszne rzeczy!
	N. informuje: Ja myślę, że będziemy ćwiczyli to czytanie z podziałem na role, że będzie nam wychodziło coraz lepiej. No, dzisiaj tak jeszcze...	326. Ale dziś dopiero drugi raz!	No tak, wczoraj pierwszy raz czytaliście, a dziś dopiero pierwszy raz mieliście się nauczyć czytać z podziałem na role. Troszeczkę to nie tak wyszło, ale myślę, że będzie coraz lepiej.
	N. wydaje polecenie: Teraz spokojnie siadamy do ławek.	327. Mój koń był lepszy!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	328. Nie, bo mój!	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	329. Pani koń wygrał.	Wyniki zostaną ogłoszone jutro.
	N. wydaje polecenie: Tak, kto napisał po śladzie, pisze samodzielnie.	330. Proszę pani, a ja już skończyłem!	To, Michał, zastanów się, co trzeba zrobić w następnym zadaniu, dobrze?
	N. wyjaśnia: Do „g”, tylko „g” ma tę pętelkę taką, prawda i tu jest przedłużone. I podobnie ją też piszemy, tylko inaczej wygląda to w liniaturze.	331. To ja pomyłem się.	Nie pomylisz! Piszemy tak samo, jak inne cyfry. Piszemy ją w dwóch kratkach.
	N. pyta: Czy wszystkie dzieci już napisały? U: Nie.	332. Ja napisałam, tylko muszę poprawić.	Dobrze.
80.	N. informuje: Ja wam teraz pokażę Charles’a Perrault. Żył we Francji, w la-	333. Ja wiem, co to za bajka.	Nie teraz, Kacperku.

cd. tab. 37

	tach 1628–1703, a więc dawno temu. Obiecałam wam przeczytać jeszcze inne jego książki – „Kota w butach”, „Kopciuszka”, „Sinobrodę”...		
	N. informuje: Dostaniecie jeszcze jedno kółeczko, już wycięte na buzie.	334. Całe szczęście.	Kto gada?
	N. pyta i upomina: Kto gada?	335. Przy wycinaniu trzeba być cicho.	Oczywiście, już wycinamy.
	N. informuje: Skrawki nam będą jeszcze potrzebne.	336. To śmieci.	Ale się przydadzą.
	N. informuje: Ja tylko zobaczę, jak wycięte są kółeczka. Bo to sztuka w pierwszej klasie wyciąć kółeczko.	337. E, to pestka.	No, wcale nie. Zobacz, jakie twoje są poszarpane.
	N. informuje: Dostaniecie jeszcze jeden kartonik na oczy.	338. Ja sobie wyciąłem z białego i pokolorowałem.	Poczekaj.
	N. wydaje polecenie: Proszę bardzo, dzieci, kontynuujemy prace. Proszę dać rączki za siebie, wy układacie teraz drugie kółeczko. To czapka. Popatrzcie, jak układamy, dwa mniejsze koła to ręce.	339. A ja nie umiem.	Próbuj, jedna rączka i druga.
	N. wydaje polecenie: Teraz czerwone rękawiczki.	340. Proszę panią, ja nie umiem.	Próbuj, bo to łatwe.
	N. informuje: Z białego możemy wyciąć śnieżek.	341. Proszę panią, ja nie umiem.	Proszę pomyśleć, ja nie jestem od tego.
	N. wydaje polecenie i komentuje: Proszę pomyśleć, ja nie jestem od tego.	342. Proszę pani, ja chcę...	Ja z tobą nie rozmawiam, bo nie podniosłeś ręki, proszę samemu.
	N. wydaje polecenie: O, przywieszamy prace.	343. Ja nie umiem brody.	Rób samemu, sam umiesz, ale cichutko.
	N. wydaje polecenie i informuje: Popatrzcie, która praca będzie mieć najwięcej braw, dostanie szóstkę do dziennika.	344. Proszę pani, ja nie umiem brody.	Potrafisz.
81.	N. komentuje wypowiedź ucznia: No właśnie.	345. A ja nie pamiętam.	No, bo pewnie nie uważałeś. Ale ja mówiłam.
	N. wydaje polecenie: Przygotować proszę czerwoną i niebieską kredkę.	346. Proszę pani... (N: Proszę). Nie mam czerwonej.	Musisz mieć.
	N. komentuje: Musisz mieć.	347. Jest, jest, tu masz.	
	N. ocenia: Świetnie.	348. Tylko dwa czerwone są.	Tak.
	N. wydaje polecenie: Proszę próbować nie odrywać ręki.	349. Ja nie odrywam.	

cd. tab. 37

N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	350. Ani ja.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	351. Ja też nie odrywam.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	352. Ja też nie.	No, ale... proszę o ciszę.
N. ocenia i wydaje polecenie: Dobrze, to siadaj i się nie odwracaj.	353. Ja już proszę pani zrobiłem.	Ale dlaczego mi to mówisz? Wiesz, jakie są zasady w klasie, Mateusz? Wiesz czy nie wiesz?
N. wydaje polecenie: Pisz prościutko. I o szlaczku proszę nie zapomnieć, bo już wczoraj niektórzy pozapominali o szlaczku.	354. Ja już zrobiłam.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	355. Proszę pani, ja już zrobiłem.	
N. wyjaśnia, odpowiada na pytanie ucznia: No, ty nie, bo nie masz gdzie, Paulinko.	356. Tam u góry ktoś chodzi.	Dzieci krzesła przesuwają.
N. informuje: Aha, dzieci, mam prośbę: gdyby ktoś miał jakieś ozdoby choinkowe, żeby przyniósł.	357. Ja przyniosę!	Ale zapytajcie rodziców.
N. wydaje polecenie: Ale zapytajcie rodziców.	358. A mój tata umie robić choinkę z deseczek.	Tak?
N. pyta: Tak?	359. A moja mama...	Ale nie wszyscy razem...
N. pyta i wydaje polecenie: Wszyscy już są? To proszę, kolorujemy teraz.	360. Proszę pani! Pani nie miała 30 groszy i wydała resztę cukierkami.	Gdzie? W sklepiku?
N. upomina: Mateusz, nie głośno, Mateusz.	361. Ja już to mam zrobione.	
N. wydaje polecenie: Dyżurne na przerwie podleją kwiatki.	362. My wczoraj podaliśmy za nie.	To jak to, Madziu, jak byłąście dyżurnymi, nie robiłyście swoich rzeczy, a teraz robicie za kogoś? Oj, dziewczynki, gąbka nie jest zmoczona. Kto jest dzisiaj dyżurnym?
N. pyta i upomina: To jak to, Madziu, jak byłąście dyżurnymi, nie robiłyście swoich rzeczy, a teraz robicie za kogoś? Oj, dziewczynki, gąbka nie jest zmoczona. Kto jest dzisiaj dyżurnym? U: Ja.	363. Jak my byli z Pawłem, to wszystko było posprzątane.	

cd. tab. 37

N. wydaje polecenie: Kto zrobił, siada prosto, żebym widziała.	364. Ja teraz koloruję prezenty.	Ciii...
N. wydaje polecenie: Odwróć się, Damian, przecież masz niepokolorowane.	365. W domu zrobię.	Nie, tu zrobisz. Ja czekam! Co to znaczy „W domu zrobię”?
N. pyta: A czemu ty to mazakami kolorujesz?	366. A ja kredkami.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	367. On chce wiedzieć, czy bombki też.	No, ale ja mówiłam. No, bombki też.
N. odpowiada: No, ale ja mówiłam. No, bombki też.	368. Proszę pani, a ja widziałem jeża.	Widziałeś, tak?
N. pyta: Widziałeś, tak? (U: No, koło drzewa).	369. A ja widziałem, jak do rynny mi wlaźł.	
N. wydaje polecenie: To wpisujemy „chabry”. I sprawdzić, czy jest na końcu kropka.	370. Jest.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	371. U mnie jest.	Tak więc wyszło – „Henryk namalował chabry”.
N. stwierdza: Oj, a niektórzy są niewyspani, tak mi się wydaje.	372. A ja byłem u fryzjera.	
N. ignoruje pytanie ucznia.	373. Ma kropki białe.	
N. ostrzega: Artur! Jeszcze raz się do niego odwrócisz...	374. Proszę pani, a ja się pomyliłam.	A czemu ty się pomyliłaś, Aniu, jak jest wszystko na tablicy?
N. stwierdza: Hulajnoga, tak.	375. Tam się pisze samo „h”.	Tak jest.
N. komentuje: Tak jest.	376. Niech pani tego nie ściera!	
N. wydaje polecenie: Przeczytaj pierwszy wyraz, Damian.	377. Ja wiem!	
N. informuje i upomina: Wiesz, dlaczego cię zapytałam, Damian? Bo widziałam, że nie uważasz. Tu, pierwszy wyraz.	378. Ja wiem, proszę pani.	Ale ja Damiana pytam.
N. wydaje polecenie: I teraz zielona i żółta kredka albo mazak, przygotować sobie.	379. Mi się nie zmieści!	Co ci się nie zmieści? Aniu, bo dwa razy „chmura” napisałaś i dlatego ci się nie zmieści.
N. wydaje polecenie i zapowiada: Proszę robić, a zaraz wam zaznaczę coś do domu.	380. Ja już chcę iść do domu. Już mi się odechciało tej	Zrobiłeś, Mateusz, czy nie?

cd. tab. 37

		szkoły. W przedszkolu to było fajnie.	
82.	N. wydaje polecenie: Na następny dzień przynieście patyczek, nitkę, sól i kubek. Słoik musi być czysty i bez naklejki, by był przejrzysty.	381. A ja wiem, co będziemy robić – kryształki. Mój brat robił takie w trzeciej klasie i ja się na to patrzyłam.	
	N. wydaje polecenie: Narysujcie wodę w postaci deszczu, gradu i szronu. Nie podpisujcie rysunków, bo nie znacie jeszcze wszystkich liter.	382. A ja oglądałem taki film, gdzie grad zabił takiego pana.	
	N. zapowiada: Jutro wykonamy doświadczenie z przekładaniem roztopionego śniegu ze słoika przez gazę do innego słoika. Jeden uczeń pobiegł do szafki w poszukiwaniu starego podręcznika.	383. Wiedziałem, że kiedyś się to przyda.	
	N. wydaje polecenie i przestrzega: Pamiętajcie dzieci, żeby nigdy nie jeść śniegu.	384. A mój brat zawsze je śnieg.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	385. Śnieg jest dobry, bo jest zimny.	Ale jest brudny.
83.	N. zadaje pytania do ilustracji: Dlaczego w domu było mokro? U: Słoma przemakała i w domu było mokro.	386. Moja babcia ma szopę z drewna.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	387. Mój wujek mieszka w lesie i ma drewniany dom.	Twój wujek jest leśniczym, tak? U: Tak.
	N. potwierdza odpowiedź ucznia: Zgadza się, że zasypiają na zimę pod kupką liści.	388. Proszę pani, a moja babcia ma króliki.	A jak nazywa się dom królika?
84.	Dzieci w grupie przedstawiają scenkę. Zamiast zabawy na lodzie, przedstawiły scenkę wyprowadzenia psa na spacer. U., naśladując karetkę na sygnale, wpała na środek klasy.	389. Koniec scenki!	O, to nawet dobrze się złożyło, że karetka wjechała na sygnale, bo ta zabawa mogła się tragicznie skończyć. Co się mogło stać?
	N. ignoruje pytanie ucznia.	390. Bób to jest taka potrawa. Miałem ją ostatnio na obiad. Jest duże, zielone i niedobre.	Bób to roślina strączkowa. Jest podobna do fasoli, ale większa. Zawiera dużo białka. Bób jest bardzo zdrowy.

cd. tab. 37

85.	N. przedstawia gościa: To jest pani, którą kiedyś, tak jak was teraz, uczyłam. Była moją uczennicą ho, ho, chyba 13 lat temu! A dzisiaj jest już dorosła i odwiedziła nas, bo też chce być nauczycielką i uczyć inne dzieci, tak jak ja was teraz.	391. Proszę pani, a my mieliśmy zadanie domowe! Musi pani to sprawdzić!	Tak, wiem, że było zadanie, Adasiu. Zaraz będę sprawdzała.
	N. wyjaśnia: Dobrze, a wiecie, co to jest gramofon? To taki ogromny magnetofon, do którego wkłada się takie duże czarne płyty, coś podobnego tak jak teraz CD, tylko większe i całe czarne, i kładzie się na taką igielkę, która wystaje w gramofonie.	392. A moja babcia ma taki duży czarny i tam jest o takiej Natalce.	Tak, to jest na takie duże czarne płyty.
	N. prowadzi pogadankę: Kiedy robi się zimno, to z drzew zaczynają opadać liście, nie ma już na nich owoców ani orzechów, trawa też jest zamrznięta i przykryta śniegiem, więc zwierzątka nie umieją znaleźć sobie pod śniegiem nic do zjedzenia. Dlatego, żeby nie głodować, część zwierząt zapada w zimowy sen.	393. A u mnie pod blokiem obok placu to wierzbka płacząca ma dalej zielone liście.	Tak, to możliwe, bo czasami na drzewach zostają liście, kiedy pogoda zmieni się nagle, bardzo szybko.
	N. pyta: A ta sikorka z żółtym brzuszkiem, to co ona lubi jeść?	394. A mój tatuś zrobił karmnik i wszystkie ptaki przylatują!	Dobrze, a co lubi jeść sikorka?
	Trwa pogadanka o dokarmianiu zwierząt w zimie. N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Ale latem, a to miejsce to paśnik. Dobrze, zamknijcie podręczniki, otwórzcie ćwiczenia.	395. A ja mam na działce karmnik i ptaki przylatują tam migiem migusiem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	396. Najpierw chyba musi Pani sprawdzić nam zadanie.	Tak, zobaczę.
	N. odpowiada: Tak, zobaczę.	397. Pewnie będzie coś do roboty.	Pewnie będzie coś do roboty.
	N. wydaje polecenie: Proszę sobie teraz odwrócić na stronę następną i Paweł przeczyta nam zadanie. U: Wytnij obrazki ze strony 47. i ułóż je w całość. Przyklej.	398. Zapomniałem nożyczek.	Proszę.
86.	Dzieci układają dywaniki z kolorowych liczb. U. pyta: Proszę pani tak? N. pyta, komentuje i wydaje polecenie: Co, Weronika, pasuje ci? No i jedno już masz, proszę bardzo, no i dalej.	399. A ja już mam, proszę pani.	

cd. tab. 37

N. wydaje polecenie: No, próbujemy dalej.	400. Proszę pani, a ja mam odwrotnie.	No, może być tak.
N. ocenia: No, może być tak.	401. Ja mam 9.	
N. wydaje polecenie: Tomek, przeczytaj swój dywanik.	402. Proszę pani, ale mi się rozwalił.	Rozwalił się? No to trudno, to Ewa, proszę.
N. pyta: Kto ma już pomysł?	403. Ja wiem.	Proszę?
N. wydaje polecenie: Proszę przepisać teraz wszystko do zeszytu.	404. Drzewka będą!	Tak, ale jak przepiszecie.
N. zapowiada: Tak, ale jak przepiszecie.	405. Proszę pani, zeszyt.	Co się stało? Skończył się?
N. wyjaśnia: No to pisz w nowym.	406. Proszę pani, pióro mi wygięło.	Och, to pisz długopisem.
N. wydaje polecenie: No to rysuj. A krzywe ci wyszło, weź kredki i koloruj to, dobrze?	407. Proszę pani, ja ciągle słyszę jakieś dzwonki.	To któraś starsza klasa ćwiczy piosenki na jasełka.
N. pyta: Co było potem? Który obrazek?	408. Ja wiem.	Iwonka?
N. zapowiada: To będzie do domu.	409. Bez sensu.	
N. ignoruje pytanie ucznia.	410. Proszę pani, a ja będę dwa razy na jasełkach.	Bo twoja siostra występuje, tak?
N. wydaje polecenie: Kończymy już powoli literki.	411. Jeszcze nie!	No, spokojnie, poczekamy na wszystkich.
N. informuje: No, spokojnie, poczekamy na wszystkich.	412. Skończyłem!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	413. Ja już ostatnią robię!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	414. Ja też skończyłem!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	415. Ja też!	Kto skończył, proszę się wyprostować.
N. wydaje polecenie: Słuchajcie, możecie już zacząć, bo za 5 minut kończy się lekcja; no, krzyżówkę robić albo to zadanie z foką.	416. Proszę panią, a ja zrobiłam tutaj.	No bo nie słuchałaś, Julka.
N. odpowiada na pytanie ucznia: Nie, to nie jest na wyścigi.	417. Ja nie mam kleju.	To nic, weźmiesz sobie z szafki, ale na razie nie kleimy, bo to jest historyjka obrazkowa i musimy to wkleić w dobrej kolejności.
N. wyjaśnia: To nic, weźmiesz sobie z szafki, ale na razie nie kleimy, bo to jest historyjka obrazkowa i musimy to wkleić w dobrej kolejności.	418. Proszę pani, to nie jest wcale takie łatwe, jak mi się wydawało.	

cd. tab. 37

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	419. A tam, łatwe, ja już prawie mam.	No, widzę, że niektórzy już skończyli. Szybcy jesteście.
	N. komentuje: No, widzę, że niektórzy już skończyli. Szybcy jesteście.	420. Ja już ułożyłam!	Dobrze, sprawdzę, czy masz dobrze. Uhm, świetnie.
	N. zapowiada i ocenia: Dobrze, sprawdzę, czy masz dobrze. Uhm, świetnie.	421. Ja też już mam!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	422. I ja!	Dobrze, sprawdzę. Bardzo dobrze.
	N. odpowiada i wydaje polecenie: Kto już przykleił, to koloruje obrazki, najlepiej mazakami, wtedy ładnie widać kolory.	423. A ja nie zabrałam mazaków.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	424. Ja ci pożyczę.	
87.	N. odpowiada i wydaje polecenie: Tak, siadamy jeden za drugim. Teraz próbujemy na plecach kolegi napisać palcem wielką literę „S” i małą literkę „s”.	425. To łaskocze.	
	N. przynosi szufladę wypełnioną kaszą i wydaje polecenie: Każdy teraz po kolei spróbuje napisać palcem literę „S”.	426. Ale super, ja chcę pierwsza!	
	N. ignoruje stwierdzenie uczennicy.	427. Ja pierwszy!	
	N. wyznacza każdemu uczniowi fragment obrazu do pomalowania i wydaje polecenie: Pamiętajcie o tym, żeby sobie nie przeszkadzać i się nawzajem szanować.	428. Pani, a on maluje wróbelka, którego ja miałam pomalować.	Nie mówi się „pani”, tylko „proszę pani”, a wróbelki są dwa, więc pomaluj tego drugiego.
	N. informuje: Jak skończycie obraz, to powiesimy go w naszej klasie.	429. To już będzie drugi nasz obraz w klasie.	Tak, w naszej klasie, dzięki waszym pracom plastycznym będzie coraz ładniej. Postarajcie się!
	N. obserwuje pracę dzieci.	430. Moja sroka jest wzorcowa!	Rzeczywiście, bardzo ładna.
	N. wyjaśnia: Niektóre ptaki odlatują do ciepłych krajów na zimę, a niektóre zostają z nami.	431. Dlatego powinniśmy robić dla nich karmniki i dożywiać je w zimie.	To jest bardzo słuszna uwaga.
88.	N. dziękuje: Chciałam bardzo podziękować, że przekazaliście rodzicom informację o zebraniu.	432. Ja nie mówiłam w domu.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	433. Mój braciszek strasznie krzyczał.	

cd. tab. 37

N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	434. Moja mama tak się zmęczyła na zebraniu, że dziś do pracy nie poszła.	Zebranie nie trwało zbyt długo.
N. komentuje: Dobrze, trzecia jest w nocy, wtedy wszyscy śpią, a piętnasta jest w ciągu dnia.	435. Ja nie spałem dzisiaj w nocy.	
N. ocenia, chodzi po klasie i wstawia pieczątki do domowniczka.	436. A mi pani nie dała...	Nie dałam ci? (Wstawia pieczątkę).
N. poprawia i wyjaśnia odpowiedź ucznia: To są litery, którymi się różnią? To są litery takie same, a różnią się innymi.	437. Ja wiem, ja wiem...	Zobacz, w jednym i drugim wyrazie jest...
N. wydaje polecenie: Zobacz, w jednym i drugim wyrazie jest...	438. Różnią się „k” i „m”.	Następny wyraz.
N. pyta: Czy ktoś ma jeszcze jakieś pytanie?	439. Proszę pani, a Marta ciągle do mnie patrzy.	
N. wydaje polecenie: Słuchajcie, proszę przerwać.	440. Proszę pani, ja pokolorowałem.	
N. poleca: Proszę już nie kolorować. Kredki wkładamy do piórnika.	441. Koniec lekcji, proszę pani.	Dzwonek jest dla nauczyciela.

Uwaga: Szare wersy w tabeli oznaczają, że w danym protokole (na danych zajęciach edukacyjnych) nie odnotowano żadnych pytań i stwierdzeń uczniów.

Tabela 38. Stwierdzenia uczniów w klasach II

Lp.	Kontekst edukacyjny	Stwierdzenie ucznia	Wypowiedź nauczyciela udzielona na skutek samorzutnego stwierdzenia ucznia
1.			
2.	N. poleca: Narysujcie, co chciałoby powiedzieć drzewo, gdyby umiało mówić.	1. Nie wiem, jak zacząć.	Pomyśl, co drzewo chce powiedzieć.
	N. poleca: Pomyśl, co drzewo chce powiedzieć.	2. Nie wiem, co to za słowo.	Posłuchajcie pod drzewem, może coś znajdziecie.
3.	Dzieci i N. śpiewają piosenkę.	3. Proszę pani, teraz ma być druga, a my śpiewamy trzecią.	Macie książki, śpiewajcie sami.
	Dzieci wypowiadają się na temat, jak świat będzie wyglądał za 100 lat. N. stwierdza: Starczy już tych wypowiedzi.	4. Jeszcze ja, jeszcze ja coś powiem.	Słuchamy, Kamil.

cd. tab. 37

	N. poleca: A teraz zabieramy ołówek i zapisujemy przy wierszu.	5. Proszę pani, ale my mamy w niedzielę komunię. Nie chcemy tego wiersza.	Komunia jest w niedzielę, wiersz będzie na środę.
	N. włącza magnetofon i poleca: Każdy kończy, jak chce. (Chodzi o ćwiczenia śródlekcyjne).	6. Ale fajna muzyka.	Moi kochani, już wystarczy. Siadamy.
	N. poleca: A teraz chowamy wszystko do tornistrów.	7. Chyba będziemy malować.	Dzisiaj będziemy malować na dużych arkuszach szarego papieru. Wstańcie i połączcie swoje stoliki.
4.	N. poleca: Napiszcie o tym, co piszczy w trawie.	8. Nie wiem, jak zacząć.	Wyobraź sobie, że leżysz na trawie i słuchasz różnych dźwięków.
	N. wyjaśnia: Wyobraź sobie, że leżysz na trawie i słuchasz różnych dźwięków.	9. Nie wiem tego.	
5.			
6.			
7.			
8.	N. prezentuje z taśmy magnetofonowej głosy ptaków i stwierdza: Myślę, że zadanie nie było aż tak trudne.	10. Dla mnie nie, ale jednego głosu nie rozpoznałem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia:	11. A ja wszystkie.	Proszę, Halinko, powiedz całej klasie, jakie rozpoznałaś głosy.
9.			
10.	N. pyta: Czy możecie mi powiedzieć, jakie drzewa można zobaczyć w parku. Jeden uczeń odpowiada: Kasztany i żołądzie.	12. Coś ty, przecież żołądzie to nie drzewa.	Co to są żołądzie? Kto powie?
11.			
12.	N. pyta: Co trzeba zrobić, żeby budzik cię obudził? Jeden uczeń odpowiada: Trzeba go nakręcić na odpowiednią godzinę.	13. Ja mam budzik z radiem.	W jaki sposób ten budzik cię budzi?
	N. uzupełnia wypowiedź dziecka na temat prac wiosennych, stwierdzając: No, nie tylko bawić się.	14. Ja wiem!	Proszę, Tomek.
13.	Trwa omawianie lektury „Słoń Trąbalski”. U. rozwiązują zadania z treścią. N. kontrolując, zadaje pytanie: Czy	15. Chciałbym, aby tata bawił się ze mną aż 14 godzin.	

cd. tab. 38

	reszta klasy też tak myśli? Uczniowie odpowiadają: Tak! Zgadząmy się!	Najlepiej, żeby grał ze mną w piłkę nożną.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	16. 14 godzin to za długo.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	17. Gdy tata ma wolny czas, gra ze mną w szachy.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	18. Też bym tak chciał.	Masz rację. Myślę, że zaprosicie rodziców do wspólnej zabawy. Razem miło spędzicie np. niedzielne popołudnie.
14.			
15.	N. obserwuje, uczniowie przedstawiają ruchem zagadki.	19. A ja nie byłam wcale.	Zaraz pójdziesz.
	N. pyta: A w mieście, co mamy obok domów? Jeden uczeń odpowiada: Ogródki i garaże.	20. Gdy byłam na wsi, w lecie na wakacjach, to tak tam było fajnie, że mi się wracać nie chciało.	
	Uczniowie zaznaczają w ćwiczeniach zawody wykonywane na wsi – „Gdy pojawił się strażak...”	21. Jakby się paliło zboże, to by było daleko.	
16.	N. informuje ucznia piszącego na tablicy o błędzie: Oj, dobranoc.	22. A wczoraj przyszedł jeden taki.	
17.	N. poleca: Proszę, przeczytaj hasło.	23. Ale to ciekawe!	
	Uczniowie kolejno czytają fragment tekstu. N. słucha. Jeden uczeń pyta (zob. który wers?): Mogę ja? N. odpowiada: Wystarczy.	24. Dobrze, że już wystarczy.	
18.	N. wyjaśnia: Każdy sobie liczy i przypina na tablicy w odpowiednim miejscu.	25. Ale łatwe!	
	N. poleca: Na podstawie tego wiersza proszę wymyślić zestaw ćwiczeń takich, które można ćwiczyć rano.	26. My już mamy!	
19.	N. zapowiada zadanie: Dużo mówiliśmy o Słoniu Trąbalskim, więc myślę, że każdy z was potrafi ułożyć własne opowiadanie, które chciałoby przeżyć ze słoniem.	27. Ja bym bardzo chciał.	Zaraz mi opowiesz, ale najpierw każdemu z was dam rozsypankę zdaniową, która po ułożeniu będzie stanowiła początek opowiadania. Będą to dwie różne wersje początku opowiadania.

cd. tab. 38

	N. wyjaśnia i poleca: Najpierw w grupach ułożycie sobie puzzle. Zobaczmy, która grupa najprędzej poradzi sobie z tym zadaniem i jaki ułożycie obrazek.	28. Fajnie, bo lubię układać puzzle.	Podzielę was na grupy.
	N. dzieli uczniów na cztery grupy i wywołuje ich imiona.	29. My już ułożyliśmy, ale nam został jeden puzzlel.	To dobrze. Każdej grupie muszą zostać zbędne elementy.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	30. My już też mamy gotowe.	
20.			
21.	N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, później.	31. Proszę pani, a ja nie mam gdzie napisać.	Musisz kupić nowy zeszyt i przepisać w domu. Teraz pisz na brudno.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	32. Jak ja brzydko piszę tym piórem!	
	N. poleca: Przejdź i pokaż szybciotko dzieciom obrazek.	33. Ja widziałem pustą kartkę.	
	N. zapowiada i wyjaśnia zadanie: Teraz dostaniecie diagramy, już je kiedyś rozwiązywaliśmy, pamiętacie? Każdy sam prowadzi literkę.	34. Za łatwe.	
	N. prowadzi zabawę w zgadywanie nazw owoców i warzyw (z zamkniętymi oczami). Jeden uczeń odpowiada: Gruszka.	35. Ja jeszcze nie byłem.	Podejdz, powiedz, co to.
	N. poleca ocenę jego pracy: Jeśli podobały wam się nasze dwie lekcje, to pokolorujcie uśmiechnięte słoneczko, a jak nie, to smutne.	36. A mnie się nudziło.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	37. Mnie nie.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	38. Mnie się nie nudziło. Podobało.	Dobrze, zbieram oceny dla mnie.
22.			
23.	N. odpowiada na pytanie ucznia i wyjaśnia: Można, właśnie po to jest karteczka, żeby dużą nazwę napisać wybranej postaci.	39. Ja już mam.	Dobrze, cieszę się.
	N. poleca: I wszyscy podamy hasło. Uczniowie: Baśnie.	40. Proszę panią, jak byśmy mieli napisać te liczby, to by była trudność. To by było czterdzieści i osobno trzeba by było napisać dziewięć.	Masz rację, tak właśnie trzeba by było napisać.

cd. tab. 38

	N. komentuje udzielenie odpowiedzi przez uczniów: No, właśnie.	41. Proszę panią, myśmy mieli pomyłone.	Nie szkodzi. Wszystkie grupy miały dobrze.
	N. wyjaśnia: I przyklej tak, jak promyk słoneczka.	42. A myślałem, że będziemy przyklejać w kółeczku.	Nie, właśnie nie. Tylko moja Odrobinka jest w kółku, a wasze postacie to promyki.
	N. komentuje: To było po jednym promyku.	43. Nawet nie było motyla.	Właśnie, w ogóle nie pojawił się.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia.	44. Też nie było czarownicy.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	45. Nie było pająka.	Nie było czego?
	N. poleca: Wpisujemy Odrobinkę w postaciach drugoplanowych.	46. Dużą literą.	No, dużą literą.
24.	N. wyjaśnia zalety warzyw: Są one źródłem dużej ilości witamin i mikroelementów, których nasz organizm potrzebuje w ciągu całego naszego życia.	47. Proszę pani, moja mama często robi nam surówki i sałatki i za każdym razem powtarza, że serwuje nam bombę witaminową.	Twoja mama ma rację.
	Uczniowie układają wyrazy z sylab. N. ich obserwuje.	48. Proszę pani, ja nie mam sylaby „ka”.	Jest, dobrze poszukaj.
	N. poleca: Jest, dobrze poszukaj.	49. Proszę pani, a ja mam taki wyraz, o którym nie było mowy w wierszu.	Proszę, przeczytaj dzieciom.
	N. wyjaśnia i poleca: Olu, brakuje ci tutaj jednej sylaby, pomyśl jakiej. Uczennica odpowiada: „ra”.	50. Proszę pani, a Jurek zabrał mi jedną sylabę.	N. podchodzi do stolika i wyjaśnia zadanie.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	51. Nieprawda, ta sylaba jest moja.	N. podchodzi do stolika i wyjaśnia zadanie.
25.			
26.			
27.	N. odpowiada krótko i pyta: Nie, a zapisane miałeś w zeszytcie to zadanie w domu?	52. Ja zapomniałem.	Kamilku, ale my zawsze zapisujemy zadanie domowe, jak można było zapamiętać?
	N. komentuje i pyta: Kamilku, ale my zawsze zapisujemy zadanie domowe, jak można było zapamiętać?	53. Ja tego zadania nie odrobiłem.	I bardzo dobrze. Słuchacie, co do was mówię, a Paulinka nie do końca.
	N. poleca i pyta: No, tutaj jakoś troszeczkę może my pomożemy Kamilowi	54. Przecież trawy się nie je.	No, nie je się. Pani użyła takiego poetyc-

cd. tab. 38

	zrozumieć – jak soczysta, pierwsza trawa – co to znaczy?		kiego wyrażenia, takiego zwrotu, żeby zaznaczyć – soczysta, to znaczy jaka? Jak ktoś czegoś nie rozumie, to proszę powiedzieć, bo po to tu jesteśmy, żeby sobie wszystko wytłumaczyć, nie ma czego się wstydzić, bo nie każdy może zrozumieć wszystko od razu.
	N. zapowiada i wyjaśnia (koryguje zachowanie uczniów uzupełniających ćwiczenia słowami): To zaraz podzielimy ocenę na dwie – jak nie potrafisz, to trzeba mnie zapytać.	55. Ja wiem, jak to robić.	
28.	N. komentuje i poleca: Dobrze, ale ja widzę, że wy także jesteście tacy ospali, jak ten niedźwiadek. Dlatego, proszę, teraz wszyscy wstajemy i wychodzimy z ławeczek. Trochę się rozruszamy.	56. O nie, jak ja tego nie lubię.	
	N. ocenia i zapowiada: Ślicznie zagrałście! Obydwoje dostajecie po wzorowym do zeszytu. A te osoby, które jeszcze w tym semestrze nie brały udziału w scenie, będą miały szansę na kolejnych zajęciach.	57. A ja przyniosłem z domu figurkę papieża.	To bardzo ładnie. Co prawda o papieżu mieliście przygotować się dopiero na przyszły tydzień, ale skoro już przyniosłeś, to może przejdź po klasie i pokaż ją wszystkim.
	N. ocenia i poleca: To bardzo ładnie. Co prawda o papieżu mieliście przygotować się dopiero na przyszły tydzień, ale skoro już przyniosłeś, to może przejdź po klasie i pokaż ją wszystkim.	58. Ja mam w domu ładniejszą.	To przynieś ją w przyszłym tygodniu. Wtedy będziesz mógł się wszystkim pochwalić.
29.	N. poleca: Proszę już o ciszę. Zanim zaczniemy, zawieście plecaki na haczykach lub przynajmniej schowajcie je pod stoły, bo ktoś może się o nie potknąć.	59. Proszę pani, a ja nie mam rysunku, bo wczoraj mnie nie było i nie zdążyłam odpisać.	W takim razie przyniesiesz go w poniedziałek.
30.			
31.	N. odpytuje z czytanki i poleca: To teraz Kasia, proszę.	60. Przepraszam, że przeszkodzę, ale na tym nie skończyliśmy.	No, dobrze, słuchajcie, Kasia jest zdenerwowana. To nie. Kasiu, czytaj dalej.

cd. tab. 38

	N. poleca: Jeśli ktoś widzi nazwę i chciałby przeczytać, ręka w górę.	61. Chciałem powiedzieć, że na Oceanie Atlantyckim utonął Titanic.	Dobrze, a czy ktoś zna jeszcze inną nazwę na Ocean Spokojny?
32.	N. pyta: Jaka jest liczba pojedyncza od czasownika „wracać”?	62. Ja chcę to zrobić w domu.	Nie, zrobisz to teraz, tak jak wszystkie dzieci.
33.			
34.	N. poleca: Dobrze i sami, proszę, każdy wyliczy. Kto wyliczy, palec w górę.	63. Ja nie wiem, nad czym się tak długo zastanawiać, to proste.	Nie filozofuj mi tu. Na następnej lekcji dokończymy. Kto chce, może dokończyć na przerwie.
35.	N. wyjaśnia: W zimie, zwłaszcza na wsi, musimy zachować ostrożność, bo jest ślisko, a drogi są wąskie. Jeżeli trzeba, musimy czasem iść nawet przez zasy, które są na poboczach, ale na ulicę nie możemy wejść i sobie nią iść. W nocy też należy zachować ostrożność.	64. Trzeba mieć odblaski.	Masz rację, kierowca wtedy widzi nas z daleka, może zwolnić i bezpiecznie nas ominąć.
36.	Dzieci wykonują zadanie na kartach pracy. N. obserwuje.	65. Skończyłam.	Dobrze.
	Dzieci wykonują pracę plastyczną. N. obserwuje.	66. Rozmazuje mi się.	Masz za dużo wody i za duży pędzel. Musisz brać mniej wody.
37.	N. ocenia konkurs: Wygrała „Wiosna”, która zdobyła 10 punktów, a „Zima” zdobyła 8 punktów.	67. Hura! Wygraliśmy, hura!	Gratuluję.
38.	N. pyta: Zawsze pytanie – kto zetrze tablicę? A po co?	68. Ja wyszłem po wodę.	Niepotrzebnie zmasaliście tablicę.
39.			
40.	N. poleca: Otwórzcie książki.	69. Ja nie umiem znaleźć.	N. pomaga uczniowi znaleźć książkę w torbie.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	70. A ja mam jeszcze książkę o Odrobince.	Dziękuję. Zobaczcie, jaka ładna. Czy może jeszcze ktoś przyniósł na dzisiaj?
	N. poleca: Dobrze. Jak dalej sytuacja się toczy, powie Marta.	71. Cha, cha, cha. Dobrze, że nie ja.	Nie martw się, Rafał. Jeszcze dzisiaj też zdążysz.
	N. informuje: Skoro teraz poruszaliśmy się jako aktorzy, to teraz troszkę poćwiczmy naszą pamięć i zrobimy sobie powtórkę z ortografii.	72. O nie, ja tego nie lubię!	Tomek, ja też wiele rzeczy nie lubię.

cd. tab. 38

41.	N. pyta i odpowiada: Czy ktoś pamięta, jak nazywa się ta pierwsza msza zmartwychwstania Pana Jezusa? Rezurekcja.	73. Na religii o tym było.	
42.	N. poleca: Odgadnijcie temat lekcji.	74. Proszę pani, ja, ja chcę! Ja wiem!	Proszę, może Patryk nam powie, jaki będziemy mieli temat tej lekcji, ponieważ mało dziś mówił.
43.	N. poleca: Powiedz głośno, Natałko.	75. Ja czytałam, że bocian na pewno przynosi dzieci.	Dobrze, że czytałaś o bocianie. Są takie wierzenia wśród ludzi.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia.	76. Ja też.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia	77. Ja też tak czytałem.	
	N. informuje i poleca: Temat na dziś to: „Wiosna w słowie, śpiewie i rysunku”. Ale może zapiszemy krócej, po prostu „Wiosna”. Napiszcie ładnie i podkreślcie na kolorowo.	78. Ja sobie napiszę na kolorowo.	Gabrysiu, wystarczy, że podkreślisz.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	79. Lubię pisać na kolorowo.	
	N. pyta: Złoty deszcz – inaczej? A co to?	80. Ja, jak przyniosę, to wędzną.	Ja mam nadzieję, że nam będzie ładnie kwitło.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	81. Ja wczoraj nazbierałem.	
44.	N. ocenia: Tym razem zwyciężyła drużyna numer 2. Punkt dla was. Lecz nikt nie dostaje punktu za zachowanie, czyli jest 3 do 2 dla zespołu nr 1.	82. Hura! Hura! Wygrywamy!	Następna konkurencja, czwarta, już bez koszyków.
	N. wyjaśnia (pogadanka): Inna roślina to przyłaszczka pospolita, a także przytulia, zawilec żółty i śnieżyczka.	83. Proszę pani, a jest jeszcze przebiśnieg.	Tak.
	N. poleca i zapowiada: Postarajcie się zapamiętać kilka nazw tych roślin, bo w poniedziałek piszecie z tego test.	84. Ooo... Ten kwiat wygląda jak świeczka.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia i informuje: W tych lasach mieszka dużo zwierząt, gadów i ptaków. Ropucha szara jest także pod ochroną, ślimak winniczek. Ślimaki winniczki są także przysmakiem w niektórych krajach.	85. We Francji.	Bardzo dobrze, Basiu.
	N. ocenia: Bardzo dobrze, Basiu.	86. Kiedyś z kolegą, jak byłem na wakacjach, to taką ropuchę spotkaliśmy.	Proszę (udziela głosu następnemu uczniowi).

cd. tab. 38

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia i udziela głosu następnemu uczniowi: Proszę.	87. A ja, jak szłem w czasie deszczu, to też taką widziałem.	Proszę (udziela głosu następnemu uczniowi).
	N. wyjaśnia: A ta żaba pod ochroną to rzekotka drzewna. Ona mieszka na drzewach, jak pada deszcz, to wydaje specyficzne odgłosy.	88. Ja akurat taką miałem na oknie.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	89. Ja widziałem, jak ropucha zjadała językiem muchy.	I słusznie.
	N. pyta: Jakie inne piosenki pamiętacie?	90. A ja to umiem zagrać na skrzypcach.	No to pięknie, Madziu. Mamy nadzieję, że kiedyś, jak będzie okazja, to nam zagrasz.
	N. wyjaśnia: Jeżeli oglądamy występy zespołów ludowych w telewizji, to możemy te tańce zobaczyć. Mamy takie tańce, jak na przykład „Kozak”, „Gąsior”.	91. Ja mogę przynieść kasetę, jak moja ciocia tańczyła, bo występuje w Zespole Pieśni i Tańca Ziemi Cieszyńskiej.	Bardzo chętnie obejrzymy twoją kasetę.
	N. upomina i poleca: Kasiu, pracujemy samodzielnie, patrz do swojej kartki.	92. Znowu się pomyliłem.	Ciszej, pracujemy w ciszy.
45.			
46.			
47.	N. poleca: Teraz wyciągnijcie książeczki i zeszyty do matematyki.	93. Proszę pani, zapomniałam ćwiczeń.	Będziesz w takim razie uzupełniać ćwiczenia z Bożenką.
	N. wydaje polecenie: Dyktuję teraz zadanie, które sobie samodzielnie rozwiążecie. Piszcie w słupkach. (Dyktuje zadanie.)	94. Nie zdążyłem napisać ostatniego.	20 podzielone przez 5.
48.			
49.			
50.	N. ocenia: Dobrze, Ala, tak.	95. Proszę panią, bo Monika się do mnie patrzy.	Moniko, pracuj sama. Nie przeszkadzaj Michałowi.
51.	N. wyjaśnia: W ten sposób utrzymuje się równowaga w świecie przyrody. Czasami zdarza się, że ta równowaga zostaje zachwiana, na ogół przez człowieka. Tak zdarzyło się z żubrami – one były na wyginieciu. Dano je więc pod ochronę. Nie wolno ich zabijać.	96. Był taki Adaś, co łapał muchy i zakopywał je w piasku.	A czy to było dobrze?

cd. tab. 38

52.			
53.			
54.			
55.	N. wydaje polecenie: Dobrze, Kasiu, ale pospiesz się, bo nie zdążysz na film.	97. Proszę pani, a z rodzicami byłam w górach.	Dobrze, Madziu, opowiesz nam o tym później. Teraz wszystkie dzieci w zupełnej ciszy oglądają film.
56.	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Czasem ta groźna wichura może zmienić się w huragan. Popatrzcie, jak się pisze ten wyraz, przez samo „h”.	98. Proszę pani, zeszyt mi się skończył.	
	N. wydaje polecenie: Czytamy hasła krzyżówki.	99. Proszę pani, ona mi się zgubiła.	To znaczy, że masz nieporządek na ławce.
	N. instruuje: Następnie trzeba zgiąć kartkę na połowę i wkleić ją do zeszytu.	100. Proszę pani, a Marta tak wkleiła.	Można, ale wtedy to zajmie całą kartkę.
	N. komentuje i wyjaśnia: Można, ale wtedy to zajmie całą kartkę. Dzieci, połowa, to jest tak, że róg się przykłada do rogu i zagina.	101. A ja całą przykleiłam.	To na drugiej stronie, rozumiałe.
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	102. Dominik źle robił.	
	N. wydaje polecenie: Musimy pomyśleć – przypasujcie czasowniki do odpowiedniego miejsca.	103. A ja to zrobiłem w domu.	A dlaczego już to zrobiłeś w domu? To nie-dobrze, ja nie kazałam tego robić.
	N. pyta: Co zrobił wietrzyk?	104. Ja już zrobiłem.	Czy tak zrobił?
	N. obserwuje pracę dzieci. Słychać dzwonek na przerwę.	105. Dzwonek!	Nic nie szkodzi, przerwa też może być w klasie.
	N. zapowiada i wydaje polecenie: Za dwa tygodnie przygotujemy się na lekcje z ciekawą książką i przygotujemy materiały jeszcze o innych wiatrach.	106. Proszę panią, ja mogę przygotować.	To nie tylko ty, ale wszystkie dzieci.
57.	N. podaje definicję i czyta: Witraz to kompozycja.	107. To tak jak ja mówiłam.	Czy wszystko zrozumieliście?
	N. informuje: Przypominam, że mają być ornamenty kwiatowe.	108. Ale inne też mogą być.	Oczywiście.
	N. informuje: Myślę, że nie muszę przypominać o tym, że nie chodzimy z nożyczkami po klasie.	109. O tym się wie.	Michał, nie krytykuj.
	N. proponuje: Proponuję ci, abyś jeszcze poświęcił tej pracy trochę czasu.	110. Przykleję tu listki i kwiatki z tej różowej bibuły.	Niezły pomysł.

cd. tab. 38

	N. pyta i ocenia: Magdusiu, jak tam? No, bardzo dobrze.	111. Jacek ze zlej strony przykleił swoje elementy.	Pokaż, Jacusiu.
	N. wydaje polecenie: Pokaż, Jacusiu.	112. Proszę pani, mi się nie udało.	Co to znaczy „mi się nie udało?”.
	N. ocenia: Artur, to jest świetne.	113. Proszę pani, proszę zobaczyć, co zrobił Sławek.	Pomysł jest dobry.
	N. informuje: Przypominam, że kto skończył pracę, wiesza swój witraż na tablicy.	114. Chciałbym, żeby moja praca była powieszona na wystawie.	Wszystko zależy od tego, jak zostanie twoja praca oceniona przez pozostałych.
	N. stwierdza: Ja również odnoszę takie wrażenie.	115. Ja jeszcze, ja jeszcze chcę coś powiedzieć.	Proszę.
58.	N. pisze na tablicy: klaun, żongler.	116. Ja słyszałem wyraz.	
	N. pyta: Kto z was był w cyrku.	117. Ja byłem w Rabce.	
	N. wydaje polecenie: Dobieramy się teraz w grupy pięcioosobowe.	118. Ja chcę bez Sylwii.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	119. Ja bez Kasi.	Proszę się dobrać spontanicznie, żeby było przyjemnie.
	N. pyta: Czy już wybraliście?	120. Proszę panią, u nas jest kłótnia.	Uzgodnijcie sobie sami, sami rozwiążcie problem, musicie zrobić wszystko, żeby się dogadać. Jesteście duże dziewczynki.
	N. wydaje polecenie i upomina: Maciek, nie podpowiadaj, mieliście czas, żeby umówić się wcześniej.	121. Bo Łukasz nic nie wie.	Musicie to jeszcze raz przemyśleć.
59.	N. wyjaśnia: Niech będzie, ale mamy już „Uratowanie Odrobinki”, więc może lepiej będzie „Opieka nad jaskółką”.	122. Proszę panią, a ja mam inny pomysł.	A już to napisaliśmy.
	N. odpowiada na pytanie ucznia i wyjaśnia: Piszemy na kartce i piszemy piórem.	123. Proszę panią, a Michasia zabrała mi mazak.	Michasia, dlaczego zabrałaś Michałowi mazak? Michasia, ja mówię do ciebie.
	N. informuje (poprawia) i komentuje: „Odrobinkę” dużą literą. To miało być ładne pismo.	124. A to się rymuje – dziewczynki – odrobinki.	No tak, tak to się nam napisało.
	N. ocenia: Tak.	125. Proszę panią, a Olek jeszcze pisze.	Olek, wszyscy już skończyli. Nawet Wojtek. Szybko kończ.

cd. tab. 38

	N. wyjaśnia: Na brzuszku przykleja im się pyłek kwiatowy i ten pyłek przenoszą z jednego kwiatka na drugi.	126. A może się tak stać, że kwiatek zwiędnie.	Może się tak zdarzyć, ale może też powstać nowa odmiana owoców.
	N. wydaje polecenie: Sprawdzimy sobie wyniki głośno. Żebyście nie podchodzili do mnie pojedynczo.	127. Zrobiłem.	Michałku, siedź grzecznie, aż wszystkie dzieci zrobią i zaraz to przeczytamy głośno.
	N. udziela głosu uczniowi (wydaje polecenie): Patryk.	128. Bo ja mam taką bajkę – „Kot Filemon” i tam jest taki kot Bonifacy, który cały czas leniuchuje.	Ale Bonifacy nie jest pszczołą. Teraz przechodzimy do matematyki.
60.	N. wydaje polecenie: Spróbujcie wymienić te dary. Uczniowie wymieniają: jabłko, gruszki, śliwki, orzechy, ziemniaki, wrzosa.	129. O, jabłko! Mniem!	Cieszę się, Kacperku, że lubisz jabłko, ale zapraszam cię do odpowiedzi, pamiętaj.
	N. informuje: Jaki miesiąc powitamy, dowiedcie się przez rozwiązanie zagadki.	130. Ja lubię zagadki.	Cieszę się, Jagódko.
	N. upomina i wydaje polecenie: Krystianku, siedź spokojnie. Nie zaczepiaj kolegi.	131. Ale ja go lubię. Ja go nie biję.	
	N. wydaje polecenie: Przygotowałam wam płataninkę. Musicie sami zaszyfrować i podać tytuł wiersza. Proszę, zabieramy się do pracy.	132. Ja wiem, dlaczego jest ta płataninka.	
		133. Świetna zabawa.	
	N. wydaje polecenie: Kto wykona polecenie, siada prosto.	134. Skup się	Pawełku, nie mów głośno, dzieci jeszcze pracują. Daj szansę im się wykazać.
	N. upomina i wydaje polecenie: Kacperku, przeszkadzasz sobie i nam. Skup się.	135. Postaram się pracować.	
	N. wydaje polecenie: Opowiedzcie o prośbach skierowanych do dzieci i dlaczego o nich przypomina.	136. Ja wiem.	Pawełku, opowiedz, ale pamiętaj o zgłoszeniu się do odpowiedzi.
	N. wydaje polecenie: Wytnijcie teraz pudełko i natnijcie wzdłuż linii ciągłych.	137. Jakie łatwe.	Cieszę się, że dajesz sobie radę, ale nie przeszkadzaj innym.
	N. informuje: Zamykamy teraz pudełko tak, jak pokazano na rysunku pomocniczym.	138. Ja tego nie potrafię zrobić.	Czy mam ci pomóc?
	N. wydaje polecenie: Uwaga, kto już wykonał pracę, idzie myć ręce.	139. Wychodzę do toalety myć ręce.	

cd. tab. 38

	N. wydaje polecenie: Po każdym posiłku zbierajcie okruszki i wsypujcie je do pudełka. Kiedy będziemy wychodzić na spacer, zabierzemy pudełka i wysypimy okruszki do karmnika.	140. Fajnie! Będziemy tak robić!	
	N. pyta: Kto rozwiąże zagadki?	141. To proste, przecież grzyby uschły!	Tak, masz rację, Piotr.
61.	N. odpowiada i wyjaśnia: Nasz kolega poszedł na konkurs... na Kangurka poszedł. Wiecie, co to jest Kangurek? Międzynarodowy konkurs matematyczny.	142. Proszę panią, oni piją soki... mleka piją...	
	N. wydaje polecenie: Usiądźmy cichutko. Zamykamy oczy i proszę, śpiew skowronka...	143. Ja to już gdzieś słyszałem.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	144. Na plecy je biorą.	No, ale mówmy rozsądnie.
	N. pyta: Były święta Wielkanocne, czy w święta był ptaszek podobny do wróbla? U: Mazurek.	145. Wreszcie się wziął do życia.	
	N. pyta: A to co? U: Gil. U: Łabędź. U: Jemiołuszka.	146. Ale ma wielką szyję.	Nie ma wielkiej szyi.
62.	N. wydaje polecenie: Otwórzcie sobie na stronie...	147. Pierwszej.	Osiemnastej... strona osiemnasta.
	N. ocenia: Dziewczynki już mają. Ania dobrze, Floriana dobrze, Tomek jeszcze niegotowy.	148. Skończyłam.	Wszyscy mają dobrze?
	N. ocenia i wydaje polecenie: Pięknie, czwórka na czwórkę... tak się złożyło. Piąteczka do ręki, Agatka.	149. Proszę panią, a 89 było na szóstce!	A kto obliczał?
	N. informuje (poprawia) ucznia: Dzieśiąteczką, Marcyczku, ale robimy stronę osiemnastą, wiesz?	150. My mamy zrobione!	Ale jak macie zrobione, to poczekajcie na wszystkich.
	N. pyta: Otwarte macie już książeczki?	151. Proszę pani, mieliśmy zadanie!	Mieliście zadanie, ale to później, jak nam czasu wystarczy, bo dzisiaj są panie i chciałbym jak najwięcej paniom pokazać.
	N. wydaje polecenie: próbujecie robić samodzielnie. Szybciutko!	152. Skończyłem!	Nie musisz mnie informować, jak będziesz prosto siedział, to będę wiedzieć, że skończyłeś...
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Obowiązkowo.	153. Ojej!	

cd. tab. 38

63.	N. wydaje polecenie: Literka „c”, piszemy swoje wyrazy, a która grupa skończy, to siada prosto i nie rozmawia.	154. Proszę pani, ja tego nie rozumiem.	
64.	N. odpowiada, wydaje polecenie i komentuje pytanie ucznia. Tak, chodź, Michał, będziesz pacjentem. Lekarz potrzebuje pacjenta, co jest zrozumiałe, prawda?	155. Ej, weź może sobie krzesło.	Ciii, teraz już nikt się nie odzywa, będziemy obserwować.
65.	N. informuje: Przygotowałam takie atrybuty reportera, czyli przede wszystkim mikrofon. Będziecie go sobie instalować gdzieś za paskiem. No i czapeczka, bo wiadomo, reporter biega sobie gdzieś...	156. Proszę pani, bo ja widziałem kiedyś w telewizji reportera.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	157. A ja widziałam w telewizji, jak jakiś pan włożył do kieszeni rurkę od odkurzacza i tak odkurzał...	No widzicie, ale wy macie ciekawe doświadczenia. A wy sobie zainstalujecie mikrofon i będziecie zadawać pytania.
	N. informuje: Kolejną zabawę, którą wam przygotowałam na dzisiaj, to jest tak zwany quiz.	158. Hura! Quiz!	Czy lubicie quizy?
	N. informuje: Wszystkie pytania będą związane z wiosną.	159. Też mam taką grę w domu.	No widzisz, a w szkole zamiast się uczyć, robimy sobie gry.
	N. pyta: Prawda czy fałsz? Słyszeliście śpiewy ptaków? Uczniowie: Taaak! Ja rano często słyszę i wczoraj też.	160. U nas ptaki często budują gniazda.	I jak spacerujecie w parku, możecie je usłyszeć.
	N. ocenia: Bardzo dobrze.	161. Bo to zdanie jest przeciwieństwem tamtego wcześniejszego.	Ale trzeba uważnie czytać, bo ktoś może się dać nabrać.
	N. ocenia i pyta: Wszystkie odpowiedzi są prawidłowe. Bo i budują gniazda, zaznaczają swoje terytorium, odganiają konkurentów, żeby samiczki wybrały właśnie ich, bo za niedługo będą pojawiały się w gniazdach jajeczka, z których coś się będzie wylęgać? U: Młode ptaszki.	162. Proszę pani, a ja raz miałem w ogródku gniazda i na dachu też.	Dzieci, które mieszkają w domach i mają ogródki, mogą zaobserwować te wszystkie zjawiska.
	N. informuje: Dzieci, które mieszkają w domach i mają ogródki, mogą zaobserwować te wszystkie zjawiska.	163. Ja widziałem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	164. A ja widziałem przed blokiem psa.	Zobaczcie, ile wy macie doświadczeń z własnych obserwacji.

cd. tab. 38

	N. wydaje polecenie: Czytamy po cichutku i kolorujemy tylko prawdziwe zdania. Nie piszemy noskiem.	165. Szkoda, że cię wczoraj nie było na zuchach.	Aniu, cichutko, teraz pracujemy. Na przerwie jej opowiesz.
	N. wydaje polecenie i informuje: Mam nadzieję, że te plansze nie spadną.	166. Wow, królowa śmierci!	Chyba się za bardzo przejąłeś.
	N. pyta: Mam nadzieję, że te przymiotniki, które poznaliśmy wcześniej, macie w swoich zdaniach?	167. Proszę pani, ja napisałem cztery zdania.	Dobrze, miały być zdania i są. Chociaż określiłam ich liczbę, to przeczytasz tylko trzy.
	N. wydaje polecenie: A teraz schowajcie książki i wyciągnijcie sobie przybory plastyczne.	168. Jest! Hura! W końcu się doczekaliśmy!	
66.	N. wydaje polecenie: A więc proszę, aby każdy po cichutku przeczytał tekst „Sianowy zwierz”.	169. Proszę pani, już skończyłem!	Już? Tak? Kto jeszcze czyta?
	N. komentuje wypowiedź ucznia: No właśnie, kiedy już poznajemy, mamy pewne doświadczenia.	170. A może ona nie umiała liczyć do 100!	No właśnie, „a może ona nie umiała liczyć do 100”, czyli mogło to być spowodowane, jak nam usilnie tłumaczysz, szkołą. A może właśnie tym, że człowiek dorasta, robi się starszy i dlatego staje się mądrzejszy. Przynajmniej powinien być mądrzejszy, jak sądzicie?
	N. komentuje i powtarza stwierdzenie ucznia: No właśnie, a może ona nie umiała liczyć do 100, czyli mogło to być spowodowane, jak nam usilnie tłumaczysz, szkołą. A może właśnie tym, że człowiek dorasta, robi się starszy i dlatego staje się mądrzejszy. Przynajmniej powinien być mądrzejszy, jak sądzicie?	171. A na początku pierwszej klasy my poznaliśmy liczenie do 100.	Dobrze, ale ten wążek zostawmy.
	N. ignoruje pytanie uczniów.	172. Proszę pani, Dawid do mnie patrzy!	
67.	N. potwierdza i wyjaśnia odpowiedź ucznia: Jajka. Takie nietypowe jajka – trochę magiczne – jajka matematyczne.	173. Jajka, na których są działania.	Po co te jajka pojawiły się na tablicy?
68.	N. wydaje polecenie: To teraz posłuchajcie opowiadania o kaskaderze.	174. Proszę pani... błąd tam zauważyłem. Tam,	Dobrze, że zauważyłeś błąd. Jesteś bardzo spostrzegawczy. Nie

cd. tab. 38

		gdzie są rzeczowniki. Zamiast „zwierząt” pisze „zwierząt”.	jest to temat na teraz. Dobrze, że zauważyłeś.
	N. ocenia i komentuje stwierdzenie ucznia: Dobrze, że zauważyłeś błąd. Jesteś bardzo spostrzegawczy. Nie jest to temat na teraz. Dobrze, że zauważyłeś.	175. Można by było zrobić zdjęcie i wysłać do Teleekspresu.	Pośmialiśmy się wszyscy. Dobrze. Zamieniamy się teraz w słuch.
	N. wydaje polecenie: Bardzo proszę, wytnijcie prostokąty. Przeczytajcie treść zdań, dopasujcie do ilustracji. Na razie nikt nie przykleja.	176. Ale ja nie mam.	Albert, musisz wszystko wyciągnąć.
	N. wyjaśnia: Musicie dobrze poszukać. Ja już na to nic nie poradzę.	177. Proszę panią, a ja już mam wszystko przygotowane.	Bardzo się cieszę. Kto ma wszystko przygotowane, proszę, żeby się wyprostował, żeby widać było, na jakie dzieci mam jeszcze czekać.
	N. powtarza za uczniem: Brat pomaga w przygotowaniu do skoku.	178. Nie, proszę panią.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	179. Tak.	
	N. ignoruje stwierdzenie uczniów.	180. Skacze z mostu.	Nie, jeszcze nie skacze. Najpierw brat przywiózł pletwonurka. Potem skacze z mostu.
	N. sugeruje uczniowi: Sebastian, myślę, że lepiej zacząć od początku, a nie od końca.	181. Ale ja mam wszystko pomyłone.	Ale ty umiesz sobie z tym poradzić, bo jesteś sprytny.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: Ale ty umiesz sobie z tym poradzić, bo jesteś sprytny.	182. Ale mi się to nie mieści!	To zmieść tam to, a potem musisz bardziej ścieśniać.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	183. Ja dopiero drugie piszę.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	184. A ja trzecie.	Ania i Dominika muszą się bardziej pośpieszyć, bo piszą dopiero pierwsze zdanie.
	N. wydaje polecenie: Kto skończył, ołówek weźmie do ręki i w każdym zdaniu wyszukajcie i podkreślcie nazwę czynności.	185. A w pierwszym nie ma.	Jest.
69.	N. wydaje polecenie: Kto skończył, ładnie siada.	186. Ale tu też trzeba w ćwiczeniach.	

cd. tab. 38

	N. odpowiada: Tak, to koło u góry.	187. Mi się to źle wycina!	Palców nie poucinajcie, nie śpieszcie się, zamykamy buzie.
	N. wydaje polecenie: Oliwia, pożycz nam nożyczki.	188. Proszę pani, mi się dwa kólecčka wycięły.	Miałeś tylko jedno wyciąć.
	N. informuje (sugeruje): Powinniście już kończyć.	189. Żeby było ładnie, to trzeba nam jednej godziny.	
	N. obserwuje pracę dzieci. Do klasy wchodzi dwóch uczniów.	190. Proszę pani, oni byli razem!	
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak.	191. Ale one nie są równe.	Ale to nie to zadanie, Adam.
	N. ocenia: Bardzo ładnie.	192. Bardzo brzydko.	
	N. informuje: Kto ładnie pomałuje i się spręży, dostanie 5.	193. Skończyłam!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	194. Skończyłam!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	195. Skończyłam!	Bardzo ładnie. Oliwia, super!
	N. ocenia: Bardzo ładnie. Oliwia, super!	196. Proszę pani, skończyłam!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	197. To nie wrzeszcz.	
	N. ocenia i wydaje polecenie: Kto skończył, ma 5., zamyka ćwiczenia i ustawia się.	198. Proszę panią, Roksana nie ma oceny, a idzie.	Tak, bo Roksana nie uważała.
70.	N. wydaje polecenie i pyta: Albert, popatrz się na mnie, dlaczego masz taką minę?	199. On płakał.	Wstań, proszę, Albert. Chodź tu szybko!... No już, wstań szybko.
	N. komentuje: Sebastian powiedział: „próżnować” to znaczy „leniuchować”, a leniuchować lubi leń.	200. Ooo! To nie próżnowałem przez ten tydzień, bo nie leniuchowałem.	Jeżeli mówi się do kogoś, że nie próżnował, tzn. że nie leniuchował.
	N. upomina i wydaje polecenie: Tomek też słucha, a nie rozmawia z Maćkiem. Jeden uczeń zgłasza się. N. wydaje polecenie: Weronika, słucham.	201. Ja mogę powiedzieć wiersz o leniu.	Powiedz, proszę bardzo.
	N. stwierdza: Czyli byłeś leniem, prawdziwym leniem.	202. A ja mam taką fajną książkę...	Ja pytam, kto jeszcze słyszał od rodziców, że jest leniuchem.
	N. pyta: Tomku, ile zawodów masz podkreślonych? U: Ja? Pięć.	203. Jakie pięć? Szczęść!	Jeszcze raz, podkreślamy tylko te zawody, których nie może wykonywać leń.

cd. tab. 38

N. wydaje polecenie: Jeszcze raz, podkreślamy tylko te zawody, których nie może wykonywać leń.	204. Jak masz pięć, to masz źle!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	205. Ma być sześć!	
N. ignoruje pytanie ucznia.	206. Nie podkreślaj tego, to jest źle!	
N. ignoruje pytanie ucznia.	207. Sześć, bo jeszcze listonosz tu jest!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	208. Ale jest siedem zawodów!	
N. upomina i wyjaśnia: Olu, każdy wykonuje pracę samodzielnie.	209. Nie podkreślaj tego, on może zostać śpiącym rycerzem!	
N. wydaje polecenie: Policzcie, czy macie wszyscy na kartce sześć tych samych zawodów, co w podręczniku.	210. Ja mam sześć.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	211. A ja pięć. Jednego nie zapisałem.	Musicie mieć sześć zawodów podkreślonych i zapisanych na kartce.
N. wydaje polecenie: Wojtek, przeczytaj, proszę w kolejności alfabetycznej nazwy zawodów. U: Listonosz...	212. Nie!!	Czy na pewno listonosz jest pierwszym zawodem? Czy litera „l” jest pierwszą w naszych zawodach?
N. wydaje polecenie: Popraw sobie ten błąd.	213. Proszę panią, a ja zapomniałem napisać lekarza!	Poprawiłeś?
N. pyta: Jakie „h” piszemy w słowie „hutnik”? U: Samo „h”. N: Tak.	214. A ja bym napisał przez „ch”.	Samo „h”, nie pomyłcie się.
N. ignoruje pytanie ucznia.	215. Przecież masz napisane!	Wojtku, co to znaczy?
N. wydaje polecenie: Magda, podejź do tablicy i zapisz nazwę drugiego zawodu.	216. Proszę panią, ja już skończyłam.	
N. ignoruje pytanie ucznia.	217. Ja chcę trzeci! Ja!	
N. poprawia i komentuje: To nie jest zawód, który miał być teraz wpisany.	218. Ja wiem! Ja wiem!	
N. ignoruje pytanie ucznia.	219. Acha, już wiem!	Klaudia, przyjdź i zapisz następny zawód.
N. wydaje polecenie: Wpisujemy.	220. A tu mamy ułatwienie.	
N. potwierdza poprawność odpowiedzi ucznia: Tak.	221. Skończyłem.	

cd. tab. 38

	N. potwierdza i wyjaśnia: Tak, każdy wyraz kończy się cząstką „uje” i w dodatku jak ją zapisujemy? U: Przez „u” otwarte. N: Tak.	222. „Uje” się nie kreskuje, bo się dostaje dwójce!	Tak, taki jest wierszyk i taka jest zasada ortograficzna.
71.			
72.	N. wydaje polecenie: Dawid, proszę wziąć gumkę i to zmazać, za wysoki narysowałeś.	223. Ja też już zrobiłem.	Tak, sprawdzę, za chwileczkę, po kolei.
	N. obserwuje, jak jeden uczeń rysuje na tablicy odcinek.	224. Ja wiem, kiedy jedziemy do kina.	Cieszę się, ale usiądź na miejsce.
73.	N. wydaje polecenie: Prosiłam was wczoraj o przyniesienie na dziś różnych produktów pochodzenia mlecznego. Wyciągnijcie je proszę.	225. Proszę panią, a ja swoje mleko czekoladowe wypilem na przerwie.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	226. I ja też!	Nic nie szkodzi, my zajmiemy się teraz opakowaniem, a nie tym, co jest wewnątrz.
	N. wydaje polecenie: Zabierzcie teraz przygotowane paski papieru, odmierzcie z nich 4 cm i odetnijcie. Następnie sprawdźcie z kolegą z ławki, czy paski są sobie równe.	227. Proszę panią, my mamy równe.	Bardzo dobrze, to znaczy, że zrobiliście zadanie prawidłowo.
74.	N. wydaje polecenie: Teraz otworzymy zeszyt ćwiczeń.	228. Ja wiem, na jakiej stronie.	Strona 33.
	N. informuje: Strona 33.	229. A mamy przepisać...	Czy powiedziałaś, że macie przepisać? Co tam pisze dokładnie?
	N. ignoruje pytanie ucznia.	230. A mi się nie zmieści.	No to napisz tyle, ile się zmieści.
	N. pyta i wydaje polecenie w odpowiedzi na pytanie ucznia: Żaba w mrowisku? Czy to jest sensowne? Pomyśl.	231. A mi się nie zmieści.	Wiem, tu jest mało miejsca.
75.	N. ostrzega: Paweł, jeżeli ci nie odpowiada, to będziesz siedział sam.	232. Zrobiłem!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	233. Cha, cha, ja też!	Kto już ma, siedzi prosto.
	N. informuje: Rozdaję wam listki.	234. Ja chcę trzy!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	235. Proszę panią, a Marcin nie ma...	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	236. Proszę panią, ja też mam taki kwiatek w domu, ale prawdziwy...	

cd. tab. 38

	N. obserwuje pracę uczniów (wykonują gwiazdę betlejemską).	237. Proszę panią, a mi to tak wyszło.	Bardzo ładnie.
	N. pyta: Czy się zgadzacie? (chodzi o wynik działania na tablicy). Uczniowie: Tak.	238. Proszę panią, to jest niesprawiedliwe, ja też chciałem iść do tablicy, mogła pani wymyślić więcej przykładów.	
76.	N. wydaje polecenie: Usiądźcie na dywanie.	239. Sok mi się wylał.	Idź po panią sprzątaczkę i wracaj za dwie minuty.
	N. wita: Witam was ślicznie, wszystkich, niektórzy przyszli zaszpani, ale mam nadzieję, że zaraz się obudzicie.	240. Ja wstałem, to była piąta, bo przemienili zegarek, sprawdziłem w telegazecie.	Najważniejsze, żeś wiedział, gdzie szkoła. Mam nadzieję, że nikt nie poszedł za wcześniej do kościoła.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: Najważniejsze, żeś wiedział, gdzie szkoła. Mam nadzieję, że nikt nie poszedł za wcześniej do kościoła.	241. Ja się mam głupio, bo chodzę na Biery do kościoła.	Czekamy jeszcze, aż Kuba przyjdzie.
	N. wyjaśnia: Panna to taka dziewczyna, która nie ma męża.	242. Bo chłopcy to panowie... a potem się okazuje, że nas biorą.	
	N. proponuje: Dobrze, teraz możecie wyjść na przerwę.	243. Przynieśli mleko!	
	N. potwierdza odpowiedź ucznia i pyta: Dobrze, kalendarzowa wiosna. Kuba, a co to znaczy? U: W kalendarzach się zaczyna, ale nie wiadomo, czy na podwórku...	244. Proszę pani, przedwczoraj padał tutaj śnieg, a teraz jest gorąco i nie ma śniegu.	No tak, dobrze, i to jest to ciepło – zimno, w jakie bawi się z nami marzec.
	N. wydaje polecenie: Zejdźcie jeszcze niżej.	245. Ciepło, gorąco!	O, właśnie – ciepło, gorąco.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	246. Będziemy to robić.	
77.	N. wyjaśnia w odpowiedzi na pytanie ucznia: Tak, ale możesz jeszcze przynieść w poniedziałek, bo dopiero we wtorek będziemy piekli pierniczki na naszą klasową wigilię.	247. To dobrze, bo ja na dzisiaj ich zapomniałem.	A teraz siadaj już do ławki, bo zaraz zacznie się lekcja.
	N. informuje: Dzisiaj mamy na zajęciach gościa.	248. A ja znam tę panią, bo ona była z nami w kinie i na wycieczce klasowej.	Tak, Krysienko, masz rację, pani Agnieszka jeździ bardzo często z nami i prowadzi zbiórki harcerskie z panem Marcinem w szkole.

cd. tab. 38

N. komentuje stwierdzenie ucznia: Tak, Krysieńko, masz rację, pani Agnieszka jeździ bardzo często z nami i prowadzi zbiórki harcerskie z panem Marcinem w szkole.	249. A jak będę starszy, to też będę harcerzem.	Dobrze, już dobrze, a teraz już zaczynamy.
N. pyta i upomina: Krzysiu, dlaczego jeszcze jesteś niegotowy, prosiłam, żebyście już uważali.	250. Ale, proszę pani, bo on mi zabrał mój długopis.	Franek, oddaj mu ten długopis i też już normalnie usiądź.
N. wydaje polecenie i upomina w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Franek, oddaj mu ten długopis i też już normalnie usiądź.	251. Przecież siedzę normalnie.	Oddaj mu ten długopis i zaczynamy.
N. informuje: Dzisiaj będziemy rozmawiać o naszych obowiązkach domowych.	252. Ja mam bardzo dużo różnych obowiązków.	To dobrze, Krysiu, ale poczekaj na zadanie, jakie będziecie mieli do wykonania.
N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Teraz rozdram wam karteczki, na których wypiszecie wszystkie obowiązki, jakie macie w domu.	253. A ja nie dostałem.	Zaraz dojdę do ciebie, Kurt, musisz być trochę bardziej cierpliwy.
N. ignoruje pytanie ucznia.	254. My mamy zawsze mniej czasu.	Będziesz miał tyle czasu, ile będziesz potrzebował. Nic się nie martw.
N. odpowiada i wydaje polecenie w odpowiedzi na pytanie ucznia: Tak i zabiera każdy chociaż jedną kanapkę.	255. Ale ja nie jestem głodny, proszę pani.	Piotruś, twoja mamusia mówiła mi, że ty nic nie zjadasz w szkole. Proszę zjeść przynajmniej jedną kanapkę.
N. informuje i wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Piotruś, twoja mamusia mówiła mi, że ty nic nie zjadasz w szkole. Proszę zjeść przynajmniej jedną kanapkę.	256. Ale ja nie lubię sałaty.	Pokaż, to wyciągniemy tę sałatę i będzie tylko z serkiem, dobrze?
N. wydaje polecenie: Dobrze, to siadamy już powoli do ławeczek i wyciągamy zeszyt z matematyki.	257. Ale jeszcze nie ma wszystkich.	Dobrze, dobrze, jeszcze chwilkę poczekamy.
N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, Franuś.	258. To ja pomogę, bo one są ciężkie.	To bardzo miłe z twojej strony.
N. wydaje polecenie: A teraz każdy wyciąga z koszyczka swoją wizytówkę, która będzie uprawniała do włączenia się do dyskusji.	259. Proszę pani, a Piotrek zabrał moją wizytówkę.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	260. Nieprawda, to jest moja.	Piotruś i Kurt, proszę się nie kłócić. To nie

cd. tab. 38

			ma znaczenia. Ważne, żeby każdy miał wizytówkę, bo bez niej nie można brać udziału w zajęciach.
	N. wydaje polecenie, upomina i wyjaśnia w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia: Piotruś i Kurt, proszę się nie kłócić. To nie ma znaczenia. Ważne, żeby każdy miał wizytówkę, bo bez niej nie można brać udziału w zajęciach.	261. To ja wezmę tę.	Bardzo dobrze.
	Jedna uczennica opowiada, N. słucha: Wojtek chciał przynieść swojego najlepszego przyjaciela patyczaka Zipiego. N. powiedział, że nie wolno przynieść zwierzątka.	262. Dlatego Wojtek był zły i smutny!	Kurt, zasada!
	N. wyjaśnia: Każdy z nas ma prawo, żeby się smucić, ale najważniejsze jest, żeby...	263. Żebyśmy nie byli sami.	Tak, bardzo dobrze, ale Franuś, nie wykrzykujemy. Pamiętajmy o zasadzie i zgłaszamy się.
	N. ocenia i upomina. Tak, bardzo dobrze, ale Franuś, nie wykrzykujemy. Pamiętajmy o zasadzie i zgłaszamy się.	264. Proszę pani! Moja siostra, jak jest smutna, to je dużo czekolady!	Cha, cha cha! Tak, bo czekolada może poprawić humor czasami!
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, Julia.	265. O nie! A ja się muszę przebrać jeszcze!	Będziecie mieli na to czas. Teraz wypisuj, a jak skończyliście, to oddajcie mi te karty.
	N. wydaje polecenie: Uwaga, wychodzimy na przerwę, a po niej przebieramy się i schodzimy na świetlicę na próbę jasełek.	266. A ja zapomniałem na dziś przynieść korony!	Dobrze, to przyniesiesz w poniedziałek na próbę generalną.
78.	N. wita się z dziećmi: Dzień dobry. Uczniowie: Dzień dobry.	267. Chłopcy przynieśli płyty.	Proszę je położyć na moim biurku razem z naszym zeszytem.
	N. ocenia: Tym razem wygrała drużyna Sylwii (druga grupa). Otrzymujecie dwa punkty, czyli razem macie trzy.	268. A Sylwek się z nas śmiał.	Sylwek, pamiętaj, że tak nie wolno się zachowywać. Każdy może się pomylić, to nie jest powód do śmiechu.
	N. wydaje polecenie i upomina: Dostaniecie teraz ode mnie choinki, proszę, udekorujcie je według własnego pomysłu, korzystając z przyborów, które	269. Ja czekam na brokat.	Aha, to odwróć się, a kolega powie ci, jak skończy.

cd. tab. 38

	dziś przynieśliście i z tych, schowanych w szafie. Jeśli ktoś chce coś zabrać z szafy, to proszę, niech to zrobi teraz. Bartek, proszę się nie odwracać.		
	N. ocenia: Pięknie, naprawdę ładnie.	270. Proszę pani, nie mogę znaleźć mojej plasteliny.	Nie możesz znaleźć, chodź, razem sprawdzimy, gdzie się zapodziała.
79.	N. pyta i upomina: Kto gada? Cisza.	271. Witamy lenia, co kocha spóźnienia.	Weronika, tyle razy ci mówiłam... Porozmawiamy po lekcji.
	N. informuje: Łukasz, czekam.	272. Już.	
	N. pyta: Zapisane? Uczniowie: Taaak.	273. Niech schnie.	
	N. wydaje polecenie: Proszę, otwieramy podręczniki na stronie 53. Mamy tu zadania, które proponuję, pasują do zimowego krajobrazu. Które zadanie cię interesuje? Przeczytaj, wskaż z zadań tekstowych to, które chcesz wykonać.	274. Pierwsze, pierwsze!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	275. Nie, piąte!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	276. Niech będzie pierwsze.	Dobrze. Damian przeczyta treść zadania, ponieważ czyta najsprawniej.
	N. wydaje polecenie: Niech każdy sprawdzi, czy ma w pudełku liczmany.	277. Mam za mało liczmanów, proszę pani.	
80.	N. informuje (chodzi o kody do komputerów): Ja mam to wszystko zapisane. Już znajdę.	278. Ooo! Mój komputer już się naprawił, już jest do góry nogami.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	279. Proszę pani, zalogowałem się!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	280. Ja też nie wiem, jaki ja mam.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	281. To było – alt, control, delete...	
	N. informuje: Ty masz „poziom c”... „poziom c”. Magda, ty masz 029c... 029c	282. O nie! Wpisuję hasło i coś się dzieje!	
	N. pyta: Widzicie na swoich monitorach dobrze? Siedzicie na swoich miejscach?	283. Proszę pani, ja się próbuję zalogować, a to się nie chce! Mnie się nie da zalogować!	

cd. tab. 38

N. ignoruje pytanie ucznia.	284. A mi wszystko działa!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	285. A mi nic nie działa!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	286. Ja cały czas próbuję i jakoś mi się nie da!	Spróbujcie teraz.
N. informuje: No to teraz się tobą zajmujemy. A ty masz, kochanie, dobre hasło wpisane? „Student 25c”, poziom c...	287. Mi nie weszło!	Musimy chwilę poczekać, momencik.
N. wyjaśnia: Musimy chwilę poczekać, momencik.	288. Mi zaś nie weszło!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	289. Jeszcze raz spróbuj – alt, control, delete.	Alt, control, delete – świetnie! Wpisuj jeszcze raz to samo hasło: „student 025c”, poziom c.
N. komentuje i wydaje polecenie w odpowiedzi na stwierdzenie ucznia (zob. obok): Alt, control, delete – świetnie! Wpisuj jeszcze raz to samo hasło: „student 025c”, poziom c.	290. Nie da się, proszę pani!	No, ale poziom c.
N. wyjaśnia: No, ale poziom c.	291. Jest! Weszło!	Po kolei wchodzi, poczekaj! Bo on się 10 minut uruchamia ten nasz, sam serwer.
N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, w tej wyszukiwarce na górze. „Czas upływa”, no, właśnie tak.	292. Nie ma „I”.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	293. „Ł” masz na „I” i naciśnij „alt”.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	294. Proszę panią, wpisałem!	Świetnie!
N. informuje i wydaje polecenie: Patryk, będziesz w takim razie robił tutaj na moim laptopie... Nie będziemy się tu z tym chandryczyć... Chodź!	295. A ja mam takie coś!	Momencik!
Uczniowie wykonują zadania multimedialne. N. obserwuje.	296. A ja już mam buźkę!	Już masz buźkę, bo wysłuchałeś. Idziemy dalej.
N. komentuje i wydaje polecenie: Już masz buźkę, bo wysłuchałeś. Idziemy dalej.	297. Ja tego nie umiem.	Wysłuchaj jeszcze raz polecenia. Patrz, tu jest tabelka, widzisz? (...) Tutaj masz kod, taki szyfr... 1a, 2b, 3c...

cd. tab. 38

			i tutaj też masz literki... 1a... jeśli sprawdzisz, wyjdzie ci jakaś literka, prawda? I ją musisz w odpowiednie miejsce wsadzić... „B” jest tu... popatrz... „a” na górze... A tutaj musisz znaleźć literkę i przesunąć na „1b” literkę „b”.
	N. informuje: Tutaj masz takie coś – jest 1a.	298. Proszę panią... (w domyśle: nie umiem).	Przesuwamy literki w odpowiednie miejsce, no... popatrz... Każda literka gdzieś tutaj pasuje.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Tutaj.	299. O, teraz jest fajnie.	
	N. ocenia: Świetnie, już coraz bliżej.	300. Proszę panią (w domyśle: już mam).	Już masz, kochanie? Brawo, widzisz? Potrafisz.
	N. odpowiada i wydaje polecenie w odpowiedzi na pytanie ucznia: No, musisz poczekać, kochanie. Naciśnij – control, alt, delete.	301. To jest trudne, mam z tym problem.	Aaa, i właśnie dlatego to jest ćwiczenie dla ciebie.
	N. wydaje polecenie spóźnionemu uczniowi: Siadaj przy tym komputerze i zaraz zaczniemy pracę.	302. Ale fajnie!	Podoba ci się?
	N. ocenia: Brawo!	303. O, skończyłam!	
81.	N. informuje: Wyciągnę tyle...	304. Mikołaj!	
	N. ignoruje stwierdzenie uczniów.	305. Ja też takiego mam!	Bohater naszej lekcji. Będziemy go opisywać.
	N. pyta: Kto chce być Robertem?	306. One przeklinają jak chłopak.	
	N. wydaje polecenie: Od razu piszcie opis.	307. Ja chcę zapytać.	Tak.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	308. Ej, ona zgapia!	
	N. obserwuje pracę uczniów w grupach.	309. Kuba podgląda.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	310. On nam tylko przeszkadza.	Patrycja, ciszej.
	N. wydaje polecenie: Przygotujcie miejsca na wpisanie oceny.	311. Ja już skończyłam.	
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Raczej nie, na mikołajowo.	312. Proszę pani, ktoś mi zasłania.	Mateusz, jak nie widzisz, podejdź do tablicy.

cd. tab. 38

82.	N. pyta: Macie już to pomalowane? Oliwier, masz?	313. Mam na komitet.	To daj Wiktorii, ona zbiera. Wiktorია, zapisz go.
	N. wydaje polecenie: A teraz drzewko narysuj, drzewko, pomyśl, z której strony je narysować.	314. No, pomyśl, ja już pomyślałem. A ja nie wiem, dlaczego to się nazywa drzewko.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	315. To raczej jak krzak wygląda.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	316. Albo liście.	No, już cichutko.
	N. wydaje polecenie: A teraz proszę wyciągnąć ołówki, naszkicować swoją wymarzoną choinkę z różnymi zdobieniami, prezentami i ładnie ją pokolorować.	317. Proszę pani, ja już skończyłem.	Chodź tu do biurka i pokaż, jak narysowałeś i pokolorowałeś... Ooo, ale ta choinka nie jest zielona, za mało zieleni, pokoloruj ją bardziej.
83.	N. wydaje polecenie: Zamieszaj tutaj dobrze i wylosuj coś.	318. Nie patrz się! Nie podglądaj!	
	N. wydaje polecenie: Patrycja. U: Pan Baran podaje...	319. Wręcza.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	320. ...podaje pani Owcy kwiaty.	Jak wam się bardziej podoba? (U: Wręcza!)
	N. wydaje polecenie: No, Kuba. U: Zrywanie...	321. Zjedzenie!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	322. Zjedzenie bukietu przez panią Owcę.	Dobrze? Zgadza się? (U: Tak!)
	N. ocenia: Dobrze, może być. U. się zgłasza. N: Co Klaudia?	323. Ja jeszcze.	Jeszcze ty chciałaś spróbować? Klaudynko, może teraz tak, ponieważ i tak każdy będzie musiał nad tym myśleć i zapisać, zaraz zaczniecie pracę.
	N. informuje: Uwaga, zależałoby mi na tym, aby ta część, którą macie napisać sami, była jak najdłuższa.	324. My już mamy ułożone!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	325. Oni zagapiali!	Adasiu, przecież pani rozpozna, że byłoby tak samo, jak wy macie.
	N. informuje: Uwaga, te grupy, które są już gotowe, mogą wysłać tutaj swojego... osobę wyznaczoną do czytania.	326. Ja cię wybrałam, bo ty jesteś z mojej grupy.	

cd. tab. 38

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	327. A ja ciebie, Kuba.	
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Nie.	328. No, a Łukasz ocenił swoją grupę!	Mówimy o innych dzieciach.
	N. komentuje: Mówimy o innych dzieciach.	329. Nie, ja byłem w innej grupie.	
	N. wydaje polecenie i poprawia: Patrycja, zaczekaj, bo ciebie na pewno nie słyszy Kinga... na pewno.	330. Ja też.	No, jeszcze raz, głośno.
	N. informuje i poprawia: Patrycja, ale dzieci nie słyszą, co ty mówisz.	331. Ja słyszałem. Ja słyszałem.	
	N. wydaje polecenie i komentuje: A właśnie i teraz, Patrycja, posłuchaj... za mało specyficznych cech podałaś.	332. Proszę pani, ja wiem – kogut.	
	N. komentuje: Patrycja, bardzo trudna ta zagadka.	333. Proszę pani, ja wiem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	334. Ja wiem.	
	N. komentuje: Patryczku, gołębia my nie hodujemy.	335. A mój kuzyn hoduje.	
84.	N. wydaje polecenie: Uzupełniajcie naklejkami obrazki przedstawiające rośliny.	336. Mi to nie pasuje...	Tu trzeba dopasować.
	N. wyjaśnia: Tu trzeba dopasować.	337. Zadanie bombowe.	
	N. wydaje polecenie: Bartosz, spróbuj podpisać.	338. Ja tu zobaczę.	Nie, na razie spróbuj sam.
	N. wydaje polecenie: Nie, na razie spróbuj sam.	339. Mi to będzie trudno!	Ja myślę, że na pewno dwa kwiaty potrafisz nazwać.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	340. Kuba, zawilec jest ten ostatni.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	341. Nieprawda, pierwszy.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	342. Super wyjaśnienia.	
	N. stwierdza: Ale ciekawe nazwy niektórych wymyślili.	343. Ja mam wszystko!	Proszę, no to teraz nie będziemy tutaj wspólnie sprawdzać, tylko za chwilę. Najpierw sprawdzicie sami. Otwórzcie podręcznik, karty zostawcie otwarte. Otwórzcie podręcznik na stronie 41. I spójrzcie na zdjęcia przedstawiające wio-

cd. tab. 38

		senne rośliny. Odszukaj nazwy kwiatów w podręczniku, porównaj z nazwami w karcie pracy. Jeśli znajdziesz błąd – popraw.
N. komentuje i wydaje polecenie: Proszę, no to teraz nie będziemy tutaj wspólnie sprawdzać, tylko za chwilę. Najpierw sprawdźcie sami. Otwórzcie podręcznik, karty zostawcie otwarte. Otwórzcie podręcznik na stronie 41. I spójrzcie na zdjęcia przedstawiające wiosenne rośliny. Odszukaj nazwy kwiatów w podręczniku, porównaj z nazwami w karcie pracy. Jeśli znajdziesz błąd – popraw.	344. Proszę panią, Szymon się kołysz i ciągle mi do ławki szturcha.	Dzieci kochane...
N. wydaje polecenie: W takim razie chciałabym, żebyście teraz jeszcze zrobili jedną rzecz. Mianowicie na drugiej stronie jest taka mała krzyżówka. Spróbuj ją rozwiązać.	345. Ja znam rozwiązanie.	Dobrze, Marek, ale wpisz po kolei hasła.
N. wydaje polecenie i upomina: Krystian, nie trać czasu.	346. Jakie ładne!	Ciii.
N. informuje: Emilko, zaraz będziemy sprawdzać wszyscy razem.	347. Ja nie umiem pierwszego.	To zrób drugie.
N. zapowiada i wydaje polecenie: Słuchajcie, czeka was teraz bardzo ważne zadanie. Każdy z was, każdy bez wyjątku, za chwilę przeniesie się w świat marzeń.	348. Fajnie!	
N. wydaje polecenie i proponuje: Każdy z was, ty też Konrad, wyobrazi sobie, że jest jednym kwiatem. Możesz sobie wybrać jeden kwiat.	349. Sasankę!	Czy mogę dokończyć? Możesz wybrać sobie jeden kwiat z podręcznika, żebyś widział obrazek przed sobą. Możesz wybrać sobie kwiat, który jest na zdjęciu przy tablicy... I uwaga...
Jeden uczeń podaje rozwiązanie zagadki: „róża”. N. słucha.	350. Róża, ja to wiedziałam od początku!	
N. ignoruje pytanie ucznia.	351. Trzeci, czwarty...	
N. upomina klasę: Ciii...	352. Proszę panią, a ja tu nie wiem, jak to napisać...	Zróbcie to w postaci zdań.

cd. tab. 38

	N. odpowiada i ocenia: W ogródku, dobrze.	353. Skończyłem, skończyłem!	Dobrze.
	N. komentuje: Dobrze.	354. Proszę panią, a ja już kończę.	Dobrze, jeszcze poczekamy minutkę.
	Uczeń czyta wymyślony przez siebie opis kwiatka. Pozostali zgadują, o jaki chodzi. N. słucha. U: Przebiśnieg. U: Krokus. U: Dobrze.	355. A ja to chciałem powiedzieć!!!	Proszę, ciiiiiii....
	Uczeń czyta wymyślony przez siebie opis kwiatka: Jestem albo czerwonym, albo żółtym kwiatem, mam długą łodygę... N. słucha.	356. Ja wiem!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	357. Ja chcę!	
	N. wydaje polecenie: I, proszę, Emilka.	358. Ja chcę!	
	N. wydaje polecenie: I teraz, uwaga, otwieramy zeszyt w linie.	359. Nie mam.	To weź inny zeszyt.
	N. pyta: I jak? Uczniowie: Dobrze.	360. Ja już mam pierwsze.	No, jak na razie, masz dobrze.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	361. Jasne, jasne, od razu szóstkę z plusem!	Piątkę, to ja mogę postawić.
	N. upomina i wydaje polecenie: Szymon, Konrad, opanuj się!	362. Skończyłam!	Proszę, sprawdzamy! Szymon czyta pierwszy wyraz. Czytasz wyrazy według alfabetu. Sprawdzamy!
85.	N. wydaje polecenie: Zapraszam was teraz do kręgu: do środka wchodzi wszystkie dzieci, które zjadły śniadanie..., które dzisiaj były na roratach..., które lubią otrzymywać prezenty..., które znają wiersz Juliana Tuwima.	363. Czytałem „Pana Pomidora”.	To nie jest utwór napisany przez Juliana Tuwima.
	N. pyta: Jakie przedmioty i w jaki sposób chciały sobie uprzyjemnić czas? U: Chciał uprzyjemnić..., chciał sobie piec, wiaderko, miotła, studnia, stołek.	364. Jeszcze kij i siekiera!	Tak, dużo tych rzeczy było.
	N. czyta hasło do krzyżówki: Taniec, który tańczyły dzieci.	365. Proszę pani, znam hasło!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	366. Ja chcę przeliterować – OBE-REK!	Tak, pięknie.
86.	N. wydaje polecenie: Powiedźcie mi, czy lubicie dostawać prezenty? Uczniowie: Taaa!	367. A do mnie przyjdzie Święty Mikołaj!	

cd. tab. 38

N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	368. A u mnie już był! I przyniósł mi słodycze, taaaką wieżę z klocków, co się buduje.	Dobrze, dobrze. Ale czy lubicie tylko dostawać prezenty, czy też je dawać?
N. pyta: Dobrze, dobrze. Ale czy lubicie tylko dostawać prezenty, czy też je dawać? Jeden uczeń odpowiada: Dostawać.	369. A ja lubię dawać. Ostatnio narysowałam i dałam babci dwie laurki!!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	370. A ja dałem mamie kiedyś kwiatka.	A ty, Kamilku, wolisz dawać czy dostawać prezenty?
N. pyta: A ty, Mateuszu, co podarowałbyś Świętemu Mikołajowi? U: Nie wiem.	371. A ja dałbym renifera, cha, cha.	A czy prezentem musi być koniecznie jakaś rzecz, jak myślicie?
N. pyta: Czy zabawki można zrobić samemu?	372. Mój tata zrobił mi domek dla lalek.	A czy ty, Justyno, potrafiłabyś zrobić coś całkiem sama?
N. wydaje polecenie: A teraz dobierzcie się w pary.	373. A ja nie mam pary, bo Basia jest chora i jej nie ma.	Nic nie szkodzi, będziesz ze mną.
N. wydaje polecenie: Kasiu, pozbieraj wszystkie patyczki.	374. Ja chcę!	Karol, ty pozbierasz następnym razem.
N. komentuje stwierdzenie ucznia: Karol, ty pozbierasz następnym razem.	375. Ale zawsze zbierają dziewczyny.	Bez dyskusji.
N. wydaje polecenie: Zadanie 6. zakreście sobie w kółeczko jako zadanie domowe.	376. Ale pani już nam zadała jedno zadanie do domu.	Ale to ćwiczenie jest bardzo proste, więc na pewno sobie poradzicie.
N. ignoruje pytanie ucznia.	377. Proszę panią, a ja mam skarpetkę z dziurą, mama mi taką dała.	Nic nie szkodzi, uważa! Posłuchajcie mnie, dziś będziemy robić kotka-przytulankę. Będziecie ją mogli podarować komuś na gwiazdkę.
N. pyta: Wszyscy mają? U: Ja nie mam waty.	378. Proszę panią, a ja mam czerwoną skarpetkę.	Może być.
N. odpowiada na pytanie ucznia: Tak, w tym miejscu.	379. Ale moje nożyczki nie chcą ciąć.	Zaraz ci pomogę.
N. kontroluje i ocenia: Bardzo ładnie dziewczynki. A ty, Karolku, przyszyj ten ogonek trochę wyżej, bo obawiam się, że można szybko odpaść.	380. Ja już skończyłam!	

cd. tab. 38

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	381. Ja też!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	382. Ale ładny. Mój kotek mamie się spodoba.	Czy wszyscy już skończyli?
87.			
88.			
89.			
90.	N. wydaje polecenie: Tutaj wpisz Polak, a kraj to Polska.	383. Proszę pani, skończyłam.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	384. Ja już skończyłam.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	385. Ja już też skończyłem!	Dobrze, wszyscy skończyli, można teraz zamknąć podręczniki.
	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Na dużej karteczce znajduje się polecenie, na małych – odpowiedzi. Proszę wybrać dobrą odpowiedź.	386. Proszę pani, skończyliśmy!	Dobrze, w takim razie, która grupa miała pytanie o stolicę Polski?
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Co to jest filodendron? N: To jest taka roślina, kwiat.	387. Ja już skończyłam!	
	N. ignoruje stwierdzenie uczennicy.	388. Ja też!	Julia, masz już?
91.	N. pyta: Bartuś, ile ty masz lat? U: Osiem.	389. Ja mam dziewięć.	A w 2010 roku będziesz miał 9. A ty Kuba?
	N. informuje: Są też takie kalendarze, gdzie na odwrocie są zapisane rady pani domu, horoskop, jakieś pyszne dania, tak...	390. Moja mama ma taki.	Yhmmm. Jest dużo różnych kalendarzy...
	N. wydaje polecenie: Odrysowujemy swoją dłoń.	391. Proszę pani, moja ręka się nie mieści.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	392. Ja mam za dużą.	
	N. komentuje pytanie ucznia: A jak ktoś zły kolor da? N: Nie ma złego koloru, tylko wiadomo, że zima nie będzie pomarańczowego koloru.	393. Jesień może być pomarańczowa.	Tak. Wybierzcie te kolorki, które wam pasują.
	N. wyjaśnia: Jeśli wyhodujesz parę roślinek, to można nimi upiększyć korytarz.	394. A ja hoduję kaktusy.	
92.	N. komentuje odpowiedź ucznia: Tak, to jest pożywienie dla zwierząt w okresie zimy, kiedy nic nie ma.	395. Proszę pani, to trzeba dać do młyna.	Ale co trzeba dać do młyna? – ziarno. Potem woda napędza takie wielkie koło

cd. tab. 38

			i mieli ziarno, robi się mąka, a z mąki robi się chleb.

Uwaga: Szare wersy w tabeli oznaczają, że w danym protokole (na danych zajęciach edukacyjnych) nie odnotowano żadnych pytań i stwierdzeń uczniów.

Tabela 39. Stwierdzenia uczniów w klasach III

Lp.	Kontekst edukacyjny	Stwierdzenie ucznia	Wypowiedź nauczyciela udzielona na skutek samorzutnego pytania ucznia
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.	N. pyta: I teraz, zobacz, Tomku, na podstawie legendy, którą przedstawił twój kolega, który rysuje obrazek?	1. Tego nikt nie przeczytał, a tu pisze: Żył w Krakowie Szewczyk Smyk, dobrą radę malował w mig.	No widzisz, czyli widzisz, Tomku, jak ważne jest czytanie wszystkiego. Pięknie, dobrze.
7.	N. upomina: Mati, najpierw dziewczynom.	2. Zawsze najpierw dziewczynom.	Tak nakazuje dobre wychowanie, Boguś.
	N. komentuje: Tak nakazuje dobre wychowanie, Boguś.	3. Ale same łatwe!	Jeszcze nie rozwiążemy.
	N. wydaje polecenie: Jeszcze nie rozwiążemy.	4. Ja tylko patrzę.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	5. Za łatwe. Tu są same na mnożenie.	Nie, cztery są na dzielenie.
	Uczniowie rozwiązują sprawdzian. N. obserwuje.	6. Ale łatwizna!	Ale to i tak świetnie.
	N. ocenia: I tylko błędy zrobił Kamil.	7. Kamil, takie proste!	Kamil, następnym razem będzie lepiej. Poza tym najwięcej kamieni zrobiłeś wczoraj właśnie ty, więc sam rozumiesz, nie możesz być we wszystkim najlepszy.
8.			
9.	N. wydaje polecenie: Piszemy w zeszytce „lekcja”. Przyklejamy w zeszytce krzyżówkę.	8. Nie mam zeszytu do języka polskiego.	Pisz w brudnopisie.

cd. tab. 39

	N. informuje: Mamy już pierwszą osobę, która wykonała zadanie.	9. Ja też już zrobiłem.	
10.	N. ocenia: Dobrze, macie punkt. Grupa druga – ptaki – jak wyżej. Dla was też punkt. Grupa trzecia – o, niestety, tutaj brakuje informacji.	10. A my więcej nie mieliśmy.	Jak to możliwe? Sprawdźcie w kopercie.
	N. pyta i wydaje polecenie: Jak to możliwe? Sprawdźcie w kopercie.	11. O, matko, są! A my nie wyjęliśmy!	No, trudno. Trzeba pracować dokładnie.
	N. wydaje polecenie: Starajcie się, aby ten znaczek był takim symbolem.	12. Skończyłem!	Romek, od kiedy tak krzyczymy? Skończyłeś? Spójrz, a może tutaj jeszcze poprawisz?
	N. upomina, pyta, proponuje: Romek, od kiedy tak krzyczymy? Skończyłeś? Spójrz, a może tutaj jeszcze poprawisz?	13. Już mi się nie chce.	Szkoda, bo mógłby to być ładny obrazek.
	N. komentuje: Szkoda, bo mógłby to być ładny obrazek.	14. Proszę pani, skończyłem.	Dzieci, kto już skończył, może powiesić swoją pracę na naszej tablicy wystawowej, a potem usiąść na dywaniku. Można też pooglądać jakąś książeczkę z kącika. Tylko cichutko, spokojnie, poczekamy na pozostałych.
11.			
12.			
13.	N. pyta: Co się dzieje następnego dnia? Jeden uczeń odpowiada: Pani jest zła na Olę, krzyczy na nią, potem klasa jest zła na Olę, bo mija lekcja.	15. I jest fajnie.	
	N. wydaje polecenie: Zanim zaczniemy mówić, jakie są wasze ulubione audycje telewizyjne, wyjaśnijmy, co to znaczy słowo „audycja”.	16. Ale ja nie mam żadnej ulubionej audycji.	To powiesz, że nie masz.
	N. wydaje polecenie: Proszę jeszcze Jaka, aby przeczytał, co zaznaczył. Jeden uczeń czyta: Program sportowy o 22.20.	17. Ale to jest bardzo późno.	Kasia ma rację. Ten program nie jest o godzinie odpowiedniej dla was.
14.			
15.			
16.	N. informuje: Przygotowałam dla was na dzisiejsze zajęcia pewną niespodziankę.	18. O, to super. Ja lubię niespodzianki!	

N. komentuje pytanie ucznia i wydaje polecenie: Właśnie czekałam na to pytanie. To proszę, otwórz kopertę.	19. Łał, ale ich dużo!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	20. Jakie piękne!	
N. odpowiada na pytanie ucznia i wyjaśnia: Mam licznych krewnych i wielu znajomych, z którymi utrzymuję korespondencję.	21. Moja mam też wysła kartki z życzeniami. Niekiedy nawet dziesięć sztuk.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	22. U nas w domu życzenia wypisuje zawsze starsza siostra.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	23. Ja najbardziej lubię oglądać kartki od mojej cioci, która mieszka w Czechach. Są trochę inne niż zawsze. Zbieram je z roku na rok.	Posłuchajcie. Przeczytam wam teraz kilka przykładowych życzeń, a wy spróbujcie zapamiętać, na której kartce były one zapisane.
N. wydaje polecenie: Posłuchajcie. Przeczytam wam teraz kilka przykładowych życzeń, a wy spróbujcie zapamiętać, na której kartce były one zapisane.	24. Ale je pani ukryła.	
N. komentuje pytanie ucznia i wydaje polecenie: Chciałam wam to zlecić do wykonania w domu. Zróbcie rysunek lub wklejcie wielkanocną kartkę.	25. O, to fajnie, ja nakleję kartkę.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	26. Ja chyba coś narysuję, może koszyczek.	
N. wydaje polecenie: Skoro ostatnio tylko tematyka świąteczna nas interesuje, to posłuchajmy piosenek o świętach pt. „Wielkanocna piosenka”.	27. Ja już gdzieś tą piosenkę słyszałem.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	28. Mój brat uczył się jej rok temu.	
N. wydaje polecenie: Agatko, połóż te świąteczne kartki na naszym wielkanocnym stole.	29. Będą dodatkową ozdobą.	Również tak uważam.
N. odpowiada i wyjaśnia: Oczywiście, będę wam służyć radą, pomocą, objaśnieniem.	30. Ale proszę pani, nie tylko ozdobą, będą nam przypominać, że należy wysłać życzenia naszym bliskim.	Słuszna uwaga, Justynko.

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie: Podkreślcie ołówkiem w tekście elementy dekoracyjne stołu.	31. Ale długi ten wiersz, ma aż cztery zwrotki.	
	N. wyjaśnia: Otóż w niektórych regionach naszego kraju, np. na Śląsku, w Wielkanoc rodzina obdarowuje swoich bliskich tzw. zajączkiem.	32. Ale mają tam fajnie.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	33. Też bym chciał dostać prezent w święta.	
	N. wydaje polecenie: Proszę, chłopcy, przenieście stół na środek sali.	34. Ja bym chętnie coś przekąsił, tyle tu smakołyków.	
	N. wydaje polecenie: Usiądźcie, żeby odpocząć.	35. Ależ się wyskakałem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	36. Ja też, ale chciałbym jeszcze.	
	N. ocenia: Za udział w dzisiejszych zajęciach i piękne prace należy wam się wszystkim nagroda. Proszę, poczęstujcie się cukrowymi jajkami.	37. Ale pyszne! Te żółte są o smaku cytrynowym.	
	N. proponuje: Jeśli ktoś z was ma ochotę poćwiczyć swój umysł, to proszę, niech zabierze krzyżówkę do domu.	38. Ja chcę, uwielbiam krzyżówki!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	39. A mnie się nie chce.	
17.			
18.	N. upomina i wydaje polecenie: Prześtańcie gadać. Każdy pracuje samodzielnie.	40. Ja tego nie umiem.	Kartkówka jest po to, żebyście się dowiedzieli, co umiecie, a czego nie.
19.	N. wydaje polecenie: Jak zmieniło się brzydkie kaczątko, Paulinko, proszę, przeczytaj.	41. A wie pani, że mam w domu maskotkę kaczątką i jest ładne.	Bądź cicho, Tomek, skup się na lekcji.
20.	N. pyta: Jakie zmiany nastąpiły z nadejściem wiosny?	42. Źle się czuję.	Proszę, idź do higienistki szkolnej.
21.	N. wydaje polecenie: Zaczynajcie. (Dzieci wykonują obliczenia sposobem pisemnym).	43. Proszę pani, a nam tu nie chce wyjść.	N. podchodzi i pomaga.
22.			
23.			
24.	N. pyta: Ile jest trzy razy siedem?	44. Takie łatwe, że...	Proszę o ciszę.
25.			

cd. tab. 39

26.			
27.	N. informuje i proponuje: Oto krzyżówka, którą mamy rozwiązać. Jeśli chcecie, możecie rozwiązać ją w parach.	45. Ja nie chcę, żeby ona mi pomagała.	No więc rozwiązujesz sam.
	N. pyta: Czy potrafisz powiedzieć, jakie uczucia przedstawiają rysunki? Dzieci odpowiadają: smutek, radość.	46. Ja jestem radosny, kiedy są wakacje.	Chyba wszyscy są radosni, kiedy są wakacje.
28.	N. wyjaśnia i wydaje polecenie: Jeżeli są bardzo dobre warunki i odpowiednie miejsce, gdzie rośnie, to może się zdarzyć, że wyrosnie. A my wracamy do podręcznika na stronie 60.	47. Proszę pani, a ja kiedyś posadziłem pomarańczę, pestki pomarańczy i je podlewałem i ona nawet trochę zaczynała chyba mi wyrastać.	Jeżeli są bardzo dobre warunki i odpowiednie miejsce, gdzie rośnie, to się może zdarzyć, że wyrosnie.
	N. wyjaśnia: Jeżeli są bardzo dobre warunki i odpowiednie miejsce, gdzie rośnie, to się może zdarzyć, że wyrosnie.	48. Proszę pani, a jak się zakopie dwa jabłka obok siebie w ziemi, to potem z tego wyrosnie ta jabłonka. Tak słyszałem. Tata mi tak mówił.	A jak się zakopie jedno, to nie wyrosnie?
29.	N. wydaje polecenie: Wymieniamy się i rozwiązujemy.	49. Ktoś tu chyba źle zagiął.	
30.	N. wydaje polecenie: Niech każdy z was wymiesza w pewnej części kartki te trzy kolory ze sobą.	50. Przeciąłem się. O, jak boli!	Nie wygłupiaj się, Marek. To nie jest śmieszne. A jakby coś ci się stało? Proszę, idź się umyć.
	N. wydaje polecenie i pyta: Jak już jesteście przy stolikach, to pomieszajcie kolor żółty i czerwony. Jaki wyjdzie kolor?	51. Ja nie nadążam.	No to dobrze, powoli.
	N. wydaje polecenie: Podejdźcie do stolików i pomieszajcie żółty z fioletowym.	52. A mnie się nie chce.	
31.	N. ocenia: Ładnie.	53. I widzi pani, zrobiłam ładnie.	
	N. ocenia i wydaje polecenie: Urodzeni matematycy z was, dzieci. Kolejno, proszę. Teraz Marcin.	54. To jest proste i już.	Dobrze, może Marcin zrobi jeszcze jeden przykład.
	N. wydaje polecenie: Teraz proszę Anię do tablicy.	55. Gotowe.	Niedobrze, popraw się.
32.	N. informuje: Zanim przejdę do lekcji, mam bardzo ważną rzecz do zrobienia.	56. Proszę pani, a ja zapomniałam dziś usprawiedliwienia.	Magda, może zrobimy tak, powiedz mi, czego ty nie zapomniałaś.

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie i komentuje: Magda, może zrobimy tak, powiedz mi, czego ty nie zapomniałaś.	57. I jeszcze zapomniałam zeszytu.	Dobrze, Magda, siadaj.
	N. zapisuje na tablicy dane z zadania.	58. Proszę pani, a pani napisała „samo”.	No tak, rzeczywiście. Widzicie, jak to jest. Cały czas ja was poprawiałam, a teraz jesteście w trzeciej klasie i to wy mnie poprawiacie.
	N. wyjaśnia (pogadanka): Jesteśmy dla nich intruzami. Nie powinniśmy zaglądać, podglądać, bo one są zajęte budowaniem swoich domów, wychowywaniem swojego potomstwa i nie powinno się im przeszkadzać.	59. Proszę pani, a jak się rodzą te zwierzęta, to one rodzą się tak jakby w takiej torbie! A później się z tego wykluwają. Bo ja widziałam kiedyś króliki i one z takiej torby wychodziły.	Wiesz, Patrycja, to już są bardzo skomplikowane szczegóły. O tym, co Patrycja mówi, może się innym razem zajmemy. Poza tym nie wszystkie zwierzęta przychodzą na świat w jednakowy sposób.
33.	N. wydaje polecenie: Czytamy.	60. Ja tego nie mam.	Dlaczego tego nie masz?
	N. pyta: Dlaczego tego nie masz?	61. Bo jej się nie chciało zrobić.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	62. Proszę pani, a ja się pomyliłam.	Każdy może się pomylić.
	N. wydaje polecenie: Martynko, chodź wylosować pytanie. U. czyta: Kiedy rozpoczęła się wiosna?	63. Dwa lata temu.	
	N. wydaje polecenie: Usiądźcie. A teraz, proszę, nie zamykajcie książek. Otwórzcie ćwiczenia na stronie 3.	64. Proszę pani, miała być kartkówka.	Będzie na następnej lekcji. Spójrzcie teraz do ćwiczeń. Mamy tu ilustrację zgodnie z tekstem wiersza.
34.	N. zapowiada: Ja teraz przejdę i sprawdzę, czy zrobiliście to dobrze. Komu powiem, że ma dobrze, dostanie 5 punktów.	65. A oni mają inaczej niż my, a też mają 5 punktów.	Pokaż, rzeczywiście, musiałam się pomylić. Przyklejcie borówkę w odpowiednim miejscu.
35.	N. wydaje polecenie: Artur, chodź, załóż ci maskę małpki.	66. Ja nie lubię małp.	No, to będziesz sową. (U: Sową? Dobrze.)
36.			
37.	N. informuje: Chcę przedstawić wam gości zaproszonych na zajęcia.	67. My panią Mirkę znamy z przedszkola.	

cd. tab. 39

38.	N. pyta: A kolor żółty, brązowy?	68. O, patrzcie, traktor.	Proszę nie patrzeć w okno.
	N. wydaje polecenie: Maluj, jak potrafisz.	69. Fajne mam włosy. Zrobiłem sobie na żelu.	
39.			
40.			
41.			
42.	N. wydaje polecenie: Proszę znaleźć fragment, w którym przedstawiony jest nastrój. (Tak zachowywali się ludzie).	70. Proszę panią, ja mam jeszcze ilustrację do tej czytanki.	Świetnie, zaraz ją wykorzystamy.
	N. wydaje polecenie: Posłuchajcie pieśni, która mówi o dniu 3 maja.	71. Ja ją znam.	To świetnie, możesz nam zaśpiewać.
43.	N. czyta artykuł o zawaleniu się domu w Austrii, pt. „Tragiczny tydzień”, następnie dodaje – to była wielka tragedia.	72. Słyszałem, że Rosja i Białoruś się połączyły.	
44.	N. wydaje polecenie: Teraz ułóżcie te cztery wyniki działań od liczby najmniejszej do największej.	73. E... łatwe.	No, proszę mi przeczytać.
	N. pyta: U nas też są takie żywe domy?	74. Mi to nawet sikorka wleciała do domu.	
45.			
46.	N. informuje: To jest pani Ola, która będzie dzisiaj na naszych lekcjach obserwować, jak wy się dobrze uczycie.	75. Proszę pani, a moja siostra ma na imię Ola.	
	N. wydaje polecenie: Dobrze, teraz przechodzimy do rozwiązywania tego ćwiczenia.	76. Proszę pani, a ja mam te 30 złotych.	Dobrze, Madziu, ale to załatwimy po przerwie.
	N. stwierdza: O, Maciek się spóźnił.	77. Jak zwykle.	Szybciotko siadaj i wyciągnij podręcznik.
	N. wydaje polecenie: Szybciotko siadaj i wyciągnij podręcznik.	78. Proszę pani, on powiedział wczoraj, że jest chory, a znowu przyszedł do szkoły.	Cichutko, ja się nim zajmę, a wy róbcie dalej ćwiczenia.
47.	N. informuje: Jest to też bardzo prościutkie.	79. Takie prościutkie, że...	Adrian, czy ty już napisałeś?
	N. wydaje polecenie: Proszę przygotować sobie linijkę i ołówek.	80. Ja nie mam linijki.	Proszę, kto jeszcze nie ma linijki?
	N. pyta : Adrian, czy ty już napisałeś?	81. Ja mam dwie, mogę pożyczyć.	Dobrze, wszyscy mamy już linijki.

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie: Proszę oznaczyć prostokąt, jak chcecie, napisać jego wymiary – tylko dwa boki, bo dwa będą takie same.	82. Ale to jest kwadrat!	Nie, to jest prostokąt.
	N. pyta: Kto jest już gotowy?	83. Ja swój nazwałem „auto”.	Dobrze, a teraz proszę pod rysunkiem napisać wzór.
	N. pyta: Ile byś tu napisał?	84. Jeszcze nie zrobiłem.	Więc może Bartosz.
48.	N. wydaje polecenie: Zapiszemy sobie temat. Otwieramy zeszyty.	85. Miała nam pani sprawdzić zeszyty.	Sprawdzę, nie bójcie się.
	N. informuje: Sprawdzę, nie bójcie się.	86. Proszę pani, a ja zapisałem na kartce temat.	Dlaczego?
	N. wyjaśnia: Pięknym krajem jest Szwecja, ale ma dużo zimnych rzeczy, np. mróz minus 40 stopni.	87. To fajnie, że jest tam tak zimno.	Jak byłbyś ubrany? Czy by ci tylko było widać.
49.	N. wydaje polecenie i słucha: Powiedźcie mi teraz, jak trzeba wychować dziecko, żeby umiało pracować? U: Pozwalać mu pomagać w domu.	88. Ja kiedyś sam zrobiłem sobie nowe autko ze starego.	Świetnie. Co jeszcze umiecie robić?
	N. informuje: Na pytanie „ile?” odpowiadają liczebniki główne, a na pytanie „który?” odpowiadają liczebniki porządkowe.	89. Proszę pani, zaśpiewajmy piosenkę.	Dobrze, to teraz zrobimy sobie przerwę i zaśpiewamy naszą piosenkę pod tytułem „Papużki nierozłączki”.
	N. ocenia i wydaje polecenie: Dobrze, Radku, zapisz.	90. Proszę pani, teraz będzie w-f?	Na następnej lekcji, Wojtusi. Będziecie mogli przebrać się na przerwie.
50.	N. wydaje polecenie: Bartek, podejdź do magnetofonu i załącz płytę nr 11.	91. Proszę pani, ktoś mi pociął, ja tego sama pewno nie zrobiłam...	Ola, na pewno w klasie nikt ci tego nie pociął. Masz młodszego brata.
	N. odpowiada: Ola, na pewno w klasie nikt ci tego nie pociął. Masz młodszego brata.	92. Nie, bo on nie umie jeszcze nożyczek trzymać.	
	N. komentuje: Wszyscy słyszeli na pewno.	93. Ja nawet widziałem w górach małą koziczkę.	Oliwer, czy to ma coś związek z gwarą góralską?
	N. wyjaśnia: Czyli wy powinniście sobie mówić gwarą, a kiedyś w przyszłości swoim dzieciom tę gwarę przekazywać.	94. Moja prababcia... ona teraz już nie żyje, ale oni kiedyś się uczyli francuskiego i ruskiego.	A ty teraz się uczysz angielskiego i niemieckiego. Babcia się uczyła francuskiego, no.

cd. tab. 39

N. komentuje: A ty teraz się uczysz angielskiego i niemieckiego. Babcia się uczyła francuskiego, no.	95. Francuskiego i ruskiego.	No, takie były czasy, ale ty też obce języki poznajesz w tej chwili. Babcia informatyki nie miała. Takie czasy są. Babcia się uczyła, ty się uczysz...
N. wydaje polecenie: Proszę pióra do rączek.	96. I długopisy.	
N. pyta: Co to jest ciupaga? U: Siekierka. N. wyjaśnia: No, ona służy i do obrony i do podpierania.	97. Ja to znam. Mój dziadek miał taką z takimi znaczkami...	
N. informuje: Słuchajcie, jak się jedzie na wycieczką w góry, to raczej bez ciupagi się nie wraca. To jest taki atrybut.	98. A ja mam taką małą, taki długopis.	Dobra, piszemy ciupaga.
N. komentuje i wydaje polecenie: Spodnie, oczywiście, więc proszę przy spodniach napisać portki.	99. Ja zawsze na spodnie mówiłam portki.	Dobrze, następny wyraz.
N. komentuje: Oczywiście.	100. Proszę panią, on może służyć za gorset.	Za co? Ola!
N. informuje: Niedźwiedzie w okolicach Zakopanego, na Podhalu.	101. Ja widziałem!	
N. informuje: Wiatr halny jest bardzo typowy właśnie dla regionu Podhala.	102. Albo monsum.	Albo co? U: Monsum. N: Monsum? Nie słyszałam, Bartek, takich rzeczy, więc nie powiem ci. Monsun – jest takie wyrażenie, ale nie powiem ci. To są deszcze monsunowe, ale na pewno nie padają w Polsce. Coś ci się chyba pokręciło, Bartek.
N. informuje (c.d.): Nieraz w telewizji w prognozie pogody pani zapowiada, że w górach będzie wiał wiatr halny. Jak w górach wieje wiatr halny, to i u nas wieje wiatr. Nie jest oczywiście taki silny, jak w górach, ale też wieje. U. się zgłasza. N: Słucham.	103. Jak my byliśmy w górach, to był taki wiatr i wtedy my... i kolejka górską nie jeździła. Wyłączyli ją.	
N. potwierdza: Tak, Kasprowy Wierch.	104. Ja byłam na Kasprowym Wierchu, tylko że pieszo.	

cd. tab. 39

	N. komentuje śpiewanie uczniów: No, słuchajcie, trochę to tak nie było wiosennie, tylko tak jak byście byli już... (Kończy po stwierdzeniu ucznia) na ostatniej lekcji byli.	105. No a lato już ma być za niedługo teraz.	
	N. wydaje polecenie: Teraz Patryk i Podhale.	106. Ale to jest w drugiej ramce.	Tak, w drugiej, Oliwer świetnie zauważył.
51.	N. wydaje polecenie i pyta: A proszę mi teraz powiedzieć, jaka była największa liczba 5-cyfrowa?	107. Ja wiem!	Zapraszam cię, Mateuszu, do tablicy.
	N. wydaje polecenie: Trzecie zadanie. Mateusz, proszę, Mateusz tutaj przyjdzie i napisze słownie liczbę, którą mają chłopcy, a Patrycja napisze słownie tę liczbę, którą mają dziewczynki.	108. A my wygrywamy!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	109. No i co.	Grzesiu, zaraz zobaczymy, kto wygra. Czy będzie remis, czy ktoś wygra.
	N. wydaje polecenie: Przemek, Przemek na poniedziałek przyniesie nam na planszy pięknie wypisane: suma tu i będzie mnożenie, różnica...	110. Proszę pani, ale suma to jest dodawanie.	Och, rzeczywiście. Widzicie, ja już z was biorę przykład i źle zapisuję. Oczywiście ma być „dodaj”.
52.	N. potwierdza: Tak, to jest kolejna charakterystyczna rzecz dla świąt.	111. Proszę pani, a ja mam w Wielki Czwartek imieniny!	
	N. pyta: A kto spróbuje czwarte?	112. Nikt nie wiedział, proszę pani.	A spotkaliście się z taką nazwą, jak kra... (Uczniowie: Kraszanki).
	N. słucha. U. opisuje kraszankę: Do skorupki jest przyklejony żółty sznureczek i kwiatki. Bardzo podoba mi się to jajko.	113. Mój dziadziuś bardzo dawno już umarł i on robił pisanki dla górali.	Dobrze, Pawełku, za chwilę pokażesz pisanki dziadka.
	N. wydaje polecenie: To napisz, Pawełku na tablicy słowo: „Farba”.	114. Zapomniałem, jak się pisze literkę „F”...	
53.	N. wydaje polecenie: Przyjrzyjcie się teraz... Macie również w książce na stronie 36. Macie również stroje ludowe.	115. Ale tutaj na stronie 25. też są stroje ludowe.	Tak, ale ja prosiłam, żeby otworzyć na stronie 36.
	N. wydaje polecenie: Proszę opisać jeden ze strojów.	116. Ja chcę.	Dobrze, ale który chcesz opisać?

cd. tab. 39

N. potwierdza i słucha: Tak. U: I taki pasek. N: Tak.	117. I czerwone buty.	Adrian, nie przerywaj koleżance. Czy udzieliłam ci głosu?
N. wydaje polecenie: Sebastian.	118. Wysoka góra. He, he, najłatwiejsze miałem.	No, to samo powiedziałeś, w ogóle nie zmieniłeś słowa. Jaki „bezsens”.
N. komentuje: No, to samo powiedziałeś, w ogóle nie zmieniłeś słowa. Jaki „bezsens”.	119. Taki miałem przykład.	No tak, bardzo proste ci się trafiło. Nie musiałeś zmieniać słowa.
N. komentuje: No tak, bardzo proste ci się trafiło. Nie musiałeś zmieniać słowa.	120. Miałem szczęście.	Tak, a jak nazywa się pani, która mieszka w górach?
N. ocenia i stwierdza: Tak, to jest górnik.	121. A proszę pani, mój tata jest górnikiem.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	122. Mój też, mój też.	Wydaje mi się, że większość waszych tatusiów pracuje na kopalni. Tutaj w Jastrzębiu mamy dużo kopalń.
N. pyta w odpowiedzi na pytanie ucznia: To proszę, ile?	123. A mój tata pracuje na Boryni.	Tak, dobrze.
N. pyta: Byli górale w strojach góralskich albo góralki? Weronika, proszę.	124. A ja jak byłam w górach, to jechałam taką kolejką górską, ale nie pamiętam na jaką górę. Ale było super i tam chodziłam z mamą i tatą i kupiliśmy dużo pamiątek.	A pamiętasz, w jakim mieście byłaś?
N. ignoruje pytanie ucznia.	125. Wisła.	Tak, to jest Wisła, jak nasza najdłuższa rzeka. Byłeś kiedyś w Wiśle?
N. odpowiada, komentuje i pyta: Tak, to jest Wisła, jak nasza najdłuższa rzeka. Byłeś kiedyś w Wiśle? U: Tak, byłem i widziałem dom Adama Małysza. Był obok takiego dużego hotelu.	126. Ten hotel nazywa się Gołębiewski i ja tam byłem z rodzicami i siostrą. Tam jest taki park wodny i restauracja. Pływałem w tym basenie i było fajnie.	A czy ktoś był kiedyś w górach i za granicą?

cd. tab. 39

54.	N. informuje: Macie jeszcze pięć minut na dokończenie swoich prac.	127. To mało jest...	To jest bardzo dużo czasu.
	N. wydaje polecenie i informuje: Słuchajcie. Zakończymy ćwiczenia. Kto skończył, niech odda, a kto nie, to dokończy w domu. Dyżurna zbiera kartę 18-tą. Sprawdzić podpisy na karcie.	128. Proszę panią, ja jeszcze nie dokończyłam.	Kto nie skończył, dokończy w domu.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	129. Piętnasta!	
	N. ignoruje pytanie ucznia i wydaje polecenie: Proszę, przenieś się na środek.	130. Ja nie chcę tam być...	
	N. wyjaśnia w odpowiedzi na pytanie ucznia: Otóż, kokony, zanim utworzy się cała postać motyla, zbiera się je w odpowiedniej fazie rozwoju. Zabiera się do fabryk jedwabniki i przerabia się na jedwabną nić. W jaki sposób zabija się te poczwarki? One będą przez jakiś czas w gorącej wodzie. Umierają w środku.	131. Utopią się.	I kiedy już są nieżywe, wtedy zaczyna się. Pracownicy, byłam tam w Turcji, pracowały tam kobiety, które w pojemnikach z gorącą wodą, gdy były już gotowe, wyjmowano je. (...)
55.			
56.			
57.			
58.	N. wita się: Dzień dobry. Uczniowie: Dzień dobry.	132. Dzwonek nie dzwonił.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	133. Bo jest zepsuty.	
59.	N. pyta: proszę bardzo, kto wie?	134. Ale jeszcze trzecie.	Tak, zapomniałam, to proszę, powiedz.
	N. wydaje polecenie: Ostatni punkt.	135. Ja chcę.	To może Tomek. Mamy „uwolnienie Kłapka”.
	N. proponuje: Ja bym proponowała, żebyś na początku spróbował ze wzoru, a drugie zwierzątko zrobisz takie, jakie będziesz chciał.	136. Ja mogę nawet bez tego narysować.	Dobrze.
	N. wydaje polecenie: Jak skończycie rysować, to przypnijcie swoje rysunki do tablicy i zrobimy sobie naszą galerię.	137. Proszę panią, a ja sobie wszystkie narysuję.	
60.	N. informuje i zapowiada: Robiliśmy piktogramami nasze prace. Ja powiesiłam tylko kilka, bo reszta się nie zmieściła. Ale potem powieszę następne.	138. To ja wezmę to, co zostało.	A dlaczego?
	N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Na dużej kartce narysujecie sobie w każdym rogu ramki, pamiętacie. Ja wam to zagnę, a wy to zróbcie do końca. Jeżeli w grupie są cztery osoby, to robimy so-	139. Fajnie.	

cd. tab. 39

	bie cztery takie małe domki. Dla każdego z grupy jest jeden mały domek. Jeżeli jest was w grupie pięcioro, to wtedy robicie sobie w ten sposób, takimi falami, okienka.		
	N. słucha, jak grupy kolejno czytają ułożone definicje: Bajka jest to trochę prawdy a trochę fałszu. Bajka to fantazja. Gdy czytamy bajkę, wciąga nas książka do innego świata. Bajka to inny świat.	140. Ta definicja jest fajna.	
	N. słucha odpowiedzi ucznia: To miało być o książce, a nie o filmie.	141. Źle zrobione... cha, cha, cha...	Nie, Szymon, nie, źle, po prostu nie dostosowane do polecenia, które podałam na początku.
	N. wydaje polecenie: Zastanówcie się, co może być morałem.	142. Hmm... nie wiem.... Trudne, nie znam takiego przysłowia.	Myslę, że już nawet to mówiłeś.
	N. stwierdza: Grzesiu miał rację.	143. Ja też, ja też tak mówiłam.	Brawo, dobrze.
61.	N. powtarza odpowiedź ucznia: „Tak nawiasy są bardzo ważne” i słucha ucznia: $48 : 4 + (40 + 8) : 4 + 40 : 4 + 8 : 4 = 10 + 2 = 12$.	144. Przepraszam, a pani mówiła, że będzie polski, a jest matematyka.	Ja tak mówiłam? Chyba nie. Ale zaraz z tej matematyki nam powstanie polski.
	N. wydaje polecenie: proszę, dla ciebie taki przykład – 88:8.	145. Ja wiem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	146. Ja wiem.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	147. 80 i 8.	Kto tak pomyślał?
	N. komentuje i pyta o odpowiedź ucznia: Dobrze, ale Mateusz trochę pomylił pojęcia, bo złodzieje kradną, a dynamit podkładają tzw. terroryści. Jaki jeszcze inny sposób?	148. Ja chcę powiedzieć, jak możemy uciec.	Ale ja pytam, co może zniszczyć tą naszą Ziemię.
	N. wyjaśnia: Jak któraś grupa będzie mieć wątpliwości, to się głosimy, pani podejdzie.	149. Proszę pani, a Mateusz się do nas patrzy.	Nie zaglądamy do innych grup.
	N. wydaje polecenie: Przerywamy pracę.	150. My jeszcze dopiszemy jedno słowo.	Dobrze, zaczekamy na to jedno słowo.
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Może robić? – Jeszcze chwileczkę.	151. Ja już wiem wszystko.	Mariusz, przeczytaj na głos.

cd. tab. 39

	N. ocenia i wydaje polecenie: Świetnie, czyli gazety oddajemy do punktu skupu makulatury. Zapiszcie sobie.	152. A proszę pani, za to płacą.	Tak, czyli widzisz, mamy dwie korzyści: pozbywamy się niepotrzebnej makulatury, nie zanieczyszczając środowiska, i jeszcze dostajemy za to pieniądze.
	N. wydaje polecenie: Zaproszcie całą rodzinę, zróbcie rodzicom kawę...	153. Moja mama nie pije kawy.	No to herbatkę. I zapytajcie rodziców, czy wasza rodzina jest rodziną ekologiczną i dlaczego tak myślą.
	N. informuje i wydaje polecenie: Ponieważ miałam zaplanowane robienie plakatu na dzisiejszy temat, ale nie zdążymy go już dziś zrobić, więc przez weekend zastanówcie się, co mogłoby na nim być i przynieście to, co będziecie chcieli wykorzystać. Może to być gazeta, nitki, szmatki, co tylko chcecie. Bibułę, papier, klej, farby ja mam.	154. Proszę pani, a nie było dzisiaj matematyki.	Jak to nie? To chcecie? To dobrze, wyciągamy ćwiczenia.
	N. pyta i wydaje polecenie: Jak to nie? To chcecie? To dobrze, wyciągamy ćwiczenia.	155. Już dziś było dużo matematyki.	Strona 57. Zróbcie sobie zadanie 2., to takie, jak robiliśmy na początku zajęć.
	N. wydaje polecenie: Strona 57. Zróbcie sobie zadanie 2., to takie, jak robiliśmy na początku zajęć.	156. Nie.	Dobrze, to zróbcie sobie to w domu dla utrwalenia, w poniedziałek sprawdzimy.
	N. informuje i wydaje polecenie w odpowiedzi na pytanie ucznia: Chwila, mam dla was zabawę. Zamykamy wszystko, porządkujemy swoje miejsca. Zapraszam wszystkich tutaj do mnie.	157. Zagrajmy w formułę.	
62.	N. wydaje polecenie: Otwórzcie ćwiczenia na stronie 56., zaczynamy od prostych ćwiczeń.	158. Ale to już było!	Było? To przeanalizujemy ćwiczenia i zapiszemy wnioski. Zadanie trzecie, przeczytaj polecenie, Aniu.
	N. informuje, wydaje polecenie i pyta: Teraz będziemy obserwować, co się dzieje z ilorazem. Zwróćcie uwagę na iloraz. Mamy: jeden, dwa, cztery, osiem, szesnaście, co się z nim dzieje? U: Zwiększa się.	159. Ja to rozumiem! Jest dwa razy większy od poprzedniego.	Tak, każdy kolejny iloraz zwiększa się dwa razy.

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie: Zapisujemy wniośki.	160. Ale tutaj nie ma miejsca.	Możecie zapisać wnioski w tej białej przestrzeni, widzicie?
	N. wydaje polecenie: Strona 56. do domu obowiązkowo, dla chętnych następna strona, dwa pierwsze słupki, kto lubi, może liczyć.	161. Ale to już mamy zrobione.	Tak? Ale ja widzę, że nie wszyscy to mają...
	N. pyta: Tak? Ale ja widzę, że nie wszyscy to mają...	162. Bo to robiliśmy z panią z biblioteki.	To w takim razie kto tego nie ma, niech to zrobi na zadanie domowe.
63.	N. pyta i słucha: A jakie do zmyślonych, czyli fantastycznych? U: Pasierbicę, macochę i córkę.	163. Proszę pani! A ja widziałam podobne coś w telewizji.	Tak? No to teraz możecie sobie porównać baśń czytaną i sfilmowaną.
	N. wydaje polecenie: A teraz usiądźmy i waszym zadaniem będzie pokolorowanie obrazka.	164. Proszę panią! Proszę pani, to ognisko lata w powietrzu!	No, tak to jest narysowane.
64.	N. informuje i pyta (zadaje zagadkę): Teraz przeczytam ostatnią zagadkę: Jaki to miesiąc ziemniaki kopie, czyści z paździerzy lny i konopie.	165. Ja wiem.	Dominik nie dostanie znaczka, bo przecież była umowa!
	N. rozdaje uczniom gazety do zabawy ruchowej.	166. Ty masz Supermana!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	167. Ale fajne buty! (dotyczy ilustracji w gazecie)	Proszę o ciszę, bo nie będziecie wiedzieć, co macie dalej robić.
	N. wydaje polecenie i gra na bębnie: Zaczynamy się bawić.	168. Pada deszcz!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	169. Marcel, zachowuj się, bo nam wstyd przynosisz!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	170. Uwaga, burza! Piorun!	
	N. wydaje polecenie: Obłoczkiem będzie Kasia, wiatrem Krzyś, słońcem Ania, górą Dominik...	171. Patrycja, umiesz już to? Bo ja tylko połowę.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	172. Ja jeszcze nic!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	173. Ja chcę być górą!	
	N. wydaje polecenie: Teraz wyciągnijcie zeszyty i napiszemy temat lekcji, pod którym przykleicie karteczki z planem zdarzeń.	174. Proszę pani, a ja nie mam naboju.	Czy ma ktoś pożyczyć nabój do pióra Łukasowi?

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie: Teraz rozdaję wam patyczki, weźcie pięć z nich i ułóżcie krople wody.	175. Ja nie wiem, czy mi się uda!	Na pewno ci się uda.
	N. wydaje polecenie: Aniu, narysuj teraz linię łamaną zamkniętą na tablicy, a Gabrysia otwartą.	176. A ja mam inaczej!	A jak? Tak też może być.
	N. ocenia: Tylko cztery osoby zaznaczyły, że pracowały bardzo dobrze, o czym to może świadczyć? – albo o tym, że naprawdę tylko cztery osoby solidnie pracowały, ale myślę, że o tym, że to było trudne zadanie.	177. To było trudne i ja nie wiedziałem, którą odpowiedź wybrać, bo mi dwie pasowały.	Tak, to jest trudne, aby ocenić samego siebie.
65.	N. pyta: Kto wie, dzieci? U: Zrobiło się cieplej.	178. No właśnie, bo słońce jest bliżej Ziemi.	No, prawie, Mateuszku, bo Słońce się do Ziemi nie zbliża. Ale za to co się z tym Słońcem stało?
	N. dopowiada i pyta: ...jako pokarm, jako pożywienie, dobrze, ale czy tylko dla ludzi? U: Nie. Nie tylko.	179. Ona powiedziała chyba, że nie.	Nie tylko, Olu. Zboża nie wykorzystuje się tylko jako pokarm dla człowieka, ale po co?
	N. informuje: Chociaż bywają takie uprawy, które można hodować w wodzie...	180. Na przykład fasola.	Na przykład fasola.
	N. odpowiada na pytanie, wyjaśnia i wydaje polecenie: I rzeżuchę też, nawet na wacie, prawda, mokra wata wystarczy, żeby rzeżucha urosła. I Michał jeszcze coś nam powie.	181. Bo na polu zwierzęta tam przychodzą, żeby jeść, bo one też muszą mieć jakieś pożywienie.	Oczywiście, że tak.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: Oczywiście, że tak.	182. Więc zjadają ziemniaki.	I my to doceniamy i rozumiemy, że każde zwierzę, każda istota chce przetrwać, a żeby przetrwać, musi jeść.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: I my to doceniamy i rozumiemy, że każde zwierzę, każda istota chce przetrwać, a żeby przetrwać, musi jeść.	183. Ale one biorą małe ziemniaki, a te duże zostają na zewnątrz.	No, tak to bywa.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: No, tak to bywa.	184. Potem trzeba chodzić z wiaderkiem.	
	N. pyta i ocenia: Kto dzisiaj tak pięknie odpowiadał? Na pewno odpowiadał Michał pięknie, Damian pięknie, Krystian pięknie.	185. Ja najwięcej odpowiadałem.	Ty masz, Damian, gospodarstwo, tak? No dobrze, w takim razie zapraszamy Damiana, będzie rolnikiem.

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie: Nad pozostałymi ćwiczeniami, tymi propozycjami, zastanowicie się w domu i wypytacie rodziców, ponieważ rodzice mają bardzo dużo pomysłów na wykorzystanie różnych zbóż, zapytacie, co u was w domu robi się z poszczególnych zbóż.	186. Proszę pani, tu jeszcze jest, z jakich zbóż mogły powstać te produkty.	Nad tym też się zastanowicie i jeszcze do czego wykorzystuje się słomę, zapytacie rodziców, czy wykorzystują słomę.
	N. odpowiada: Nie musisz na liczmanach. Mamy do 782 dodać 117, przelicz i zobacz, czy jest dobrze... Nie pisz tego samego...	187. Ale on chyba chce w słupku.	Chcesz w słupku?
	N. ignoruje pytanie ucznia.	188. Justyna, nie to, to jest zły wynik, coś pomyliłaś.	Nie, ona miała sprawdzić tylko pisemnie. Zobaczcie, są jakieś rozbieżności. Justyna nie zrobiła tego, co miała zrobić.
	N. stwierdza, kontroluje, ocenia, wydaje polecenie: Nie, ona miała sprawdzić tylko pisemnie. Zobaczcie, są jakieś rozbieżności. Justyna nie zrobiła tego, co miała zrobić.	189. Ona zrobiła następne.	No to szybciotko – 348... jest to samo, dobrze...
	N. upomina: Krystian, miałeś robić w pamięci.	190. A ja przepraszam, ale ty Justyna pomyliłaś przykłady, a gdzie jest 976?	No dobrze, zrobimy teraz przykład, który podyktowała Justyna, a potem zrobimy przedostatni, tylko nie pomylcie się przy wpisywaniu.
	N. ignoruje pytanie ucznia.	191. To przecież jest odejmowanie, a nie dodawanie.	Damian, ona powinna sama to zauważyć... Zgadza się, Karolina zmaże całą tablicę.
	N. wydaje polecenie i zapowiada: A teraz, moi drodzy, każdy samodzielnie robi zadanie 4., potem wspólnie sprawdzimy, czy nie ma pomyłek, teraz pracujemy zupełnie samodzielnie.	192. Proszę pani,... a Delfina cały czas do Karoliny zagląda.	Kto?
	N. pyta i informuje (ocenia): Kto ma 4 punkty? 4 punkty to 3. miejsce, brawo. Dziękuję. Kto ma 3 punkty? 3 punkty to 4. miejsce, brawo, dziękuję.	193. A mi Wiola pomyliła.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	194. To nie trzeba było jej słuchać.	
66.	N. odpowiada i wyjaśnia: Tak, z wielkiej, bo to jest nazwa rzeki.	195. Proszę panią, ale ja wszystko pisałem drukowanymi!	No, jak drukowanymi, to dobrze. Wszystkie litery są duże.

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie: Konrad, zaproponuj nam temat dzisiejszej lekcji.	196. Ja wiem jaki!	Ale ty jesteś Konrad?
	N. odpowiada na pytanie ucznia: Sikorka bogatka ma ogon zielony.	197. A ja myślałam, że niebieski, bo tak to tu w naszej książce wygląda.	No tak, bo zdjęcie nie zawsze odzwierciedla to, co jest w rzeczywistości.
	N. wydaje polecenie: No to w takim razie pokażecie mi teraz linię łamaną. Ale nie zrobicie tego w powietrzu, bo nie jesteście w stanie, połóżcie nitki na ławce...	198. Proszę panią, ja mam!	No popatrzcie, Kornelia nam tę linię w powietrzu pokazała. No, jest pomysł. Slicznie.
	N. komentuje i pyta (upomina): No pięknie, na dodatek używasz czerwonego długopisu, a czyj to kolor?	199. Ale to jest różowy...	To jest naprawdę duża różnica między czerwonym a różowym. Od pierwszej klasy wszystko w matematyce rysujemy ołówkiem, a wy jesteście w trzeciej klasie i najprostszych rzeczy już nie pamiętacie.
67.	N. wydaje polecenie, upomina i pyta: Proszę usiąść na swoich miejscach, szybciułko zaczynamy nowy temat. Kamil, czy ty mnie słyszysz?	200. Ale ja jeszcze nie wyciągnąłem książki.	Czy ja kazałam to zrobić?
	N. wydaje polecenie: Proszę, dokończ. U: No, jest mokrawo i ten... pluchawo.	201. Nie „pluchawo”, tylko „plucha”.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	202. Plucha jest, wiem!	Co to znaczy, jak jest plucha?
	N. proponuje i słucha: Jak już wiemy, czym charakteryzuje się jesień, to możemy porozmawiać o wietrze, który nam czasem może dokuczać jesienią. U: Spadają kapelusze i ludzie są kudłaci, bo im we włosach hula wietrzysko!	203. Jesteś śmieszna i rozbawiłaś mnie do łez!	Kamil, proszę cię...
	N. wydaje polecenie: Kto nie zdążył, niech przerwie i słucha uważnie, to krótki tekst, mieliście dosyć czasu, a czas nas goni.	204. Ja nic z tego nie wiem!	To słuchaj, a się dowiesz.
	N. pyta: A może Eryk, wiesz, za pomocą jakiego przyrządu wymienionego w czytance mierzy się wielkość ciśnienia atmosferycznego, czyli nacisku powietrza na naszą planetę, Ziemię? U: To jest hektopaskal.	205. Proszę panią, a jak ja miałem gorączkę, to mama dała mi termometr, ale to jest do temperatury.	Dobre spostrzeżenie, Kamilku.

cd. tab. 39

	N. upomina, wydaje polecenie, wyjaśnia: Kamil, proszę cię, nie wyprowadzaj mnie z równowagi! Tak, rękoma! Rozmazujcie palcami, tak jak uważacie.	206. A ta wata jest dziwna, bo się klei do mokrych palców.	Jak chcesz, to umyj sobie ręce.
	N. proponuje i zapowiada: Kto skończył, może iść się umyć, zaraz wysuszymy prace i wybierzemy najlepsze.	207. Nie lubię konkursów.	Gdybyś się starał, może byś zdobył jakieś miejsce, ale znając ciebie, to pewnie jak zwykle, byle jak, byle szybko, nieprawda?
	N. komentuje stwierdzenie ucznia: Gdybyś się starał, może byś zdobył jakieś miejsce, ale znając ciebie, to pewnie jak zwykle, byle jak, byle szybko, nieprawda?	208. Ja już wiem, kto wygra.	
68.	N. stwierdza: Ale ja myślę, że przede wszystkim trzeba zapamiętać, że jest to czas, który trwa od Bożego Narodzenia do Środy Popielcowej.	209. W karnawał wszyscy się bawią.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia	210. Moi rodzice w tym roku idą potańczyć do Domu Ludowego. Tam jest ogromny parkiet. I głośno leci muzyka. Za bilety płacili 100 zł.	A jak myślicie, czy są kraje, w których ludzie bawią się inaczej aniżeli w Polsce?
	N. upomina i wydaje polecenie: Ale proszę o ciszę i komórki wyłączyć też trzeba.	211. To komórka Tomka.	Nie interesuje mnie, czyja to komórka. Każda w czasie lekcji ma być wyłączona.
69.	N. wydaje polecenie i wyjaśnia: Waszym zadaniem jest znalezienie literek w labiryncie i ułożenie z nich wyrazu. Wtedy dowiemy się, co będzie tematem zajęć.	212. Super.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	213. Ale fajnie.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	214. Proszę pani, a Marcin się hušta na krześle.	Marcin, przewrócisz się.
	N. upomina, komentuje i wydaje polecenie: Natalka, pospiesz się. My już kończymy pisanie, a ty dopiero zaczynasz pisać pytanie. Usiądź prosto.	215. A ja już skończyłam.	To napisz jeszcze inne, jak ci się podobały.

cd. tab. 39

	N. wydaje polecenie: Kuba, proszę. U. czyta swoje wypracowanie, potem inni. N. słucha.	216. Proszę pani, a Dawid je.	Po co skarżysz? I tak go prędzej czy później zobaczę. Schowaj, Dawid, ten słonecznik.
	N. odpowiada i komentuje: Oczywiście, ale z rodzicami.	217. A ja byłem sam ostatnio.	Dawid, nie opowiadaj głupstw.
	N. rozdaje uczniom krzyżówki.	218. Ale łatwa.	
	N. sprawdza poprawność wykonania zadania.	219. A oni odpisywali.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	220. Tak, oni odpisywali, jak myśmy czytali.	Dawid, skreśl te wyrazy, które odpisaliście od innych grup.
	N. zapowiada: Na następnej lekcji z panią Beatką będziecie robić takiego świątecznego Mikołaja, z którego rodzice na pewno się ucieszą i którego będzie można postawić na stoliku albo pod choinką.	221. Ale fajnie.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	222. A ja nie chcę Mikołaja.	Dobrze, to zrobisz sobie coś innego.
70.	N. wydaje polecenie: Zacznijmy od zaznaczonej kratki i po kolei odczytujemy, co trzecią literkę, tak, aż dowiemy się, jakie jest hasło.	223. Ja wiem, ja wiem!	Ciiiiii... Kto wie, to nie mówi.
	N. wydaje polecenie: Poszukajcie w książeczkach, kto to był.	224. Ja mam, znalazłem.	Tak.
	N. odpowiada: Tak.	225. A ja nie mam.	Dobrze, zaraz ci poszukam.
	N. wydaje polecenie: Kto nie ma, pisze z tablicy.	226. Ja mam.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	227. A ja nie wiem, co mam napisać.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	228. Proszę pani, a ja nie mam obrazków.	Tutaj masz, kto nie ma lub nie znalazł, pisze: M. Szal.
	N. wydaje polecenie: A teraz chowamy szybko wszystko rzeczy ze stolików prosto do plecaków i wyciągamy zapalniczki.	229. Proszę pani, a ja zapomniałam z domu.	No i co teraz? Masz szczęście, bo przyniosłam całe opakowanie zapalek, wiedziałam, że ktoś zapomni, proszę.
71.	N. zapowiada: Po powrocie zrobimy sprawozdanie z wycieczki.	230. O, jakie fajne auto!	Błażej, nie ciebie chcemy słyszeć, tylko śpiew ptaszków.

cd. tab. 39

72.	N. wydaje polecenie: pamiętajmy, że obserwujemy zmiany w przyrodzie.	231. O, te drzewa puszczają zielone igielki.	To są modrzewie, jedyne iglaste drzewa, które tracą igły na zimę.
	N. wyjaśni: To są modrzewie, jedyne iglaste drzewa, które tracą igły na zimę.	232. Proszę pani, tam są baze!	Darku, to nie baze, tylko leszczyna.
	N. wyjaśnia: Darku, to nie baze, tylko leszczyna.	233. Jaka brzydka wrona!	To nie wrona, tylko kos.
	N. wyjaśnia: To nie wrona, tylko kos.	234. Acha, teraz już będę pamiętała.	
	N. ignoruje pytanie ucznia.	235. No nie wiesz? To mlecze!	Adasiu, to nie mlecze, to podbiał. Podbiał jest najwcześniejszym kwiatkiem. Rośnie na łąkach i ma bardzo małe wymagania.
	N. pyta: Zauważyliście, że ściągacie czapki?	236. Proszę pani, kaczką leci.	
	N. odpowiada: Nie, Andrzejku, odlatują na zimę.	237. A patrzcie tam, tam rośnie choinka!	Po drzewach iglastych nie poznajemy oznak wiosny. A kto widział modrzewie?
	N. pyta: Na czarnym dzikim bzie są listki, widzicie to? U: Tak.	238. O, tam jest gałązka bazi!	Brawo!
	N. pyta: Proszę, polecenie do tego ćwiczenia przeczyta nam Patryk.	239. Ale to było na zadanie!	No właśnie, teraz zobaczymy, co zrobiliście w domu.
	N. stwierdza: Takie zasadnicze treści mamy zapisane.	240. Zmarnowaliśmy lekcje.	To nie jest zmarnowanie czasu, Kubusiu. Poszliśmy w jakimś celu na wycieczkę, a jak się ma cel, to należy do niego dążyć.
	N. wita się z dziećmi: Dzień dobry!	241. Już jest lekcja, super!	
	N. wydaje polecenie: A teraz proszę zapisać w zeszytach – „Jutro nie przychodzimy do szkoły”.	242. Wiemy o tym!	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	243. Już od dawna.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	244. Siostra mi mówiła.	Dobrze, ale zapiszcie to sobie. Jutro nie ma lekcji, bo szóstkłasiści piszą sprawdzian.	

cd. tab. 39

N. wydaje polecenie: Gabrysiu, podejdź do tablicy i pokaż. Zapisz: osiemnaście podzielone przez pięć.	245. Osiemnaście przez pięć to nie jest piętnaście! Źle to zrobiła!	Pomyliła się, to nic. O, teraz jest dobrze.
N. wyjaśnia: To jest liczba jajek w każdym pudełku. Oczywiście, to tylko takie symboliczne przedstawienie, bo przecież jajka nie są kolorowe.	246. Mogą być kolorowe, jak je ktoś pomaluje!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	247. Na Wielkanoc są kolorowe!	No tak.
N. proponuje: Możecie wykonywać samodzielnie i sprawdzać z tablicą.	248. Skończyłem!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	249. Skończyłam!	
N. ignoruje stwierdzenie uczennicy.	250. Skończyłam!	
N. ignoruje pytanie ucznia.	251. Ale fajnie, też bym chciał!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	252. Ale marnotrawstwo, wszystko rozdał.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	253. Prościzna, ja już to mogę zrobić.	
N. wydaje polecenie: Rozwiązujemy!	254. Skończyłem!	Robimy też sprawdzenie i piszemy odpowiedź!
N. informuje: To właśnie ty musisz obliczyć.	255. Skończyłam!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	256. Skończyłam!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	257. Ja mam strasznie długą odpowiedź, dlatego tak długo robiłem.	
N. sprawdza poprawność wykonywania działania na tablicy przez ucznia.	258. Proszę pani, Dawid do mnie zagląda!	
N. potwierdza i pyta: Tak. Była reszta? U: Nie.	259. Głupi chłopak, tak marnotrawnie rozdawał cukierki!	
N. komentuje odpowiedź ucznia: Dokładnie.	260. Druga karta będzie cała do domu, załóż się!	
N. wydaje polecenie: zanim zrobimy następne zadanie, wszyscy wstają. Właśnie tak, zasuwamy krzesła i każdy robi pięć przysiadów.	261. Przecież jeszcze nie ma wf-u!	

N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	262. Pani się chyba coś pomyliło.	
N. wydaje polecenie: A teraz stajemy na palcach i sięgamy do nieba.	263. Do nieba? Chyba do sufitu!	
N. wydaje polecenie: Zapiszcie sobie tylko „zadanie 2.”.	264. O rany, znowu takie łatwe!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	265. Nie wymądrzaj się!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	266. Dużo musiało być tych talerzy!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	267. To musiało w jakiejś restauracji być.	Skupcie się na pracy! Dość popisywania się!
N. upomina i wydaje polecenie: Skupcie się na pracy! Dość popisywania się!	268. Ale fajnie! Już mam!	Ciii... Pracuj!
N. upomina i wydaje polecenie: Cii... Pracuj!	269. Skończyłam!	
N. pyta: Skąd wzięłeś to „u”?	270. Skończyłam!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	271. Skończyłem!	Jak jest „talerze” napisane? Ort. tam masz. Popraw to wszystko.
N. informuje: Niektórzy macie napisane „talerze” przez „z” z kropką.	272. Mi się nie pomyli, bo mam na nazwisko Masztalerz.	
N. wydaje polecenie: A więc obliczcie teraz samodzielnie, którym dniem jest kwiecień w roku przestępnym. Gdyby ktoś umiał, to może zajrzeć do kalendarza.	273. Skończyłam!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	274. Skończyłem!	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	275. Ja też!	Przeczytaj, Aniu.
N. wydaje polecenie: Teraz popatrzmy na następne zadanie.	276. Nie, jeszcze nie!	Ale ty już robisz następne! Jeszcze tam nie doszliśmy. Nie rób do przodu.
N. proponuje: Może nim zaczniemy robić następne zadanie, to przypomniemy sobie wspólnie, ile dni ma tydzień. U: Siedem!	277. Ale łatwe!	
N. pyta: Jak to zrobimy? U: Podzielimy przez siedem.	278. Prościzna.	Tak więc, ile to będzie? Kto już ma?
N. pyta: Kto zrobi następny przykład? Mamy dane dwieście dziewięćdziesiąt	279. Ja już mam!	

cd. tab. 39

	sześć dni. U: Ja zrobię. To będzie 296 podzielić przez 7. Zaraz będę mieć gotowe.		
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	280. Ale ja to robię! To będzie 42 tygodnie i dwa dni.	Świetnie! No to przejdźmy do następnego zadania. Oj, już nie zdążymy.
	N. ocenia, wydaje polecenie i informuje: No to przejdźmy do następnego zadania. Oj, już nie zdążymy...	281. Reszta do domu.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	282. Kangur do domu.	Tak, resztę zadań zróbcie w domu, kangura można zrobić, ale nie trzeba, tylko kto chce, jutro go wyjaśnimy.
73.	N. informuje: Nowa dziewczynka przyjdzie po świętach.	283. Ona miała zabieg.	Rzeczywiście, miała zabieg.
	N. pyta: Który masz numer w dzienniku, Błażej? U: Piąty.	284. Ja też mam ozdobę.	
	N. pyta: Jak będzie brzmiało kolejne zdanie? U: Misio zaprasza kolegę na wigilię.	285. Ale jestem głodna.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	286. Ja też bardzo.	Przeście rozmawiać. Za niedługo będzie przerwa, to coś zjecie. Teraz proszę zapisywać.
74.	N. komentuje: No właśnie, zmieni się data. 6 grudnia znowu będzie, ale zmieni się data. Wtedy była ładna słoneczna pogoda.	287. Ale nie było śniegu.	
	N. opowiada: (...) Pewnie Karol nie zgodzi się ze mną zagrać w piłkę. Nie będzie mu się chciało.	288. Trzeba sobie zaplanować dzień.	O właśnie, trzeba sobie zaplanować dzień.
	N. stwierdza: A są takie osoby, które są bardzo zmęczone.	289. Mój wujek kiedyś nawet do trzeciej spał.	No właśnie, pewnie był bardzo zmęczony.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia.	290. Nie, był na dyskotecę, bo go dziewczyna rzuciła.	No właśnie, zamiast spać, poszedł na dyskotekę, no, właśnie.
	N. komentuje stwierdzenie ucznia.	291. A zawsze śpi do dwunastej.	

cd. tab. 39

N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	292. A mój tata wstaje o dwunastej albo o pierwszej.	Więc jeśliby wcześniej wstał, to miałby więcej dnia.
N. komentuje stwierdzenie ucznia.	293. Ja wstaję o szóstej, bo mój dziadek wstaje.	Jak sobie wcześniej wstaniemy, to sobie lepiej zaplanujemy dzień, bo mamy więcej godzin do zagospodarowania.
N. stwierdza: Może sobie coś fajnego zrobić.	294. Proszę pana, a ja odrabiam zadania w szkole, żeby mieć więcej wolnego czasu.	
N. stwierdza: Może sobie odrobić zadanie, poczytać książkę, pograć na komputerze, zdąży pomóc mamie, która potrzebuje pomocy i nas poprosi.	295. Proszę pana, a ja wstaję w sobotę o szóstej, bo mój tata idzie do pracy.	No właśnie, więc planujemy swój dzień.
N. wchodzi do klasy (po krótkiej nieobecności).	296. Proszę pana, a Bartek siedział na pana krześle.	A nie powinien.
N. wydaje polecenie: Piszemy temat lekcji. Proszę, Wiesiu, Justynko, zeszyt.	297. A ja nie mam zeszytu, bo pan ma.	
N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	298. Ja też oddałam panu.	Ja też ci dam.
N. wydaje polecenie: Piszemy sobie temat lekcji: „Planujemy swój dzień”.	299. Proszę pana, a ja to zrobiłam.	
N. powtarza temat lekcji: „Planujemy swój dzień”.	300. Nie musiał nam pan pisać.	A wy macie troszkę inny, już wam piszę.
N. wyjaśnia: W takich punktach wymienimy, co mniej więcej robimy w ciągu dnia.	301. Nie wiem.	Przecież Ola już miała tyle sobót, na pewno jakoś ten dzień upływa i na pewno Ola nie siedzi w miejscu całą sobotę i niedzielę.
N. komentuje stwierdzenie ucznia: Przecież Ola już miała tyle sobót, na pewno jakoś ten dzień upływa i na pewno Ola nie siedzi w miejscu całą sobotę i niedzielę.	302. Ja napiszę, że z psem wychodzę na spacer.	
N. ignoruje pytanie ucznia.	303. Ja piszę o sobocie.	
N. obserwuje, jak uczniowie piszą.	304. Pomyliłem się.	

cd. tab. 39

	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	305. To zmaż.	
	N. obserwuje, jak uczniowie piszą.	306. Proszę pana, a on w innym zeszytcie pisze.	A dlaczego ty piszesz na brudno? Dlaczego piszesz na brudno?
	N. odpowiada i wyjaśnia: A Ola na stronie 36. w ćwiczeniach ma również pierwsze zadanie. Tam masz tak: litery w kółkach uporządkuj według alfabetu i ponumeruj. Sylaby, czytane zgodnie z tą kolejnością, utworzą hasło.	307. Ale tu nie ma!	Ale my mamy 38. a tu jest 36. Mój szczęśliwy dzień.
75.			
76.	(N. wydaje polecenie, pyta: Otwórz zeszycy na tej stronie z zadaniem. W którym zadaniu był problem? Uczniowie: W żadnym.) N. komentuje i pyta: No, proszę, jaka genialna klasa. Ile rodzice siedzieli z wami?	308. Ja robiłam sama.	
	N. ignoruje stwierdzenie uczennicy.	309. Ja też.	
	N. ignoruje stwierdzenie ucznia.	310. Ja też sam.	Kto robił sam? A komu rodzice pomagali?
	N. pyta: Święto, jakie może być święto?	311. Proszę panią, ja nie wiem, co mam zapisać, bo on za cicho przeczytał.	
	N. stwierdza: Na koniec lekcji to dzieci zawsze są uradowane.	312. Nie ja.	Nie wierzę, Natalia, ja też chodziłam do szkoły.
77.			
78.	N. pyta: Cieszycie się, że jest już tak zimno? Uczniowie: Tak!	313. Bo jest taka fajna pogoda!	
	N. ocenia i komentuje: Też ładnie, ale troszeczkę mało.	314. Połowę skończyłem!	Ale, Konradku, tam jest jeszcze dużo białego miejsca...
	N. ocenia: Pięknie, Emilko, pokaż swoją choinkę. Pięknie i starannie, zobaczcie. Uczniowie: Pokaż, pokaż! Super!	315. Pokaż, pokaż! Super!	
	N. odpowiada: Tak, kochani, kto chce, może iść umyć ręczki, tylko pomalutku, nie biegamy.	316. Ja też idę!	
	N. wydaje polecenie: Pokaż, Konradku, swoją pracę, zaprezentuj.	317. Konrad, ale ładnie!	
79.			

cd. tab. 39

80.	N. wydaje polecenie: Przeczytajcie tekst.	318. Przeczytałem już, proszę panią, przeczytałem.	

Uwaga: Szare wersy w tabeli oznaczają, że w danym protokole (na danych zajęciach edukacyjnych) nie odnotowano żadnych pytań i stwierdzeń uczniów.

Załączniki

Załącznik 1

Przewodnik do badań nad pytaniami, stwierdzeniami uczniów oraz czynnościami i działaniami nauczyciela

I. Pytania i stwierdzenia uczniów

1. Jaka jest średnia liczba samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów na różnych poziomach kształcenia w ciągu zajęć lekcyjnych?
  - 1.1. Jak często uczniowie samorzutnie zadają pytania i formułują stwierdzenia?
  - 1.2. Którzy uczniowie najczęściej zadają pytania i formułują stwierdzenia?
  - 1.3. Na którym poziomie kształcenia liczba samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów jest najwyższa, a na których najniższa?
2. Jaka jest forma językowa samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów?
  - 2.1. Czy i jak się ona zmienia na różnych poziomach kształcenia?
3. Do kogo najczęściej są kierowane samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów?
  - 3.1. Czy i jak często są one kierowane do nauczyciela?
  - 3.2. Jak wtedy najczęściej reaguje nauczyciel?
  - 3.3. Na ile (w jakim zakresie) samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów zmieniają działania nauczyciela?
  - 3.4. Czy i jak często samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów są kierowane do poszczególnych (innych) uczniów?
  - 3.5. Czy i jak często są one kierowane do całej klasy?
4. Czego najczęściej dotyczą samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów?
  - 4.1. Co jest dla uczniów „wartością priorytetową” w formułowanych samorzutnych pytaniach i stwierdzeniach?
  - 4.2. Które z samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów mają twórczy charakter?
  - 4.3. Nośnikami jakich treści są pytania i stwierdzenia uczniów?
  - 4.4. Jak zmienia się treść samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów w zależności od ich wieku (poziomu kształcenia)?

- 4.5. Czy i jak dalece samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów są związane z rodzajem zajęć edukacyjnych, w których uczestniczą?
- 4.6. Czy i jak dalece pytania i stwierdzenia uczniów nie przystają do aktualnie realizowanych zadań edukacyjnych (są wypowiedziami „nie na temat” lub wykraczają poza realizowany program)?
- 4.7. Których elementów działania edukacyjnego najczęściej dotyczą samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów?
- 4.8. Jak często, formułując samorzutne pytania i stwierdzenia, uczniowie kierują je bezpośrednio do nauczyciela?
5. Jakie są cele i przyczyny zadawania pytań i formułowania stwierdzeń przez uczniów?
  - 5.1. Z jaką intencją uczniowie zadają pytania i formułują stwierdzenia?
    - 5.1.1. Czy wynikają one z emocji, pragnień?
    - 5.1.2. Czy i jakiego rodzaju wiedzę chcą uzyskać?
  - 5.2. Co sprawia, że uczniowie odczuwają potrzebę zadawania pytań i formułowania stwierdzeń?
    - 5.2.1. Czy zadawanie pytań i formułowanie stwierdzeń wynika z myśli pobudzającej do nadania wiadomości?
    - 5.2.2. Czy robią to, aby uniknąć kolejnego pytania lub polecenia nauczyciela (kolejnego zadania edukacyjnego)?
    - 5.2.3. Czy chcą w ten sposób uzyskać pochwałę?
    - 5.2.4. Czy chcą w ten sposób zaistnieć na forum klasy (czy chcą wykazać się wiedzą)?
    - 5.2.5. Czy chcą się dowartościować na forum klasy?
    - 5.2.6. Czy chcą poinformować innych o stanie zagrożenia, jaki odczuwają?
    - 5.2.7. Czy chcą zwrócić uwagę nauczyciela na możliwy przedmiot zainteresowań, np. na kolejnych zajęciach?
    - 5.2.8. Czy chcą zwrócić uwagę nauczyciela na swoją osobę?
    - 5.2.9. Czy chcą udzielić pomocy koledze?
    - 5.3.0. Dlaczego jeszcze?
6. Kiedy (w jakich warunkach i w jakim kontekście) uczniowie zadają pytania i formułują stwierdzenia?
  - 6.1. Podczas jakich zajęć (lekcji) uczniowie samorzutnie formułują pytania i stwierdzenia?
  - 6.2. W której fazie zajęć (działań) – preparacyjnej, realizacyjnej, kontrolno-oceniającej – uczniowie samorzutnie formułują pytania i stwierdzenia?
  - 6.3. O jakiej porze dnia najczęściej uczniowie samorzutnie formułują pytania i stwierdzenia?
  - 6.5. Na skutek jakich wypowiedzi (działań) nauczyciela uczniowie samorzutnie formułują pytania i stwierdzenia?
  - 6.6. Na skutek jakich przeżywanych emocji uczniowie samorzutnie formułują pytania i stwierdzenia?
  - 6.7. Jak dalece samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów wypływają z chęci (niechęci) realizacji zadania edukacyjnego?

- 6.8. Na jakie bodźce najczęściej uczniowie reagują samorzutnymi pytaniami i stwierdzeniami?
7. Którzy uczniowie najczęściej samorzutnie formułują pytania i stwierdzenia?
(bardzo dobrzy, dobrzy, przeciętni, słabi w nauce)
(stwarzający problemy wychowawcze / niestwarzający problemów wychowawczych)
8. Jak często od pytań i stwierdzeń uczniów zaczyna się interakcja (akt komunikacyjny) z nauczycielem?
- 7.1. Od których pytań i stwierdzeń zaczyna się ten akt komunikacyjny?
- 7.2. Jaką przyjmuje strukturę?
- 7.3. Jak dalece jest związany z realizowanym programem edukacyjnym?

II. Czynności i działania nauczycieli

1. Na ile samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów zmieniają zaplanowane i podjęte działania nauczycieli?
- 1.1. Na które z samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów nauczyciele reagują, a na które nie?
- 1.2. Jak najczęściej reagują nauczyciele na samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów (skierowane do nich, do poszczególnych uczniów lub całej klasy)?
- 1.2.1. Które pytania i stwierdzenia uczniów są ignorowane przez nauczycieli i dlaczego?
- 1.2.2. Na które pytania uczniów nauczyciele nie udzielają natychmiastowej odpowiedzi (nie reagują natychmiast), odraczając ją „na później”?
- 1.3. Czy i jak często nauczyciele reagują stereotypowo na samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów?
- 1.4. Na ile samorzutnie formułowane pytania i stwierdzenia uczniów ułatwiają, a na ile utrudniają przebieg zaplanowanych przez nauczycieli zajęć edukacyjnych?
- 1.5. Czy samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów są dla nauczycieli zaskakujące?
- 1.6. Jak nauczyciele reagują na samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów, nieprzystające do aktualnie realizowanych zadań edukacyjnych?
- 1.7. Które czynności i działania nauczycieli są źródłem wystąpienia samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów?
2. Czym dla nauczycieli są samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów?
- 2.1. Czy i jak dalece nauczyciele są świadomi wagi samorzutnie formułowanych pytań i stwierdzeń uczniów?
- 2.2. Czy nauczyciele potrafią przewidzieć wystąpienie samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów na skutek jakiejś własnej czynności, własnego działania, i czy w związku z tym tak organizują proces kształcenia, aby one się pojawiały lub żeby ich unikać? Dlaczego?
- 2.3. Czy i na ile nauczyciele mają świadomość, że samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów mogą być wykorzystywane do kształcenia u uczniów „wiedzy o uczeniu się”?
- 2.4. Jak dalece pytania i stwierdzenia uczniów motywują nauczycieli do podjęcia czynności i działań? Jakich?

- 2.5. Jak dalece rodzaje tych czynności i działań zależą od rodzaju pytań i stwierdzeń uczniów?
- 2.6. Jak dalece pytania i stwierdzenia uczniów kreują nastawienie nauczycieli do zadawania pytań i formułowania stwierdzeń przez uczniów?
3. W jakich typach interakcji najczęściej występują samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów oraz wypowiedzi nauczycieli?
  - 3.1. Jak często czynności i działania nauczycieli, podjęte na skutek samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów, ponownie stanowią punkt wyjścia do formułowania przez uczniów samorzutnych pytań i stwierdzeń?
    - 3.1.1. Czy dotyczą one wtedy tego samego obiektu (przedmiotu, elementu działania), czy może innego? Którego?
    - 3.1.2. Co mogło być powodem ewentualnej zmiany obiektu (przedmiotu, elementu działania), o który uczniowie samorzutnie pytają lub o którym formułują stwierdzenie?
  - 3.2. Czy i jak dalece reakcje nauczycieli (wypowiedzi, czynności) są adekwatne do obiektu (przedmiotu), o który uczniowie samorzutnie pytają lub o którym formułują stwierdzenie?
  - 3.3. Jaką funkcję w stosunku do celów edukacyjnych pełnią interakcje nauczyciela z uczniami samorzutnie formułującymi pytania i stwierdzenia?
4. Czy i jak dalece kompetencje pedagogiczne umożliwiają nauczycielom właściwe reagowanie na samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów?
  - 4.1. Które kompetencje umożliwiają nauczycielom właściwe reagowanie na samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów i wykorzystywanie tychże w procesie edukacji?
  - 4.2. Czy wśród wypowiedzi formułowanych przez nauczycieli na skutek samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów przeważają te, które są przejawem komunikacji pozytywnej czy egotycznej?
  - 4.3. Które z samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów (jaka ich kategoria) są wykorzystywane przez nauczycieli do doskonalenia siebie i własnego warsztatu pracy?

III. Wiedza uczniów i nauczycieli.

1. Czy i jak dalece samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują ich zasób wiedzy przedmiotowej (programowej, deklaratywnej)?
2. Czy i jak dalece samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują ich zasób wiedzy strategicznej (operatywnej, proceduralnej)?
3. Czy i jak dalece samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują ich zasób wiedzy osobotwórczej (autokreacyjnej, podmiototwórczej)?
4. Czy i jak dalece samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują wiedzę nauczyciela o ich wiedzy/niewiedzy o charakterze programowym (deklaratywnej, przedmiotowej)?
5. Czy i jak dalece samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują wiedzę nauczyciela o ich zasobie wiedzy strategicznej (operatywnej, proceduralnej)?

6. Czy i jak dalece samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują wiedzę nauczyciela o ich zasobie wiedzy osobotwórczej (autokreacyjnej, podmiototwórczej)?
7. Czy i jak dalece samorzutnie formułowane przez uczniów pytania i stwierdzenia kształtują wiedzę nauczyciela o sobie samym i własnym działaniu pedagogicznym?

Kwestionariusz ankiety dla uczniów

Drodzy Uczniowie!

Proszę o udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania. Interesuje mnie, czy i jakiego rodzaju pytania i stwierdzenia (opinie, komentarze) formułujecie w trakcie zajęć edukacyjnych. Wyniki uzyskane w ankiecie zostaną wykorzystane w publikacjach naukowych. Serdecznie dziękuję.

dr Beata Oelszlaeger

1. Jak często sam (sama) zadajesz pytania nauczycielowi? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedz inaczej.
  - a) raz w ciągu zajęć,
  - b) kilka razy w ciągu zajęć,
  - c) co chwilę,
  - d) rzadko (np. raz w tygodniu),
  - e) nigdy,
  - f) .....

2. Jak często sam (sama) wydajesz opinie, coś komentujesz lub stwierdzasz? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedz inaczej.
  - a) raz w ciągu zajęć,
  - b) kilka razy w ciągu zajęć,
  - c) co chwilę,
  - d) rzadko (np. raz w tygodniu),
  - e) nigdy,
  - f) .....

3. Czego najczęściej dotyczą zadane przez Ciebie pytania? (Ponumeruj je kolejno od 1 do 6 zgodnie z częstotliwością ich zadawania w czasie zajęć).
  - a) treści zajęć .....
  - b) celu zajęć (np. pytasz „po co?” albo „dlaczego?”) .....
  - c) narzędzi, materiałów stosowanych na zajęciach (np. nożyczek, zeszytu itp.) .....
  - d) sposobów pracy na zajęciach (np. sam czy w grupie) .....
  - e) warunków zajęć (np. w szkole, w domu, zaraz, później) .....
  - f) wyniku zajęć .....

4. Czego najczęściej dotyczą wygłaszane przez Ciebie stwierdzenia. (Ponumeruj je kolejno od 1. do 6. zgodnie z częstotliwością ich wygłaszania w czasie zajęć).
  - a) treści zajęć .....
  - b) celu zajęć (np. pytasz „po co?” albo „dlaczego?”) .....
  - c) narzędzi, materiałów stosowanych na zajęciach (np. nożyczek, zeszytu itp.) .....
  - d) sposobów pracy na zajęciach (np. sam czy w grupie) .....
  - e) warunków zajęć (np. w szkole, w domu, zaraz, później) .....
  - f) wyniku zajęć .....

5. Jak najczęściej na Twoje pytania reaguje nauczyciel? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedź inaczej.
- a) ignoruje je (nie reaguje),
  - b) formułuje polecenie,
  - c) krótko odpowiada na pytanie (nic nie wyjaśniając),
  - d) odpowiada, udzielając wyjaśnień,
  - e) odpowiada, oceniając coś,
  - f) odpowiada, oceniając kogoś,
  - g) zadaje pytanie,
  - h) zapowiada coś,
  - i) proponuje coś,
  - j) informuje o czymś,
  - k) kontroluje,
  - l) ocenia Ciebie,
  - m) ocenia pracę,
  - n) ostrzega,
  - o) karci,
  - p) inne.....
6. Jak najczęściej na Twoje stwierdzenia reaguje nauczyciel? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedź inaczej.
- a) ignoruje je (nie reaguje),
  - b) formułuje polecenie,
  - c) potwierdza Twoje zdanie,
  - d) wyjaśnia,
  - e) komentuje,
  - f) zadaje pytanie,
  - g) pomaga,
  - h) proponuje coś,
  - i) przeprasza,
  - j) kontroluje,
  - k) ocenia Ciebie,
  - l) ocenia pracę,
  - m) informuje,
  - n) pożycza coś,
  - o) inne.....
7. W jakim celu (po co?) zadajesz pytania? Zakreśl właściwą/e odpowiedź/i i/lub odpowiedź inaczej.
- a) Żeby się czegoś dowiedzieć.
  - b) Żeby uzyskać nagrodę (dobrą ocenę itp.)
  - .....
  - c) Żeby otrzymać pochwałę.
  - d) Żeby się pokazać na forum klasy.
  - e) Żeby zainteresować nauczyciela swoją osobą.
  - f) Żeby zainteresować nauczyciela własnymi zainteresowaniami.
  - g) inne.....

8. W jakim celu (po co?) wydajesz opinię, coś komentujesz lub stwierdzasz? Zakreśl właściwą/e odpowiedź/i i/lub odpowiedź inaczej.
- Żeby pochwalić się własną wiedzą.
  - Żeby uzyskać nagrodę (dobrą ocenę itp.)
.....
  - Żeby otrzymać pochwałę.
  - Żeby się pokazać na forum klasy.
  - Żeby zainteresować nauczyciela swoją osobą.
  - Żeby zainteresować nauczyciela własnymi zainteresowaniami.
  - Żeby w klasie było wesoło.
  - inne.....
9. Kiedy najczęściej zadajesz pytania? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedź inaczej.
- Podczas zajęć z edukacji:
- polonistycznej,
  - matematycznej,
  - środowiskowej (przyrodniczej),
  - muzycznej,
  - plastycznej,
  - technicznej,
  - kultury fizycznej.
- .....
10. Kiedy najczęściej wydajesz opinię, coś komentujesz lub stwierdzasz? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedź inaczej. Podczas zajęć z edukacji:
- polonistycznej,
  - matematycznej,
  - środowiskowej (przyrodniczej),
  - muzycznej,
  - plastycznej,
  - technicznej,
  - kultury fizycznej.
- .....
- .....
13. Czy, Twoim zdaniem, pytania, które zadajesz, mają wpływ na dalszy przebieg zajęć? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedź inaczej.
- Tak.
  - Nie.
  - .....
- .....
14. Czy, Twoim zdaniem, stwierdzenia, które wypowiadasz, mają wpływ na dalszy przebieg zajęć? Zakreśl właściwą odpowiedź lub odpowiedź inaczej.
- Tak.
  - Nie.
  - .....
- .....
- .....

Kwestionariusz ankiety dla nauczycieli

Szanowni Państwo!

Proszę o udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania. Interesuje mnie, czy i jakiego rodzaju pytania i stwierdzenia (opinie, komentarze) Państwa uczniowie formułują w trakcie zajęć edukacyjnych, a także ich kontekst oraz wpływ na kierowany przez Państwa proces edukacyjny tychże uczniów. Wyniki uzyskane w ankiecie zostaną wykorzystane w publikacjach naukowych. Gwarantuję pełną anonimowość. Serdecznie dziękuję.

dr Beata Oelszlaeger
UŚ Katowice, Instytut Nauk
o Edukacji w Cieszynie

Miejscowość, w której mieści się Państwa szkoła.....
Liczba lat pracy w zawodzie nauczycielskim .....
Przedmiot wiodący.....
Liczba godzin lekcyjnych w ciągu tygodnia.....
Klasa, której dotyczą poniższe odpowiedzi.....
Wykształcenie.....
Płeć.....

1. Jak często uczniowie samorzutnie zadają Państwu pytania? Proszę zakreślić właściwą odpowiedź lub odpowiedzieć inaczej.
  - a) raz w ciągu zajęć,
  - b) kilka razy w ciągu zajęć,
  - c) co chwilę,
  - d) rzadko (np. raz w tygodniu),
  - e) kilka razy w tygodniu,
  - f) nigdy.
2. Jak często uczniowie samorzutnie wydają opinie, coś komentują lub stwierdzają? Proszę zakreślić właściwą odpowiedź lub odpowiedzieć inaczej.
  - a) raz w ciągu zajęć,
  - b) kilka razy w ciągu zajęć,
  - c) co chwilę,
  - d) rzadko (np. raz w tygodniu),
  - e) kilka razy w tygodniu,
  - f) nigdy.
3. Czego najczęściej dotyczą samorzutne pytania uczniów? (Proszę ponumerować je kolejno od 1. do 6. zgodnie z częstotliwością ich zadawania w czasie zajęć).
  - a) treści zajęć.....,
  - b) celu .....,
  - c) środków, materiałów stosowanych na zajęciach.....,
  - d) sposobów pracy na zajęciach.....,
  - e) warunków zajęć.....,
  - f) wyniku zajęć.....

4. Czego najczęściej dotyczą samorzutnie wygłaszane przez uczniów stwierdzenia. (Proszę ponumerować je kolejno od 1 do 6 zgodnie z częstotliwością ich wygłaszania w czasie zajęć).
- a) treści zajęć.....,
  - b) celu zajęć.....,
  - c) środków, materiałów stosowanych na zajęciach.....,
  - d) sposobów pracy na zajęciach.....,
  - d) warunków zajęć.....,
  - f) wyniku zajęć.....
5. Jak najczęściej reagują Państwo na samorzutne pytania uczniów? Proszę zakreślić właściwą odpowiedź (ponumerować zgodnie z preferencjami dowolną ich liczbę) lub odpowiedzieć inaczej.
- a) ignorując je (nie reagując),
  - b) formułując polecenie,
  - c) krótko odpowiadając na pytanie (nic nie wyjaśniając),
  - d) odpowiadając, jednocześnie udzielając wyjaśnień,
  - e) odpowiadając, jednocześnie oceniając coś,
  - f) odpowiadając, jednocześnie oceniając kogoś,
  - g) zadając pytanie,
  - h) zapowiadając coś,
  - i) proponując coś,
  - j) informując o czymś,
  - k) kontrolując pracę ucznia/uczniów,
  - l) oceniając ucznia, który zadał pytanie,
  - m) oceniając pracę ucznia/uczniów,
  - n) ostrzegając ucznia (uczniów),
  - o) karcąc ucznia,
  - p) inne.....
6. Jak najczęściej reagują Państwo na samorzutne stwierdzenia uczniów. Proszę zakreślić właściwą odpowiedź (ponumerować zgodnie z preferencjami dowolną ich liczbę) lub odpowiedzieć inaczej.
- a) ignorując je (nie reagując),
  - b) formułując polecenie,
  - c) potwierdzając zdanie ucznia,
  - d) wyjaśniając,
  - e) komentując,
  - f) zadając pytanie,
  - g) pomagając,
  - h) proponując coś,
  - i) przepraszając,
  - j) kontrolując pracę ucznia/uczniów,
  - k) oceniając ucznia, który coś skomentował,
  - i) oceniając pracę ucznia/uczniów,
  - m) informując,

- n) pożyczając coś (np. ołówek),
o) inne.....
7. W jakim celu uczniowie samorzutnie zadają pytania? Proszę zakreślić właściwą odpowiedź (ponumerować zgodnie z częstotliwością ich występowania dowolną ich liczbę).
- a) Żeby się czegoś dowiedzieć.
b) Żeby uzyskać nagrodę (dobrą ocenę itp.).
c) Żeby otrzymać pochwałę.
d) Żeby się pokazać na forum klasy.
e) Żeby zainteresować nauczyciela swoją osobą.
f) Żeby zainteresować nauczyciela własnymi zainteresowaniami.
g) inne.....
8. W jakim celu uczniowie samorzutnie wydają swoją opinię, coś komentują, stwierdzają? Proszę zakreślić właściwą odpowiedź (ponumerować zgodnie z preferencjami dowolną ich liczbę) lub odpowiedzieć inaczej.
- a) Żeby pochwalić się własną wiedzą.
b) Żeby uzyskać nagrodę (dobrą ocenę itp.).
c) Żeby otrzymać pochwałę.
d) Żeby się pokazać na forum klasy.
e) Żeby zainteresować nauczyciela swoją osobą.
f) Żeby zainteresować nauczyciela własnymi zainteresowaniami.
g) Żeby w klasie było wesoło.
h) inne.....
9. Czy i na ile samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów zmieniają wcześniej zaplanowane działania edukacyjne?
.....
.....
.....
.....
10. Czy samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów determinują przebieg zajęć? Proszę zakreślić właściwą odpowiedź lub odpowiedzieć inaczej.
- a) Tak.
b) Nie.
c) .....
.....
.....
.....

Załącznik 4.

Podstawowe dane o obserwowanych zajęciach edukacyjnych i ich uczestnikach

Tabela 1. Podstawowe dane o obserwowanych zajęciach edukacyjnych w klasach I i ich uczestnikach

Lp.	Dane o zajęciach edukacyjnych w klasach I i ich uczestnikach																								
	Województwo				Rodzaj zajęć edukacyjnych (zdaniami nauczycieli)												Czas zajęć (w minutach)	Liczba uczniów	Staż pracy nauczyciela (lata pracy)	Wykształcenie nauczyciela				Liczba wypowiedzi dzieci	
	małopolskie	opolskie	podkarpackie	śląskie	polonistyczne	matematyczne	środowiskowe	muzyczne	plastyczne	techniczne	fizyczne	artyistyczne (w ogóle)	społeczne	etyka	informatyczne	studia pedagogiczne (mgr)				studia pedagogiczne (licencjat)	studium nauczycielskie	licencjum pedagogiczne	pytania	stwierdzenia	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
1.	x				x	x										90	20	20	x				1	1	
2.				x	x	x	x			x						90	28	26	x				0	0	
3.	x				x		x									90	22	11			x		4	4	
4.	x				x	x	x		x	x						45	21	11	x				0	1	
5.				x	x	x	x	x								90	28	26	x				4	4	
6.				x	x	x										135	23	12	x				1	0	
7.	x				x	x				x						255	23	5	x				0	1	
8.	x				x	x			x							150	28	7	x				13	9	
9.				x	x		x									75	25	23	x				0	0	
10.				x	x											150	24	28	x				0	0	
11.	x				x			x		x						135	27	19	x				0	0	
12.				x												60	16	10	x				1	2	
13.				x	x											90	20	21	x				1	1	

cd. tab. I.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
42.				x	x	x	x									90	25	12	x				5	2
43.				x	x	x		x								150	14	6	x				8	7
44.	x						x									70	17	29			x		0	0
45.				x	x	x	x				x					50	15	2		x			0	0
46.				x	x	x			x							45	19	17	x				8	1
47.				x			x		x							45	25	18	x				1	0
48.				x	x		x		x							70	21	18	x				1	0
49.				x	x	x	x	x								210	18	16	x				0	2
50.	x				x	x										100	13	16	x				0	2
51.				x	x	x	x				x	x				215	21	26	x				0	3
52.				x	x	x	x									145	16	14	x				0	1
53.				x	x			x								55	20	11	x				1	5
54.				x	x	x		x								45	24	12	x				2	0
55.				x		x	x									120	16	10	x				9	0
56.				x	x	x		x			x					45	20	18		x			3	4
57.				x	x	x	x				x					45	25	7	x				2	1
58.	x				x		x	x	x							45	10	15	x				3	4
59.				x	x	x										150	19	12	x				5	4
60.				x	x		x									45	22	4	x				7	1
61.				x	x											45	15	26	x				7	2
62.				x	x		x									45	17	3	x				4	9
63.				x			x									45	11	10	x				13	7
64.				x	x	x										225	14	17	x				6	3
65.				x	x											45	26	13	x				1	4
66.				x	x	x	x									45	22	26	x				0	2
67.				x	x	x	x									60	17	20	x				5	3

Tabela 2. Podstawowe dane o obserwowanych zajęciach edukacyjnych w klasach II i ich uczestnikach

Lp.	Dane o zajęciach edukacyjnych w klasach II i ich uczestnikach																Liczba wypowiedzi dzieci								
	Województwo				Rodzaj zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli)												Wykształcenie nauczyciela				pytania	stwierdzenia			
	małopolskie	opolskie	podkarpackie	śląskie	matematyczne	rodzowskie	muzyczne	plastyczne	techniczne	fizyczne	artystyczne (w ogóle)	społeczne	etyka	informatyczne	Czas zajęć (w minutach)	Liczba uczniów	Staż pracy nauczyciela (lata pracy)	studia pedagogiczne (mgr)	studia pedagogiczne (licencjat)	studium nauczycielskie			licencjum pedagogiczne		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
1.	x				x	x	x			x						205	23	20	x					2	0
2.				x	x											75	22	12	x					0	2
3.				x	x				x							90	20	13	x					1	5
4.				x	x			x	x							75	22	12	x					0	2
5.				x	x	x	x									90	22	15	x					0	0
6.				x	x	x	x									135	26	18	x					3	0
7.				x	x	x										60	18	20	x					0	0
8.				x			x									60	24	20	x					2	2
9.			x			x	x									190	21	18	x					0	0
10.				x	x	x	x	x								90	19	9	x					1	1
11.				x	x	x	x	x	x		x					70	17	19	x					0	0
12.	x				x	x	x									135	22	12	x					1	2
13.	x					x	x	x								60	17	19	x					0	4
14.			x				x		x							210	20	15	x					0	0
15.			x				x	x								135	17	24				x		12	3
16.			x				x	x	x							45	11	14	x					5	1

cd. tab. 2.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
45.	x					x	x			x							135	20	28	x				1	0
46.					x	x	x	x									100	24	24	x				3	0
47.					x		x										45	19	9	x				1	2
48.				x		x		x									45	12	22	x				1	0
49.					x	x	x	x		x							90	24	15	x				0	0
50.				x		x	x		x	x							155	26	13	x				2	1
51.	x					x		x									60	17	17	x				0	1
52.					x	x											180	23	10	x				0	0
53.					x	x	x	x									45	20	5	x				0	0
54.					x	x		x		x							45	24	5	x				0	0
55.					x	x			x								90	14	14	x				5	1
56.					x	x	x	x									135	22	26	x				3	9
57.					x					x							105	20	15	x				5	9
58.				x		x	x		x								120	15	8	x				7	6
59.					x	x	x			x							105	22	14	x				9	7
60.					x	x	x	x									195	22	28	x				2	13
61.					x	x		x									45	22	28	x				4	5
62.					x		x										45	12	15	x				3	7
63.					x	x											50	21	6	x				3	1
64.					x	x											60	21	7	x				4	1
65.					x	x	x		x	x							120	15	17	x				4	13
66.					x	x											45	18	23	x				5	4
67.					x	x	x		x								45	23	18	x				0	1
68.					x	x		x									45	22	22	x				3	13
69.					x		x										45	15	18	x				10	13
70.					x	x											45	22	22	x				16	24

Tabela 3. Podstawowe dane o obserwowanych zajęciach edukacyjnych w klasach III i ich uczestnikach
Dane o zajęciach edukacyjnych w klasach III i ich uczestnikach

Lp.	Województwo				Rodzaj zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli)											Czas zajęć (w minutach)	Liczba uczniów	Staż pracy nauczyciela (lata pracy)	Wykształcenie nauczyciela				Liczba wypowiedzi dzieci		
	małopolskie	opolskie	podkarpackie	śląskie	polonistyczne	matematyczne	środowiskowe	muzyczne	plastyczne	techniczne	fizyczne	artystyczne (w ogóle)	społeczne	etyka	informatyczne				studia pedagogiczne (mgr)	studia pedagogiczne (licencjat)	studium nauczycielskie	licencjum pedagogiczne	pytania	stwierdzenia	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
1.				x	x	x	x									45	30	17	x					0	0
2.				x	x											90	17	20	x					0	0
3.	x					x	x									90	20	20			x			2	0
4.	x				x	x	x									45	20	27			x			1	0
5.	x				x	x										50	20	10	x					2	0
6.				x	x		x									90	16	17	x					2	1
7.				x	x	x	x									115	12	6	x				11	6	
8.				x		x										45	30	17	x				3	0	
9.	x				x	x	x									90	13	18	x				0	2	
10.				x		x	x									150	19	17	x				2	5	
11.	x					x	x		x							165	12	6	x				1	0	
12.				x		x										47	16	14	x				0	0	
13.				x	x		x		x							45	25	16	x				1	3	
14.				x		x										45	30	17	x				3	0	
15.	x				x					x						180	26	10			x		6	0	
16.	x				x		x				x					155	20	15	x				21	22	

17.																				150	25	26	x				1	0
18.																				235	15	3	x				1	1
19.																				135	25	25	x				1	1
20.																				45	21	25	x				0	1
21.																				140	23	20	x				2	1
22.																				105	29	18	x				1	0
23.																				45	16	17	x				0	0
24.																				45	15	12	x				1	1
25.																				45	26	26	x				0	0
26.	x																			105	18	12	x				1	0
27.	x																			105	15	26	x				2	2
28.																				80	17	9	x				6	2
29.																				135	22	4	x				8	1
30.																				135	15	20	x				1	3
31.																				105	19	18	x				8	3
32.																				155	24	23	x				3	4
33.																				155	27	21	x				2	5
34.																				45	20	29	x				1	1
35.																				45	2	1	x				0	1
36.																				85	27	13	x				0	0
37.																				45	13	6	x				3	1
38.																				95	21	17	x				0	2
39.																				90	23	16	x				1	0
40.																				60	20	18					0	0
41.	x																			40	12	18	x				0	0
42.																				90	20	16	x				1	2
43.	x																			60	18	17	x				4	1
44.	x																			120	21	10	x				1	2

cd. tab. 3.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
45.					x	x	x	x									45	20	32	x				2	0
46.					x	x	x	x									40	19	23	x				8	4
47.					x		x										45	17	5	x				9	6
48.					x	x			x								90	12	20	x				1	3
49.					x	x											45	18	18	x				2	3
50.					x	x											90	14	29	x				0	16
51.					x		x										45	26	27	x				2	4
52.					x	x		x									45	19	13	x				0	4
53.					x	x		x									45	18	21	x				2	12
54.					x	x			x								45	23	29	x				5	5
55.					x		x			x							45	21	27	x				3	0
56.					x	x	x										90	24	16	x				0	0
57.					x			x									45	18	25	x				0	0
58.					x	x											45	20	30	x				2	2
59.					x	x	x			x		x					90	24	23	x				9	4
60.					x	x											120	18	23	x				3	6
61.					x	x	x	x									180	20	29	x				4	14
62.					x		x										45	12	14	x				2	5
63.					x		x	x		x							90	20	23	x				1	2
64.					x	x	x										90	23	17	x				1	13
65.					x	x	x	x	x								180	24	25	x				9	17
66.					x	x	x	x			x						90	14	15	x				6	5
67.					x	x		x		x							90	18	30	x				4	9
68.					x	x											45	24	15	x				1	3
69.					x	x	x					x					90	22	20	x				7	11
70.					x	x				x							90	21	8	x				4	7

Załącznik 5.

Modele komunikacyjne zaobserwowane w czasie zajęć edukacyjnych w klasach I–III

Tabela 4. Pytania i stwierdzenia uczniów klas I oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–2)

KLASA	CZYNNOŚCI I DZIAŁANIA NAUCZYCIELA																																							nr pytania ucznia	nr stwierdzenia ucznia											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38														
	numer protokołu z zajęć		charakter czynności i działań nauczyciela (wg legendy)	ignoruje	wydaje polecenie	informuje	odpowiada	wyjaśnia	obserwuje	kontroluje	ocenia	komentuje	pyta	instruuje	powtarza	proponuje	zapowiada	ostrzega	akceptuje	upomina	stwierdza	poprawia	dyktuje	demonstruje	pisze	wita się	dziękuję	ślicza	omawia	pyta o zdanie	głośno czyta	unikną odpowiedzi	potakuje	rozdaje środki dydaktyczne	przeprasza	poprawia swój błąd	udziela głosu	sugeruje	39	40												
I	3	1							X																																			2								
		2		X																																										3						
		3											X																																			4				
		1		X																																														5		
		2		X																																														12		
		3				X																																												13		
		1																																																	15	
		2		X																																															16	
		3		X																																																
		1																																																		18

Załącznik 6.

Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń w różnych modelach komunikacyjnych**Tabela 22.** Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1-2)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	ignoruje	80	26,06	57	22,44	34	20,86	171	23,62
2.	wydaje polecenie	68	22,15	56	22,05	40	24,54	164	22,65
3.	informuje	20	6,51	14	5,51	11	6,75	45	6,22
4.	odpowiada	38	12,38	30	11,81	12	7,36	81	11,19
5.	wyjaśnia	24	7,82	16	6,30	14	8,59	54	7,46
6.	obserwuje	3	0,98	2	0,77	2	1,23	7	0,97
7.	kontroluje	2	0,65	0	0,00	3	1,84	5	0,69
8.	ocenia	5	1,63	14	5,51	3	1,84	22	3,04
9.	komentuje	18	5,86	18	7,09	7	4,29	43	5,94
10.	pyta	21	6,84	16	6,30	11	6,75	48	6,63
11.	instruuje	2	0,65	2	0,79	0	0,00	4	0,55
12.	powtarza	1	0,33	0	0,00	0	0,00	1	0,14
13.	proponuje	1	0,33	3	1,18	4	2,45	8	1,10
14.	zapowiada	7	2,28	5	1,97	6	3,68	18	2,49
15.	ostrzega	2	0,65	1	0,39	2	1,23	5	0,69
16.	akceptuje	4	1,30	0	0,00	0	0,00	4	0,55
17.	upomina	6	1,95	8	3,15	6	3,68	20	2,76
18.	stwierdza	4	1,30	1	0,39	4	2,45	8	1,10
19.	poprawia	1	0,33	0	0,00	1	0,61	2	0,28
20.	dyktuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
21.	demonstruje	0	0,00	1	0,39	0	0,00	1	0,14
22.	pisze	0	0,00	1	0,39	1	0,61	2	0,28
23.	wita się	0	0,00	1	0,39	0	0,00	1	0,14
24.	dziękuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
25.	słucha	0	0,00	2	0,79	0	0,00	2	0,28
26.	omawia	0	0,00	1	0,39	0	0,00	1	0,14
27.	pyta o zdanie	0	0,00	2	0,79	0	0,00	2	0,28
28.	głośno czyta	0	0,00	2	0,79	0	0,00	2	0,28
29.	unikania odpowiedzi	0	0,00	1	0,39	0	0,00	1	0,14

cd. tab. 22.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
30.	potakuje	0	0,00	0	0,00	1	0,61	1	0,14
31.	rozdaje środki dydaktyczne	0	0,00	0	0,00	1	0,61	1	0,14
32.	przeprasza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
33.	poprawia swój błąd	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
35.	sugeruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Razem		307	100,00	254	100,00	163	100,00	724	100,00

Tabela 23. Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–3)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	ignoruje	26	26,53	31	24,60	23	29,49	80	26,49
2.	wydaje polecenie	21	21,43	18	14,29	14	17,95	53	17,55
3.	informuje	6	6,12	6	4,76	3	3,85	15	4,97
4.	odpowiada	13	13,27	18	14,29	1	1,28	32	10,60
5.	wyjaśnia	5	5,10	11	8,73	3	3,85	19	6,29
6.	obserwuje	0	0,00	1	0,79	0	0,00	1	0,33
7.	kontroluje	0	0,00	3	2,38	3	3,85	6	1,99
8.	ocenia	1	1,02	6	4,76	6	7,69	13	4,30
9.	komentuje	5	5,10	9	7,14	6	7,69	20	6,62
10.	pyta	5	5,10	6	4,76	11	14,10	22	7,28
11.	instruuje	0	0,00	2	1,59	0	0,00	2	0,66
12.	powtarza	1	1,02	2	1,59	0	0,00	3	0,99
13.	proponuje	0	0,00	4	3,17	3	3,85	7	2,32
14.	zapowiada	3	3,06	2	1,59	0	0,00	5	1,66
15.	ostrzega	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
16.	akceptuje	2	2,04	1	0,79	1	1,28	4	1,32
17.	upomina	4	4,08	3	2,38	2	2,56	9	2,98
18.	stwierdza	1	1,02	2	1,59	1	1,28	4	1,39
19.	poprawia	1	1,02	0	0,00	0	0,00	1	0,33
20.	dyktuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
21.	demonstruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
22.	pisze	0	0,00	1	0,79	0	0,00	1	0,33

cd. tab. 23.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
23.	wita się	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
24.	dziękuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
25.	słucha	0	0,00	0	0,00	1	1,28	1	0,33
26.	omawia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
27.	pyta o zdanie	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
28.	głośno czyta	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
29.	uniką odpowiedzi	2	2,04	0	0,00	0	0,00	2	0,66
30.	potakuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
31.	rozdaje środki dydaktyczne	1	1,02	0	0,00	0	0,00	1	0,33
32.	przeprasza	1	1,02	0	0,00	0	0,00	1	0,33
33.	poprawia swój błąd	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
35.	sugeruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Razem		98	100,00	126	100,00	78	100,00	302	100,00

Tabela 24. Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1-4)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	ignoruje	16	30,77	15	23,08	8	38,10	39	28,26
2.	wydaje polecenie	8	15,38	18	27,69	2	9,52	28	20,29
3.	informuje	3	5,77	2	3,07	1	4,76	6	4,35
4.	odpowiada	6	11,54	10	15,38	0	0,00	16	11,59
5.	wyjaśnia	5	9,62	3	4,62	3	14,29	11	7,97
6.	obserwuje	1	1,92	0	0,00	0	0,00	1	0,72
7.	kontroluje	0	0,00	2	3,07	0	0,00	2	1,45
8.	ocenia	0	0,00	3	4,62	1	4,76	4	2,90
9.	komentuje	2	3,85	2	3,07	1	4,76	5	3,62
10.	pyta	5	9,62	3	4,62	1	4,76	9	6,52
11.	instruuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
12.	powtarza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
13.	proponuje	0	0,00	1	1,54	0	0,00	1	0,72
14.	zapowiada	1	1,92	1	1,54	0	0,00	2	1,45
15.	ostrzega	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00

cd. tab. 24.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
16.	akceptuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
17.	upomina	0	0,00	0	0,00	1	4,76	1	0,72
18.	stwierdza	2	3,85	0	0,00	2	9,52	4	2,90
19.	poprawia	2	3,85	0	0,00	0	0,00	2	1,45
20.	dyktuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
21.	demonstruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
22.	pisze	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
23.	wita się	0	0,00	0	0,00	1	4,76	1	0,72
24.	dziękuje	1	1,92	0	0,00	0	0,00	1	0,72
25.	słucha	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
26.	omawia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
27.	pyta o zdanie	0	0,00	1	1,54	0	0,00	1	0,72
28.	głośno czyta	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
29.	uniką odpowiedzi	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
30.	potakuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
31.	rozdaje środki dydaktyczne	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
32.	przeprasza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
33.	poprawia swój błąd	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00	4	6,15	0	0,00	4	2,90
35.	sugeruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Razem		52	100,00	65	100,00	21	100,00	138	100,00

Tabela 25. Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–5)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	ignoruje	3	50,00	11	37,93	7	26,92	21	34,43
2.	wydaje polecenie	2	33,33	5	17,24	5	19,23	12	19,67
3.	informuje	1	16,67	2	6,90	3	11,54	6	9,84
4.	odpowiada	0	0,00	2	6,90	0	0,00	2	3,28
5.	wyjaśnia	0	0,00	1	3,45	0	0,00	1	1,64
6.	obserwuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
7.	kontroluje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
8.	ocenia	0	0,00	1	3,45	0	0,00	1	1,64

cd. tab. 25.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9.	komentuje	0	0,00	2	6,90	4	15,38	6	9,84
10.	pyta	0	0,00	1	3,45	1	3,85	2	3,28
11.	instruuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
12.	powtarza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
13.	proponuje	0	0,00	1	3,45	0	0,00	1	1,64
14.	zapowiada	0	0,00	0	0,00	1	3,85	1	1,64
15.	ostrzega	0	0,00	1	3,45	0	0,00	1	1,64
16.	akceptuje	0	0,00	0	0,00	2	7,69	2	3,28
17.	upomina	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
18.	stwierdza	0	0,00	1	3,45	1	3,85	2	3,28
19.	poprawia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
20.	dyktuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
21.	demonstruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
22.	pisze	0	0,00	0	0,00	1	3,85	1	1,64
23.	wita się	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
24.	dziękuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
25.	ślucha	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
26.	omawia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
27.	pyta o zdanie	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
28.	głośno czyta	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
29.	uniką odpowiedzi	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
30.	potakuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
31.	rozdaje środki dydaktyczne	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
32.	przeprasza	0	0,00	0	0,00	1	3,85	1	1,64
33.	poprawia swój błąd	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
35.	sugeruje	0	0,00	1	3,45	0	0,00	1	1,64
Razem		6	100,00	29	100,00	26	100,00	61	100,00

Tabela 26. Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1-6)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Razem	
		L	%	L	%	L	%	L	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	ignoruje	5	25,00	9	64,29	4	44,44	18	41,86
2.	wydaje polecenie	2	10,00	3	21,43	3	33,33	8	18,60

cd. tab. 26.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.	informuje	3	15,00	0	0,00	0	0,00	3	6,98
4.	odpowiada	6	30,00	0	0,00	0	0,00	6	13,95
5.	wyjaśnia	2	10,00	0	0,00	0	0,00	2	4,65
6.	obserwuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
7.	kontroluje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
8.	ocenia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
9.	komentuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
10.	pyta	0	0,00	1	7,14	0	0,00	1	2,33
11.	instruuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
12.	powtarza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
13.	proponuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
14.	zapowiada	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
15.	ostrzega	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
16.	akceptuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
17.	upomina	0	0,00	0	0,00	2	22,22	2	4,65
18.	stwierdza	0	0,00	1	7,14	0	0,00	1	2,33
19.	poprawia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
20.	dyktuje	2	10,00	0	0,00	0	0,00	2	4,65
21.	demonstruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
22.	pisze	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
23.	wita się	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
24.	dziękuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
25.	słucha	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
26.	omawia	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
27.	pyta o zdanie	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
28.	głośno czyta	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
29.	unika odpowiedzi	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
30.	potakuje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
31.	rozdaje środki dydaktyczne	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
32.	przeprasza	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
33.	poprawia swój błąd	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
35.	sugeruje	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Razem		20	100,00	14	100,00	9	100,00	43	100,00

Tabela 27. Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–7)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa I	
		L	%
1.	ignoruje	2	9,09
2.	wydaje polecenie	2	9,09
3.	informuje	0	0,00
4.	odpowiada	6	27,27
5.	wyjaśnia	4	18,18
6.	obserwuje	0	0,00
7.	kontroluje	1	4,55
8.	ocenia	4	18,18
9.	komentuje	1	4,55
10.	pyta	0	0,00
11.	instruuje	0	0,00
12.	powtarza	0	0,00
13.	proponuje	0	0,00
14.	zapowiada	1	4,55
15.	ostrzega	0	0,00
16.	akceptuje	1	4,55
17.	upomina	0	0,00
18.	stwierdza	0	0,00
19.	poprawia	0	0,00
20.	dyktuje	0	0,00
21.	demonstruje	0	0,00
22.	pisze	0	0,00
23.	wita się	0	0,00
24.	dziękuje	0	0,00
25.	słucha	0	0,00
26.	omawia	0	0,00
27.	pyta o zdanie	0	0,00
28.	głośno czyta	0	0,00
29.	unika odpowiedzi	0	0,00
30.	potakuje	0	0,00
31.	rozdaje środki dydaktyczne	0	0,00
32.	przeprasza	0	0,00
33.	poprawia swój błąd	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00
35.	sugeruje	0	0,00
Razem		22	100,00

Tabela 28. Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–8)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa II	
		L	%
1.	ignoruje	1	10,00
2.	wydaje polecenie	2	20,00
3.	informuje	1	10,00
4.	odpowiada	1	10,00
5.	wyjaśnia	3	30,00
6.	obserwuje	0	0,00
7.	kontroluje	0	0,00
8.	ocenia	0	0,00
9.	komentuje	1	10,00
10.	pyta	1	10,00
11.	instruuje	0	0,00
12.	powtarza	0	0,00
13.	proponuje	0	0,00
14.	zapowiada	0	0,00
15.	ostrzega	0	0,00
16.	akceptuje	0	0,00
17.	upomina	0	0,00
18.	stwierdza	0	0,00
19.	poprawia	0	0,00
20.	dyktuje	0	0,00
21.	demonstruje	0	0,00
22.	pisze	0	0,00
23.	wita się	0	0,00
24.	dziękuje	0	0,00
25.	słucha	0	0,00
26.	omawia	0	0,00
27.	pyta o zdanie	0	0,00
28.	głośno czyta	0	0,00
29.	unika odpowiedzi	0	0,00
30.	potakuje	0	0,00
31.	rozdaje środki dydaktyczne	0	0,00
32.	przeprasza	0	0,00
33.	poprawia swój błąd	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00
35.	sugeruje	0	0,00
Razem		10	100,00

Tabela 29. Liczba i rodzaj nauczycielskich czynności i działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–10)

Lp.	Rodzaj czynności i działań nauczyciela	Klasa III	
		L	%
1.	ignoruje	7	63,64
2.	wydaje polecenie	1	9,09
3.	informuje	1	9,09
4.	odpowiada	2	18,18
5.	wyjaśnia	0	0,00
6.	obserwuje	0	0,00
7.	kontroluje	0	0,00
8.	ocenia	0	0,00
9.	komentuje	0	0,00
10.	pyta	0	0,00
11.	instruuje	0	0,00
12.	powtarza	0	0,00
13.	proponuje	0	0,00
14.	zapowiada	0	0,00
15.	ostrzega	0	0,00
16.	akceptuje	0	0,00
17.	upomina	0	0,00
18.	stwierdza	0	0,00
19.	poprawia	0	0,00
20.	dyktuje	0	0,00
21.	demonstruje	0	0,00
22.	pisze	0	0,00
23.	wita się	0	0,00
24.	dziękuje	0	0,00
25.	słucha	0	0,00
26.	omawia	0	0,00
27.	pyta o zdanie	0	0,00
28.	głośno czyta	0	0,00
29.	unika odpowiedzi	0	0,00
30.	potakuje	0	0,00
31.	rozdaje środki dydaktyczne	0	0,00
32.	przeprasza	0	0,00
33.	poprawia swój błąd	0	0,00
34.	udziela głosu	0	0,00
35.	sugeruje	0	0,00
Razem		11	100,00

Bibliografia

- ABLEWICZ K.: Hasło: *badania hermeneutyczne w pedagogice*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Red. T. PILCH. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2003, s. 291–296.
- ABLEWICZ K.: *Hermeneutyczno–fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994.
- ABLEWICZ K.: *Hermeneutyka i fenomenologia a pedagogika*. W: *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Red. S. PALKA. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010, s. 103–123.
- ADAMEK I.: *Kompetencje kluczowe a swoistość kompetencji kreatywnych*. W: *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*. Rozdz. 1. Red. I. ADAMEK, J. BAŁACHOWICZ. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013, s. 15–47.
- ADAMEK I.: *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1997.
- AITCHINSON J.: *Ssak, który mówi. Wstęp do psycholingwistyki*. Tłum. M. CZARNECKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1991.
- AJDUKIEWICZ K.: *Język i znaczenie*. W: *Język i poznanie*. T. 1: *Wybór pism z lat 1920–1939*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 145–174.
- AJDUKIEWICZ K.: *Logika pragmatyczna*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1974.
- AJDUKIEWICZ K.: *Zdania pytajne*. W: *Język i poznanie*. T. 1: *Wybór pism z lat 1920–1939*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 278–286.
- ANDRUKOWICZ W.: *Edukacja integralna*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001.
- ARENS R.I.: *Uczymy się nauczać*. Tłum. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994.
- AUSTIN J.L.: *How to Do Things with Words*. Wstęp i tłum. B. CHWEDENČZUK. W: *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, s. 545–713.
- BABBIE E.: *Badania społeczne w praktyce*. Red. A. KŁOSKOWSKA-DUDZIŃSKA. Tłum. W. BETKIEWICZ i in. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
- BABIÁKOVÁ S.: *The profession and Professionalism of Primary School Teacher*. In: *Teachers in Theory, Practice and Research*. Red. B. KASÁČOVÁ et al. Banská Bystrica, Agentúra na podporu výskumu a vývoja, 2010, s. 21–96.

- BAŁACHOWICZ J.: *Style działań edukacyjnych nauczycieli klas początkowych. Między uprzedmiotowieniem a podmiotowością*. Warszawa, Wydawnictwo Komandor, 2009.
- BANDURA L.: *Pytania nauczyciela jako środek aktywizujący uczniów*. „Życie Szkoły” 1971, nr 12, s. 4–9.
- BARNES D.: *Nauczyciel i uczniowie. Od porozumiewania się do kształcenia*. Tłum. J. RADZICKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1988.
- BĄK P.: *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*. Warszawa, Wiedza Powszechna, 1977.
- BEREŻNICKI F.: *Dydaktyka kształcenia ogólnego*. Rozdz. 2. i 3. Oprac. J. ŚWIRKO-PILIPCZUK. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001.
- BERNSTEIN B.: *Odtwarzanie kultury*. Wstęp i oprac. A. PIOTROWSKI. Tłum. Z. BOKSZAŃSKI, A. PIOTROWSKI. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1990.
- BIAŁECKA-PIKUL M.: *Co dzieci wiedzą o umyśle i myśleniu. Badania i opis dziecięcej reprezentacji stanów mentalnych*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002.
- BIŁOS E.: *Rola pytań dydaktycznych we wdrażaniu uczniów do uczestnictwa w kulturze*. W: *Dzieło literackie w klasie piątej szkoły podstawowej*. Red. W. PASTERNAK. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1987, s. 37–61.
- BIŁOS E.: *Sens pytań dydaktycznych. Przykład rozważań nad komunikacją językową ćwiczenia szkolnego*. Skrypt dla studentów wyższych szkół pedagogicznych. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 1994.
- BIŁOS E.: *Wypowiedzenia pytajne w nauczaniu języka polskiego*. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 1992.
- BOCHNO E.: *Lekcyjne interakcje nauczycieli i uczniów klas początkowych z perspektywy pedagogii Basila Bernsteina*. W: *Nauczyciel, znaczenia i dylematy profesji*. Red. H. KWIATKOWSKA. „Studia Pedagogiczne” 2010, nr 63, s. 109–124.
- BOCHNO E.: *Rozmowa jako metoda oddziaływania wychowawczego*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2004.
- BOCHNO E.: *Rozmowy ucznia z nauczycielem. Jakich doświadczeń nabywają uczniowie w czasie rozmów z nauczycielami? Jaka jest uczniowska perspektywa ujmowania rozmów z nauczycielami?* „Życie Szkoły” 2005, nr 6, s. 16–21.
- BOCHNO E.: *Wychowawczy kontekst rozmów między nauczycielką i uczniem*. „Edukacja” 2003, nr 4, s. 88–98.
- BOKUS B., SHUGAR G.W.: *Psychologia języka dziecka – stare pytania, nowe dane, nowe hipotezy*. W: *Psychologia języka dziecka*. Red. B. BOKUS, G.W. SHUGAR. Tłum. E. HAMAN, M. HAMAN, M. HERNIK, J. RĄCZASZEK-LEONARDI, M. STAROŃ, J. SUCHECKI, A. TARŁOWSKI. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007, s. 9–32.
- BONIECKA B.: *Pragmatyczne aspekty wypowiedzi dziecięcych*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego, 1995.
- BORAWSKA I.: *Innowacje w edukacji wczesnoszkolnej*. „Życie Szkoły”, 2001, nr 3, s. 145–148.
- BORAWSKA-KALBARCZYK K.: *Umiejętności językowe dziecka kończącego edukację wczesnoszkolną*. Białystok, Trans Humana, 2004.

- BRAUN-GAŁKOWSKA M.: *Prawo dziecka do swobodnej wypowiedzi*. „Edukacja i Dialog” 2003, nr 10, s. 30–34.
- BRZEZIŃSKI J.: *Badania eksperymentalne w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2000.
- BURKOVIČOVÁ R.: *Kompetence k projektivní tvořivosti ve vzdělávací činnosti vysokoškolského učitele*. In: *Roly vysokoškolského učitele v procese vzdelávania*. Red. J. DANEK. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012, s. 8–12.
- BURKOVIČOVÁ R.: *Přípravné vzdělávání učitelů mateřských škol (vybraná problematika)*. Ostrava, PedF OU, 2008.
- BURKOVIČOVÁ R.: *Profesní činnosti učitelů mateřských škol a jejich výzkum*. Ostrava, PedF OU, 2012.
- CACKOWSKI Z.: Hasło: informacja. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 2. Red. T. PILCH. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2003, s. 306–310.
- CARROL D.M.: *Developing Joint Accountability in University–School Teacher Education Partnerships*. „Action in Teacher Education” 2006, No. 4, s. 3–11.
- CHLEWIŃSKI Z.: *Kształtowanie się umiejętności poznawczych*. W: *Psychologia i poznanie*. Red. M. MATERSKA, T. TYSZKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997, s. 164–181.
- CIBOR R.: *Zagrożenia w rozwoju psychicznym dziecka*. W: *Dziecko w świecie rodziny*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998, s. 93–100.
- CZARNAWSKA M.M.: *Przyjazne porozumiewanie się. Wzajemny szacunek, wzajemna akceptacja, radość z kontaktu*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004.
- CZARNECKI K.M.: *Osobista wiedza człowieka i jej funkcje regulacyjne*. W: *Młodzież w sytuacji zmian gospodarczych, edukacyjnych, społecznych i kulturowych. Materiały ogólnopolskiej konferencji (Cieszyn 15–16 grudnia 1999)*. T. 1. Red. W. KOJS, R. MRÓZEK, R. STUDENSKI. Cieszyn, Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie, 1999, s. 83–88.
- CZARNECKI K.: *Szkolna wiedza pojęciowa uczniów klas początkowych w świetle badań naukowych*. Katowice, „Śląsk”, 1995.
- CZEREPANIAK-WALCZAK M.: Hasło: *umiejętności kluczowe nauczyciela*. W: *Pedagogika*. Leksykon. Red. B. MILERSKI, B. ŚLIWERSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000, s. 253.
- DANIELEWICZOWA M.: *Krzyżowanie się punktów widzenia jako kategoria organizująca znaczenie leksykalne (na przykładzie czasowników epistemicznych)*. W: *Punkt widzenia w języku i kulturze*. Red. J. BARTMIŃSKI, S. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, R. NYCZ. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, s. 185–196.
- DAWID Ł.: *„Odpowiednie dać uczuciu słowo”, czyli o potrzebie kształcenia sprawności językowej uczniów w zakresie werbalizacji przeżyć uczuciowych*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej. Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1. *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Red. M.T. MICHAŁEWSKA, M. KISIEL. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002, s. 181–190.
- DAY CH.: *Rozwój zawodowy nauczyciela*. Wstęp T. LEWOWICKI. Tłum. J. MICHAŁAK. Gdańsk, Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne, 2004.
- DĄBROWSKA M.: *Dzieci jako uczniowie i dzieci jako nauczyciele. Układy interakcyjne nauczyciel–uczeń w procesie wykonywania zadania*. W: *Z badań nad kompetencją*

- kommunikacyjną dzieci*. Red. B. BOKUS, M. HAMAN. Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 1992, s. 89–101.
- DĄBRÓWKA A., GELLER E., TURCZYŃ R.: *Słownik synonimów*. Warszawa, Świat Książki, 1997.
- DENEK K.: *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń, Wydawnictwo A. Marszałek, 1999.
- DENEK K.: *O nowy kształt edukacji*. Toruń, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapi”, 1998.
- DEWEY J.: *Jak myślimy*. Tłum. Z. BASTGENÓWNA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1988.
- DOUŠKOVÁ A., LUPTÁKOVÁ-VANČIKOVÁ K.: *Didaktické kompetencie učiteľa v MŠ a ich rozvoj*. Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2008.
- DRUCKER P.F.: *Spółczesność pokapitalistyczna*. Tłum. G. KRANAS. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- DYLAK S.: *Nauczyciel w kontekście polityki edukacyjnej: niezależny profesjonalista czy najemnik? W: Procesy globalizacji a kształcenie nauczycieli. Spojrzenie międzykulturowe*. Red. S. DYLAK, R. PĘCZKOWSKI, P. DENICOLA. Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006, s. 29–40.
- DYLAK S.: *Architektura wiedzy w szkole*. Warszawa, Difin, 2013.
- DYLAK S.: *Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*. www.cen.uni.wroc.pl/teksty/konstrukcja.pdf, 2010 [05.01.2017].
- DYLAK S.: *Nauczyciel konstruktywista w klasie szkolnej...* http://jpol.suksp.inwestnet.com/zalaczniki/4/nauczyciel_konstruktywista_w_klasie_szkolnej_d..., 2014 [17.06.2014].
- DYMARA B.: *Dziecko w świecie edukacji. Podstawy uczenia się kompleksowego – nowe kształty i wymiary edukacji*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009.
- DYMARA B.: *Dziecko w świecie edukacji. Przykłady zajęć kompleksowych. Bliżej integracji osoby i pedagogiki współbycia*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000.
- DYMARA B.: *O języku i formie marzeń*. W: *Dziecko w świecie marzeń*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 87–112.
- DYMARA B.: *O nauczycielach i nauczycielstwie*. W: *Sztuka bycia nauczycielem*. Red. B. DYMARA. Cieszyn, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Śląskiego, 1993, s. 101–106.
- DYMARA B.: *Przestrzenie–obszary integracji a formy współdziałania, czyli u podstaw uczenia się nauczania kompleksowego*. W: *Dziecko w świecie współdziałania*. Cz. 2. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001, s. 117–148.
- EDMONDSON E., LEONARD W.H., PETERS CH., BALDWIN A.: *Talking science, modeling scientists*. „Sciences and Children”, 2006, No. 8, s. 28–32.
- ERIKSON E.H.: *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Tłum. P. HEJMEJ. Poznań, Dom Wydawniczy Rebis, 1997.
- FALKOWSKI A., ŚCIGAŁA E., MARUSZEWSKI T.: *Procesy spostrzegania*. W: *Psychologia i poznanie*. Red. M. MATERSKA, T. TYSZKA. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997, s. 200–223.
- FILIPIAK E.: *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Bydgoszcz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996.
- FILIPIAK E.: *Rozwijanie zdolności uczenia się. Z Wygotkim i Brunerem w tle*. Sopot, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2012.

- FISHER R.: *Uczymy jak myśleć*. Tłum. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1999.
- FRANKFORT-NACHMIAS CH., NACHMIAS D.: *Metody badawcze w naukach społecznych*. Red. J. BRZEZIŃSKI. Tłum. E. HORNOWSKA. Poznań, Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2001
- FURMANEK W.: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*. Red. S. JUSZCZYK, M. MUSIOŁ, A. WATOŁA. Katowice, Agencja Artystyczna Para, 2007, s. 50–62.
- GABZDYL J.: *Szkice do prakseodydaktycznej teorii celów, poleceń i pytań w kształceniu wczesnoszkolnym*. Racibórz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2012.
- GABZDYL J.: *W kręgu wczesnoszkolnych komunikatów dydaktycznych: pytania i (nie) adekwatne odpowiedzi*. W: *Komunikacja w edukacji. Uwarunkowania i właściwości*. Red. J. GABZDYL. Racibórz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009, s. 226–240.
- GADAMER H.-G.: *Język i rozumienie*. W: *Język i rozumienie*. Wybór, przekład i posłowie: P. DEHNEL, B. SIEROCKA. Warszawa, Fundacja Altheia, 2003, s. 5–24.
- GAJDZICA A.: *Portret zbiorowy nauczycieli aktywnych. Między zaangażowaniem a oporem wobec zmian*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013.
- GIEDYMIN J.: *Problemy, założenia, rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1964
- GNITECKI J.: *Elementy metodologii badań w pedagogice hermeneutycznej*. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego, 1996.
- GOŁĘBNIAK B.D.: *Nauczanie i uczenie się w klasie*. W: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Cz. 2. Red. Z. KWIECIŃSKI, B. ŚLIWERSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 158–205.
- GÓRNIOK A.: *O pytaniach i ich stosowaniu w praktyce*. W: *Sztuka bycia nauczycielem*. Red. B. DYMARA. Cieszyn, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, 1993, s. 107–114.
- GÓRNIOK-NAGLIK A.: *W poszukiwaniu dialogu nauczyciela z uczniem*. W: *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Kojsovi*. Red. J. GABZDYL, B. OEL-SZLAEGER. Sosnowiec, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2010, s. 424–434.
- GÓRNIOK-NAGLIK A.: *Założone a rzeczywiste funkcje nauczyciela w procesie edukacji wczesnoszkolnej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003.
- GRABIAS S.: *Interakcja językowa i jej uwarunkowania. Perspektywa lingwistyczna*. W: *Barriere i pomosty w komunikacji językowej Polaków*. Red. J. BARTMIŃSKI, U. MAJER-BARANOWSKA. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, s. 19–44.
- GRABIAS S.: *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001.
- GRABOWSKA E.: *Przegląd ujęć zjawiska twórczości w psychologii*. W: *Zadanie, metoda, rozwiązanie*. Red. A. GÓRALSKI. Warszawa, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1984. s. 165–185.

- GRZEGORCZYKOWA R.: *Punkt widzenia nadawcy w znaczeniach leksemów*. W: *Punkt widzenia w języku i kulturze*. Red. J. BARTMIŃSKI, S. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, R. NYCZ. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, s. 161–176.
- GRZEGORCZYKOWA R.: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- HINDE R.A., STEVENSON-HINDE J.: *Związki interpersonalne a rozwój dziecka*. Tłum. M. CZUB. W: *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów*. Red. A. BRZEZIŃSKA, G. LUTOMSKI. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka, 1994, s. 45–71.
- INGARDEN R.: *O języku i jego roli w nauce*. W: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972, s. 29–119.
- INGARDEN R.: *O pytaniach esencjalnych*. W: INGARDEN R.: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972, s. 327–421.
- INGARDEN R.: *O sędzie kategoriowym i jego roli w poznaniu*. W: INGARDEN R.: *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972, s. 222–259.
- JADACKI J.J.: *Spór o granice języka. Elementy semiotyki logicznej i metodologii*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Semper, 2010.
- JAROSZ J.: *Komunikacja zaburzona oraz sposoby jej przeciwdziałania*. W: *Komunikacja i podmiotowość w relacjach szkolnych*. Red. S. BADORA, D. MARZEC, J. KOSMAŁA. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2001, s. 201–234.
- JAWORSKI M.: *Składnia*. W: *Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami*. T. 2: *Fleksja. Składnia*. Red. W. DOROSZEWSKI, B. WIECZORKIEWICZ. Oprac. B. BARTNICKA-DĄBKOWSKA, M. JAWORSKI, R. SINIELNIKOFF. Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1968, s. 173–398.
- JUSZCZYK S.: *Metodologiczne podstawy badań empirycznych w informatyce (jako przedmiocie nauczania–uczenia się oraz technologii informacyjnej wspomagającej: nauczanie innych przedmiotów, diagnozę i terapię pedagogiczną i logopedyczną oraz zarządzanie edukacją)*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998.
- JUSZCZYK S.: *Statystyka dla pedagogów. Zarys wykładu*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001.
- KACZMAREK B. L. J.: *Cudowne krosna umysłu*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012.
- KACZMAREK B.: *Mózg – język – zachowanie*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Agencja Wydawniczo-Handlowa Antoni Dudek, 1994.
- KACZMAREK L.: *Nasze dziecko uczy się mowy*. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie, 1988.
- KARIKOVÁ S.: *Osobnosť učiteľa*. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 1999.
- KARWATOWSKA M., TYMIAKIN L.: *Funkcjonowanie wiedzy lingwistycznej w podręcznikach do kształcenia językowego dla gimnazjalistów*. W: *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 2007, s. 260–278.
- KASÁČOVÁ B., BABIAKOVÁ S., CABANOVÁ M. et al.: *Pre-primary and primary teachers in theory and job-analysis*. Banská Bystrica, Faculty of Education, Matej Bel University, 2011.

- KASÁČOVÁ B., BABIAKOVÁ S., CABANOVÁ M., FILIPIAK E., SEBEROVÁ A. et al.: *Učiteľ pre primárnej a primárnej edukácie. Profesiografia v slovensko-česko-poľskom výskume*. Banská Bystrica, Agentúra na podporu výskumu a vývoja, 2011.
- KASÁČOVÁ B.: *Reflexyjná nauka v škole podstawowej*. W: *Transformacja w polskiej edukacji wczesnoszkolnej*. Red. T. LEWOWICKI, W. PUŚLECKI, S. WŁOCH. Tłum. M. Balowski. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2004, s. 85–96.
- KASÁČOVÁ B.: *Reflexívna výučba a reflexia v učiteľskej príprave*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, Pedagogická Fakulta, 2005.
- KASÁČOVÁ B., CABANOVÁ, M.: *Pedagogická diagnostika: Teória a metódy diagnostikovania v elementárnej edukácii (Vysokoškolská učebnica)*. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2011.
- KIKLEWICZ A.: *Język – komunikacja – wiedza*. Mińsk, ВТАА Правда і эканоміка, 2006.
- KLIŚ M.: *Klasyfikacja rodzajów wnioskowania lingwistycznego realizowanego w procesie recepcji tekstu*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej. Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1: *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Red. M.T. MICHALEWSKA, M. KISIEL. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002, s. 57–72.
- KLUS-STANŃSKA D.: *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2010.
- KLUS-STANŃSKA D.: *Po co nam wiedza potoczna w szkole?* W: *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*. Red. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2000, s. 134–154.
- KLUS-STANŃSKA D.: *W stronę dydaktyki interakcyjnej*. W: *Nauczyciel i uczeń w przestrzeniach szkoły*. Red. M. NOWICKA. Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2002, s. 47–65.
- KŁOSIŃSKA T.: *Droga do twórczości. Wdrażanie technik Celestyna Freineta*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000.
- KŁOSIŃSKA T.: *Dziecko – uczeń. Droga do edukacji skutecznej. Twórcze techniki Celestyna Freineta we wczesnej edukacji*. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013.
- KOCHANOWSKA E.: *Dziecko jako pytający i pytania*. W: *Dziecko w świecie szkoły*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998, s. 59–69.
- KOCHANOWSKA E.: *Pragmatyczne warunki poprawności pytań dydaktycznych*. W: *Edukacja jutra. VI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. Red. K. DENEK, T.M. ZIMNY. Częstochowa Agencja Promocji Nauki i Kultury MENOS, 2000, s. 269–275.
- KOCHANOWSKA E.: *Ukryty wymiar pytań nauczyciela*. W: *Edukacja jutra. Proces wychowania w szkole i poza nią*. Red. K. DENEK, A. KAMIŃSKA, W. KOJS, P. OLEŚNIEWICZ. Sosnowiec, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2010, s. 70–77.
- KOCÓR M.: *Kompetencje zawodowe nauczyciela – aspekty teoretyczne i empiryczne*. W: *Edukacja Jutra. Role nauczyciela w edukacji szkolnej*. Red. K. DENEK, A. KAMIŃSKA, P. OLEŚNIEWICZ. Sosnowiec, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2013, s. 53–66.
- KOĆ-SENIUCH G.: *Indywidualny charakter kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*. W: *Komunikacja, dialog, edukacja*. Red. W. KOJS, R. MRÓZEK. Cieszyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego Filia w Cieszynie, 1998, s. 55–61.

- KOĆ-SENIUCH G.: *Komunikacyjny charakter procesów edukacyjnych*. W: *Nauczyciel i uczniowie w dobie przemian edukacyjnych. Wybrane problemy do zajęć konwersatoryjnych z pedagogiki*. Red. G. KOĆ-SENIUCH, A. CICHOCKI. Białystok, Trans Humana, 2000, s. 11–28.
- KOJS W.: *Efektywność badań pedagogicznych*. W: *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Red. S. PALKA. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010, s. 383–398.
- KOJS W.: *Nauczyciel i uczeń – podmiot i przedmiot kształcenia szkolnego*. W: *Kształcenie, wychowanie i opieka w obliczu przemian. Raport nr 6. Funkcjonowanie szkoły w zakresie kształcenia. (Kształcenie dla rozwoju)*. Red. W. KOJS I IN. Poznań–Cieszyn, Ośrodek Analiz Społeczno–Gospodarczych „Wektory Gospodarki” S.A., 1991, s. 35–55.
- KOJS W.: *O podmiocie i przedmiocie edukacji*. W: *Kultura, język, edukacja*. T. 1. Red. R. MRÓZEK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1995, s. 21–39.
- KOJS W.: *O potrzebie, pożytkach i niektórych warunkach edukacji prakseologicznej*. W: *Edukacja jutra. X Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. Red. K. DENEK, T. KOSZCZYC, M. LEWANDOWSKI. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 2004, s. 159–166.
- KOJS W.: *Wiedza o edukacji w społeczeństwie uczącym się*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej, kulturowej*. Red. S. JUSZCZYK, M. MUSIOŁ, A. WATOŁA. Katowice, Agencja Artystyczna PARA, 2007, s. 32–41.
- KOJS W.: *Wybrane problemy integracji treści w działaniach edukacyjnych*. W: *Integracja nauczania i wychowania*. Red. F. BEREŹNICKI, J. ŚWIRKO-PILIPCZUK. Szczecin, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007, s. 41–50.
- KOJS W.: *Zadania dydaktyczne w nauczaniu początkowym*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1988.
- KOJS W.: *Działanie jako kategoria dydaktyczna*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1994.
- KOJS W., RÓŻAK-FRĄCZEK A.: *Rola układu pytań w działalności poznawczej uczniów klas początkowych*. W: *Problemy działań dydaktycznych*. Red. W. KOJS. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1988, s. 10–54.
- KOŁODZIEJSKI M.: *Muzyka i wielostronna edukacja dziecka*. Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, 2012.
- KOŁODZIEJSKI M.: *Twórczość codzienna w teorii i praktyce edukacyjnej – wybrane refleksje, aspekty i wymiary*. W: *Wielorakie wymiary twórczości codziennej w teorii i praktyce edukacyjnej*. Red. M. KOŁODZIEJSKI. Płock, Wydawnictwo Naukowe PWSZ, 2010, s. 5–12.
- KONARZEWSKI K.: *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2000.
- KONOPNICKA I.: *Czasopisma dziecięce w kształceniu wczesnoszkolnym*. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006.
- KONOPNICKA I.: *Obraz nauczyciela w marzeniach dzieci w młodszym wieku szkolnym (komunikat z badań)*. W: *Obraz szkoły i nauczyciela. Egzemplifikacje teoretyczne i empiryczne*. Red. E. MURAWSKA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010, s. 105–114.

- KOSOVÁ B., KASÁČOVÁ B.: *Základné pojmy a vzťahy v edukácii*. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Puryn, 2009.
- KOSOVÁ B.: *Teoretická reflexia praxe a profesijný rozvoj učiteľa. Križovatky na cestách k učiteľstvu. Recenzovaný zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Štrbské pleso, 19.–20. September 2013*. In: *Križovatky na cestách k učiteľstvu – medzinárodná vedecká konferencia*. Red. J. FERENCOVÁ, L. IŠTVÁN; B. KASÁČOVÁ, M. BAČOVÁ. Prešov, Prešovská univerzita, FHV, 2013, s. 10–18.
- KOWOLIK P.: *Kompetencje zawodowe nauczycieli nauczania początkowego w zreformowanej szkole podstawowej (szkic teoretyczny)*. W: *Kompetencje nauczycieli w zreformowanej szkole*. Red. T. MICHALEWSKA, P. KOWOLIK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003, s. 19–31.
- KOZIELECKI J.: *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998.
- KOZIELECKI J.: *Myślenie i rozwiązywanie problemów*. W: *Percepcja. Myślenie. Decyzje*. Red. T. TOMASZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 91–154.
- KOZIELECKI J.: *Psychologiczna teoria samowiedzy*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1981.
- KOZŁOWSKI W.: *Cele i osiągnięcia w uczeniu się*. Warszawa, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, 2006.
- KRÜGER H.-H.: *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*. Tłum. D. SZTOBRYN. Wstęp i opracowanie: B. ŚLIWERSKI. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005.
- KRUSZEWSKI K.: *O nauczaniu i uczeniu się w szkole*. W: *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. Rozdział 3. Red. K. KRUSZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 69–103.
- KUBIAK W.: *Interpretywny model interakcji podstawą dialogu edukacyjnego*. W: *Nauczyciel–uczeń. Między przemocą dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 71–78.
- KUBIŃSKI T.: *Wstęp do logicznej teorii pytań*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1971.
- KUECH R.: *Collaborative and Interactional Processes in an Inquiry-Based, Informal Learning Environment*. „Journal of Classroom Interaction”, 2004, No. 1, s. 30–41.
- KUPISIEWICZ C.: *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, 1996.
- KURCZ I.: *Pamięć. Uczenie się. Język*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- KUSZAK K.: *Mechanizmy kształtowania się kompetencji komunikacyjnych dziecka*. W: *Wymiary społecznego uczestnictwa w życiu. Między dzieciństwem a dorosłością*. Red. H. KRAUZE-SIKORSKA. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 2011, s. 113–131.
- KUSZAK K.: *Dziecko samodzielne w szkole. Empiryczne studium szkolnych losów dzieci o różnym poziomie samodzielności*. Poznań, Garmond Oficyna Wydawnicza, 2008.
- KUSZAK K.: *Kompetencja komunikacyjna dzieci – właściwości i potrzeba stymulowania*. In: *Obraz szkoły i nauczyciela. Egzemplifikacje teoretyczne i empiryczne*. Red. E. MURAWSKA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010, s. 91–104.

- KWAŚNICA R.: *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*. W: *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Cz. 2. Red. Z. KWIECIŃSKI Z., B. ŚLIWERSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 291–323.
- KWIATKOWSKA H.: *Natura działania pedagogicznego – implikacje dla kształcenia nauczycieli*. W: *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*. Red. H. KWIATKOWSKA, M. SZYBISZ. Pułtusk, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора, 2003, s. 213–225.
- LANGACKER R. W.: *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Lublin 2001. Tłum. H. KARDELA, P. ŁOZOWSKI. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005.
- LASKA E. I.: *Kompetencje emocjonalne nauczyciela – pomijany wątek w edukacji*. W: *Procesy globalizacji a kształcenie nauczycieli: spojrzenie międzykulturowe*. Red. S. DYLAŁ, R. PĘCZKOWSKI, P. DENICOLO. Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006, s. 86–93.
- Leksykon. Pedagogika*. Red. B. MILERSKI, B. ŚLIWERSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- LESZKO R.: *Wyznaczanie pewnych klas pytań przez grafy i ich macierze*. Zielona Góra, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1980.
- LEWOWICKI T.: *Dylematy metodologii pedagogiki*. W: *Dylematy metodologiczne pedagogiki*. Red. T. LEWOWICKI. Warszawa–Cieszyn, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego, Filia w Cieszynie, 1995, s. 11–16.
- LIGĘZA M.: *Rola pytań dzieci 3–6-letnich w inicjowaniu i podtrzymywaniu rozmowy z dorosłym*. W: *Z badań nad kompetencją komunikacyjną dzieci*. Red. B. BOKUS, M. HAMAN. Warszawa, Wydawnictwo Energeia, 1992 s. 181–201.
- LISSOWSKI G.: *Hasło – informacja*. W: *Wielka encyklopedia PWN*. T. 12. Red. J. WOJNOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Iglesias – Joanna d’Arc, 2002.
- ŁOBEJKO S.: *Cechy współczesnych systemów zarządzania wiedzą – wiedza, innowacje a kluczowe kompetencje firmy*. W: *Systemy zarządzania wiedzą i innowacja w polskich przedsiębiorstwach (w warunkach wejścia do UE)*. T. 89. Red. A. SOSNOWSKA. Warszawa, Szkoła Główna Handlowa, 2004, s. 19–39.
- ŁOBOCKI M.: *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000.
- ŁOBOCKI M.: *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1999.
- ŁUKASZEWSKI W.: *Psychologiczne podstawy popularyzacji wiedzy*. W: *Teoria i praktyka upowszechniania wiedzy*. Red. W. OKOŃ. Warszawa, Wiedza Powszechna, 1979, s. 104–124.
- MACIĄG J.: *Komunikacja interpersonalna w relacji nauczyciel–uczeń*. W: *Procesy komunikacyjne w szkole. Wyznaczniki, tendencje, problemy*. Red. W. KOJS, Ł. DAWID. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 105–114.
- MARUSZEWSKI T.: *Analiza procesów poznawczych jednostki w świetle idealizacyjnej teorii nauki*. Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1983.
- MEADOWS S.: *Rozwój poznawczy*. W: *Psychologia rozwojowa*. Red. P.E. BRYANT, A.M. COLMAN. Tłum. A. BEZWIŃSKA-WALERJAN. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka, 1997, s. 37–59.

- MEIGHAN R., BARTON, L., WALKER, S.: *Socjologia edukacji*. Red. Z. KWIECIŃSKI. Tłum. E. KISZKURNO-KOZIEJ, Z. KNUTSEN, P. KWIECIŃSKI. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993.
- MIELECH A.: *Aktywność słowna uczniów okresu wczesnoszkolnego w nauczaniu zintegrowanym*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej. Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1: *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Red. M.T. MICHALEWSKA, M. KISIEL. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002, s. 139–153.
- MIESZALSKI S.: *Dylematy myślenia pedagogicznego o stosunkach społecznych w procesie edukacyjnym*. W: *Nauczyciel – uczeń, między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 19–33.
- MIETZEL G.: *Psychologia kształcenia. Praktyczny podręcznik dla pedagogów i nauczycieli*. Tłum. A. UBERTOWSKA. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2002.
- MILES M.B., HUBERMAN A.M.: *Analiza danych jakościowych*. Tłum. S. ZABIELSKI. Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2000.
- MOGUEL D.: *What Does It Mean to Participate in Class? Integrity of Classroom Interaction*. „Journal of Classroom Interaction” 2004, No. 1, s. 19–29.
- MORREALE S.P., SPITZBERG B.H., BARGE J.K.: *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*. Tłum. P. IZDEBSKI, A. JAWORSKA, D. KOBYLEŃSKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- MRÓZEK R.: *Rzeczywistość szkolna w języku środowiskowym uczniów*. W: *Dziecko w świecie szkoły*. Red. B. DYMARA. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998, s. 25–34.
- MUCHACKA B.: *Model organizowania wiedzy u uczniów klas I–III*. W: *Projektowanie i modelowanie edukacji zintegrowanej*. Red. I. ADAMEK. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2002, s. 37–50.
- MUCHACKA B.: *Możliwości współczesnej edukacji dziecka w kontekście jego potrzeb*. W: *Wychowanie i kształcenie w praktyce*. T. 2. Red. E. OGRÓDZKA-MAZUR, U. SZUŚCIK, M. ZALEWSKA-BUJAK. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2012, s. 13–20.
- MUSZYŃSKI Z.: *Punkt widzenia a relatywizm*. W: *Punkt widzenia w języku i kulturze*. Red. J. BARTMIŃSKI, S. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, R. NYCZ. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, s. 33–46.
- NAGAJOWA M.: *Kształcenie języka ucznia w szkole podstawowej*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1985.
- NAGAJOWA M.: *O tak zwanej swobodnej wypowiedzi*. W: *Tekst – wypowiedź – dyskurs w dydaktyce szkolnej. Materiały z III konferencji „Z Badań nad Kompetencją i Świadomością Językową Dzieci i Młodzieży”*. *Studia Pragmalingwistyczne*. T. 2. Red. J. PORAYSKI-POMSTA, J. PODRACKI. Warszawa, Dom Wydawniczy Elipsa, 1988, s. 159–165.
- NAGÓRKO A.: 1998. *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- NĘCKA E., ORZECZOWSKI J., SZYMURA B.: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.

- NĘCKI Z.: *Komunikacja międzyludzka*. Kraków, Oficyna Wydawnicza Drukarnia Antykwa 2000.
- NIKITOROWICZ J.: *Kreowanie tożsamości dziecka*. Gdańsk, Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne, 2005.
- NIŻNIK J.: *Wiedza jako stereotyp*. W: *Wiedza a wartości*. Red. A. MOTYCKA. Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 2001, s. 48–54.
- NOWAK J.: *Edukacyjny potencjał dialogu w przestrzeni klasy szkolnej*. W: *Świat małego dziecka*. T. 2. Red. H. KRAUZE-SIKORSKA, M. KLICHOWSKI, K. KUSZAK. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 2013, s. 85–95.
- NOWAKOWSKA-BURYŁA I.: *Kompetencje nauczyciela a rozwijanie samodzielności poznawczej uczniów*. W: *Nauczyciel kompetentny. Terażniejszość i przyszłość*. Red. Z. BARTKOWICZ, M. KOWALUK-ROMANEK, M. SAMUJŁO. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007, s. 116–133.
- O'CONNOR E.A., FISH M.C., YASIK A.E.: *The Influence of Teacher experience on the Elementary Classroom System: An Observational Study*. "Journal of Classroom Interaction" 2004, No. 1, s. 11–18.
- OBUCHOWSKI K.: *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1982.
- OELSZLAAGER B.: *Działania i czynności nauczyciela w relacjach z dziećmi*. W: *Edukacja małego dziecka*. T. 1: *Teoretyczne odniesienia, tendencje i problemy*. Red. E. OGRODZKA-MAZUR, U. SZUŚCIK, A. GAJDZICA. Cieszyn–Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010, s. 302–316.
- OELSZLAAGER B.: *Gospodarowanie informacjami i wiedzą – wyjaśnienia terminologiczne w perspektywie praktyki edukacyjnej*. W: *Komunikowanie się a jakość życia człowieka. Perspektywa pedagogiczna*. Red. A. MUSIOŁ. Racibórz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009, s. 10–17.
- OELSZLAAGER B.: *Jak uczyć uczenia się? Środki i metody kształcenia samokontroli i samooceny w edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2007.
- OELSZLAAGER B.: *Kształcenie do zadawania pytań*. W: *Oświata w otoczeniu burzliwym*. Red. H. RUSEK, A. GÓRNIOK-NAGLIK, J. OLEKSY. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008, s. 207–217.
- OELSZLAAGER B.: *O niektórych pytaniach uczniów inicjujących kontakt z nauczycielem*. W: *Edukacja jutra. XIV Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. T. 2. Red. K. DENEK, K. ZATOŃ, A. KWAŚNA. Wrocław, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 2008, s. 81–86.
- OELSZLAAGER B.: *Rola samorzutnych wypowiedzi uczniów, pozornie „nie na temat”, w kształceniu zintegrowanym*. W: *Edukacja jutra. 13 Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. T. 2. Red. K. ZATOŃ, T. KOSZCZYC, M. SOŁTYSIK. Wrocław, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 2007, s.141–147.
- OELSZLAAGER B.: *Samorzutne wypowiedzi uczniów w kształceniu zintegrowanym – inny wymiar praktyki edukacyjnej*. W: *Integracja nauczania i wychowania*. Red. F. BEREZ-NICKI, J. ŚWIRKO-PILIPCZUK. Szczecin ZAPOL, 2007, s. 183–194.
- OELSZLAAGER B.: *Studia o aktywnym uczeniu się dzieci. Wybrane problemy edukacji wczesnoszkolnej. Materiały dla studentów i nauczycieli*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013.

- OELSZLAEGER B.: *Wiedzieć, jak... zadaniem studiujących pedagogikę*. W: *Proces kształcenia akademickiego studenta*. Red. D. CIECHANOWSKA. Szczecin, Wydawnictwo Print Group Daniel Krzanowski, 2009, s. 145–161.
- OELSZLAEGER B.: *Zmiana stopnia pewności podmiotu względem posiadanych i odbieranych w toku kształcenia informacji (wybrane aspekty analizy samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów klas młodszych)*. „Chowanna”, tom jubileuszowy: *Modalne aspekty treści kształcenia*, 2009, s. 221–238.
- OELSZLAEGER-KOSTUREK B.: *Autorefleksja oraz kreatywne działania nauczyciela w fazie przygotowawczej procesu edukacji – wybrane problemy*. W: *Transgresje w edukacji. Twórczy nauczyciel i rodzic w procesie (nie)twórczej edukacji formalnej i nieformalnej*. T. 1. Red. M. KOŁODZIEJSKI. Pułtusk, Wyd. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2016, s. 39–50.
- OELSZLAEGER-KOSTUREK B.: *O nabywaniu kompetencji „refleksyjnego praktyka” (w kontekście kształcenia nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego)*. W: *Wybrane zagadnienia jakości kształcenia i doksztalcania*. Red. W. KOJS i in. Dąbrowa Górnicza, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Biznesu, 2013, s. 111–122.
- OELSZLAEGER-KOSTUREK B.: *Przedmiot oraz cel pytań i stwierdzeń uczniów w edukacji wczesnoszkolnej w opiniach nauczycieli i uczniów*. „Konteksty Pedagogiczne” 2016, nr 1(6), s. 139–153.
- OELSZLAEGER-KOSTUREK B.: *Teaching children how to learn, I.E., on subjective education in Elary primary classes (study findings from the “Teaching how to learn” programme)*, “Journal of Educational Review” 2013, Serials Publications New Delhi (India), Vol. 6, No. 2, s. 208–220.
- OGRODZKA-MAZUR E.: *„Nowy profesjonalizm” nauczyciela w kontekście przygotowania do edukacji międzykulturowej*. W: *Praca nauczyciela w warunkach wielokulturowości – studia i doświadczenia z pogranicza polsko–czeskiego*. Red. T. LEWOWICKI, E. OGRODZKA-MAZUR, A. SZCZUREK-BORUTA. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008, s. 25–36.
- OKOŃ W.: *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1988.
- OSTROWSKA U.: *Dialog w pedagogicznym badaniu jakościowym*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000.
- OSTROWSKA U.: *Hasło – proces dydaktyczny*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 4. Red. T. PILCH. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 928–932.
- PÁLKA S. (red.): *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1998.
- PARAFINIUK-SOIŃSKA J.: *O bogactwie i uspojnianiu komunikatów*. W: *Procesy komunikacyjne w szkole. Wyznaczniki, tendencje, problemy*. Red. W. KOJS, Ł. DAWID. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 69–76.
- PATRYAS W.: *Uznawanie zdań*. Warszawa–Poznań, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1987.
- PAUZEWICZ K.: *Pytania uczniowskie w związku z tekstami eksperymentalnymi z ekonomiki i organizacji handlu*. W: *Pytania uczniów a treść nauczania*. Red. R. RADWIŁOWICZ, K. PAUZEWICZ, Cz. KOSIŃSKI. Warszawa, PWSZ, 1969, s. 69–126.
- PĘCZKOWSKI R.: *Pytanie jako forma komunikacji dydaktycznej w nauczaniu początkowym. Próba diagnozy*. W: *Komunikacja, dialog, edukacja*. Cz. 2. Red. W. KOJS, R. MRÓZEK, Ł. DAWID. Cieszyn, Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie, 1998, s. 55–71.

- PIECH K.: *Gospodarka oparta na wiedzy i jej rozwój w Polsce*. „E-mentor”, 2004, nr 4 (6), <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/6/id/75> [16.06.2014].
- PIETER J.: *Nauka i wiedza*. Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1967.
- PIETER J.: *Słownik psychologiczny*. Katowice, Jacek Pieter i Ewa Pieter-Kania. Warszawa, JMP, 2004.
- PILCH T. et al.: *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998.
- PIOTROWSKI E.: *Psychologiczne uwarunkowania badań pedagogicznych*. W: *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Red. S. PÁLKA. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010, s. 401–413.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów*. Dz.U. z 1999 r. Nr 14, poz.129 z późn. zm. Dz.U. z 2003 r. Nr 189;
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. Dz.U. z dnia 15.01.2009 r. Nr 4, poz. 17.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. Dz.U. z dnia 30. 08. 2012 r., poz. 977.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. Dz.U. z dnia 18.06.2014 r., poz. 803.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*. Dz.U. z dnia 23.06.2016 r., poz. 895.
- POPLUCZ J.: *Organizacja czynności nauczycielskich. Zastosowanie teorii czynności i prakseologii do pedagogiki*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1978.
- POPLUCZ J.: *Zastosowanie teorii czynności w badaniach nad skutecznością pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela*. W: *Z badań nad zawodem nauczyciela. Praca zbiorowa*. Red. S. KRAWCEWICZ. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1979, s. 321–333.
- PORUBSKÝ Š.: *Dyskurs edukacyjny jako czynnik kognitywnego rozwoju ucznia*. W: *Transformacja w polskiej edukacji wczesnoszkolnej*. Red. T. LEWOWICKI, W. PUŚLECKI, S. WŁOCH. Przeł. M. BALOWSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2004, s. 105–111.
- POTOCKI A. et al.: *Komunikacja w procesach zarządzania wiedzą*. Kraków, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2011.
- PRZYBYSZ-ZAREMBA M.: *Być nauczycielem dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej. Kilka uwag na temat metod pracy nauczycieli z uczniami klas początkowych*. W: *Edukacja i niepełnosprawność w wyobraźni socjopedagogicznej*. Red. B.A. ORŁOWSKA, P. PRÜFER. Gorzów Wielkopolski, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, 2013, s. 63–76.
- PRZYBYSZ-ZAREMBA M.: *Edukačné neúspechy žiakov základných škôl v Poľsku – analýza vybraných pedagogických determinantov*. „Slovak Journal for Educational Sciences” 2014, No. 1, s. 28–51.
- PUTKIEWICZ E.: *Proces komunikowania się na lekcji. Analiza wypowiedzi nauczycieli i uczniów*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1990.
- PUTKIEWICZ E.: *Proces komunikowania się na lekcji*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2002.

- RADWIŁOWICZ R.: *Karta lekcji jako narzędzie zapisu, analizy i doskonalenia procesu dydaktycznego*. „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1984, nr 1–2, s. 73–87.
- RADWIŁOWICZ R.: *O jedności kształcenia i wychowania w nauczaniu początkowym – na przykładzie lekcji języka polskiego w klasie III. Materiały metodyczne*. Warszawa, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. Wł. Spasowskiego, Centrum Doskonalenia Nauczycieli, 1989.
- RADWIŁOWICZ R.: *O pytaniach uczniowskich ogólnie*. W: *Pytania uczniów a treść nauczania*. R. RADWIŁOWICZ, K. PAUZEWICZ, C. KOSIŃSKI. Warszawa, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 1969, s. 7–64.
- RADWIŁOWICZ R.: *Świadomość zadaniowa istotnym czynnikiem rozwoju człowieka dorosłego*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”, 1988, nr 2, s. 77–92.
- RADWIŁOWICZ R.: *Wprowadzenie: Sterowanie pracą uczniów na lekcji poprzez zadania*. W: *O system zadań formułowanych na lekcji*. Red. R. RADWIŁOWICZ. Warszawa, Instytut Kształcenia Nauczycieli im. Wł. Spasowskiego, 1986, s. 5–19.
- RETTET H.: *Komunikacja codzienna w pedagogice*. Tłum. M. WOJDAK-PIĄTKOWSKA. Wstęp i oprac. B. ŚLIWERSKI. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005.
- ROCLAŃSKI B.: *Podstawy wiedzy o języku polskim dla pedagogów i logopedów szkolnych*. Gdańsk, Uniwersytet Gdański, 1986.
- ROSTAŃSKA E.: *Determinanty kształcenia językowego w klasach początkowych*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej. Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T.1. *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Red. M.T. MICHALEWSKA, M. KISIEL. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2002, s. 51–56.
- ROSTAŃSKA E.: *Dziecko i dorosły w rozmowie*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- ROSTAŃSKA E.: *Rozmowa w szkole. Mówienie i słuchanie w klasach początkowych*. Warszawa – Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 1995.
- ROWID H.: *Szkoła twórcza: podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistniania nowej szkoły*. Wstęp: BOGDAN SUCHODOLSKI. Warszawa, Książka i Wiedza, 1958.
- RUTKOWIAK J.: *Dialog w edukacji autorskiej*. W: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*. Red. B. ŚLIWERSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001, s. 457–471.
- RUTKOWIAK J.: *O dialogu edukacyjnym. Rusztowanie kategoriale*. W: *Pytanie – dialog – wychowanie*. Red. J. RUTKOWIAK. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992, s. 13–52.
- SCHAFFER H.R.: *Psychologia dziecka*. Tłum. A. WOJCIECHOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- SEARLE J.R.: *Speech acts*. Cambridge, Cambridge University Press, 1969.
- SHECHTMAN Z., LEICHTENTRITT J.: *Affective teaching: a method to enhance classroom management*. „European Journal of Teacher Education” 2004, No. 3, s. 323–333.
- SHUGAR G.W., SMOCZYŃSKA M.: *Nowe kierunki badań nad językiem dziecka*. W: *Badania nad rozwojem języka dziecka. Wybór prac*. Red. G.W. SHUGAR, M. SMOCZYŃSKA. Tłum. Z. BABSKA, H. BARTOSZEWICZ, A. MATCZAK, B. MROZIAK, M. SMOCZYŃSKA, E. TABAKOWSKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1980, s. 8–51.

- SIKORA A. *Wnioskowanie logiczne u dzieci szkolnych*. Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1966.
- SIKORSKA J.: *Wiedza nauczycieli o sytuacji szkolnej uczniów*. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2004.
- ŠIMIK O.: *Diagnostika žákovských prekonceptů v přírodovědě. Sborník abstraktů mezinárodní konference Pedagogická diagnostika a evaluace 2012*. Ostrava, Ostravská univerzita, 2012, s. 308–320.
- ŠIMIK O.: *Pojetí a význam přírodovědného pokusu na 1.stupni zš v současné přípravě učitelů primární školy na katedře pedagogiky primárního a alternativního vzdělávání pedagogické fakulty v Ostravě*. W: *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna w sytuacji zmiany społecznej, kulturowej i oświatowej studia – rozprawy – praktyka*. Red. S. JUSZCZYK, M. KISIEL, A. BUDNIAK. Katowice, Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów, 2011, s. 405–414.
- SKARŻYŃSKA K.: *Bariery komunikacji: indywidualne, grupowe, społeczne*. W: *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*. Red. J. BARTMIŃSKI, U. MAJER-BARANOWSKA. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, s. 45–67.
- SKOWRONEK B.: *O dialogu na lekcjach w szkole średniej: analiza pragmatyczno-językowa*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe AP, 1999.
- SOSNOWSKA A.: *Rola zarządzania wiedzą w gospodarce*. W: *Systemy zarządzania wiedzą i innowacja w polskich przedsiębiorstwach (w warunkach wejścia do UE)*. T. 89. Red. A. SOSNOWSKA. Warszawa, Szkoła Główna Handlowa, 2004, s. 7–17.
- SPIETZER M.: *Jak uczy się mózg*. Tłum. M. GUZOWSKA-DĄBROWSKA. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- SVEIBY K.-E.: *Dziesięć sposobów oddziaływania wiedzy na tworzenie wartości*. „E – mentor” 2005, nr 2, s. 49–52.
- SYNOWIEC H.: *O porozumiewaniu się w szkole*. W: *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*. Red. J. BARTMIŃSKI, U. MAJER-BARANOWSKA. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, s. 179–190.
- SZADZIŃSKA E.: *Podstawy poznawcze procesu kształcenia*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012.
- SZADZIŃSKA E.: *Umiejętności dydaktyczne nauczycieli klas I-III (na przykładzie realizacji ćwiczeń syntaktycznych)*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001.
- SZCZUREK-BORUTA A.: *Obraz interakcji między nauczycielem i uczniem w procesie edukacji (uwarunkowania społeczno-pedagogiczne i osobowościowe)*. W: *Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 119–132.
- SZCZUREK-BORUTA A.: *Rzeczywistość społeczna i kulturowa a rozwój indywidualny dziecka i edukacja*. W: *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*. Red. S. JUSZCZYK, M. MUSIOŁ, A. WATOŁA. Katowice, Agencja Artystyczna PARA, 2007, s. 150–155.
- SZCZYTNIEWSKA B.: *O sztuce rozmawiania*. „Życie Szkoły” 2004, nr. 3, s. 163–167.

- SZKIŁADŹ H., BIK S., PAKOSZ B., SZKIŁADŹ C.: *Słownik języka polskiego*. T. 1. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984.
- SZKIŁADŹ H., BIK S., PAKOSZ B., SZKIŁADŹ C.: *Słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984.
- SZKIŁADŹ H., PAKOSZ B., SZKIŁADŹ C.: *Słownik języka polskiego*. T. 3. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1984.
- SZMIDT K. J.: *Jak stymulować zdolności „myślenia pytajnego”*. „Życie Szkoły” 2004, nr 7, s. 17–22.
- SZMIDT K.J.: *Pedagogika twórczości*. Sopot, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2013.
- SZTEJNBERG A., DEN BROK P., HUREK J.: *Preferred Teacher – Student Interpersonal Behavior: Differences Between Polish Primary and Higher Education Students’ Perceptions*. „Journal of Classroom Interaction” 2004, s. 32–40.
- SZTUMSKI J.: *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice, „Śląsk”, 1995.
- SZUMAN S. *Studia nad rozwojem psychicznym dziecka. Dzieła wybrane*. T. 1. Wybór i oprac. M. PRZETACZNIKOWA, G. MAKIEŁŁO-JARŻA. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1985.
- SZUMNA D.: *Komunikacja nauczyciel – uczeń jako interakcja asymetryczna*. W: *Homo sapiens – Homo communicans*. Red. A. KUCHARSKI, M. STENCEL. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2011, s. 113–125.
- SZUMNA D.: *Nauczyciel jako słuchacz w procesie komunikowania się z uczniem w klasie szkolnej*. W: *Nauczyciel w świecie współczesnym*. Red. B. MUCHACKA, M. SZYMAŃSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008, s. 171–180.
- SZUMNA D.: *Relacje nauczyciel – uczeń w świetle zasad skutecznej komunikacji*. „Społeczeństwo i Rodzina” 2010, nr 22, s. 81–89.
- SZUŚCIK U.: *Znak werbalny a znak plastyczny w twórczości rysunkowej dziecka*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.
- SZUŚCIK U., OELSZLAAGER-KOSTUREK B.: *Koncepcja praktyk pedagogicznych w zakresie specjalności nauczycielskich - zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne, zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i terapia pedagogiczna. Program autorski*. Cieszyn–Ustroń, Galeria „Na Gojach”, 2013.
- SZYBISZ M.: *O potrzebie komunikacyjnego pojmowania edukacji*. W: *Nauczyciel – uczeń, między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 95–101.
- ŚLESZYŃSKI D.: *Człowiek w działaniu. Analiza empiryczna, fenomenologiczno–egzystencjalna*. Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 1995.
- ŚLIWERSKI B.: *Edukacja autorska*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008.
- ŚLIWERSKI B.: *Myśleć jak pedagog*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010.
- ŚLIWERSKI B.: *O (nie)skuteczności wychowania*. W: *Pedagogiczne drogowskazy*. Red. B. JURAŚ-KRAWCZYK, B. ŚLIWERSKI. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2000, s. 15–35.
- ŚWIDZIŃSKI M.: *Analiza semiotyczna wypowiedzi pytajnych we współczesnym języku polskim*. „Studia Semiotyczne” 1973, nr 4, s. 221–249.

- TABAKOWSKA E.: *O językowych wyznacznikach punktu widzenia*. W: *Punkt widzenia w języku i kulturze*. Red. J. BARTMIŃSKI, S. NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, R. NYCZ. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, s. 47–64.
- TŁOKIŃSKI W.: *Mowa. Przegląd problematyki dla psychologów i pedagogów*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986.
- TURSKA D.: *Skuteczność ucznia. Od czego zależy udana realizacja wymogów edukacyjnych?* Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.
- TWARDOWSKI A.: *Kształcenie dialogowej kompetencji komunikacyjnej u uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*. Kalisz–Poznań, Instytut Pedagogiczno-Artystyczny Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1992.
- WASIELEWSKI M.: *Komunikacja interpersonalna warunkiem efektywności kształcenia*. W: *Komunikacja w edukacji. Uwarunkowania i właściwości*. Red. J. GABZDYŁ. Racibórz; Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009, s. 157–164.
- WAWRZYŃIAK R.: *Język w klasie szkolnej – między uprzedmiotowieniem a emancypacją*. W: *Nauczyciel – uczeń, między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*. Red. M. DUDZIKOWA. Kraków, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996, s. 111–116.
- WAWRZYŃIAK-BESZTERDA R.: *Język w klasie szkolnej. Czego uczą się uczniowie w relacjach komunikacyjnych z nauczycielem?* „Nowa Szkoła” 2005, nr 10, s. 23–27.
- WAWRZYŃIAK-BESZTERDA R.: *Szkolne relacje komunikacyjne w świetle wypowiedzi licealistów*. W: *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*. Red. H. KWIATKOWSKA, M. SZYBISZ. Pułtusk, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor, 2003, s. 249–269.
- WĄSIK Z.: *Typologia strukturalna wypowiedzeń pytajnych*. Wrocław, Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, 1979.
- WIELGOSZ E.: *Jak rozwijać aktywność uczniów klas I–III?* „Życie Szkoły” 2001, nr 7, s. 392–394.
- WIĘCKOWSKI R.: *Źródła aktywności edukacyjnej dziecka (cz. I)*. „Życie Szkoły” 1993, nr 6, s. 323–330.
- WIĘCKOWSKI R.: *Źródła aktywności edukacyjnej dziecka (cz. II)*. „Życie Szkoły” 1993, nr 7, s. 387–391.
- WALIJEWSKA U.: *Dialog w edukacji wczesnoszkolnej*. „Edukacja i Dialog” 1999, nr 6, s. 20–25.
- WOJCIECHOWSKA-CHARLAK B.: *Uwarunkowania komunikacji podmiotowej*. W: *Procesy komunikacyjne w szkole. Wyznaczniki, tendencje, problemy*. Red. W. KOJS, Ł. DAWID. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2001, s. 89–95.
- WOLLMAN L.: *Głos uczniów – zaniedbany obszar w edukacji małego dziecka*. W: *Świat małego dziecka*. T. II. Red. H. KRAUZE-SIKORSKA, M. KLICHOWSKI, K. KUSZAK. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 2013, s. 57–83.
- WOSIŃSKI M.: *Kształtowanie się struktury interakcji między nauczycielem a uczniami*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1978.
- WYGOTSKI L.: *Myslenie i mowa*. Tłum. E. FLESZNEROWA, J. FLESZNER. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1989.

- WYGOTSKI L.: *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*. Tłum. B. GRELL. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- ZACZYŃSKI W.: *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1995.
- ZAJĄCÓWNA M.: *Czynności pytaniotwórcze*. „Psychologia Wychowawcza” 1987, nr 1, s. 40–51.
- ZALEWSKA-BUJAK M.: *Nauczyciel a jego rola i zadania w opinii studentów pierwszego roku kierunków pedagogicznych*. W: *Edukacja małego dziecka. Nauczyciel a wychowawca w przedszkolu i szkole*. T. 5. Red. E. OGRODZKA-MAZUR, U. SZUŚCIK, M. ZALEWSKA-BUJAK. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013, s. 283–306.
- ZALEWSKA-BUJAK M.: *Nauczyciel w polu szkolnym – w świetle teorii Pierre’a Bourdieu i nauczycielskich narracji*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017.
- ZALEWSKA-BUJAK M.: *Udział nauczycieli w przemianach edukacyjnych przełomu XX i XXI stulecia w Polsce*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- ZALEWSKA-BUJAK M.: *Wybrane aspekty komunikacji nauczyciel – uczeń w społeczeństwie informacyjnym*. W: *Komunikowanie się a jakość życia człowieka. Perspektywa pedagogiczna*. Red. A. MUSIOŁ. Racibórz, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2009, s. 18–29.
- ZBRÓG J.: *Konstruktywistyczna strategia aktywizowania uczniów*. „Nauczanie Początkowe” 2008/2009, nr 1, s. 33–40.
- ZBRÓG P.: *Modele kształcenia językowego w podręcznikach do języka polskiego a potrzeby komunikacyjne uczniów*. W: *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole – koncepcje, funkcje, język*. Red. H. SYNOWIEC. Kraków, Wydawnictwo Edukacyjne, 2007, s. 29–42.
- ZDUNKIEWICZ D.: *Akty mowy*. W: *Współczesny język polski*. Red. J. BARTMIŃSKI. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, s. 269–280.
- ZIÓŁKOWSKI M., SCHELER M.: *Hasło: wiedza*. W: *Wielka encyklopedia PWN*. T. 12. Red. J. WOJNOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Igllesias–Joanna d’Arc, 2002.
- ZORMANOVÁ L.: *Obecná didaktika. Pro studium a praxi*. Praha, Grada Publishing, a.s., 2014.

Indeks nazwisk

- A**
Ablewicz K. 78, 79, 417
Adamek Irena 29, 37, 38, 417, 427
Aitchinson Jean 45, 417
Ajdukiewicz Kazimierz 59, 60, 61, 69, 71, 417
Andrukowicz Wiesław 10, 28, 44, 417
Arends Richard I. 38, 40, 417
Austin John 47, 48, 49, 50, 53, 417
- B**
Babbie Earl 77, 417
Babiaková Simoneta 42, 417
Babska Zofia 58, 431
Bačová Marta 425
Badora Sylwia 117, 422
Baldwin Anna O. 7, 420
Balowski Mieczysław 9, 96, 423, 430
Bałachowicz Józefa 37, 42, 418
Bandura Ludwik 418
Barge J. Kevin 98, 427
Barnes Douglas 67, 8, 418
Bartkowicz Zdzisław 38, 428
Bartmiński Jerzy 43, 49, 55, 56, 100, 419, 421, 422, 427, 432, 434, 435
Bartnicka-Dąbkowska Barbara 44, 422
Barton Len 42, 427
Bartoszewicz Hanna 58, 431
Bastgenówna Zofia 63, 420
Bąk Piotr 46, 47, 70, 418
Bereźnicki Franciszek 38, 43, 424, 429
Bernstein Basil 30, 418
Betkiewicz Witold 77, 417
- Bezwińska-Walerjan Anna 22, 427
Białecka-Pikul Marta 25, 418
Bik Stanisław 17, 56, 59, 73, 433,
Biłos Edward 8, 61, 97, 155, 161, 418
Bochno Ewa 8, 418
Bokszanski Zbigniew 30, 418
Bokus Barbara 8, 59, 69, 97, 420, 426, 418
Boniecka Barbara 418
Borawska Iwona 69, 418
Borawska-Kalbarczyk Katarzyna 418
Braun-Gałkowska Małgorzata 8, 419
Bruner Jrome 58, 69, 420
Bryant Peter E. 22, 427
Brzezińska Anna 66, 75, 422
Brzeziński Jerzy 77, 419, 421
Budniak Alina 39, 432
Burkovičová Radmila 38, 419
- C**
Cabanová Mariana 77, 423
Cackowski Zdzisław 419, 18
Carrol David M. 161, 419
Chlewiński Zdzisław 419
Chwedeńczuk Bohdan 50, 417
Cibor Ryszard 70, 419
Cichocki Andrzej 12, 424
Ciechanowska Dorota 429
Colman Andrew M. 22, 427
Czarnańska Maria Montana 49, 419
Czarnecka Maria 45, 417
Czarnecki Kazimierz 33, 419

Czarnecki Kazimierz M. 32, 419
Czerepaniak-Walczak Maria 36, 419

Danek Jan 38, 419
Danielewiczowa Magdalena 71, 419
Dawid Łucja 11, 32, 47, 67, 69, 97, 162,
419, 426, 429, 430, 434
Day Christopher 98, 419
Dąbrowska Małgorzata 8, 97, 419
Dąbrówka Andrzej 46, 71, 420
Dehnel Piotr 43, 421
den Brok Perry 40, 433
Denek Kazimierz 8, 28, 29, 36, 40, 44, 69,
420, 423, 424, 428
Denicolo Pam 41, 420, 426
Dewey John 63, 420
Doroszewski Witold 44, 422
Doušková Alena 420
Drucker Peter F. 26, 420
Dudzikowa Maria 9, 26, 51, 75, 78, 425,
427, 432, 433, 434
Dylak Stanisław 7, 41, 420, 426
Dymara Bronisława 10, 29, 38, 39, 51, 64,
70, 419, 420, 423, 427

Edmondson Elisabeth 7, 420
Erikson Erik H. 420

Falkowski Andrzej 420
Ferencová Janka 425
Filipiak Ewa 69, 70, 420, 423
Fish Marion C. 40, 428
Fisher Robert 42, 421
Flesznerowa Edda 56, 435
Fleszner Józef 56, 435
Frankfort-Nachmias Chava 77, 421
Furmanek Waldemar 25, 421

Gabzdyl Jolanta 8, 98, 421, 434
Gadamer Hans-Georg 43, 421
Gajdzica Anna 37, 421, 428
Geller Ewa 46, 71, 420
Giedymin Jerzy 98, 421
Gnitecki Jerzy 75, 79, 131, 421
Gołębniak Bogusława D. 38, 421

Góralski Andrzej 37, 421
Górniok Alina 63, 64, 421
Górniok-Naglik Alina 35, 70, 88, 421,
428
Grabias Stanisław 43, 44, 52, 53, 54, 55,
421
Grabowska Eżbieta 37, 421
Grzegorzczkowa Renata 55, 61, 62, 71,
422
Guzowska-Dąbrowska Małgorzata 23,
24, 432

Haman Ewa 59, 418
Haman Maciej 69, 97, 418, 420, 426
Hejmej Przemysław 420
Hernik Mikołaj 59, 418
Hinde Robert A. 75, 422
Hockett Charles 45
Hornowska Elżbieta 77, 421
Huberman A. Michael 77, 427
Hurek Jozef 433, 40

Ingarden Roman 22, 23, 25, 44, 47, 50,
60, 71, 73, 422
Ištván Ladislav 425
Izdebski Paweł 98, 427

Jadacki Jacek Juliusz 74, 422
Jarosz Jakub 117, 422
Jaworska Aleksandra 98, 427
Jaworski Michał 44, 422
Juraś-Krawczyk Barbara 148, 434
Juszczak Stanisław 9, 25, 28, 30, 39, 76,
77, 421, 422, 424, 432, 433

Kaczmarek Bożydar 51, 52, 422
Kaczmarek Bożydar L.J. 20, 422
Kaczmarek Leon 57, 422
Kamińska Aleksandra 29, 40, 423
Kardela Henryk 45, 426
Kariková Soňa 422
Karwatowska Małgorzata 33, 67, 422
Kasáčová Bronislava 42, 77, 96, 98, 417,
422, 423, 425
Kiklewicz Aleksander 51, 423

- Kisiel Mirosław 35, 39, 47, 70, 419, 423, 427, 431, 432
Kiszkurno-Koziej Ewa 42, 427
Klichowski Michał 9, 40, 428, 435
Kliś Maria 35, 423
Kloskowska-Dudzińska Agnieszka 77, 417
Klus-Stańska Dorota 29, 31, 42, 75, 423
Kłosińska Tatiana 13, 37, 423
Knutsen Zofia 42, 427
Kobylińska Dorota 98, 427
Kochanowska Ewa 8, 10, 29, 423
Kocór Maria 40, 423
Koc-Seniuch Genowefa 12, 37, 141, 423, 424
Kojś Wojciech 4, 8, 9, 11, 13, 15, 26, 27, 28, 29, 32, 37, 39, 43, 44, 46, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 96, 97, 129, 160, 161, 162, 419, 421, 423, 424, 426, 429, 434
Kołodziejśki Maciej 37, 38, 424, 429
Konarzewski Krzysztof 76, 77, 424
Konopnicka Iwona 38, 41, 424
Kosiński Czesław 8, 429, 431
Kosmala Janina 117, 422
Kosová Beata 425
Koszczyć Tadeusz 28, 424, 428
Kowaluk-Romanek Marzena 38, 428
Kowolik Piotr 36, 425
Kozielecki Józef 23, 30, 58, 425
Kozłowski Waldemar 20, 425
Krauze-Sikorska Hanna 9, 40, 425, 428, 434
Krawcewicz Stanisław 39, 430
Krüger Heinz-Hermann 159, 425
Kruszewski Krzysztof 25, 31, 40, 42, 417, 423, 425
Kubiak Wiesława 75, 425
Kubiński Tadeusz 425
Kucharski Adam 9, 433
Kuech Robert 425
Kupisiewicz Czesław 38, 425
Kurcz Ida 23, 24, 28, 425
Kuszak Kinga 8, 9, 40, 69, 425, 428, 434
Kwaśna Anna 69, 428
Kwaśnica Robert 36, 37, 426
Kwiatkowska Henryka 39, 418, 426, 434
Kwieciński Piotr 37, 42, 427
Kwieciński Zbigniew 37, 38, 42, 421, 426, 427
L
Langacker Ronald W. 45, 46, 426
Laska Eugenia Iwona 41, 426
Leichtentritt Judy 431
Leonard Wiliam H. 7, 420
Leszko Robert 426
Lewandowski Marek 28, 424
Lewowicki Tadeusz 9, 41, 77, 96, 98, 419, 423, 426, 429, 430
Ligęza Maria 8, 69, 97, 426,
Lissowski Grzegorz 17, 426
Luptáková-Vančíková Katarina 420
Lutomski Grzegorz 75, 422
Ł
Łobejko Stanisław 26, 426
Łobocki Mieczysław 76, 77, 131, 426
Łozowski Przemysław 45, 426
Łukaszewski Wiesław 18, 19, 23, 426
M
Maciąg Jolanta 97, 426
Majer-Baranowska Urszula 43, 56, 100, 421, 432
Makiello-Jarza Grażyna 62, 433
Maruszewski Tomasz 19, 27, 420, 426
Marzec Danuta 117, 422
Matczak Anna 58, 431
Materska Maria 419, 420
Meadows Sara 22, 426
Meighan Roland 42, 427
Michalak Joanna 98, 419
Michalewska Maria Teresa 35, 36, 47, 70, 419, 423, 425, 427, 431
Mielech Alina 35, 427
Mieszalski Stefan 12, 427
Mietzel Gerd 427
Milerski Bogusław 34, 36, 419, 426
Miles Matthew B. 77, 78, 427
Moguel David 8, 427
Morreale Sherwyn P. 98, 427
Motycka Anna 428

- Mroziak Barbara 58, 431
 Mrózek Robert 13, 32, 37, 51, 67, 69, 419, 424, 427, 429
 Muchacka Bożena 29, 41, 42, 427, 433
 Murawska Ewa 40, 41, 425
 Musioł Adam 17, 38, 428, 435
 Musioł Marcin 9, 25, 28, 30, 421, 424
 Muszyński Zbysław 71, 427
- N**achmias David 77, 421
 Nagajowa Maria 8, 38, 427
 Nagórko Alicja 46, 427
 Nęcka Edward 72, 427
 Nęcki Zbigniew 48, 49, 428
 Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława 55, 419, 422, 427, 434
 Nikitorowicz Jerzy 43, 428
 Niżnik Józef 428
 Nowak Jolanta 40, 428
 Nowakowska-Buryła Ilona 38, 428
 Nowicka Marzenna 13, 42, 423
 Nycz Ryszard 55, 419, 422, 427, 434
- O**'Connor Evelyn A. 40, 428
 Obuchowski Kazimierz 19, 57
 Oelszlaeger Beata 69, 70, 71, 334, 337, 421, 428
 Oelszlaeger-Kosturek Beata 3, 161, 429, 433, 451, 453, 455
 Ogrodzka-Mazur Ewa 37, 41, 427, 428, 429, 435
 Okoń Wincenty 19, 23, 38, 426
 Oleksy Jadwiga 70, 428
 Oleśniewicz Piotr 29, 40, 423
 Orłowska Beata A. 38, 430
 Orzechowski Jarosław 72, 427
 Ostrowska Urszula 12, 77, 162, 429
- P**akosz Barbara 17, 45, 56, 59, 73, 433
 Palka Stanisław 29, 72, 77, 79, 417, 424, 429, 430
 Parafiniuk-Soińska Janina 11, 31, 32, 63, 429
 Pasterniak Wojciech 61, 418
 Patryas Wojciech 28, 29, 71, 72, 429
- Pauzewicz Krystyna 8, 68, 429, 431
 Peters Chris 7, 420
 Pęczkowski Ryszard 41, 67, 69, 420, 426, 429
 Piech Krzysztof 26, 430
 Pieter Józef 27, 30, 31, 430
 Pilch Tadeusz 12, 18, 77, 78, 429, 430
 Piotrowski Andrzej 30, 418
 Piotrowski Eugeniusz 72, 430
 Podracki Jerzy 38, 427
 Poplucz Jan 39, 96, 430
 Porayski-Pomsta Józef 38, 427
 Porubský Štefan 9, 430
 Potocki Arkadiusz 430
 Prüfer Paweł 38, 430
 Przetacznikowa Maria 62, 433
 Przybysz-Zaremba Małgorzata 38, 430
 Puślecki Władysław 9, 96, 423, 430
 Putkiewicz Elżbeta 8, 50, 430
- R**adwiłowicz Ryszard 8, 63, 65, 67, 68, 70, 72, 431
 Radzicki Józef 8, 67, 418
 Rączaszek-Leonardi Joanna 59, 418
 Retter Hein 161, 431
 Roślowski Bronisław 44, 52, 431
 Rostańska Eugenia 8, 36, 40, 55, 70, 156, 431
 Rowid Henryk 11, 431
 Różak-Frączek Albina 60, 64, 65, 70, 424
 Rusek Halina 70, 431
 Rutkowiak Joanna 8, 26, 56, 64, 65, 66, 70, 161, 431
- S**amujło Małgorzata 38, 428
 Schaffer Rudolph H. 21, 22, 57, 58, 431
 Scheler Max 29, 435
 Searle John R. 47, 48, 49, 50, 53, 431
 Seberová Alena 423
 Shetchman Zipora 431
 Shugar Grace Wales 58, 59, 431
 Sierocka Beata 43, 421
 Sikora Antoni 72, 432
 Sikorska Joanna 9, 30, 32, 432

Sinielnikoff Roxana 44, 422
Skarżyńska Krystyna 100, 432
Skowronek Bogusław 56, 432
Smoczyńska Magdalena 58, 431
Sołtysik M. 428
Sosnowska Alicja 26, 426, 432
Spietzer Manfred 23, 24, 25, 432
Spitzberg Brian H. 98, 427
Staroń Małgorzata 59, 418
Stencel Marcin 9, 433
Stevenson-Hinde Joan 75, 422
Studenski Ryszard 32, 419
Sucheckie Jacek 59, 418
Suchodolski Bogdan 11, 431
Sveiby Karl-Erik 26, 432
Synowiec Helena 33, 52, 55, 56, 67, 422, 432, 435
Szadzińska Ewa 11, 41, 432
Szczurek-Boruta Alina 29, 41, 78, 429, 432
Szczytniewska Bożena 42, 432
Szkilądź Celina 17, 45, 56, 59, 73, 433
Szkilądź Hipolit 17, 45, 56, 59, 73, 433
Szmidt Krzysztof J. 8, 9, 38, 433
Sztejnberg Aleksander 40, 433
Sztumski Janusz 77, 433
Szuman Steafan 62, 63, 433
Szumna Dorota 8, 9, 42, 433
Szuścik Urszula 37, 38, 41, 161, 427, 428, 433
Szybisz Maria 39, 50, 51, 426, 433, 434
Szymański Mirosław 42, 433
Szymura Błażej 72, 427

Ścigała Elżbieta 420
Śleszyński Dariusz 13, 79, 433
Śliwerski Bogusław 34, 36, 37, 38, 39, 66, 148, 159, 161, 419, 421, 425, 426, 431, 433
Świdziński Marek 61, 433
Świrko-Pilipczuk Janina 38, 43, 418, 424, 428
Šimik Ondřej 39, 432

Tabakowska Elżbieta 58, 71, 431, 434

Tarłowski Andrzej 59, 418
Tłokiński Waldemar 20, 46, 434
Tomaszewski Tadeusz 23, 425
Turczyn Ryszard 46, 71, 420
Turska Dorota 30, 31, 70, 156, 434
Twardowski Andrzej 47, 434
Tymiakin Leszek 33, 67, 422
Tyszka Tadeusz 419, 420

Ubertowska Aleksandra 427

Walijewska Urszula 162, 434
Walker Stephen 42, 427
Wasielewski Marek 98, 434
Watoła Anna 9, 25, 28, 30, 421, 424, 432
Wawrzyniak Renata 9, 434
Wawrzyniak-Beszterda Renata 9, 434
Wąsik Zdzisław 131, 434
Wieczorkiewicz Bronisław 44, 422
Wielgosz Ewa 38, 434
Więckowski Ryszard 21, 58, 434
Włoch Stanisława 9, 96, 423, 430
Wojciechowska-Charlak Barbara 162, 434
Wojciechowski Aleksander 22, 57, 431
Wojdak-Piątkowska Magdalena 161, 431
Wojnowski Jan 17, 29, 426, 435
Wollman Lidia 9, 434
Wosiński Marek 9, 434
Wygotski Lew 22, 56, 69, 435

Yasik Anastasia E. 40, 428

Zabielski S. Stanisław 77, 427
Zaczyński Władysław 77, 435
Zajączówna Maria 63, 435
Zalewska-Bujak Małgorzata 10, 37, 38, 42, 427, 435
Zatoń Katarzyna 67, 428
Zbróg Piotr 52, 435
Zdunkiewicz Dorota 49, 51, 435
Zimny Tomasz M. 8, 423
Ziółkowski Marek 29, 435
Zormanová Lucie 435

Spis tabel

Tabela 1. Liczba badanych nauczycieli ze szkół danych województw	80
Tabela 2. Płeć badanych nauczycieli	81
Tabela 3. Wykształcenie badanych nauczycieli	81
Tabela 4. Staż pracy badanych nauczycieli	81
Tabela 5. Poziom kształcenia a liczba zgłaszanych przez uczniów pytań i stwierdzeń (wyniki z obserwacji)	83
Tabela 6. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas III (zdaniem trzecioklasistów)	84
Tabela 7. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas I–III (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	85
Tabela 8. Liczba i rodzaje obszarów edukacyjnych wyróżnionych na podstawie obserwacji zajęć edukacyjnych w klasach I–III	86
Tabela 9. Wypowiedzenia uczniów klas III a rodzaj edukacji (zdaniem trzecioklasistów)	87
Tabela 10. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III a rodzaj edukacji (zdaniem trzecioklasistów) – pierwszy wybór	88
Tabela 11. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)	89
Tabela 12. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)	90
Tabela 13. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	91
Tabela 14. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	92
Tabela 15. Cele pytań zadawanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)	93
Tabela 16. Cele pytań zadawanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)	94
Tabela 17. Rodzaje nauczycielskich czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich pytań (zdaniem uczniów klas III)	109
Tabela 18. Rodzaje nauczycielskich czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich stwierdzeń (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	112

Tabela 19. Łączna liczba modeli komunikacyjnych wyznaczonych w czasie obserwacji zajęć edukacyjnych a liczba modeli komunikacyjnych z ignorowaniem pytań i stwierdzeń uczniów ze strony nauczyciela	115
Tabela 20. Ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „a”	116
Tabela 21. Ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „b”	118
Tabela 22. Ignorowanie przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „c”	119
Tabela 23. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „proponowanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych	122
Tabela 24. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „zapowiadanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych	123
Tabela 25. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „powtarzanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych	124
Tabela 26. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „akceptowanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych	125
Tabela 27. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „odpowiadanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych	127
Tabela 28. Liczba czynności i działań nauczyciela typu „komentowanie” na poszczególnych poziomach kształcenia w zakresie określonych modeli komunikacyjnych	128
Tabela 29. Liczba uczniowskich pytań z intencją proponowania, spełniających warunek skuteczności w kontekście ogólnej liczby pytań z intencją proponowania	131
Tabela 30. Liczba stwierdzeń spełniających warunek skuteczności w procesie edukacyjnym w kontekście ogólnej liczby stwierdzeń mających potencjalnie wpływ na jego kształt	145
Tabela 31. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)	149
Tabela 32. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli)	150
Tabela 33. Pytania i stwierdzenia uczniów a wcześniej zaplanowane działania edukacyjne (zdaniem nauczycieli)	151
Tabela 34. Pytania uczniów w klasach I	165
Tabela 35. Pytania uczniów w klasach II	194
Tabela 36. Pytania uczniów w klasach III	220
Tabela 37. Stwierdzenia uczniów w klasach I	240
Tabela 38. Stwierdzenia uczniów w klasach II	271
Tabela 39. Stwierdzenia uczniów w klasach III	302

Spis wykresów i schematów

Wykres 1. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas III (zdaniem trzecioklasistów)	84
Wykres 2. Częstotliwość zgłaszania pytań i stwierdzeń przez uczniów klas I–III (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	85
Wykres 3. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)	89
Wykres 4. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)	90
Wykres 5. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	91
Wykres 6. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	92
Wykres 7. Cele pytań zadawanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)	94
Wykres 8. Cele stwierdzeń formułowanych przez uczniów (zdaniem uczniów klas III i nauczycieli)	95
Wykres 9. Rodzaje nauczycielskich czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich pytań (zdaniem uczniów klas III)	110
Wykres 10. Rodzaje nauczycielskich czynności (i działań) podejmowanych przez nauczycieli na skutek uczniowskich stwierdzeń (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)	113
Wykres 11. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)	149
Wykres 12. Pytania i stwierdzenia uczniów a przebieg zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli)	150
Wykres 13. Pytania i stwierdzenia uczniów a wcześniej zaplanowane działania edukacyjne (zdaniem nauczycieli)	151
Schemat 1. Model komunikacji w klasie – kształt ogólny	96

Spis przykładów

Przykład A.	Model komunikacyjny typu 1–2 (1)	101
Przykład B.	Model komunikacyjny typu 1–2 (2)	101
Przykład C.	Model komunikacyjny typu 1–3	103
Przykład D.	Model komunikacyjny typu 1–4	104
Przykład E.	Model komunikacyjny typu 1–5	105
Przykład F.	Model komunikacyjny typu 1–6	106
Przykład G.	Model komunikacyjny typu 1–7	108
Przykład H.	Model komunikacyjny typu 1–4 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „a”	117
Przykład I.	Model komunikacyjny typu 1–4 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „b”	118
Przykład J.	Model komunikacyjny typu 1–4 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – przypadek „c”	120
Przykład K.	Model komunikacyjny typu 1–6 z ignorowaniem przez nauczyciela wypowiedzi uczniów – typ mieszany	120
Przykład L.	Przebieg komunikacji z „proponowaniem” uczniom zadania edukacyjnego przez nauczyciela (klasa III)	122
Przykład M.	Przebieg komunikacji z „zapowiadaniem” uczniom zadania edukacyjnego przez nauczyciela (klasa II)	123
Przykład N.	Przebieg komunikacji z „powtarzaniem” przez nauczyciela wypowiedzi ucznia (klasa I)	125
Przykład O.	Przebieg komunikacji z „akceptowaniem” przez nauczyciela wypowiedzi ucznia (klasa I)	126
Przykład P.	Przebieg komunikacji z „odpowiadaniem” nauczyciela na pytania uczniów (klasa II)	127
Przykład R.	Przebieg komunikacji z „odpowiadaniem” nauczyciela na stwierdzenia uczniów (klasa I)	127
Przykład S.	Przebieg komunikacji z „komentowaniem” przez nauczyciela stwierdzeń uczniów (klasa II)	128

Spis załączników

ZAŁĄCZNIK 1	329
Przewodnik do badań nad pytaniami, stwierdzeniami uczniów oraz czynnościami i działaniami nauczyciela	329
ZAŁĄCZNIK 2	334
Kwestionariusz ankiety dla uczniów	334
ZAŁĄCZNIK 3	337
Kwestionariusz ankiety dla nauczycieli	337
ZAŁĄCZNIK 4	340
Tabela 1. Podstawowe dane o obserwowanych zajęciach edukacyjnych w klasach I i ich uczestnikach	340
Tabela 2. Podstawowe dane o obserwowanych zajęciach edukacyjnych w klasach II i ich uczestnikach	344
Tabela 3. Podstawowe dane o obserwowanych zajęciach edukacyjnych	348
ZAŁĄCZNIK 5	352
Tabela 4. Pytania i stwierdzenia uczniów klas I oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-2)	352
Tabela 5. Pytania i stwierdzenia uczniów klas II oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-2)	363
Tabela 6. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-2)	372
Tabela 7. Pytania i stwierdzenia uczniów klas I oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-3)	378
Tabela 8. Pytania i stwierdzenia uczniów klas II oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-3)	382
Tabela 9. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-3)	386
Tabela 10. Pytania i stwierdzenia uczniów klas I oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-4)	389
Tabela 11. Pytania i stwierdzenia uczniów klas II oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-4)	392
Tabela 12. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-4)	395
Tabela 13. Pytania i stwierdzenia uczniów klas I oraz czynności i działania nauczyciela (model 1-5)	397

Tabela 14. Pytania i stwierdzenia uczniów klas II oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–5)	399
Tabela 15. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–5)	400
Tabela 16. Pytania i stwierdzenia uczniów klas I oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–6)	401
Tabela 17. Pytania i stwierdzenia uczniów klas II oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–6)	402
Tabela 18. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–6)	403
Tabela 19. Pytania i stwierdzenia uczniów klas I oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–7)	404
Tabela 20. Pytania i stwierdzenia uczniów klas II oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–8)	405
Tabela 21. Pytania i stwierdzenia uczniów klas III oraz czynności i działania nauczyciela (model 1–10)	407
ZAŁĄCZNIK 6	407
Tabela 22. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–2)	407
Tabela 23. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–3)	408
Tabela 24. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–4)	409
Tabela 25. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–5)	410
Tabela 26. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–6)	411
Tabela 27. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–7)	413
Tabela 28. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–8)	414
Tabela 29. Liczba i rodzaj nauczycielskich działań, podejmowanych na skutek uczniowskich pytań i stwierdzeń (model komunikacyjny typu 1–10)	415

Beata Oelszlaeger-Kosturek

Teacher and Pupil
Theory and Practice of Reception and Transmission of Information in
Early School Education Grades 1–3

Summary

The publication concerns the subject of teacher-students communication in the context of the educational process in the early grades of primary school. In chapter one, the issues of information and knowledge were addressed with regard to their transmission and reception from the sender to the recipient, including the context of an educational process. The activities and actions undertaken by a teacher working with students in grades 1 through 3 were presented. From this perspective, the communicative competence of the teacher was analyzed as a main factor in the whole communication process in the classroom.

In chapter two, the most relevant linguistic and philosophical aspects related to the subject were discussed. The focus was on the fundamental types, characteristics and functions of utterances. A variety of questions and statements that could be formulated by children in grades 1–3 was characterized. A typology of these utterances was proposed in the context of representative literature on the subject.

In chapter three, research issues were outlined. The subject of research, its goals (theoretical and practical), and research problems were discussed. Three strategies along with methods, techniques, and tools applied for the purpose of the author's own research were presented.

The theoretical aim of this (diagnostic) research was to recognize essential questions and statements uttered by students of early school age, shaping the educational process. The practical aim was related to the search for innovative and valuable strategies and methods – the entire concept of the training of students of pedagogy to become early school education teachers. The main research problem concerned specifically the role of students' questions and statements in the educational process in grades 1–3.

The results of research were illustrated in tables and charts, and a non-stereotypical quantitative-qualitative analysis regarding the reception and transmission of information between a teacher and students was proposed to describe daily schoolwork. A novelty is a multilevel analysis of the communicative acts initiated by students and their continuation or lack of continuation according to the teacher's decisions, and a development of different communication models based on this.

In chapter four, conclusions, certain generalizations, and postulates were proposed, as well as an attempt to develop innovative components in the training of early school education teachers.

In the final chapter of the book, chapter five, questions and statements of early primary grade students (grades 1–3) that were asked and formulated in a specific educational context were gathered, along with teachers' replies to these questions and statements.

The lists of students' questions and statements can be used as source materials by academic teachers in educating pedagogy students – future early school education teachers. They can also be useful in preparing all kinds of research papers (for instance diploma dissertations, M.A. theses, and others).

In conclusion, numerous findings and postulates were formulated, which contributed to the development of the author's original conception of the training of early school education teachers.

The publication is provided with a bibliography, a list of tables, charts, diagrams, and examples.

A separate part is an appendix, which includes *Przewodnik do badań nad pytaniami, stwierdzeniami uczniów oraz czynnościami i działaniami nauczyciela* (A Guide to Research on Questions and Statements of Students with Activities and Actions of a Teacher) along with research tools and numerous charts supplementing the research outcomes that were presented and interpreted in chapter three.

Key words: questions and statements of students, communication acts, activities and actions, information

Beata Oelszlaeger-Kosturek

Instituteur et élève
Théorie et pratique de la réception et de la transmission de l'information
dans l'enseignement élémentaire

Résumé

La publication concerne le problème de la communication entre l'instituteur et les élèves dans le contexte de la réalisation du processus éducatif dans les classes débutantes.

Dans le premier chapitre, on a abordé la question concernant l'information et le savoir, tout en prenant en considération leur transmission et réception du destinataire au destinataire dans le contexte du processus éducatif. En outre, on a présenté les actions et les démarches qu'entreprend l'instituteur travaillant avec les élèves à l'étape de l'enseignement élémentaire. C'est aussi bien dans cette perspective que l'on a analysé les compétences communicatives de l'instituteur, desquelles dépend – dans la majeure partie – tout le processus communicatif dans la classe scolaire.

Dans le deuxième chapitre, on a présenté les aspects linguistiques et philosophiques qui sont – à la lumière de la problématique abordée – les plus importants. On s'est concentrée sur la description des types, des caractéristiques et des fonctions fondamentaux des énonciations. Or, on a caractérisé différentes formes de questions et de constatations que les enfants peuvent formuler à l'étape de l'enseignement élémentaire. En plus, on a présenté les classifications de ces énonciations dans le contexte des ouvrages théoriques représentatifs.

Dans le troisième chapitre, on a présenté le précis de la problématique de recherches. On a décrit l'objet de recherches et ses objectifs (théorique et pratique); on y a aussi présenté les problèmes de recherches. En plus, on a présenté trois stratégies, y compris les méthodes, les techniques et les outils que l'on a employés dans notre analyse.

L'objectif théorique de l'étude (à caractère diagnostique) que l'on a entreprise était d'identifier le fond des questions et des constatations des élèves plus jeunes, construisant le processus éducatif. En revanche, l'objectif pratique était lié à la recherche de stratégies et de méthodes novatrices et précieuses: à la conception tout entière concernant la formation des étudiants en pédagogie, futurs instituteurs à l'étape de l'enseignement élémentaire. Ici, il est à remarquer que le problème principal des recherches portait sur le rôle des questions et des constatations formulées par les élèves dans le processus éducatif dans les classes I-III.

On a présenté les résultats des recherches dans les tableaux et les diagrammes, tout en proposant une variante non stéréotypée de l'analyse quantitative et qualitative concernant la transmission et la réception de l'information entre l'instituteur et les élèves, qui décrit, quant à cette variante, le travail quotidien à l'école. Ce qui constitue une nouveauté particulière, c'est l'analyse – effectuée à plusieurs niveaux – des actes de communications initiés par les élèves et de leur continuation ou le manque de continuation selon la décision de l'instituteur et, ce qui s'ensuit, la désignation de différents modèles de communication.

Dans le quatrième chapitre, on a incorporé les résultats de nos recherches, certaines généralisations et revendications, mais on a aussi tenté d'indiquer des éléments novateurs dans la formation des instituteurs qui vont travailler à l'étape de l'enseignement élémentaire.

Dans le cinquième chapitre, clôturant la publication, on a présenté les questions et les constatations des élèves des classes débutantes qui ont été posées et formulées dans un contexte éducatif déterminé, ainsi que les réponses des instituteurs données aux questions et aux constatations des élèves. Les listes des questions et des constatations des élèves constituent les matériels de sources que peuvent appliquer dans leur travail didactique les professeurs d'université enseignant les étudiants en pédagogie, à savoir futurs instituteurs de l'enseignement élémentaire. Quant à ces matériels, on peut également les employer dans différents travaux de recherches (p.ex. mémoires de licence, mémoires de maîtrise et d'autres).

Finalement, on a formulé nombre de conclusions et de revendications qui peuvent constituer le point de départ pour la construction des conceptions individuelles portant sur la formation des instituteurs travaillant à l'étape de l'enseignement élémentaire.

La publication contient la bibliographie, les listes de tableaux, de diagrammes, de schémas et d'exemples.

L'annexe constitue un élément à part, où l'on a inclus *Przewodnik do badań nad pytaniami, stwierdzeniami uczniów oraz czynnościami i działaniami nauczyciela* (*Guide des études sur les questions, les constatations des élèves ainsi que les actions et les démarches de l'instituteur*), les outils de recherches ainsi que de nombreux tableaux collectifs complétant les résultats des examens qui ont été présentés et interprétés dans le troisième chapitre.

Mots clés : questions et constatations des élèves, actes de communication, actions et démarches, informations.

Beata Oelszlaeger-Kosturek

Učiteľ a žiak

Teória a prax prijímania i prenosu informácií v primárnom vzdelávaní

Resumé

Monografia sa zameriava na problém komunikácie medzi učiteľom a žiakmi v kontexte realizácie vyučovacieho procesu v nižších triedach.

Prvá kapitola sa zaoberá problémom informácií a poznatkov, berúc do úvahy ich prenos a príjem medzi odosielateľom a príjemcom, a to v kontexte vyučovacieho procesu. V kapitole sú predstavené činnosti a operácie, ktoré vyberá učiteľ pracujúci so žiakmi v primárnom vzdelávaní. Z tohto hľadiska boli analyzované komunikačné kompetencie učiteľa, od ktorých v značnej miere závisí celý komunikačný proces v školskej triede.

V druhej kapitole sa pozornosť venuje najdôležitejším lingvistickým a filozofickým aspektom analyzovanej problematiky. Vysvetľujú sa základné typy, vlastnosti a funkcie výpovedí, opisuje sa rôznorodé chápanie otázok a tvrdení, ktoré deti môžu vyjadrovať v primárnom vzdelávaní, prezentuje sa klasifikácia uvedených vyjadrení v kontexte reprezentatívnej literatúry skúmanej problematiky.

Tretia kapitola prináša prehľad výskumných problémov týkajúcich sa uvedenej problematiky. Prezentuje predmet práce, ciele (teoretický a praktický), opisuje výskumné problémy a taktiež predstavuje tri stratégie spojené s metódami, technikami a nástrojmi, ktoré boli použité vo vlastnom výskume.

Teoretickým cieľom uvedeného výskumu (diagnostického charakteru) bolo rozpoznanie podstaty otázok a formulácií žiakov v mladšom školskom veku, ktoré modelujú vyučovací proces. Praktický cieľ sa spájal s hľadaním inovačných a hodnotných stratégií a metód – úplnej koncepcie vzdelávania študentov pedagogiky, budúcich učiteľov na primárnom stupni vzdelávania. Základný výskumný problém sa však týkal roly, ktorú zohrávajú otázky a výpovede žiakov vo vzdelávacom procese v triedach 1–3.

Výsledky výskumov boli predstavené v tabuľkách a diagramoch, pričom bola navrhnutá nestereotypná metóda kvalitatívno-kvantitatívnej analýzy, ktorá sa týka prenosu a prijímu informácií medzi učiteľom a žiakmi v každodennej práci v škole. Osobitné novum tvorí viacúrovňová analýza žiakmi iniciovaných aktov komunikácie a ich kontinuita alebo diskontinuita v závislosti od rozhodnutia učiteľa, ako aj s tým súvisiace zafinovanie rôznych modelov komunikácie.

Štvrtá kapitola obsahuje výsledky výskumu, určité generalizácie a postuláty a pokúša sa stanoviť inovačné prvky v edukácii učiteľov pre primárny stupeň vzdelávania.

V poslednej piatej kapitole sú spracované otázky a výpovede žiakov v mladšom školskom veku, ktoré boli formulované v určitom edukačnom kontexte, a taktiež odpovede učiteľov ako reakcie na otázky a vyjadrenia žiakov. Zoznamy žiackych otázok a výpovedí tvoria východiskový materiál, ktorý môžu použiť v svojej didaktickej práci učitelia vzdelávajúci študentov pedagogiky – budúcich učiteľov pre primárny stupeň vzdelávania. Zoznamy môžu byť rovnako užitočné

pri príprave rôznych druhov vedecko-výskumných prác (napr. bakalárskych a diplomových prác).V záverečnej časti práce je formulovaných niekoľko záverov a postulátov, ktoré sa podieľajú na tvorení vlastnej autorskej koncepcie vzdelávania učiteľov pre primárny stupeň.

Publikácia obsahuje zoznam použitej literatúry, zoznam tabuliek, diagramov, schém a príkladov.

Samostatnú časť práce tvorí príloha obsahujúca *Príručku k výskumu otázok a výpovedí žiakov a činnosti a pôsobenia učiteľa*, výskumné nástroje a niekoľko súhrnných tabuliek, ktoré dopĺňajú výsledky výskumu predstaveného a interpretovaného v tretej kapitole.

Kľúčové slova: otázky a výpovede žiakov, komunikačné akty, činnosti a operácie, informácie

„1. Wartość naukowa pracy wyraża się w interdyscyplinarnych poszukiwaniach nad rozwiązaniem problemu wzbogacenia sposobów i środków współuczestniczenia, współdziałania i współoddziaływania na siebie nauczycieli i uczniów, z utrzymaniem spójności ich działań. Uzyskane wyniki badań w wyżej wymienionym zakresie stanowią poważny wkład w dotychczasowy dorobek dydaktyki wczesnoszkolnej, a także w zakresie pogłębienia wiedzy o interogatywnych aspektach procesów uczenia się, nauczania i wychowania.

2. Wartość metodologiczna i metodyczna polega na opracowaniu własnej koncepcji metody i analizy wypowiedzi – pytań i stwierdzeń nauczycieli i uczniów – ich struktury i spełnianych na lekcji funkcji. Na nadzwyczaj rzetelnym i pracowitym zgromadzeniu bogatych materiałów empirycznych z obserwacji zajęć dydaktycznych, a następnie na ich jakościowym i ilościowym opracowaniu.

3. Wartość dydaktyczna wynika ze skupienia w dwóch pierwszych rozdziałach analiz, interpretacji i eksplikacji podstawowych pojęć, na interdyscyplinarnym ujęciu zagadnień z zakresu teorii komunikacji, w tym właściwości komunikacji procesów dydaktycznych. Wyraża się także w możliwościach poznawania, a następnie stosowania zasad wynikających z badań nad aktywnym i owocnym współdziałaniem uczniów w zajęciach edukacyjnych. Osobne, niespotykane i znakomite warunki do pracy dydaktycznej i naukowo badawczej stwarzają (...) materiały źródłowe mogące służyć także w przygotowywaniu prac badawczych – dyplomowych, magisterskich i innych.

Aspekt dydaktyczny pracy wyraża się także w bogatych przypisach wprowadzających w szeroki kontekst badań i dotychczasowych osiągnięć teorii edukacji wczesnoszkolnej”.

Z recenzji prof. dr. hab. Wojciecha Kojsa

ISSN 0208-6336

Cena 42 zł (+ VAT)

ISBN 978-83-226-3288-8

9 788322 632888

Więcej o książce

